

پیشاوار مے و ثنائے

تہ و اوکاری نایہ کسان

(لیکولیندہ وہ یہ کی پیشکی شد رعیه)

دانا ف

د. ابراہیم طاہر معروف الرباۃ

پیدا چوونہ وہی

پ. ی. د. ابراہیم أحمد شوان

تصویر ابو عبد الرحمن الکردي

www.iqraa.ahlamontada.com

لککتب (کوردی , عربی , فارسی)

پیاوان وژنان
تهواوکاری نایه کسان

ماڻي له چاپداني پاريزراوه بو نووسهر

پياوښ و ژانن تمواوکاری نابه کسان	ناوی کتبی: د
د. ابراهيم طاهر معروف الزباني	نوسین: ی
طنز حمدامین	نه خسته سازی نوموه:
دووم / 1430 کد - 2009 ز	نوره و سالی چاپ:
به پروت - لبنان	شوینی چاپ:
242 ی سالی 2009 ی پښ دراهه.	ژماره سپاردن:

پیاوان و ژنان

تهواوکاری نایه کسان

(لیکۆلینهومیه کی پزشکی شرعیه)

دانانی

د. إبراهيم طاهر معروف الربّاتي

پیداچوونهوی

پ.ی.د. إبراهيم احمد شوان

﴿ فَأَفْهَمَ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ
اللَّهِ ذَلِكَ الَّذِي يُقَيِّدُ وَلِكَبِ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ الروم: 30.

﴿ قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى ﴾ طه: 50

پيشكه شه

- دايك و باوكم، كه په روه رده يه كي پاست و دروستيان كردم.
- خېزانم و مناله كانم: چراخان وموچه مه دو ئيسماعيل و نه حمه دو مه لاهه ددين.
- هه موو نه و براو خوشكانه ي ده يانه وټټ بگه نه زانستى پاسته قينه ي پزىشكى بؤ نه وه ي له خودى خويان بگه ن.
- هه موو نه وانه ي هه ول ده دهن بؤ دلزينه وه وگه يشتن به زانسته به لگه نه ويسته كان (الحقائق العلمية)، پياده كړدنيان له ژيانى پوژانه.

سوپاس وپیزانين

سوپاسی خوم ناراسته‌ی هه‌موو نه‌و به‌رېزانه ده‌که‌م که هاوکاریان کرد
 بۆنه‌وه‌ی نه‌م په‌پاوه بېته چاپ کردن
 و بگاته ده‌ستی خوښه‌رانی به‌رېز،
 به‌تایبه‌تی پروفیسوری یاریده‌ده‌ر
 ابراهیم احمد شوان، که نه‌رکی
 پېداچوونه‌وه‌ی زمانی
 کوردی گرتنه
 نه‌ستو.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

پیشہ کی

سوپاس و ستائش بقّ شہو پروردگارہی کہ ہر دو پرگہ زنی نئیو مینی خولقاندوہ لہیک نہفس، لہ نئیوانیان خۆشہ ویستی وبہ زہیی پیدہ کردوہ، و لہ سر ہرہ کیکیان ہندی ئەرک و فرمانی داناوہ کوا بہ بی زیادو کہم گونجاوہ لہ گہل پیگھاتہی جہستی و دہرونییان. درودو سہ لام لہ پیشہ وای ہموو مرقایہ تی و خاووخیش و ہاوہ لانی، ہموو نہوانہی پزیزی نہویان گرتوہ وەک بہرنامہی ژیان تاوہ کو پڑی دواپی.

ہر وەک لای کہس شاراوہ نیہ کوا خوای خولقینہری بوونہ وەر، ہر دو پرگہ زنی نئیو مینی لہیک نہفس خولقاندوہ و، بقّ ہرہ کیان ہندی حوکمی شہری داناوہ کوا گونجاوہ لہ گہل ہر دو پیگھاتہی جہستی و دہرونییان، وەک نہوہیہ بلتی کوا خوای گہرہ نامادہی کریون بقّ نہوہی ہرہ کیان کارو فرمانی تابیت بہ خویانہوہ ببینن، و نامادہگی پیویستی پیداون بقّ نہوہی نہم کارانہ بہ پزکی جیبہ جی بگن، لہ ہمان کاتیشدا ہرہ کیان دہ سہ لاتی تہ وای پیداون بقّ ئارہ زووہندی گوزہ ران وژیان، ہر دو کیان یہ کتری تہ واو بگن. ژمارہ یہ کی زور لہ ئاہ تہ کانی قورئان و فرمودہ ہاتوون کوا پە یوہستن بہ کاریاری ئافرہ تان و پوونکردنہ وہی ئەرک شہری و مافہ کانیان، لہ قوناغہ جیا جیا کانی ژیان، لہ و کاتہی لہ ناو سکی دایکیہ تی تاوہ کو تہ مہنی منالی و گہنجی و ہاوسہری و قوناغی دایکایہ تی ہر وہا کانی پیربونی، بہ مہش لہ واقع و راستیدا دہ بیتہ ہاویہشی پیاوو نیوہی کومہل و نہندامیکی چالاک و بہ نرخ و بہ سووید پلہ بہر دو پزلینگیراو لہ ناو گومہ لگہ دا.

خوای گہرہ فرمودہ تی: ﴿ فَأَوْمَ نَجْعُكَ لِلَّذِينَ حَنِيفًا فُطِرَتَ اللَّهُ أَلْقَى فِطْرَ النَّاسِ عَلَيْهَا لَا يَبْدِلُ لَخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الْبَیْتُ الْقَدِيمُ وَلَكِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ الروم: 30

مانای نه و نایه ته پیروزه نه وه، نه یی نینسان نذر به چاکی و دروستی یو له م
 ناینه پاک و ښه گرده یی نیسلامه بکه و له سر نه و خه لیکه ته بن خوا خه لکانی له سر
 نه فراندیوه، نابی له هه مو کات و شوینه کدا هیچ جوره گورانکاریه ک بکړی له
 دروستکړای خوادا، چ نه وه ی په یوه ندی داره به بوونه وهر له بی گیان و گیاندارو
 پوهه، چ نه وه ی په یوه سته به ناده میزاد له پوی جه سته یی و درونی له تارک و
 له کومه ل. ناده میزاده کسان هه رچه نده جیاوازیڼ له په گه زو له شویڼ و له
 سرده مه یی تییدا ده ژین ته وای پاستی دروستی فیره ته یی خویان ده بین له ناو
 ناینی نیسلام. له ناو دروست کړاوه کانی خوی به به زه یدا هیچ جوره نارینکی و
 ناته واییه ک نابینرئ، چونکه خوی گه وره هیچ شتیکی دروست نه کړیوه که
 پیته ته یی خورپسکی (فیرتی) له گه ل نه و نه رکانه یی بوی دانراوه پیچه وانه یی په کتر بن
 یان دزایه ته هه بی له نیوانیان. نه مه هه رگیزاو هه رگیز نه بووه ناییت له دروست
 کړاوه کانی خوا پوه نادات: ﴿الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا مَا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِن تَفَوتٍ فَإِنَّهُمْ بَالِغٌ أَلْبَصَرِ هَلْ تَرَىٰ مِن فُطُورٍ﴾ الملك: 3.

نیرینه و میینه دوو به شی سهره کی و پتویستی مرقایه تین، هیچ فه زلیک بؤ
 په گه زی نیرینه نیه، هیچ که میه کیش بؤ په گه زی میینه نیه، سهره و تووی پیاوان
 له ژیان به وه په که و له سر سړوشتی پیاوه ته خوی بهینی، وکاری پیاوان بکات،
 کومه لگش به کاری بهینی بؤ نه و کارانه یی له گه ل خورپسکی گونجاوه، هه روه ها
 سهره و توو سهره رزی نافرته تانیش به وه په که نه مانیش نه رک و فرمانه کانی
 خویان جیبه جی بکن و کومه لگش له چوارچپوه یی کاری گونجاو بویان جیبه یان بؤ
 بکاته وه و، به رزیان بکاته وه به خویندن و په روه رده یی دروست و کړنه وه یی
 ده رگای به رو سهره و تن و پتسه وه چوون له چوارچپوه یی کاری گونجاوه وه، مه گه
 خوا نازانی کئی دروست کړیوه و چوونی دروست کړیوه، له کاتیکدا ووردبین و
 به ناگاهیه؟ نه وه یی دروستی کړیوه ده زانی له چ کاریکدا سهره و توو و تیایدا
 کارامه و سهره رزه. خوی گه وره هه رمویه تی: ﴿أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ

أَخْبِرُكَ الْمَلِكُ: 14 عیمران کوری هه سین ووتی: ئه ی پتفه مبهری خوا چۆن خه لکان کاره کانیاں بۆ ده کرت؟ فرمووی: ((كُلُّ مَيْسَرٍ لِمَا خُلِقَ لَهُ))¹. هه ر که سیک بۆ کارێک دروست کرا بی، ئه و کاره ی بۆ ئاسان کراوه و پتوه ی ئۆر ماندوو هه لاک نابیت.

که واته خۆپسک نێرو مینی به کسان نه کردوه، له ئیسلامیشدا له نێوانیاندا نه واکاری هه به نه وه که به کسان. له جوکم و ئه رک و فره مانیشدا هاو به شسی و لیکه یون هه به، به لام به به که یونی (التطابق) ته واونیه.

ئو هه نگاوه هه ولانه ی دران بۆ به کسان کردنی هه ردوو په گه ز له به ک ته راژودا، هه موویان هه ره سیان هینا. له کوتاییدا کۆمه لگه ی عیلمانی بی دینی ویستی هه ردوو په گه ز به کسان بکات له هه موو شتیک، به لام به هه له چو له وه نگاوه ی، چونکه بوه هۆی فساد کردنی ئه و هاوسه نگیه ی هه بوو له نێوانیاندا. نه بجامه که ی هاتنه کابه ی ته وژمه کی به ره لای و به دره وشتی بوو، خه ریکه هه موو بنه ماکانی خیزان و کۆمه لگه به ره و هه لدریکه قو لی ترسناک ده بات.

ئاما نجه سهرمه کیه کان له نووسینی ئهم بابه ته:

- 1- باسێکی کورتی پێکهاته ی جهسته یی و ده روونی هه ردوو په گه ز- نێرو می- له بواری تویکاری، چۆنیه تی کارکردنی هه ندی له ئه ندامه کان، به پشت به ستان به سه رچاوه ی پزیشکی نوێی ئینگلیزی و عه ره بی، تاوه کو خۆینه ی به ریز شاره زایی زیاتر هه بیت له پێکهاته ی جهسته یی و ده روونی خۆدی خۆی به هه ردوو په گه زیه وه.
- 2- کاریگه ری کارو کرداری ئه و ئه ندام و شانه و خانه جهسته ییانه، پێکهاته ی ده روونی (البناء النفسی) له سه ر چه ندو جۆر چۆنیه تی ئه و ئه رک و فره مانانه ی په یوه ستن به ژیا نی پۆژانه، ئه و جوکه شه رعیانه ی که خوای گه و ده بۆ هه ردوو په گه زی دیاری کردوه و په سه ندی کردوه.

1- البخاري، محمد بن إسماعيل، فتح الباري بشرح صحيح البخاري. البخاري 97- التوحيد 45- باب: لقد يسرنا القرآن للذكر الرقم: 7551، 638/13. ميسر نمينا.

3- هه وړدان وگه پان بډ گېشتن به و راستيه گومان لټنه کړاوه، که ده لټي: ټوړک و فەرمان-ټوانه ي په يوه ستن به شرع وپه ژيانې پڅژانه وه- ته وفاق و گونجاوي ته وایي هپه له گڼل څوړسک و خه ليقه تي ټاده ميزاد به هه ردو به شيوه (جه سته يي و ده روني).

4- ټافره تان هاوېه شي پياوانن له مړوفايه تي، هاوېه شيه تي له پاداشت وسزا له سر کاره کاني، مافي ته وایي څو ي هپه له گشت قوناغه کاني ژيانيدا، ټو ټوړکانه ي له سر شانه که گونجاوه له گڼل فيتره و خه ليقه تي.

5- پوونکرڼه وه و چه سپاندني ټو راستيه ي که ده لټي: ټايني پېړو ي ټيسلام ټا که به رنامه ي ټاسماني يه که زانستي له باوه ش گرتو وه، ده گه پټه وه بډ لاي عه قڼ و هڅ و بېرکړڼه وه له هه موو کار ټکداو، پاستي بڼه ما سيفه ټيکي هه ره دياره کانيه تي. هه ټو ټا که ټايني فيتره ته هه موو حوکم و ټوړک و فەرمان و سوننه ته کاني به ته وایي گونجاوڼ له گڼل ټم فيتره و خه ليقه ته.

6- پوونکرڼه وه ي ټو هه موو هه ولانې دراوڼ بډ ټه وه ي ټم ټو په گه زه له يه ک ټاي ته رازوډا بڼيڼ و يه کسانيان بگن بډ ټه تجماداني هه موو کار ټک هه چه نده گه ر بډيان گونجاوېش نه بڼ. و پوونکرڼه وه ي ټه نجامي ټو کاره بڼ به رنامه يه، که بلاوېوڼه وه ي فساد ي جنسي و نه خو ش ي جڅواو جڅو ي جه سته يي و ده روني، به رېوېوڼه وه ي پټه ي ټوانه ي به رده وامن له سر م ي خو اردن و ده رمان ي بېټو شکه رو سه رڅو شکه ر، به رېوېوڼه وه ي پټه ي څو کو شتن و بڼ به ش بويڼ له ټاسوډه ي جه سته يي و ده روني.

هڅپه کاني نوو سيني ټم بابته ته:

قورټاني پېړو ز ټاراسته ي عه قلي مړو قډ ده کات بډ وورډېوڼه وه له نه فسي څو ي و بويڼه ور، فيتره ش ټاگار ده کاته وه و هڅي مړو فېش به ره و ټم ټو و شته ده بات و چاوي ده کاته وه که ټم شتانه به پووني بېيڼي و به قولې ليکولېنه وه يان له سر بکات و ياساکاني بډو زټه وه، له ټاکامي ټه مانه ش ده گاته ټو راستيه که خوا ټاک و

ته نهایی، مه یوهك خوای گه وده هه رمویه تی: ﴿سَرِّبَهُمْ ءَايِنَنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي
أَنْفُسِهِمْ حَقٌّ يَبَيِّنُ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوْلَمَ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾
فصلت: 53، له و پوانگه یوه به پتویستم زانی گوا له لایه نی زانستی پزشکیه وه
بتوانم ته وافق و گونجان بسازیم له نیوان زانیاری پزشکی و نورك و هه رمانه کانی
ژیانی پڅژانه ی هه ردوو په گز.

1- زیاده کړنی هه ندی زانیاری به لگه نه ویست بڼ په رتوو کخانه ی نیسلا می،
سه بارت به زانستی پزشکی و گونجان دنی له گه ل حوکمه کانی شهرعی.

2- نه و بابه ته بیټه خالیکي ده ست پیکردن بڼ زځر براو خوشکانی تری به ریز،
هه ول بدنه بڼ لی کولینه وه و گه پان به دوی ده سته و تنی زانیاری نوی له سر
بابه ته کانی تری پزشکی ویایولوجی وکارنه ندامزانی و تویکاری و پاراستنی
ته ندروستی وزانستی کورپه له، په یوه ندی نه و زانیاریانه به حوکمه کانی شهرعی وه.

3- نه و بابه ته بیټه هوکارنیک بڼ گه پانه وه ی باوه و متعانه بڼ زځر له خاوه
زانسته کان و هه لگړانی بړوانه مه ی به رز، به تاییه تی نه وانه ی پشته ی پزشکی که و
ثاینی نیسلا م عه قلی مړو د ده دوی نی، له گه ل زانست دؤسته له هه مو کات و
شوینه کدا، هیچ د ژایه تیه ک و د ژه بڼ چونیک (التناقض) نیه له نیوانیان.

4- به بیر هیئانه وه ی موسولمانان نه و راستیه ی که به شداری ثافره ت به هه ندی
مه رج له ژیانی کومه لایه تیدا شته کی نوی نیه، به لکو زځر کونه، چه ند سه ده
تپه پړیوه و ثافره تی موسولمان به شداری کپړی زانیانی کړیوه و، فیرپړیوه و
خه لکیشی فیر کړیوه، به شداری هه پړیوه له بواره جیاجیا کانی ژیان، پله و پایه و
پړزی تاییه تیان هه پړیوه، پوله و نه وه ی دوا پڅی پیگه یانده و پاله وانی مه بدانی شی
پیشکesh به کومه لگا کړیوه. به م جوړه ژیانی به سر بریوه و، ثافره تی موسلمان
له کاتی، که موسلمانان ده ستیان به به رنامه و ثاینی نیسلا م گرتبو، سه رکر دایه تی و
پیشه نگی هه مو وولاتان بوون له گشت بواره کانی ژیان، هه ر له و کاتانه شدا

مزگه وته کان سه رچاوه ی پووناکي و زانست و زانیاری بوون و هه موو جیهانیان پووشن کړدېووه به تیشکی زانست و پوهشت و بهها چه سپاوو په سنده کانی.

بهرنامه ی نوینی هم په راوه:

بق کړکړدنه وه ی زانیاری پزیشکی سوودمان له زور سه رچاوه ی پزیشکی نوی و هه ندیکي عه ره بیش وه رگرتووه جا چ نه وانه ی پزیشکاني عه رب دایانناوه وه یان نه وانه ی له بیانیه وه وه ریانگیراوه ته سه ر زمانی عه ربی له سه ر زانستی توپکاری و کار نه دمازانی وزانستی هورمونه کان¹ و دهورنناسی، نه ووش پاش کورت کړدنه وه و پیکه ستنی بابه ته کان. هه موو هه ول و کوششی خومان به کار هیئاوه بق دیاری کړدنی جیاوازیه کانی نیوان هه رروو په گه ز له پووی جه سته یی وده روونی په وه له هه موو قوناغه کانی ژیان (هه ر له ژیانی کړپه له وه تاوه کو پیری و مردن). پاشان نه و جیاوازیه وردانه م شیکړدنه وه، که هه ر نه وانه پیکه مان بق ناسان ده که ن بق گیشتن به ثامانجه کانمان. نه و بابه تانه هه موویان له به رگی په که م باس کراون. به لام به رگی دووهم ته رخان کراوه بق پوونکړدنه وه ی کاریگه رو په نگدانه وه ی هم جیاوازیانه له سه ر نرک وه ره مانه کانی ژیانی پوژانه (جا چ نه وانه ی په یوه ستن به شهرع و نه وانه ی په یوه ستن به ژیانی دنیا)، شتوازی زیاتر گونجانی په گه زتکیان بق هه ندیک کار له په گه زه که ی تر، به پیچه وانه ش زیاتر گونجانی په گه زی به رامبه ر بق هه ندی کاری تر، به بی نه وه ی هم نه رکه گونجاوانه کاریگه ری سه لبیان هه بی له سه ر خودی هم په گه زه خوی، یان خیزان و کومه لگه وه.

هه روه ها له به رگی دووهم به درژی باسی نه و بابه تانه کراوه: ثاره زووی نافره ت بق خق پازاندنه وه و خو ش ویستنی خشل و زیر، باسی خوداپووشین، ده سه لاتی به ده ست بوونی ته لاق ویه پتووه بردنی کاروباری مال، شایه دی، چه ند ژنی، وه رگرتنی پوخته کانی وه زاره ت و سه روکیا ه تی و قه زاوه ت، کاری بازارپ (حیسه به)،

1- پیوانی نامتی هورمونه کان به میلگرام، میکروگرام، وناقر گرام، بیکوگرام. 1گرام = 1000میلگرام. 1 ملگرام = 1000 میکروگرام، 1 میکروگرام = 1000 ناقرگرام، 1 ناقر گرام = 1000 بیکوگرام.

نقد به پیوسته زانی نهو بابته، که نامی دکتر اکم بوو وهرگیرم بؤ سر

زمانی شیرینی کوردی، تاوه کو پۆله کانی نیشتمانی خوشمان بیتیش نه بن له و بابته زانستیه. هه وێی زۆرمدا په کێک بدۆزمه وه که شاره زایه کی تهواری هه بێ له سه ر زاراوای پزیشکی کوردی نه رکێ وه رگێرانه که م بۆ بخاته نه ستۆی خۆی، به لام به داخه وه که سم ده ست نه که وت. پاش چاره پوانی چه ند مانگێک به ناچارێ خۆم خسته ناو نه و کاره قورسه. پێشه کی ژماره په ک کتابی زیده وه رزانی قۆناغه کانی دواناوه ندیم په یدا کردو ده ستم کرد به خوێندنه وه بیان و ده رهێنانی ووشه و زاراله زانستی و پزیشکیه کان، به پاستی سودی زۆرم لێ وه رگرت، له گه ل وه رگرتنی چه ند تێبینه ک:

1- بۆم ده رکه وت که وا زمانی کوردی له پووی زاراوای پزیشکیه وه ده و له مه ند نیه.

2- زۆر ووشه و زاراوای به زیاتر له جۆرێک شتیوه نووسین هاتوه، وه ک ووشه ی مێ، مێینه، مێینه، مه روه ها ووشه ی سێ، سێ، یه م، سێیه م، زۆر ووشه ی تر.

3- تاوه کو ئیستا هه ندێ ووشه هه یه هه ر ناوی به کوردی نیه، له و په پراوانه به عه ره بی، یان به ئینگلیزی نو سه راوه.

هه ندێ فه ره نگێ کوردیم به کارهێناوه، که ته نها چه ند پیتێکیان ته واو بووه.

هه ندێ ووشه و زاراوای به ناچارێ خۆم وه رم گێرپاوه و به و هیواپه ی که خوێنه ری به رێژ لییان تێ بگات.

زۆربه ی ناوی نه ندام و نه خۆشی وه رومون وه انده ره کان له گه ل ناوه کوردیه که ی به (عه ره بی و ئینگلیزی) م له ته نیشته وه نو سه یوه تاوه کو زیاتر پوون و دۆکیومینت تر بێ.

ناوی سه رچاوه عه ره بی و بیانه کانم له په راوێزدا هێناوه، به لام وه رم نه گێرپاوه ته وه سه ر زمانی کوردی، تاوه کو خوێنه ری به رێژ هه رکاتێک وستی بتوانی به ئاسانی بگه رێته وه بۆ نه و سه رچاوانه.

ڕینگە خوشکردن (چوونه ناو بابەت)

پیاو: بریتی یە لە نۆزینی مرقۆ، لە و کات لە دایک دەبێت تاوەکو کۆتایی ژیاپی پیتی دەلێن پیاو، بچوکر اووە کەشی پیاو کە یە. ¹ کاتێ بە سیفە تیش باس دەکرێت پیاو مانای توندو تۆل و تەواوە (الشدة والكمال). ²

ئافەرت: نیوە و تەواوەکی ئادەمیزادە، لە زمانی عەرەبی لە (مراً. مراً: مراً الرجل يَمْرَأُ مَرْءاً وَالْمَرْؤَةُ: الرجولة والإنسانية) هاتووە، واتە لە ووشەی پیاوەتی و مرقۆیاوەتی هاتووە. بەچەند ووشە یەکی تیش ناسراوە: ژن، ئافەرت. ³ کەواتە ئەم نوو پەگەزە بۆ ئاوە دانکردنە وە ی سەر زەوی و تەواوکردنی کاری یە کتری و پینگە و ژیاپی هاتوون، ئەوەک بۆ دژایەتی و دۆبەری کە. خۆی گەرە بۆ هەر یەکیان پێداویستی تەواوی جەستەیی و دەرونی دابین کردووە، تاوەکو بتوانێ بە پێکی و بێ جەخت لە خۆ کردن کارەکانی ئە نجام بدات.

هەروەک چۆن خۆی گەرە ئادەمیزادی لە نوو پەگەزی نۆزوی مێتاوە تە بوون، گیاندارانی تیش هەروەها، هەروو پەگەز بەردەوام دلایان بۆ یە کتر دەچێت بە هۆی بوونی ئەو جیاوازیانە و یە هۆی پە یوەندی جنس و جووتبوون نە وە ی دوا پێژ پەیدا دەبێ و جۆری مرقۆیاوە تیش دەپاریزێ، هەروەها زەوی خۆی گەرەش ئاوە دان دەکە نە وە لە سەری دەمێتێن تاوەکو کاتێکی دیاری کراو. بە بێ ئەم شێوەش هەرگیز ژیاپی بەرەو پێشەو ناپوێت و جۆرە کانیش ناپاریزێ، هەروەک خۆی گەرە فەرەموویەتی: ﴿زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّكَاحِ وَالْبَنِينَ﴾ آل عمران: 14

خۆی گەرە دە فەرەمووی: ﴿سَبَحْنُ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ﴾ یس: 36

1- ابن منظور، أبو الفضل، محمد بن کرم، 154/5.

2- الزبيدي، محمد مرتضى، تاج العروس من جواهر القاموس، 334/7.

3- ابن منظور، لسان العرب، 62/13.

سید قوتب الله دهرباره ی تفیسری هم نایه ته دهلی¹:

نو خوابه که له هموو شتیک - مړو، گياوگول، نه توم وزه پرات - جووت و نیرو مئی دروست کړدووه وله ناو کیانی بوونه وهران (به شاده میزاد و گیانه به رانی تره وه) فیتره تی لیک نزیک بوونه وده ی خولقاندوه، چ له ناستی ناک و چ له ناستی کومه ل. مرقیش له باره ی نو ناره زووه له پیزی پششه وده ی هموو گیانه وهرانی تره. له نه نجامی نو ناره زووه فیتریه وه به یه ک گیشتن دروست ده بیث له نیوان هریدو په گز بق ناره زووه کی تری گوره تر، که به کومل بوون وکاری هابه ش وپنکه وه زیانه، نه وه که ته نها بق ناره زووه ک و پیوستیه کی تاکی وکائی.²

فیتره - خه لیه ت (الفطرة): بریتیه له و پیکهاته ی که وا خوا دروستی کړدووه له ناو شاده میزاد بق نه وده ی به هویه وه نو بناسی. هروها به مانای دروست کړدن و داهیمان دیت له پووی جهستی ی وده رونه وه.

خوا ی گوره ده فهرمووی: ﴿ فَأَقْرَ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا يَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الْبَرُّ الْقِيمُ وَلَكِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ الروم: 30، واته نه ی نینسان ندر به چاکی ودروستی پو له م ناینه پاک و بیگه رده ی نیسلامه بگو له سر نو خه لیه ته بن خوا خه لکانی له سر دروست کړدووه ونابی هیچ جزره گردانکاریه ک بکری له دروستکراوی خوا ونه مه ش ناین ویاوړی پاکه، به لام ندریه ی خه لکان نازان.

هروها له فهرمووده ی پیغه مبه ردا هاتووه، که نه بی هورده یره ﷺ له پیغه مبه ری خوا ﷺ ده یگریته وه: ((ما من مولود الا يولد على الفطرة، فأبواه

1 — سید قطب ابراهیم: زانای پایه به رزی نیسلام، له سالی 1904 له میسر له دلیک بووه، شاعیرو نویسه رو برفنبری زمان پالاوته. ده شتیکی بالای هه بووه له زیندو کړنه وده ی گیانی شاپنی موسولمانان، خاوه نه په رازیکی ندره، له سالی 1966 له سیداره دراوه له لاین په گز په رستی عره ب جمال عبد الناصر، للزرکلی، خیر الدین، الأعلام، 147/3.

2 — سید قطب، مقومات التصور الإسلامي، ص 371.

یهودانه، او یصترانه، او یجسانه، کما تلتج البهیمه بهیمه جمعاء، هل تحسون فیها (من جدعاء))¹. واته هه موو که سبیک که له دایک ده بیت وهاته دونیاوه باوه پی هیه به یه کتابی خوا به هوی شو فیتره و پیکهاته ی بویان دانراوه به لام دایک ویاوک وده وروبه وایان لیده کن ببن به جوله که و گاوو ناگر په رست.

هه روه ها فیتره ش به مانای نیسلام و ناینی خوا دیت که و بوونی ناده میزادی له سر دانراوه. و هیان به مانای گوپرایه لی و میله ت دیت (الملة والطاعة)². فیتره ت به مانای باوه رو نیمان دیت به وهی که و خوی گوره خولقینه ری ناسمان و زه مینه، نه گره له خه لکان به رسیت کی شو وانه ی دروست کردوه، شو هه موو ده لین به لی خوی گوره دروستی کردوون، هه ر نه مه شه فیتره ی یه کتابه رستی ﴿وَلَیْن سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَیْقُولُنَّ ۚ اللهُ﴾ الزمر: 38.

به لام شو فیتره ی نیمه باسی ده که ی ویا به ته که مان له سهری به نده بریتی به له فیتره ی جوانترین و به رترین دروستکراوه کانی خوا که ناده میزاده (به هه ردو په گه زیوه نیرو می)، شو فیتره یه ش به نده به پیکهاته ی جه سته یی و ده رونی، به دل و عقل وهوشی هه موو تاکیک و خیزان وکومه لگو هه موو تیره و هوزو وگه ل و نه مه تیکه وه.

1- البخاري 29- الجنائز باب: 78 حديث: 1293 ، 456/1. والبخاري: 65-
كتاب التفسير باب: لا تبدل لخلق الله حديث: 4775 ، 651/8.
2- الطبري، أبو جعفر، جامع البيان، 49-48/11.
فتح الباري 65: كتاب التفسير، باب: لا تبدل لخلق الله ، 651/8.

به رگی یہ کہم

به‌رگی یه‌که‌م

پینکاته‌ی جه‌سته‌یی و دهرونی نیرینه و مینه و

جیاوازی نیوانیان

به‌شی یه‌که‌م : پینکاته‌ی توپکاری و کارنه‌نهمزانی نه‌ندام و نورگانه دیارمکانی هردوو
بمگه‌زو جیاوازی نیوانیان

به‌شی دووم : پینکاته‌ی توپکاری و کارنه‌نهمزانی نه‌ندام و نورگانه ووردمکانی هردوو
بمگه‌زو جیاوازی نیوانیان

به‌شی سی‌یم : جیاوازی نیوان هردوو بمگه‌ز نه‌ یواری دهرونی و عه‌قلی و دهمارگیری.

دھواڑہ:

گہر بہ ووردی لہ جہستہی ئادہ میزاد بھوانین دہ بینین کہوا لہ جہستہی گشت گیانلہ بہ رانی تر جوانترو سہ سوروہینہ رو تہ لہ سماعوی ترہ لہ پھوی پیکھاتہ و کاری ئہ ندامہ کانی، تاوہ کو ئیستا ہندیک شتی شاراوہی تیادا بہدی دہ کرت لہ پیکھاتہ و کاری ئہ ندامہ کانی۔

جہستہی ئادہ میزاد لہ ہزارہا ملیار خانہ پیکھاتوہ^۱ و خانہش یہ کہی سہرہ کی پیکھاتہی دروست بوونی ہموو گیانلہ بہ ریکہ، کڑمہ لہ خانہ کیش شانہ پیکدہ ہینن و شانہ کانیش ئہ ندام (نورگان) پیکدہ ہینن، کڑمہ لہ ئہ ندامیکیش کڑنہ ندام (سیستہم) پیکدہ ہینن و ہر ئہ ندامیک و شانہ یہ کیش کاری تابہ تی خوی ہہ یہ۔

ہر چہ نندہ زانستی توئکاری بہ لای ئہ ودا دہ چیت کہوا جہستہی ئادہ میزاد یہ ک شتوہ و ناکاری ہہ لہ ہر دوو پگہ زدا، بہ لام لہ پاستیدا زڈر جیاوازی ہہ لہ نیوان خانہ کان و شانہ کان و ئہ ندامہ کانیاںدا۔

لیڑوہ باسی خانہ و شانہ لہ یہ کچوہ کان ناکہین، بہ لگو زیاتر باسی خانہ و شانہ و ئہ ندامہ جیاواڑہ کان دہ کہین، کہ زیاتر خویان دہ نوینن لہ ئہ ندامہ کانی زاوڑی و پڑینہ گلاندہ کان و کارگہ ریکہ کانیاں لہ سہر شوینہ کانی تری لہش، کہ بوونہ تہ موکاری سہرہ کی جیاوازی نیوان ہر دوو پگہ ز لہ ہر دوو باری جہستہی و دہرونیوہ۔

پیش چوونہ ناو بابہ تہ کہ مانوہ خالیک کی گرنگ ہہ پٹوہستی بہ باسکردن ہہ، ئہ ویش ئہ وہیہ کہوا زڈر پٹوہستہ ئہ و دوو پگہ زہ جیاواز بن، تاوہ کو ئہ و شاردو فیرتہ بیتہ دی بڑ نریک بوونہ وہو بہ یہ کہ گہشتن و مانہ وہی جوری ئادہ میزاد لہ سہر پھوی زہوی و بہر دہ وام بوونی۔ ئادہ میزاد لہ سہرہ تای دروست

بوونی کورپه له خوی هړدوو په گزى ناپه، به لام کاتى هورمونى نيرينه (تيسټوسټرون) زيادېدو له ناو خوښى کورپه له که شوا ده بېته په گزى نيرينه، هر کاتى هم هورمونه پړزه کې که م بوو ده بېته په گزى مېينه. ليرزه وه ديار ده که وئ که و هورمونى مېينه (ټيسټروجن وېروجيسټرون) هيچ پوليټيکيان نيه له ديارى کړدنى په گز چ نيرينه بېت وه يان مېينه، هه روک خوداى گوره ده فرمويى:

﴿وَأَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ۖ إِنَّ تَطَفُّؤَ إِذَا تُتَىٰ﴾ النجم : 45 - 46.

وهك لای هه مووان ناشکرایه که و هړدوو کوڼه ندامى زاونى نيرى مې به ته نهاى ده ژميردين به دوو کوڼه ندامى که م وکورت، چونکه هه ريه کيان به ته نها چى بؤ ناکړيت بؤ پاراستنى جوړى ناده ميزاد، به لام کاتى پټکه وه کوکرانه وه ده بڼه کوڼه ندامى کې ته واورو تواناى شه وى ده بېت کارى خوى نه نجام بدات وله کاتى جوړتېو نيان هاوسه نگى ته واورو دروست ده بېت له پړانى هورمونه کانى هړدوو په گز به پړزه دى ديارى کړاوو پښويست.

زانا " بردييف" له و باره يه وه ده لى: يه ککرتنى هه ريدو په گز ته نها بؤ پاراستنى جوړ نيه، به لکو بؤ گه شهى که سايه تى ناده ميزادو ثاره زړوى بؤ گه يشتن به که مال و نه مړى په (الكمال والخلود). گهر ئامانجى به يه ککه يشتنى جينسى (سيکسى) بؤ گه يشتن به لوتکى ته واکړى خودى مرقا يه تى (التكامل الذاتى) بېت، نه مه شه وه ده گه ينى که و هه ريه کيک له م دوو په گزه نيوهى مرقا يکى ته واون و پښويسته يه کترى بگرن تاوه کو بگنه پلهى ته واور له سه لماندنې خودو وکه مالى مرقا يه تى.¹

هه روک ووتمان په کيک له ئامانجه کانى سلوکى جينسى مرقؤ برتبه له ته واکړدنى خودى مرقا يه تى، نه مه ش شه وه ده گه ينى که و دوو نيوه به ش هه يه و پښويسته بگرن به يه ک تاوه کو بېنه به شىکى ته واور، هه رده م هه ريدولا هه ستيکى

خه ست و به رده و ام ده کا که وا نه و که م و کورتیه کی تیا به و نارونه نوی دیدارو به به ک
که پشتمن و ته و اوکاری ده کات. واته لیره وه ده که یه نه و نه نجامه که وا نه م حاله ته
وه ک هه ردولای هاوکېشه ی کیمیاوی واپه پښوېسته هاوکېش و هاوسه نگ بن.^۱

۱- السلوك: بریتیه له کورمه لیک له وه لاملنه وه ی ده ماره خانه کان بڼه هست ویزوینه ره کانی ده ویریه،
ونه ندانه په یوه نندیاره کانی له ش ده ست ده که ن به جیبه جی کرینی نه و وه لاملنه. جاسم کریم حبیب، رساله
فی سلوك الإنسان، ص 15.

به شمی یه که م

**پیکهاته‌ی توپکاری و کارنه‌ندمزان‌ی کۆنه‌ندام و نه‌ندامه دیاره‌کانی
هه‌ردوو پمگه‌زو جیاوازی نیوانیان**

باسی یه که م : پیکهاته‌ی توپکاری و کارنه‌ندمزان‌ی په‌یکه‌ره کۆنه‌ندام و کۆنه‌ندامی دهمار

باسی دووم : پیکهاته‌ی توپکاری و کارنه‌ندمزان‌ی کۆنه‌ندامی سوری خوین و هه‌ناسه‌دان

باسی سێهه م : پیکهاته‌ی توپکاری و کارنه‌ندمزان‌ی کۆنه‌ندامی زاوژی و میزمرۆ

باسى يەكەم

پىكھاتەى تويكارى وکارئەندىزانى پەيگەرە كۈنەندام و كۈنەندامى
دەمار

بەندى يەكەم: پىكھاتەى تويكارى وکارئەندىزانى پەيگەرە كۈنەندام

- پىشەكى پەيگەر كۈنەندام

- بەشەگانى پەيگەر كۈنەندام

بىرگەى يەكەم: تەمۈرە پەيگەر

يەكەم : كاسە سەر.

دووم : بىر بىرى پىشت .

سېيەم : قەندىزى سىگ(كۈلەى سىگ و پەراسومگان)

چوارەم : پىشتىنەى جەوز

بىرگەى دووم : پەلە پەيگەر

بەندى دووم: پىكھاتەى تويكارى وکارئەندىزانى كۈنەندامى دەمار

بىرگەى يەكەم: تەلۈندە كۈنەندامى دەمار

يەكەم : دەماخ

دووم : بىرگە پەتەك

بىرگەى دووم: چىۋە كۈنەندامى دەمار

بەندى يەكەم: پىكھاتەى تويكارى وکارئەندىزانى پەيگەرە كۈنەندام

- په یکه ره کونه ندام

په یکه ره کونه ندام له ژبانی کورپه له له ناو سکی دایکی له هفتی پینجه مین وشه شمعین دروستبونی تهاو ده بیت، له سهره تاوه وک کپکپاگه وایه وژماره بیان ژوره ده گاته 360 نیک، له دوایدا هندیکیان په کتری ده گرن و ژماره بیان ده بیت 206 له ماوه 20 سالی ته مه نندا. له مرقی گوره نیکسکانه کان 5/1 ی کیشی له ش پیک ده هیتی.

نیکسکانه کان له لشی مرقدا به م شتویه دابه ش بووه: (که للی سهر: 22، نیکسکانه کانی گوی: 6، برپړی پشست: 26، په راسو ده فلی سینک: 25، په له کانی سهره وه: 64، په له کانی خواره وه: 62، نیکسانی الامی: 1).¹ (بنواړه شتویه ژماره 1: په یکه ره کونه ندام).

نیکسان توانای بهرگی پاله پستی ژوری هیه ده گاته 600 کیلو گرام/سم² پش نه وی بشکیت، نه وهش به هوی نه وه به که مادمی کانزایی ژور تیا به.

به هوی نیکسکانه په یکه ره وه ئاده میزاد شتویه تاییه تی دهره وه ودره گری و ماسولک ش له سهر نیکسکانه وه به نده و هاوکاره بژ وستان و جولانه وه وله ناو موی نیکسانیش خړوکی سوری خوین دروست ده بیت، هندی نیکسانی پته ویش هن وک سندوقنکی پاریزهر هندی نه ندام ده گریته خوی وک که للی سهر برپړی پشست که ده ماخ و ډرکه په تکه ده پارین.

نه و په یکه ره ی باسما ن کرد ناتوانیت خوی به تهنه بجلو به بی هاوکاری ماسولکه کانی دهره بری، ماسولکه کانیش پاریزکاری دهارو بوی خوین و نه ندامه کان ده کن، جومگه کان توندوتول وجیکر ده کن و به گشتی هکارن بژ وستانی په یکه ره ئاده میزاد به شتویه کی راست و دروست و پولیکی دیارو کاریگ ریشیان هیه له دروستکردنی گهرمی له ش.² ژماره ی ماسولکه کانی ناو له ش مرق له 600 ماسولکه ی گهره و بچوک زیاتره، که هندیکیان چه ند

1—Thibodean AG & Patton TK (2003). *Anatomy & Physiology*. P: 210.

- Rouviere J P. *Anatomic Topography*. P: 17.

2— John W & Jr W (2001). *Human Anatomy & Physiology*. P: 268.

کیلوگرامن و هندیکیان ته‌ن‌ها سانتیمتر یکن له درژی، هه‌یانه‌ش به ناسانی نابینری وه‌ک ماسولکه‌ی ناو‌گړی‌چکه. به‌گشتی ماسولکه 40-50 % ی کیشی له‌ش پتکه‌ه‌یتنی.^۱

به‌شه‌کانی په‌یکه‌ر‌کونه‌ندام

نیسکانه په‌یکه‌ر له دوو به‌شی سهره‌کی پتکه‌اتووه:

بر‌گه‌ی یه‌که‌م: ته‌ومره په‌یکه‌ر (الهیکل المعوری - Axial skeleton).

له‌و نیسکانانه پتکه‌اتووه که ده‌کونه ناوه‌پاستی له‌ش وژماره‌یان 80 نیسکانه، نه‌مانه‌ن: که‌له‌سهر، نیسقانی لامی، بر‌پړه‌ی پشت، قه‌قه‌زه‌ی سنگ.

بر‌گه‌ی دووم: په‌له په‌یکه‌ر (الهیکل الزاضی - Appendicular skeleton).

له نیسکانی ه‌ردوو په‌له‌کانی سهره‌وه‌و خواره‌وه پتکه‌اتووه وژماره‌یان 126 نیسکانه. له‌به‌ر به‌یه‌کچونی زږیه‌ی هم نیسکانانه له ه‌ردوو په‌گه‌ز، ته‌ن‌ها ناومان بردن و ژماره‌مان کردن.

بر‌گه‌ی یه‌که‌م: ته‌ومره په‌یکه‌ر

یه‌که‌م: کاسه سهر (الجمجمة - Skull).

له 22 نیسکان پتکه‌اتووه و دوو کومه‌ل پتکه‌ه‌یتنی:

أ- نیسکانی کاسه‌ی سهر (عظام القحف - Cranial bones) ده‌ماخ له‌ناوی جیگیر بوه و ده‌بیاریزیت و ژماره‌یان 8 نیسکانه.

ب- نیسکانه‌کانی دم وچاو ژماره‌یان 14 دانه‌یه.

جیاوازی نیوان کاسہ سہری پیاوون¹؛

1- بہ شیوہ کی گشتی کاسہ سہری ژن بچوکترو سوکترہ لہ کاسہ سہری پیاو.

2- کاسہ سہری ژن کہ میک دریزترہ لہ پووی نہ ستونبہ وہ لہ وہی پیاو.

3- پوی پتیشہ وہی کاسہ سہر لہ ژنان خرو پانترہ لہ وہی پیاوان.

4- نہو ہر زیونہ وہی ٹیسکانی پشتہ گوی کہ متر دیارہ لہ ژنان لہ وہی پیاوان.

5- خالی پتیکہ ولکانی ماسولکہ و ٹیسکانہ کان کہ متر دیارن و توندوتولیشیان کہ مترہ لہ ژنان. بنواپہ شیوہی ژمارہ 2: کاسہ سہر.

لہ بہر نہم جیاوازیانہ، سہر دہم و چاوی پدگہزی میتینہ جوانترو خروپانترہ، ہرزی و نرمی کہ متر پتوہ دیارہ لہ سہر برزو دوی گوچک و چہ ناگی.

دووم: ہرپرہی پشتہ العمود الفقري - Vertebral column).

ہرپرہی پشت لہ بنکہی کاسہی سہر تا وہ کو کلینجہ دریز دہ بیتہ وہ، لہ زنجیرہ کی ٹیسکان پتیکاتوہ و ناسراون بہ ہرپرہ. لہ تمہنی مندالی ژمارہ یان 33 ہرپرہیہ، بہ لام کاتی پتیکہ یشتن و گنجیہ تی ژمارہ یان 26 ہرپرہیہ، 5 لہم ہرپرہانہ بہ کتری دہ گرن و ناوچہی سی بہ ندہ (العجز - Sacrum) پتیکہ ہینن، 4 ہرپرہی تر بہ کدہ گرن و ناوچہی کلینجہ پتیکہ ہینن (العصعص - Coccyx). بہ مہش 24 ہرپرہ دہ میتینتہ وہ و بہم جڑہ دابہش دہ بن: ہرپرہ کانی ناوچہی مل 7، ہرپرہ کانی ناوچہی سنگ 12، ہرپرہ کانی ناوچہی کہ لہ کہ (القطنیہ) 5، لہ گہل کلینجہ و ستبہ ندہ ژمارہ یان دہ بیتہ 26.

ہرپرہی پشت دہکہ مزخی لہ خوگر توہ و دہ پیاریزی، کاسہی سہریشی مہ لگرتوہ، پراسوہ کان و ماسولکہ کانی پشتی پتوہ لکاوہ.

1- Kevin.T.P & Gray.A. *Anatomy & Physiology*. P:213-227.

- John.W.H, JR, *Human Anatomy & Physiology*. P: 217.

بنظر: قرشی محمد علی و طاہر عثمان علی، التشریح البشري الوطیفی، ص 516-520.

وربشارد سنل، التشریح السریری لطلبة الطب، ص 854-859.

به شپږه په کی گشتی بریره ی پشتمی نیرینه ی ته وای، نریکه ی 70 سم ده بیت، به لام له مینه 60 سم.¹

به گشتی گه نجی کوږ له کچان دریژترین، ئیسکانه کانی دریژتره و گه وره تره و قورستره، هه وره ها ماسولکه کانی به قه باره تره، نه مه ش وای کردوه که وای شپږه که ی زبر وتوند دیار بکه ویت (اکثر خوشونه)، نه مانه ش به هزی کاریگری هورمونه کانی گه شه و پژینه ی سرگورچیلو دهره قی به. توانای ماسولکه و زئی و جومگه کانی پیاوان به هیزو توندوتوله نه مه ش وای کردوه پیاوان کورج وگولتر بن له کانی مناوهره و سورانه وه ی ناکاو.

له لایه کی تره وه کچی پیگه یشتو کورت تر دیاره، ئیسکانه کانی بچوکترو سوکتره و ماسولکه کانی قه باره ی که متره، به لام پژه ی چهوری له شیان نذر زیاتره له کوږان به تاییه تی له سر سنگ و مه مک و شان و که له که و پانیان. نه مانه ش وای کردوه کچان خړوخولتر بن له کوږان و جوانتر دیاربن له شپږه و نه دگاری دهره وه.²

له بهر نه م هزیانه و هندی هکاری تری جه سته یی وده رونی وهورمونی³ خوی گه وره له سره نافرته تانی واجب نه کردوه سوارچاکی وقرانبازی وپمبازی وکوشتارکردن له گوره پانی شه، به لام گه به شداری کرد، نه رکی گونجاو بق نه و بریتی به له خزمه تگوزاری کومه لایه تی و پزیشکی وهاندان.

سینه م: قه قه زه ی سنگ (کوله و وپه راسوه کان).

پیکهاتوویه کی ته خت ودریژه، له سس ئیسکانی پیگه وه لکاو پیکهاتووه و ده که ویته پیشه وه ی سنگ، دریژه که ی 15-20 سم ده بیت و لای خواره وه ی

1- Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 232.

2- Kenneth LB (1990). *Principle & Practice of Endocrinology*. P: 1596.

-Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 138.

3- دریژه ی نه و هزیانه له په شه کانی دلهاتودا پاس ده که ی. له بهرکی دودم باسینکی نیزی نه سلی نه و بورلانی که گونجاو بق نافرته کاری تیادا بکات، له که ل هینانه وه ی به لگی پزیشکی وشهرعی ده که ی (به پشتمی وای خوا).

تیزه و له هر دوو نه نيسته وه په راسوه کاني پټوه بنده .

نيسکاني کوله له پياوان دريځترو نه ستورتره له وهی ثافره تان، پشتينه ی شان و په راسوه کاني پياو فراوانتره نه مش به هوی نه وه په کهوا سیه کاني پياو له قه باره و کیش زیاترن له وهی ثافره تان و په هوی جياوازی جوړو شپوهی هه ناسه دانه .¹ بنواړه شپزه ی ژماره 3: قه فزه ی سنگ .

چوارم: پشتينه ی هوز (حزام العوض - الورك - Pelvic-hip-girdle).

نيسکانه کاني حوز له دوو لای وه يك پټكهاتوه ، هه ردولا له پوی پټشه وه په کتری ده گرن به هوی گری موسلدانه (الارتقاء العاني-Pubic symphysis) وله دواوه ش به ستراون به نيسکاني سی بنده وه و وه پشتينه په کی لټهاتوه . نه و پشتينه هیزو توانا ده به خشی به په له کاني خواره وه تاوه کو بتوانی به شیک له کیشی له ش هه لگری. هه ر لایه که له حوز له سی نيسکان پټكهاتوه: کلوت (الحرقه - Iliam)، موسولدانه (العانة - Pubis)، سمت (الاسك - Ischiam) نه م سی نيسکانه له تمه نی 17 سالیده په کتری ده گرن له ناوچه ی (الحق - Acetabulum) که بریتیه له چالینکی نیوه بازته می پتی ده لټن: (قوله که بوشایی) له پوی دهره وهی حوز وه له گهل سه ری نيسکی پان په کتری ده گرن وجومگی حوز پټکه ده یتن (Hip joint).

کونیکش له نیوان نیسکی سمت وموسلداندا هه په پتی ده لټن (داخراوه کون) به په رده په کی به هیز داپوشراوه و هه ندیک مولولو له ی خوین وده ماری پټدا ده پوات تا په لی خواره وه .

نيسکانه کاني پشتينه ی حوزو سی بنده و کلینجه حوز پټکه ده یتن، دوو حوزیش هه په: حوزیکي دروینه ی گوره که ده که ویت له لای سه روه و به نيسکان دهره نه دراوه و هه ندی پارچه ی کونه ندای هه رسی تیا په وچه ورتکی راسته قینه ی بچوک له لای خواره وه که به که کلینجه و موسلدانه و کلوت دهره دراوه و دهره وازی

(مدخل) چوونه ټوړو دهره چې هاتنه دهره وهی (المخرج) هه په.¹

ګر به وردی سهیری شپوهی هوزی هردو په ګز بګین جیاوای نذر به دی ده کړیت له نیوان هوزی نیره می په، نه و جیاوایانه هه موویان هاوکارن بو کرداری سک پریوون ومنال بوون وجیاوایه کانیش نه مانه ن:²

1- نیسکانه کانی هوزی نیرینه قورس وزیره، ماسولکه وژی په کانی که پتوهی به ندن توندو به هینن. له می په نیسکانه کان سوک وناسک ولوسه، ماسولکه وژی په کانی نه رمن وتوانای کشانیان نذرده.

2- دهره وای هوزی پاسته قینه له می په بازنی می په، به لام له نیره بچوکرته و، له شپوهی دل دایه.

3- هوزی پاسته قینه له می په فراوانتره و چالایی که متره به به راورد له ګل نیره.

4- دهره چې هاتنه دهره وهی هوزی پاسته قینه له می په فراوانتره.

5- ګوشه ی که وانه ی موسلدانه له می په 90 پله په، به لام له نیره ګوشه که ی تیژه.

6- ګریتی موسلدانه و ډرکه سمت له می په بق پوی دهره وه لاریوونه ته وه تاوه کو له کانی کرداری ګه شه ی کورپه له ومنال بوون نازاری کورپه له نه دات.

7- کلینجه له می په کورتو فراوانتره ته خت تره به به راورد له ګل کلینجه ی نیره.

8- پارچه نیسکانه دهره چووه کانی کلینجه له می په که مترن و بچوکرتن.

1- John WH, JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 215-216.

- Stuart C & Cristoph J (2000). *Obstetric by ten teachers*. P: 104.

2- Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 247.

- John WH, JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 217.

بمنظر: ریشارد منل، التشریح السریری لطلبة الطب، ص 363. ومحمود بدر، الأساسات فی تشریح الإنسان، ص 148. وقرشي محمد علی، التشریح البشري الوظيفي، ص 240. والمسط، الجسم البشري، 250/1.

- 9- شێوهی داخراوه کۆن له مێ یه سێ گۆشهیی یه، له نێره هێلکهیی یه.
- 10- ئیسکانهکانی سێ بهنده له مێ یه زیاتر توانای جولهی هیه.
- 11- گۆشهی کلێنجه و کهله که کهتر بهرو ناو ههوز بۆتهوه، ئه‌مه‌ش وای کردوه تهری ههوز زیاد بکات له هروی پێشهوه و پشتهوه.
- تهری ههوز (له ئاستی ده‌روازه‌ی هاتنه ژووره‌وه) له پێشهوه بۆ پشتهوه که بریتیه له ماوه‌ی نێوان ناوه‌پاستی موسلانه و کلێنجه نزیکه‌ی 11 سم ده‌بێت، تهری ههوز له ته‌نێشته‌کان واته له پاست بۆ چه‌پ 13 سم ده‌بێت. هه‌ردوو تهر له مێ یه 1 سم زیاتره به‌به‌راورد له‌گه‌ل نێره. تهری ههوز (له ئاستی دره‌چه) له پێشهوه بۆ پشتهوه 13.5 سم، تهری له پاست بۆ چه‌پ 11.5 سم ده‌بێت، به‌لام بۆ هه‌وزی نێره ته‌نها 8.5 وه 8 سم ده‌بێت بۆ هه‌ردوو تهر یه‌ك له‌دوای یه‌ك.¹
- شێکی به‌لگه نه‌ویسته که هه‌وزی ئافره‌ت جیاوازی بێت له هه‌وزی پیاو، چونکه کارێکی گرنگی له‌سه‌ره، بۆیه پێویستی به‌چه‌ند سیفه‌تێکی پێویست هیه که هه‌وزی پیاو ئه‌م پێویستیه‌ی نه‌یه. ئه‌م کاره گرنگه‌ش بریتیه له‌گه‌شه‌و خواردن پێدان و پاراستن وهاتنه‌ ده‌ره‌وه‌ی کۆرپه‌له‌و پارچه‌ پێوه‌لکاوه‌کانی تهره‌ کاتی له‌دایکبوون. به‌کورتی ئه‌م شێوه تایبه‌ته‌ی هه‌وزی ئافره‌ت واده‌کات کاری له‌دایک بوون ئاسان بکات بۆ هه‌ردوولا، دایک و کۆرپه‌له‌.
- پاش لێکۆلینه‌وه له ئیسکانه‌کانی هه‌وزی ئافره‌ت، ده‌بینین به‌گشتی ئیسکانی ئافره‌ت به‌شداری ده‌کات له‌هه‌ندێ سیفاتێ فیزی په‌یوه‌ست به‌ره‌گه‌زی مێینه‌، وه‌ك ناسکی و سووکی ئیسکانه‌کان و ته‌ختی و که‌می گری و گۆل و زیری و تیایدا، زیادی لوسی و که‌می قوڵی چاله‌کانی. له‌لایه‌کی تهره‌وه سیفه‌ته‌کانی ئیسکانی پیاو پێچه‌وانه‌ی سیفه‌ته‌کانی ژنانه. بنواژه شێوه‌ی ژماره 4: هه‌وزی مێینه‌و نێرینه —²

1— Stuart C & Cristoph. *Obstetric by ten teachers*. P: 105 -106.

2- Keith LM & Arther FD. *Clinical Oriented Anatomy*. P: 337.

به ندى دووم: پټکاته‌ى تويکاري وکارنه‌ندمزانى کونه‌ندامى دهمار

کونه‌ندامى دهمار له‌کاتى دروست بوونى له کورپه‌له به قوناغى زږودا تیده‌په‌ریت تاوه‌کو ده‌گاته کټش وقه‌باره‌ى گونجاوى خوى له‌تمه‌نى گه‌نجپه‌تى، زیاتر له هموو کونه‌ندامه‌کانى تری له‌ش تاییه‌تمه‌ندى خوى هه‌یه، به پټشه‌واى هموو کونه‌ندام ونه‌ندامه‌کانى تر ده‌ژمیردئ، به هاوکارى له‌گه‌ل کویره‌گلانده‌کان نه‌رک وهرمانى هموو نه‌ندامه‌کانى تری له‌ش پټکده‌خن وئاراسته وکونترولى ده‌کهن. به ووردترین وئالوزترین نه‌ندامى له‌ش ده‌ژمیردئ وتاوه‌کو نیستاش زانایان زږد له‌لایه‌نه‌ن شاواوه‌کانى نه‌و نه‌ندامه‌نازانن.

کونه‌ندامى دهمار له‌پړوى پټکاته‌وه‌دو به‌شى سهره‌کيه: ناوه‌نده کونه‌ندامى دهمار وچپوه کونه‌ندامى دهمار. له‌پړوى کرداره‌وه‌سې به‌شى سهره‌کيه.

برگى یه‌که‌م: ناوه‌نده کونه‌ندامى دهمار الجهاز العصبي المركزي

(Central nervous system-

بریتیه له‌ناوه‌ندى ته‌حه‌کوم وکونترولى هموو کونه‌ندامى دهمار، چونکه هموو هه‌سته‌کانى له‌ش ده‌بیت بچیته ناوه‌نده کونه‌ندامى دهمار تاوه‌کو بتوانئ شیبیان بکاته‌وه، ته‌فسیرو مانایان بؤ دیارى بکات ووه‌لامیان بداته‌وه. هموو هه‌رمانه‌کانى تر بؤ پښه‌گلانده‌کان وجوله‌ى ماسولکه‌کان وکاره‌کانى تری پټویست له‌ویوه ده‌رچیت.

ناوه‌نده کونه‌ندامى دهمار له‌پړوى پټکاته‌نه‌وه له‌دو به‌ش پټکیدیت: ده‌ماخ و دپکه‌په‌تک، به‌هه‌مان شپوه له‌پړوى کارو کرداره‌وه ده‌کریته‌دو به‌شه‌وه: کونه‌ندامى دهمارى جه‌سته‌یى (جهاز عصبي جسدی - Somatic nervous system) وکونه‌ندامى دهمارى خویى (جهاز عصبي مستقل - Autonomic nervous system). کونه‌ندامى دهمارى جه‌سته‌یى هه‌رمان له‌ناوه‌نده کونه‌ندامى دهمار ده‌گوازتته‌وه بؤ ماسولکه‌کانى له‌ش بؤ جولانه‌وه‌یان، نه‌م جولانه‌وه‌ش به‌ناره‌زوى مروه‌ (الارادیه)، به‌لام هه‌رمانى کونه‌ندامى دهمارى خویى گواستنه‌وه‌ى

فرمانہ کانی ناوہ ندہ کوٹہ ندامی دہ مارہ بقوٹہ ندامہ کانی لہش بہ شیوہ یہ کی
خونہ ویست، وہ ک پٹکھستنی لیدانی دل، دہست بہ سہ راگرتنی ہناسہ دان و
پڑینہ کانی کوٹہ ندامی ہرس و ثارہ ق کردن و ماسولکہ لووسہ کان وہی تریش۔ نہم
کوٹہ ندامہش دہ کریت بہ دو بہ شہوہ، یہ کہ میان بہشی بہ سوز (تقسیم و دی -
Sympathetic division)، دوہ میان بہشی تہ نیشٹ (ہاوسی ی) بہ سوزہ،
(تقسیم لا و دی - Parasympathetic division) کہ کاری بہ کیکیان پیچہ وانہی
کاری نہوی تریانہ وہ کہ نہوہی گہر یہ کیان پڑینہی گلاندیک زیادہ بکات، نہوا
بہ شہوہ کی تر پڑینہی گلاندہ کہ کہم دہ کاتہوہ۔^۱

یہ کہم : دماغ (الدماغ - Brain)۔

لہ جوار بہشی سہرہ کی پٹکھاتوہ:

۱- قہدہ دماغ (جذع الدماغ - Brain stem) لہ مانہ پٹکھاتوہ:

۱- لاکیشہ مؤخ (النخاع المستطیل - Medulla Oblongata)۔

ب- پرد (الجسر - pons)۔

ج- ناوہ ندہ دماغ (الدماغ المتوسط - mesencephalon-Midbrain)۔

۲- نیوانہ دماغ (الدماغ البینی - Diencephalon) پٹکھاتوہ لہ:

۱- لائک (المهاد - thalamus)۔

ب- الوطاء (hypothalamus)۔

۳- میٹشک (المخ - Cerebrum): لہ دو نیوہ گوی لای راست وچہ پ

پٹکھاتوہ۔

۴- میٹشکوکہ (المخیخ - cerebellum)۔

لہر گرنگی دماغ خودای گہورہ لہ ناوہ سندوقیکی بہ میزی داناوہ (کاسہ سہر)

1 - Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 435.

-John WHole, JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 400- 405.

-Keith LM & Arther FD. *Clinical Oriented Anatomy*. P: 38

که توانای زږد هیه بڼه بهر ته لست کړدنی صدمه کانا (الصدمات)، توانای بهرگرۍ پاله په ستوی زیاتره له 50 پاله په ستوی هوا/ سم² هیه¹.
 دده ماخ له نندامه گوره کانی له ش ده ژمیردۍ وکښی نژیکه ی 1300-1400 گرام ده بیت، واته 2% ی کښی له شه. کښی دده ماخ له پیاو 100 گرامی زیاتره له ژن، کښی دده ماخ له گڼل بهر و پښه وه چوونی ته من که دده کات². هیچ په یوه ندیه کښ نیه له نیوان کښی دده ماخ وړی که ندو که و پلکه کانی ناو دده ماخ له گڼل ناستی زیره کی، هره وک پښتر زانایان وای بڼ ده چوون³.
 دده ماخ پښکاتوره له زیاتره له هزار بلوون دده ماره خانه⁴، تیره ی له پښه وه بڼ پښته وه 16 سم، تیره ی له راسته وه بڼ چه پ 14 سم، بهر زیه که ی 12 سم. له نافرته تیکرایی 1 سم که متره له پیاو⁵.

خانه کانی دده ماخ دوو جوړه: خانه کانی می شک (الخلايا العصبية - Neurons)، که کار وهرمانی داهیتان وزیره کی و سوزو هوشی له نه ستو دایه، گونجاندن و پښکه وه لکاندن زانایره کانی هاتو بڼ ناو دده ماخ ده که ن. ژماره ی نه م خانانه نژیکه ی 100 ملیار خانانه. یه کک له تاییه ته ندیه هره گرنگه کانی نه م خانانه نه وه یه که نه زږد دین و نه ده جولین، به لکو له گڼل دريژی ته منی ناده میزاد به م شپوه یه ده میننه وه. نه گره نه م خانانه وک خانه کانی تری له ش له زږدوون و نوئ بوونه وه دا بوونایه، نه وای پیره وهری وک سایه تی ناده میزاد و فیربوونه کانی له گورانی بهر ده وام ده بوو و پیویستی به نوئ کړدنه وه ده ست پیکردنه وه ی خویندن و فیربوون

1- أحمد کنعان، موسوعة جسم الإنسان، ص 47.

2- أحمد کنعان، موسوعة الجسم الإنسان، ص 47. والمط، محمد فائز، الجسم البشري،

169/2.

3- Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 383.

3- موريس بوكاي، ما أصل الإنسان، ص 136.

4- کنجو، خالص جلی، الطب محراب الإيمان، 1/ 95.

- Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 383.

5- المط، محمد فائز، الجسم البشري، 2/ 369.

ده بوو پاش هم موو صدمه په کی تون¹

جړی بوو می خانه کانی دده ماخ خوی له خانه ی پاریزه ده نویتنی بق خانه کانی جړی په کم (خلايا داعمة للکولی - Neuroglia)، له ژماره نایه له نږدی وده لټن زیاتره له 900 ملیار خانه و پټنج جړی جیوازی هه په و کارونه رمانی نږیشیان هه په، وه: که یانندی خواردن بق خانه کانی دده ماخ و پاریزگاری کردنی و جیا کردنه و دیان له په کتری، واته وه شانه ناوهندیه کان کارده که ن.² په کټک له تاییه تمه ندیان نه وه په توانای جوله و نږبونیان هه په به تاییه تی کانی دده ماخ توشی برین وهاوسان ده بیت (وذمة الدماغ - Brain Edema).³

هه رچه نده دده ماخ 2٪ کیشی له ش پټکده هیتنی به لام زیاتره له 20٪ ی نوکسجینی ناو خویتی له شی به کارده هیتنی. که واته دده ماخ چالاکتره له هه موو نورگانه کانی تری له ش له زینده چالاکیا (میتابولیزم)، بری نه نو نوکسجینی به کار ده هیتنی له سه رچالاکی دده ماخ و کاره کانی ده وه سستیت.⁴ بنواړه شتیوه ی ژماره 5: دیمه نی ناو وه ی دده ماخ و سوپانی شله ی دده ماخ و شله ی ږکی.⁵

پټکاته ی دده ماخ نږ ناو زوه به جړنیک که عه قل و هو ش و بیرو نه ندیشو و سوزو به زه یی و نږی تر له و ووشانه ی که پوزانه به کاریان ده هیتننن و په یوه ندیه کی توندیان هه په به مرفه وه تاوه کو ئیستا شاده میزادو زاناو په یله سوفه کان نه یان توانیوه به شتیوه په کی ووردو پاست و دروست ماناو ته فسیری بق بکن، هه رچه نده زانست و نه کنولوزیا که یشتوته په په کی به رزو پټشکه و توتو توانیویه تی ژماره په ک له

1 - Keith LM & Arther FD. *Clinical Oriented Anatomy*. P: 66.

همه نږک لینکولن پریشکسی بوونی جوله و نږبون له هندی خانه ی دده ماخ ده که ن له ناوچه ی ده رگای حولی (الجهاز الحوفي) "Limbic System" و نه سپی ده ریایی (الحصان البحري) "Hippocampus"، که هه ریوکیان ده که ونه توټکلی دده ماخ و په یوه ندیان هه په به ډاکرمن (خزن) و لینکانی زانباری وگورنجانديان له گال په کتری، واته په یوه ندیان هه په به ډیر کردنه وه ی رږنږ خاپه ن.

- Malvolm BC & Jerom S (1993). *Human Neuroanatomy*. P: 239.

2- Malvolm BC & Jerom S. *Human Neuroanatomy*. P: 134.

3- Malvolm BC & Jerom S. *Human Neuroanatomy*. P: 14

4- Kevin TP & Gray A *Anatomy & Physiology*. P: 377-380.

5- Keith LM & Arther FD. *Clinical Oriented Anatomy*. P: 890.

هډمون وټیزیمه کان و بنکه هه ستیاو ګرنگه کانی ناو میښک بدوژنټه وه. تاوه کو نیمړ زانایان نه یان توانیوه هم نه ټیږه بدوژنټه وه و وه لاسی هم پرسپاره بدنه وه که ده لې: نایا ګه وړه یی میښکی پیاو کاریګری هه یه له سر نه وې که و پیاوان له داهینان وټیزنټه وه و زیره کی بالا ترن له نافرته تان؟ وه لاسی هم پرسپاره زانایان دوايان خستوه تاوه کو زیاتر شاره زا دهن له کاری ده ماخ، تاوه کو پیښکه وتنی تری زانستی پزیشکی وفیزیایي به ده ست دهینن.¹

به شیوه یه کی گشتی ده بینن نټرینه له کاروپیشه یی میکانیکی و لټفورینی نو ترموبیل و توانستی کرداره کانی حیسابی و یرکاری و دارشتنی نه اندازه یی وټوری تر له زانسته کان له پیښه نګدایه وټوری دهینره زانا و ټیلمه ته کان (العباقره) له په ګه زی نټرینه له گشت بواره کانی زانستدا. که واته نټرینه زاله له ده ست به سه رد اګرتنی به سه رگشت داهینره زانسته کان و ټیګومان هم کاره له ژیر پکیف و ناره زوی په ګه زی نټرینه خوی نیه، به لکو له نه نجامی ژماره یه ک هڅکاری بایولوژی نالزوه پووده دات.² هر بویه خوینته یی میژو، ژماره یه کی ټور کم له نافرته تان ده بینن له نیوان لیستی داهینره زانا و دانو فیهله سوفه کان و ګر هه شبی له ده ګه نه کانه (نامق).

دووم: درکه په ټک (العبل الشوكي - Spinal Cord).

له شیوه یی په ټکی لوله کیدایه و له مادده یه کی مؤخی پټک دیت که ده ماره خانه و توه په کانی تیدایه و ټیکړای درټی یه ګی 45 سم ده بیت له ګوتایی لاکیشه مؤخه وه ده ست پی ده کات تا ناستی دوا برپړه یی که له ګه و له 31 پارچه پټکه اتوه، هه ریه که له و پارچانه جووتیک میښکه ده ماری لې درده چیت بؤ له ش له لای راست و چه پ. 8 جووت ده مار بؤ ناوچه یی مل (Cervical Nerves)، 12

1—Peter LW & Roger W (1995). *Functional Neuroanatomy Of Man*. P: 746/2.

2— یا ابراهیم، سلیکولوجیه للمرأة، ص 164-18.

جیوت بق ناوچهی سنگ (Thoracic Nerves)، 5 جیوت بق ناوچهی که که (Lumber Nerves)، 5 جیوت بق ناوچهی سی بهنده (Sacral Nerves)، 1. جیوت بق ناوچهی کلینجه (Coccygial). دپکه په تک کاروفه رمانی نوری هیه له مانه: وهک پزیه ویک کارده کات که فرمانه کان له ده ماخ وه ده گوازیته وه بق پزینه گلانده کان و ماسولکه و پیخوله و بقریه کانی خوین، له له شه وه ناگاداریه کان و بزیننه کان ده گوازیته وه بق ده ماخ. پزیکه ستنی کاری ماسولکه خوییه کان به هوی گری وده ماره خانه نیکه له جو وه کان نه نجام ده دات.¹

برگه ی دووم: چیه کوته ندای دهمار (الجهاز العصبي المحيطي - Peripheral nervous system).

له زور کومه له دهمار پیک دیت که به هه مو لایه کی له شدا بلا و بوونه ته وه، فرمانیان که یاندنی هه مو جوړه هانده ریکه له هسته نه ندامه کانه وه بق ناو ونده کوته ندای دهمار (Efferent system)، وه لام دانده ویه تی له و کوته ندامه وه بق هه مو نه ندامه کانی له ش وهک ماسولکه مان و پزینه کان (Afferent system) و نه دهمارانه چوارپه ل ده به ستن به مه لیه نده کان و نه وانیش به چوار په ل ده به ستن وه. چیه دهماره کان له دپکه دهماره کان وکاسه دهماره کان و دهماره کانی دهماره کور نه ندای خوی پیک دین. له بهر نه وهی جیاوازیه کی نه و تو نیه له نیوان نه م کوته ندامه وه له هه رو په گز بویه به کورتی له سهری دواين.

کورتی جیاوازیه سهره کیه کانی نیوان کوته ندای دهماری هه رو په گز:

- 1- کیشی ده ماخی پیاو 100 گرامی له ژن زیاتره.
- 2- تیره ی ده ماخی پیاو زیاتره له وهی ژن.
- 3- دریزی دپکه په تک زیاتره له پیاو به به راورد له گهل ثافرت.
- 4- نوریه ی بواره کانی زانست وده یان و دوزینه وه و توپزینه وه پیاوان بالا

دهست بوون نیاياندا به درێژایی میژوو.

5- جیاوازیه‌کانی دهرونی په‌یه‌ست به عه‌قل و په‌رو هۆش له به‌شی سییه‌م به درێژی باس ده‌کەین.

باسى دووم

پىكھاتەى تۈيىكارى و كارنەندامزانى كۈنەندامى سوورپان و ھەناسەدان

بەئىى يەكەم: پىكھاتەى تۈيىكارى و كارنەندامزانى كۈنەندامى سوورپان

بەرگەى يەكەم: دى

بەرگەى دووم: خونىن

يەكەم: پلازما

دووم: غرۇكەكانى خونىن

بەئىى دووم: پىكھاتەى تۈيىكارى و كارنەندامزانى كۈنەندامى ھەناسەدان

بەرگەى يەكەم: قورگ

بەرگەى دووم: سى يەكان

پٹکھاتہی توپکاری و کارنہ ندامانی کوئہ ندامی سووران

کوئہ ندامی سووران له دل و بقرپه کانی خوین و خوین پٹکدیت. له بهر نه وهی هیج جپازیه کی وا بهر چاوو سودمند نیه بق باسه که مان له نیوان بقرپه کانی خوین له هردوو پرده که زدا بقرپه باسی ناکهین، تهنها باسی دل و خرکه کانی ناو خوین ده کهین.

برگهی یه کهم: دل (القلب - Heart).

دل نه ندامیکی ماسولکه کی شینوه قوچه کی یه، بنکه که ی بق سهر وهو لورنکه که ی بق خواره وهیه، ده که ویتته ناو قه قه زهی سنگه وه، له نیوان هردوو سی دا که میک به لای چه پدا لاره له بهر نه وه له نیوان په راسووی 5-6 لای چه پدا هه ست به لیدانی ده کهین. دل به په رده یه که ده وه دراو ناو ده بریت به په رده ی توئی دل (تامور). دل له دو نیوه پٹک دیت، به ریه سستیکی ماسولکه کی لیکیان جیا ده کانه وه. هر نیوه یه کیش پٹک دیت له هؤده یه کی سه رووی دیوار ته نک پی ی ده لئین گوچکه له وهؤده یه کی خوارووی دیوار نه ستوور پی ی ده لئین سکوله. هر گوچکه له و سکوله یه کیش، له لای راست یان لای چه پ، به پٹکھاتوه کی ریشالی، لیک جیا ده بنه وه که هاتو چزی خوین له گوچکه له وه بق سکوله پٹک ده خات پی ی ده لئین زمانه ی دل. زمانه ی لای راستی دل له سی په رده یه کی په رده یی پٹک دیت پی ی ده لئین زمانه ی سیانی. هر چی زمانه ی چه پیشه ته نها له دو په رده یی پٹک دیت، پی ی ده لئین زمانه ی دوانی یان (تاجی).

قه باره ی دل له که سیتی ته وای پٹکه یشتووی بالا مام ناوه ندی 12 سم درتزو، 9 سم پان و 6 سم نه ستوره.¹ کتشی له نیوان 250-350 گرام ده بیت، به تیکرایی 310 گرام بق پیوان و 260 گرام بق ژنان.¹

1- فرش محمد علی، التشریح البشري الوظيفی، ص 76.

- Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 557-559.

ماسولکه کانی دل له جوری خوڼه ویستی هیڅدارن، به شیوه یه کی وا دابه ش بوون و چونه ته ناویه ک که وا هیچ مانو بوونیک بق دل دروست نه بیټ کاتی کارکردنی، هر یو یه چنده ها سال کار ده کات بی و هستان.

ده روزه ی نیوان گوچکه له و سکوله ی لای پاست چپوه که ی ده گانه 1.2 سم بق پیاوان و 1.05-1 بق نافر هتان و ده روزه ی نیوان گوچکه له و سکوله ی لای چه پ 1.10 سم بق پیاوان و 0.9 سم بق نافر هتان.²

برگه ی دووم: خوڼ (الدم - Blood).

شله یه کی په نگ سوړی لینجه، له شله ی پلازما (Plasma) و خړوکه کانی خوڼ پیک دیت و نزیکه ی 7٪ ی کیشی له ش پیک دیتیت. شله ی پلازما چه ند جور خوڼ و ماده ی پروتینی تیا به.

قه باره ی خوڼ له له ش مړو پیگه یشتوودا له نیوان 5-6 لیتره بق پیاوا، 4-5 لیتره بق ژن. نه مه ش به هوی نهویه که پړژه ی ماسولکه له پیاوان زیاتره و پړژه ی چه وریش له نافر هتان زیاتره.³ بنواړه شیوه ی ژماره 6: دل وده روزه کانی.⁴

پیکهاته کانی خوڼ:

په که م: شله ی پلازما

پړژه ی 90٪ ی شله ی پلازما ناوه و نهوی تری بریتیه له خوڼکانی کانزایی و ناکانزایی، گرنګترینیان خوی چیشته (سؤدیوم کلوراید) وه ندی ماده ی پروتینی و چه وری وترشی نه مینی وشه کری گلوکوزیشی تیدایه، نه مانه بریتین له و خواردنانه ی

1- محمود بدر عقل، الأساسيات في تشريح الإنسان، ص 265. والمطبعة الجسم البشري، 277/1.

- John WH, JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 557.

2 - المطبعة، محمد فائز، الجسم البشري، 1/284.

3- Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 531.

4- Keith LM & Arther FD. *Clinical Oriented Anatomy*. P: 123.

که پاش هه رس ومژین چوونه ته ناو خوین.

دووم : خرۆکه کانی خوین

خرۆکه کانی خوین ده کرین به سی به شه وه: خرۆکه سپی یه کان (الخلايا البيضاء Leukocytes) و خرۆکه سووره کان (الخلايا الحمراء Erythrocytes) و په ره کانی خوین (الصفائح Platelets - Thrombocytes).

ا- خرۆکه سپی یه کان:

خانه ی بی په ننگن، شتیه یان جینگیر نیه و، ناوکیان تیا به. تیره ی هه ر خرۆکه یه کی سپی له نیوان (6-20) مایکرون دایه و ژماره شیان له می یه دا نزیکه ی 6 هه زارو له نیره دا نزیکه ی 8 هه زار خرۆکه یه له هه ر ملم³. ئەم ژماره یه له منالان زیاتره و له کاتی تووش بوون به میکروب و به کتریای نه خۆشی خرۆکه سپی یه کان ژماره یان زیاد ده کات.

ب- خرۆکه سووره کان:

خانه ی خه پله می دوولا قۆپاون، پاش دروست بوونیان به ماوه یه کی کورت ناوکیان تیا نامینیت، تیره ی هه ر خرۆکه یه ک نزیکه ی 7 مایکرونه، ژماره یان له نیره دا 5.5 ملیون له هه ر ملم³، به لام له می یه دا لم ژماره یه که مته و نزیکه ی 4.8 ملیون له هه ر ملم³. خرۆکه سووره کان له منالدا، پیش له دایکبوون له سېل و جگه ردان وله نوای له دایکبوون له مۆخی ئیسکدا، دروست ده بیت. ئەم خرۆکه سووره نه بۆیه کی سووریان تیا به پی ی ده لئین هیموگلوبین که تاکه لئیرسراوی گواسته وه ی ئوکسجین و دووانه ئوکسیدی کاربۆنه له شه دا. وه به ی هیموگلوبین له ناو خوینی پیاو نزیکه ی 14-16 گرام بق هه ر 100 میلیتر، له ئافره تدا 12-14 گرامه. ئەمه ش له بهر بزیدیونی بریکی نۆدی هیموگلوبینه له کاتی بی نوژی

ده گاته 15-30 گرام له هر سووریکدا، له کاتی سک پری ومندا البون زږد له وه زیاتره.¹

ج- په پرمکاني خوین.

ته نې بچوکې خه پله یی یان هیلکه یی، بې ناوک وېی په ننگن. تیره یان نژکې 2-4 مایکرونن ژماره شیان ده گاته نژکې 250 000-500 000 په رکه له هر یه ک³ ملم له خوین. فرمانیان به شداری کردنه له کرداری مه یینی خوین.²

به نندی دووم: پیکهاته ی توپکاری وکارنه ندامانی کوته ندامی هه ناسه دان

کوته ندامی هه ناسه دان له م نه ندامانه ی خواره وه پیک دیت:
لوت (الأنف - Nose)، گورو (البلعوم - Pharynx)، قورگ (الحنجرة - Larynx)، بۆری هوا (الرغامی - Trachea)، سی یه کان. لیره وه ته نها باسی قورگ و سی یه کان ده کین له بهر بوونی هندی جیوازی له نیوان هر دوو په گزدا. بنواپه شتویه ژماره 7: کوته ندامی هه ناسه.

برگه ی یه که م: قورگ (الحنجرة - Larynx).

پیکهاتوویه کی شتوه قوچه کی ناوېوش کراوه به لینجه په رده یه ک، ده که ویته سه روی بۆری هه واره له نر پارچه ی کړکړاگی پیک هاتووه، (3 پارچه ی تاکن و 3 پارچه ی جووتن). به په رده یه کی لاستیکی جیر به یه که وه به سترون، گرنگترین نه و پارچانه ش پارچه یه کی بازنه یی ناته واره به شی پتیشه وه ی دهر په ریوه و پی ی ده وتری سیوی ئاده م (تفاحة آدم - Adams Apple)، که له دوو پارچه ی به کگرتوو له به شی پتیشه وه دا پیکهاتووه له به شی سه رده ی ملدا به ناسانی ده بینریت. نه م

1- أبو حامد، حسین سلیم، مختصر الفیولوجیا البشریة، ص 304.

- John WH, JR. Human Anatomy & Physiology. P: 874.

2- Gray A & Kevin T. Anatomy & Physiology. P: 541.

به شمش له نترینی پیگه یشتو زیاتر دهره پوه له وهی ثافره تان¹ وای کردوه که واگردنی ثافرهت خوی جوانتر بنویتی. دوهم پارچه کپکپاگی گرنګ به زمانه ی بچکوله ناو دهری که شیوه گه لای یو ده بیته قه پاغی کونی زورنا (کونی سهره وهی قورګ) مه لاشوو بوشایی لووت داده خات ونایه لیت خوراک بچته پیره وی هه ناسه. جوتیک لوچی په رده بیش بۆ ناو بوشایی قورګ دریز دهنه وه پیمان ده لئین (دنگه ژیکان) (الحبال الصوتية الحقيقية - True vocal cord). که له سهره وه به هردو لای کپکپاگی په که مه وه له خواره وهش به کپکپاگی سی یه مه وه به ستراون. دوو لوچی تریش له تهنیشتیانه وه هه ن پیمان ده لئین ناده نګه ژیکان (الحبال الصوتية الكاذبة - False vocal cord). له کاتی قسه کردندا، دنگه ژیکان ده لرنه له ننجامی تیپه یوونی شه وه وایه که له سی به کانه وه دهره چیت و به سهر ژیکاندا دهرات، دنگه دهره چیت. هه له بهر شه قورګ به (سندوقی دنگه) داده نریت. دنگه ژیکان له پیاوان دریزترو شستورتره له وهی ژنان، شه مش وای کردوه دنگی پیاوان له حنی که مترو، قوی وقه له وی زیاتر بیت، به لام دنگی ژنان به پیچه وانه وه به له هن ترو ناسکتره.² بنواړه شیوه ی ژماره 8 : قورګ

برګه ی دوهم: سی یه کان (الرئة - Lung).

بریتین له دوو نندامی نیسفه نجی نر می گهره ی شیوه قوچه کی که نذریه ی بوشایی سنگ داګیر ده که ن.

کیشی سبه کانی پیاو: 1200 گرامه، سی لای پاست 700 گرام ولای چه پ 500 گرام، به لام له ثافرهت به هردو سبه کان 1000 گرامه.³

1— John WH . JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 584.

2— Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 689-690.

— John WH , JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 585.

3— المط، محمد فائز، الجسم البشري، 345/1.

دو جوری هه ناسه دان هه یه : یه کهم هه ناسه دانی سنگی که پشت ده به ستن به هاتنه خواره وهی په راسوه کان. جوری دوهم هه ناسه دانی سکی که زیاتر پشت ده به ستن به جولهی ناو په نچک.

جوری شپوهی هه ناسه دانی نژیرو می جیاوازه، نافره تان زیاتر هه ناسه دانی سنگی به کار ده هینن، به لام پیاوان ده توانن به هه ردو جوری هه ناسه بدهن و به شپوه یه کی گشتی زیاتر جوری سکی به کار ده هینن.¹

نه مانهش وای کردووه که واکه گزی نژینه بتوانن پژه یه کی زیاتر له نوکسجین به کار بهینن، خوین زووتر پاک بکاته وه، کرداری میتا بولیم و ووزه به خشین خیراترو چالاکتر نه بنجام بدات، به مەش له گوره پانی و درزش و شه پوشوږدا به رده و امتر و خورا گتر و گونجاوتر بی.

جیاوازه کانی له نیوان هه ردووه کونه نداسی سووړان و هه ناسه دانی پیاوو ژن.

1- کیشی دلی پیاو زیاتره له وهی نافره ت، به تیکرایی 310 گرام بقی پیاوان و 260 گرام بقی ژنان.

2- قه باره ی خوین له له شی نژری پتگیش توو له نیوان 5-6 لیتره، به لام بقی مئی پتگیش توو 4-5 لیتره، نه مەش به هوی نه وه به که پژه ی ماسولکه له پیاوان زیاتره و پژه ی چه وریش له نافره تان زیاتره.

3- ده روزه ی نیوان گوچکه له و سکوله ی لای راست چپوه که ی ده گانه 1.2 سم بقی پیاوان و 1.05-1 سم بقی نافره تان، ده روزه ی نیوان گوچکه له و سکوله ی لای چه پ 1.10 سم بقی پیاوان، 0.9 سم بقی نافره تان.

4- خرۆکه سپی به کان له پیاو دا ژماره یان 8 هه زار خرۆکه یه له هه ر ملم³، له می به دا نژیکه ی 6 هه زاره.

- 5- خرۆکه سووره کان ژماره یان له نۆزینه دا 5.5 ملیون له هه رملم³، به لام له مینه دا لم ژماره یه که مته و نزیکه ی 4.8 ملیون له هه رملم³.
- 6- بری هیموگلوبین له ناو خوینی پیاو نزیکه ی 14-16 گرام بق هه ر 100 میلیتر، له ئافره تا 12-14 گرامه.
- 7- سیوی ئاده م له نۆزینه ی پیگه یشتوو زیاتر ده ره ریوه له وه ی ئافره تان، ده نگه ژنکان له پیاوان دریزتر و نه ستورتره له وه ی ژنان، نه مهش وای کردوه ده نگه پیاوان له حنی که مته و، قوی و قه له وی زیاتر بیت، به لام ده نگه ژنان به پیچه وانه وه به له حن ته و ناسکتر بی.
- 8- کیشی سیه کانی پیاو: 1200 گرامه، سی لای راست 700 گرام ولای چه پ 500 گرام، به لام له ئافره ت به هه ردوو سیه کان 1000 گرامه.
- 9- جوړو شیوه ی هه ناسه دانی نۆرو می جیاوازه، ئافره تان زیاتر هه ناسه دانی سنگی به کار ده هینن، به لام پیاوان ده توان به هه ردوو جوړه ناسه بده ن و به شیوه یه کی گشتی زیاتر جوړی سکی به کار ده هینن.

باسى سىيەم

پىنكەتەي تويىكارى و كارنەندامزانى كۈنەندامى

دەرھاويشتن و زاوزى

بەندى يەكەم : پىنكەتەي تويىكارى و كارنەندامزانى كۈنەندامى زاوزىنى ئىيرىنە

بەرگەي يەكەم : جووتە گون

بەرگەي دووم : دوو جۈگەي گونىزمرموه

بەرگەي سىيەم : بۆرنە پاشكۆكان

بەرگەي چوارەم : تۆو - توخمە خانەي ئىيرىنە

بەرگەي پىنچەم : پىزىموى ھاويەش

بەندى دووم : پىنكەتەي تويىكارى و كارنەندامزانى كۈنەندامى زاوزىنى مى يىنە

بەرگەي يەكەم : نەندامەكانى زاوزىنى ناوموه

يەكەم : جووتە ھىلكەدان

دووم : جووتە جۈگەي ھىلكە

سى يەم : مىندالدىن

چوارەم : زى

بەرگەي دووم : مى يە كونى زاوزى

بەرگەي سىيەم : مەمك

دەروازە (المداخل)؛

لە پاستی دا جیاوازیە سەرەکیەکانی نێوان هەردوو پەرگەزی نێرینە و مێینە بریتی
یە لە جیاوازی پێژنەکانی گۆڕەگلاندەکان و ئەندامەکانی زاونی و هۆرمونەکانیان و
جیاوازیە دەرونیەکان. چونکە هۆرمونەکان کاریگەریەکی زۆریان هەیە لەسەر
گەشەی جەستە و بێرو هۆش و ئاڕەزوو و یەزدان و میزاج . جیاوازیەکان لە
هۆرمونەکانەوە دەست پێدەگات و کۆتایی دێت بە جیاوازی جەستە و عەقل و هۆش.
هەرچەندە پەرگەزی کۆڕپە لە یەکەم ساتی دروست بوونی هێلکە
پیتیتێراوە دیاری دەکۆتێت، لوتکە زاونی (الشامخة التاسلية) هەر زوو
لەسەرەتای دروست بوونیە و دەکۆرێت بۆ ئەندامی زاونی نێرینە (جووتە گون)یان
بۆ ئەندامی زاونی مێینە (هێلکە دان). بەلام ئەندامەکانی زاونی دەروە
نوادەگەرن لە دیارکەوتن تاوەکو هەفتەی حەوتەم. تاوەکو ئەوکات ناتوانن
بزانن کە ئەو کۆڕپە لە یە نێرە یان مێ یە چونکە ئەندامەکانی زاونیان هاوبەشە.
لە مانگی حەوتەم لە ژێر کاریگەری هۆرمونی تێستۆستیرۆن و هەندێ مادە نا
ئێستیرۆیدی کە خانەکانی (سرتۆلی MIS) جووتە گون دروست دەکات، بە
گواستەو و شۆربوونە و لەناو هەناوێک بۆ ناو تورەکی گون. ئەگەر هۆرمونی
تێستۆستیرۆن نەبێت، کەنالی (ولفی) نێرینە دەپوکێتە و کەنالی (مولەری) مێینە
دەست بە گەشە دەکات لە ژێر کاریگەری هۆرمونی ئێستروجینی ناو خوێن و ویلاش،
ئەندامەکانی زاونی مێینە ناوێک دەروست دەبن.¹

لێرە و بۆمان دەردەکەوێت کەوا کۆنەندامی زاونی لە کۆڕپە هاوبەشە لە نێوان
نێر و مێ، بەلام بە هۆی کاریگەری هۆرمونی نێرینە تێستۆستیرۆن، پەرگەزی
کۆڕپە لە جیاوەبێتە و بۆ نێرینە یان مێینە.

هەرچەندە گەر کۆڕپە لە وای بۆ نووسراو بێت بە نێرینە، بەلام لەناو ناخی
پێکەتەیی جەستەیی و دەرونی بە شێک و پشکەکی لە مێینەشی تایبە. بە
تاقیکردنەوە دەرکەوتوو کە جیاوازی تەواو (التميز التام) لە نێوان نێرینە و مێینە

هرگیز مه حاله و موسته خپله. هر کاتې هورموني نېټرینه زالې بې به سره هورموني مېینه نه و! په گڼې کوربه له ده بېته نېټر، هرکاتیش تېستوستېرون نه بو نه و! کوربه له ده گڼې بڼې.

هر بڼه زږد له هورمونه کان ده بېنېن هاوېه شن له نېوان هر دوو په گڼ، به لام به پږه په کې جياواز. له بهر هه مان هډ دکتور بېدل Biedel ده لې: پياوې پاله وته (الرجل الخالص)، يان ټافره تې پاله وته (المرأة الخالصة) دوو حاله تې وان زږد به ده گڼه د هسټ ده گڼه له باري ټاساييدا واتای. واتای وايه که م پووده دات نېټرینه په ک هېچ هورموني مېینه نه بې، يان به پېنچه وانه وه مېینه ک هېچ هورموني نېټرینه تيا نه بې.¹

کوڼه ندامې دهره اوېشتن وکوڼه ندامې زاونې بریتین له دوو کوڼه ندام، جياوازن له کارو فرمان، به لام له پوړي توپکاريدا له کوڼا بېه که ياندا له هر دوو په گڼې نېټرو مې دا په کده گڼه وه.

کوڼه ندامې دهره اوېشتن (الجهاز البولي Urinary - Renal - System) له: دوو گورچيله (الکليتين - Kidneys)، جووټه بڼې ميز (الحالبين - Ureters)، ميزلدان (المثانة البولية - Urinary bladder)، پږه وې هاوېه شې (الأحليل - Urethra) پټک دېت.

ده بېنېن هاوېه شې وپټکچوونه کې زږد هه په له نېوان هر دوو کوڼه ندامې دهره اوېشتن له نېټرو مې، ته نها جياوازيه کې زږد به دې ده کړت له درېڅې بڼې دهره وې ميز کړدن (پږه وې هاوېه شې)، که له نېټرینه درېڅتره له وې مېینه و له گڼ نه ندامې زاونې په کده گړتې وه له کوڼا بېه که يدا، به لام له مېینه کورته و په ک ناگړتې وه له گڼ نه ندامه کاني زاونې. شپو وې ميزلدا نېش ده گڼوې و جياوازي شه له بهر بوونې جياوازي شوین وشپو وې نه ندامه کاني زاونې له هر دوو په گڼ.

کژنده‌اندازی در هارویشتن خونین ده‌پالیتیو له ماده زیان به‌خشه‌کان و ناوی زیاده بق در هارووی له‌ش ده‌بات. کارو فرمانی تریشی زقد هیه به‌لام لیتره نیته پیوستمان به باسکردنی نیه.

پیرهوی هاویه‌ش (الاحلیل - Urethra)

بریتی یه له که‌نالیک دریز ده‌بیته‌وه له ملی میزلدانه‌وه بق در هارووی له‌ش. له مینه‌دا دریزی ثم که‌نال ته‌نها 4 سم و له‌سره‌وه‌ی درچه‌ی زاونی ده‌کریته‌وه. به‌لام له نیرینه نریکه‌ی 20 سم ده‌بیته و له سی به‌ش پیکه‌اتووه.

1- پیرهوی هاویه‌شی پرؤستانی: ثم به‌شه به‌ناو گلاندی پرؤستاندا ده‌پوات و دریزی 3 سم، هر له به‌شه‌وه دروازهی هر دو که‌نالی هاویشتنی تقوی نیرینه (القناتان القانفتان - Ejaculatory duct) ده‌کریته‌وه.

2- پیرهوی هاویه‌شی پرده‌یی: نهو به‌شه‌یه که به‌ناو ناوپره‌ی میزو زاونی دا ده‌پوات و دریزه‌کی 1.3 سم ده‌بیته، له هر دو لاوه‌ی گلاندی کوپر (Cowper's Gland) هیه.

3- پیرهوی هاویه‌شی نیسفه‌نجی: نهو به‌شه‌یه ده‌که‌ویته ناو نیرنه نه‌اندازی زاونی و دریزی 15 سم ده‌بیته و به‌هوی دروازیه‌کی ته‌سکه‌وه بق در هارووی له‌ش ده‌کریته‌وه. له سهره‌تای ثم به‌شه دروازهی هر دو گلاندی کوپر بادی ده‌کریته، وله هر دو ته‌نیشتی‌وه‌ش گلاندی لیتر (Urethral- Litter gland) هیه که شله‌یه‌کی لینج ده‌پژنی کاتی جووتبویون.¹

1- John WH, JR. Human Anatomy & Physiology P: 772.

- Stuart C & Ash M (2000). Gyuecology by ten teachers. P: 15

به ندى يه كه م: پښكها ته ي تويكارى و كار نه ندامزانى كونه ندامى زاوژنى نيرينه
(Male Reproductive system).

كونه ندامى زاوژنى نيرينه له م نه ندامانه پښكها ته وه: جوو ته گون (الخصية)،
دوو جوگه ي گويزه ره وه (القنوات التناسلية)، پژينه پاشكوكان (الغدد الجنسية
الإضافية)، شله ي توو- ناو ي نيرينه (المسائل المنوي)، پيرپه وى هاو به ش
(الأحليل).

برگه ي يه كه م: جوو ته گون (الخصية - Testis).

بريتين له جووتيك پژينى شپوه هيلكه ي، هريه كهيان كه وتو ته ناو
توره كه يه كى پيستی ديوار ته نكه وه له دهره وه ي له ش پى ي ده لښ توره كه ي
گون. دريژى نه م پژينانه نزيكه ي 5 سم وپانى 2.5 سم كي شه كه شى 10-15 گرام
ده بيت. گونى لای چه پ كه ميك له خوارو ي گونى لای پاسته و گوره تري شه. جوو ته
گون له كوپه له دا له لای سه رو ي ديوارى هه ناوه، له خوارو ي شوپنى گورچيله-
واته نيوان برپره كان وپه راسوه كانه¹ ده ست ده كات به هاتنه خواره وه بڅ
خواره وه ي بوشايى هه ناو، ده گاته ناو حوز له مانگى ستيه مې ته مهنى كوپه له،
پاشان ديوارى پيشه وه ي سك ده بېږي و به ناو كه نالى لاپان- په نا پان (القناة الأربية-
Inguinal canal) ده گاته ناو توره كه ي گون پيش له دايك بوونى كوپه له ي
ته واو، هره وه خودا ي گه وړه ده هه مووى: ﴿يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ﴾ الطارق: 7.
پنويس ته پژينى گون له و شوپنه بيت كه بوى ديارى كراوه چونكه ناتوانيت تووى
نيرينه دروست بكات مه گر له شوپنيك كه پله ي گهرما ي له پله ي گهرما ي له ش
كه متر نه بيت، بيجگه له (توره كه ي گون) له هيچ شوپنيكى تردا له ناو له شى مروه
نه م پله ي گهرما يه گونجاوه ده ست ناكه وپت.

1- الترائب: بريته له نيمكانى په راسوه كان، هره وه ده لښ نيمكانى نيوان هه روو په له كانى
خواره وه.

ابن كثير، تفسير القرآن العظيم، 4/498. وقيل للترائب: الأضلاع.

جوړته کون دابهش ده بېټ بڼ چنډ ټوورنکي بچوک ژماره يان 200-300 ده بېټ. له هر يه کيک له ټوورنکانه ش 1-3 گړني لولپيچ (النبيبات) هه يه وهر ليره وه تقوى نيرينه دروست ده بېټ (الانطاف Spermatogenesis). نو گړي به لولپيچانه خانه ي سرتولي (الداعمه - sertoli-supporting cells) تيا به، نه م خانانه کارى پاريزگاري و دابن کړدن خوراک بڼ خانه ي دروست کړدنى تقو ده گړته نه ستر. بېچکه له م کارانه له ناوېردن وقوتدانى تقوه مردوه کان و پڅخستنې جوله ي تقوه زيندووه کان وگواستنو ه يان بڼ ناو بوريه کانى تقو گويزره وه ده گړته نه ستر. هه روه ها هورمونى نينه يبين Inhibin وهندى پروتيني ش درزني، له مانه گړنگتريش، کارده کات وک به ريه ستيكى خوينى که ناهيليت دژه تن بگنه خانه نويته کانى تقو دروست کړدن که پاش ته مهنى پيگه يشتن (البلوغ) دروست ده بن. نو گړي به لولپيچانه خانه ي تقو گوازه روه ي تری تيا به به ناوى ليديج (Leydin Cells) که هورمونى تيستوستيرون (testosterone) ده رزني.¹

برگه ي دووم: جوگه ي گويزر مروه (القنوات التناسلية - Genital Ducts)

پاش دروست بوونى تقو له لولپيچه کانه وه ده گوازيته وه به موى نو جوگانه وه، که هه رلايه ک تقوى نو گونه ده گوازيته وه که ليوه ي ده رچووه. سه رنه اکاى فره پېچاو پېچه به جورک دريژى ده گاته 6 متر، هه رچه نده خوى دريژى له 4 سم تن ناپه ريت، پى ي ده لين بوربوخ (البربخ - Epididymis) له بوربوخه وه سپېرم گه شه ي ته واو ده کات وتواناى پيټينى ده بېټ، نه م گرداره ش نزيکى 10-14 پږي ده ویت. نه م که ناله تواناى دا کړدنى تقوى هه يه و له ويشه وه پالى ده دات بڼ ناو تقواوه چيکلدانه و ناو جوگه ي هاو به شى ميزو زاوژي به موى گړي بوونى ماسولکه لروسه کانى ده ورو به ر له کاتى جووتبووندا.²

1- Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 989.

- Frances SG & Jordon JS. Basic & Clinical Endocrinology P: 2132.

2- Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 900.

- John WH, JR. Human Anatomy & Physiology. P: 811.

له دواى بوربوخه و لوله ی گویزه ره وه دیت (القناة الأسهرية - Ductus - vas Deferens) که ته واوکلری بوربوخه، به لام لوجی که متره و فراوانتره و دریزیه که ی 45 سم ده بیت و به رزده بیت وه و سرده که ویت ولول ویتج ده بیت له کوتاییه که یدا و تاوه کو ده گاته ده روزه ی که نالی توواوه چیکلدانه (الحویصلة المنویة - Seminal vesicle) و به کترده گرن و که نالی هاویژه ر (القناة الدافقة - Ejaculatory Duct) پیکده هیتن، نه م که ناله ش 2 سم دریزه و له پشت وه ده چیتته ناو پیره وی هاوبه شی پروستاتی.¹

برگه ی سینه م، رزگنه پاشکوکان (الغدد الجنسية الإضافية - Accessory Sex Glands).

له م پزنتانه پیکهاتون:

1- توواوه چیکلدانه (الحویصلة المنویة - Seminal vesicle): له کوتاییه هر جۆگه گویزه ره وه په کدا، نزیک به ملی میزلدان، توره که یه که هیه، بۆ کۆکردنه وه ی توخمه خانه کان (تو) دواى پیکه یشتنیا، پس ی ده لین توواوه چیکلدانه. نه م چیکلدانه شله یه کی لینجی تفت دهرده دات وشه کرى فرکتور تیا به که پتویسته بۆ جوله ووزه ی توخمه خانه کان، نه م شله یه ش 60٪ ی هه مو نه م شله ی توو پیکده هیتت (Seminal Fluid) که پیاو فری دات کاتی جوتیبون. نه م شله یه له چیکلدانه به هوی که نالی چیکلدانه وه ده چیتته ناو پیره وی هاوبه شی پروستاتی وپاشان بۆ ناو نیره نه ندامی زاوی. تفتی نه م شله یه که سوود مهنده بۆ هاوتاکردنی ترشی ناو میتیه نه ندامی نافره ت له کاتی جوتیبوندا.²

2- گلاندی پروستات (Prostate Gland): په ک دانیه و ده که ویتته خواروی میزلدانه وه، جۆگه ی هاوبه شی پروستاتی به ناویدا تپیر ده بیت. شله یه کی سپی تفت دهرده دات که 13-33٪ شله ی تووی پیاو پیکده هیتن و ترشی سیتریک نه سید Citric Acid و هندی نینزیمی تیا به وه، ترشی فوسفاتین (Phosphatase) و

1— Gray A & Kevin T. Anatomy & Physiology. P: 901-902.

2— John WH. JR . Human Anatomy & Physiology ,P: 812.

پروستاگلاندین (Prostaglandin) که پتویستن بق جول و چالکی توخمه خانه کان.¹

3- گلاندی کوپر (الغدة البصلية الأكليلية - Bulbourethral-Cowper's Gland): ژماره یان دووانه و ده که ویتنه ژیر پروستات وله هه ربوولای پیره وی هاویه شی په رده یی، شله ی کی لینج دهرده دات بق ناو پیره وی هاویه شی نیسفه نجی، نه مهش بق چه ورکردنی به شه نیسفه نجیه که ی نیره نه ندای زاونی په پیش کرداری هاویشتنی تقو له کاتی جووتبوندا.²

برگی چوارم : شله ی تقو - ناوی نیرینه (السائل المنوي - Seminal Fluid)

بریتیه له و شله یی که توخمه خانه (الحيوانات المنوية - Sperms) ونه و شلانی تیا به که پزینه پاشکوکان دهریده دن. قه باره ی نه و شله یی که نیرینه دهری ده هاویت له هر جووتبونیکدا له نیوان 2.5-6 میلتر³، تقو که می نه و شله یی ده ده سستی له هر ژماره ی دهرهاویشتنه کان. ژماره ی توخمه خانه کان له هر یک میلتر سی جا ده گاته 50-100 ملیون، واتله هر دهرهاویشتنه کدا 300 ملیون توخمه خانه هیه. شله ی تقو هه ندی دژه ماده دی تیا به وه ک سیمنالپلازمین (Seminalplasmin) . شله ی تقو راسته و خق پاش دهرهاویشتن په بیت ده بیت وده مه یی به هوی نینزیمه کانی پروستاته وه، به لام پاش ماوه یه ک شل ده بیتته وه به هوی هه ندی نینزیمی تره وه.³

برگی پنجمه : نیره نه ندای زاونی، چوک (القضيب - penis) :

بریتیه له نه ندایکی لوله یی کاری گواستنه وه ی تقو له پیاوه وه بق ناو زنی (المهبل) مینه، پیکهاتوه له ره گ وجهسته. جهسته نه و به شه دریزه یه که له سی

¹ - Leslie JD (1989). *Endocrinology*. P: 3/2152.

2— John WH, JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 812.

3— Leslie JD. *Endocrinology*. P: 3/2132.

بارسته‌ی لوله‌یی پیکهاتووه، دووان له پووی سه‌ره‌وه‌ن وپی یان ده‌لین نه‌شکه‌وته تن (الجسم الکافی - Corpus Cavernosum)، نه‌وی تریان ده‌که‌وینه لای خواره‌وه و پی‌ی ده‌لین نیسه‌نجه تن (الجسم الإسفنجی - Corpus Spongiosum). جه‌سته‌ی نیسه‌نجه‌ی کوتای دیت به‌ناوسانیک وپی‌ی ده‌لین کلاره (الحشفة - Glans penis)، نه‌و به‌شش داپوشراوه به‌پارچه‌یه‌ک له پیسته، پی‌ی ده‌لین خرۆسک (القلفة - Prepuce). هر نه‌و پیسته‌یه له‌کاتی کرداری پاک‌کردنه‌وه و سونه‌ت کردن (عملية الختان - الطهور Circumcision) ده‌بدریت و فری ده‌دریت. نه‌م بارسته‌ی لوله‌یی به‌له‌و جوړه‌شانه‌یه پیکهاتووه که نه‌رمه، له‌همان کات توانای ناوسان و په‌ق بوونیشی هیه (إتصابیه - Erectile Tissue) به‌هوی پر بوونی به‌خوین له‌کاتی هه‌لسانی ئاره‌زووی جنسی و جووتبووندا¹. بنواړه شتووی ژماره 9 و 10: کوته‌ندامی زاوړتی نیرینه له‌پووی نه‌نیشت و پی‌شه‌وه.

به‌ندی سینم: پیکهاته‌ی توپکاری و کارونه‌ندامزانی کوته‌ندامی زاوړتی مینه (الجهاز التناسلي الانثوي - Female Reproductive Systems).

پیکهاتووه له‌و نه‌ندامانه‌ی که ده‌که‌ونه ناو هه‌ناو وه: جووته هیلکه‌دان (المبيضان - Ovaries)، جووت جوگه‌ی هیلکه (الأنبوبتان الرحمیتان - قناة فالوب)، مندا‌دان (الرحم)، زئی (المهبل). نه‌و نه‌ندامانه‌ی که ده‌که‌ونه ده‌ره‌وه و پی‌ی ده‌وتری گولینک و له‌م به‌شانه پیکهاتووه، وه‌ک: به‌ری موسلدانه (جبل العانة)، دوو لۆچی گه‌وره (الشفرتین الکبیرتین)، دوو لۆچی بچوک (الشفرتین الصغیرتین)، سه‌ری قبتکه (البظر)، پاره‌وی گولینک (دهلیز المهبل).

1 — John WH, JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 814.

- Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiolog*. P: 906.

برگدی یہ کہم: نندامہ کانی زاورنی ناوموہ:

یہ کہم: جووتہ ہیلکہ دان (المبيضان - Ovaries)

بریتین لہ دوو پڑنی ہیلکہ می کہ دہ کونہ بهشی خوارہ وہی لہ شہ بوشایی لہ م
لاو نہ ولای مندالان.¹ جووتہ ہیلکہ دان لہ کڑپہ لہ دا لہ بهشی سہرہ وہی دیواری
ہہ نار بہ پڑی پشتہ وہ ولہ خوارہ وہی گورچیلہ دروست دہ بیت، ہہ روہ ک جووتہ
گون دہ ست دہ کات بہ گواستہ وہو شقربونہ وہ بق خوارہ وہی بوشایی ہہ ناو،
لہ ویتوہ بق ناو بوشایی حوز، لہ گہل مندالاندا بہ چہ ند کہ ژیک (ژی) پیگہ وہ بہ ند
دہ بن تاوہ کو ہرگری بکات لہ دابہ زینی ہیلکہ دان بق دہرہ وہی لہ ش وک جووتہ
گون.

نہرک و فہرمانی ہیلکہ دان بریتی یہ لہ بہرہم ہینانی ہیلکہ، دہردانی
ہورمونی میتنہ وک نیسترقچین و بروجیسترون و ریلکسین و ٹینہین، ٹہمانہ ش
بق دہرکہ وتنی توخمہ سیفہ تہ دوہمی یہ کانہ لہ ٹافرہ دتا. بہ کرداری بہرہم ہینانی
ہیلکہ و ناردنی بق پیتین لہ ہہ موو مانگیکدا پیٹی دہ وتری کرداری ہیلکہ دانان
(الإباضة - Ovulation).²

دووم: جووت جوگدی ہیلکہ (الانبوبية الرحمية - البوق - Fallopian Tube).

ہر ہیلکہ دانیک پیگہاتوویہ کی شیوہ پہرہتی بہ ناتہ وای دایدہ پڑشیت کہ
سہرہ تای جوگدی ہیلکہ وہ، کہ درژیکہ کی نزیکہ کی 10 سم دہ بیت وکاری
گواستہ وہی ہیلکہ کی پیگہ پشتوہ لہ ہیلکہ دانہ وہ بق ناو مندالان. لہ چوار بہشی
سہرہ کی پیگہاتوہ:

ا- پہرہتی (القمع - Infundibulum): شیوہی وک پہرہتی یہو پہنجہی
شقربوہی پتوہ یہ (خمل البوق - Fimbriae)، یہ کیک لہو پہنجانہ بہ

1 - Stuart.C & Ash.M. Gynaecology by ten teachers. P: 14.

-Gray.A & Kevin.T. Anatomy & Physiology. P: 914.

2 - John.W.H., JR. Human Anatomy & Physiology. P: 818.

- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 776.

هیلکه دانوه لکاوه، هر نه م به شه په که پیشوازی له هیلکه ی پینګه یشتو د هکات کاتی هاتنه دهره وهی له هیلکه داندا.

ب- ګوپکه ی جۆګه ی هیلکه (أنبورة الأنبوية الرحمية - Ampulla of Uterine Tube): نه م به شه له هه موو به شه کانی تری جۆګه ی هیلکه فراوانترو دريژ تره و سې په کی دريژیه که په تی، هر له ناو شه و به شه دا کرداری پیتنسی نیوان سپېرم و هیلکه ی پینګه یشتو پووده دات. هیلکه توانای هه په که 24-48 کاترمیر چاوه پوانی سپېرم بکات، ګر نه هات له داخانا دهریت.

ج- چالایی جۆګه ی هیلکه (برزخ البوق - Isthmus): به شیکي کودت وباریکه و به مندا لدانه وه دهنوسیت...

د- مندا لدانه به ش (الجزء الرحمي - Intramural or uterine Part): که ده چیته ناو دیواری مندا لدان.

دیواری جۆګه ی هیلکه له سې چین پینګه اتووه، که نه مانه ن:

أ- لینجه چین: که پرده په کی چلمی لینجه و به خانہ ی قامچی داری ستونی پشتی داپوشراوه وېژنه خانہ شی تیا به.

ب- ماسولکه چین (الطبقة العضلية): پینګه اتووه له چینیکي بازنه یی نه ستورله پووی ناووه و چینیک ماسولکه ی تهنک ودریژوکانی له پووی دهره وه. به هوی پینجه جوله (Peristaltic Contraction) وګرزی نه م ماسولکانه و جوله ی خانہ قامچی داره کان هیلکه پال دده دن به ناراسته ی مندا لدان.

ج- دهره چین (الطبقة الخارجية): چینیکي پرده یی لووسه.

سې یهم: مندا لدان (الرحم - Uterus).

بریتی په له نه ندایکي فراوانی دیوار ماسولکه یی شیوه ههرمی، لوتکه کی بۆ خواره وه په و بنگه کی بۆ سهره وه په. بۆشایی مندا لدانیش به شی سهره وه ی به هیلکه دانوه به ستراوه، هره وه له خواریشه وه به زڼوه به ستراوه، زڼش به می په

1- Stuart C & Ash M. Gynecology by ten teachers. P: 15.

-Gray AT & Kevin T. Anatomy & Physiology. P: 915.

-John WH. JR. Human Anatomy & Physiology. P: 822.

کوئہ ندای زلوزی بۆ دەرەوہ دەکریتەوہ. دریزی مندالدان لە کاتی لە دایکبوونی کۆرپە لە 3.5 سم، کیشەکەشی 7.5 گرامە. پاش ماوەیەکی کورتی دوو هەفتەی دەست دەکات بە پوکانەو، بەم شێوەیە دەمیتیتەو تاوێکەو تەمەنی پێگەشتن و بۆ نوێزی و سەرەلدانی چالاکی جنسی، لەو کاتەدا مندالدان دووبارە دەست بە گەشە و گەورەبوون دەکات لە ژێر کاریگەری هۆرمونەکانی مێینە. بەمەش درزییەکی دەبێتە سێ جار و کیشەکەشی دەبێتە 10 جارانی پێشو، واتە بە دریزی 7.5 سم، پانی 5 سم، ئەستووری 3 سم.¹ لێرەو سەرەکانی بۆ نوێزی (وەهک-کنج) دەست پێدەکات، لە نێوانیاندا سک پڕی و زەستانی دەبێت تاوێکەو ئاھەت دەگاتە تەمەنی 45-55 سالی، پاشان دووبارە مندالدان دەپوکیتەو بەلام ئەمجارەیان پوکانەوێکی کۆتایی و دواجارەیه.²

مندالدان دەرکری بە سێ بەشەو:

أ- بێکی مندالدان (قاع الرحم): بریتی یە لەو بەشی که دەکەوێتە ئاستی سەرۆی جۆگەکانی هێلکە.

ب- لەشی مندالدان (جسم الرحم): بەشی هەرە گەورەیی مندالدانەو بۆشاییەکی گەورەیی تیا یە ناسراوە بە بۆشایی مندالدان.

ج- ملی مندالدان (عنق الرحم - Cervix): بەشی خوارەوێ مندالدانەو باریکەو دیواری پێشەوێ زێ دەبێت وشلەیکە لێنجیش دەرەدات. بۆشایی ناو ملی مندالدانیش دوو دەمی هەیە، یەکەمیان دەمی ناوێکە لەسەرەو کراوەتەو بۆ ناو بۆشایی مندالدان، دووهمیش دەمی دەرەوێکە لە خوارەو کراوەتەو بۆ ناو بۆشایی زێ. ئەم دەمی خوارەو لەبەر تەسکی پێگە نادات کە ئەندامی زلوزی نێرینە بۆ سەرەو تەرپووت کاتی جوتبوون تاوێکەو کاتی سک پڕی پالەپەست

1- Stuart C & Ash M. Gynecology by ten teachers. P: 12-13.

-Gray.A & Kevin.T.P. Anatomy & Physiology. P: 916.

2- أحمد کنعان، موسوعة جسم الإنسان، ص 56.

له سهر په رده یی د هورۍ کورپه له نه کات ویتنه هزی پژاندنی شلای نه منیوتی ومندالبونی ناته وای.

نه رکه کانی مندالان: شوینی بی نوژی وشوینی چاندنی هیلکه ی پیتینراوه، شوینی گه شای کورپه له و ماته ده رده ویه تی، هه رده ها پرده ووی توخمه خانای نیرینه یه بق ناو جوگه ی هیلکه بق پیتین.¹

دیواری مندالانیش له سی چین پیکهاتووه؛

1 - دیواری ناووه (بطانة الرحم - Endometrium): نه ویش دوو به شه: به شی کارنه ندامی (الطبقة الوظيفية)، که له پوی سهره ووی دیواری ناووه ویه وژماره یه کی نذر له خوینهنه ری لوی تیایه. نهو به شه یه له کاتی بی نوژی دا داده پچری ویتنه خواره وه وه خوینه کی پیس و خانای مردوو. چینی سهره کی (الطبقة الأساسية)، نهو چینه یه که پاش بی نوژی ده مینی وچینیکی تری نوی کارنه ندامی دروست ده کات. نه م چینه جیاواز له چینه کی پیشوو به خوینهنه ری پاست دهوره دراوه.

2 - چینی ماسولکه یی (عضل الرحم - Myometrium): چینیکی نه ستورو سهره کی یو له ناوه پاستدایه، له لووسه ماسولکه پیکهاتووه که به سی ناوه کو چوار چین پیز بوون. ماسولکه ی مندالان به دوو تایه تمندی له پوکار دژ به یه ک ناسراوه: له لایه که وه توانای هیه بق کشان به شیوه یه کی نذر فراوان. له سهره تای پیتین مندالان تنها شوینی 5 گرام ده بیت، به لام له کوتایی پژانسی سک پری جینگه ی زیاتر له 5000 گرامی هیه، که بریتی یه له (قه باره ی کورپه له، شلای ده ووبه ری کورپه له، ویش). نه ودهش به هزی کشان وگوره بوونی ماسولکه کانیه تی.² له لایه کی تره وه توانایه کی نذری هیه بق گرځیوون، که به هزی وه ده توانی سهری کورپه له پال بدات بق دهره وه وده توانی به رده وام بی له

1 - John WH, JR. Human Anatomy & Physiology. P: 822.

2 - أحمد کنعان، موسوعة جسم الإنسان، ص 56.

سر نه م گرځېوونه په که له دواى په که بڼ ماوهى چنده ها کاتزمېروه يان چنده بڼڅک به بې ماندوويون بڼ نه وهى کړپه له پووناکى ژيان بېښى.¹ گه وره يى بڼ نه و دروستکارو داهينه ره که هم مو دروستکاروه کانى پنگه نيشانداوه بڼ نه وهى کاره کانيان بگن به پنگى بې ماندوويون، هروه که فرمويه تى: ﴿ قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى ﴾ طه: 50

3- چينى دهره وه- پشتوه (ظهارة الرحم - Perimetrium): چېنېکى په رده يى په ده که وخته پووى دهره وهى ديوارى مندالان.
چوارم: زى (المهبل - Vagina).

بريتى په له بڼ په کى ماسولکى دريځه کى 10 سم، دريځ ده بېته وه له ملى مندالانه وه بڼ دهره وهى له ش، ده که وخته نيوان ميزلدان وړک (المستقيم). نه م بڼ په تواناى دريځوونى نڅرى هه په، تاوه کو جيگه کى نه ندامى نڅرينى زاوړنى بېته وه کاتى جووتېون وهاوکارى هاتنه دهره وهى کړپه له ده کات، پڼ په ويک بڼ گه ياندى توخى نڅرينه بڼ ناو مندالان، هاتنه دهره وهى خوړنى بې نوڅرى. له کړتايى نه م بڼ په دهره وهى زى هه په که به په رده په ک داپوشراوه که پى ى ده لڼ په رده کچينى (غشاء البكارة)، نه وېش کونک يان چنده کونى بچوکى شيوه جياواړنى تيايه بڼ هاتنه دهره وهى خوړنى بې نوڅرى.² بناوړه شيوه زماره 11:

کوته ندامى زاوړنى مينه (نه ندامه کانى ناوه وه).

1— Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 917.

-John WH, JR. Human Anatomy & Physiology. P: 823.

2 —Stuart C & Ash M. Gynaecology by ten teachers. P: 12.

-Gray A & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 919.

برېگه ی دووم: نه ندامه کانی د مړموی کونډامی زاوړزی مینه (الامضاء الخارجیة- فرج الرحم).

له نه ندامانه ی خواره وه پټکها توه:¹

یه کهم: بهرزی موسلدانه (جبل العانة - Mons Pubis).

به رزایی یه که ده که ویتنه سه رثیتسکی موسلدانه، له شانہ ی چه وری به موو داپوشراو پټکها توه.

دووم: دوو لوجی گه وړه (الشفران الکبیران - Labia Majora)

دوو لوجی پیستہ یی درژن، له بهرزه موسلدانه وه بق خواره وه درژد ده بنه وه، شانہ ی چه وری تیا به، ته نها له پووی دهره وه ی به موو داپوشراوه. نه و نه ندامه ش به رامبر توره که ی گونه له په گزی نیرینه دا وگلاندی زوری تیا به له جوری کلاندی (الغدد الزهمیة - Sebaceous Glands).

سینهم: دوو لوجی بچوک (الشفران الصغیران - Labia Minora)

بریتی یه له دوو لوجی بچوک داپوشراو به لینجه په رده، ده که ویتنه پووی ناوړه وه لوجه گوره کان، ژماره یه ک پزینہ ی نارہ قه و زه همی تیا به، به لام مووی پیوه نیو شانہ ی چه وریشی تیا نیه.

چوارم: قیتکه (البظر - Clitoris)

ده که ویتنه نتوان خالی یه کگرتنی هردو لوجی بچوک له لای سهره وه، شیوه ی له نه ندامی زاوړزی نیرینه ده چیت به لام نقد بچوکو بوی میزیشی پیدا ناپوات. له بارسته یه کی لوولہ یی له شانہ ی په پ (الانثصابی) بوو پټکها توه وژماره یه کی زوری ش دهماری هس تیاری تیا به. قیتکه به پیستہ یه ک داپوشراوه پی ی ده لټن خرقسک (Prepuce)، به شه دیاره که ی قیتکه ش پی ی ده لټن کلاوه (Glans).

1- Stuart C & Ash M. Gynaecology by ten teachers. P: 9.

- John WH, JR. Human Anatomy & Physiology. P: 826-827.

پنځم: زړه - گولینک (الفرج - Vestibule).

بریتی په لور پټپړه وهی نیوان هرډوړ لوجی بچوک، نه م نه د امانه ی له خو گرتوړه.

1- دهره چي زړه: به پردی کچینی داپوشراوه له بهشی خواره وهی نه م پټپړه وهی.

2- دهره چي میزه پو: کوتای پټپړه وی میزه پویه له میننه و ده که ویتنه نیوان قبتکه و دهره چي زړه.

3- دهره چي پزینه گلانده کاندکانی لوجی گوره، که به رامبر گلاندی کوپره له نیرینه دا، کاری نه م گلاندانه ش پزاندنی مادده ی لینجه به بق ناسانکردنی کرداری جووتبون.

4- دهره چي کهنال گلاندی سنکس (Para urethral Glands - Skenes) که ده که ویتنه هرډوړ لا تنیشتی دهره چي میزه پویه، که به رامبر گلاندی پروستانه له نیرینه داو مادده ی لینجه دهره زړی.

5- دهره چي گلاندکانی لوجی بچوک، که نقد بچوکن و به چاو نابینرین و له ناو نه م پټپړه وده دالو بوونه ته وه. بنواړه شتیه ی ژماره 12: کوته نداسی زاوړتی میننه (نه د امانه کانی دهره وه).

برگه ی سینم: مامک (الثدي - Mammary Gland - Breast)

مامک له هرډوړه گه زدا هیه، نقد بچوک له نیرینه و کچوله ی پی نه گیشته و، هر به م بچوکیش ده مینته وه له نیرینه دا، به لام له کچاندا ده ست به گوره بوون ده کا له ژیر کاریگری مومونه کانی میننه، ده گانه گوره ترین قه باره ی له کاتی سک پریدا، هر وده ها به دریزایی کرداری شیردانی دایک بق منداله کی. که واته مامک به نه د امانی گرنکی په گه زی میننه ده ژمیردی و بریتی به له گلاندیکی ثاره قه ی گورداو (غدة عرقية محورة - Modified Sweat Gland)، له 15-20 بهش پیکه اتوه و له نیوانیان شانیه توندو شانیه چه وری

هیه، هر به شه له چەند به شوکه یه ک پیکهاتووه و خانە ی تایه بۆ شیر دروست کردن، به شوکه له چەند سیکل دانۆچکه یه ک (أسناخ - Alveoli) پیکهاتووه. له هر به شوکه وه جۆگه یه کی وورد دهرده چیت، پاشان ئەم وورده جۆگانه یه کده گرن و که نالی گواستنه وه ی شیر پیکده هینن، له وێوه شیر ده چیت بۆ ناو گۆی مه مک (حلمة الثدي - Breast Nipple). هر گۆی مه مک 15-20 دهره چای که نالی گواستنه وه ی شیر ی تایه.

له قولایی مه مک وه پۆشهره شانە هیه، که ماسولکە ی گه وری سه ر سنگی داپۆشیه. له نیوان پیسته و ئەم پۆشهره شانانه هه ندی پشتمنه ی لیفکه یی هیه به که زی کۆپر ناسراون که پیسته و شانە کانی ژیره وه ی ئەم ناوچه یه توند ده که ن وپاریزگاری له خپری مه مک وهاته دهره و قیتیه که ی ده که ن.

له دهره ی گۆی مه مک ناوچه یه کی بازنه یی په نگاو په نگ هیه پی ی ده لین جۆخینه (هاله - لعوة الثدي - Areola) که له ژماره یه ک له گلاندی زه همی گۆدراو پیکهاتووه، وای کردووه هاله پوی دهره وه ی زیر بیت وپنگی په مه یی (زه ریأ) نیشان بدات له کچان پیش شوو کردن، به لام ئەم په نگه ده گۆپی بۆ قواوه یی تۆخ (بنی غامق) له مانگی یه که م، له یه که م کرداری سک پری. بنواپه شیوه ی ژماره 13: مه مک و جۆگه کانی شیر.

هیچ په یوه ندیه کیش نیه له نیوان قه باره ی مه مک و پێژە ی ئەو شیرە ی که دروست ده بیت و دهرده هاو پێژیت. دروستکردنی شیر په یوه سته به هۆرمونی پرۆلاکتین، دهره هاو پێژنی شیریش په یوه سته به هۆرمونی ئوکسیتوسین.¹

خوای گه وره نێرو مێی خولقاندووه و له هر په کیان له پیکهاته ی فیره تی خۆی داوای داپشتووه که بتوانی ئەو ئەرك و فەرمانانه ی بۆی دانراوه له ژبان جیبه جیبی

1 - Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 921.

- John WH, JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 839.

- وقرشي محمد علي، التشریح البشري الوظيفي، ص 20-21.

- عابدة عبد الهادي، فسيولوجيا جسم الإنسان، ص 386.

بکات. که واته هه موو که سێک ئاسانکاری بۆ کراوه به رامبه ره ئه و کاره ی بۆی داناوه و هه ره به و ئاراسته ش ده پوات که داهینه ره که ی بۆی داناوه گه ره له سه ره فیه ره ی خۆی لانه دات به هۆی کاریگه ره جیا جیاکانی ده ره کی.

به هۆی لینکۆلینه وه وتوێژینه وه زانسته کان سه لمیترلوه که وا ئافه ره ت جیا به له پیاو له شیره و ئاکاری ده ره وه و کارلێکه کانێ ناوه وه و کاری مێشک و کاریگه ری هۆرمونه کانێ، تاوه کو ده گاته هۆیه کانێ مردنیش که زۆریان په یوه ستن به پێکهانه و جۆری په گه ز هه ره له سه ره تای دیوست بوونی کۆرپه له له ناو سکی دایکی. ئه م جیاوازیه له گه له ته مه ن سه ره ده که وێ به جیاوازی له په یکه رو کاریگه ری هۆرمونه کان و ئاره زوه کان، که هه مووی به و ئاراسته دا ده پوات که ئافه ره ت ئاماده ده کرنه ت بۆ گه رن گه رین و پیرۆزترین کار، که هیه چ پیاوێک ناتوانیت شان به شانی بوه ستیت له هه ره کات وه هه ره شوێن وه هه ره ئاستیکدا بیت، ئه ویش بریتی به له کرداری مندالبوون و گه شه پێکوردنی و په روه رده کردنیه تی.

بەشى دوۋەم

پىنگھاتەي تۈپكارى و كارئەندامزانى كۈنەندامە ووردەكانى ھەردوو
رەگەزو جىاوازي نىوانيان

باسى يەكەم : كىرۇمۇسومەكان (بۇيە پىنگىيەكان) و توخمە خانەكان

باسى دوۋەم : پىزىنەگلەندىمىكان وھۆرمۈنەكانيان

باسى سىيەم : پىنگەيشتىن (البلوغ) و كاريگەرى زىنگەلەسەر پىنگەيشتىن

باسى چوارەم : جىاوازي نىوان ھەردوو رەگەز لە قۇناغەكانى زىيانى

كۈرپەلەو پىنگەيشتىن وتەمەنى زاۋزى ۋە ھەروەھا لە ھۆكارى مردن.

باسى يەكەم

كرۇمۇسومەكان (بۇيە پەنگىيەكان) وتوخمە خانەكان

بەندى يەكەم : پىنگىياتەى كىرۇمۇسومەكانى زاۋىى ئە ھەردوۋ پگەز

بىرگەى يەكەم : ۱ پىنگىياتەى كىرۇمۇسومەكانى زاۋىى

بىرگەى دوۋم : جىياۋزى نىۋان كىرۇمۇسومەكانى زاۋىى ھەردوۋ پگەز

بەندى دوۋم : پىنگىياتەى توخمە خانەكانى زاۋىى وجىياۋزى نىۋانىيان

بىرگەى يەكەم : پىنگىياتەى توخمە خانەكان (سپىرم و ھىنگە)

بىرگەى دوۋم : جىياۋزى نىۋان توخمە خانەكان (سپىرم و ھىنگە)

به ندی یه گهم : پینکاته ی کروموسومه کانی زاوژی له ههردوو رگه زو (الکروموسومات
الجنسية - Sex chromosomes).

برگه ی یه گهم : پینکاته ی کروموسومه کانی زاوژی.¹

له مرقفینکی دوستدا 46 کروموسوم هه یه، به جیوته پیز بوون، واته 23 جیوت
کروموسوم هه یه، له وانه 22 جیوتی جهسته یی یه و 1 جیوتی جنسی یه که
په یه وهسته به دیاری کردنی په گه زی نیرینه و په گه زی میینه، هیماکه ی له په گه زی
نیرینه XY، له په گه زی میینه XX.

بنواپه شیوه ی ژماره 14: قه باره ی کروموسومه کانی جهسته یی و په گه زی
46 کروموسوم هه لگری هه موو نه یینه کان و تاییه ته نه یه کانی شاده میزاده، له
ژماره به کی نیجگار ندری پیشال پینک دیت، هه ر پیشالیکیش له ده زوی پرتوتینی
وناوکه ترش پینک دیت، که ناووکه ترشی راییی که م نوکسجینی DNA تیدا زاله.²
هه ر جیوتیک له کروموسومی جهسته یی له دوو له تی هاویشه و هاوشیوه و هاو
قه باره پینکاته توون، به لام ته نه جیوته کروموسومی په گه زی یه له م یاسایه ی
لادلوو نامۆیه (شازه)، که هاوشیوه و هاو قه باره نین.

هه ر له تیک له کروموسوم دوو زنجیری ته واوکه ری یه کتریه، پینکاته وه له
مادده ی شه کرو فوسفورو تفتی ئه مینی. ئه و دوو زنجیره یه له یه کتری ئالون وه که
لولپیت و له هه ندئ شوین و خالی تاییه تدا به یه کتریه وه لکان. یه که له و زنجیرانه
(Transcribed strand) ژماره یه که له زانیاری هه لگرتوه که کونترول وئاراسته ی
دروستکردنی هه ندئ له و پرتوتینانه ده کات له DNA که پۆلی سه ره کی هه یه له
بونیدانانی خانه و، هه موو سیفه ته کانی مرقفی تیدا شاردراره وه. ترشی DNA

1- بویه کان (الصبغيات): کروموسوم ووشه یه کی لاتینی به مانای په نگاو په نگ، هه روه که له ناوه که ی
دیاره که کروموسومه کان یه کیک له په وشته کانی بریتی یه له وه رگرتنی په نگ له سه رمتای دابهش بوونی خانه.
زانا فالدهار 'Waldeyer' ئه م دیاره ی نۆزیه وه له سالی 1888 ز. موریس بوکای، ما أصل الإنسان،
ص 73.

2- Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 83.
-John WH, JR. Human Anatomy & Physiology. P: 884.

چالاکي وسيفهت وکارو فەرمان وجوړی ټیږیزمه کاني هه موو خانه کان ناراسته و دیاري دهکات. نو کارانه ی DNA نه نجامي ددهات بهرنامه ی بڼ داپټرژاوه و به جوړی هیچ کارټک ناگات ته نه له کاتي دیاري کراوی خوی وبه بېی دیاري کراو نه بڼ.¹ بنواړه شتووه ی ژماره 15: ترشی ناوکی RNA و پرتلینه کاني

له کاتي دابهش بوونی ناسایی له خانه ی جهسته یی (الانقسام العادي- Mitosis) هه کرؤمؤسوميک دوو هیند ده بیت بڼ پیگهیتانی دوو کرؤمؤسومي دوو هیند بوو (دوو کرؤماتیدی برا)، که وا درده که ون وک یه ک کرؤمؤسوم بڼ، به ده ست پی کردنی کرداری دابهش بوونه که هه درو کرؤمؤسومه که لیک دوو ده که ونه وه. هه ر خانه یه که له خانه کاني له شی مرؤ 46 کرؤمؤسومي تیا به پیش دابهش بوونه که، دوو هیند ده بن وده بنه 92 کرؤمؤسوم، کاتي کرداری دابهش بوونی خانه که ته واو ده بیت نه وا 46 کرؤمؤسوميان ده چیتته خانه یه که و 46 کرؤمؤسومه که ی تریش ده چیتته خانه ی دووهم. له کزتایی دابهش بوونه که دا دوو خانه ی هاوشیتووه ی له یه که چو دروست ده بیت، هه ر یه که له دوو خانه ساوا ونوتیه هه مان ژماره و جوړی کرؤمؤسوم ودرده گړت که له بنچینه دا له دایکه خانه دا هه بووه.² نه م دابهش بوونه له له شی مرؤ و زینده وهران پروده دات وپتویسته، به تاییه تی له قوئاغی کړپه له و دواي له دایکبوون، وک که شه و هه لدانه وه (تؤیوونه وه).

هه موو خانه کاني له ش به م جوړه دابهش ده بن به بڼ هیچ لاریه که و لادانیک له م یاسایه. ته نه له یه که شوتنی له ش نه بیت نه ویش هیلکه ی گونه له پیاو وهیلکه دانه له نافرته، که له کاتي دابهش بووندا هه رخانه یه کی نوی ته نه 23 کرؤمؤسومي

1— هه درو زانا واتسون وکریک ده لټن: هه ر ترشیک له ناو ناوکی خانه له هه زار پنچ بڼکهاتووه که بڼماوه کاني له سر دابهش بووه، به شتووه یه که وا تاوه کو ټیستا زانباری پزیککی نه پوتلنپووه نلریه ی نلری لایه نکاني تفسیری دروستی بڼ بکات. نو بڼماوانه سیله ته کاني مرؤ دیاري ده که ن له باوک و دایکه وه بڼ نه وه یه که لدواي یه که کان. درټی هه ریه که له و پتچانه ته نه 30 نه نگستوم ده بیت. کنجو، جلبی، الطب محراب الإیمان، 64/1.

2— Gray AT & Kevin T P. Anatomy & Physiology. P: 105

- John WH, JR. Human Anatomy & Physiology. P: 886.

تايپە نەۋەك 46، بەم جۆرە دابەش بونە دەلېن كەمە دابەش بون (الانقسام الاختزالي - Meiosis). ئەمەش لەبەر ئەۋە يە كاتى پېتېن، ئەم دوو توخمە خانە يەكترى دەگىن ۋەدەنە يەك خانە ۋە ھەربىر ژمارە كرۆموسومەكان تېكەل بە يەك دەبن ۋەدەبېتە 46 كرۆموسوم.

خانەكانى گون دەگورېن بۇ توخمە خانەى نېرە (سپېرم)، خانەكانى ھېلكە دانىش دەگورېن بۇ ھېلكەى پېگە يشتوو. ئەو دوو خانە يەش خۇ ئامادە دەكەن بۇ پېتېن، زنجىرە يەك لە گورانكارى گرنكىش پەودە دات لەم كىردارەدا، كرۆموسومەكان ۋە سايئوپلازم دەگورېنە ۋە، لەو گورانكارىانە:

1- جوت كۆمەلە كرۆموسوم (العدد الضعفاني - Diploid) كەم دەبېتە ۋە بۇ تاك كۆمەلە كرۆموسوم (العدد الفرداني - Haploid). ئەۋەش شتىكى زۆر پېويستە بۇ پارىزگارى كىردن لەسەر جوتە ژمارەى كرۆموسومەكان ۋە سىپاندىنى پاش پېتېن، گەر ۋا نەبۋايە ژمارەى كرۆموسومەكان لە ھەر نەۋە يەك بۇ نەۋە يەكى تر دەبۋە دوۋە رابەر بەم شېۋە ژمارەكە سەردەكەوت بۇ ژمارەى كۆتايى نەھاتوو لەرېگەى كەمە دابەش بون.¹

2- گورانى توخمە خانەى نېرېنە لە خانە يەكى خېرى نەجولەۋە بۇ خانە يەكى تر كە لە سەرۋىل ۋەكك پېكەتۋە ۋە توانايەكى زۆرىش ھەيە بۇ جولان، لە كاتى پېتېن سپېرم زۆرىەى قەبارەى سايئوپلازمەكەى ۋون دەكات، بە پېچەۋانە ۋە خانەى مېنە قەبارەكەى زىاد دەكات بە زىاد بونى سايئوپلازمەكەى.²

1- التهامي، محمد عبد المجيد، أسس علم الأجنة، ص 3.

2- التهامي، أسس علم الأجنة، ص 4.

برگه‌ی دووم: جی‌وازی نیوان کرؤمؤسومه‌کانی زاوژی هەردوو پگەز

1- هیمای نیرینه بریتی یه له y ، هیمای میینه بریتی یه له x . توخمه خانە‌ی نیرینه (سپیترم) هەردوو کرؤمؤسومی نیرینه و میینه‌ی هەلگرتووه xy ، بەلام توخمه خانە‌ی میینه (هیلکه) تەنها کرؤمؤسومی میینه‌ی هەلگرتووه xx .

2- ئەگەر سپیترمەکه هیمای y ی هەلگرتبوو جووت بوو لەگەڵ هیلکه که هەردەم هیمای x ی هەبە ئەوا دوا‌ی پیتین دەبێتە $xy-46$ که ئەوەش مانای وایە کۆرپەلەکه پەگەزی نێر دەرەچیت، ئەگەر سپیترمەکه هیمای x هەلگرتبوو جووت بوو لەگەڵ هیلکه که هەردەم هیمای x ی هەبە، ئەوا دوا‌ی پیتین دەبێتە $-46-xx$ ، ئەوەش واتای وایە کۆرپەلەکه پەگەزی مێ دەرەچیت. لێرەوه بۆمان پەون دەبێتەوه که‌وا پەگەزی نیرەو مێ یه به هۆی جۆری سپیترمەوه دیاری دەکریت. ئەو پاستبەش قورئانی پیرۆز پێش 1400 سال باسی کردووه، بەلام لەبەر دوری موسولمانانی سەردەم لە ئاین و زانست نەیان توانیوه هەستی پێ بکەن تاوه‌کو زانایانی پۆژناوا پاش ماندووبونەکی نۆرگە‌یشتە ئەم پاستبە. هەروەک داھێنەر و دروستکەرمان فەرموویەتی: ﴿وَأَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ۖ مِن نُّطْفَةٍ إِذَا تُمْنٰ﴾ النجم : 45-46

هەروەها فەرموویەتی: ﴿أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَن يُتْرَكَ سُدًى ۚ أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِن مَّنِي بَيْنٰ﴾ القيامة: 36-37.

هەروەها فەرموویەتی: ﴿يَسْأَلُكُمْ رَبُّ لَكُمْ﴾ البقرة: 223. واتە ئافەرەتیش هەروەک کێلگەیک وایە چی تیا بچینی هەرئەوشته دیتە بەرەم، ئەوەش واتایە دەگەنێ، که وایە سپیترمەکه چ جۆرێک بێت ئەو پەگەزەکه دیاری دەکات که نیرەیه، یان مێ یه.

3- کرؤمؤسومی y نۆر بچوکه و تەنها دەیه‌ها بۆماوه‌ی هەلگرتووه، بەلام x نۆر لەو گەورەترەو 2000-3000 بۆماوه‌ی هەلگرتووه. کرؤمؤسومی y لە قەبارەدا بچوکتەرە لە بچوکتەری کرؤمؤسومی جەستەیی، بەلام x لە زنجیرە

کرۆمۆسۆمەکان لە ژمارە ی حەوتە مینە لە قەبارەدا. ھەرچەندە y لە قەبارەدا بچوک بەلام توانایەکی چاوەڕوان نەکراوی ھەیە.¹

4- کرۆمۆسۆمی X نۆد پتۆیستە بۆ ژیان ومانەو، بەلام کرۆمۆسۆمی y نۆد پتۆیست نیە بۆ ژیان. ئەمەش سەلمێنراوە کەوا ئەو کۆرپەلانەی کرۆمۆسۆمی XO یان ھەلگرتووە توانای ژیانان ھەیە، بەلام ئەوانەی کرۆمۆسۆمی YO یان ھەلگرتووە ھەرگیز دروست نابن وەیان ناتوانن بژین. کەواتە کرۆمۆسۆمی y کە ھێمای نێرینە یە بەبێ بوونی X کە ھێمای مێینە ناتوانێ بژیت، بەلام X بە تەنھایی بەبێ y دەتوانێ بژیت ھەرچەندە گەر کۆرپە لەکە ناتەواویش بێت.²

بەندی دووھم : پێکھاتە ی توخمە خانەکان و جیاوازی نێوانیان.

برگە ی یەكەم: پێکھاتە ی توخمە خانەکان (سپیترم و ھیلکە)
یەكەم: توخمە خانە ی نێرینە (تۆو- سپیترم- النطفة).

سپیترم لە ناو جووتە ھیلکە ی گون دروست دەبێت بە تێکرای 300 ملیون لە ھەر جاریکی ھاویشتن، ئەمە لە سەرەتای ژانی زاوژیدا. سپیترم پاش دەراویشتن توانای ژانی ھەیە بۆ ماوە ی 48-72 سەعات لە ناو کوژەندامی زاوژنی مێنەدا.³ جا گەر پیتین پووی نەدا ئەوا گشتیان دەمرن.

سپیترم لە سەر و مل و کلک پێکھاتووە. سەر: ھەموو پێکھاتەکانی ناوکی خانە ی تیاہ، ھەروەھا مایتۆکۆندریا (Mitochondria) تیاہ کە جوولە ووزە دەبەخشێ بە سپیترم بۆ گەیشتن بە ھیلکە ی مێینە ولە پووی پێشەوہ ی سەری سپیترم ناوچە ی بڕە (Acrosome - قونس) ھەبە کە ئینزیمی تاییەتی تیاہ ھاوکارە بۆ بڕینی دیواری ھیلکە ی مێینە لەکاتی پیتیندا (الإخصاب - Fertilization) وکلکی سپیترم

1- القصاب، عبد اللطيف ياسين، الفروق بين الذكر والأنثى، ص42.

2 — Stuart Cl & Cristoph . Obesetric by ten teachers. P:178.

3— Kenneth. Principle & Practice of Endocrinology. P: 855.

وهك سهول وایه جوولهی سپیږمى له نه ستودایه بڼه هموو ناراسته كان: ¹ بنواړه شپږه ی ژماره 16: توخمه خانیه نیرینه.

دریژی سپیږم 50 مایکرونه، دریژی کلکی 40 مایکرونه، ټنګرای خیرایی په کې 2-3 میلیمتره له یهك خوله كډا، واته سپیږم ده گاته ناو بڼشایی مندالډان پاش 4-6 کاتزمیر له موای جووتبون. ²

نه و سپیږمى كه هیمای نیرینه ی ه لگرتووه y له نووکی سره یوه بریسكو پووناکیه کی هیه، خیرا ده پوات و به تواناتره و ده گاته قولایی مندالډان به که تر له 6 کاتزمیر، هرچی نه و سپیږمى هیمای مینه ی ه لگرتووه x نه م بریسكو پووناکیه کی نه و به هیواشی ده پوات وتوانای که تره، زیاتر له 6 کاتزمیری ده ویت، تا ده گاته نار بڼشایی مندالډان. ³ له وانه یه په کټك بېرسى ویلی گه ر وایه نږدیه ی کړپه له كان کوړ ده بن؟ بڼ وه لاسى نه م پرسپاره سى خال ده خینه پوو:

1- به ټنګرای له هموو کومه لگه کانی جیهان، هر وده ها له شارى هه لیږش به پسى ی راپورته کانی به شسى سه رزمیری ناو نه خوشخانه ی مندالبوون پڼږه ی مندالبوونى کوړ زیاتره له کچان، به لام پڼږه ی مردنى نیرینه له هموو ته مهنه كان له مینه زیاتره، بڼیه له کوتاییدا ده بینین له هموو کومه لگاكان ژماره ی مینه زیاتره له نیرینه.

2- مهرج نه و سپیږمانه ی هیمای نیرینه یان هیه کاتى گه یشتن به هیلکه بتوان دیواری هیلکه بېږن و بچنه ژورده وه وپیتین پووبدات.

1— Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 989.

- Frances SG & Gordon. *Basic & Clinical Endocrinology*. P: 2132.

2— Stuart C & Cristoph. *Obstetric by ten teacher*. P: 37.

- Kenneth. *Principle & Practice of Endocrinology*. P: 944.

- عبد الحمید دياب و احمد قرقور مع الطب في القرآن الكريم، ص 76. جیاوانی هیه له دریژی و خیرایی سپیږم له په کټکه وه بڼ په کی تر. نه و ژمارانه ی نیمه وده مان گرتووه ټنګرای په. به ه مان شپږه بڼ نږدیه ی ژماره کانی تر.

3- البار، محمد علي، خلق الإنسان بين الطب والقرآن، ص 135.

3- له هه موویان گرنکتر ئه وه یه کۆریه له گهر نۆزینه یان مینینه بیت، به دانان و پیریاری خودای گه و ده یه. ﴿لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ یَخْلُقُ مَا یَشَآءُ یَهَبُ لِمَن یَشَآءُ اِنْسًا وَّهَبُ لِمَن یَشَآءُ الذَّکُوْرَ ﴿۱۹﴾ اَوْ یُرْجِئُهُمْ ذَّکْرًا وَّ اُنْثٰی وَیَجْعَلُ مَن یَشَآءُ عَاقِبًا اِنَّهٗ عَلِیْمٌ قَدِیْرٌ﴾ الشوری: 48-49. واته خوا خۆی خولقینه رو به خه ره، گهر بیه و ئی مینینه تان پتیده دات یان نۆزینه، یان هه ردوکیان. زۆر جاریش هه ندیکتان نه زۆک ده کات، هه خۆی زاناو به توانایه.

دووم: توخمه خانه ی مینینه (هیلکه ی پتگه یشتوو- البویضة).

ئه رک و هه رمانی هیلکه دان دروستکردنی هیلکه و هاویشتنی بۆ ناو جوگی هیلکه یه، دروستکردنی هۆرمۆنه کانی مینینه وه ک: ئیستروجین (Estrogen)، پروجیسترون (Progesterone)، ریلاکسین (Relaxin)، ئینهیبن (Inhibitin). هه موو مانگیک یه کیک له و دوو هیلکه دانه هیلکه یه کی پتگه یشتوو درده هاویت بۆ ناو جوگی هیلکه به هیوای پیتین بوون، به و کرداره ده لێن هیلکه دانان (الإباضة-Ovulation). شیوه ی ژماره 17: توخمه خانه ی مینینه - هیلکه - وکلاره ی بریقه داری.

ژماره ی هیلکه کانی ناو هه ردو هیلکه دان هه ره سه ره تای ژبانی له دایکبوونی کۆریه له دیاری کراوه و ده گاته نزیکه ی (2000000) هیلکه و ئه ژماره ی زیاده ناکات، به لکو به پتچه وانه وه 99.9٪ نه م ژماره ی به هۆی کرداری پوگانه وه 'Atresic process' له ناو ده چن و ته نها 400-500 هیلکه ده میننن به درژیایی ته مه نی زاوینن ئافره ت. ئه و پوگانه وهش به هۆی بوونی هۆرمونی نۆزینه یه (تستۆستیرۆن) له ناو خوینن ئافره تدا. له ناو هیلکه داندای خانه ی هیلکه به هیلکه دانه چیکلدانه کان ده و ده دراوه (Ovarian Follicle). کاتی نه م چیکلدانه یه پتیده گات پێی ده لێن چیکلدانه ی گرافیان (Grafian Follicle) و هه ره ئه ویش هیلکه ی پتگه یشتوو درده هاویت و هۆرمۆنی ئیستروجینیش ده رژیانیست. پاشان نه م

چیکلدانه به بۆ زهرده تهن ده گۆږی (الجسم الأصفر - Corpus Luteum)، که هۆرمونی نیستوجین و بۆرجیسترون ده پۆږنیت، تهنه دوو ههفته هۆرمونه کان ده پۆږنیت، گهر پیتینی نیوان سپیرم و هیلکه ی مینه پوینه دا و سک پری نه بوو، نهوا ده مرئ و بۆ تهنی سپی ده گۆږی (الجسم الأبيض - Corpus Albicans). به لام گهر پیتین و سک پری پویدا، نهوا بۆ زهرده تهنی سک پری ده گۆږی (جسم الحمل الأصفر - Corpus Luteum of pregnancy)، که پۆږاندنی هه موو هۆرمونه کانی مینه که پتویستن بۆ مانه وه ی کۆپه له ده گرتنه نه ستۆ، تاوه کو ویتلاش که شه ده کات و شوپینی نهوا ده گرتنه وه. پاش سئ مانگ زهرده تهنی سک پری به تهواوی له ناو ده چیت و ویتلاش ده ست به کارده بیت بۆ پۆږاندنی هۆرمونه کان. شیوه ی 18: قوناغه کانی گواسته وه ی هیلکه له هیلکه دانه وه بۆ مندالدان.

برگه ی دووهم: جیاوازی نیوان توخمه خانه کان (سپیرم و هیلکه).

1- هیلکه له سپیرم زۆر گه ورده تره. تیره ی خانه یه کی ئاسایی له ش 7.5 مایکرونه، سپیرم له 50 مایکرون تی ناپه ریت¹، به لام هیلکه تیره که ی 400 مایکرونه²، واته گه ورده ترین خانه یه له له شی مرقدا. هه رچه نده سپیرم زۆر بچوکتیه له هیلکه به لام به شداری ده کات له نیوه ی پیکهاته ی کۆپه له هه روه هیلکه. نه پینی نهوا جیاوازیه له قه باره دا له وه دایه که وا هیلکه لیپرسراوه له خۆراک و که شه ی نهوا خانه نوپیه ی که دروست بووه له نه نجامی پیتین، که پتی ده لپن خانه ی پیتینراو، که نیوه کرۆمۆسومی باوک (سپیرم) و نیوه کرۆمۆسومی دایکی (هیلکه) تیا به. شیوه ی ژماره 19: هیلکه کاتی پیتین.

نهوا لیپرسراویه ی هیلکه به رده وام ده بیت بۆ ماوه ی 8 پۆږ تاوه کو خانه ی پیتینراو خۆی ده نو سینتی به دیواری مندالدان و ده چیت قوناغی

1—Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 949.

2—Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 782.

هه لواسراو(العلقة).¹ لیره وه هه لواسراوه تن خۆڤاك و خوین وههوا وهرده گری له دیواری مندانان وپاریزگاری تهواویشی لیده کریت. له هه مان کات پاشه پۆکانی خۆی دهرده هاوێته ناو خوینی دایک وله وێه بق دهرده وی لهش. ئه و کرداره به رده وام ده بیته تاوه کو ده بیته کۆرپه له یه کی تهواوو له دایک ده بیته. دووباره دایک خۆڤاك و خوین و شیرو سۆزو به زهیی خۆی پیده دات تاوه کو گه وره ده بیته. بۆمان دهرده که ویت هر له سه ره تای کرداری پیتین وقوناغه کانی دروست بوون وگه شه ی کۆرپه له، دایک له خۆڤاك و ووزه ی خۆی ده به خشیت، زۆر زیاتر له وه ی که باوک نه نجای ده دات. ده توانین بلیین پۆلی باوک له ماوه دا کورته و ته نها پیتینه و به س. شیوه ی ژماره 20: کۆرپه له یه کی تهواو.

پاش پوونکردنه وه ی ئه م راستیا نه ده توانین بلیین که وا ووزه ی نۆرینه هر له سه ره تای ژیا نه وه که له سپێرم خۆی ده نویتنی بریتی یه له: جووله ووزه و چالاکی دهرده کی وه یزی چوون بق پێشه وه و پالنان وپهویه پوویه وه، به لام ووزه ی مینه که له (هیلکه) خۆی ده نویتنی بریتی یه له: ووزه یه کی نه رم وشاروه، نواندن چالاکی له ناوه وه و توانای دروستکردن و شیوه نانه وه ی هه یه (التکون والتشکیل).

2- سپێرم له قه باره بچوکه و، جووله ی خیرایه و توانای به ره وپێشه وه چوون و سه رکه وتن و جووله ی نه ولای نۆره، به ناو بۆشایی منداناندا ده پوات بق سه ره وه و به ربه ره کانی ده که ن له گه ل په کتریدا هر په ککیان هه ول ده دات به هه مو توانای خۆی تاوه کو بگاته نامانجی خۆی که جووتبوونه له گه ل هیلکه وه یان له و پێناوه دا ده مریت، به لام هیلکه به پێچه وانه ی ئه وه به تهواوی، که جوان پازاوه ته وه وه ک مانگی چوارده شه و خۆی ده نویتنی، له پوکاری دهرده وه ی کلاوه یه کی بریسه که دارو گه شاهه هه یه وپی ی ده لێن کلاوه ی زیرینه - ناجی بریقه دار(النّاج المشع - Corona radiate) تاوه کو سه رنجی سپێرم به لای خۆیدا پاکیشی، جووله ی نۆر هتواشه و لاو له نجی نۆری تیا به، به ژماره کی نۆر له

1 — البار، محمد علی، خلق الإنسان بین الطب والقرآن، ص 164.

خانه ی کلکدار دهره دروازه و هیواش هیواش پالی دده دن وده یجولینن وله هه مان کات پاریزگاری ده کن تاوه کو ده گنه شوینی مه به ستن (نه ویش سی یه کی کوتایی جۆگه ی هیلکه یه)، له و شوینه دهمینی له گه ل خرمه تکارو پاریزکاره کانی و چاوه پوانی نه و سپرمه ن که خودای گهره بوی داناوه سه ریکه ویت وله گه لی جووت بیت وپیتین پویدات. هه رکاتی که پیتین پویدا هیلکه به چوار دهری خوی دیواریکی پته و دروست ده کات و نایه لیت سپرمه کانی تر نزیکی بگه ونه وه که ژماره یان چهند سه دیکه، هه رچهنده به تواناو به هیزیش بن، هه ر هه موویان دهرن به غم وپه ژاره وه. نه م پودوانه ی باسما ن کردن له ژانی هیلکه و سپرم په نگدانه وه یه کی زور واقعی و کاریگرو له یه کچویان هه یه له گه ل ژانی نیرو من کاتی ده گنه ته مه نی زانی و گهره بوون، هه روه ها کاریگه ریشی هه یه له سه ر زور نه رک و فره مانه کانی پیتیان سپر دروازه له ژانی پوزانه یان، هه روه ک بلی ی نه م شتانه بویان ریکخراوه و دیاری کراوه هه ر له سه رته ی دروست بوونی ناده میزاد که هیشتا هه ر له قو ناعی توخمه خانه یه جا چ نترینه بیت و دیان مینه. واته سپرم به جوانترین شیوه ته منلی هه لسوکه وتی نترینه ده کات، هیلکه ش به هه مان شیوه ته منلی هه لسو که وتی مینه ده کات له لوار پوزدا. له بهرگی نووه مدا به دریزی باسی نه و بابه ت و حوکمانه ده گنه که به په یوه ستن به نافرته و پیاو، به پشتیوانی خوا.

3- دابه شیوون له توخمه خانه ی نترینه پوونادات تاوه کو نترینه نه گاته ته مه نی پتیه یشتوو (بالغ بوون)، سپرم 10-14 پوزی دهریت تاوه کو ده پتیه توخمه خانه یه کی ته و او پتیه یشتوو و توانای پیتینی هه بی، به لام له مینه دا توخمه خانه (هیلکه ی پتیه یشتوو) دروست ده بیت هیشتا کورپه له یه له سکی دایکیدیاه، ته و او گه شه ده کات وپیده گات نوای شوو کردنی وه اتنی سپرم بق پیتین. لوابین هیلکه که له هیلکه دان دهره دچیت پتش نه وه ی نافرته بگاته ته مه نی (له بی نویزی که وتن) ته مه نی نه و هیلکه یه نزیکی 50 سال ده بیت.¹

1- Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 115.

- John WH, JR. Human Anatomy & Physiology. P: 896.

4- ژماره ی سپیرم زۆره، ده گاته 300 ملیۆن له هه رجووتیوونیکدا، به لām هیلکه ژماره یان ته نها 400-500 دانیه وهه مانگیك یهك هیلکه دهرده چیت. ئه و هیلکه نه ی ده پیتینین له هه ژافره تیکدا له چه ند دانیه ك تیپه ر ناکات. واته به رامبه ر هه ر هیلکه یهك جووته گون یهك بلیۆن سپیرم دروست ده كات له ته وای ژیاندا.

هه روهك دیمان كه وا پۆلی ژافره ت له مانه وه ی جۆری ئاده میزاد زۆر زیاتره له پۆلی پیاو، چونكه به بی كرمۆسۆمی میننه X هه ر له سه ره تاوه ژیان نابیت، خانه ی پیتینراو دروست نابیت به بی هیلکه، خانه ی پیتینراو گه شه ناکات به بی سایتۆپلازمی ناو هیلکه، كۆرپه له به بی مندالدانی دایك گه شه ناکات و ناریت له شوینی تر، دوا ی له دایكبوون، شیر ی پاك و گه رم و بیگه ر دو سۆزوبه زه بی و چاودیری و په روه رده ی ئه و نه بیت نابیته پۆله یه کی به سه وودی كۆمه ل. واته فه رامۆش كردنی پۆلی ژافره ت وگرنگی پینه دانی له م به واره دا و ابرانم دژایه تی مرۆفایه تی و نه ته وایه تی و گشت یاساكانی ئاسمان وزه و ی وفیتره ت و خودی كه سایه تی ژافره تیشه، چونكه ئامانجی سه ره کی گشت ژافره تیک له شوو كردن، هینانه به ره می منداله و ته واو كردنی سۆزو ئاره زوویه تی له ژیان، ژیا نی ژافره تی شوو كردو بی مندال هه رده م تاله و به خته وه ری خیزانیش هه ر به به وونی منداله و سه ركه و ننی كۆمه لگه ش هه ر به په روه رده ی منداله له ئامیزی دایكیدا. له به شی سییه مدا به درێژی باسی دایكایه تی گرنگیه كه ی ده كین له ژیا نی ژافره تدا.

باسى دووم

بۆيۈك گۈللەنگەن ۋە ھۆرمەتلىك

بەندى يەكەم: بۆيۈك ئۆزچۈرپاي بىنن ۋە بۆيۈك ئۆز مېشك(شاى بۆيۈكەن)

بېگەى يەكەم: بۆيۈك ئۆز چۈرپاي بىنن

بېگەى دووم: بۆيۈك ئۆز مېشك

بەندى دووم: بۆيۈك دىمىق ۋە ھاسىنى دىمىق بۆيۈك سەگۈچىلە

بېگەى يەكەم: بۆيۈك سەگۈچىلە

بېگەى دووم: بۆيۈك دىمىق ۋە ھاسىنى دىمىق

بەندى سىيەم: توخەم ھۆرمەتلىك ئۆزىنە ۋە مېنەم ھۆرمەتلىك ھەيەشەكەن

بېگەى يەكەم: توخەم ھۆرمەتلىك ئۆزىنە

بېگەى دووم: توخەم ھۆرمەتلىك مېنەم

بېگەى سىيەم: ھۆرمەتلىك ھەيەشەكەن ئۆزىنە ۋە مېنەم

د پرواز

پاش نه وهی باسینکی ته وای کړنه دماه دیاره کانی دهره وه و ناووه وهی له شمان کړېو بومان دیار که وت که و نترینه و مینه جیاوازن له پیکهاتهی جهسته یی و قه باره و کاری نه دماه کانی. هورمونه کان کاریگریه کی بهرچاوی ته وایان هه په له دروست بوونی نه و جیاوازیانه.

پژینه گلانده کان بریتین له و گلاندانه ی که هیچ جۆگه په کیان نیه بۆ دهردانی نه و هورمونانه ی دروستی ده کن، به لکو له پنگه ی خوین، یان کرداری بلالوبونه وه کار له و نه دماه نه ده کات که بویان دیاری کراوه، هه ریه کیکیان په ک هورمون یان زیاتر ده ریژنې. هه رچنده بهی نه و هورمونه ی که نه و پژینه گلاندانه ده ی ریژنن رقد رقد که، به لام به رده واه و نه گورده و هاسه ننگ. هه زیادو که میه ک له بهی هه ریه کیک له و هورمونانه پرویدات نه و پشیتویه کی جهسته یی یان دهرونی رقد دروست ده کات.¹ کاری پژینه گلانده کان په یوه ست نیه به ته مهنیک وکاتیک تاییه ت و دیاری کراوه، به لکو تاوه کو کورتای ژانی ناده میزاد دریز ده بیته وه.

هورمونه کان کاریگریمان هه په له سه ر دیاری کردنی شیوه ی له ش و بونیادی که سایه تی و تیزی بیرو هوش و پیگه یشتنی بیرکردنه وه و پرونی دهر برین وهیزی جهسته و جوانی په ننگ و خوشی دهنګ و وپیکوپیک له ش و وهاوسه نگی سؤزو نه ندیشه ی هه دیو په گز. هه روه ها پژینه گلانده کان هاوکاری سه ره کی له شن بۆ سه ره کو تن به سه ر کیشه و باره ناهه مواو ناله باره کانی به سه ریدا تیده په ریث. پژینه گلانده کان به هاوکاری کړنه دماهی دهمار کارده کات بۆ پاگرتنی له نگره ی له ش و پنگه ستنی کرداری زینه چالاکی و گه شه و زاوین و پاگرتنی له نگره ی پژه ی نایونه کان و خوی و ناو و شله کانی تری ناو له ش.

1 — Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 487.
- Kenneth. *Principle of Endocrinology*. P: 776.

له بهر بوونی نه هم هه موو کاریگره یی هورمونه کان له سر له شسې شاده میزاد به گشتی، به پټویستم زانی که وا به ووردی باسیان بکه م ناو وکو خوښه یی به ریز زیاتر ناگاداری کارو کاریگره کانیان بیت له سر هه ریدو په گز.

به ندی په که م: پښینی ژیر چوارپای بینین و پښینی ژیر می شک

برگه ی په که م: پښینی ژیر چوارپای بینین (غده تحت السریر البصری - The Hypothalamus Gland)

نهرک و فهرمانی پښینی ژیر چوارپای بینین تقد گرنگه و ته واکړی نهرک و فهرمانی کوته ندامی ده مارو پښینه گلانده کانه، هه روه ک پردیک وایه له نټوانیان. نه و پښینه له دوو کوته ل خانهای (ده ماره پښین) پټیکهاتوه، په کیان دروستکری هورمونه کانی به شی دواووی پښینه ی ژیر می شک، نه وی تریان هه ندی دهر او یژده فاکتور (عوامل محررة-releasing factors) به ره م ده هینى که نهرک و فهرمانی به شی پټیشه ووی پښینه ی ژیر می شک پټیکه خات.¹ پښینی ژیر چوارپای بینین نه م دوو هورمونه به ره م ده هینى:

1- هورمونی مژه میزتن- په ستان بزوی (المانع لإدرار البول- anti diuretic -ADH) نه و هورمونه له گیل خوین ده چیتته ناو هه ندی خانهای تایبیت له ناو هه ریدو گورچیل، فهرمانی گیزانه ووی ناو و خوی یان پټده دات بۇ ناو و خوی و دهر نه هاویشتنی بۇ دهر ووه، به مهش قه باره ی میز که م ده بیتته ووه، به هویوه هاوسه نگی پاله په ستوی نوزمولی (الضغط الأسموزي للدم-Osmolarity) ناو خوینیش پاده گری، بویه که می یان نه بوونی نه م هورمونه ده بیتته هوی میز کردنیکی بی شومار.²

1- Leslie JD. Endocrinology. P: 1/97.

- Frances SG & Gordon. Basic & Clinical Endocrinology. P: 10.

- ماري كلود، دليل المرأة الطبي في الصحة والمرض، ص 40-42.

2- Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology, P: 501.

Frances SG & Gordon. Basic & Clinical Endocrinology. P: 146.

2- هورموني ژان بزوين - خپراکړنسي منډالېون(هورموني نوکيتوسين- Oxytocin) نه وهورمونه کار ده کاته سر ماسولکه کاني منډالډان وگلانده کاني شير دروست کړدن له مه مکدا. پږه ي نه وهورمونه زياد ده بيت له ناو خوښ له کاتي منډالېون وکاتي شير پيداني دايک بق کورپه که ي. له کاتي منډالېون ماسولکه کاني منډالډان کرځ ده کات بق نه وه ي بتواني کورپه له و ويلاش بق دهره وه ي له ش پال بدات. زقد جار پزېشکاني منډالېون نه م هورمونه به کارده هينن بق نه وه ي بتوان به خپراي کړداری منډالېون نه نجام بده ن وله کاتي شير پيدان هاوکاره بق دهره ويشتني شير به شيوه يه کي گونجاو پتويست.¹

برگه ي دووم: پږيني ژير ميشک (ملكة الغدد - الغدة النخامية) - The pituitary Gland

شوينه که ي ده که وږته ته ختايي ده ماخ و به نيسکان دهره دراوه. هرچه نده قه باره که ي بچوکه به لام به شاي پږينه کان ناسراوه، چونکه هورمونه کاني کاري پښکستن و کونترول کړدنې هه موو پږينه گلانده کاني تري ناو له شه. نه پږينه يه له دوو به ش پښکها تووه، به شينکي پږيني زهر دباو که پي ي ده لښ پلي پيشه وه، به شينکي دهماري سبي باوه، که پي ي ده لښ پلي پشته وه، که کاري هر يه کيان جياپه له وي تر. پلي پشته وه له ژير کاريگري پږيني ژير چوارپاي بينين کار ده کات هروک باسما ن کرد که هه روو هورموني نوکسييتوسين وهورموني دږه ميزن دهرږيني. به ش ي پيشه وه ي ژماره يه کي زقد له هورمون دهرږيني که کار له سر پږينه کاني تري له ش ده کات. نه پږينه يه له به شه جياکاني ده ماخ زانياري ودره گري، له سر په وشي نه زانياريانه کاري خوي پښکده خات. به لام کونترولې بېو دهرچووني نه وهورمونا نه له ژير چاوډيري پږيني ژير چوارپاي بينينه وه ده بيت.²

1- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 891.

2- Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 495.

-Frances SG & Gordon J. Endocrinology. P: 12.

هۆرمونه‌کانی به‌شی پښه‌وې پښه‌ی ژیر می‌شک:

ژماره‌یه که له هۆرمونی پرتوینې وپیپیتیدی دهره‌ښی، چوار له‌مانه کارده‌که‌نه سر پښه‌گلانده‌کانی تر یو به‌ره‌م هینانی هۆرمون وپژانديان.

1- هۆرمونی هانده‌ری پښه‌ی دهره‌ښی (الهرمون المحفز للغدة الدرقية Thyroid-stimulating hormone "TSH") کونترولی به‌ره‌م هینان وده‌رچوونی هۆرمونه‌کانی گلاندي دهره‌ښی ده‌کات.

2- هۆرمونی هانده‌ری توپکلی سر گورچيله پښی (المنشط لقشرة الغدة الكظرية ACTH- Adrenocoticotropin) کونترولی به‌ره‌م هینان وده‌رچوونی هۆرمونه‌کانی توپکلی گلاندي سر گورچيله ده‌کات.

3- هانده‌ره هۆرمونی چیکل‌دانه‌کان (المنشط للحوصلة- Follicle Stimulating Hormone -FSH) کونترولی دروست‌کردنی هیلکه ده‌کات.

4- هانده‌ره هۆرمونی زهرده تهن (المنشط للجسم الأصفر - Lutenizing Hormone -LH). کونترولی کرداری زاوښی و تقدیرون به‌هوی کاریگه‌ری له سر کونه‌ندامی زاوښی ده‌کات.

5- هۆرمونی هانده‌ری گه‌شه (هرمون النمو -GH) .

6- هۆرمونی هانده‌ری به‌ره‌م هینانی شیر(المفرز للحليب -Prolactin hormone -PRLH). نه‌م هۆرمونه مه‌که‌کان ده‌بزوښی له میننه‌دا یو شیر دهردان.

7- هانده‌ره هۆرمونی بویه‌ی میلانین (المحفز لصبغة الميلانين Melanocyte Stimulating Hormone-MSH)، بپی نه‌و هۆرمونه په‌نگی پیسته‌دیاری ده‌کات. گهر پیژه‌ی له خوښ زیاد بوو نه‌وا په‌نگی ناده‌میزاده‌که په‌ش ده‌بیت، وه‌ک دانیش‌توانی نه‌فریقاو ناوچه گهرمه‌کان. که‌می دبیته هوی سپی بوونی پیسته و سووتانه‌وه‌ی کاتی پښو به‌رکه‌وونی پی‌ی ده‌لټن سپی بوون(Albinism).

8- هۆرمونی نیندورفین(الاندروفن -Endorphins) .

9- هورمونی اینکیفالین (انکفالین - Enkephalins).

نو و چوار هورمونی پېشه وه (1-4) له دواييدا به درېژي باسيان ده که ين به ويستی خوا. هورمونه کاني 8 و 9 له م سالانه دوايي دوزونه ته وه و کارېگه ريان له سر خودی ميشکه و نړک و نه رمانيان زځر پرون نيه، بويه باسيان ناکه ين چونکه خرمه تي بابه تي نيمه ناکات.

هورمونی هانده ري گه شه: کارېگه ري هيه له سر ژماره يه کی زځر له خانه و شانوی له ش، راسته و خق هاوکاری گه شه ی له شه، ناراسته و خق هاوکاری گه شه يه به هاندانی به ره م هينانی هندی فاکتري تري گه شه، وه ک گه شه ی کړکړاگه و نيسگان وهاندانی جگهره (الکېد) بق دروستکردنی هورمونی سوماتوميدین¹ (Somatomedins).

ناستی نو هورمونه له خويندا ده گاته 1.25 مايکروگرام/مل³. له دواي له دايکېبون و ته مې مندالی وپنځه يشتن ناستی نو هورمونه له ميتينه زياتره له نيرينه. ناستی نو هورمونه له ته مې مندالی له ميتينه 2.3 مايکروگرام/مل³، له نيرينه 1.5 مايکروگرام/مل³، له ته مې مندالی 11-12 ساليدي ناستی نو هورمونه له ميتينه و 6.9 مايکروگرام/مل³، له نيرينه 3.6 مايکروگرام/مل³. به لام دواي پينگه يشتن ناستی نو هورمونه له نيرينه 3.4 مايکروگرام/مل³، له ميتينه 3.1 مايکروگرام/مل^{2,3}.

له بهر به رزی ناستی نو هورمونه له ميتينه له دواي له دايکېبون تاوه کو ته مې مني پينگه يشتن، بويه پينگه يشتن و بالغ بوون له ميتينه 1.5-2 سال له پيش نيرينه يه.

هورمونی هانده ري به ره م هينانی شير:

هورمونیکي پروتئينيه، له هورمونی گه شه ده چيت. نو هورمونه له نافرته تي سک پر پاش هفتی تونده هم د دروژيت وله زياد بووندايه به هياوشی تاوه کو هفتی

1— Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 126.

2— Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 79, 129, 1462.

سټیم، دهگاته بهرترین ناست له دواى له دایکېوونى کورپه له کار دهگاته سر گه شى شانه کانی مەمک وهانی پړانى شیر ددهات پاسته وخو دواى له دایکېوون، هاندوره بۆ زیاد بوونى پړه پړوتین و چه وری وشه کر وکانزاکان له ناو پېکهاى شیر.

به لام نه و هورمونه له نیرینه هانی جولانه وهى سپیرم ددهات وپړه ددهارویشتنى ناو خوئ له گورچيله کم دهگاته وه. پړه نه و هورمونه له مینه ی پېگه یشتو، هروه ها له کاتى سک پړى زیاد دهکات به لام له نیرینه زیاد ناکات.¹ ناستى نه و هورمونه له نافرته ناسایى که سکی پړى نه بى وشیر نه داته مندالى و نه گیشبیتته تمه نى له بى نویژى که وتن، نریکى 10-20 نانو گرام/مل³، به لام له پیاو و نافرته پیر، سى یه کى نه و پړه سهره وه یه 3-7 نانو گرام/مل².

به ندی دووم: پړینه سهرگورچيله و پړینه دهرقى وهاوسى دهرقى.

برگى یه کم: پړینه سهرگورچيله (الفدة الكظرية- الفدة فوق الكلوية
(The Adrenal -supra renal Glands).

هر پړینه یه که ده که ویتته سهر لوتکى گورچيله یه که وهردوکیان همان قه باره ن، شیره یان قوچه کى په (الشکل الهرمى)، هریه کیان له دوو بهش پیک هاتوون، جیاوازن له بنه چه له کارکردندا. نه مانیش بریتین له: تویکل، که به شى دهره وهى پړینه که پیک دینى، کرۆک، به شى ناو وهى پړینه که پیک دینیت.³

1— Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 136,788.

2— Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 137,1462.

Jelliff DB& Jelliff (1978). Human Milk in Modern World, Psychological, Nutritional, Economical Significance. P: 54.

3— Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 506.

-Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 572-575..

2—Kenneth. *Principle of Endocrinology*. P: 142..

بدون ژيټه وه: په کچه ميان، (گلوکوکورټيکويډ (Glucocorticoids) ، وه کورټيزول (Cortisol) که ده ستیان گرتووه به سر زنده پالي کاربوهيدرات له له شدا به کرداري دروستکردني شه کړي گلوکوز له ماده ده کاني نا کاربوهيدراتي وه کړي پرتين وپيدا کړدني ووزه بڼو ماوه په کي دريژتر له کاري ټيپينيډرين، دوه ميان، هورمونه کاندزايي په کان (Mineralocorticoids) که ده ستیان به سر هاروسنګي ناو خوږي له له شدا گرتووه، وه که نه لدوستيرون (Aldosterone) ، که پړاندني په يوه سته به پړژهي ټايونه کان له ناو پلازمای خوږي وله ژيترکاريګري هورمونه کاني جګړو گورچيله کارده کړن.¹ سټيپه ميان، پړاندني توخمه هورمونه (الهرمونات الجنسية) به پړژه په کي که، له وانه نه ندروجين له هر ديو پړه ګزي نبرومي. له نيږينه نه ندروجين بڼو تيستوستيرون ده گوردي که بړه کي پړژانه له 100 مايکروګرام که متره، به لام جووته گون پړژانه 700 مايکروګرام له و هورمونه به رهم ده هيني.² له نافره تان پړژنه ي سر گورچيله 50٪ ي هه مونو تيستوستيرون ده پړژني که له خوږي ميني ده هيه، پړژانه به بړو پړژه دياريکراو نه گور ده پړژني، به رپرسه له هه لسانی ټاره زوي جنسي له نافره تان. بړي که له نه ندروجين له نافره تان ده گوردي بڼو ئيستروجين به تاييه تي کاتي که يشته ته ماني له بي نوږي که وتن. به لام کاتي نافره ت نه که يشته ته ته ماني له بي نوږي که وتن وه ټلکه دان هر له کار ماوه، نه و پړژنه ي سر گورچيله هيج پړلنکي نيه له دروستکردني ئيستروجين.³

له کاتي که يشته ته ماني که نجبه تي نه و سترژيده جنسيانه به رپرسن له ندرېوني موي له ش و په پيداېوني بڼي تاييه تي له ش و ديار که وتن ده نګو کي که نجبه تي (حب الشباب).⁴

1— Leslie JD. *Endocrinology*. P : 2/1543-1557.

-Frances SG & Gordon J. *Basic & Clinical Endocrinology*. P: 104,435.

2— Kenneth. *Principle of Endocrinology*. P: 584.

3— Kenneth. *Principle of Endocrinology* P: 584.

4— Kenneth. *Principle of Endocrinology* P: 741.

برگه‌ی دووم : پزیشی دهرقی وهاوسی‌ی دهرقی

یه‌کدم : پزیشی دهرقی (الغدة الدرقية- The Thyroid Gland).

نهو پزینه ده‌کویته پینشی مله‌وه، یه‌کسه‌ر له ژیر قوپ‌گدا، له دوو پل پینک دیت که به پردیکی لکینه‌ر پینک‌وه لکان، بویه به دیمه‌ن له په‌پوله ده‌چیت. هورمونی هاندهری دهرقی که له پزینه‌ی ژیر میشک‌وه ده‌گاته ناو پزینه‌ی دهرقی به‌هوی خوینته‌وه واده‌کات دوو هورمونی له یه‌کچوو دروست بکات، یه‌کیان چوار مولیکبولی یودی تیایه (T4-Iodothyronine)، نه‌وی تریان سی مولیکبولی یودی تیایه (T3- Triiodothyronine). بپی هورمونی هاندهری دهرقی له ناو خوین 1.4-2.0 مایکروگرام/مل³. پزده‌ی نه‌م هورمونه ناگوری له نیرو می، له گنجی وپیریدا.¹

هه‌ندی له خانه‌کانی ناو پزینه‌ی دهرقی هورمونی کالسیتونین (Calcitonin) ده‌رژین بۆ که‌م کردنه‌وه‌ی پزده‌ی کالسیومی ناو خوین بۆ له‌نگه‌ر گرتنی.²

نه‌رکه‌کانی پزینه‌ی دهرقی تیکرای زینده‌پال کردنی خوراک پینک ده‌خات، که‌وای ل ده‌کات کاریکی راسته‌وخق بکاته سه‌ر گه‌ش‌ی گشتی وتایبه‌تمه‌ندبوونی نه‌ندامه‌کانی له‌ش ودروست بوونیان. پللی سه‌ره‌کی هه‌یه له زیاد بوونی به‌کاره‌یتانی نوکسجین و کرداری زینده‌چالاک‌ی و به‌خشینی ووزه و گه‌ش‌ی جه‌سته‌یی وعه‌قلی و جنسی وپاریزگاری گه‌ش‌ی پیسته و موه‌کان ده‌کات پینکخه‌ری پله‌ی گه‌رمای له‌شه.³

1— Frances S& Gordon J. Basic& Clinical Endocrinology. P: 192-213.

• Leslie JD. Endocrinology. P: 1/377, 1/505.

2— Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 148.

3 — مفید جنون، أساسيات علم وظائف الأعضاء، ص 265.

دووم : پښته ټاوسې دهرقي (الغدد جارات الدرقيه) The Parathyroid Glands.

چوار دانن، له هر لايه ك يو دانن، ده كه وټته سر پوي دهره وهی پښته دهره قی وهرموني ټاوسې دهره قی دهرزني (PTH- Parathyroid) كه كړداری پښكستنې پڙه كاليسيوم وفوسفور ده كات، واته پښچوانه ی وهرموني كالسيتونين كرده كات، كه له سره وه باسان كړد.¹

به ندی سينه م: توخمه هورمونه كاني نيرينه و مينه

پښتر وا باو بو كه وا جياوازی نيوان نيرينه و مينه له جياوازی نيوان نه و زينگی كه هردو په گز تيادا ده زين، نه و بارووخه ی كه وا هردو په گز پيايدا تېده پريت، يان له و تاقيرنه وهی كه پڙانه هردو په گز پويه پوي دهنه و دروست ده بيت، به لام پيشكه وتنی زانستی سه لماندی كه وا جياوازی نيوان هورمونه كاني هردو په گز له جوړو پردا (النوعية والكمية) كاريگري ته وای هيه له سره هردو په گز له سره تاي زيانی كړپه له وه تاوه كو كوتايی زيان، له گشه ی دماخوه تاوه كو گشه ی جهسته ی و دهروني ويرو سوزو داهيتان.

هورمونه ستيرويديه كان له جوته گون و هيلكه دان دروست دهن و سې جوړ له ستيرويدات هيه كه كار له گشه ده كهن و پښخه ی سلوكي ئاده ميزادو سوري زاو زين. نه مانه ش له هردو په گز هه ن به برو پڙه ی جياواز و نه و انيش نه مانه ن: نه اندروجينه كان (Androgens) و نيسټروجين (Estrogens) و برو جيسټرون (Progestins).

برگه ی ده كه م: توخمه هورمونه كاني نيرينه (الهرمونات الجنسية للرجل).

هاندهره هورموني چيكلدانه كان FSH. كه كونټرولي دروستكردنی هيلكه ده كات، هاندهره هورموني زهرده تن LH كه له پښته ی ژير ميشكه وه ده پڙين و

1— Gray AT& Kevin. Anatomy& Physiology. P: 505

Frances S& Gordon J. Basic& Clinical Endocrinology. P:286.

کار دەکەنە سەر جووتە گون بۆ پزاندنی هۆرمونەکی سەرەکی که ئەندروجینە، ئەویش لە گۆتاییدا دەبێتە تیستۆستیرۆن. لە تەمەنی کۆڕپە لە ئەندروجین هۆکارە بۆ دیاریکردنی ڕەگەزی کۆڕپە لە که بێتە نێر یان مێ هەرەك باسمان کرد، لە تەمەنی هەرزەکاریدا (Puberty) هۆکاری گەشەیی ئەندامەکانی زاونی و دەرکەوتنی سیفەتە دوومی یەکانە لە نێرینەدا.¹

هۆرمونی تیستۆستیرۆن هاندەر و بزوتنەری ئارەزووی جنسبە لە هەردوو ڕەگەزدا، بەلام لە نێرینەدا بڕی ئەم هۆرمونە 10 جار زیاترە لەوەی مێینە. بڕەکی لە نێرینە لە نێوان 3-10.6 نانوگرام/میل³، لە مێینەدا تەنها 0.1-0.9 نانوگرام/میل³.²

گرتگترین ئەو گۆرانکاریانەی بوو دەدات بەهۆی پزانی هۆرمونی تیستۆستیرۆن:³

- 1- دەرکەوتنی سیفەتە دوومی یەکان (لاوەکیەکان) لە تەمەنی پێگەیشتن- هەرزەکاریدا (البوغ) وەك دەرکەوتنی پیش و سمیل، چڕی مووی لەش، گۆزانی دەنگ بەرەو زبیری.
- 2- هۆکاری سەرەکی یە لە گۆرانکاری و پاریزگاری کردنی سیفەتە دوومی یەکانی نێرینە.
- 3- ئاسانکردنی کرداری پزوتین دروستکردن لە ناو ماسولکەکان، بەمەش بارستەیی ماسولکەکان و هیزیان زیاد دەکات.
- 4- زیاد کردنی توانای ماسولکەکان لەسەر داکردنی شەکری گلایکوجین بۆ کاتی پێویست، وەك (وەرزش و کاری قورس).

1— Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 155, 938.

2— Rital A & Others (1996). Hilgard introduction to Psychology. P: 364.

3— Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 514.

- Leslie JD. Endocrinology. P: 1/296, 3/2132.

- Frances S & Gordon J. Basic & Clinical Endocrinology. P: 405, 414.

- John WH, JR Human Anatomy & Physiology. P: 816.

5- زیاد كىردنى ژمارەى خېۋكە سۈرەكان، بەمەش تواناى ھەلگىرتنى ئوكسىجىن لە ناو خويىن زياد دەپيىت.

نەم سى گۆرانكارىيانەى دواىى كاريگەرى ئىجابىي (پۆزەتيف) پان ھەيە لەسەر تواناى بەردەوام بويىن لە سەر كارى جەستەيى قورس و چالاکى وەرزشى جۆراوجۆر. ھەربۆيە نىزىنە زياتر گونجاۋە بۆ كارى سەريازى و پووبە پوۋ بوونە وەو كارى قورس و وەرزشى توندو تىژو بەردەوام.

6- بە ھاۋكارى FSH لىپرسراۋە بەرامبەر دروست كىردن و بەردەوامى ھىنانە بەرھەمى تۆۋى نىزىنە.

7- ھۆكارە بۆ گەرە بوونى نىزە ئەندامى زاۋىي پىرۆستات و تۆۋاۋە چېكىلدانە.

ھۆرمونى نىزىنە تىستوستىرون پىزەكەى نەگۆرە و گۆپانكارى كورتى كاتى و جۆرا و جۆرى بەسەرنايەت ھەروەك لە مېنىدە دا دەپيىنن، بۆيە كاريگەرى ئەو ھۆرمونە و توخمە ھۆرمونەكانى تىر ئۆرە لەسەر پىككەتەى جەستەيى و دەرونى پەگەزى نىزىنە، ئەمەش واى كىردۈۋە كەوا نىزىنە زياتر بەرەو سىفەتەكانى دىزايەتى و بەر بەرەكانى و چوونە پىش و پووبە پوۋ بوونە بچىت و زياتر ئارەزىۋى بەرەو لاي جۈلانە وەو وەرزش و مەملانى پىش بېكى بېۋات. ھەر ئەمەشە واى كىردۈۋە نىزىنە كارەكانى بەردەوامتر بىي مەمانەى بەخۆى بىي و زياتر پىشت بەخۆى بېەستى.

بىرگەى دوۋوم : توخمە ھۆرمونەكانى مېنىفە (الهرمونات الجنسية للمرأة).

يەكەم : ھۆرمونەكانى ھىلگەدان (هرمونات المبيض)

ھاندەرە ھۆرمونى چېكىلدانەكان FSH . كە كونترۆلى دروستكىردنى ھىلگە دەكەت و ھاندەرە ھۆرمونى زەردە تەن LH كە ھەربوۋىكان لە پىزىنەى ژىر مېشكەۋە دەپىزىن و كاردەكەنە سەر جوۋتە ھىلگەدان بۆ پىزىندى ھۆرمونەكى

سهره کی که نیستریوله، نه ویش له کۆتاییدا ده بیته نیستروجین و پرۆجسترون، نه مانهش لئێر سسراون له گه شه و پاریزگاری کۆنه نداسی زاوژنی مینه و گه شه ی چیکلدهانی گرافیان و ده رهاویشتنی هیلکه.¹

1 - نیستروجین

* له ته مه نی منالیدا: له سالی هه شته مه وه ناستی ئه م هۆرمونه ده ست به به رز بوونه ده کات به هۆی هاندانی هیلکه دانه وه له لایه ن پژیستی ژێر چوار پای بینین. له ته مه نی 11-12 سالی دا بپی ئه و نیستروجینه ی که ی هه ربوو هیلکه دان ده ی پژیستن ده گاته ناستیکی به رزو ده بیته هۆکاری گه وره بوونی مه که کان و دروست بوونی کرداری بی نوژی.

* له سووری مانگانه دا ناستی نیستروجین هه ر له به رزیووندا یه تا ماوه ی 21 پۆژ چونکه ئه و هۆرمونه هۆرمونی پارێزه ری هیلکه یه، ئافره ت له ژێر کاریگه ری ئه و هۆرمونه له و ماوه یه دا هه ست به ئاسووده یی و خوشی ژیان و خوشه ویستی، هیوا ی دوا پۆژی پوون، گه شبین به رامبه ر به ژیان ده کات، چونکه ئه و هۆرمونه کاری هێمن که ره وه ی هه یه له سه ر ده روونی مرۆڤ (المهدء للأعصاب). گه ر پیتیتن نه بوو ئه و ناستی ئه و هۆرمونه داده به ئی و ئافره ت با ری جه سته یی و ده روونی به پێچه وانه ده گۆپی.

* له کاتی سک پپی و دوو گیانیدا : ئه و هۆرمونه پاش پیتیتنی هیلکه به 6-8 پۆژ ناستی به رز ده بیته وه، ده گاته به رزترین ناست پاش تیه پ بوونی 60-90 به سه ر سک پپیدا. دوا ی ئه م ماوه یه له پۆژی 120 تا وه کو کۆتایی سک پپی ناستی ئه م هۆرمونه له دابه زیندا ده بیته. سه رچاوه کانی ئه م هۆرمونه: له سووپی مانگانه له هیلکه دانه وه دروست ده بیته، له دوا ی پیتیتن و سه ره تای سک پپی له زه رده

ته نه وه دروست ده بیت، له و دواي به ره و پېشه وه چوونی سك پړی و دروست بوونی و ټلاش، نه و هورمونه له و ټلاش و هیلکه دانه وه دروست ده بیت.

که واته هورمونی مینه به ده وام له گورانکاری دایه وله به رزی ونزمی دایه به دریزایی زیانی مینه. له کاتی دروست بوونی چیکلدهای گرافیان ناستی نه و هورمونه له خوین ده گاته 50-60 بیکوگرام/مل³، له کوتایی قوناغه کانی زه رده تن ناستی ده گاته 250-400 بیکوگرام/مل³، له ته منی له بی نویزی که وتن ده گاته نرمترین ناست.

کارمکانی نه م هورمونه:

* که شهی نه ندانه کانی زاوړتی مینه و که شهی توخمه گلانده کان.

* ناماده کردنی دیواری ناووهی مندالان بق گهری سك پړی.

* ده رکه وتنی سیفته دوهی په کانی مینه وه که ده رکه وتنی مووی بن بال و خواره وای سك و نه بوونی له شوینه کانی تر و بچوک بوونه وای قورگ وناسک بوونی ده نگ.

* ده رکه وتن و به رزیوونه وای مه مکه کان، فراوان بوونی هه وزو کلو، باریکی سه ر شانه کان (الکتف).¹

2- پړو جیسترون

له نیوهی دوهی سوپی مانگانه نه و هورمونه له هیلکه دانه وه بق ناو خوین ده پږیت و پی ی ده لاین: هورمونی سك پړی (هورمون الحمل)، له و کاته دا شافرهت هه ست به ناسووده یه کی جه ستی و دهورنی ده کات. له نزیکه ی پږی چوارده م هورمونی تیستوستیرون ده گاته به رزترین ناستی له ناو خوین به تایبه تی کاتی هاتنه خواره وای هیلکه بق ناو مندالان و شافرهت هه ست به ناره نوویه کی نوری جنسی ده کات.

پیش پینگه یشتنی هیلکه و هاتنه خواره وهی، ده بینین ناستی پروجیسترون له ناو خوین زقر که مه $0.25 - 0.54$ نانوگرام/مل³، کاتی دروست بوونی زهرده تن ناستی ده گاته $5 - 25$ نانوگرام/مل³، دواپی نه گهر پیتین نه بو ناستی شو هورمونه زقر به خیرایی داده به زیت ونه گهر پیتین پوویدا شو زهرده تن سه رچاوهی سهره کی شو هورمونه ده بیت تاوه کو $6 - 8$ هفتی به که می سک پری، له پاشان ویلاش شوینی زهرده تن ده گرت و ناستی به ز ده بیت و ده ده گاته 40 نانوگرام/مل³.¹ له ته منی له بی نویژی که وتن ناستی شو هورمونه ش ده گاته نرمترین ناست و که متر له ناستی سروشتی خوی.

نهو هورمونه نهو نهو کاته نه نهام دعات؛

* گه شهی گلانده کانی شیر زیاد ده کات.

* له گه نایستروجن ههردو کرداری بی نویژی وسک پری پنگه خه ن.

* هانده ره بۆ دروست بوونی ویلاش له کاتی سک پری.

* کاتی سک پری، کرداری هیلکه پینگه یاندن و ده راویشتنی پاده گرت، تاوه کو

نه بیت سک پری به ک له دواپی به ک. هه ر بۆ به کاتی سک پری گهر جووتبوونیش هه بی له نیتوان ههردو هاوسه هه رگیز پیتینه کی تر پوونادات.

* که میک پلهی گهرمی له ش به ز ده کاته وه به کسه ر کاتی هاتنه خواره وهی هیلکه له هیلکه دانه وه.

* ئاماده کردنی دیواری ناوه وهی مندالدان بۆ پیشوازی کردنی هیلکه ی پیتینراو، گونجاندنی باریکی له بار بۆ به رده وام بوونی کرداری سک پری، وه ک خاو کردنه وهی ماسولکه کانی مندالدان به گویره ی گه شه ی کورپه له.²

1 — Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 787.

2— مفید خون، اساسات علم وظائف الأعضاء، ص 306.

- Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 513.

- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 787.

3- ئەندروجین

ئەندروجین لە مێینەدا نیوەی لە هێلکەدانەوه دیت و، نیوەکەى ترى لە پزێنەى سەرگورچیلە گلەندەکانى پێستە دەرژێنێ بۆ ناوخوین. ئەو هۆرمۆنەش بۆ دوو بەشى سەرەکی دەگۆردى: بەشە زۆرەکەى بۆ ئیستۆستیرۆن دەگۆردى و چرپەکەى لە خوین دەگاتە 19-70 نانوگرام/100مل³، بەشە کەمەکەشى بۆ (ئیندروستینیديۆن وئەدیۆن) دەگۆردى وچرپەکەیان لە خوین دەگاتە 40-240 نانوگرام/100مل³.

ئەندروجینەکان لێپرسراوى سەرەکین لە هەلچوونى ئارەزووى جنسى لە مێینەداو چالاکی جنسى بەرقرار دەکات کاتى هاتنە خوارووى هێلکەو پیتتین، کاریگەرى ئەو هۆرمۆنە لە سەر چالاکی جینسى هەر دەمێنى تاووەکو ئەمەنى لە بى نوێژى کەوتن، چونکە نیوەى ئەو هۆرمۆنە لە پزێنەى سەرگورچیلە دیت وکاری خۆى دەکات لە سەر چالاکی جنسى تاووەکو ئەمەنى پێرى، وەك هێلکەدان نیه پاش 45 سال لەکار بکەوێت.²

4- پیلاکسین:

ئەو هۆرمۆنە لە پیاوان بە بێژکى زۆر کەم هەیە، هەرۆهە لەو ئافەرتانەش کە سک پریان نیه ئەو هۆرمۆنە لە زەرەدە تەنۆه دروست دەبێت لەسەرەتاو، نوایى لە ویلاش پاش چەند هەفتەیک لە گەشەى کۆرپەلە. فەرمانەکانى ئەم هۆرمۆنە:

* ئەو هۆرمۆنە هەرۆه لە ناوەکەى دیارە (پیلاکس- واتە خاویوونەوه و کیشان) هۆکارەکی گرنگ لە فراوانکردنى بۆشایى ناو مندالەدان وئەهیششتنى کۆرژبوونەوهى ماسولکەکانى مندالەدان تاووەکو کۆرپەلە بتوانى بەبێ گیروگرفت تیايدا گەشە بکات.

* هاوکارە بۆ گەشەى مەمەکان و بەرەم هێنانى شیر لە ئافەرتى سک پێ.

1— Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 786, 835.

2— Stuart C & Ash M. Gynaecology by ten teachers. P: 39.

* له کاتی مندالبون هاوکار بق خاوبونه وهی ماسولکه کانی علی مندالدان و ناوچهی مهسلدانه بق ئاسانکردنی کرداری مندالبون.¹

بهی ئه وهرمونه دهگاته بهرزترین ناستی له سی مانگی بهکه می سک پهی، له ناو خوین ده میتی بهدریژی مانگه کانی سک پهی ودوای مندالبون به سی پۆژ به په کجاری وون ده بیت و نامیتی.²

دووم: هورمونه کانی ویلاش (هرمونات المشيمة - Placental hormones)

1- نیستریجن . له پیشه وه باسمان کرد.

2- (هرمون القند HCG-Human chorion gonadotropin) : پاش 6-8 پۆژ له پیتینی هیلکه وه لواسرانی به دیواری مندالدانه وه ئه وهرمونه ده رزینری و ناستی زیاد دهکات و دهگاته لوتکی بهزی له 60-90 پۆژی سک پهی، له 120 پۆژدا دهست به دابه زین دهکات و بهرده وام ده بیت له و دابه زینه تاوه کو کورتایی سک پهی.³ ئه وهرمونه کاردهکاته سه ر زه رده تن تاوه کو بهرده وام بیت له سه ر به ره م هینانی پروریسترون، که ئه ویش به رگری له به ره م هینانی هانده ری هیلکه FSH دهکات تاوه کو کرداری هیلکه دروست بوون پابگری له هیلکه دانه کان به دریژی مانگه کانی سک پهی.⁴

مهروه ک باسمان کرد ئه وهرمونه یه پاش پیتین به 6-8 پۆژ له ناو خوین دیارده که ویت، سوو پۆژ سواتر له گه ل میزدا ده رده هاویشتری، هه رقیه ش پزیشکان، ئه و ئاوه رده تانه ی گومانی سک پریان لیده کرتیت ده نترین بق تاقیگه بق نه زمایشتی مین،

1- مفید حنون ، أساسيات علم وظائف الأعضاء ، ص 307.

- Leslie JD. Endocrinology . P: 3/2043.

-Sheldon HC (1991). Complication of Pregnancy. P: 923.

2- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 788.

3- دیارکه ویتنی ئه وهرمونه له ناو میز به لگه یه له سه ر بوونی سک پهی، سوود له و خاله و ده رده گرین کانی

باس کرینی له بارچوون.

4- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 888.

ګر نه و هورمونه هه بوو له ناو میز، مانای نه و په پیتین پوید او و نافرته که سکی پرې، ګر نه و هورمونه نه بوو واته پیتین نه بوو هه چنده ګر نافرته که بی نویژی نه شوو شتی (واته عاده ی نویی نه بوو).

سی یه م: پرولاکتین (Prolactin hormone) له پیشه وه باسما ن کرد.

برګه ی سیه م: هورمونه هاو به شه کانی نیوان هه ردو و رګه ز (الهرمونات المشتركة بین الجنسين)

هر هه مان نه و هورمونه ان که له پیشه وه باسما ن کردن، به لام سه رچا و شوینی دروستکردنیان جیوا وزه، هه روه ها بړو پړه یان زور جیوا وزه له نیرینه و مینه.

یه کم: توغمه هورمونه کانی توکلې پړنه ی سه رګو رچله

1- نه ندروجین:

نه و هورمونه به هورمونه یکی نیرینه داده نریت وده ګوردی بۆ تیستوستیرون. جوته ګون پړه ی 90٪ ی هورمونی تیستوستیرون دروست ده کات و پړه که ی 10٪ که ی تریش له پړنه ی سه رګو رچله و دروست ده بیت. هه ندیک نه ندروجین له نیرینه ده ګوردی بۆ نیستروجین، به لام له نافرته تان پړه ی 50٪ ی نه ندروجین له پړنه ی سه رګو رچله و دروست ده بیت و ده ګوردی بۆ تیستوستیرون (که به رپرسی سه رکه کی ثاره زوی جنسی مینه یه و ده رژی تا وده کو کتایی ژانی مینه و په یوه ندیه کی زور که می به کوته ندای زوئی و هه یه). به کورتی فرمانه کانی:

* پاریزګاری سیفته دوه مبه کانی نیرینه ده کات.

* جیګری که شه ی جنسی یه له ته مه نی منالی.

* کو نترول دروستکردنی پروتینی له ش ده کات.

* به رپرسی سه رکه کی ثاره زوی جنسی مینه یه تا وده کو کتایی ژانی (پاش ګو پانی بۆ تیستوستیرون).¹

2 - نیستروجین و پروجیسترون

ههروه که پێشهوه باسمان کرد که وا دروستکردن و پێژاندنی نیستروجینهکان و نهندروجینهکان که و تۆته ژێر کۆنترۆل ههروه هاندهری زاوژی (Gonadotropins) که بریتین له FSH و LH که له پلای پێشهوهی پێژینهی ژێر مێشکهوه دهپێژن. جووته گون بێژک له نیستروجین دروست دهکات، پێژانه دهکاته 10-15 مایکروگرام.¹

3- پیلایکسین:

له نێزین به پێژهیهکی زۆر کهم ههیه و هاوکاری جوولهی سپرم دهات.²

دووم: پێژینهی پایموسی (الغدة الزعترية - The Thymus Gland)

ئهو پێژینه دهکهوێته لای سهروهوه و پێشهوهی ناو بۆشایی سنگ. دهکاته لوتکهی گهشهی تاوهکو سالی سێیهمی تهمهنی مندالی، پاشان دهست به پوکانهوه دهکات له تهمهنی ههزرهکاریدا.³

ئهو پێژینه ژمارهیهک له هۆرمونات دهدهات له گرتگریانیان هۆرمونی شیموسینه (Thymossin) که هاوکاری گهشه و جیاکاری خروکه سێیهکانه له جۆری لیمفه خانه (T cells)، اته هاوکاری کۆنهندامی بهرگری لهش دهکات.⁴

سێیهم: پێژینهی سنویره (الغدة الصنوبرية - The Pineal gland)

بریتیه له بارسته شانهیهک له نزیک ناوهراستی دوماخ، لوتکهی گهشهی تاوهکو 7 سالیو له دوایدا بهروه پوکانهوه دهپوات. کاتی که گلاندهکانی زاوژی دهپێژن دهبینن ئهو پێژینه دهست به ئاوسان دهکات، بۆیه وا گومان دهبردرێت که وا

1— Kenneth . Principle of Endocrinology. P: 938.

2— Kenneth . Principle of Endocrinology . P: 988.

3— Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 1351,1559.

4— Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 514.

په یوه نډی هېښ له گڼل گلانده کانی زاوښی.¹

پاش نه وهی باسیتی تیروته سه لمان کرد ده ربار هی هورمونه کان وکاره کانیان و کاریگره ریان له سر له ش وگه شه و ناره زوو و زاوښی ناده میزاد به هه ردو و په گه زیوه، بومان ده رکه وت که و ناده میزاد بریتیه له هاوکښه په کی هورمونی و هه موو چالاکیه کانی جهسته یی وده رونی نه و بارسته گه وره په که ناده میزاده له ژیر کاریگره و کونترول بریکی که م وپژده په کی دیاری کراوی نه و هورمونه په هه ر له سه رته ای ژیانی کورپه له وه تاوه کو ته مه نی منالی وهه رزه کاری و ته مه نی زاوښی و پیری. له بواری جینسی و زاوښی و مندالبون، کاریگره ریان نذر پوون و بهرچاوه، کاریگره ریان له سر سیفاته ده رونیه کان وپیکه اته ی که سایه تی، وه ک: جوړت و هه لچوون و دژایه تی و ده مارگیری و بهر ننگاریوونه وه و داهیتان و پیراردان نذر دیاره و شاردنه وه ی بژ نیه، هه روه ها کاریگره ریان له سر توش پوون به نه خوشی جهسته یی وده رونی به هوی که می وه بیان نذری پژه ی په کک وه بیان هه ندیک له و هورمونه نذر زه ق و بهرچاوه، هه روه که له به شه کانی داهاتوودا باسی هه ندیکیان ده که ین.

1— Leslie JD. *Endocrinology*. P: 1/240.

- John WH, JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 491.

- Frances SG & Gordon J. *Basic & Clinical Endocrinology*. P: 13.

باسمى سىيىھەم

جىياۋزى نىۋان ھەردوۋ پەگەز ئە تەمەنى كۆرپەلەۋ مىندالى ۋ ھەرزەمكارى ۋ
تەمەنى زاۋزى ۋ ۋىپىرى ۋ كارىگەرى ژىنگە ئەسەر پىنگەيشتىن ھۆكارمەكانى مردن

بەندى يەكەم: جىياۋزى نىۋان ھەردوۋ پەگەز ئە تەمەنى كۆرپەلەۋ دۋاى ئەدايىكبۇن

بەندى دوۋم: پىنگەيشتىن ۋكارىگەرو پۇلى ھۆرمۈنەكان

بەرگەى يەكەم: ماناى پىنگەيشتوۋ ئە لايەنى پزىشكىيەۋە

بەرگەى دوۋم: گۇرانتكارىيە جەستەيى ۋدمرونيەكانى تەمەنى پىنگەيشتىن

بەرگەى سىيىھەم: كارىگەرى ژىنگە ئەسەر پىنگەيشتىن ۋھەرزەمكار.

بەندى سىيىھەم: جىياۋزى نىۋان ھەردوۋ پەگەز ئە تەمەنى ھەرزەمكارى ۋ زاۋزى

بەندى چۈارەم: جىياۋزى ئە ھۆكارمەكانى مردن ئە نىۋان ھەردوۋ پەگەز.

بەرگەى يەكەم: رۇژمى ھۆكارمەكانى توش بىۋىن بە ئەخۇشەىە درىژ

خايەنەكان ۋ ئەخۇشەىە درىژ خايەنەكان ئە ھەردوۋ پەگەزو جىياۋزىيان

بەرگەى دوۋم: ھەردوۋ پەگەزو جىياۋزى مردن.

بەرگەى سىيىھەم: پەگەزى نىرىنە ۋھۆكارى مردنى زياد

بہ نندی یہ کہم: جیساواری نیوان ہر دوو پرگہز لہ تہ مہنی کورپہ لہو دوی لہ دایکبویون

پاش ٹوہی کورپہ لہ لہ ناو سکی دایکیدا دہ گاتہ تہ مہنی 10 ہفتہ ٹاستی ہورمونہ کانی ہاندہری چیکلڈانہ و ہاندہری زہردہ تہن زیاد دہ گن لہ ناو خوین و ہانی گہشی کوٹہ نداسی زاوزتی کورپہ لہ دہ دہن.¹

لہ تہ مہنی کورپہ لہ ٹاستی ہورمونی ٹیستروجن لہ ہر دوو پرگہز یہ کسانہ بہ لام ٹاستی ہورمونی ٹیستوستیرون لہ کورپہ لہی نیرینہ زیاترہ لہ مینہ. کہ واتہ ہورمونی ٹیستوستیرون زور پڑیستہ بق جیا کردنہ وہی نیرینہ، لہ بہ رامبر ٹوہش ہورمونہ کانی ہیلکہ دان (واتہ مینہ) زہروری نیہ بق جیا کردنہ وہی مینہ. ہر وہک باسماں کرد کہ و ہورمونی نیرینہ (ٹیستوستیرون) جوری پرگہز دیاری دہ کات.

لہ ہموو تہ مہنی کورپہ لہ دا ٹاستی ہورمونی ہاندہری چیکلڈانہ FSH لہ کورپہ لہی مینہ زیاترہ لہ کورپہ لہی نیرہ، ہر وہا بہ ہماں شیوہ لہ گشت سالانی تہ مہنی مندالیدا. لہ دوی لہ دایکبویون بہ چہند ہفتہ یہک ٹاستی ہر دوو ہورمونی FSH, LH زور بہر ز دہ بیٹہ وہ، بہ پڑہ یہک لہ ہموو تہ مہنی منالیدا ناگاتہ ٹو ٹاستہ. ہر دہم ٹاستی ٹو دوو ہورمونہ لہ مندالی مینہ بہر زترہ لہ منالی نیرینہ، بڑیہ زووتر گہشہ دہ کات وبالغ دہ بیٹ.²

1- کورپہ لہی نیرینہ ماوہی 3-5 پڑ زیاتر دہ مینتہ وہ لہ ناو سکی دایکیدا لہ کورپہ لہی مینہ. دوی لہ دایکبویون کورپہی نیرینہ زووتر گہشہ دہ کات تاوہ کو 7 مانگی یہ کہم، پاشان مینہ زووتر زیاتر گہشہ دہ کات تاوہ کو کوتابی سالی چوارہمی تہ مہن.³

1— Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 741.

2— Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 80, 741.

3- الدكتورہ سهام أحمد النجار، 55 سنہ، أخصائية بأمراض النسائية والوليد، مدبرة مستشفى الولادة والأطفال / أربيل، مستشفى الولادة والأطفال، بتاريخ: 2004/8/4م. (تاوہ کو خشتہ کہ ورہنہ بی تہنہا سر زمیری دو مانگ وەرگیرلوہ)

2- پړۍ له دايكېونې كړپه نړينه به 5٪ زياتره له مټينه، به لام پړۍ كه به كسان ده بټ كاتي گه یشتنه ته مټني هرهزه كاري. نو پړۍ زياته به باوه له نړۍ كومه لگه كان، به وې به رامېر هر 100 مټينه 105 نړينه له دايك ده بټ، نه وېش واتي نه وېه كه و تواناي پيټيني سپرمي هه لگري كړموسومي نيشانه y زياتره له تواناي كړموسومي نيشانه x.

به پي ۱ سهرميري سالي 2004 له نه خوشخانه ۱ له دايكېون له شاري هه واپر بؤ نو مندالانه ۱ به خويان له دايك بوون، يان به هوي نه شته رگري، دهر كه وت كړپه نړينه ژماره يان زياتره.

خشته ۱ ژماره ۱: جياوازي نيوان ژماره ۱ كړپه نړو م۱

مانگ	جوري مندالېون	نړينه	مټينه
مايس	به سروشتي خوي	534	566
	به نه شته رگري	203	122
حزيران	به سروشتي خوي	639	630
	به نه شته رگري	200	141
گري گشتي		1576	1469

له خشته كه دا بومان دهرده كه وټ كه و ژماره ۱ نړينه 1576 به رامېر 1469 مټينه بووه، كه ده كاته پړۍ 6٪ ي نړينه زياتره له مټينه.²

۱ - احمد كنعان، موسوعة الجسم البشري، ص 31. والقصاب، عبد اللطيف ياسين، ص 61-62.

2- كزال شاكر قادر، 32 سنة، معاونة طبية، معاونة رئيس قسم الإحصاء في مستشفى الولادة والأطفال في محافظة أربيل، مكان المقابلة: مستشفى الولادة والأطفال، بتاريخ: 2004/8/4م.

3- پړۍ مړنی نترینه زیاتره له مینه له هه مو قوناغه کانی زیان پاش ته منی پښه یشتن ، ده گاته 1/2 بویه ده بینین ژماری مینه زیاتره له نترینه له هه مو کومه لکه کان به بی هه لایوان (بدون استثناء).

4- کانی له دایکبون، نترینه درژ تره له مینه به 5- 10 سم و کیشه کشی 100- 150 گرامی زیاتره ، نه م جیاوازیه ده مینه تاوه کو کوتایی زیان، به وهی نترینه درژ تره قورس تن له مینه.¹

له نه خوخانه ی له دایکبون له هه ولیر جیاوازی نیوان کورپه ی نیرو مینه یان نه بو له بواری درژیدا، به لام له کیشدا له دایکبوی نترینه 200-400 گرامی له مینه زیاتر بو له ناو راپورته کانی سالی 2004.²

5- له کورپه ی تازه له دایکبوو بری چه وری له مینه زیاتره له نترینه به تایی تی ناوچه ی هه ورو ژیر پیسته، هه ورو ها نه و جیاوازیه به دی ده کریت له ته منی هه رزه کاری وپښه یشتودا، چونکه نترینه پړۍ ک چه وری وون ده کات له ته منی پښه یشتندا، به لام له لایه کی تره وه بارسته ی ماسولکه کانی گه وړه تر ده بی، به مهش به شیوه یه کی گشتی کیشی نترینه له مینه زیاتره له و ته مه نه.³

6- په یوه ندی نیوان هورمونه کانی دایک وکوره له ی مینه تونده، هه نه وه شه وای کړدوه که پړۍ مړنی کورپه له له ناو مندا لدان، تووش بوون به نه خوخشه زگماکه کان و مړنی دوی له دایکبون هه موویان له مینه که متر بی، به به راورد له گه ل نترینه، له گه ل نه وه شدا پړۍ له دایکبونو نترینه زیاتره له مینه هه وروک باسما ن کړد.⁴

7- هه وروک باسما ن کړد له چه ند شوینی جیا جیا، که وا توانای ووزه به ره م هینان وچالاکی له نترینه به رزتره هه ر له ته منی مندالیه وه تاوه کو پیری، له به ر جیاوازی نیوان دل وسیه کان وخوین، هه ورو ها کاریگه ری هورمونی نترینه که

1- أحمد كنعان، موسوعة الجسم البشري، ص 31. والقصاب، الفروق بين الذكر والأنثى، ص 146.

2- جيمس عثمان ، مسأولة قسم الخدج في مستشفى الولادة والأطفال، بتاريخ: 2004/8/4.

3- القصاب، الفروق بين الذكر والأنثى، ص 146.

4- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 1017.

تيسټوسټرونه. نه مه له لايه که وه له لايه کی تره وه ده بينين ميتينه زووتر ددان دهرده کات وټيسکانه کانی زووتر گه شه ده کهن، زووتر ده توانن دانیشن وگاځوله بکهن، تاوه کو هرچی زووتره بگنه ته مه نی زاوړی، چونکه به هر شپوه يک بيت له 45-50 ټيټه پ نادات.¹

به م شپوه يه ده بينين له پوی جهسته يی یوه نيرينه و ميتينه جياوازن له قوناغه جياجياکانی ته مه ن، هه روه که له و نايه ته ی قورنای پيرؤز ناماژده ی بؤکر دوه له سر زاری دایکی مه ریه خوايان لې پازی بیت، خوی گه وره ده فرمووی: ﴿وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنثَى﴾ آل عمران: 36.

به ندى دووم: پينگه يشتن (البوغ - Puberty) و کاریکه رو بؤلی هؤرمونه کان.

ژماره يه کی زور له گورانکاری فسيولوژی پووده دات کاتی گه يشتن به ته مه نی پينگه يشتن به تايبه تی له ته وهری پڙينه ی ژيرپای بينين و پڙينه ی ژير ميشک و پڙينه کانی زاوړی (جوته گون له نيرينه و هيلکه دان له ميتينه). کرداری گه شه ی نه و ته وهره هؤرمونيه له سهره تاي ژيانی کورپه له وه ده ست پينده کات و پينگه يشتن به قوناغی کوتايی يه که ی داده نری، نه و قوناغه نزیکه ی 2-4 سالی ده خايه نيت تاوه کو نه و ژماره هؤرمونه کاری خویان بکهن و بگنه نه نجامی سهره کيان که بریتيه له گه شه و پينگه ياندى هؤکاره کانی زاوړی وسيفه ته دوه ميه کان وگورانکاریه جهسته یی و ده رونه کانی هه ريو په گه زه.

برگه ی يه که م: مانای پينگه يشتن له روانگه ی پزیشکی وشه رعی

پينگه يشتن له پوی زمانه وه: بلغ: گه يشتن به شتيک: گه يشتن وکوتای هاتن. پينگه يشتنی هه رزه کار: واته گه يشته کاتی توانای زاوړی وکاتی نه رک (التکليف) که وتنه سهره جيبه جی کردنی.²

1- القصاب، الفروق بين الذكر والانثى، ص 147-148.

2- ابن منظور، لسان العرب، 1/486.

یه‌که‌م: پینگه‌یشتن و ناسته‌کی له روانگی شه‌ریه‌وه

1- شافعیه‌کان¹ و حه‌نبه‌لیه‌کان² پینگه‌یشتن له نێڕینه به‌وه دیاری ده‌که‌ن به هاتنه خواره‌وه‌ی تێوی شه‌وانه (الإحتلام) و ده‌رکه‌وتنی مووی زیر له ناوچه‌ی موسلدانه، له مێینه هاتنه خواره‌وه‌ی ئاوی شه‌وانه و که‌وتنه بێ ئویزی و توانای سک پێی³ به‌لام حه‌نه‌فی⁴ و مالکیه‌کان⁵ ته‌مه‌نی پینگه‌یشتن به 17 سال بۆ مێینه و 18 سالی‌ش بۆ نێڕینه، له‌گه‌ڵ بوونی مه‌رجه‌کانی سه‌ره‌وه داده‌نێن.⁶

دکتۆر کامل موسی ده‌لی: له لای نێڕیه‌ی زانایان، پای سه‌رجه‌می زانایانیان پێ ته‌واوه که ده‌لیت ئه‌و پینگه‌یشتنه‌ی که‌وا حوکمی شه‌ری ده‌که‌وێته سه‌ر (البلوغ الحکمی) بریتیه له 15 سال بۆ مه‌ردووه‌ په‌گه‌ز، ئه‌و ته‌قدیره کراوه له‌و کاته‌یدا که‌وا پینگه‌یشتنی سروشتی و سیفته بووه‌می‌ه‌کان هه‌ست پێته‌کریته. پینگه‌یشتنی سروشتی له نێڕینه بریتیه له هاتنه خواره‌وه‌ی تێوی شه‌وانه و، ده‌رکه‌وتنی مووی

-
- 1- الشافعي: نه‌بو عه‌بدولا، موحه‌مه‌د کوبی ئیدریسی المطلبی، له گه‌وره زانایانی نیسله، له سالی 150 ک له‌غززه له دایک بووه، له زۆر زانسته‌دا بلیمه‌ت و شاره‌زایی هه‌بووه، کتابی تێوی هه‌یه، له میسر کۆچی دوا‌ی کردووه له سالی 204 ک. - الذهبي، سیر أعلام النبلاء، 5/10. و الزركلي، الأعلام، 26/6.
 - 2- أحمد بن حنبل: نه‌بو عه‌بدولا، محمد کوبی حه‌نه‌فی شه‌بیانی، له سالی 164 ک له دایک بووه، پشگری سونه‌تی کردووه و نێی بێده‌ بووه، ئارامی گه‌رت له‌سه‌ر به‌ند کردن و لێدان، کتابی تێوه، له سالی 241 ک کۆچی دوا‌ی کردووه. - الذهبي، سیر أعلام النبلاء، 11/177.
 - 3- المقنسي، ابن قدامة، المغني، 2/166. و الحنبلي، كشف القناع عن متن الإقناع، 3/432. و الفيروز أبادي، المذهب في الفقه الشافعي، 1/330.
 - 4- أبو حنيفة: نوحمان کوبی ثابتی کوفیه، نیمامی مه‌زه‌بی حه‌نه‌فی، موحه‌مه‌د وه‌قیه بوو، له کوفه گه‌شه کردووه، قه‌زایی وه‌رنه‌گه‌رتووه، کتابی تێوه، له سالی 150 ک له به‌غدا کۆچی دوا‌ی کردووه. - الذهبي، سیر أعلام النبلاء، 6/390.
 - 5- مالك بن أنس بن مالك الأصبحي: له سالی 92 ک له مەدینه له دایک بووه، نیمامی مه‌زه‌بی مالکی، کتابی تێوه، له سالی 179 ک کۆچی دوا‌ی کردووه، مه‌زه‌بی مالکی له ولاتانی یه‌کێ ئاوا‌ی عه‌ره‌بی نێد بلۆوه. - الأصفهاني، حلیة الأولیاء و طبقات الأصفیاء، 6/316. و الزركلي، الأعلام، 5/257.
 - 6- ابن العابدین، حاشیة رد المحتار علی الدر المختار شرح تنویر الأبصار، 5/107. و الکاساني، بذلح الصنائع فی ترتیب الشرائع، 7/171. و الدردیر، الشرح الکبیر علی مختصر سیدی خلیل، و مختصر سیدی خلیل، 3/293.

زیر له ناوچه‌ی موسلدانه، له مینه هاتنه خواره‌وه‌ی ناوې شه‌وانه و که‌وتنه بڼه نوږتې و توانای سک پرې هه‌بیت. له 9 ساله که‌متر نابیت بڼه مینه و 12 سالیس بڼه نیرینه.¹

دووم : پښه‌یشتن له روانگه‌ی پزیشک‌یه‌وه

زاراوه‌ی پښه‌یشتن (البلوغ - Adolescence) وروسته‌یه‌کی لاتینی په له (Adolescere) وړگ‌یراوه. زانایانی پزیشکی نږد پیناسه‌یان بڼه کردووه و جیاوان له دیاری کردنی قوناغی پښه‌یشتن له تمه‌نی ناده‌میزداد، پوخته‌ی پیناسه‌کانیان بریتی په له: نه و ماوه‌یه که له دوا‌ی قوناغی مندالی‌وه دیت، تیایدا ژماره‌یه‌کی نږد له گوزانکاره فسیولوژی دیار پووده‌دات، وه‌ک: که‌ش‌ی خیرای جه‌ست‌ی و ده‌رکه‌وتنی سیفه‌ته دووه‌میه‌کان و گه‌یشتن به ته‌واو‌یونی که‌شو توانای ماسولک‌یی و فیکری و عاتفی، پو‌و ده‌دات له ماوه‌ی 2-4 ساله به به‌شداری هورمونه‌کانی (که‌شو هانده‌ری چیکلدانه و هانده‌ری زهرده‌ تن).²

برگه‌ی دووم: گوزانکاریه جه‌ست‌ی و د مروونیه‌کانی تمه‌نی پښه‌یشتن

تایبه‌تمه‌ندیه‌کانی گه‌یشتن به قوناغی پښه‌یشتن بریتین له: که‌ش‌یه‌کی دیارو به‌رچاو و به‌رده‌وام به‌ره و پښه‌یوی له لایه‌نی پوخساری که‌سایه‌تی، به‌ره و پښه‌وه چوون و پښه‌یوی جه‌ست‌ی و جنسی و عه‌قلی، پښه‌یوی له‌کارو کرده‌وه و سه‌ریه‌ستی هه‌لسوکه‌وت، تیکه‌لاوی کره‌لایه‌تی و وړگرتنی بڼه‌ماکانی سلوک و پشت به‌خو به‌ستان وه‌ستی لپ‌رسراویه‌تی، دروستکردنی په‌یوه‌ندی کره‌لایه‌تی نوی و هه‌لسان بڼه‌چوونه ناو تاقیکردنه‌وه‌کانی ژبانی پوزانه، ده‌رکردنی هه‌ندی

1- کامل موسی، احکام المعاملات، ص: 66.

2- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 740.

- John WH, JR. Human Anatomy & Physiology. P: 874.

- Rital A. Hilgard introduction of Psychology. P: 104.

- ابو حامد، حسین سلیم، مختصر الفسیولوجیا البشریة، ص: 607.

- سامی محمد ملحم، علم نفس النمو، ص: 341.

بپاری چاره‌نوسی دهرباره‌ی خویندن و هلبژاردنی پیشه و هاوسه‌ری زیان و دانانی پلانی دواپۆژ.

پینگ‌یشتن ده‌ست پێده‌کات له نێوان 12-13 سال، به‌رزترین دیارده‌کانی گه‌شی کۆنه‌ندامی زاوۆی و زیاد بوونی قه‌باره‌و دهرکه‌وتنی کاره‌کانیان، دهرکه‌وتنی سیفته‌ نه‌مه‌یه‌کانه وه‌ک: دهرکه‌وتنی پش و سمیل و زیاد بوونی چپی موو له‌ش به‌تایبه‌تی له‌سه‌ر سنگ و سگ، که‌م بوونی چپی موو له‌ناوچه‌ی پێشه‌وه‌ی سه‌ر، گۆرانی ده‌نگ به‌هۆی گه‌شی قوڤگ و درێژبوونی ژێیه ده‌نگیه‌کان، دهرکه‌وتنی ده‌نگۆله‌ی گه‌نجیه‌تی (حب الشباب)، فراوان بوونی ناوشان و زیاد بوونی بارسته‌ی ماسوله‌که‌کان. شه‌و گۆرانکاریانه گشتیان له‌هه‌موو هه‌رزه‌کارێک دهرناکه‌ویت و هه‌مووشیان به‌یه‌ک کات دیارناکه‌ون، به‌لکو له‌ نێوانیان ماوه‌یه‌کی ته‌واو هه‌یه، له‌وانه‌یه‌ بگاته‌ چه‌ند مانگێک.¹

هاوکات له‌گه‌ڵ شه‌و گۆرانکاریه‌ جه‌سته‌یی یانه‌ گۆرانکاری سلوکیش بووده‌دات وه‌ک زیاد بوونی چالاکی جه‌سته‌یی، دیارکه‌وتنی نیشانه‌کانی پیاوه‌تی له‌ قسه‌و کردار، ئاماده‌کاری بۆ به‌ره‌نگاری کێشه‌و ناخۆشیه‌کانی زیان، ئاماده‌کاری بۆ خۆگرتن و ئارامی، گرنگی دان به‌ په‌گه‌زی به‌رامبه‌ر (که‌ پێشتر نێزینه زیاتر ئاره‌زووی به‌ره‌و هاوه‌لانی خۆی ده‌چوو له‌ هه‌مان په‌گه‌ز، به‌لام ئێستا زیاتر ئاره‌زووی به‌لای په‌گه‌زی مێینه‌یه، مێینه‌ش به‌ پێچه‌وانه‌وه ئاره‌زووی به‌لای نێزینه ده‌چێت).²

نێزینه و مێینه به‌هه‌مان خێرای گه‌شه ده‌که‌ن تاوه‌کو 10 سالی ته‌مه‌ن، به‌لام مێینه 1-2 سال به‌ پێش نێزینه ده‌که‌ویت له‌ گه‌یشتنه‌ ئاستی پینگ‌یشتنی ته‌واو، چونکه‌ هۆرمونی ئیستروجینی مێینه واده‌کات که‌وا کپکپاگه‌ی سه‌ری ئیسکانه‌کان زووتر به‌ ئیسکانه‌کانه‌وه بکه‌ن، تاوه‌کو له‌ گه‌شه بوه‌ستی، ئه‌م کرداره‌ش 5 سالی ده‌ویت.³ له‌ ژێرکاریه‌ری هه‌ربوو هۆرمونی ئیستروجین و نه‌ندروجین مه‌که‌کان

1 — Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 748, 1444.

2 — البار، خلق الإنسان، ص50. وسامی ملحم، علم نفس النمو، ص350-380.

3 — حامد أحمد، الآيات العجائب، ص58.

دهست به گوره بوون ده کڼ له ماوه ی 2-5 سال تاوه کو ده گاته ناستی گلاندیکي ته و او به رهم هیت. دواى نه به به 6-12 مانگ مووی ناوچې موسلدانه دیار ده کڼ، پاشان گه شه یه کی خپرای نه ندانه کانی تری زاوړی و که وته بى نوړی و ده رکه وتنی مووی بن بال و په ق بوونی نیسکانه کان به ته وای.¹

تیکړای سالانه ی زیاد بوون له درژی بالا 6.5-10.5 سم/ ساله، لوتکې زیاد بوون له درژی بالا له ته منی 11-12 سالیه ویه، زیاد بوونی درژی له نیرینه زیاتره له مینه وبارسته ی ماسولکه کانی نیرینه ی 50٪ ی زیاتره له مینه.² به شپوه یه کی گشتی درژی بالای شاده میزاد له نیتوان 130-200 سم بؤ نیرینه، 120-187 سم بؤ مینه یه.³

کیش پاش ته منی پتگه یشتن به 5.5-10.5 کیلوگرام زیاد ده کات، ده گاته لوتکې زیاد بوون له ته منی 12-13 سالیه ویه. زیاد بوونی کیش دهست پتده کات له گه ل زیاد بوونی بالا، یان ماوه یه کی کورت دواى نه و دهست پتده کات.⁴ دابهش بوونی مووی ناوچې موسلدانه: نه م دابهش بوونه تاییه ته ندى خړی هیه، له نیرینه زیاد ده کات به ره و سه ره به نارسته ی ناوکدا ده روات، به لام له مینه ناسزی یه. مووی بن بال زږدې ی جار هه ندیک دوا ده کوه ویت له ده رچوون.⁵ دابهش بوونی چه وری له ش: پړژه ی چه وری له له شى مینه 20-22٪ یه، له له شى نیرینه ش 15-18٪ یه. دابهش بوونی زیاتر دیارده که ویت له مینه، واده کات شپوه و ناکاری له شى بگوریت، وده به رزبوونه ویه ناوچې سنگ وخرې ده رکه وتنی مه مکه کان و ناوچې حوزو پان. واته نه و چه وریه واده کات به گشتی مینه خړو خه په دیار بن.⁶

1- Stuart C & Ash M. Gynaecology by ten teachers. P: 28.

2- حامد احمد، الآيات للعجاب، ص 58.

3- أحمد کنعان، موسوعة جسم الإنسان، ص 62.

4- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 748-749, 1444.

5- أحمد کنعان، موسوعة جسم الإنسان، ص 62.

- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 79, 742-744.

6- أحمد کنعان، موسوعة جسم الإنسان، ص 62.

- Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 138.

هروهك له توئیزینه وهیهك له ئەمەریكا كراوه له لایەن هەربوو پزیشك (Brown nell & Rodin) له سالی 1994 و بۆیان دەرکەوت کەوا پێژەیی قەلەوی له پیاوان 35٪ وله ژنان نۆز زیاتره و دهگاته 55٪ .¹

گلانده کانی پێسته: هەر له و کاتی مووه کانی ناوچهی موسلدانه و بن بال دهرده کهون گلانده کانی پێسته زیاتر ده کهونه کار، پێژهی دهره و یشتنی چه وری و ئاره قه زیاد دهکات، بۆنیکێ تایبەت به و کهسهش له گەل دهر دراهه کان پهیدا ده بێت.²

پێویستی لهش بۆ پڕۆتین زیاد دهکات و دهگاته 12-15٪ کۆی گشتی ووزە لهش.³ به کارهێنانی ووزە له نێزینه زیاتره له مێینه چونکه به شێوهیهکی گشتی برژی و بارستایی و کیشی نێزینه زیاتره له مێینه.⁴

تووش بوون به کهم خۆیی له هەربوو په گهز چاوه پوان کراوه، له نێزینه له بهر زیاد بوونی بارستایی ماسولهکی لهش به شێوهیهکی خێرا وله مێینه له بهر دهست پێکردنی سووپی مانگانه.⁵

شلۆقی باری دهرونی: گۆرانی ژیان له قوناغی مندالی بۆ قوناغی هه رزه کاری کارنکی ساده و ساکار نیه، به لکو کۆمه لێک گۆرانکاری نۆز گرنگی جهسته یی و دهرونی به، به تایبەتی له مێینه، بۆیه پێویستیان به هاوکاری نۆز هیه، چونکه خۆی به به ناز دێته بهرچاو، دلی ناسک ده بێت، به بهو کترین شت توپه ده بێت، هه لسوکه وتی دژایه تییه کی پێوه دیاره، وا ههست دهکات ژینگه و ده ورو بهر لینی تێناگن، نۆز جار دهست دهکات به گریان و هیان توپه بونیکی کاتی، ئاره زووی نه نیایی دهکات وهست دهکات پێویستی به هاو پێیه که له په گهزی خۆی که

1— Rital A & Others. Hilgard introduction to Psychology. P: 350.

2— Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 747.

3— Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 1034.

4— Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 1033.

5— أبو حامد، حسین سلیم، مختصر الفسیولوجیا البشریة، ص 304.

- John WH, JR. Human Anatomy & Physiology. P: 874.

متمانە ی پى بکات وئەو تەنبايى وبارە شلۆقە دەرونيە ي برە وینتەو.¹
 لیڤرەو بۆمان بە دیار دەکەوینت کەوا پیگە یشتن کۆمە لیک گرانکاری گرنکی تبادا
 پوو دەدات لە هەردوو پەگە زدا، دەتوانین بلیتین گشت ئەندامەکانی لەشی
 دەگریتەو بە تاییەتی کۆئەندامی زاونی وکۆئەندامی دەمار. واتە گۆرانی لە قوناغی
 مندالیەو بۆ پیاویکی تەواو وەیان ئافرەتیکی تەواو.

برگی سینه: کاریگەری ژینگە لەسەر پیگە یشتن و هەرزەکار

ژینگە لە لایەن پێکخراوی جیهانی بۆ زانست وپۆشنییری لە سالی 1976 پێناسە
 کراوە بە: ئەو بەشە یە لە جیهان کەوا ئادەمیزاد لەسەری دەژی و هەردووکیان کار
 لیک دەکەن، واتە ئەو بەشە یە کە ئادەمیزاد بەکاری دەهینتی و خۆی لەگەلی
 دەگونجینتی، ئەویش کار لە ئادەمیزاد دەکات.²

هەروەها لە لایەن زانایانی دەروناسیەو پێناسە کراوە بە: هۆکاریکی دەرهکی
 ماددی وکۆمەلایەتی وپۆشنییری و شارستانی یە، کە کاریگەری لەسەر مۆڤ هە یە
 لەو کاتە ی کە هێلکە ی پیتیتنراوەو هۆکارەکانی بۆماوە یی دیاری کراوە تاوەکو
 کۆتایی ژیا، واتە ژینگە لەگەل بۆماوە بەرپرسیارە لەبونیادنانی کەسایەتی تاک و
 چۆنیەتی هەلسوکەوتی لە ژیا.³

هۆکارەکانی بۆماوە یی بەرپرسی سەرەکی یە لە چۆنیەتی بونیادی جەستە یی
 ئادەمیزادو شیوەو ئاکارەکی بە پێژە یەکی زۆر، هەموو ئادەمیزادیک لەسەر
 پۆشنایی ئەو زانیاریانە ی لە هۆکارەکانی بۆماوە یی هە یە کە لە دایک وباویکەو بۆ
 هاتووە دروست دەبیت، لەگەل هەندیک تاییەتەندی خۆی، بەلام هۆکاری
 دەروەریش کاریگەری خۆی هە یە لەسەر ئەو ئادەمیزادە هەر لە ژیا کۆرپەلەو

1- ماري كلود، دليل المرأة الطبي، ص 64. والبار، محمد علي، خلق الإنسان، ص 54.

2- عصام عبد اللطيف، الإنسان والبيئة، ص 10.

3- السامرائي، هاشم جاسم، المداخل في علم النفس، ص 49.

- شحاطة، عبد الله، رؤية الدين الإسلامي في الحفاظ على البيئة، ص 7.

تاوه کو مردنی، وهك جوری خواردن، ناووهوا، خوشی و ناخوشی زیان...هند
دكتور محمد عزالدین ده‌لپت: بیگومان هه‌ردوو هۆکاری بۆماوه‌یی وژینگه
کاریگه‌ریان هه‌یه له سه‌ر دارشتنی که‌سایه‌تی مرۆف¹. له‌ دونیادا دوو که‌س نییه
به‌ته‌واوی په‌یه‌ک بچن، چونکه له‌ جیهان دوو که‌س نییه به‌ هه‌مان هۆکاری بۆ
ماوه‌یی و هه‌مان ژینگه‌ی تیپه‌ی بووین. هۆکاری بۆماوه‌یی ئیمه‌ی داناوه له‌سه‌ر نه‌و
شیوه‌ی که‌ هه‌ین، هۆکاری ده‌ووبه‌ریش دامان ده‌نیت له‌سه‌ر نه‌و شیوه‌ی، که
ده‌بین له‌ داها‌تووه و به‌ هیچ شیوه‌کیش ناتوانین بلتین پۆل کامه‌یان گرنگه‌، به‌لام
ده‌توانین بلتین پۆل هه‌ردووکیان جیاوازه، له‌هه‌مان کاتیشدا ته‌واو که‌ری په‌کترن².
پنویسته نه‌وه‌ش بزانین که‌وا هه‌ر ماده‌یه‌ک ده‌چیته‌ ناو له‌شی مرۆف، جا چ له
پژگی پیسته بیت وه‌ک تیشکی پۆز، یان له‌ پژگی ده‌مه‌وه بیت وه‌ک خواردن و
خواردنه‌وه، یان له‌ پژگی هه‌ناسه‌وه بیت وه‌ک هه‌وا، نه‌وا به‌شیک له‌و ماده‌یه‌یه‌وه
ده‌چنه‌ ناو هه‌موو خانه‌کانی له‌شی مرۆف، به‌و هۆیه‌وه نه‌و ماده‌یه‌ی چوونه‌ته‌ ناو
له‌ش کارده‌که‌نه سه‌ر زینده‌ چالاکیه‌کان و کارلیکه‌ کیمیاویه‌کانی ناو خانه‌ی
زیندوو، نه‌مه‌ش کاریگه‌ری ده‌بیت له‌سه‌ر بونیادی خانه‌و نه‌و گۆرانکاریانه‌ی
په‌وده‌دات له‌ ناو نه‌ندامه‌کانی له‌ش به‌ هه‌ردوو په‌گه‌زیه‌وه.

زانای فه‌ره‌نسی ئه‌لیکسیس کاریل ده‌لپت: ئاده‌میزاد له‌ خۆلی سه‌ر زه‌وی
دروست بووه، به‌و هۆیه‌وه جوگرافیا‌ی نه‌و وولاته‌ی که‌تیایدا ده‌ژی و سروشتی نه‌و
گیانه‌وه‌و په‌وه‌کانه‌ی که‌ ده‌یخوا‌ت کاریگه‌ری به‌رچاوی هه‌یه له‌ سه‌ر چالاکیه‌کانی
فسیولوژی و عه‌ق‌لی³.

- 1- که‌سایه‌تی (الشخصية): پژگه‌رتکی دینامیکی به‌ بۆ هه‌موو نه‌ندامه‌کانی له‌ش (جه‌ستی و ده‌رونی) هه‌موو تاکه‌ که‌ستێک، شیوه‌یه‌کی دیاری کراوه له‌ سیفات و په‌وه‌شتی نه‌و که‌سه‌ پاش گونجاری له‌گه‌ژ
ژینگه، نجاتی، محمد عثمان، القرآن و علم النفس، ص 426.
- 2- توفیق، محمد عز الدین، دلائل الأنفس بین القرآن الک‌ریم و العلم الحديث، ص 425.
- 3- ئه‌لیکسیس کاریل، الإنسان ذلک المجهول، ص 105.

دكتور ئه‌لیکسیس کاریل: له‌ سالی 1873 له‌ شاری لیونی فه‌ره‌نسی له‌ دایک بووه، کولیژی پزشکی ته‌واو
ک‌بروه، له‌ سالی 1905 چووته‌ ئه‌مه‌ریکا، له‌ په‌یمانگای لیون له‌ شاری نیویورک بۆ تویژنه‌وه‌ی زانستی

چونکه ئاده‌میزاد بۆ دابین کردنی پټوېستیه‌کاني وپه‌رده‌وامی په‌گه‌زه‌کي له ژياندا پشت ده‌به‌ستیت به‌سه‌رچاوه‌کاني ژینگه وه‌ک تیشکی پټز، زه‌وی (خاک)، نار، ه‌وا، سه‌رچاوه‌ی کانزایی، پوه‌ه‌ک، گیانه‌وه‌ر، ناتوانی به‌بی‌ئ‌ه‌وانه‌ بښت، جا چ له‌ته‌مه‌نه‌کاني گه‌شه‌کردنی دابیت بۆ نه‌شونه‌ما کردنی، یان له‌ته‌مه‌نی دوی پټگه‌یشتن دابیت بۆ چټکه‌ گرتنه‌وه‌ی ئ‌ه‌و‌خانه‌و‌شانانه‌ی که‌ پټزانه‌ ده‌مرن، ه‌روه‌ها پاریزگاری مانه‌وه‌ی خانه‌ زیندوه‌کان.¹

ئ‌ه‌و‌ کاریگریانه‌ی که‌ پاسته‌وخو یان نا پاسته‌وخو کار ده‌کونه‌ سه‌ر شاده‌میزادو کرداری گه‌شه‌و‌ پټگه‌یشتن ئ‌ه‌وانه‌ن: بۆ‌ماوه‌، هۆرمونه‌کان، په‌گه‌ن، ژینگه‌ی سروشتی پاک و ژینگه‌ی پیس بوو. له‌ پټشدا باسیکی ته‌واوی پټی بۆ‌ماوه‌و‌ هۆرمونه‌کان ورگه‌زمان کرد له‌ سه‌ر پټگه‌یشتن، بۆیه‌ لیږه‌وه‌ ته‌نها باسی پټی ژینگه‌ ده‌کین له‌ سه‌ر کرداری گه‌شه‌و‌ پټگه‌یشتن.

په‌که‌م : ژینگه‌ی سروشتی (البيئة الطبيعية)

ئ‌ه‌و‌یش ده‌کړی به‌چه‌ند به‌شیکه‌وه‌: جوړی ژینگه‌که‌ وپله‌ی پوښنیریان (شارستانیه یان لادیتی په‌)، باری ته‌ندروستی وخواردنیا، پله‌ی گه‌رمای ژینگه‌که‌.

۱- جوړی ژینگه‌که‌ وپله‌ی پوښنیریان

۱- ژینگه‌ی لادیتی (البيئة القروية): به‌هۆی ساده‌یی ژیان له‌ ه‌موو‌ بواره‌کاني، که‌می پټداوېستیه‌کاني پټزانه‌، ئ‌ه‌و‌ ئ‌اسانکاریانه‌ی که‌ خا‌وو‌خیزان پټشکه‌شی ده‌ک‌ن بۆ کوپو‌کچه‌کانیان (وه‌ک زوو به‌ شودان، دروستکردنی ژوود وه‌یان خانوه‌کی ئ‌اسایی به‌ کۆمه‌کی ه‌موو‌ لایه‌ک وه‌ره‌وه‌زی)، نه‌بوونی کټشه‌کاني ئ‌ابووری له‌به‌ر بوونی زه‌وی و کټلگه‌و‌ دانه‌و‌پله‌، نه‌بوونی کټشه‌ی ته‌واو کردنی

کاری کرېوه‌ بۆ‌ماوه‌ی 30 سان، ه‌ره‌له‌و‌ماوه‌یدا له‌سالی 1912 (خ‌لاتی تږبل)ی وه‌رگرتوه‌، پاشان گه‌راوه‌ته‌وه‌ ه‌ره‌نسا. له‌سالی 1944 کړچی دوايي کرېوه‌.

۱- الویردي، فرج الله، عمر الإنسان وعلاقته بالغذاء والتغذية، ص22.
- عز الدين فراج، تغذية الإنسان في الصحة والمرض، ص10-21.

خویندن (چونکہ نہ وہ کیشہ یہ زور جار کرداری پیکہ وہ نانی خیزان دوا دہ خات)۔¹ نہ وہ موو ہؤکارانی باسماں کرد کاریگہ ریکی نیجا بییان ہہ یہ لہ سر زووتر گہ شہی ہر دوو پہ گزو بیر کردنہ وہ لہ پیکہ وہ نانی خیزان، چونکہ ہہ موو پیدایستیہ کانی ژانی ہاوبہ شیان لہ بہر دست ونامادہ یہ۔

2- ژینگہ ی شارستانی (البيئة الحضرية - المدنية):

ہر زہ کار لہ ناو شارہ کان پھوبہ پوی چہندہ ہا کیشہ دہ بیت گہر بیہ ویت بیر لہ پیکہ وہ نانی خیزان بکات، نہ و کیشہ و گرفتانہ ش ئەمانہ ن: تہ او کردنی خویندن نامادہ یی وزانکو زور جاریش خویندن بالآ، بہر ز بوونہ وہی مارہ یی شافرہ ت و پیدایستیہ کانی ژانی خیزانداری، کیشہ ی خانوو، یان کرتی خانوو، شالۆزی ژانی پڑانہ ی ناو شارہ کان بہ ہؤی ہاتنہ ناوہ وہی ژمارہ یہ کی زور لہ بیرو بۆچوونی دہرہ کی و بیانی بۆ ناو شارہ کان وکومہ لگہ کان، بہ ناسانی دہست نہ کە وتنی بزۆی پڑانہ.² نہ وانہ ہہ مووی ہؤکارن بۆ نہ وہی ہر زہ کار پشت بہ دایک و باوکی بیہ ستی بۆ گہ یشتن بہ نامانجہ کانی لہ ژیان، نہ وہ ش کاریگری سہ لہی دہ بیت لہ سر گہ شہ و گہ یشتنہ قوزاغی پیکہ یشتنی تہ او۔

ب- باری تہندروستی و خواردن (الحالة الصحية والطعام):

تہندروستی لہ ش وئاسوودہ ی دہرون، ہر وہ ہا جۆری نہ و خواردنہ ی کہ ہر زہ کار دہ یخوات کاریگہ ریکہ کی زوری ہہ یہ لہ سر پڑاندنی مۆرمونہ کان و ئینزیمہ کان بہ گشتی و دہ بیتہ زووتر گہ شہ و نہ شونمای جہستہ یی وفیکری و گہ یشتنہ قوزاغی پیکہ یشتن۔

1- الفرجتانی، کریم شریف علم نفس المراهقة والشباب، ص 7-9.

2- الفرجتانی، علم نفس المراهقة والشباب، ص 4.

ج- پلې ګرمې ژونګه

له ولاته ګرمه کان قوناغې پينګه يشتن زووتر ده ست پيډه کات له ولاتاني تری سارد.¹ به لام کاریګری بوماره ش پډل خوی ده بیننۍ له نه ته وده په که وه بڼ نه ته وده په کی تر هه رچنده له یه ک ولاتیش بڼین.

هه روه ها وه رزشي توندو تیږو ګورانکاریه وه رزه په کانی سال کارده کاته سر چالاکي هیلکه دان. له ولاته سارده کان که تیشکی پډز به لاری ده که ویته سر زه وی و ماوه ی شه و درې تره له پډز، نه نی سنقوبه ری پډزه په کی تقریر له هڅرمونی میلانونین ده پښنۍ نه مه ش چالاکي هیلکه دان که م ده کاته وه که وتنه ناو بی نوږی دوا ده خات له و کچانه ی شویان نه کړدوه، نه وانه ی شویان کړدوه نه ګه ری مندالبونیان که متر ده بیت. هر بډیه ده بیننۍ که و پډزه ی مندالبون له وه رزی زستان و پایز که متره له وه رزی هاوین له ولاتاني نیسکندینافیا (سویډ، نروېج، و فنلندا).²

میتنه له 9 سالیه وه ده کاته قوناغې پينګه يشتن له ناوچه ګرمه کان، له ناوچه سارده کان له وانه په بګاته 18 سال.³

نیمامی شافعی (رحمته) ده قه رمویی: که مترین ته مه نی بی نوږی که بیستوومه له ناوچه ی تهامه بووه که له 9 سال بووه، له و ته مه نه که متر په مندال داده نری و مندالیش بی نوږی نابیت.⁴

ناماژده مان کرد به ووته کانی ژماره په که له زانایانی زانستی پزیشکی وشه ری

1- الرفاعي، أنس، الموسوعة الطبية الكاملة للأسرة، 2/930.

فواد غصن، الطب الشرعي وعلم السموم، ص 583. والمحمدي، علي محمد، بحوث فقهية في مسائل طبية معاصرة، ص 99. وطالو، محي الدين، تطور الجنين، ص 49.

2- Leon S & Others (1993). *Clinical Gynecologist Endocrinology & Infertility*. P: 202

3- البار، محمد علي، خلق الإنسان بين الطب والقرآن، ص 47.

4- الفيروز آبادي، للمهذب في الفقه الإمام الشافعي، 2/121. للنووي، المجموع شرح المهذب، 166/16.

دهرکوت کهوا بۆماوه ژینگه و په گه ز (نه ته وه) کاریگه ریان هیه له سه پتنگیشتن. هه روه که نه بوو هورده پره ¹ له پتغه مبه ری خوداوه ² بۆمان ده گێرتنه وه، ده فهرموی: ((هه مو و که سێک که له دایک ده بێت، له سه ر فیره ی نیمان له دایک ده بێت، به لام دایک و باوک وای پێ ده کهن که ببیته جوله که، گا ور، یان ناگر په رست...))¹ نه و فهرموده یه به لگه یه له سه ر نه وه ی کهوا ژینگه کاریگه ری هیه له سه ر پوکه شکر دنی فیره تی باوه پ هیتان و فیره تی شاده میزاد له پووی جهستی و ده رو نیه وه له هه ردو و په گه زی نژیرو میڤا.

دووم: ژینگه ی پیس بوو (البینه الملوثة).

له دوا ی نیوه ی دووه می سه ده ی تۆز ده مدا ژماره ی ماده ده زیان به خشه کانی دروست کراون له کارگه کان پووی له زیادی کردووه، بۆنموونه له وولاته یه گگرتو ه کانی نه مریکا گه یشتو ته نزیکه ی 50000 جۆر. نه و ماده ده ژه هراویانه کار له جهستی مرۆف ده کهن به گشتی، له سه ر کۆنه نداسی زاوێ وهرژینه گلانه ده کان به تایبه تی، جا چ به رتگه ی پاسته وخو، وه ک پتگه گرتن له به رهه م هیتان، یان زیاد پزتنی هورمونه کان، یان نا پاسته وخو بیت وه ک به ره به ست نانه وه له پیش شوینی کارکردنی هانده ره کان.

کاریگه ری نه و ماده ده زیان به خشه نه له سه ر مندال و هه رزه کار زیاتره له گه وره کان له بهر نه م هۆیا نه ی خواره وه:²

- * مندالان هه رچه نده قه باره یان بچو کتره، به لام جوله و چالاکیان زیاتره له گه وره کان، به مهش زیاتره ده خوا و ده خواته وه هه واش زیاتره هه لده مزی.
- * کۆنه نداسی به رگری هیتا هه ر ساوا یه ناتوانی به رگری ته واو بکات.
- * له شی له گه شه ی به رده وامه.

له بهر نه و هۆیا نه یه ژینگه ی پیس بوو کاریگه ری سه لبی هیه له سه ر گه شه و دوا که وتنی بێ نوێژی، له وانه یه هه رماده یه کیش به تاک کاریگه ری خو ی هه بیت له

1- پینتشر باسی کراره له پینتگی.

سر پښته گلانده کان.¹

به نندی سینه: جیاوازی نیوان هردوو ږمگه ز له ته مېنی هدرمهکاری و ته مېنی زاوړی

1- قوناغی پښه یشتن له مینه له نیوان 10-14 سال د سست پنده کات، له نیرینه له نیوان 12-15 سال، واته مینه به 1-2 سال پیش نیرینه ده گاته قوناغی پښه یشتن.²

2- کچان ده گنه لونکې گه شې جه سته یی له 17 سالیډا، به لام کچان له 19 سالیډا. هر یو یه کچ به دوو سال پیش کور ده گنه پښه یشتنی فیکری وعاتیفی وله دواى شو ته مېنه نیرینه دوو باره ده که ویته پیش مینه له بهر هوکاری بوماوه، کومه لایه تی، په روه رده یی.³

3- به شیوه یه کی گشتی مینه کورتن له نیرینه، نیسکانه کانی بچو کتره وبارستای ماسولکې که مته. پښه ی چوری زیاتره و کویونه وې شو چه ورپه له هندی ناوچه ی وه ک سنگ ومه مک وجهوز وای کړوه زیاتر خړو خه په دیار بیت. قزی خاورو پیستې ته نک وناسکتره.⁴

4- مینه له قوناغی پښه یشتن مه مکې گوره ده بیت وناوچه ی هوزی فراوانتر ده بیت، له نیرینه ش نه ندامه کانی زاوړتی ناوه وه و دهره وه ی گوره تر ده بن .

5- دابهش بوونی مووی ناوچه ی موسلدانه جیاوازی هه روه ک پیشتر باسما ن کرد.

1— Environmental Protection Agency (2000). *Children's Environmental Health*. P: 6, 84.

- Environmental Protection Agency (1998). *Children's Environmental Health*. P: 8, 33.

2— أحمد کنعان، موسوعة جسم الإنسان، ص32.

3— المصدر نفسه، ص32.

4— Gray A & Kevin T. *Anatomy & Physiology*. P: 138.

6- دہ نکوکی گنجیہ تی "Acne Vulgaris" کہ 40٪ ی گنجہ کان تووش دہ بن له تمہنی نیوان 16-18 سالیڈا، هه موو نہ تہ وہ یه کیش دہ گرتہ وہ به پلہ و پڑہی جیاجیا، مینہ زووتر تووش دہ بیت له نیرینہ.¹

7- پووتانہ وہی مووی سہر (الصلع الذکری- Alopecia): هه موو پدہ گزہ نہ تہ وہ یه ک دہ گرتہ وہ به پلہ و پڑہی جیاجیا، له نیوان 27-50 سالیڈا پوودہ دات له نیرینہ، به لام له مینہ دوی له بی نویرتی کہ و تن پوودہ دات. له نیرینہ: کہ و تنی مووی سہر دہ ست پیدہ کات له پیشہ وہی سہر هه ردو تہ نیشہ کانی پیشہ وہ (سہر ناوچہ وانہ نیسک ولاجانگہ نیسک)، موو له ناوچہ ی ناوہ راستی سہر تہ نک دہ بیت، به م شیوہ پووتانہ وش دہ لئین (نموونہ ی هاملتقن) کہ به هیواشی و له سہر خق ژمارہ ی مووہ کان کہ م دہ بنہ وہ له ماوہ ی چند سالیک. له مینہ: ژمارہ ی مووہ کانی ناوچہ ی ناوچہ وان وه ک خوی دہ مینتی، به لام به گشتی مووی ناوہ راستی سہر تہ نک دہ بیت وچری مووہ کان کہ م دہ بیتہ وہ، به م شیوہ پووتانہ وش دہ لئین: (نموونہ ی لودویخ). له وانہ یه له قوئاغی یه کہ م کہ و تنی مووہ کان زقر بیت به لام له دواپیدا تہ نها دیار دہ ی چری کہ میان پیوہ دیار دہ بیت.²

8- یه کیک له قوئاغہ کانی کرداری میتابولیزمی هورمونی ئہ ندریجین وگورانی بق تیستوستیرون له ناوچہ وریہ گلاندہ کانی پیستہ وہ پوودہ دات، له گہ له به سالاچوون ئہ م گلاندہ چہ وریانہ توانای پیشوازی کردنی هورمونی تیستوستیرونیان کہ م دہ بیتہ وہ، به م هس پیستہ جورج ولچی تیا دہ رده کہ ویت. ئہ م گزرانکاریہ ی ناو پیستہ و جورج ولچی له مینہ زووتر پوودہ دات به چند سالیک پیش نیرینہ.³

9- هورمونی نیرینہ (تیستوستیرون) کہ هاندہ رده بق زیاتر کرداری نیشتنی

1- صالح داود، الوجیز فی الأمراض الجلدية، ص 85.

2- صالح داود، الوجیز فی الأمراض الجلدية، 198-199.

3- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 1363-1364.

پروتین له ناو پیستو زیاتر گه شوی مووه کان و دهردان وده رهاویشتنی زیاتر چهوری و ناره قه له گلانده کانی ناو پیسته، وای کربوه هه ردهم پیسته ی نیرینه ته پ بیت و هه ردهم گه شو چالاکی ونه رمی وگه نجیه تی پیوه دیار بیت. به لام له لایه کی تره وه ده نکوکه ی گه نجیه تی زیاد ده کات.

هورمونی مینه ئیستروجن هانده ره بق زیاتر نیشتنی چهوری له هندی شوینی دیاری کراو (سنگ ومه مک وحه ون)، وا ده کات پیسته ی مینه ته نک وناسک بیت، له هه مان کاتیش هه ست به گه رمیه ک ده کرت کاتی ده ست لیدانی، پړژه ی هه ستی پیسته ش زیاد ده کات وده گاته 10 جار زیاتر به به راورد له گه ل نیرینه.¹ بویه نافرته ناره زووی جنسی هه لده ستی به ده ست لیدان زیاتر له پیاوان، هه ر بویه خوی گه وره مصافحه ی قه ده غه کربوه و خۆدایۆشین و پۆشاکي شرعی له سه ر نافرته تاندا داناه. له به رگی دووه م به درژی باسیان ده که مین به پشتیوانی خوا.

10- پړژه و ئاستی هورمونی نه ندرۆجین له نیرینه 10 جاری مینه یه، هه ربویه هیزی ماسولکه و توانای نه نجامدانی کاره قورسه کان و به رگه گرتنی زیاتره له مینه. چونکه هورمونی نه ندرۆجین بارسته و هیزو توندی ماسولکه کان، په قی و چری ئیسکانه کانیش زیاد ده کات، به هه مان شیوه توانای به ریه ره کانی و عملانی وپوه به پوه بوونه وه ش زیاد ده کات.²

11- هورمونی نیرینه تایبه ته ندی نه وه ی هه په که چالاکیه کی بونیادی- گشتگیره- (واته کار له سه ر زۆریه ی نه ندامه کانی له ش ده کات)، به لام هورمونی مینه- تایبه ته- به کوته ندای زاویتی مینه.³

1- حامد أحمد، الآيات العجاب، ص 55. والدكتور خالد بلال البقال، 44 سنة، ماجستير في طب المجتمع، مكان المقابلة: عوانته الخاصة، تاريخ المقابلة: 2004/9/5م، مدة المقابلة: نصف الساعة.

2- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 949, 997.

3- حامد أحمد، الآيات العجاب، ص 55.

12- دہریارہی جو ولہو چالاکى: زیندہ چالاکىہ کان لہ نئیرنہ زیاترہ بہ بہ راورد لہ گان مینہ لہ ہموو قزناغہ کانی زیان لہ مندالیہ وہ تاوہ کو پیری.¹

13- پامینان وہ ورزش ہیزو تواناو میتابولیزم زیاد دہکات، بہ ہوی پڈانی بریکی زیاد لہ ہورمونى نہ ندرقجین. لہ توئیزنہ وہیہ کی پیشگی کہ لہ نہ مرکا کراوہ، سہ لمینراوہ کہ وا وەرزشی بہ رده وام وتوندو تیزی لہ پاددہ بہ دہر وادہکات بری نہ وهورمونانہ زیاد بن لہ ناو خوین، وەك پرولاکتین وتیستوستیرون وماندہری پڈنہی سہر گورچیلہو سترؤیدہ کان، لہ ہمان نہو جؤرہ وەرزشانہ پڈنہی ہورمونہ کانی مینہ کہم دہکات، پشتوی جہستہی ودهرونی دروست دہکات، نہ ویشیویہ ش کاریگری سہلبی ہہیہ لہ سہر سوپی مانگانہی ٹافرت، لہ وانہ:²

1- دواکہ وتنی بی نوئیزی (Delay menarche) بق ماوہی 3 سال بیان زیاتر، نہ گہری پرودانی پشتوی بہ رده وام لہ ریسای (نظام) سوپی بی نوئیزی لہ دواپؤڈ دروست دہ بیت نگہر نہو جؤرہ وەرزشانہ پیادہ بکریں لہ تہمہنی مندالیدا پیش پینگہ یشتن، بہ تاییہ تی وەرزشی بالیہ (سہمای سہ ردهم) (Ballet-Modern Dancing).³

ب- کہم وکورتی لہ ٹہرک وفہرمانی زہ رده تہن (Luteal dysfunction) لہ نزیکہی 3/2 ی نہو کچانہی خولیای وەرزشی توندو بہ رده وام.⁴

ج- لہ بی نوئیزی کہ وتن (انقطاع الطمث - Amenorrhea). ہہرکات وازی لہ وجؤرہ وەرزشانہ ہینا و پشتویہ کی باشی دا، نہوا دووبارہ دہکہ ویتتہوہ سہر بی نوئیزی.⁵

د- کہم بوونہ وہی پڈنہی چہوری لہ شی ٹافرت بہ ہوی نہو جؤرہ وەرزشانہ،

1- القصاب، الفروق بین الذکر والانی، ص 147-148.

2- Leon S. Clinical Gynecologin Endocrinology&Infertility. P: 202.

3- Leon S. Clinical Gynecologin Endocrinology&Infertility. P: 200.

4- Leon S. Clinical Gynecologin Endocrinology&Infertility. P: 201.

5- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 71, 804.

وا دەکات 10٪ توشی له بێ نوژی کهوتنی دوهمی بن.¹

هەر بۆیه پێکهاتەى جەستەى و دەرونى و یاری هۆرمونەکانى گونجاو نیە لەگەڵ ئەو جۆرە وەرزشانەو لەگەڵ کاری قورس و گران.

14- ئەگەر نێزینە تاییبەتەندى هێزى ماسولکەى هەبە بەهۆى هۆرمونى ئەندریجین، ئەوا هۆرمونى ئیستروجین تاییبەتەندى کى بایولوجى بە مێینە دەبەخشێ، ئەویش بەرزکردنەوهى ئاستى کولێستەرۆل چەرى بەرزە (High Density Cholesterol)، که هۆکارێکى زۆر گرنگە بۆ توش نەبوون و بەرگری کردن لە نەخۆشى پەق بوون و ئەسک بوونەوهى خۆینبەرەکانى دڵ (خۆینبەرە پەقبوون). هەرکاتێک ئاستى ئەو کولێستەرۆلە بەرزتر بوو لە 60 ملگرام/سم³ ئەوه توانای پاراستى بۆپەیهکانى دڵ زیاتر دەکات. نێزینە ئەو تاییبەتەندى بایولوجیە فیتریەى نیە، هەر بۆیه پێژەى ئەو نەخۆشیانە لە نێزینە زیاترە، بەتاییبەتى ئەوانەى که جولانەوێان کەمە و وەرزشى بەردەوام ناکەن. بەلام نێزینە دەتوانێ ئەو جۆرە کولێستەرۆلە بە دەستى بهێتێ بە وەرزشى بەردەوام و توندو تیژ. لێره دا بۆمان دەردەکهوێت که وا خواى پەرورەدگار چۆن هاوسەنگى دروست کردووه لە گشت کارەکانى، مێینە کارى دەرەوهو کارى قورس و توندی بۆ دیارى نەکردووه لە ژيان، واتە جولانەوهى کەم، بەلام لە برى ئەمەوه هۆرمونى تاییبەت بەمێینە که ئیستروجینە ئەو بۆشایی یەى پێ کردۆتەوه و وا دەکات ئاستى ئەو کولێستەرۆلە چاک و باشە که بەزیکاتەوه تاوهکو ئافەرەت لە نەخۆشیەکانى خۆینبەرە پەقبوون پزگارى ببێ، ئەگەر ئەو میکانیزم و هاوسەنگیە نەبوایه زۆریەى ئافەرەتان کاتى سک پێ توشى ئەم نەخۆشیە کوشندەیه دەبوون. لەلایەکی تره وه نێزینە ئەو هۆرمونەى بە پێژەیهکى زۆر کەم هەیه، بەلام لە برى ئەوه کارى نێزینە که بریتى یە لە جولانەوهى زۆرو کارى قورس و توانای وەرزشى توندو تیژى هەیه، ئەمانە هەموویان هۆکارى بۆ زیاد بوونی ئاستى ئەو جۆرە کولێستەرۆلە چەرى بەرزە.²

1— Leon S. Clinical Gynecologin Endocrinology&Infertility. P: 201.

2— حامد أحمد ، الآيات العجائب، ص60.

15- ته‌مه‌نی زاونئ له پیاوان له پینگ‌یشتنه‌وه تاوه‌کو پیری یه، به‌لام له ئافره‌تان ده‌گاته 40-50 سال.

16- پیاو ده‌توانیت پۆژانه به‌ ملیونه‌ها سپیرم ده‌ریهاوێژئ، به‌لام ئافره‌ت له هه‌موو ته‌مه‌نی ته‌نها 200-400 هه‌لکه‌ی پینگ‌یشتوو دروست ده‌کات و له‌وانه‌ش ته‌نها چه‌ند دانه‌به‌کیان ده‌پیتێنرێن.¹

17- کارو چالاکی کوئه‌ندامی زاونئیی نێرینه‌ که‌م ده‌بێته‌وه له‌که‌ل که‌وتنه‌ ناو ته‌مه‌ن، به‌لام نۆر به‌ هه‌تووشی و به‌درژایی ته‌مه‌ن، تووشی ته‌مه‌نی که‌وتنی زاونئ نابیت (Male menopause-Climacteric) هه‌روه‌ک له‌ ئافره‌تدا پوو ده‌دات.²

18- هه‌ندئ گۆرانکاری نا سروشتی که‌ له‌ کرۆمۆسومه‌کان پوو ده‌دات، وه‌ک نا یه‌کسانی کرۆمۆسومه‌کان (Aneuploidy)، ده‌بینین به‌ پێژیه‌ی 26٪ له‌ کرۆمۆسومه‌کانی هه‌لکه‌دا پوو ده‌دات به‌رامبه‌ر به‌ 10٪ ی کرۆمۆسومه‌کانی سپێرم. هه‌روه‌ک له‌ نه‌خۆشی (داون) (Down syndrome- trisomy21) دا ده‌بینین که‌وا زیاتر پوو ده‌دات له‌و ئافره‌تانه‌ی دره‌نگ شوو ده‌که‌ن و دره‌نگ منالیا ن ده‌بیت. به‌لام گه‌ر پیاوی پیر هاوسه‌ری هه‌بی و مندالی بیی ئه‌و نه‌خۆشیه‌ له‌ نه‌وه‌کانی پوونادات. له‌و نه‌خۆشیه‌دا ده‌بینین کرۆمۆسومه‌ک زیاده‌بیت و ده‌بیته‌ (xx 47، یان xy 47).³

پاش هه‌موو ئه‌و جیاوازیانه‌ ده‌بینین به‌گشتی ئه‌و گۆرانکاریانه‌ی، که‌ له‌ مێینه‌ پوو ده‌دات هه‌ر له‌ مندالیه‌وه تاوه‌کو کوتایی ته‌مه‌نی زاونئ، بریتی یه‌ له‌ جوانی پوکاری ده‌ره‌وه، پێک و به‌رچاوی دیمه‌ن، باریک و ناسکی به‌ژن و یاڵو، گه‌شاوه‌ی پوختسار، نه‌رمی پێسته، کێش کردنی به‌رامبه‌ر بۆ لای خۆی (نری أن الهف الأساسی الذي تسعى إليه كافة التغيرات عند الإناث، هو اکتمال جمال المنظر، وحسن البنیان، ورشاقة القوام، وبهاء الطلعة، ونعومة الملمس، ونضارة الأنوثة وقوة جاذبيتها).

1— Gray A & Kevin T. Anatomy & Physiology. P: 115.

2—Ganong WF (1980. Review of medical physiology. P: 340.

3— حامد أحمد ، الآيات العجائب، ص190.

بەندى چوارەم: جياواڭى لە ھۆكارەكانى توش بۈۈن بە نەخۇشى ونەخۇشىە
درىژخايەنەكان ومردن لە نىۋان ھەردوۈ پەگەز

بەرگەي يەكەم: رېژەي ھۆكارەكانى توش بۈۈن بە نەخۇشى ونەخۇشىە درىژ
خايەنەكان لە ھەردوۈ پەگەز جياواڭيان

يەكەم: رېژەي ھۆكارەكانى توش بۈۈن بە نەخۇشىە درىژخايەنەكان(العوامل المسببة
للإصابة بالأمراض المزمنة)

جياواڭىكى نەد بەدى دەكرىت لە رېژەي ھۆكارەكانى توش بۈۈن بە نەخۇشى
درىژخايەن ورېژەي خودى نەخۇشىەكان لە ھەردوۈ پەگەز، بەلام پىۋىستە نەوش
بزانين كەوا رېژەي ئەو ھۆكارەنە جياواڭى لە ۋولاتىك بىۋ ۋولاتىكى تر، ھەروەھا
جياواڭى لە نىۋان ۋولاتە پىشكەۋوتوۋەكان بەبەرۋورد لەگەل ۋولاتانى جىھانى سىيەم
ۋ ۋولاتانى دواكەۋوتوۋ، يان ۋولاتانى ھەژار. لە ھەندى ۋولاتاندا رېژەكان دوو
بەرۋەرە، بىۋ نەۋونە لە كورىا جگەرە كىشان ومەي خوارەنەۋە رېژەكانيان لە
سەرىۋى 60%، لە ۋولاتى تردا رېژەكان پىچەۋانەن لە نىۋان ھەردوۈ پەگەزدا، بەلام
ھەرچۇنىك بىت رېژەكان لە نىۋان ھەردوۈ پەگەز جياواڭى. ۋەك لەم دوو خىشتەيەي
خوارەۋە پۈۈن كراۋەتەۋە.

خشتی ژماره 2: هۆکارهکانی توشبوون به نهخۆشیه درێژخایه نهکان
و پێژهکانیان له ههردوو پهڕه گز¹

هۆکارهکانی	پێژهکان %	نهخۆشی
جگهره خواردن	35%	نێرینه
مه‌ی خواردن	10%	مێینه
وه‌رزش نه‌کردن	82%	
قه‌له‌وی	28.4%	
به‌ته‌نهایی ژيان	3%	
که‌وتن وشکان	15%	

دووم: نه‌خۆشیه درێژ خایه نه‌کان (الأمراض المزمنة)

جیاوازیه‌کی زۆر به‌دی ده‌کریته له پێژه‌ی نه‌خۆشیه درێژ خایه‌ن له هه‌ردوو په‌ڕه‌ گز، دووباره ده‌بینین که‌وا پێژه‌ی ئه‌و نه‌خۆشیانه جیاوازه له وولاتێک بۆ وولاتێکی تر، هه‌روه‌ها جیاوازه له نێوان وولاته پێشکه‌وتوه‌کان به‌بهره‌ورد له‌گه‌ڵ وولاتانی جیهانی سێیه‌م و وولاتانی دواکه‌وتوو، یان وولاتانی هه‌ژار. بۆ نموونه زۆر نه‌خۆشی هه‌یه له وولاتانی پێشکه‌وتوو زیاتره وه‌ک نه‌خۆشیه‌کانی دل‌ وشه‌که‌رو پرۆستات و شێرپه‌نجی هه‌م و قه‌له‌وی و خه‌مۆکی، به‌پێچه‌وانه‌وه هه‌ندی نه‌خۆشی تر پێژه‌ی به‌رزه له وولاتانی تر. هه‌روه‌ها جیاوازی هه‌یه له پێژه‌ی ئه‌و نه‌خۆشیانه

1 – WHO & COST (2006). National survey for NCD risk factors for population age 25-65 years old / Iraq.

ئه‌و پێژانه هه‌ندیکیان بۆ کۆمه‌لگه‌ی عێراقیه‌و هه‌ندیکیان بۆ وولاتانی پێژاواڵیه‌ و زۆریه‌یان بۆ ئه‌وانه‌ی ته‌مه‌نیان سه‌رووی 65 ساڵه‌وه‌یه‌.

له پړوې ته مه نه وه، نږدې یان له تمه نې سهره وهی 65 سال زیاتره له تمه نه کانی خواروتر. هرچونیک بیت پړزه ی شو نه خوشیانو هوکاره کانی توشېوونیان له نیوان نیرینه و مینه جیاوازه، هر وهک له و خشته ی خواره وه پرون کراوه ته وه. خشته ی ژماره 3: نه خوشیه درېژخایه نه کان له هر دوو پره گز¹

نږدې کانیان		نه خوشیه کان
نیرینه	مینه	
41%	27%	به رزی په ستانی خوین
22.5%	17%	شه کره
13%	7%	خوین بهره په قبوونی بقریه کانی دل
10%	6%	په ککه وتنی دل
10%	6%	هر وکردنی سپه کانی درېژخایه
5%	11%	ته نگه نه فسی (الریو)
27%	44%	داخوړانی نیسکان
1%	2.5%	پوماتیزمی جومگه کان
15%	30%	میز پانه گرتن
16%	26%	قه بزې
7%	20%	به ردی زه رد او
7%	2.5%	به ردی گورچپه
34%	48%	ناوی سپی
5%	10%	خه مکی

1 — WHO & COST (2006). National survey for NCD risk factors for population age 25-65 years old / Iraq.

نه پړزانه هندیکیان یو کومه لگی عیراقیه و هندیکیان یو روغتانی پړز ناوبه.

هه رچهنده پێژهی هه ندیک له نه خۆشیه کان له نێرینه زیاتره له مێینه، به لام له ههردوو وولاتانی پێشکه و توو، ههروه ها وولاتانی جیهانی سێیه م پێژهی په ککه وتن و که می توانای کارکردن له مێینه زیاتره له نێرینه (19٪ به رامبه ر 11٪)، چونکه ته مه نیان درێژترو پشئیوی هۆرمونی و داخو رانی ئیسکانه کان و بوودای که وتنیان زۆرترو. پێژهی ته مه نی ئافره تان له جیهان به گشتی له مێینه 2-3 سالی زیاتره له نێرینه، له وولات یه کگرتوه کانی ئه مه ریکا 5-9 سالی زیاتره. هه ربۆیه ژماره و پێژهی مێینه له نێرینه زیاتره له گشت وولاتانی جیهان.

برگهی دووم : هه ردوو په گه ژو جیاوازی مردن (الوفاة وعلاقتها باختلاف الجنسين).

لیکولینه وه یه کی پزشکی کرا له ئه مه ریکا له سالی 1986 له سه ر پێژهی مردن و هۆکاری مردن و ئه و ته مه نه ی که هه ردوو په گه ز پیتی ده گن (life expectancy — Length of life) که یشتنه ئه و نه جامانه.¹

پێژهی مردن: له پیاوان زیاتره له ژنان، ته مه نی مه زهنده کراو 78 سا له بز پیاو، 84 سا له بز ئافره ت، واته ئافره ت 6-7 سا له ته مه نی درێژتره له پیاو. ههروه ها 75٪ ی پیاوان ده گه نه 65 سا له، به لام 86٪ ی ژنان ده گه نه 65 سا له. جگه ره کێشان: که هۆکاری سه ره کی تووش بوونه به شێر په نه جی سیه کان و نه خۆشیه کانی دله و به 60٪ ی هۆکاری مردن داده نری. پێژهی جگه ره کێشه کان له ناو پیاوان 32٪، له ناو ئافره تان 27٪ یه.

مه ی نۆشین: خو اردنه وه ی مه ی هۆکاری سه ره کی تووش بوون به نه خۆشیه درێژ خایه نه کانی جگه ره، به تاییه تی به چه وری بوونی جگه ر (تشمع الکبد). پێژهی مردن به هۆی مه ی خو اردنه وه له پیاوان دوو به رابه ری ئافره تانه.

1 — Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 1015.

مصدر المعلومات: المركز القومي للإحصاء الصحي 1986م المجلد الثاني: الوفيات ، واشنطن DC ' مطبعة الحكومة الأمريكية، 1988م

بودا، خړکوشتن و کوشتن: 7٪ ی مردن به و هژکارانه وه ده بېت له نه مریکا. له پیاوان سې به رابهری نافره تانه.

شېرپه نجه کان: توش بوون به شېرپه نجه له پیاوان هیندو نیوی نافره تانه. خشتی ژماره 4: هژکاره کانی مردن وپېژده کانیان له هردو په گز.¹

جړی نه خړشی	نیرینه	میتینه
نه خړشیه کانی دل	238	124
شېرپه نجه ی کوشنده	163	111
شېرپه نجه ی سیه کان	59	22
نه خړشیه کانی کړنه ندامی ده مار	33	29
پوداوه جیا جیا کان	52	18
نه خړشیه دریژ خایه نه کانی سیه کان	27	12
هه وکردنی سیه کان وینفلونزا	18	10
نه خړشی شه کره	9	9
خړ کوشتن	19	5
نه خړشیه دریژ خایه نه کانی جگهر	13	5
په ق بوونی خوینبه ره کان	4	3
نه خړشیه کانی کود چپله	6	4
کوشتن	13	4
کوی گشتی	654	405

بېرگەلى سېنەم : پەنگەزى نېرېنە و ھۆكەرى مردنى زىاد

پېژەلى مردن لە پىياوان زىاترە لە ژنان، ئەوئەش دەگەپتەوئە بۇ ئەو ھۆيانەلى
خوارەوئە :

بەگەم : ئافەرەتان زىاتر گرنكى دەدەن بە چاودىرى تەندروستى و سەردانى
پزىشك و بىنگەكانى تەندروستى زىاتر دەگەن، ئەوئەش كاريگەرى زۆرى ھەبە لە سەر
كەم بوونى پېژەلى مردن لە ژنان. ئەو گرنكى دانە بە چاودىرى تەندروستى سوودى
زۆرە لە مانە :¹

1 - دەتوانى ئەخۇشە درىژ خايەنەكان زووتر دىارى بگريئت پيش ئەوئەلى
بگاتە بارىكى ئالەبارى چارەسەر نەگراو.

2- كاتى سەك پېي چەند جارتەك سەردانى پزىشك دەكات بەمەش نۆر نەخۇشى
تر گەر ھەبى دىارى دەگريئت و چارەسەرى پيش وختى بۇ دادەنئە.

3- گرنكى دان بە چاودىرى تەندروستى و لە ئافەرەت دەكات كە پابيت (بەوئە)
لە سەر سەردانى پزىشك بە بەردەوامى و بە شىوئەبەكى پىك و پىك.

بەوئەم : ئافەرەت كاتى نەخۇش دەگەوئە چالاكى و كارى پۆزانەلى كەم دەكاتەوئە،
لە مال دەگەوئە و سەردانى پزىشك دەكات، بەلام پىياو نۆرەبەلى و ئاكاكات لەبەر نۆرەلى
كارى پۆزانەلى.

سەپەم : ھۆكەرى بۆماوئەبەلى و ھۆرمونى

1- كرىمۆسومى XX لە مېنە بەرگريەكى باش دەبەخشيت دىرى
نەخۇشە زگماكەكان.

2- پەيوئەندى نىوان ھۆرمونەكانى دايك و كۆرپەلەلى مېنە، ھەندى تايبەتمەندى

ده به خشې به کورپه له که، له وانه: پښه یی مردنی مینه له ناو مندالدان، نه خوشیه زگماکيه کان، مردنی پاسته و خوی دوی له دایکېوون، نه وانه هه موویان له کورپه له یی مینه که مته له نیرینه.

چوارم: به هوی بوونی پښه یی که به رزی هورمونی نیستوچین، ناستی کولېستوولی چری زور زیاد ده کات، نه ودهش هورکاریکی سه ره کی به بډ تووش نه بوون به نه خوشی خوینېه ره په قبوون پیش ته مهنی له بی نوښتی که وتن.

پنځم: بوونی هه نډیک سیفاتی بڼه پرت له نیرینه وایان لیده کات زیاتر به ره و هه نډی جوړی یاری وهرزش وکاری ترسناک بډون له وانه: لیخوړینی توتوموبیل به خیرایه کی زور شیتانه (السرعة الجنونية)، هه له وانی له قولایی زور، به کاره مینانی موده بی هورکه ره کان و قه دهغه کراوه کان.

ششم: تیکوشان وه ولدان و ململانی به رده وام بډ گیشتن به نامانچ له پیاوان، واده کات تووشی زور گیر و گرفت و باری ته ندروستی ناله یار بیت، یان ماوه یی نه بیت کرنکی به ته ندروستی خوی بدات.

هه وته: ته نگزه کانی کومه لایه تی وپووداو زیاتر پوو له نیرینه ده کات.

له شاری هه ولېر ژماره یی مینه زور زیاتره له نیرینه ده گاته 1/4 به گورپه یی سه ر ژمیری سالی 1992، له که نه نه وده شدا ده بینین ژماره یی نه و که سانه یی سه ردانی نه خورشخانه یی فریا که و تنیان کرېووه له هه رېوو پکه زدا نزیکن له یه که وه، نه ودهش مانای نه و په که و نیرینه زیاتر تووشی کیشه و کاره سات و برینداری ده بیت له مینه، نه وانه ش ده بڼه هوی نه و یی پښه یی مردن له نیرینه زیاتر بیت، به مهش ژماره یی مینه زورتر ده بیت به رامېر به نیرینه، هه روه ده بینین له زوربه یی زوری

1- فزاد عثمان، 60 سنة، مدير الإحصاء في محافظة أربيل، مكان المقابلة: مديرية الإحصاء، تاريخ للمقابلة: 2004/10/8م.

کرم لگے کا نی جیہان. خشتہ ی ژمارہ 5: ژمارہ ی نہ و کہ سانہ ی سہردانی نہ خوشخانہ ی فریاد و تنیان کردوہ له سال ی 2004.¹

نہ من	نیرینہ	میینہ	کوی گشتی
1-4 سال	225	221	446
5-14 سال	1322	1433	2755
15-49 سال	2899	3075	5974
50- بہ سہرہوہ	2753	2981	5734
کوی گشتی	7199	7710	14909

پژدہ ی مردن له نیرینہ بہ رزترہ له گشت قوناغہ کا نی ژیان و دہ گاتہ 2:1 پاش پینینی ہتک تادہ کو نہ منی پری. ہر بویہ ژمارہ ی ژنان له ہموو کرم لگہ کا نی جیہان له پیاوان زیاترن.

دکتور زکریا ابراہیم دہ لیت: ہیزی بازوی میینہ، ژمارہ ی خرک کہ سورہ کان، توانای ہناسہ ی کہ مترہ له نیرینہ، نہ وانہ وایان کردوہ کہ و توانای پاکردن و وہ رزشی توندیان کہ متر بیت وک ہلگرتنی کیش و قورسای و ململانی، واتہ له ہیج وہ رزشتیک ناتوانن بہ ربہرہ کا نی و ململانی نیرینہ بکے، بہ لام له لایہ کی ترہوہ دہ بینن نہ و خالہ لاوازائہ بہ ستراون بہ خالیکی بہ ہیزی، نہ ویش نہوہ کا نی ہاتنی نہ خوشیہ کی بہ ریلو دہ بینن میینہ کہ متر تووش دہ بن، ہرچہ ندہ میینہ باری تہندروستی خری کہ میک لار دہ بیت بہ ہوی بی نویزی و سک پری. پژدہ ی مردنی مندال له نیرینہ زیاترہ له میینہ.²

1- الدكتور ہیمن احمد عقراوی، 40 سنہ، معاون مدیر مستشفی الطواری، ممارس عام، 2004/8/7.

- دارا اکرم سعید، وطیب طہ، مسؤولا شعبہ الإحصاء فی مستشفی الطواری.

2- زکریا ابراہیم، سایکولوجیہ المرأة، ص 24.

نه و جیاوازیانه ی هیه له نیوان نه و دوو په گه زه له زلور بواردا تاوه کو نیستا
 لیکدانه وه و نه فسرده کی زانستی وراسته قینه ی بقو نیه، وا گه مان ده بردریت که
 په یوه ندی زلری هه بیت به هورمونه کان و باری ژینگه، بویه پیویستیمان به
 توپیرینه وه و لیکولینه وه ی زانستی به رده وام وپیشکه و تورت هیه.¹

1—Kenneth. *Principle of Endocrinology*. P: 1017.

به شمی سَمی یه م

جیاوازیه کانی نیوان هه ردوو پمگه ز که په یوستن به دمرۆن و عه قتل
ودمارگیریه وه، هه نندیک له نه خوشیه دمرۆنیه کان

باسی یه که م: جیاوازیه کانی نیوان هه ردوو پمگه ز که په یوستن به دمرۆن و عه قتل و
دمارگیریه وه

باسی دووم: هه نندیک له نه خوشیه دمرۆنیه باومکان و نه خوشیه جهسته ییه دمرۆنیه کان

دیروازہ:

پٹکھاتہی دہرونی شادہ میزاد نذر قول و نالوزہ، ہر وہا ہندی زاروہی کہ
 پہیوہندی تہاوی ہہ بہ دہماخ، وہ: سقزو نارہنو خو بہ زہیی و توہیی و
 نڈی تر، تاوہکو ٹیستا شادہ میزاد نہی توانیوہ نہی تہہ کانی بہ پاستی و ووردی و
 تہاوی بزانی، لہ گہل پٹشک و تٹیکی بہرچاوی زانستی پزشکی و فیزیای
 و تہ کتلولوی، پڈ بہ پڈ سہنتہری نڈی لہ ناو میٹشک، ہندی ووردہ کاری لہ کارو
 فہرمانی ہندی نہندام، ژمارہ یہک ہورمون و ٹینزیم دہ نڈرتہوہ، تہوہش پاستی
 مانای تہو تہہ تہمان بڈ دیاری دہدات، خودای گہوردہ فہرمویہتی: ﴿سَرِبِهْمَ
 اٰیْتِنَا فِی الْاَفَاقِ وَفِیْ اَنْفُسِهِمْ حَتّٰی یَبَيِّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ اَوَّلَمْ یَكْفِ بِرَبِّكَ اَنَّهُ عَلٰی
 كُلِّ شَیْءٍ شَهِیْدٌ﴾ فصلت: 53. واتہ بہ لگہو نیشانہ کانمان لہ ناو بیونہ ورو
 دہرونیان لہ پڈانی دہاتودا نیشانیان دہدہین تاوہکو بویان پوون دہ بیتہوہ
 تہوی بومان ناروون حق و پاستی گومان لہ نہ کراوہ، نایا خودای گہوردہش
 بہ تہنہا بہس نیہ بڈ تہوی لہ سہر ہہ موو شتیک شاہید بی؟

پروفیسر تہلیکسیس کاریل دہلی: لہ پاستیدا مروڈ تواناو جوہدیکی نڈی
 بہ کارہینا بڈ تہوی خوی بناسی، زانایان (زاناو داناو فہیلہ سہف و روحانیہ کان
 و ہونہ رمنو شاعران) لہ کونہوہ تاوہکو ٹیستا خہ زتنہو گہنجینہ یہکی زانیاری
 نڈریان کوکڑدوتہوہ لہ کات وساتہ جیاجیاکان و شارستانیہ یہک لہ دہوی یہکے کان،
 بہ لام لہ گہل تہوہشدا تہنہا توانیمانہ ہندی لایہنی دیاریکراو لہ نفسی خومان
 تہیگہین، بہ لام ناتوانین لہ شادہ میزاد تہیگہین لہ ہہ موو لایہنہ کانیوہ، تہنہا
 زانیومانہ کہ پٹکھاتوہ لہ چہند پارچہ یہک و خومان ناومان لیناوہ، ہر یہک لہ
 ٹیمہ لہ کڑمہ لیک (موکب) تہ شباح پٹکھاتوہو لہ ناوہ پاستیہوہ پاستیہکی نادیار و
 شارلوہ ہہ یہ)۔¹

هه روه ها ده لیت: نیمه ده زانین که وا نیمه پیکهاتوین له شان و نه دنام وشله، هوش و بیرو نه ندیشه، به لام په یوه ندی نیوان ده ماخ وشعور تاوه کو نیستا شارو په و مه ته له، پیویستیما به زانیاری ته وار هیه له سر کاری خانه ده ماره کان، تاوه کو چ پادده په ک نبراده کاریگری له سر جهستی مرقه هیه ؟ هه روه ها نازانی که وا نه و سیفته بوماوه یانه ی ئاده میزاد وری گرتووه له باوانپه وه تا چ پادده په ک ده کپه ی به گورانی ژینگه، وه ک ماده کیمیاویه کانی ناو خواردن و کهش وئاوه و اوو باری دهرونی وچونیته ی په روه رده کردنی.¹

کوته ندامی ده مار زاله به سر هه موو کارو کرده و هی مرقه و له هه مان کاتدا پیکهاری نه و کارو کرده وانه یه، هه موو هه سته جقراو جقره کانی له ش (ده ره کی و ناوه کی) ده گوازیته وه بق کوته ندامی ده مارو له وپوه نه و هه ستانه شی ده کرتنه وه و نه فیسری بق داده نری و کاردانه و هی گونجاویش به گویره ی نه و ته فیسرا نه ده دانه وه. هه روه ها کوته ندامی ده مار زاله به سر کوته ندامی هه ناسه و دل و نه دنامه کانی تر به هوی بوونی ناوه ندی تاییه ت بق نه و نه دنامه له ناو میثک.

باسى يەكەم

جياوازيەكانى نىوان ھەردوو ۋەگەز پەيۋەست بە دەرون و عەقل ۋە دەمارگىر يەۋە

بەندى يەكەم : تواناي زانستى ۋەلىكرو بىر كەرنەۋە، داھىنان، جۈلەۋ دژۋارى، تواناي زمانى

بىرگە يەكەم : توانستى زانستى ۋەلىكرو بىر كەرنەۋە

بىرگە دوۋم : داھىنان

بىرگە سىنەم : جۈلەۋ دژۋارى

بىرگە چوارم : تواناي زمانى

بەندى دوۋم : ھەستەكان

بىرگە يەكەم : تواناي ھەستى بىيستن ۋەيىنن

بىرگە دوۋم : ھەستى بەرگەۋتن

بىرگە سىنەم : ھەستى بۇن كەرن

بىرگە چوارم : ھەستەكەرن بە نازار

بەندى سىنەم : چاۋدىرى ۋە غۇگرتن، غۇنەۋىستە بەرمولا چوون، مەمانە بە غۇ بوون،
غۇۋەۋەشت.

بىرگە يەكەم : چاۋدىرى ۋە غۇگرتن

بىرگە دوۋم : غۇنەۋىستە بەرمولا چوون

بىرگە سىنەم : مەمانە بە غۇ بوون

بىرگە چوارم : غۇۋەۋەشت

جیاوازی نذر مه به له نیتوان هه ریدو په گه ز له بواړی بیرو هوش وزیره کی و
ناره زیو ناراسته و نژی تر له پیکهاته کانی که سایه تی مړی.

له کاتی خویندنه وه و لینکولین وه، شتی کم به دی کرد نه ویش نه وه بوو که و
نژی به ی په پاوه کانی پزشکی که له ولاتانی پوژناو ادا ده رچوه نذر به ویدی
نه چوونه ته ناو جیاوازیه ده رونی و عه قلیه کانی هه ریدو په گه ز، هه روه ک نژی به ی
زانیا ریه کانی تر تاوه کو قوتا بیانی خویندنی بالاو خه لکانی تر سوویدیان لی
وه ریگریټ. به پای من هم دیارده یه ده گه پیتوه بۆ دوو هکاری سهره کی:
یه که میان، له وانه تاوه کو نیستا نه گه شتی به راسته قینه یه کی زانستی له و
بواره وه، له بهر نالوژی و ویدی ناو ونده کانی ناو میشک کارو فرمانی خانه کان و
کاریگری هورمونه کان و نینزیمه کانی ناو ده ماخ به گشتی. هکاری بووه،
فلسفه ی پوژناو له گه ل نه وه دایه که و هه ریدو په گه ز هیچ جیاوازیه کیان نه و
پتویسته یه کسان بن له گشت شتی که، جا نه وه بگونجی له گه ل پیکهاته ی
جهسته یی و ده رونی هه ریدو په گه ز یان نه گونجی، به لکو گرنگ لای نه وان نه وه یه
بگه نه نه و نامانجه شاراو ی به دوا ی نه و بانگه وازه وه یه. نیرینه چی کرد، مینه
لا سای بکاته وه و پکه به ی بکات هه رچهنده گه ر له و کارانه سهرکه توش نه بیت،
یان کومه لکه تیایدا سوود مند نه بیت و خیزان و کومه لگش هه لپوه شیتوه.
لیزه وه بومان ده رده که ویت که و نه وان ته نها ده یانه ویت نه و بیرو بچوونه ی هه یانه
بلوی بگه نه وه به هه ر شیوه یه که بیت، بگه نه نه و نامانجانه ی دیاریان کردوه و
به رنامه پوژیان بۆ کردوه. جا نه گه ر نه وان نه و جیاوازیانه بخنه پوو به
شیوه یه کی زه ق و له په پاوه کانی پزشکی بلوی بگه نه وه نه و پچه وانه ی
بانگه وازه کانیا نه، که و چهنده ها ساله بۆ هه ول ده دهن و به مهش نامانجه کانیا نه
ناهیته دی به و شیوه ی خویان ده یانه ویت.

له و باسه ماندا هندی لیکولینه وه مان باس کړو ناماژه ش به هندیکی تر ده کهین له و بواره وه، به لام پتویستمان به زوری تر هیه تاوه کو به تیرو ته سله له پاستیه کان بگین.

له و به شه دا به پتی توانا باسی نه و جیاوازیه دهرونی وعه قلیانه ده کهین له نیوان هردو په گزه هیه، تاوه کو به رچاویان پوون بیت وپاستیه کان بزائن وه ریه کیان شوین وجیگه ی کاری خوی بزانی که گونجاوه له گهل باری جه سته یی و دهرونی، تاوه کو هردو لا پولی خویان بگین له ژیان وپیکه وه ژیان به سرکه وتویی ته او بل خزمه ت کردنی کومه لکه، بسی نه وه ی کاردانه وه ی نیگه تیفی ه بی له سه رپیکه اته ی جه سته یی و دهرونی هرتاکتک، هروها له سه رخیزان و کومه لکه.

به ندی په کهم: توانای زانستی هزری (فیکر ویرگردنه وه)، داهینان،
جوله و دژواری، توانای زمانی

برگه یه کهم: توانای زانستی و فیکرو بیرگردنه وه (القدرات العلمية والفكرية)

نو باسه بریتی په له باسه نالوژده کان، که تاوه کو نیتستا زانایان نه یان توانیوه
نژدې لایه نه شاراوه کانی بزائن، هر بویه زانیاری له و باره یه وه پتویستی به
لیکولینه وه ی زیاتره هیه. نو زانست و بېرو هوشی ناده میزاد که توانیویه تی
چنده ها شارستانیه ت دروست بکات و چنده ها شارستانیه ت یه کتری له ناو بېه ن
به دانانی پیلانی پامیاری و سهریازی دژ یه کتری و توانیویه تی چنده ها جیهانی
نژ ی بدژننه وه له ناو نو بوونه وهره فراوانه، ههنگای نژو گرنگی ناوه له بواره
زانسته جیا جیا کان به گشتی. نو زانست و بېرو هوشی ناده میزاد که توانیویه تی
نو هه موو گورنکارانه له سهر زهوی به یتنه دی بی نه وه ی داوای بریکی چالاکی و
وژده ی نژدیکات له ناده میزاد، به لکو بژ نو هه موو کاره گرنگانه ی ته نها پتویستی
به بریک له وژده و چالاکی هیه به نه ندازه ی نو و بړه وژده ی پتویسته بژ
جولانه وه ی یه ک ماسولکه بژ نه نجامدانی کاریکی ناسایی وساده. هر بویه زانایان
سهریان سووپماوه له کاری میشتک و بېرو هوش و عقل و توانای زانستی مژوژ.¹

کوگردنه وه و داکردنی زانیاری (بیره وه ی) به شیکه له فیدیسون (الستعلم)، نو
هقرمونانه ی نو کاروکرده وانه پتکده خه ن بریتین له هقرمونی په ستان

1- زهره کی (الفکاه): هه موو چالاکی کی عقلی و مه عریفه ته که دوو هکار له خو ده گزیت، په که میان:
هکاریکی گشتی که داده نژیت به هاوېشه هکار له نیوان گشت لایه نه کانی چالاکی عقلی و مه عریفی (النشاط
العقلی و المعرفی)، نو هه میان: هکاریکی ثابیه ته به بوونی توانای ثابیه ته وک توانای زمانه وانی و بیکاری و
داهینان... هتد. هر چنده نژد جهخت له سهر شهوه ده گزیت که زهره کی هکاریکی بژماو یه، به لام
لیکولینه وه کانی تالیگی (الدراسات التجربیه) دهری خستوه نه وانه ی پژده ی زهره کیان زیاتره ده توان
زیاتر سوود وهریگن له و ه لانه ی بژیان دهره خست بژ خویندن وهر گزیتی پسرلری، جینه کانی بژماو یه
تاستی زهره کایه تی ده ست نیشان تاکات به لکو پسرلری و ژینگه و هکاری شارستانیه ت کاریگری نژدی هیه
له سهر پژده ی زهره کی - السامرائی، هاشم جاسم، المدخل فی علم النفس، ص 118.

بزوین (Vasopressin) وهڅومونې هاندهرې خانې پرهشپه تی
 (Melanocyte Stimulating Hormone- MSH)، نه وهڅومونې دوايې
 MSH بریتي په له هاندهرېک کار ده کاته سهر هندی خانې تایبېتی ناو چینی
 ژیره وهی پیسته تاوه کو ماده په کی پرهش دهرېدات به ناوی میلانین، که پرهنگی
 پیسته پرهشتر ده کات وله هه مان کاتیش بهرگری پیسته زیاده کات دږی تیشکه
 زیان به خشه کانی خور به تایبېتی له ناوچه گهرمه کانی نه فریقا. نه وهڅومونه
 کاریگری هیه له سهرچاو بډوژینه وهو ناسینه وهی خاله پرهش ووردو لیک
 نژیکه کان کاتی ته ماشا کردن، کاریگری هیه له سهر ناوهنده جیاجیاکانی نازار، له
 نیوان هردو پرهگزیش جیاوازی هیه، به لام چونیته تی نه کاره نه زانراوه. له
 چند سالی دوايې زانایان هڅکاریکی تریان دویزه وه به ناوی میشکه هڅومون
 (الماغین - Enkephaline)، هه روه هه هڅومونه کانی پیدیدیه کان که هردوکیان
 کارده که نه سهر فیزیوون ویرکردنه وهو ناوهنده کانی نیش ونازار.¹

ده ماخ له دوو نیوه پیکهاتووه وهه رلایه کیشیان کاروفهرمانی جیاوازه، نیوه
 چېپ بهرپر سباره له بیرکردنه وهی عقلانی (التفكير العقلاني)، وهک: لوجیک و
 گونجای (المنطق)، راستی ودرستی (الصواب)، گه یشته دهره انجام (الاستنتاج)،
 شی کردنه وه (التحليل). به لام نیوه لای راست په یوه ندی داره به هستی سوزو
 به زهیی (المشاعر العاطفي)، وهک: زانسته کاتی بینین (المعلومات البصرية)، هست
 کردن به هسته جیاجیاکان (الإدراك الحسي)، هست بزوین به رامبرشته
 شاراره کان (الحس)، نه ندیشه (الخیال).

هه روهک دهرکه وتووه که وا نیوه چېپ له پیاوان پيشکه وتوتوره، به لام هردو
 نیوه په کسان وه اوسه ننگن له نافرده تان، ده توان هردو نیوه به کار بهینن له په ک
 کاتدا، نه وهش کاریکه پیاوان ناتوان نه نجامی بدن به ناسانی، هه بویه ده بینین
 توانای نافرده تان بډوکردنی سوزو به زهیی، هه لچوون، خیرایی وه لام داندهی

کاریگه ره کان، ناره زووی گوزانکاری بهرده وام، توانای وه رگرتنی ههست به ناماژه کردن (الایحاء) زۆد زیاتره له پیاو ده گاته پێژهی 10-15٪، شهش وای کردووه کرداری پیکههه ری مێشک له ناههه تان باشتیری له پیاوان.¹

زۆدهی زانا یانی توێکاری و فسیق لۆژی به کدهه ننگ له سهه شه وهی ده ماخی پیاو بۆته بهش بهش له بهوی کار کردنه وه هه ر یۆیهش ته نها به ک کار شه نجام ده دات له به ک کاتدا، ناتوانی چه ند کارێک له به ک کاتدا شه نجام بدات، به لام ناههه ت ده توانیته هه ردوو لا مێشکی له به ک کاتدا به کار بهێنی و کاره کان یان لێک گرێ بدات و به به که وه یان به به سته وه به بی شه وهی هه یچ ماندوو بوون و ووزه به به یۆ دانی نیایی. له لایه نه باش و پۆزه ته یقه کانی شه و تاییه ته مندیه شه وه به که و ناههه ت توانای شه نجامدانی چه ند کارێکی هه به له به ک کاتدا، وه ک: قسه کردن به ته له فۆن، ناماده کردنی خواردن، چاودیری منداله که ی که ته نه نیشتیه وه وانه ده خوێنی، له کانی هه له چوون و نازا وه دا ده بینین ده گرێ و جوین ده دات و پاریزگاری و به رگری له خۆشی ده کات له به ک کاتدا، به لام لایه نه سه لبی و نیگه ته یقی شه م دیارده به شه وه به زۆد جار له ناوه راستی پێگه خۆی له به ر ده چیت و وون ده بیته و نازانی به ته وا وه تی و به قینی چی به ویداووه. هه ره له به ره شه و هۆیه و هه ندی هۆکاری تری ده رونی وای کردووه هه ندی له زانا یان شایه دی دوو ناههه ت به شایه دی به ک پیاو به یار بدهن له هه ندی بارو دۆخی تاییه ته دا وه ک سزاکان و مامه له ی مالی (الحدود والمعاملات المالیه)²، به درێژی له و باسانه ده نوێن له به رگی دووه م.

هه ره ها ده بینین که و نێرینه ی گه نچ و پیاوان که بواری میکانیکی و لێخوێنی ئۆتۆموبیل و توانای به رکاری و دبیزایی ته لارو تا قیکردنه وه کانی بینینی زۆد له پێش ناههه تان، به گشتی نێرینه ده سته گرتووه به سهه زۆدهی به ره کانی زانسته و دا هێتان و فه لسه فه، هه ره زۆرینه ی بلیمه ته کان (العباقره) له ره گه زی نێرینه ن،

1- الخشت، محمد عثمان، وایس الذکر کالائنی، ص 60-62. و القصاب، الفروق، ص 151.

2- القصاب، عبد اللطیف یاسین، الفروق، ص 164-180.

چونکه نږدېه ی چالاکی نږینه به گشتی جوله و داهینانه.¹
له لایه کی تره و مینه توانای نه و په یان هیه، که خیراتر شته لیکچوه و کان
بناسنه و، له پوهی زمانه وانیه و کراوه ترن، له بیرکړنه و هی کورت خایه ن،
ناسینه و هی دیارده کانی پتګه، هندی کاری ددستی وورد باشترو خیراترین له
نږینه. نه وانه ش نه و په مان بق پوهن ده کاته و که و هومونه کان کاریګری
سره کیان هیه له سر جهسته و ددرون.²

برګه ی دووم: داهینان (الابداع)

داهینان چی په؟ ماموستا جاسم کریم ولامی نم پرسپاره دداته و ده لیت:
بریتیه له و لاندانه و هی دهماره خانه کانه بق هسته جیا وازه کان که پیشتر له ناو
میشک جیګر بونه و چه سپاون، له نه نجامی تاوتو کردن و پاککړنه و هو گورین
و گونجاندن و پتګه و لکانی زانیاریه کان له ناو میشک، و ه زانیاری نژی خویان
ده نوینن، کاتی نه و و لمانه له میشک و ده نږدین بق نه ندانه په یوه ندی
داره کانی له ش ده بیتته سلوکی داهینه ر. سلوکی داهینه ر بق نه و که سانه یه که
ناره زویان به لای زانست و هونه و و گرنګی پیده دهن، فکری داهینه ر بق نه و
که سانه یه که گرنګی به لایه تی نه دپ و فله سه فوه دده ن.³

هرچه نده نږد له کچان له بواړی به ددست هینانی پله ی زانستی له پیشه و هی
کوپه کانی، به لام به رمه می نافرته تان له بواړی داهینان و بوزینه و هی زانستی نږد
که مه به به راورد له گال پیاواندا. زانایان نه و دیارده یان گتپوه ته و بق نه و هی:
نافرته تان ناسراون به که می خوراکری، که می توانای له سر توند کردنی جله و ی
نه فسی خوی، به رده و ام نه بوونی له سر چالاکیه کانی که نه نجامی داوه. نه مانه وای
کردوه که و هندی له زانایان بلین: که و کونترولی نافرته تان له سر جیهانی

1- سیرل بېرت و آخرون، کیف و عمل العقل، ص 156. و القصاب، الفروق، ص 164-180.

2- القصاب، الفروق، ص 164-180.

3- جاسم کریم، رسالة في تفسير سلوك الإنسان، ص 55.

د هره وه نقد دپاری کراوه (محد) به رفران نیه. چونکه له توانای نیه پېژده کانی نه نجام بدات به گیانیکې چه سپاوو توندو قول وپه رده وام.¹

هه نندیکې تر له زانایان وهک هیمانز "Heymans" دهلی: بیر کردنه وهی پووت و سارد به شتویه په کی گشتی نافره تان دلایان پیی خوش نیه. به لکو ناره زوو په زامه ندی به وهی که پیدلویستیه کانی ویژدانی وسوزه سروشنیه که ی تیر بکړیت. نازانین تاوه کو چ رادده په ک بلین که وا سوزو عاتیفه له تایبه تمه ندیه کانی دووه می نافره تانه به شتویه په کی گشتی وله پاستیش دور نابین گهر بلین که وا دایکایه تی وای کردوه نافره ت هه رده م به سوزتر بن له پیاوان وخیزاتر وه لای کاریکه رده کانی ویژدانی بده نه وه.²

نافره تان هه ر له پیکهاته ی عه قلیانه وه ناسراون به سیمه تی قه بولکردن وقایل بوون (سمة التقبلیة)، به شتویه په ک نه وان به لایه نی وه رگرتنی زانیاری وزانست، هه روه ها به لایه نی شتویه سازی وپیکهیتاندا ده پون (التشکیل والتكوين) - هه روه ک ناماژه مان پیکر له چالاکي هیلکه ی نافره ت- ونازه زوویان به لای داهیتان و دقزینه وه دا ناپوات هه روه ک له پیاودا به دی ده کړیت.

لنیز وه بۆمان د هه رده که ویت که وا بۆچی نیسلام نه رکی دایکایه تی (الأمومة) به نافره ت سپاردووه، هه روه ها په روه رده وه له نامیزگرتنی (الحضانة) تاییه ت کردووه به نافره ت.

برگه ی سینه م: جوله و دژواری (العركة والعنوانية)

کاتی هوودانی کتشفه په ک له نیوان دوو مړودا، نترینه له لایه نی بیولوجیه وه زیاتر به لای هؤکاری جوله دا ده پوات، وهک دژایه تی جه سته یی ولیدان (الاعتداء الجسماني)، به لام میتنه زیاتر به لای وه لامدانه وهی هیه به قسه پی ووتن. واته نترینه زیاتر به لای شه پو هوپه رو بوونه وهن (الشجار) ومیتنه ش به لای

1 - زکریا پراهمیم، سایکولوجیة المرأة، ص 22.

2 - سیرل بیرت، کیف يعمل العقل، ص 162. والقصاب، الفروق، ص 29.

هه راوډه نګه ده نګ (الثرثرة). له و جوره بارودخانه دا مینه هیلکاری دم و چاری توره بوونی پیوه دیاره ده بیت و په نګی ده ګوړې، به لام کم جار هیه هیرش بکات و لیدان به کار بهینې، نو پال په ستویه ده روڼی له ناو ناخیه تی ده ری ده برې به شیوه ی قسه پی ووتن. له بهر نه وه ی شافره ت توانای به کارهینانی هه ربو لای میښکی هیه له یه ک کاتا بویه ده توانی له و کاتانه دا قسه بکات و بیرش بکاته وه بچ چاره سره، به لام نیرینه کاتی پویه پوی نو کیشانه ده بیت به وودی وخیاری له هه مو لاپه نه کانی کیشه که ده کولته وه هه مو توانای به کارده هینې بچ نرینه وه ی چاره سره ی ګونجاو، پیوستی به قسه کردن نیه له و کاتانه دا، واته بیرده کاته وه به بی نه وه ی قسه بکات، چونکه میښکی نیرینه ناتوانی زیاتر له یه ک کار نه نجام بدات له یه ک کاتا. نه م جیاوازه ش ده ګرپته وه بچ کاریګه ری بوونی سیفه تی دژاړه ی له هورمونی تیسټوسیتیرونی نیرینه و بوونی سیفه تی هیمنګه وه له هورمونه کانی مینه نیستورجین و پرلجیسترون.¹

له لیکولینه وه یه ک که ماک بای و جاکلین (Maccby&Jacklin) له سالی 1974 کرډویانه بویان ده رګوت که وا: نیرینه زږد له مینه دژارتین، هه بویه باوک و دایک پیداچونه وه و سه رزه نشتی منداله نیرینه کان زیاتر ده کن، پیوستیان به زیاتر چاودیری توند هیه له لایه ن باوک و دایکیانه وه.²

له لیکولینه وه یه ک که لوریا و روبین (Lurian&Rubin) له سالی 1974 کرډیان بویان ده رګوت که وا نیرینه به م سیفته بؤماوه یانه ناسراوه: (توندو په ق، زیر، به هیز، ګوره له بارسته و کیش وپوکاری ده ره وه). به لام مینه ناسراوه به: (ناسک، نه رم و نیان، هه ستیار، پوکار ناسووده). أن الذکر یَنصِف بالصفات الأنثی: (انه شنید، غلیظ، قوي، کبیر، عظیم الهیاء والمعالم، وأما الأنثی: فرقیقه، مرهقه الحسن، مریحه للهیاء، وغیر قاسیه).³

1- سیرل بیرت، کیف یعمل العقل، ص 162. والقصاب، الفروق، ص 203.

2- Rital.A et al . Hilgard introduction to Psychology. P: 97.

3- Rital.A et al. Hilgard introduction to Psychology. P: 97.

له لېنگولینه په په کي تر که اېرن (Eran) له سالي 1987 کړېويه تي بوي دهرکهوت کهوا سيفه تي دژواړي په يوه ندي پاسته وخوي هه په به ناستي هورموني تيستوستيرون له ناو خوين. نو لېنگولینه وه له سر 4400 نيرينه کړا ودهرکهوت کهوا: هرکاتک ناستي تيستوستيرون به رزکړاېه وه سيفه تي دژواړيه تي ولادان له ياساو پيساکاني کومه لايه تي زياد دهکات به تاييه تي له و کوږه گه نجانې کهوا پېشتر زږد سره زه نشت کړاون له لايه ن باوکيانه وه له ته مني مندالي.¹

ده مارگرو سه پېچي وياخي بوون و کيشه نانه وه زياتر له نيرينه په، به پېچه وانه وه ميينه ناسووده تن له سلوک، زږد له کيشه کان له ناخيان ده پلنه وه، هره بويه زياتر تووشې کيشه کاني دهروني ده بن وه: ترس و په شوي ودامان و خه موي (كالخوف والقلق والاكتئاب).²

هه روه ما له بهر بووني پږه په کي زږد له هورموني نه ندرجېن له نيرينه ده بينېن زياتر ثاره زوي ياري توندو زېرو ململاني و به ريه رکه کاني هه په، هه روه هه رېو لېنگوله روه ا.ا. اماردت" له زانکوي کولومبيا و ج.ا. رينش له ده زگاي (من کنزي) سه لمانيان کهوا: نو کچانه ي بريکي زږد هورموني نيرينه له نه ندرجېن وده رده گړن سيفه تي نيرينه و دژايه تيان به ناشکرا پتوه ديارده دات، هه روه خو يان (کچه کان) نامازه يان پتوه کړد بوو له و فورمانه ي پتيان درابوو، يان له و چاوپيکه و تنانه ي کرابوو له گه ل دايک وياوک، يان ماموستا کانيان له و قوتابخانه و زانکويانه ي که لېنگولینه وه که ي تيادا نه نجام درابوو.³

له نه نجامي نو لېنگولینه وانه بومان دهرده که ويته کهوا: دژايه تي و دژواړي سيفه ته کي نه گډه وجيگړه له نيرينه و زاله به سه ريه وه. هه رچه نده هوکاري دهره کي وه: ژينگو و کومه لايه تي وپوشنېري کاريگري هه په له سر نو سيفه ته به لام هه رچونک بيت هوکاري بوماوه يي و هورموني زاله به شيوه په کي گشتي.

1 — Rital.A et al. Hilgard introduction to Psychology. P: 399-401.

2 — القصاب، عبد اللطيف ياسين، الفروق، ص 161-162.

3 — القصاب، عبد اللطيف ياسين، الفروق، ص 155. وسيرل بيرث كيف بعمل العقل، ص 162.

برگړی چوارم: توانای زمانی- دواندن (القدرة الكلامية)

مینه پېش نږینه و جوانتر فیري قسه کړدن ده بیت، به رده وام مینه له پېشه ننگ دایه له هونه رده کانی زمانه وانی وه ک حینجه کړدن (هجااء الكلمات) و دانانی خال و فاریزه بق پوونکړنه وهی مانای رسته کان، هه روه ها له سووکی ده ریرین (طلاقة التعبير). پېشکه وتن له دواندن مانای نه و نه پېشکه وتنی عه قل ویر، به لکو هکاری ده گه پته وه پته وهی که او نه و ناو وندي (المركز) ناو می شک که په یوه رسته به دواندن له نیوهی ده ماخی چه پدایه له نږینه، به لام له مینه دابش بووه له هه ردولای ده ماخیدلو کاری ده کړته سر (يُثاثر) به هوی سؤو لوجیکه وه له پک کاتدا. هکاری نه و پېشکه وتنه زمانی ده گتړنه وه بق کاریگری هومونی مینه نیستروجین.

ناره زوی مینه به لای دواندن وزمانه وه به شیوه یه کی خیرا گه شه ده کات، له وانه شه به هوی زیاتر گرنگی دانی دایکه کانه وه بیت به کچه کانیان له یاره وه یه (به لام نه وه بهی مه به رسته و خونه ویسته)، هه روه ده بینین دایکان قسه له گه ل کچه کانیان زیاتر ده گن نه وه کوه کانیان. حکمت له و جیاوازیه نه وه یه که و نه دایکه پتویسته منداله کانی فیري زمانی دایک بکات (لغة الأم)، نه و کچه ش گوره ده بیت و مندالی ده بیت هه مان نه رکی له سره، هه روه ها له بهر نه وه یه شافرت زیاتر گرنگی ده دات به په روه رده کړدن و ناراسته کړدن په یوه ندیه کومه لایه تیه کان و پتکه یاندنی مندال.¹

به ندی دووم: هه رسته کان (العواس)

هه رسته جیا جیا کانی له شی موز وک ده روزه یه ک وایه که و جیهانی سروشتی ده گوازیته وه بق ناو له ش، هه ر بقیه پوهشت وسیفه تی هه رکه سیك تا پادده یه ک په یوه رسته به و دوه ربه رهی که تیایدا ده ژیت، می شک گه شه و پیکه اتنی له سر نه و نامه ده رده گیانه به نده که به هوی هه رسته کانه وه بوی ده روات. هه رسته کان ده روزه ی

1- القصاب، الفروق، ص 235. وسیرل پورث، کیف یعمل العقل، ص 160.

کراوەن و پاستە و خۆ فەرمان دەگوازنەو و بۆ ناو مێشک، کەواتە بە شێکی گرنگن لە لەشمان پێویستە گرنگی پێ بدەین.

هەستەکان بریتین لە میکانیزمی گێڕانی وێزە (المثيرات) بۆ وێزە دەماری و ئەوانیش بریتین لە : هەستی بیستن و بینین و بۆن کردن و تام و چێژ و بەرکەوتن و جۆلە و لەنگەرگرتن.¹

بەرگی یەكەم: توانای بیستن و بینین (المقدرة السمعية والبصرية)

هەردوو هەستی بیستن و بینین دوو هۆکاری تۆد گرنگن بۆ ئەوەی ئادەمیزاد بتوانی بە هۆیانەو پەیوەندی بکات بە دەرویهرو جیهانی دەرهو بە گشتی، بەهزی ئەوانەو شتە هەست پێکراوەکان وەردەگرت (يتلقى المدركات) و جیاپان دەکاتەو و ناشاریان لەگەڵدا پەیدا دەکات.

لە باری ناساییدا گرێچکە (Hearing Threshold) هەستی (Hearing Threshold) ئە نێوان لەره لەری 250 تاووەکو 8 هرتز، توانای بینینی شەپۆلی پووناکی نێوان 400-700 نانۆ متری هەیه.

لە لینکولینەو وێک کە لە زانکۆی سەلاحەددین کراوە لە سالی 2004 دا، گەشتوونە ئەو ئەنجامەو کەوا توانای بیستن لە ئافەرەتان زیاترە لە پیاوان، ئەنھا لە چەند لەره لەریک ئەبێت، 250، 500، 8000 هرتز.²

لە چەند لینکولینەو وێکە تر کە لە ئەمەریکا کراوە لە نێوان سالانی 1963-2000 دەرکەوتوو کەوا وەلامدانەوێ ئافەرەت بۆ بزوێنەرە دەنگیەکان پێشکەوتوو تر و خێراترە لە پیاوان لە چەند لەره لەری جیاوا.³

1- طلعت منصور وآخرون، أسس علم نفس العام، ص 484.

2- روناك طاهر علي، دراسة تحديد الحد السمعي الطبيعي لأهالي كردستان/ العراق، رسالة ماجستير، مخطوط، جامعة صلاح الدين- كلية الطب وكلية العلوم، 1424هـ/ 2004م، ص 2.

3- روناك طاهر علي، دراسة تحديد الحد السمعي الطبيعي لأهالي كردستان/ العراق، ص 68.

له هه موو ته مه نه کاندای مینه وه لاسی بزینره ده نگیه کان، جیا کړدنه وهی وده نگیه کان، پۆلین کړدنیا، دیاری کړدن شویته کانیاں پیشکه وتوترو خیراتر ده داته وه. له گه ل شو خیرا وه لامدانه وهی بزینره ده نگیه کان ثافرت ده توانی به رده وام قسه بکات وپه دوی قسه کانی بروت وله هه مان کاتیشدا ده توانی تیشکی چپ بخاته سر وینه و شپوه وسیر کړدن به رامبه ری. به لام نیرینه زیاتر وه لاسی بزینره بینینه کان ده داته وه و زیاتر به بزینره بینینه کان په یوه ست ده بن وه بینینی فلیمه ته له فزیونی ه کان، هه ریویه پیشکه وتوون له جیا کړدنه وهی شپوه ناکاره کان (الأشكال والهيئات).¹

له و باره یوه دکتور عبد اللطيف ياسين ده لیت: پیاوان تیروانی جوا نیاں که مه، چاو ده پوښن له و کول وپه لانه ی که بلاویونه ته وه له ده ورو به ریا، به لام ثافره تان به پیچه وانه وه نذر چپی ده خنه سر هه موو شو شتانه ی له ده ورو به ریا دانراوه له بچوک وگوره ی، واته ته ماشا کړدن ثافرت بؤ ده ورو به ر نذر واقعی تره. نه وه ش ده گه ریته وه بؤ نه وهی که و ثافرت هه ست به پو لی سره کی خوی ده کات که خوی ده نویتی له به رپرسیه تی ناو مال و خیران وهیمنی نارامی وړیک وپنکی که ل وپه له کانی.²

برگه ی دووم : ههستی بهرکه وتن (حاسة اللمس)

پښتی موقی ناسامی نزیکه ی 3.5 ملیون شوینی پښواری ههستی هیه، له وانه 2.8 ملیون تایبه ته به هه ست کړدن به نازارو نه وی تریش بؤ ههستی بهرکه وتن. نه ستوری پیسته له نیوان 0.05 سم – 0.3 سم، پیسته ی پیاو نه ستور تره به ریژه ی 15٪، به ستوره شانه ی پیاو به هیوترو توندتره له وهی ژنان.³ ته نکي و

1- میرل بیرت، کیف یعمل العقل، ص 157.

- Rital. A et al . Hilgard introduction to Psychology. P: 124, 138, 404.

2- القصاب، عبد اللطيف ياسين، الفروق، ص 238-239.

3- Gray AT& Kevin TP. Anatomy& Physiology. P: 160 .

نه رمی و ناسکی پیستهی ژنان هاوړنک وگونجاوه له گه ل سیقاتی مینه - ژنایه تی (الأنوثة) وخوشه ویستی بۆ جوانی وخو پوخته کردن.

پیستهی ژنان ته نک و ناسک و نه رمتره بۆیه ههستی زیاتره. به هۆکاری ده ره کس وه ک شه ک تی و ماندو بوون، پاله په ستوی ده رونی، که م خه وی، خه م و په ژاره زیاتر ده شتی و پتیوه ی دیاره ده بیت.¹ به رام بهر نه وه ش پیستهی نیری نه له بهر بوونی هورمونی تیسقوستیرون، که هۆکاری زیاد ده رکه وتنی مووی پیستهی وه، بزۆینه رو هانده ری ده ردانی چه ری و ئاره قهیه، واده کات هه رده م پیستهی نیری نه ته بو چالاک وله گه شه دابیت، دیارده ی گه نجیه تی زیاتر پیوه دیار بیت.²

تیشکی سه روی و نه وشه یی کاریگه ری سه لبی نژیکی هیه له سه ر پیسته وه: بۆژ بردن، سووتانه، هه لدانی پیسته، پشیتی له دروستکردنی فیتامین D، که مکردنه وه ی کرداری به رگری پیسته. کارگه ریبه درژخایه نه کان وه: زبریون و نه ستوریوونی پیسته، دروست بوونی شیری نهجه.³ له بهر نه وه ی پیستهی ئافره ت نه نکتره، زیاتر کاریگه ری نه و تیشکه سه روی به وشه ییه ی پیوه دیاره، هه رچه نده گه ر به ی به رکه وته که که میش بیت. هه ریقه ش پێژیه نه وخوشیه کانی پیسته له ئافره تان زیاتره له پیاوان به تاییه تی له شوینه گه ره کان.⁴

برگه ی سینه م: ههستی بۆنکردن (حاسة الشم)

له لیکۆلینه وه یه کس پزیشکی که کاین (Cain) له سالی 1988 له نه مه ریکا کربویه تی گه یشته نه و نه نجامه ی که ده لیت: ئاده میزادی دروست ده توانی 10000-40000 جۆدی بۆن، بۆن بکات و جیا یان بکاته وه، توانای ئافره ت بۆ نه م جیا کردنه وه خیراترو به هیزتره له پیاو، به لام پیاو ووردترین له جیا کردنه وه ی

1- سیرل بیرت، کوف یعمل العقل، ص 157. والقصاب، الفروق، ص 241.

2 - Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 1362.

3- صالح داود، الوجیز فی علم الأمراض الجلدية، ص 35.

4- المصدر نفسه، ص 118-119.

سیفه تی نه و بڼانه.¹ نه و زیاده هسته ی شافره ت بڼ بڼ کردن ده گه پښته وه بڼ ناستی مږومونی نیستوچینی ناو خوین.²

برگه ی چواره م: ده سترګون به نازار (الالم)

زانایان گه یشتنه نوزینه وه ی سڼ ناوهند له ناو ده ماخ و درکه مږخدا که په یوه ستن به نازاری قول و پوګه ش، نازاری کورت ودریځایه ن. ناوهنده کانیش نه مانه ن:³

- 1- ناوهندی جوګه ی دهره درای خاکی ده که ویتنه ناو ده ماخی ناوهره پاست (مرکز قنّاء المحيط السنجابي - Periaqueductal gray).
- 2- ناوهندی ناوهره پاستی سکولہ ی دهنوکی (مرکز المتوسط البطيني المنقاري - Rostral ventromedial) ده که ویتنه ناو لاکتیه دهماخ.
- 3- ناوهندیکی تر ده که ویتنه چینی دهره وه ی قوچه پشتی درکه په تکه (القرن الظهري - Dorsal horn).

توانستی کوسپه ی نازار (عتبة الألم - Pain threshold)، بهرکه وتن له شافره تان نرمتره له پیاوان، به مانای نه وه ی که و شافره تان زیاتره هست به نازار وه سستی بهرکه وتن ده که ن، نه و سیفه ته ش هر له تمه نی کړپه وه له گال په گزی میننه دا هاتووه. هر یو یه میننه له تمه نی مندالی وپنګه یشتووی کاردانه وه ی بڼ خوراندنی پیستو د هست لیدان زیاتره، وه که له کاتی خوشووتن، یان بهرکه وتنی ته ورمه کی کاره بای نرم. به شپوه په کی گشتی نترینه زیاتره بهرگه ی ټیش ونازار ده گرښت له میننه. په کیک له خاله پوزره تیغه کانی نه و جیاوازیه ش نه وه په که و شافره تان زووتر به ده نگ نازاره کانیان ده چن وسه ردانی پزیشک ده که ن و زووتر نه خوشیه که یان چاره سهر ده کړت. له لایه کی تره وه شافره ت بهرگه ی نازاری

1— Rital.A et al ,Hilgard introduction to Psychology. P: 144-150.

2— سیرل بیرت، کیف بعمل العقل، ص 157.

3— Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 1479.

درژخایه‌نی زیاتره‌ له پیاوان به‌ هۆی بوونی خه‌بره‌یه‌کی زۆری ئازاره‌کانی بێ نوژی و سک پهی و مندالبوون.¹

زانایانی ده‌روناسی ده‌لێن: جێی گومان نیه‌ که‌وا مێینه‌ توانای به‌رگه‌ی ئازاره‌ درژخایه‌نه‌کانی زۆر زیاتره‌ له‌ نێرینه‌ هه‌روه‌ک ده‌ببین له‌ سیفه‌تی ماشوژی.² ئه‌و به‌رگه‌ گرته‌ی مێینه‌ ته‌نها له‌ کاتی سک پهی و مندالبوون نیه‌، به‌لکو له‌ زۆر بۆنه‌ی تروه‌و ده‌ببین وه‌ک له‌ کاته‌کانی شه‌پوشۆپ. له‌ وانه‌یه‌ ئه‌و توانایه‌ی ئافه‌رت بۆ ئه‌و به‌رگه‌ گرته‌ په‌یوه‌ست بێت به‌ لایه‌نی بایولوژی خودی ئافه‌رت، یان له‌ وانه‌یه‌ شتێکی مه‌عه‌وی بێت، جا هه‌ریه‌ک بێت له‌و دوو هۆیه‌ ئه‌و به‌رگه‌ گرته‌ی ئافه‌رت بۆته‌ شتێکی دامه‌زراو پاسته‌قینه‌و واقعیع. هه‌ر بۆیه‌ ژماره‌یه‌کی زۆر له‌ ئافه‌رتان خۆیان به‌خت ده‌که‌ن له‌ پێناوی هه‌ندێ خزمه‌ت گوزاری کۆمه‌لایه‌تی وه‌کو خزمه‌تکردنی برینداران له‌ کاتی شه‌پدا، واته‌ خزمه‌تی ئافه‌رت ته‌نها په‌یوه‌ست نیه‌ به‌ مندالی خۆی و خه‌زانه‌که‌یه‌وه‌، به‌لکو له‌و به‌ریه‌ست وئاوپه‌یه‌ ده‌چێته‌ ده‌روه‌و بۆ بازه‌یه‌کی گه‌وره‌تر که‌ خزمه‌تی کۆمه‌لگه‌یه‌، هه‌ر له‌ به‌ر ئه‌مه‌شه‌ هه‌ندێک له‌ زانایان ده‌لێن ئه‌و پێکهاته‌ ده‌روینه‌ی ئافه‌رت و ئه‌و تاییه‌ته‌ندیه‌ و ده‌کات بڵێن ئافه‌رت زۆر گونجواره‌ بۆ دایکایه‌تی و گونجواتره‌ بۆ په‌روه‌رده‌و چاودێری و خزمه‌ت کردن بۆ مێنانه‌دی خۆشی کامه‌رانی بۆ خه‌لکی تر - هه‌رچه‌نده‌ گه‌ر په‌یوه‌ندی خۆینیش نه‌بێ له‌ نێوانیان - بێ گوێدانه‌ ماندوبوون، له‌سه‌ر هه‌سابی ئارامی و ئیستراحه‌تی خۆی.³

کاتی که‌ ئافه‌رت توشی ئیش و ئازاری ده‌بێت و به‌ ئاسانی له‌ یادی ناچێت، هه‌رکاتێکیش ئه‌و ئازاره‌ی بێر بکه‌وێته‌وه‌ دووباره‌ ئازاری پیده‌گاته‌وه‌، هۆکاری

1- سیرل بیرت، کیف یعمل العقل، ص 157. والقصاب، الفروق، ص 168. والدكتور ديار حسين، ص 36، أخصائي بأمراض النفسية والعصبية ورئيس القسم، جامعة صلاح الدين، مكان المقابلة: كلية الطب، تاريخ المقابلة: 2004/11/5م.

2- الماشوزية: له‌زه‌ت و خۆشی وه‌رگرتن به‌ خۆ ئازاردان. زكريا إبراهيم، مايكولوجية المرأة، ص 24.

3- زكريا إبراهيم، مايكولوجية المرأة، ص 25.

تهنډا یو پډگار جوړون له وکېشه یه نه وه یه که ماوه ی بدرتې زږ به ووردی وبه درېږی وبه قولی باسی هم پروداوه بکات که نازاری پی گه یاندوه، به تایبه تی لای یه کیکې خوشه ویست و دلسوز بوی، نه گره هم کاره نه کات نه وه نه و یاده هر به هه لواسراوی له ناو ناخی دهرنیه وه ده میتی و پاله په ستو ده خاته سهردل و سنگی و له وانه یه توشی خهم و په ژاره ی درېږخایه نی بکات، به لام گره بواړی درا هم پروداوه باس بکات نه و نه و پاله په ستویه دهرنیه نامینی و به تال ده بیته وه.

به لام نیرینه کاتی توشی هم جوړه پروداو نازاره دهرنیا نه ده بیت، زږ به قول ووردی بیر له هه مو لایه نه کانی هم پروداوه ده کاته وه و به خیرایی، تاوه کو چاره سهری گونجای یو دابنی، له هه مان کاتیش پیویستی به وه نیه باسی بکات له کاتی دانانی به رنامه کي.¹ پیویسته نه وه ش بزانی که و زږ قسه کردن و گپړانه وه پروداوه نازار به خشه کان په وشتیکې زږ په سهند نیه یو شاده میزاد به تایبه تی نه وانه ی گه یشتوونه ته ناستی به رزی پوستی به پړوه به رایه تی چونکه زږ نه نینه کان تیایدا ناشکرا ده بن، هه رنه وه یه بوته یه کیک له و هوکارانه ی که وای له هه ندی زانایان کردوه بلین په گه زی میتنه یو پوسته به رزه کانی به پړوه بردنی وولات ناشین.

له کوتایی نه و پرگه یه ده لیتن له بهر نه وه ی پړزه ی چه وری له شی نافره ت له چه وری پیاوان زیاتره بویه زږ په یان به رگه ی سه رما زیاتره ده گرن، هه رچه ده پیسته یان ته نکتره.²

1- عبد اللطیف یاسین، الفروق بین الذکر والأنثی، ص 203.

2- سیرل بیرت، کیف يعمل العقل، ص 157.

به ندى سينه م: چاوديزى وله خوگرتن، خونه ويسته به رولا چوون، متمانه به خو بوون، خوړموش.

برگه ي په گه م: چاوديزى وله خوگرتن (الرعاية والاحتواء)

هرهوک پيشتر باسماں کرد، که ووزه ي هيلکه ي مينه ووزه يه کي شاراو په، هر بويه چالاکيه کي ناوکه يه، تواناکه ي پيکپنن و شيوه کاريه. له بهر نه م هويه شه هر دوو سيفاتي چاوديزى و له خوگرتن له ژيانى ثافره تدا نقرگرنگه و بڼه شتيکي بڼماوه يي هرهوک ده بينين له کاتي سک پچي و له ناميزگرتنى مندا ل و چاوديزى هم مو نه ندامه کاني خيزان هر له کورپه له وه تاوه کو هاوسه رو نقرجاريش خزمانى نزيک و دوو ريش ده گرته وه. ثافره ت گشت پيداويستى و دواو کاريه کانينان چي به جى ده کاو ناره زووه کانينان دابين ده کات.

گر ته ماشاي ژيانى مينه بکه ين هر له هيلکه وه تاوه کو دايکايه تي ده بينين سيفه تي (ژيانى) پتوه لکاوه. هيلکه ي پيتنراو ژيانى له سر نه و ووزه شاراو په که له ناو هيلکه دايه تاوه کو ده گاته قوناغى حق ه لواسين به ديوارى مندا لدان، هر بويه ده بينين هيلکه قه باره ي نقر گرته تره له سپيرم. کورپه له تهاوى ژيانى له ناو سکی دايکه، دواى هاتنه دهره وه ي به هه مان شيوه شير خواردين، چاوديزى وپاراستن، گه شه، نارامى وخوشى هر باوه ش وناميزى گهرم وسوزى دايکيه تي. پيکپنه ي جه سته يي وده روى و شيوه و نا کارو پروو پوخسارى دايک هه مووى ماناي ژيان ده به خشى بقر کورپه له و مندا له کاني ترو تاوه کو هاوسه رکه ي. ثافره ت هوکاري سره کي ناماده کردن وپيدانى خواردينه بقر گشت نه ندامانى خيزان له ناو گشت بوونه و ردا چيا له هه موو دروستکراوه کاني تر. واته ثافره ت هه موو جولوه جه سته ي ژيان به خشه، به يى بوونى نه و له ناو مال و خيزان نه و ژيانه پړک وجوانه به شيوه يه که له شيوه کان تووشى په شتيوى ده بيت.¹

1- ماري بونليرت، سايلکولوجية المرأة، ص 151.

نافرته له پیاو پټشکه وتو تره له دواندن و زمانې، سووکی خواندنی ده رپړین (طلاقة التعبير). هه سترګدنیان بڼ دوه ورویه رو دیارده و پړوداوه کان به شیوه په کی وه سغی (الطرائق الوصفية)، زیاتر چاودترو پړزی نه ریت وپه ها کومه لایه تیه کان ده ګرن (الأعراف والتقاليد)، شاره زا ترن له خویندنه وهی نیشانه کانی پوځسارو شیکردنه و یان. نه و سیفه تانه وای ګرېدوه نافرته ګونجاوتر بڼ بڼ پړوده ګردنی مندال. مندال له قوناغه سه رته تیه کانی ژبانی پټویستی به وه هه په که فیری زمان بېیت، چوڼ بتوانی تپړوانینی دروست فیر بیت به رامبر دیارده و پړوداوو شته کانی دوه ورویه، فیری خو پړوشت وپه ها جوانه کانی ناو کومه لکه بیت و چوڼ پړفتاریان له ګه لدا بکات. بوونی نافرته وه دایک و سه رپړشتیار و ماموستاو پړوده ګار له قوناغه سه رته تا کانی ژبان هوکارنکی زږ ګرنگ و پټویسته بڼ دروستګردنی که سایه تی کومه لایه تی وپوځشېری، فیربوونی زمان و ګه شه پیدانی ناستی زانیاری مندال. نه و ه دیاره ترسناکترین و ګه وړترین کاره که نافرته ده بکات، چونکه نه وه کاری دروستګردن و بونیادنانی ناده میزادی دوا پلژده، زږد به رزتره له زږدهی کاره کانی که پیاو نه نجامی ددات. دایکایه تی نه رکیکی سه رکی و ته و په له ژبانی نافرته دتا، هه موو ژبانی نافرته له ده وری نه و ته و په کوپو ته وه هر له مندالیه وه تاوه کو پیری. نه و ه ش ناره زوویه کی خوځسک و خه لیکه په (غریزة فطرية) له وپوه نافرته ویزه ی داهیتان و هیزو توانای پالنر و ده ګری بڼ نه نجامدانی کاره کانی. دایکایه تی بریتی نیه له له که په ک به نافرته تانه وه لکابی، یان ته نه ناره زوویه کی نازه لی بیت، به لکو هوکاریکه بڼ ګه یشتنه نارامی ده وونی ته و اوو هاوسه نگی ویزدانی، که هه رېوکیان پټویستن بڼ ګه یشتنه خوځی و ټیګه یشتن له مانای ژبان. دایکایه تی کټشه و نازاری زږدی پټوه لکاوه، به لام کانی ده ګاته کوتایه که ی و مندالی ده بیت هه ست ده کات که وا نه و نامه و به رنامه په کی زږدی پړوژی ګه یاندوه و به مه ش ده ګاته پله په کی به رز له خوځی و کامه رانی. هه رکات نافرته هه سستی به وه ګرد که نه رکی خو ی به جی ګه یاندوه نه و ده ګاته نه و بړوایه ی (القناعة) که نه و به ر له هه موو شتیکی تر

که سایه تی خوی سه لماند. دایکایه تی پالنه رنکه¹ له پالنه ره نازه لیه کان به گشتی، به لام زږ به هیزتره له پالنه ری برسیه تی وتینویه تی و ناره زووی جنسی و خو درختن (حب الاستطلاع).²

دکتور زکریا ابراهیم ده باره ی دایکایه تی ده لیت: پالنه ری دایکایه تی منداله کان به دایکوه ده به ستنه وه هر له سه ره تاوه، پالنه ریکی غه ریزه و په یوه ندیه کی توندی هیه به هندی پیداوستی نندامه کان وپیویستی فسیولوزیه کان. به لگش بۆ نه وه نه وه په که وا دایک په یوه ست و به نده به منداله کانیه وه له ته منی مندالیه وه تاوه کو گوره بوون وجیابوونه وه، هر کاتیکش پیویستیان به چاودیری نه و بیت ناماده په بۆ نه و کاره، به لام گه ر سه یری ژبانی نازه ل بکه ین ده بینین دایکایه تی تنها دیارده په کی غه ریزه یی نازه لیه و له کرداریکی فسیولوزی دیاریرکاو خوی ده نوینی، بۆ ماوه په کی کورت که تنها قوناغی بچوکی له نازه له که. به لام دایکایه تی له ناده میزاددا بیجگه له کرداری فسیولوزی، کرداریکی ده روئی (سایکولوزی) نالوزه و په یوه ست به زږ له کاروکارده وه.³

هه روه ها ده لی: دایکایه تی له کومه لی ناده میزاددا په یوه ندی وخوشه ویستی کی زږی تیادا به دی ده کریت له نیوان دایک و منداله کان و په یوه ست نیه به قوناغیکی دیاریرکولی ته من، به لکو دریز ده بیته وه بۆ هه موو قوناغه کان ژبان تاوه کو مردن. گه ر باسی سۆزی دایک بکه ین بۆ منداله که ی ده بینین خوشه ویستی دایک زاله به سه ر گشت بنه ماکانی تری خوشه ویستی، وه خوشه ویستی جنسی و نه وانی تر، هر بۆیه ناماده په بۆ به رگری کردن و پاوه ستان به رامبه ر گشت گورپانکاریه کان ده ووبه ر له پتنای منداله که ی، به ی سۆزی دایک بۆ منداله که ی به وه دا دیاره که

1- پالنه (الذافع): هیزکی ده روئی پال به ناده میزاده وه ده نی به به رده وای بۆ نه جامدانی کاریکی دیاریرکاو تاوه کو ده گانه پله ی نیریون وگه یشتنه نه و نامانجه ی که نه و پالنه ره ناراستی کردوه بۆ به ده ست مینانی. القذافی، رمضان محمد، علم النفس في الإسلام، ص 41.

2- یوسف مراد، میادین علم النفس، ص 82.

3- زکریا ابراهیم، سیکولوجية المرأة، ص 116-117.

کاتیکي زږد خه ریکي یاریکړدن ولواندنه وه یه تی تاوه کو زږیه ی کات ناسووده بیټ.^۱

له کۆتایی نه و پرگه یه باسی نه وه ده که ین که واپری نه و ښاره زووه ی ښاره تان به گشتی هه یانه بڼه وه ی بڼ به دایک زږد به زو پته وه. یه کی له لیځکوله ره وه کومه لاتییه کان ده گنږته وه ده لیت: هه ندیک له و کچانه ی که و زږد خه زو ښاره زو به دایکایه تی ده که ښه و له هه مان کاتیش ده ترس له پیاو، له شوو کړدن و ښه و فرمان وپیداویسته کانی، ترسان له په یوه ست بوون به یاساو ریساو نیزامی خیزانداری، بیر ده که نه وه له وه ی که په یوه ندی جنسی بکه ښه یه کیکی نه ناسراو تاوه کو مندالیکان بیټ و تامی دایکایه تی بچیزن، به یی نه وه ی په یوه ست بڼ به هیچ بڼه مایه کی کومه لایه تی و ښه رکی ژن و میړدایه تی. نمونه ی نه و ده که ښه ناباوانه (النماذج الشاذة) ته نه و بڼه ښانه وه ی به لکه یه له ښه و گرنگی دایکایه تی له ژبانی ښاره و ښاره زووی ده رونی قولی ښاره و بڼ دایکایه تی.^۲

پرگه ی دووم: خوڼه ویسته به رمو لاچوون (التوجه الإرادي)

هه به ستمان له خوڼه ویسته به رمو لاچوون نه وه یه، که واپری نه به شتیه به کی خوڼه ویستی، یان به هوکاریکي فیتري ښاره زووی به لای هه ندی یاری وکاردا ده پوات، به هه مان شتیه میتینه ښاره زووی به لای هه ندی یاری وکاردا ده پوات که نیتینه ښاره زووی ښاکات، یان پیچه وانه ی نه و ښاره زووه کار ده کات.

چالاکی مندالی نیتینه ښاره واپری بڼه ده رمو وه یه، ده بینین ده ست ده که ښه به دروستکردنی خانووی بچوک وپاش ماوه یه کی تیکی ده دهن و دووباره دروستی ده که نه وه، یان لاسایی کارو پیچه کانی باوکی ده کاته وه، یان خه ریکي یاری نوټوموبیل وپایسکل وشتی تره، به لام چالاکی میتینه به رمو ښاره واپری به بینین هه ولی نه وه ده دات هه ندی که ل وپهل له ناو نه و خانووه بچکولانه دابنی که بڼه خوی

1- زکریا ایراهیم، سیکولوجية المرأة، ص 120.

2- زکریا ایراهیم، سیکولوجية المرأة، ص 121.

دروستی کردووه، وهك په پكهری كچوله په كی بچوك، لانكی خنجیلانه، دواړی ده رگاكانی پتوهدات تاوه كو پاریزگاری كه له وپه له كان بكات. واته یاری كچ هر له سهره تاوه تاییه تمه ندی خوی هیه كه به رهو پیکه وه نانی مال وختیزان و گرنگی دان و چاودیری كه له وپه له كانه. نه وهش نامازه به وه ده كات كه وا چالاکی و فیکری ناوه کی (فكرة الباطن أو الداخل) تا پادده په کی نقد پوی کاریگهری له سهره ژیاڼی نافرته هیه، بگره هه موو ژیاڼی بریتیه له گورپانکاری وپووداوی ناوه کی شاراوهری كه وده.

له بهر نه وهی چالاکی مینینه نقدیهی بۆ ناوه وده په هر له تمه نی مندالیوه بۆیه هیچ جینگهی سه ره سوپمان نیه كه وا نیشانه كانی خو خوشه ویستی (الترجسية- العشق الذاتي) دیارپكه ویت له سهره كچان له تمه نی 4-5 سالی دا. هر له و كاته وه هه ست ده كات كه پتوویستی به خو جوان كردن وپازاندنه وه هیه، تاوه كو سه رنجی كه سانی تر بۆ خوی كیش بكات.¹

مهیل و ناره زووی كچان ناراسته ی به رهو لای گرنگی دانه به مندالی له خو بچو كتر، هه ریویه مینینه گونجاوتره بۆ په روه رده و چاودیری بچكولان. به لام له نیرینه به پتچه وانه وه مهیل و ناره زووی به رهو لای له خو گه وده تره، وهك باوکی یان براگه وده ی ولاسایي كردنه و یان وپه شداری كردنی چالاکیه كانیان. هه ربه مانه وه دیاره جیاوازیه کی به رچاو هیه له پتکها ته ی جهسته یی وده رونی و هورمونی هه ربو په گز كه وای كردوه هه ریه کیان گونجاوتری لوی تریان بۆ هه ندی كار.²

برگه ی سییه م: متمانه به خو بوون (الثقة بالنفس)

نیرینه کاریگه ره و مینینه وهرگره، نیرینه داهینه ره و مینینه لاسایكه ره و به به شوین و تروه، نیرینه به بیركردنه وه كارده كات و مینینه كارده كات به هه لچوون.³

1- زکریا ابراهیم، سیکولوجية المرأة، ص 45. والقصاب، الفروق، ص 203.

2- القصاب، الفروق بین الذکر والأنثی، ص 202-212.

3- سیرل بیرت، کیف یعمل العقل، ص 155.

ثافره ت زیاتر تینوی خۆشه ویستی، سۆزو باوهشی گرم، لاواندنه وهی که سانی تره، ههروه مندالیکي گوره وایه، به لام نیرینه خۆی پیویستیبه کانی خۆی به شیوه یه کی باش به جی دهینن.¹

پرگهی چواره م: خووره وشت (الاخلاق والسلوك)

میینه زیاتر پابه نده به دابونه ریته کومه لایه تیه کان، گرنگی دان به بنه ماو یاساکانی سلوک، جوانی وجوانکاری، هاوکاری که سانی ترو چاودیریان، ناره زووی به لای کومه ک کردن وپیکه وه ژسانی کومه لایه تیه. زیاتر به ره و لای خۆبه دهسته وه دان و ملکه چ وگوپرایه لی ویزدان وپشت به ستان به که سانی تره، واته له سروشتیاندا گوپرایه ل و ملکه چن، به لام نیرینه ناره زووی به لای کاروباری پامیاری و بیردۆزه یی به (النظریه)، زیاتر گرنگی ده دات به دهسه لات و کاریگری کردن له که سانی تر.²

مندالی نیرینه ناره زووی به لای چالاکي جهسته یی به وه ک: پاکردن و پاونان (المطاردة) و یاریه کانی له و جۆره ی که تواناو و وه یه کی نۆدی ده ویت. واته زیاتر به جووله و دژوان و ترس و سۆزیشیان که متره له میینه، هه ر بۆیه پزۆی تاوان له نیرینه 5 به رابه ری میینه به.³

له وانه ی سه ره وه بۆمان ده رده که وئ که وا نیرینه له ژانیدا ناره زوو مه یل وپشت به ستانی به: زاتکردن و خۆسه پاندن و دهسه لات و سه رنج پاکیشانی خه لک به لای خۆبه وه یه، به لام میینه له ژانیدا ناره زوو مه یل وپشت به ستانی به: که ره م و به خشین و سۆزو باوهشی گرم بۆ که سانی تره.

له بهر نه و سیفیه ت و په وشته فیتریانه ی باسما ن کردن به تاییه تی نه وانه ی

1- ماري بونا برت، ساپکولوجیة المرأة، ص 148.

2- سیرل بیرت، کیف یعمل العقل، ص 162.

3- الفصاح، عبد اللطیف یاسین، الفروق بین الذکر والانثی، ص 162.

برگه کانی دوايي، شایني ئیسلام پیایي به گونجاوتر داناوو بڼو سره پره رشتي به پړوه بردني کاروباري خیزان، ناسته به رزه کانی کاروباري سهریازی، دهسه لاتی رامیاری وولات له زږد کات وشویندا وبه شپږه یه کی گشتي.

پاش نه وهی باسی هه موو جیواوړیه جهسته یی وده روڼیه کانی نیتوان هه ردو په گه زمان کرد، له وانه یه هه ندیک وا گومان بیهن که وا ژیاڼی ثافرهت هه مووی بریتیه له تنگ وچه له موو کیشی جهسته یی وده روڼی. به لام گهر بیتیه سر پاستی و واقعی ژیاڼی ثافرهت ده بینین هیچ شتیکی له و باره وه له نارادا نیه. گهر ثافرهت هه ندی له و کرداره فسیولوژیاڼی به سهریدا تیده پهریت وا ده کات هه ندیک ماندوی بکات وکیشی بڼو دروست بکات، له هه مان کاتدا زږد گورانکاری و کرداری فسیولوژی تر دلی خوړش ده کات، بڼو لوتکی به رزی دلشادی ده بات. واته هه رگیز نابیت وا ته ماشای ثافرهت بکه ین که زږد بی هیزو بی تواناوو سر به کیشیه و هه رده م پیویستی به به زه یی و دل بڼو سوتان ولاوندنه وه سهردولکه و گریان هه یه.

بڼو وه لامي نه و بڼو چونه نا دروسته، دوو خال ده خینه پوو: به که میان، هه رله خودی پڼکه اته ی جهسته یی وده روڼی میتیه گهر هه ندی خالی لاواز به دی بکرت ده بینین به رامبه ری خالی وا به هیز هه یه تا پادده یه ک نه و لاوازیه داده پوښیت، وه ک: نه گهر که م وکورتی هه بی له هه ندی کارو کرداری دامینان و بیرو هوش و چالاکیه کانی ده ماخ، به رامبه ر به وه سهرکه وتووی هه یه له هه ندی سیفته دوه میه کان، وه ک: به دهنکه وه هانتی خیراو له خوږگتن، نه گهر له بیرگردنه وهی مه تنقی که م وکورتی هه بی له بیرگردنه وهی سؤزی وئیلهام وخه یال ونه ندیشه (التفكير الحسني والإلهام) پښکه وتوو، نه گهر که م وکورتی هه بی له زاتکردن و چونه پیش له بهر نه رمی و دل ناسکیه گه ی، ده بینین به رامبه ر نه وه له دواندن و ده برین وزمانه وانی وه ستیاری وسؤزدا پښکه وتوو. خالی دووهم، بڼو نه وهی په وړه وهی ژیان وشارستانیه ت به رده وام بیت هه رده م به بی پڼکه وه ژیاڼی نثریزه میتیه نابیت، نه وهش وا ده کات هه ریه کیان که م وکورتیه کانی نه وی تر پر بکاته وه.

نهو سیفاتانهی باسماں کردن نقر گرنګ وپیویسته بو نافرته تاوه کو بیته
 نافرته له حقیقهت وواقیعهدا به هه موو ماناکانی ووشه ی نافرته توره، هه روه ها بیته
 ته واکه ری پیاو له ژياندا.

باسى دووم

ھەندىك ئە نە خوشىيە دىرونيە باومكان و نە خوشىيە جەستەييە
دىرونيەكان

بەندى يەكەم: ھەندىك ئە نە خوشىيە دىرونيە باومكان

بەرگەى يەكەم: خەمۇكى

بەرگەى دووم: دىمارگىرى گوشراو(العصاب العصري)

بەندى دووم: نە خوشىيە جەستەييە دىرونيەكان

بەندى يەككەم: ھەندىك لە نەخۇشە دەرونيە باۋمگان (بعض الأمراض النفسية الشائعة)

لەبەر ئەۋەى جىياۋزى فسىلولۇڭى ۋە دەرونى ھەيە لە نىۋان ھەردو پەگەز، ھەر بۆيە ھەرىكەت كىان لەۋانەيە لە ژيانىان پەۋبەپەۋى ھەندى لە پىشۋى ۋە كىشە ۋە نەخۇشە دەرونيەكان بېنەۋە كە جىياۋزىن لەۋى تىران. ئافرەتان ھەندىكەيان پەۋبەپەۋى ئەۋ كىشەنە دەبەۋە كە پەيۋەندى ھەيە بە نىشانەكانى بى نوڭى ۋە سەك پەي ۋە مىندال بۈۋەن ۋە بى نوڭى كەۋتەن، بەلام پىياۋن زىاتەر پەۋبەپەۋى كىشەى پاهاتەن لەسەر مەى خوارەنەۋە (الإنمان) كىشەكانى تاۋان كەردەن دەبەۋە.

بەرگەى يەككەم: غەمۇكى (الكآبة - Depression).

نەخۇشەكى نۆر كۆنەۋە لە دىر زەمانەۋە باۋ بۈۋە لە سەردەمى ئىستاشدا ھەر نۆر باۋە، ئەۋانەى تۈۋشى ئەم نەخۇشە بۈۋە لە جىهاندا ژمارەيان بە مليەنەھا دەبىت ۋە سالانە نىزىكى 50000 كەسىان دەمرىت.¹

ئەۋ نەخۇشە لە ھەمو تەمەننىك پۈۋەدات ۋە لە ھەردو پەگەزدا، بەلام پىژەى لە مېنە 3 جارى نىزىنەيە.² ھۆكارى ئەۋەش دەگەپتەۋە بۆ ئەۋەى كەۋا نۆر جار ئافرەتان پىشت گۈى دەخىرەن لەلەيەن ئەندامانى تىرى خىزانەۋە بەتايىەتى ھاسەرەكەى، يان كاتى پىرى پىزى تەۋاۋى ئىناگىرى، يان لە نۆر شۈنەن بەتايىەتى لە پۆز ئاۋادا لە بەر ھەلۋەشانەۋەى پەيۋەندىەكانى خىزان دەخىرەنە ناۋ كامپى تايىەت ۋەخانەى پەككەۋتەكان ۋەدور لە ھەمو سۆزۈ بەزەيى مىندال ۋە خىزەكانى.

ھۆكارەكانى ئەۋ نەخۇشە:³

1- ھۆكارى فسىلولۇڭى، ۋەك پىنكەتەى تايىەتى خودى ئەۋ كەسەۋ پىشۋى لە كارۋەرمانى ھۆرمۈنەكانى.

1— Rital. A et al . Hilgard introduction to Psychology. P: 526.

2— Rital. A et al . Hilgard introduction to Psychology. P: 526.

3— Rital. A et al . Hilgard introduction to Psychology. P: 528.

2- هۆکاره کانی دهرونی، وهك جۆری خویندن، پال په سستی قوتاخانه و سهره نشتی ماموستایان، لیپرسینه وهی باوك ودايك به شیوه یه کی نه گونجاوو توند.

3- هۆکاره کانی کومه لایه تی، وهك باری گوزهرانی خیزان، په یوه ندی نیوان دایك وباوك، چاودیری نه کردنی منداله کان له لایه ن باوانیه وه به شیوه یه که رېك و پېك، یان چېاوانی کردن له نیوانیان.

4- سروشتی هندیك له نافرته وقوناغه کانی ژبانی، وهك بی نوژی وسك پری ومندالبون وله بی نوژی که وتن، کاردانه وه کی سلبی هیه به تاییه تی له وانه ی که پیشتی ناماده ییبه کیان تیا بووه بقی نه وخوشیه.

نیشانه کانی نه وخوشیه چېاوازه له نیوان میینه و نیرینه دا، له میینه ناره زووی خواردنی زیاد دهکات و کیشی زیاد ده بیت و زور ده خویت. به لام له نیرینه خوی که م ده بیت وه وهست به خو زان (الأرق) په شتوی دهکات و ناره زووی خواردنی که م ده بیت وه و کیشی داده به زیت، متعانه ی به خوی که م ده بیت و زور جار ناره زووی خو کوشتن دهکات.¹

خه مۆکی نه گهری توش بوون به نه خوشیه کانی دل، شه کره، به رزی په ستانی خوین، که م بوونه وهی بیروهش و فکر د نه وه، شیره نه کان زیاد دهکات.

له لیکولینه وه یه ك له نه مریکا دهری خستوه که وا پړزه ی خه مۆکی له میینه به هه مو ته مه نه کانی وه دهگاته 21٪ وله نیرینه دهگاته 13٪، هۆکاری زوریه ی زوریشی که پاندوته وه بقی خراپی ونادروستی به کارهیتانی جنسی، هه روه ها ده لی:

27٪ی توش بووه کان بیر له خو کوشتن ده که نه وه، 12٪ له وان به کردار هه نگاویان ناوه بقی خو کوشتن، پړزه ی خو کوشتنی له نافرته ی سک پریشی به 1.7٪ داناوه.²

1— Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 1484.

2—Sheldon. Complication of Pregnancy. P: 270.

برگهی دووم: دمارگیری گوشراو (العصاب العصبي - Anorexia Nervosa).

ئو نه خۆشیه زیاتر توشی پتیه یشتوو کان ده بیټ له خوارویی ته منی 25 سالیدا، به تایبته تی له نیوان 13-18 سالیدا. ئو نه خۆشیه کار ده کاته سر زۆربه ی ئەندامه کانی لهش و مۆرمونه کان و کۆنه ندای ده مار. له مینه 9 جار زیاتره له نترینه و نیشانه کانی بریتیه له وهستانی بی نوژی، کهم بونی ئاره زووی خواردن، شتوانی میزاج وه ل سوکوت. به مۆی دابه زینی چالاکی زۆربه ی پۆینه گلانده کان پله ی گرمی لهش و پهستانی خوین و پری شله ی لهش داده به زیت، لیدانی دل کهم ده بیته وه، پتسته ووشک و زیر ده بیټ، توشی کهم خوینی و داخواری ئیسقانش ده بیټ. له هه ندی لیکولینه وه دیار که وتوو که ئوانه ی سه مای بالی (سه مای سه رده م) زۆر ده کهن زیاتر توشی ئو نه خۆشیه ده بن، چونکه پاهیتانیان زۆر قورس و به رده وامه و خواردنیش کهم ده خۆن، و زه و فیتامینی پتویستیان که مه له خواردنه کانیان (تاوه کو کیشیان زیاد نه کات).¹

به ندی دووم: نه خۆشیه درونیه جه ستیه کان (الأمراض النفسية العضوية) "Psycho-somatic"

هه رکاتیک یه کیک یان ژماره یه ک له ئەندامه کانی لهش توشی نه خۆشی ده بن، ئو نه خۆشیه کاری سه لبی ده کاته سه ر ئه رک و فەرمانی می شک و کرداره درونیه کان، به هه مان شتیه هه رکاتیک پشیتویه کی درونی پوو له مۆڤ ده کات، ئو کاری سه لبی له سه ر یه کیک یان کۆمه لیک له ئەندامه کانی لهش ده بیټ و توشی پشیتوی وه یان نه خۆشیه کی دیاری کراویان ده کات، واته درون کاریگه ری مادی و واتایی له سه ر لهش هه یه، به و جۆره نه خۆشیانه ده لێن نه خۆشیه درونیه جه ستیه کان.²

1 — Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 1049-1050.

2 — هه مرۆ زانیانی درویناسی و پزشکیه کانی درونی و گیشتونته ئو باوه ریه ی که و هه ر لادانیک له لایه نی کارنه ندای ده ماخ په یوه ست به که سایه تی مۆڤ ده بیته هۆکار بێ توشی بچون به نه خۆشیه کانی -

زانایانې پزېشکي نه و جوړه نه خوځشیانېان وا پټناسه کړېووه که و نه و نه خوځشیانې له پوکاردا جهسته یی په، به لآم سه رچاوه که ی دهرونیې. یان ده لټن: کومه لټکن له و نه خوځشیې جهسته ییانې هؤکاره که ی ده که پټتوه بق پشپوې باری دهرونی، جا چ نه و باره دهرونیې نه خوځشیې که دروست بکات یان هؤکارک بیت بق په رسه ندن وپه ره و پټشوه بردنی نه خوځشیې که.¹

پشپوې و ناله باری باری دهرونی له هندی ولاتانی جیهان زږدې هؤکاره کانی ده که پټتوه بق ته لاق دان، کټشه کانی جنسی، نازاردانی جنسی، ناپټکی و ناله باری به کاره پنانی جنس، په چاو نه کړدنی ته مه ن له کړداری جنسی دا، هندی هؤکاری تری هاوسه ریټی وخیزانداری، هر بویه ریژه که ی له مټینه زیاتره له نټرینه.²

پشپوې و ناله باری باری دهرونی جوړی نقره له وانه: ته نگي دهرن (حصر النفس - Anxiety)، تورپه بوون (الغضب - Anger)، پچرانی هؤش ویر (فتور الشعور - Apathy)، لاوازیوونی تیگه یشتن (ضعف الإدراك - Cognitive)، زږی تر. نه وانه مرؤفی تووشی نه و نه خوځشیانې ده که ن: ه وکړدنی کولون، ه وکړدن ویریندار بوونی گه ده و دوازه گرئ، سه ریه شه و شه قه سه ر (لا سه ر) په شان، ه وکړدنی جومگه کانی روماتیدي (Rheumatoid Arthritis)، به رزبونو وه ی په ستانی خوین، خوینبهره په قبوونی بؤپه کانی دل، خه مۆکی، ده رکه وونی ده نکوکه ی گه جیه تی، نازاری مانگانه ی بی نوټی، دابه زینی ناستی به رگری له ش.

هه ندیک جارو له هه ندیک که سدا نه و نه خوځشیانې په ره ده سیټن وخواوه نه که ی کونترول خوی له ده ست ده دات وده گاته نه وه ی خوی بکوزټت. هه نگاونان بق خؤ کوشتن له مټینه زیاتره له نټرینه، به لآم ریژه ی نه وانه ی سه رکه ووتو ده بن له هه نگای خؤکوشتن له نټرینه 8 جار زیاتره له مټینه، چونکه نټرینه زیاتر که ل و

دهرونی، به لآم نه خوځشیې کانی عاقلی نه وانه که مرؤل تووشی ده بیت له ته دجامی له کارکه وتن، له ناوچوونی خانه کانی مټیک. السامرائی، هاشم جاسم، المدخل في علم النفس، ص 149.

1- طلعت منصور وآخرون، أسس علم نفس العام، ص 479.

2-Rital. A et al. Hilgard introduction to Psychology, P:480.

په لی بریندارکرو بکړې به کار دهیتن. ¹

هر وړه ک بېنیمان ملیونه ها خانه، ده په ها هورمون، توپکاری زږد له نه دنامه کان، شیوه ناکاری دم وچاو، هر وړو شان، به ژن ویا، بارسته ی ماسولکه و توندیان، خوین وه ناسه دان، بگړه کاروفه رمانی می شک، د وړون و ناره زړوه کانی، هه مو نه وانه شایه دی دده دن له سر نه وه ی که و او شو دوو په گه زه په کسان نین به هه مو واتای په کسانۍ که نیمو بانگېشه ی بډ ده کړیت.

له کوتاییدا پر گه یه ک له بډچونه کانی پروفیسور (تلیکسیس کاریل) تان بډ ده یممه وه ده لیت: نه و جیاوازیانه ی که هیه و نکولی لی ناکړیت له پوانگه ی پزیشکی وده رونه وه، ته نها نه وه نیه جیاوازی نیوان کوته ندای زوړی بیت و به س که کرداری سک پړی و مند البونی تیادا نه نجام ده دریت، به لگو نه و جیاوازیه په یوه سته به زږد له خانه و شانه و ټرک و قهرمان و پړتیه گلانده کان. نه زانی هندی که س به و زانیاریه گومان لی نه کراوانه، نه زانی نه وانه ی خویان به به رگری لیکه ری مافی نافرته تان داده نین وای پی کردن که و ا بریار بدن پیویسته هه ر دوو په گه ز به ک جوره به رنامه ی خویندن بخوین، په ک ناستیان بډ بریار بدریت، و ته ماشا بکړیت که په ک توانایان هیه، به لام له راستیدا په کسان نین وجیاوازی هیه له نیوانیان، چونکه هر خانه په ک له خانه کانی په وشتی په گه زی خوی وهر گرتووه، به هه مان شیوه گشت نه دنامه کانی به نایبه تی کوته ندای ده مارو می شک. زانیاری پزیشکی و یاساکانی فسیلولوی، وک یاساکانی تری جیهانی زهوی نیه خه لکانی تر بتوان به ناره زړوی خویان بیگوپن، وک لا بردنی ناره زړویه کی فیتری یه کیک ودانای ناره زړویه کی تر له شوینی شو، هه روه ها به زږد بیسه پتین که نه وه ناره زړوی نه و که سه خویه تی. بویه پتویسته مینه گه شه به ناره زړوه سروشته کانی خویان بدات وچاولیکه ری نیرینه نه کن، چونکه پویان له دروست کردنی شارستانیه ت که متر نه بووه له پوی نیرینه وپتویسته واز له و پوله گرنگه ی خویان نه هیتن، به رده وام بن له سر پاهیتانی عه قلی و مادی به یی نه وه ی ته ماعی (المطامع) نه وه

بکات که و نږینه چی ده کات وچی ودرده گړت ... هر بویه پټوښته له سر نه وانه ی په روه رده ی نږینه و مینه ده که ن گړنگی بدن به تاپه تمه ندیه کانی هر دو په گز، گړنگی بدن به کاره سروشته کانیان. نه و جیاوازیانهش له پلې هیچ لایه کیان که م ناکاته وه، به لکو پټوښته حساب بڼ نه و جیاوازیانه بکړت گهر بهانه وئ جیهاننکی شارستانی بنیاد بنیځن.¹

مه به ستی گوتایی باسه که مان نه وه یه :

1- پټوښته بزاین که و جیاوازی هیه وده بیت هر بیت، گهر نه بیت ژبان، واتای ژبان وخوښه ویستی هر نامینې ونابیت.

2- پروونکرده ی جیاوازیه کان بڼ خوښه ی به پږ نه وه یه، تاوه کو زیاتر شاره زایی ه بیت له پټکاته ی جهسته یی وده رونی خودی خوی به هر دو په گه زیه وه.

3- تاوه کو هیچ که سټک به هله ی پزیشکی وکومه لایه تی دا نه چیت گهر بیه ویت هر هله سوکه وټک بکات بڼ نه وه ی خوی یه کسان ته واک بکات به په گه زی به رامبه ری ه روه له هندی شوین ه وټیان داو هره سیان هیتا.

4- تاوه کو بزاین هر دو په گز که م وکورتی هیه له هندی لایه نی جهسته یی وده رونی، به لام هر دو لا ته واکه ری په کترین.

5- تاوه کو بزاین هندی کارو نړک وهرمان گونجاوتره بڼ په گه زنگیان له وی تریان.

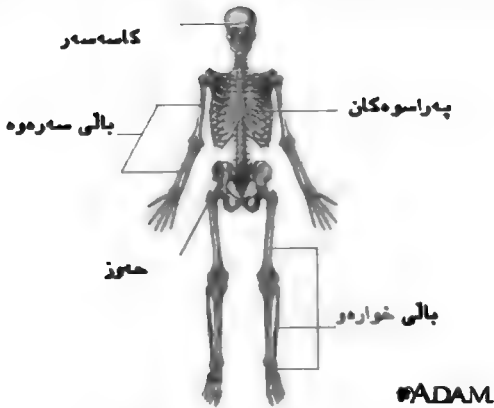
6- تاوه کو بزاین گهر په گه زی گونجاو هله نه بږین بڼ کاری گونجاوی خوی، نه و خودی نه و که سه توشی کیسه ی جهسته یی وده رونی ده بیت وکومه لگهش سوودی ته واک له و کاره وهرناگری به شیوه یه کی ته واک، بیجکه له به فیرق دانی کات و نابوریه کی تقدیش.

ئیمه له راستیه وه نزیك ده‌بین گهر ته‌ماشای ئه‌و جیاوازیانه بکه‌ین که‌وا جیاو‌زیه له جۆر، ئه‌و جیاوازیانه ههر ده‌مێنێن له گشت قۆناعه‌کانی ژیان، چونکه ههریه‌کیان کارو‌فرمانی تایبه‌تی خۆی هه‌یه له فیت‌ره‌ت و خه‌لیقه‌ته‌وه‌ وایه‌وه‌ ههر واش ده‌مێنی، ئه‌مه‌ش بۆ ئه‌وه‌یه ههر‌دوو په‌گه‌ز که‌م و‌کوورتی یه‌ک‌تری پ‌ر بکه‌نه‌وه‌ و ته‌واوکاری یه‌ک‌تری بکه‌ن، ئاره‌زووی دیدارو به‌یه‌ک گه‌یشتن ویه‌ک‌تری کیش کردن بکه‌ن، تا‌وه‌کو په‌وه‌وه‌ی ژیان به‌ پ‌تک و پ‌تگی ب‌چوات به‌ پ‌توه. گهر ههر‌دو‌وا یه‌ک‌سان بو‌نایه له هه‌موو شتێک هه‌روه‌ک بانگێشه‌ی بۆ ده‌که‌ن ئه‌وا واتای ژیان و خۆشه‌ویستی و په‌حم و به‌زه‌یی و ئاسووده‌یی دوا‌ی به‌یه‌ک گه‌یشتن له هه‌یج فره‌ه‌نگێک ناویان نه‌ده‌بوو و نه‌ده‌ما هه‌تا هه‌تایه. ئه‌وه سونه‌تی ژیا‌نه، وایه‌ت‌وه‌وه‌ وایه‌ت‌وه‌وه‌ له لایه‌ن داهێنه‌رو په‌روه‌ردگاری هه‌موو بوونه‌وه‌رو ئاده‌میزاد. به‌بێ ئه‌و جۆره نه‌خشه‌یه ژیان هه‌مووی ده‌بیته پ‌شتیوی و نا‌ئارامی، ب‌لاو بوونه‌وه‌ی خراپی و به‌د‌په‌وشتی، فه‌سادی کۆمه‌لایه‌تی و پ‌که‌به‌رایه‌تی و د‌زایه‌تی ن‌یوان دوو له‌یه‌ک‌چووی - به‌ناو یه‌ک‌سانی - پ‌که‌شکراوی به‌زۆر پ‌یکراوی موزه‌وه‌ر.

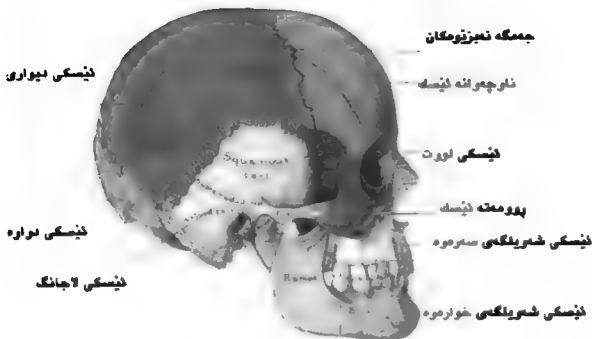
شیوہ کان

- شېۋەى ژمارە : پەيگەرە كۆئەندام
(1)
- شېۋەى ژمارە : كاسە سەر
(2)
- شېۋەى ژمارە : قەفەزەى سنگ
(3)
- شېۋەى ژمارە : ھەۋزى مېينە ۋە نىرىنە
(4)
- شېۋەى ژمارە : دېمەنى ناۋەۋەى دەماخ
(5)
- شېۋەى ژمارە : دل ۋە دەروازەكانى
(6)
- شېۋەى ژمارە : كۆئەندامى ھەناسە
(7)
- شېۋەى ژمارە : قوپىگ لە پەۋى پېشەۋە
(8)
- شېۋەى ژمارە : كۆئەندامى زاۋىتى نىرىنە لە تەنىشتەۋە
(9)
- شېۋەى ژمارە : كۆئەندامى زاۋىتى نىرىنە لە پەۋى پېشەۋە
(10)
- شېۋەى ژمارە : كۆئەندامى زاۋىتى مېينە (ئەندامەكانى ناۋەۋە)
(11)
- شېۋەى ژمارە : كۆئەندامى زاۋىتى مېينە (ئەندامەكانى دەۋەۋە)
(12)

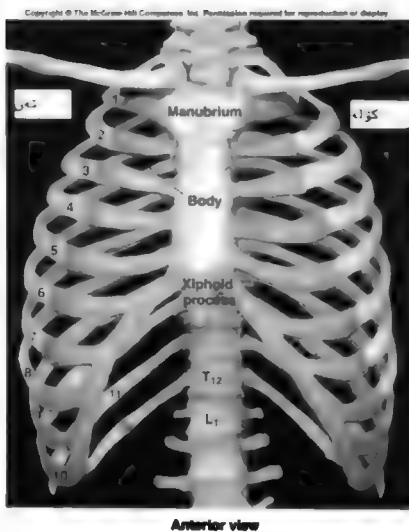
- شپږه ژماره : مه مک وجوګه کانی شیر
(13)
- شپږه ژماره : کروموسوم کانی جهستی و توخمه یی
(14)
- شپږه ژماره : ترشی RNA وپروتینه کانی
(15)
- شپږه ژماره : توخمه خانہ ی نیرینه (سپیرم)
(16)
- شپږه ژماره : توخمه خانہ ی مینہ (هیلکه) وګلوه ی بریقه داری
(17)
- شپږه ژماره : هاتنه خواره وه ی هیلکه له هیلکه دان
(18)
- شپږه ژماره : هیلکه کاتی پیتین
(19)
- شپږه ژماره : کورپه لیه کی ته واک
(20)

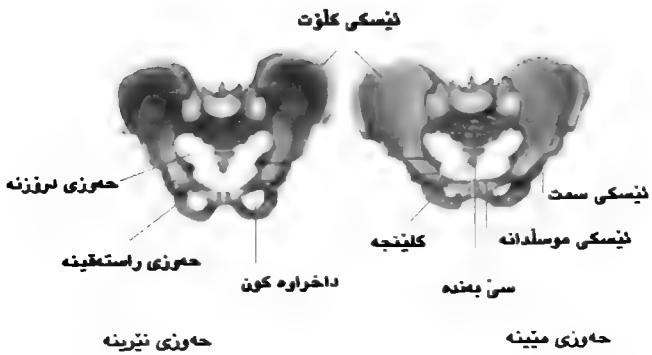
شیوه ی ژماره (۱): په یکه ره کونه ندام

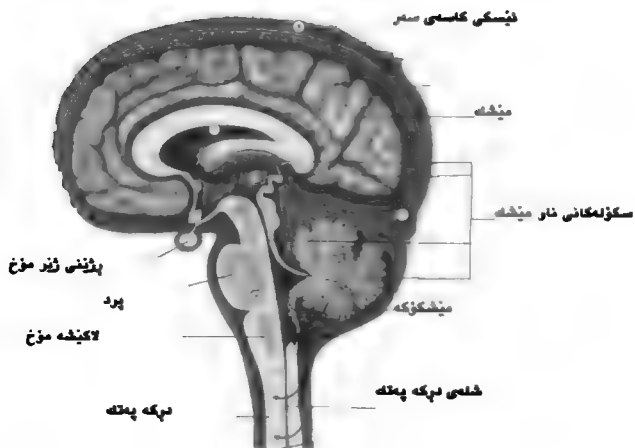
شیوه ی ژماره (۲): کاسه سهر

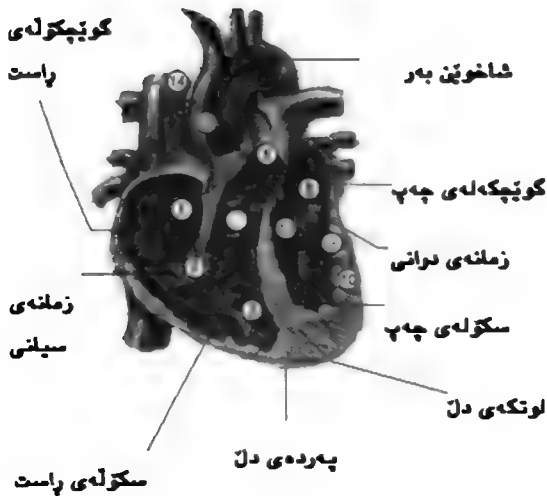
شپږه‌ی ژماره (3) : قه‌قه‌زه‌ی سنگ

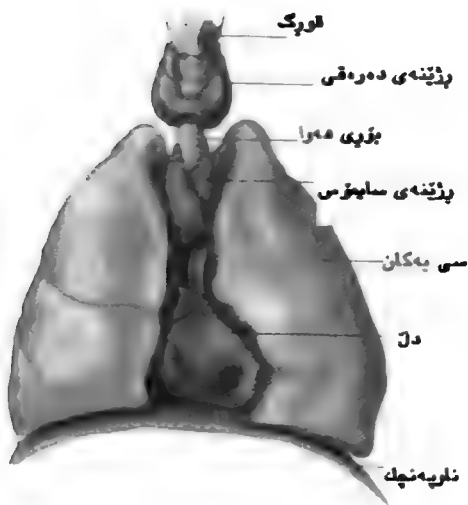
شیوه‌ی ژماره (4): حنوزی میینه و نیرینه

شینوې ژمار (5): دیمه نې ناوړه وې ده ماخ و سورانې شلعي ده ماخ و شلعي ډېکي

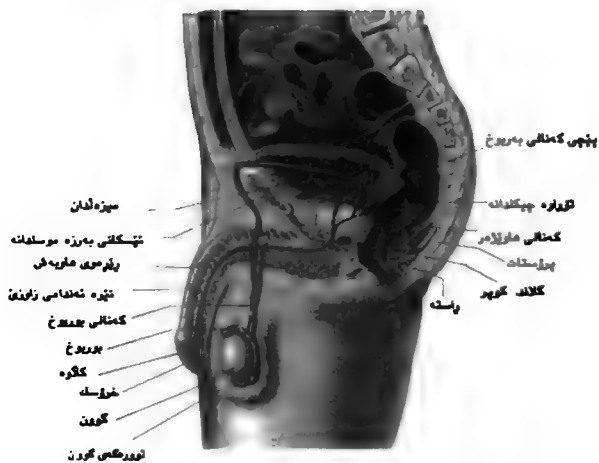
شپوه ی ژماره (6): دل وده روازه کانی

شپوهى ژماره (7): کوته ندامى هه ناسه

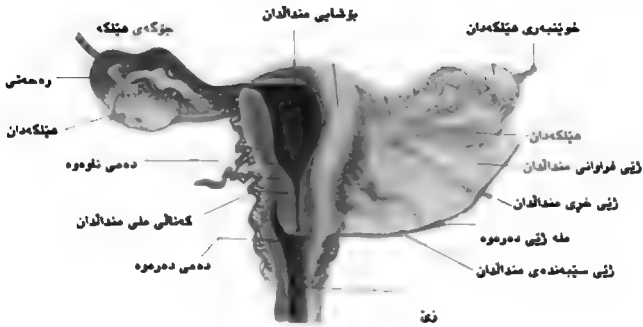
شیوه ی ژماره (8): قورگ له بوی پیشه وه

شپږه ی ژماره (9) : ګونډامې زوږنې نږینه له ته نښته وه

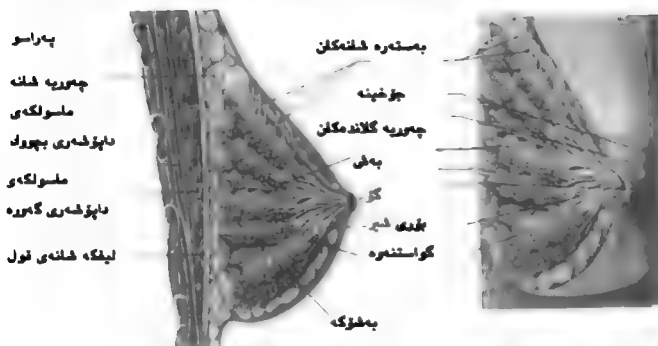
شینوهی ژماره (10): کوته نداسی زاونتی نیرینه له پوری پیشه وه

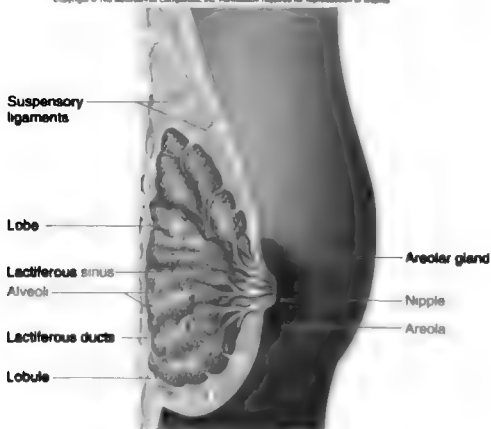
شپږه‌ی ژماره (11): کوته‌ندامی زاونتی میننه (ته‌ندامه‌کانی ناو‌وه)

شپږه‌ی ژماره (12): کوته‌ندامی زاونتی میننه (ته‌ندامه‌کانی دهره‌وه)

Copyright © The McGraw-Hill Companies, Inc. Permission required for reproduction or display

(a) Anterior view

شپوہی ژماره (13): مہمک وجوگہ کانی شیر

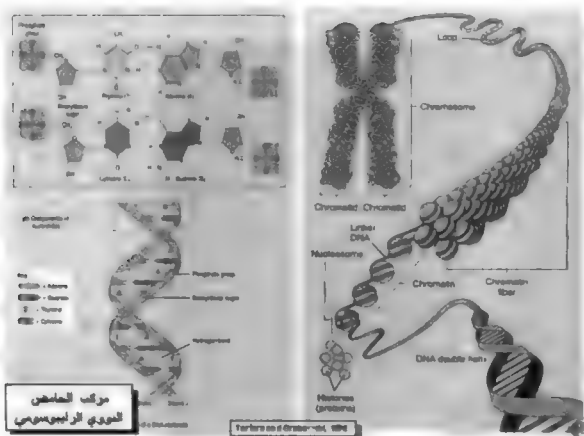
گرۆمۆسومی

جەستەیی

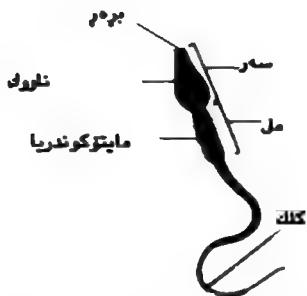
گرۆمۆسومی نێرینه Y

گرۆمۆسومی مێینه X

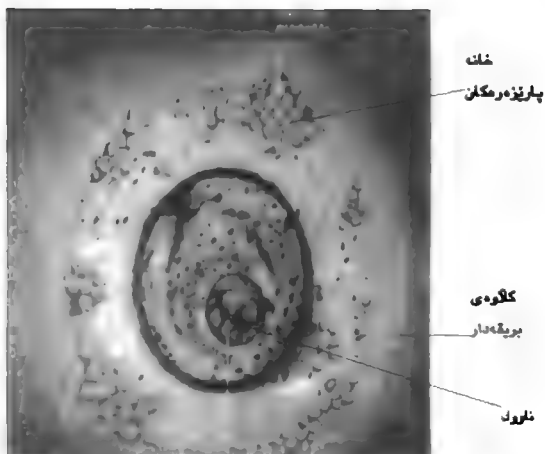
شینوێی ژماره (14): گرۆمۆسومه کانی جەستەیی و توخمه گرۆمۆسومه کان

شيوه‌ی ژماره (15): ترشی RNA و پروتئينه‌کانی

شيوه‌ی ژماره (16): توخمه‌خانه‌ی نيرينه (سپيرم)

شپوهی ژماره (17): توخمه خانۍ میینه (هیلکه) وکلاوی بریقہ داری

شپوهی ژماره (18): ماتنه خواړه وهی هیلکه له هیلکه دان

سپترم کاتی چوونه

ژورده وهی یۆ نلو هیلکه

نلوکی هیلکه

سایتوپلازم

شیوهی ژماره (19): هیلکه کاتی پیتین

پیتسته

چهری

ملی مندالدان

زغّ

ویلاش

پهتی نلوک

مندالدان

توره گه ی

نه منپونی

شیوهی ژماره (20): کورپه له یه کی نه واولو

به رگی دووهم

بەرگی دووم

حۆكمه كانى شەرى پەيوست بە ھەردوو رەگەزو جىاوازى نىوانيان
لەبەر پۇشنایى جىاوازيە خۇرسكەكان

بەشى يەكەم : حۆكمه كانى پەيوست بە بازاندنەود و پۇشاك و چاوداگرتن و تىكە لاوى و
جەياو شەرم

بەشى دووم : خوا پەرسى (نويژ، پۇژووگرتن، جەجى مالى خوا)

بەشى سىيەم : نافرەت و كاركردن، كارى قورس و تىكۇشان

بەشى چوارەم : بارى كەسايەتى (سالارى مان، تەلاق، چەندزنى)

بەشى پىنجەم : شايتى دان

بەشى شەشەم : كاروبارى وولات (سەرۇكايەتى، ومزىرايەتى، قازىياتى، كارى بازار).

ئایینی پیریزی ئیسلام په پوره وهی میژووی مرقایه تی، جۆر وشینوهی ژبانی ئاده میزادی گهری له تاریکیه وه بق پووناکی، له نه زانیه وه بق زانست و پیشکه وتن. ئیسلام راپه رینیکی فیکری و عقلی وده رونه، ده رازهی کردوه بق چاره سهری کپشه کانی ناو کومه لگاگان، پویه پوویان بقوه به چاره سهری بنه پهرتی بق هه ندیکیان، چاره سهری کاتی بق هه ندیکی تریان به به لگهی راست و قه تی، که س نکولی تیا ناکات ته نها نه زانیکی حاقدر هه لگه پاره نه بیئت.

هه روه که له به رگی یه کهم باسما ن کرد که وا ئایینی پیریزی ئیسلام بق هه ریه کیک له نیر و می ئه رک و فهرمانی تاییه تی بق داناره، که گونجاو بیئت له گه ل فیتره و خه لیه تی، چونکه له فیتره تی جه سته یی و ده رونی دا یه کسانیی ته ولو نین، تاوه کو هه مان ئه رک و فهرمانیان یه کسان بیئت. له ئیسلام ته وکاری هه یه نه وه که یه کسانیی ته وار. له هوکمه کانی شه رعیشدا به یه کچوون هه یه، به لام یه کسانیی ته وار نیه.

هه رده م هوکمه کانی شه ریه تی ئیسلام له به ر پۆشنایی جیاوازیه کان و له یه کچووه کان له هه دروو په گه زدا به رتوه ده چیئت. گه ر بنه ماو مه رجه کانی نه و ئه رکانانه یه کسان بوون نه و فهرمانه کهش یه کسان ده بیئت، نه گه ر بنه ماو و مه رجه کان یه کسان نه بوون نه و فهرمانه کهش یه کسان نابییئت. هه ر نه و په پیره وه چه سپاره توانای دا بین کردنی یه کسانیی راسته قینه ی هه یه له نتوان به نده فهرمان پیتراره کاند. هه ر نه و شه مانای داد په روهی ته ولو له فهرمان و سزاو پاداشت ده گه یه نی. واته خوا ی گه وره ژبانی ئاده میزادی به گو یهری پابه نده بنچینه یی یه دیاری کرلو وه کان (القواعد الإلزامية المعينة) رینگه ستوه.¹

به هزی بوونی یاسای یه کسانیی و جیاوازی، ده بینین که وا ئیسلام له هه ندی ئه رک و فهرمان یه کسانیی کردوه نتوان نترینه و میتینه، له هه ندیکی تر جیاوازی

¹ عبد الکريم زيدان، المفصل في أحكام المرأة، 183/4. والسرخسي، محمد بن أحمد،

کړېده. هه روه که له خواړه وه پوون کړاوه ته وه:

1- شه ريعه تي ئيسلام په کسانى کړېده له نيتوان هه رېدو په گه ز له بنه ماکانى باوه پهنیان و به نديايتى، وه: نويز وپوژوو، هه ج کردن وزه کات دان، چونکه هه رېدو په گه ز هاوېه شن له بنه ماکان وشه رته کانی نه وئړک و فه رمانانه (لاشتر اکهما في مناط التکليف)، که بریتين له پينگېشتن وعاقلى (البلوغ والعقل)، له گه ل بوونى هه ندي جياوازی بچوک له چؤنیه تی پى هه لسان به و کاره، نه وه که جياوازی له خودى کاره که.

2- شه ريعه تي ئيسلام په کسانى کړېده له نيتوان هه رېدو په گه ز له مافى مولکايه تی (حق التملك)، چونکه هه رېدو په گه ز هاوېه شن له بنه ماکان وشه رته کانی نه وه هه قه که بریتين له خوگرتنى دارايى وليتوه شاوهمى (الزمة المالية والأهلية). که هه رېدوکیان چه سپاوه بؤ پياوو نافره ت.

3- شه ريعه تي ئيسلام په کسانى نه کړېده له نيتوان هه رېدو په گه ز له چه ند هاوسه رى (التعدد). نه و مافه چه سپاوه بؤ پياو، به لام بؤ نافره ت قه ده غه کړاوه، چونکه هوکارينکى سه ره کى په بؤ تیکه ل بوونى نه وه کان (لختلاط الأنساب). له بهر نه وه دى دروست بوونى کوپه له له تاو سکى نافره ت، بؤيه چه ند هاوسه رى بؤ نافره ت تیکه ل بوونیکى حاتمى وگومان لینه کراوى نه وه کانه.

4- په کسانى کردن له نيتوانيان له هه ندي مافه کان، ده بیتته هاتنه کايه ی زه رمه ندى و شيتوانى کو ماله (المفاسد والأضرار). وه: پيدانى مافى هاتوچؤى سه ربه ست بؤ پياوان به ته نه اى، به لام بؤ نافره ت به مر جى بوونى که سيکى ترى نزیکى وه که هاوسه ر، يان مه حره م. نه و ه ل له ده روازه ی نه و ياسا فيقه يه يه که ده لیت: به ره لستى زه رمه ندى له پيش به ده ست هينانى قازانجه (نلك من باب- دفع المضار مقدم على جلب المنافع).¹

5- جیاوازی له هه ندی ماف له سه ره ئه و پێوه ده ی که وا کامه یان گونجاو تره بۆ نه نجامدانی کارێک. وه ک مافی له خوگرته و له نامیز گرتنی مندال (الحضانه) درلوه ته ئافره ت، چونکه شایانی نه وه یه به و کاره پیرۆزه هه لسه یته به جوانترین شه یوه .

6- جیاوازی نێوانیان له ئه رکێک له بهر جیاوازی توانای نه نجامدانه . وه ک نه وه ی نێرینه به توانا تره له نه نجامدانی کاری جیهادی، شه پوشۆپ، کاری قورس.

7- له وانه یه جیاوازی له ئه رک و فه رمان له سه ره پۆشنای دابه ش کردنی کاره کان بێته له نێوانیان بۆ به رژه وه ندی هه ردوکیان، گونجانی نه وکاره له گه ل سروه شی هه ره کێکیان. وه ک: بژێوی خێزان و مندال له سه ره پیاوه، په روه رده ی مندال و چاودێری مایه ش له سه ره ئافره ته .

8- له وانه یه جیاوازی له هه ندیک ئه رک و فه رمان بۆ لاهردنی ماندویی و ئیجراجی بێته (الحرج والمشق)، یان سوک کردنی پابه ند بوون (تخفيف الالتزامات) بێته له سه ره به کێک له و دوو په گه زه . وه ک: نه گرتنی پۆژوو له لایه ن ئافره تی سک پێ، ئافره تی خاوه ن مندالی شه ره خو ره وگێڕانه وه ی پۆژوو ه کان له دوا ییدا. له هه ندی باری تر دا لێبوردراوه به ته واوی وه ک: نه گێڕانه وه ی نوێژه کان دوا ی ته واو بوونی پۆژانی بێ نوێژی.

ئه و ئایه نه پیرۆزه له کاتی دانان و داوا کردنی هه ره ئه رک و فه رمانێکی شه ره ی په چاوی فه یتره ت و خه لیه ته و توانای ئه و که سه ده کات، به ده نگێ ئه و ئایه به ته ندیه وه ده چێته و ئاواسته ی ده کات بۆ بونیادنان و سه ره به رزی. واته گۆنترۆلی ئه و فه یتره ت و خه لیه ته ده کات که لکاوه به ناخی هه موو که سه یکه وه، نه جله ی و بۆ شل ده کات به ئاره زووی خۆی چی بوێ بیکات، نه به ته واوی خامۆش و کپ و به ندی ده کات. واته خوا ی گه وه هه یچ شه تیکی وای فه رمان نه کردوه که وا بێته هه ره ج و ماندو بوونی جه سه تی و ده رو نی بۆ به نده کانی، به لکو هه موو ئه رکه کانی واقعییه و سوک و ئاسانه . هه ره ک ده ره مووی: ﴿لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا

لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ﴿البقرة: 286﴾ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿المائدة: 6﴾ يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴿النساء: 28﴾

به گشتی مانای نه و نایه تانه نه و به که و ا خوی گوره هه نه کلیفتکی شه رمی بۆداناون به گویره ی تواناتانه، خوی گوره نایه ویت به نده کانی خوی بغاته هه رج و ناره هه تیه وه. هه روه ها خوی گوره ده زانی به نده کانی لاوان، بۆیه هه ندی نه رک و فه رمانی بۆیان سوک کردوه.

دکتور إبراهيم عبد الله المرزوقي ده لیت: (هه روه ک چۆن له یاسای دابوه ریدا هه ندی یاسای هه لاویردراو هه یه (استثناءات قانونية)، نه و ده توانین بۆین نه و فه رمانه ی که و ا خوی گوره سوکی کردوه، یان لایداه به شتیه یه کی کاتی له هه ندی باری تاییه تدا له سه ر یه کێک له و دوو په گه زه، له و شتیاوه یاسایانه یه. نه و یاسا هه لاویردراوانه ش به یه کێک له تاییه تمه ندیه چاکه کانی ئایینی ئیسلام داده نریت، چونکه تیایدا په چاوی باروێخی هه ندی که س ده کات تاوه کو جیا یان بکاته وه له خه لکانی تر له نه رک و فه رمان. مه به ستی سه ره کیش له وه نه و به که که دانانی نه رک و فه رمان به گویره ی توانایه. نه و تاییه تمه ندیه ش نمونه یه که له سه ر نه و به که ئایینی ئیسلام و یاسا کانی مامه له ی به زه بیانه و نه رم و نیانه له گه ل هه موو چینه کانی کۆمه ل).¹

1- المرزوقي، إبراهيم عبد الله، حقوق الإنسان في الإسلام، ص 22، رسالة الدكتوراه في جامعة أكستر في المملكة المتحدة عام 1999م.

به شى يه كه م

حوكمه گانى په يوست به پازاندنه وه وپوشاك و چاوداگرتن و
تيكه لاوى و حدياو شهرم

باسى يه كه م : حوكمه گانى په يوست به پازاندنه وه وپوشاك

باسى دووم : حوكمه گانى په يوست به چاوداگرتن ، مانه ومى نافردي له مانه وه و
تيكه لاوى و حدياو شهرم

باسى يەكەم

حوكەكانى پەيوست بە پازاندنەو و پۇشاك

بەندى يەكەم : حوكەكانى پەيوست بە پازاندنەو

بەرگە يەكەم : واتاي پازاندنەو (الزينة)

بەرگە دووم : بەلگەكان ناماژە بەو دىكەن كەوا ئافرەت ئارمىزوى لە جوانى و
خۇپازاندنەومىيە

بەرگە سىيەم : مەرچەكانى خۇپازاندنەو بۇ ئافرىتان

بەرگە چوارەم : پاراوى پىاو بۇ خىزانى

بەندى دووم : حوكەكانى پەيوست بە پۇشاك

بەرگە يەكەم : دا پۇشەن و فەترەت

بەرگە دووم : مەرچەكانى پۇشاكى خۇدا پۇشەن

بەرگە سىيەم : دروست كەردنى گومان بەرامبەر بە خۇدا پۇشەن

به ندى يه كه م: خوكمه كانى په يو ست به پازاندنوه

پښاك خه لاتيكى خواى گوره په به مرقايه تى به خشيوه، فترى كړدون وېږى
ناسان كړدون، ياساى بډاناوه. پښاك عه ورت داده پښى وهوكارتكى
پازاندنوه و جوانيه.

به كارمېنانى پښاك ديارده يه كى شارستانيت وپېشكه ووتنه. پښاك،
خوپازاندنوه و خوجوانكردن له گرنگترين شو شتانه كه ناده ميزاد (نيو مى) له
گيانله به ران جيا ده كاته وه. به رامېر به وهش داسالينى پښاك و پووتى له ش له
سروشست و سيفه تى گياندارانه، به لگى ژيانى سه رته تايى ونه زانېه، كه پانه وهى
كاروانى مرقايه تى په بډ دواوه، بډ هزاره ها سالى پېش ميژووه.

هوكاره كانى خو داپوشين وپازاندنوه جياوازه، له كاتيك بډ كاتيكى ترو له
شويټيك بډ شويټيكى تر ده گرپى، به لام له بنه پته د يه كسانه كه شوېش به ده ست
مېنانى مه به سته كانيه تى كه خويان له عه ورت داپوشين پازاوه يى ده نوښن،
ده ركه وتن به ديمه نيكى جوان. ثاينى پيروزى ئيسلاميش به رنامه ي تايبه تى بډ
داناوه كه تبايدا په پړه وى سروشت و فتره تى هه رډو په گزى تيدا كړدوه.

برگه ي كه م: واتاى پازاندنوه (الزينة)

الزينة: (زهوى به پوهه وگړو گيا خوى پازاندنوه. وازېنت وازيانست: واته
باش وجوان وږه وشاوه ويو. له كتابى (التنذيب) دا هاتوه: ناويكه بډ هه مو شو
شتانه ي كه ناده ميزاد به هويه وه خوى ده پازاننيتته وه).¹

يه كه م: ناهرت وپازاندنوه (المرأة والزينة)

خواى گوره هه ر له خوپسكه وه ښاره زوى خو پازاندنوه، خو جوانكردن،
پزېشتن به له نجه و لارى له ناو ناخ و دهرولى ناهرتان خولقاندوه. نه وه تا ده بينين
هه ر له سه رته تاي ژيانى هيلكه ي مېينه كه خوى ده نوښت له ناهرتدا، كاتى هاتنه

[1- ابن منظور، لسان العرب، 130/6.

د هره وی له ناو هیلکه دان و پوښتنی بق ناو جوگه ی هیلکه دان و مندالدان تاوه کو بکات به و سپیږمې که خوا ی گوره بقی داناوه بیی به هاویه شی ژیا نی، هر له و کانه ده بینین به جوانترین شیوه خوی پازاندوته وه، کلاوه ی زیرینی پوښیوه که هر له دوره وه د هره و شیتته وه (التاج المشع - Corona Radiata)، کاتی به پئ که ونی زقر له سه رخق ده پوات و له نجه و لاری پیوه دیاره، به ژماره ی کی زقر له خانه ی پاریزه ر دوره دراوه بق پاراستنی له مه ترسیه کانی ریگه و دورویه ر. گر سه رنجی نه و دیمه نه بده ی د بینین خوی له شازنیکی جوان وناسک و نازدار ده نوینی، تاجی زیرینی به سه روه یوه به خزمه تکار دوره دراوه بق پاراستنی، نه و خانانه پییان ده و تربیت خانه ی کلاوه ی دره و شاوه ی ده نکوله دار که له جوانی هیلکه و نه دیمه نه زیاده که ن (الخلايا الأكليلية المشعة المحيطة - Corona Radiata granulose cells).

نایا نه و دیمه نه ی هیلکه و خانه کانی ده دورویه ی به جوانترین شیوه له ژیا نی ثافرت ناچیت، که هر دهم ثاره زوی جوانی خورپازاندنه وه ده کات، به دایک ویاوک و براو خوشک وکس وکاری دوره دراوه، که به هه موویان خزمه تی ده که ن و ده پیارینن، تاوه کو ده گاته هاویه شی ژیا نی خوی و هاوسه ی، نه وکات هر ردوکیان پیکه وه ژیان ده به نه سه ر، هره وک چو ن هیلکه دوا ی گیشتن به سپیږمی دیاری کراو ده ست ده که ن به ژیا نی هاویه شی خو یان و ناهیلن هیچ سپیږمې کی تر بیته ناو هیلکه وه هر چه نده گر ژماره ی سپیږمه هیرشبه ره کان ملیونه ها بیت.

نه و دیمه نه به لگه یه له سه ر نه وه ی که وا ثافرت هر له خه لیکه ته وه ثاره زوی جوانی وخق پازاندنه وه هیه، هر بقیه ثاینی نیسلام گرنگی به م باسه داوه و فره مانې نه کړدوه به وه ی ثافرت به ته واوی دوریکه ویتته وه له و شتانه، پان لییان قه ده غه بکات، چونکه ثاینی نیسلام ثاینی خوایه، چو ن له لایه ک هر له خه لیکه ته وه ثاره زوییه ک له ثافره تدا دروست ده کات و، پاشان له ژیا نی دنیا لیی قه ده غه ده کات، نه وه له زانایی ودانایی وحه کیمې خوا ی گوره ناوه شیتته وه، هره وک

هرمویه تی: له دروستکړه کانی خوادا هرگیز د ژایه تی ونه گونجان نیه ﴿مَا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِن تَفَوتٍ﴾ الملك: 3 په لام نایینی نیسلام بهرنامه و هرچی تاییه تی بډانانوه هر روه ک چوڼ بق گشت کاروباره کانی تری ژيان په یپړه و پړوگرام و بهرنامه و ناسانکاری بق دانانوه، بق شه و هی شاده میزادان بزانن چوڼ نه و شتانه به کار بهینن تاوه کو تووشی گومپاوی و سرلنشیواوی له ژیر کاریگری ناره زووه کانی خویان و شه پتانی جینی و ناده میزاد نه بن.

خوپازاندنوه حاله بق نافرته تان هر روه ک به د ننگه وه چوڼیک بق ناره زووه فیتیه کانیان. هه موو نافرته تیک هه ز ده کات به و هی که جوان بیټ وجوان خوی بنوینی و خوی پرازیټیته وه. نایینی نیسلامیش ده په ویت سروشستی نافرته تاییه تمندی خوی ه یی له و یواره وه، هر بویه قه ده غی کردووه به و هی نافرته له کاروکرده وه و پښاک و دیمه و و ه لسوکه ووت و پویشتن و گشت و گودا لاسایی پیاو بکاته وه.

له کوتایدا بزمان درکه و ت که و ا جوانی و پازاندنوه سیفه تیکی خوپسکی نافرته تانه هر له سهره تای دروست بوونیه وه کاتی له قونای هیلکه یه، دوی ته مهنی مندالی و پیگه یشتووی و تاوه کو ده گاته پیری و په ککه و ته یی، هر روه ک له لاپه ره کانی داهاتوودا باسی ده که بن.

برگهی دووم: به لکه کان ناماره به و ده که ن که و ا نافرته نارمزوی له جوانی و خوپازاندنوه یه (الادلة على حب المرأة للفرزین والتجمل)

یه که م: به لکه ی تورنای

- 1- ﴿أَرَأَيْتَ إِذْ أَخَذَ مِنَّا بَنَاتِ وَأَصْفَنَكُم بِالْبَنِينَ ﴿١٦﴾ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿١٧﴾ أَوَمَن يُنْسُوا فِي الْحَنِيَةِ وَهُوَ فِي الْفَصَادِ غَيْرٌ مُّبِينٌ﴾ الزخرف: 16-18.

نیپنو کثیر¹ له تهفسیری نه و نایه ته دهلی: نافره ته هندی کهم و کورتی هیه دهیه ویت نه کهم و کورتیان به خورازاندنه و خورازاندن پر بکاته و².
 نیماسی طبری³ له نیپن عباس ده گپرتنه و دهلی: مه بهستی خوی گوره له و نایه ته که نيزه و نافره ته، که ناویان ده بات به و هی له ناو خشل و زیرو زیودا نه ش و نواو گه شی کردوه.⁴

گه به ووردی له و نایه ته پیریزه بکولینه و بومان دیار ده که ویت تا چ رادده یه ک نافره ته په یوه سته به خورشه ویستی بق خشل و ناره زوی بق خق جوانکردن و پازاندنه و، چونکه ده فهرموئی له گه ل نه وانه گه شی کردوه، هر له سهره تای ته مینه و پتینه و ناشنا بووه، ناتوانی لیان جیا بیتنه و ووردی ویتنه و. له لایه کی تر، ده فهرموئی له کاتی ته نگانه و شه پو کوشتاردا دیار نیه و پلوی به رچاو نابینی. نه وانه ش به لگن له سهر نه و هی که و شوینی کاری نافره ته زیاتر له ماله و یه و دور بیت له هکاره کانی توندوتیژی و پیکادان و کاری قورس.

2- ﴿وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ الَّتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ يَدَهُنَّ عَلَىٰ حِمْلِهِنَّ بِزَنٍّ وَأَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ﴾ النور: 60.
 نه و نافره تانه ی که و پیر بوونه و چاوه پتی نه و هیان لی ناکریت که و شو بکه ن، ده توانن هه ندیک له پړشاکه ی خویان دایکه من که پشتمر پیویست بوو بیپوشن،

1- ابن کثیر: أبو الفداء، عیاده الدین کبری کثیر ی دمه شلی شافعی یه، میژوو نویس، خاوه ن تهفسیر له موده یه، له قیبه وژنا بووه. له سالی 700 کچی له دایک بووه، له سالی 774 ی کچی له دمه شق کچی نویسی کردوه. کتابی تقدی داناره، وه: تهفسیری قورشان ی گوره، سهره تار کوتایی له میژوو.

ابن حجر، الدرر الكامنة في أعيان المائة الثامنة، 399/1. الشوكاني، البدر الطالع، 153/1.

2- ابن کثیر، تفسیر القرآن العظيم، 106/4.

3- الطبري: نهو جه غفر موحوده کوی جهیری طبری، نیماسی موجهه مید بووه، کتابیکی تقدی داناره له زانسته جیاجیاکان، له سالی 224 ی کچی له دایک بووه، له سالی 310 کچی له به غدا کچی نویسی کردوه.

للخطيب البغدادي، تاريخ بغداد، 162/2. وابن کثیر، البداية والنهاية، 145/11.

4- الطبري، جامع البيان، 73/13.

به لاس له گال نه وه شدا نابېت وایان لې بکات جوانی پازاوه یی خویان نیشان بدن به کسانې بیگانه. نو نایه تش بزمان دیاری ده خات که واثافت هرچه نده پیرو به ته من بیت هر حزی به جوانی و ناره زوی له خو پازانده وه و درخستنې نه و ناره زوی، هر بویه خوی گوره درخستنې نه و جوانی و پزاندنه و په یی قه ده غه کړدوه که ده بیت هکاريک بق لیتنه و ه لچوونی ناره زوی جینسی.

3- خوی گوره ده نه رموی: ﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى﴾ الأحزاب: 33.

تبرج: بریتې له پوښتنې به لارو له نجهو خویان و خو درخستن. نو نایه ته دوا له ناهرتان ده کات که و مال بکه نه شوینی کاری خویان و لاسایي نه زانان نه که نوه.

نو سې نایه ته به شپوه په کی تاییه وراسته و خو باسی ناهرت و خو پازانده و یان ده کات، چونکه خوی گوره ده زانې ناهرت له فیتره ته وه ناره زوی نه و جوره شتانه یی هیه، نه مهش کاریکی خونه وسته و له توانای ناهرت به دهره. هره و ما قه ده غه یان ده کات له وهی جوانی خویان به بیگانه نیشان بدن هرچه نده گر به ته من دچوون، چونکه پوکاری دهره وهی له شیان سرچاوهی فیتنه و هکاری بزاندن و ه لچوونی ناره زوی جینسی، بویه دوا یان لیده کات له و جوره کارانه دور که ونه و به رنامه و یاساو مرجی تاییه تیان بق داده نیت.

ب- به لکه کان له شهره و دکانی پیغه مېهر

1- بق ناهرتان به کاره یانې خشل و زیو حه لاله بق خو پازانده وه. له به رای کوپی عازب ده گپته وه¹، ده لی: پیغه مېهری خودا² حوت شتی له

1- البراء بن عازب الأوسى الأنصاري: په کتیک له هاوله گوره کان، له رموده یی ندی گپته و نه وه، له کوه کوچی دولی کړدوه له سالی 72 ی کلچي.
لبن حجر، الإصابة، 278/1. ولبن کثیر، البدایة والنهایة، 328/98.

ثیمه (پیاوان) قه ده غه کړدوه: ((نه نگوستيله زېږ، ناوړېشم ونیسته بره ق...))¹
 ((نهی عن خاتم الذهب - أو قال حلقة الذهب، وعن الحرير والإستبرق، والديباج
 والمثيرة الحمراء والقسي وأنية الفضة...)).

2- نه بو موسای نه شعری ﷺ ده لئې: پیغه مبرې خوا ﷺ فرمووې تی:
 ((زېږو زيو بؤ مینه ی نومم تی من حاله و بؤ نیرینه کان حرامه))
 ((أحل الذهب والفضة لإنات أمتي وحرم على ذكورها))³

نیمای شوه کانی ده لئې: (له کومه لې مسلمانان وه ګیراوه که و نه و شتانه
 به تاییه ته حاله بؤ نافرده تان به کاره یتانیا، له لاین پیاوانه وه قه ده غه کړاوه).⁴

3- له نه نسی کوږې مالیکه وه ﷺ: (دیوې تی که و نوم کلنومی کچی
 پیغه مبرې خوا کراسیکی ناوړېشمې پوښیوه). ثین حه جهری عسقه لانی له
 شهرې نه و فرموداته ده لئېت: له بهر که می نارام ګرتنی نافرته له سر
 به کاره یتانی نه و شتانه ی که هوکاري پازاندنه ون، بویه خوی ګوره به به زه یی
 خوی ږنګی پیداون، به لام ده بی نه و پازاندنه وه بؤ هاوسه رو مه حره مه کان بیت.⁵

4- له به کره ی کچی عوقبه ﷺ ده ګټړنه وه که چووه ته لای عائشه ی دایکی
 مسلمانان وپرسپاری خه نه ی لیکردوه، فرمووې تی: ((داریکی پیروزه، ناوه که ی
 پاکه ...)) ((شجرة طيبة، وماؤها طهور، وسألتها عن الحفاف، فقالت: إن كان لك

1- البخاري، 77- کتاب اللباس، باب: خاتم الذهب، الرقم: 5863، 388/10.

2- عبد الله بن موسى بن سليم الأشعري: نه بو موسا، په کيکه له هاوه له ګوره کان، فرموده ی
 ندی ګټړاوه ته وه، له خوینه ره به ږنه کانی قورثانه، لپیږسراوې ته ندی وه رګړدوه له خه لاف تی نیمای
 عومه، به شداری نږدې ته فتوحاتی کړدوه، له شهرې صفین په کيکه یر له دو ناوې ټکه وړان، پاشان له مال
 دانېشت، ده نګی نږد خوش بو له قورثان خویندن، له سالی 44 ک کوچی مویسې کړه. ابن حجر، الإصابة،
 211/4. وسیر أعلام النبلاء، 380/2.

3- الطبراني، المعجم الكبير، 152/11.

4- الشوكاني، نيل الأوطار، 86/2.

5- البخاري، 77- کتاب: باب: 30 الحرير للنساء الرقم: 5842، 365/10. و 388/10.

6- بکرة بنت عقبة: مه نديک فرموده ی له عائشه وه ګټړاوه ته وه، زانا مه عالی کوږې زینادی اللطفي
 هندی فرموده ی له ی ګټړاوه ته وه. کحالة، أعلام النساء، 118/1.

زوج فاستطعت أن تنزعني مقلتك فتصنعنيها أحسن مما هما فافعلی¹۔

5- پہ سہندہ دست لہ خہ نہ گرتن بق نافرہ تان۔

لہ عائشہ وہ عطا دہ گپنہ وہ دہ لیت: ((پیفہ مہری خوا عطا لای ناخوش بوو کہ نافرہ ت بہ دست بہ خہ نہ یی نہ بین)) ((کان رسول اللہ عطا یکرہ أن یری المرأة لیس فی یدھا أثر الحناء والخضاب)²۔

6- لہ عائشہ وہ عطا دہ گپنہ وہ دہ لیت: ((پیفہ مہری خوا عطا فرموویہ تی نہ و نافرہ تہم خوش ناویت کہ چاوی بہ کل و دستی بہ خہ نہ کات))((انسی لأیض المرأة أن تكون سلقاء مرها³، لا یكون فی عینھا کحل، ولا فی یدھا خضاب)⁴۔

7- لہ عائشہ وہ عطا دہ گپنہ وہ دہ لیت: (ھموو پازاندنہ وہ یہ ک بق تان حہ لالہ بہ مہرجی مہ بہستی خودیارخستن و لارولہ نجہ و دیارکہ وتنی شویتہ حہ رامہ کانی تیا نہ بی)⁵۔

لہو فرموودانہ دہ گپنہ نہم نہ نجامانہ ی خوا رموہ:

ا- بہ لکن لہ سہر حہ زو و نافرہ زوی خو پسکی نافرہ ت بق ھموو ھو کاریکی حق جوانکردن و پازاندنہ وہ، ھر بویہ جڈرہ کانی بق باسکردن و ھو کما کانی بویان پوون کردوتہ وہ۔

ب- گرنگی دانسی ناینی نیسلام بہ نافرہ ت و کاروبارہ تایہ تیہ کانی و بہ دہ نگوہ چوونی فیترہ ت و خلیقہ تی تاوہ کو لہ کاتی بہ کارہیتانی ھو کارہ کانی پازاندنہ وہ نہ کہ ویتہ ناو حہ رام و گو مان۔

1- الرازي، الجرح والتعديل، الرقم: 1534، 332/8.

2- سنن الكبرى، البيهقي، 311/7. والمنائي، الفرض القدير، شرح الجامع الصغير، 244/5.

3- سلقاء: دستي بہ خہ نہ کات، والمرها: چاوی بہ کل نہ کات. ابن الأثير، الجو السعادت، 387/2.

4- سنن النسائي، بشرح الحافظ جلال الدين السيوطي وحاشية الإمام السندي، 142/8.

5- ابن كثير، تفسير القرآن العظيم، 269/3.

ج- هاندانی ثافرت بق به کارهینانی خه نه و کل وهک هؤکارکی خؤ پازاندنه وه، تاره کو به دیمه نیکی وا دیاریکه ویت گونجاو بیت به سروشته ناسکه که ی ثافرت، شیوه که ی له پیاوان جیا بیت.

د- هرام و قه دهغه کردنی هه ندیک کل وپه لی پازاندنه وه بق پیاوان وهک زترو ئاوړشم، چونکه وهک ثافرت له فیتره توره شو و تاره زووه ی بق نه خولقینراوه، به لکو پتویسته به دیمه نیکی وا دیار بکه ون گونجاو بیت له گه ل تاره زووه کانی کارو چوونه پتیش وپوهیو پوه بوونه وه.

ج- به لکه کانی عه قلی وزانستی

1- دهرچوونی هیلکه له هیلکه دان به و شیوه جوان وپازاوه ی باسماں کرد و پوښتنی به له نجه و لارو دهره درانی به ژماره یکه له خانهای پاریزه. دوی له دایکبوونی ده که ویت ته نامیزی گرمی دایکی، له ژیر چاودیری وخرمته ی دایک و باوک و خوشک و برای ده بیت تا گه یشتن به ژیا نی هاوسه ریته ی و که وتنه ژیر پزرو پاریزگاری هاوسه رو که س وکاری. نایا چ ده لال و نازیک هه یه له وه زیاتر. هه روهک له فیتره و خه لیکه توره شو و تاره زووانه ی بق دابین کراوه، هه ر به هه مان شیوه له ژیا نی دونیاش بقی دابین و ناسانکراوه، به لام زورجار به هؤی هه و او تاره زووی خه لکی نه زان و نه فسی شه ر خواز له و به رنامه یه جوان وله په پروه داپزراوه لاده دات و ده که ویت ته دوی شه پتانی ناده می و جنوکه و که سایته ی خؤی وون دهکات و لاسایی په گزی تر ده کاته وه و ناهه مواری بق خؤی وخیژانه که ی ده هینتی.

2- که می توش بوونی ثافرت به هه ندی نه خوښی له ته مه نی پنگه یشتن و ته مه نی زاوئی - به هؤی بوونی هورمونه کانی تایبته به په گزی مینه - که له وانه یه جوانیه که ی بشپوینی، کاریگری دهرونی بق دروست بکات وهک: که وتنی قژی سر.¹

1- بنوړه: به رگی په کم/ به می دوه م/ یاسی دوه م.

ههروه ها له کاتی هه ج کردن بۆ ئافره تان ته نها کور تکر دنه وه ی قژ دانراوه - نه وه ک تاشین - نه وه ش له بهر نه وه یه خوای به به زه یی ئاگاداری ئاره زووه فیتیه کانی ئافره ته که هه زی به جوانیه . زانا یانی ئیسلام ده لئین: تاشینی قژی ئافره ت کانی هه ج و کاته کانی تریش مه کروهه، چونکه وه ک سووکایه تی پئیکردن و پئیکه وونه به پیاوان.¹

3- ههروه ک باسما ن کرد که وا زۆدییه ی چالاکی کچۆله بۆ ناوه وه یه، هه ر بۆیه نیشانه کانی خۆ ویستی و خۆ خۆشه ویستی هه ر له ته مه نی مندالیه وه له سه ریان دیار ده که وئ. به و هۆیه وه ئه م کچۆله یه هه ست به وه ده کات که وا پئویستی به خۆ جوانکردن هه یه تاره کو سه رنجی که سانی تر پابکیشی بۆ لای خۆی به تاییه تی په گه زی تر، ههروه ها خۆ ده رخستنی به وه ی که وا خه لکانیک خۆشیان ده ویت.²

4- ده توانین بیرسین کام ئافره ت هه یه کاتی خوازیتی داوی بریکی باش له خشل و زێڕو پۆشاکي جوان نه کات؟ بۆ نه وه ی خۆی پی برا زینیتته وه کاتی بوکینی، له هه مان کاتدا خۆی پی هه لکیشی له نیوان ده سته خوشک وهار پیکانیدا.

5- زانا فه رید وه جدی³ له فه ره نه گه که ی دا ده لیت: هه موو خه لک ده زانن که وا ئافره تان هه ر له خه لیه ته وه هه زو ئاره زوویه کی توندو خۆنه ویستیان هه یه بۆ هه موو شتیکی جوان و دره وشاوه، چونکه هه ست ده کات به وه ی پئویستی به جوانیه و ئاره زووی نه وه ی هه یه که وا سه رنجی خه لکان به لای خۆی کیش بکات. هه رشتیکیش بۆ خۆ پا زانده وه به کار به یئری کارگه ریه کی زۆر له سه ریان دروست ده کات، زۆر به زه حمه ت توانای به ره نگاری نه و ئاره زووه ی ده بیته و ژیرترین و پاکترین ئافره ت له و ئاره زووه و له و یاسایه هه لئاوێردی.⁴

1- شریه نی، مغنی المحتاج إلى معرفة معاني ألفاظ المنهاج، 502/1.

2- ریا پیراهیم، سیکولوجية المرأة، ص 45.

3- محمد فرید الوجدی: نوسه ر، پلۆنامه نووس، ئه دبیبکی میسریه، له سالی 1878 له دایک بووه وه سالی 1954 کۆچی دوا یی کردبووه، له گه رنکترین کتبه کانی فه ره نه گی سه ده ی بیسته مه. المنجد فی الاعلام، ص 611.

4- وجدی، محمد فرید، دائرة المعارف القرن العشرين، 596/8.

له قورئانی پیرۆز هیچ ئایەتێک بە راستە و خۆ وەیان ناپاستە و خۆ دەربارەی خۆ
پازاندنەوی پیاوان نەهاتوو، تەنھا یەک ئایەت هاتوو کە وایانگێشەیی هەموو
موسڵمانان دەکات بە خۆ پێکخستن و خۆ جوانکردن و پازاندنەوی بە پۆشاک و پۆنی
خۆش کاتی چوونە مزگەوت و نایب پووتەلە دیار بکەن.¹ خۆای گەر
دەفەر مویی: ﴿يَبْنَىٰ مَادَمَ خُدُوْا زَيْنَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾ الأعراف: 31.

برگه‌ی سینه‌م: مدرجہ‌گانی خورازاندن‌وہ یو ئافرمەتان

۱- نه و جوانکاری و خو پازاندنه و ی بڼه نافرمان پڼگه پیدراوه له چوار چپوه به کی دیاری کراوه. که بریتیه له پوښاکي ناوړشم، خشل و زړخو زیو، کل و خنه، چاککردن و پنځستنی قژي سر، له گډل به کارهیتانی هندی کهره سې نری جوانکاری که نافرمان له ناو ماله کانیا به کاری دهیتن.

نوشته‌ای که لده‌روهن و دیارن وک ننگوستیلو حلقه، خه‌نی ده‌ست و کلسی چاو که ناتوانی بشاردیقته‌وه، دیارکه‌وتغیان بۆ بیگانه هیچ گرمان و گوناومیکی تیا نیه، به‌لام بازنی ده‌ست و خلخالنی پی و ملوانکه و پشتینه و گواره که له و شوینانه ته‌ماشا کردنیان په‌وا نیه و به‌عوره‌ت داده‌نرین، نه‌وا دیار که‌وتنیان دروست نیه، چونکه خوای گه‌وره به‌نایه‌تی قورئانی پی‌رۆ ته‌ماشا کردنی نه‌وا شوینانه‌ی حرام کردوه ته‌نھا بۆ نه‌وانه نه‌بیت که له‌نایه‌ته‌ ناویان هاتوه.² که بریتین له: هاوسەر، باوک، باوکی هاوسەر، برا، کوپی برا و کوپی خوشک، که‌نیزه، خزمه‌تکار، نه‌وا پیاوانه‌ی له‌مالیان کارده‌کن وجینگه‌ی گومان نین، نه‌وا مندالانه‌ی که هیشتا ئاره‌نووێ سه‌یر کردنی ئافره‌ت ناکن.

[illegible]

١- الطبري، جامع البيان، 5/210. وابن كثير، تفسير القرآن العظيم، 2/186.

2 - الشوكاني، نيل الأوطار، 117/6.

بُعُولَتِهِمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ نِسَاءَهُمْ أَوْ مَالَهُمْ
 أَيْمَانُهُمْ أَوْ السَّيِّئَاتِ غَيْرِ أُولَى الْأَرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوْ الْطِفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى
 عَوْرَتِ الْإِنْسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لَعْلَهُمْ مَا مُخْفَيْنٌ مِنْ زِينَتِهِمْ وَتَوْبُوا إِلَى اللَّهِ
 جَمِيعًا إِنَّهُ السَّمُوعُ لَعَلَّكُمْ تَقْلِحُونَ ﴿النور: 31﴾

2- بقیان وہ یہ جوانی وپازا وہ بیان نیشانی ہاوسہ رو باوک وپرا و نہ و نہ و
 پیوانہ ی لہ مالیان کاردہ کہن وجبگی گومان نین، نہ و مندالانہ ی کہ ہیشتا
 ثارہ زہوی سہیر کردنی ثافرت ناگہن۔

3- نابی قاجیان بہ شیوہ یہ کی توند لہ زہوی بدن، تاوہ کو دہنگی خلخالیان
 بیت وسہرنجی خہ لکان بق خوی پابکیشی۔ سہید قوتب پرحمتی خوی لی بی
 دہ لیت: نہ و برگہ یہ نہ و ہمان بق پوون دہ کاتہ وہ کہ وا خوی گہ و دہ خوی
 خولقینہ رہ و ناگاداری قول و وردی ہہ مو پیکہاتہ کانی دہرونی شادہ میزادہ، بہ
 ہہ مو شتہ نہتینی و پہ نہانہ کانی شادہ میزادہ پسقپو شارہ زایہ، بقیہ نہ و جڑہ
 پویشتنہ ی پہ سہند نہ کردوہ، چونکہ زور جار خہ یال وئہ ندیشہ کاریگہ ریان لہ سہر
 ہہ ندی کہ س زور زیاترہ لہ شتی واقعی و بہ رجہ ستہ وک بزوتنہ ر بق ہہ لچوونی
 ثارہ زہوی جینسی۔ ہہ ندی کہ س ثارہ زہوی جینسیان بہ بینینی پیلوی ثافرت،
 جل و بہرگی، دہنگی خشلہ کانی، بزنی دہ بزوی، زیاتر لہ وہی خودی ثافرتہ کہ
 خوی ببینی، یان لہ بہر دہستیان بیت۔ نہ و جڑہ کہ سانہ زون، دہروناسان و
 پزیشکانی دہرونی زیاتر ٹاشنان بہم جڑہ کہ سانہ¹۔

4- قورٹان دیارکہ وتنی جوانی بق بیگانہ حہرام کردوہ، تہنا نہ و شوینانہ ی بہ
 دیار دہ کہن، وک: دہست و دہم وچاو، یان نہ و شوینانہ ی کہ دور لہ خواست و
 ثیرادہ ی خودی ثافرتہ کہ دیار دہ کہ ویت۔ گورٹراوہ: (إلا ما ظهر منها) بریتہ لہ
 دہست و دہم وچاو: کلی چاوو خہ نہ و حہلقہ ی دہست²۔

1 - سید قطب، فی ظلال القرآن، 2514/4۔

2 - طبری، جامع البیان، 158/10۔

نښن عباس عليه السلام ده‌لې: مه‌به‌ست له‌ ده‌رکه‌وتنی جوانی و‌پازلوه‌یې: بریتیه‌ له‌ پوه، کلی‌ چاو، ده‌ست، خه‌نه‌ و‌ حه‌لقه‌ی ده‌ست، که‌ نه‌وانه‌ هه‌میشه‌ به‌ ديار‌ ده‌که‌ون و‌ نه‌وانه‌ی هاتوچ‌ژيان‌ ده‌که‌ن ده‌يان‌ بینن.¹

عائشه رضی الله تعالی عنہا ده‌فهرمووی: نه‌سمای خوشکم رضی الله تعالی عنہا² هاته‌ مالمان‌ و‌به‌ پ‌ژشاکینکی‌ ته‌نک‌ خوی‌ داپ‌ژشیبوو، پی‌غه‌مبه‌ری‌ خوا عليه السلام به‌ریه‌رچی‌ دلوه‌ و‌گووتی: نه‌ی‌ نه‌سما‌ گه‌ر‌ نافرته‌ گه‌یشته‌ ته‌منی‌ یې‌ نویژی‌ بی‌جگه‌ له‌ ده‌ست‌ و‌ده‌م‌ و‌چاوی‌ ناپیت‌ هیچ‌ شوپنه‌کی‌ تری‌ ديار‌ بگه‌ویت. ((يا أسماء إن المرأة إذا بلغت المحيض لا يصلح أن يرى منها إلا هذا وهذا)) وأشار إلى وجهه وكفيه.³ له‌ نه‌بی‌ هوره‌ پره‌ عليه السلام ده‌گپ‌نه‌وه، که‌ پی‌غه‌مبه‌ری‌ خوا عليه السلام قه‌ده‌غه‌ی‌ کړدوه‌ له‌ کاتی‌ نویژدا‌ پیاو‌ ده‌م‌ و‌چاوی‌ داپ‌ژشې. هه‌ر‌ ب‌زیه‌ زانایان‌ به‌ کومه‌ له‌ گه‌ل‌ نه‌وه‌ن‌ که‌وا‌ نافرته‌ له‌ کاتی‌ نویژو‌ نیحرام‌ به‌ستاندا‌ ده‌م‌ و‌چاوی‌ به‌ده‌ره‌وه‌ یې‌. واته‌: گه‌ر‌ له‌ دووکاته‌ په‌سه‌ند‌ یې‌، نه‌وا‌ له‌ کاته‌کانی‌ تردا‌ گونجاو‌ ترو‌ په‌واتره‌. ((نهی عن السكّن في الصلاة، وأن يغطي الرجل فاه)). (لذلك أجمعوا على أن على المرأة أن تكتشف وجهها في الصلاة والإحرام).⁴

5- حه‌رام‌ کړدنې‌ زږد‌ له‌ و‌ کړداره‌ جوانکارپانه‌ی‌ ده‌کړیت‌ له‌ ناو‌ کومه‌لگې‌ نافرته‌تان. عائشه رضی الله تعالی عنہا ده‌فهرمووی: که‌وا‌ پی‌غه‌مبه‌ری‌ خوا عليه السلام نه‌فره‌تی‌ له‌ و‌ نافرته‌ کړدوه‌ که‌ ده‌نگی‌ به‌ر‌ز‌ ده‌کاته‌وه، پوهی‌ خوی‌ ده‌تاشې‌ به‌مه‌به‌ستی‌ جوانکاری،

1- مصدر نفسه، 158/10.

2- أسماء بنت أبي بكر الصديق: به‌ خاوه‌نی‌ دوو‌ پلټن‌ ناسراوه، 27- سال‌ پېش‌ کړچ‌ کړدن‌ له‌ دایک‌ پوه، شعوی‌ به‌زیمې‌ کوې‌ عوام‌ کړدوه، دایکې‌ عه‌بدلایه، پاش‌ شه‌مید‌ بیوتی‌ کووه‌کې‌ به‌چه‌ند‌ بل‌نک‌ کړچې‌ نوی‌ ده‌کات‌ سالی‌ 73‌ کړچې‌. ابن‌ حجر، الإصابه، 7/8. والذهبي، سير أعلام النبلاء، 287/2.

3- سنن أبي داود کتاب: اللباس باب: فيما تدي المرأة من زينتها حديث: 4104، 62/4.

4- سنن أبي داود کتاب الصلاة باب: السدل في الصلاة، حديث: 643، 174/1. والماکي، ابن‌ العربي، عارضة الأحوزي بشرح صحيح الترمذي، کتاب الصلاة، 170/2.

جل و بهرگی خوی داده دئی، بروی دهره وهی پیستهی لاده دات بهمه بهستی شه وهی
بریه دار بیت. ((لعن الصالفة، والخالقة، الخارقة، والقاهرة¹)).²

هوی حرام کردنی شه و کرده وانه له وانه یه بگهریتته وه یو:

ا- له بهر شه وهی شه و کرده وانه په وشتی ئافرده ته فاجره کان بووه، هر مه بهستی
شه وانه.

ب- له وانه یه شه و کرده وانه بق فیل کردنیک (التللیس) بیت له پیاوان.

ج- له وانه یه ببیتته هوی گورانی خه لقی خوا، وه کورتانی دهست.

به لام شه و دهرمانانه ی کهوا له که ی دهم وچاو لاده بات، ده یارزیتته وه بق
هاوسری، شه وه هیچی له سر ناکه ویت، هر وه ها دهره تانی مووی زیاده ی دهم و
چار، له وانه یه فهرمووده ی (النامصة) مه بهستی تنها خالی سه ره وه بیت.³

6- پیویسته هه مو وه ولی خوی بدات رازاوه یی خوی بشاریتته وه، گهر دیار
که وت له بهر هندی کاری تاییه تی پیویست، شه وه چی له سر ناکه ویت، وه ک:
چونه دهره وه بق کرینی هندی کهل و پهل، شایه تی دان.⁴ یان کارکردن بق دابین
کردنی بژیوی خوی ومندالی گهر که سی نه بوو. به لام زانایان یه که دهننگن له سر
شه وهی ئافره ت نابی بجیتته دهره وه و دهم وچاوی دیار بی کاتی نقد بوونی
فاسقان.⁵

1- الصالفة: (ماور ده کات کاتی مرینی یه کیک). والخالقة: (تاشینی یو بهمه بهستی جوانی).
الخارقة: (دانیینی جل و بهرگ کاتی مرینی یه کیک). والقاهرة: (شه وه یوکاری پیستهی هه لده گری تاوه کو
بریه دار بیت).

ابن الأثیر، نهاية غریب الحديث والأثر، 427/1، 64/1.

2- البخاری: 23- کتاب الجنائز، باب: 37 ما ینهی عن الحلق عند المصیبة، الرقم:
211/1296.3

3- ابن الجوزی، أحكام النساء، ص 342.

4- الشوکانی، نیل الأوطار، 117/6.

5- الشوکانی، نیل الأوطار، 118/6.

ده بینن په یوه نډیه کی توند هیه له نټوان هیلکه ی شافره ت و سپږم وژانی کورپه له له گال باری ژبانی شاده میزاد له دونیادا. هه روه ک به لکه نه ویسته یه ک هیلکه بق یه ک سپږمه، بویه هه ر ژنیک بق یه ک پیاوه. بویه هه ر لادانیک له و به رنامه یه له هه ردو نمونه دا پیشویه کی وا دروست ده کات و له کوناییدا کاره ساتی لیده که ویتته وه. هه روه ک باسما ن کرد له 300 ملیون سپږم تنه نا به کیان بوی هیه بجپته ناو هیلکه وه، گه ر نه و ژماره زقده وه یان هه نډیکیان له یه ک کاتدا چوونه ناو هیلکه نه و کاره سات دروست ده بیت بق دایکه که و بق کورپه کانیش، چونکه مه حاله دایک بتوانی ژماره یه کی تقد کورپه له له ناو مندا لاندانده هه لبرگی و خوراکي پیویستیان بق دابین بکات. له و جوره بارودخده دو نه نجام دیته پیشه وه: به که میان مردنی کورپه کانه یه ک له دوا ی یه ک، چونکه خواردن ته و او شوینی گه شه ی نیه، دوهم مردنی دایکه که یه چونکه خوراکي ته و او ی بق نامینته وه، توانای هه لگرتنی نه و باره قورسه ی نابیت، کاتی دایک مرد نه وه به شیوه یه کی به لکه نه ویست کورپه کانیش ده مرن. گه ر کورپه کان هاتنه دونیاوه نه وا کیشه ی شیرداین کردن و شوین ویزنویان دیته پیش. له نه نجامی نه و کاره کاره ساتیکی گه وره ی کومه لایه تی و نابوری و خیزانداری لیده که ویتته وه، ده بیت هه کاریکي سه ره کی بق له ناو چوونی مرقایه تی. به لام خوا ی به زه یی هه موو کرده وه کانی به رنامه پژی بق کراوه بویه هه رگیزاو هه رگیز ناهیلیت نه و شته پویدات، به لکو هه رکا تیک کو پیتین پویدا نه وا دروست بوونی کورپه له هه ره س ده هین و هه رگیز شتیک دروست نابیت به ناوی کورپه له، له جباتی نه و کیسه یه کی بی گیان دروست ده بیت که پرپه تی له کیسه ی ناوی قه باره جیاواز که له زانستی پزشکی ناسراوه به (الرحاء الحویصلیه- الحمل العنقودي - Hydatidiform mole) واته (سک پری دروینه به کیسه ی ناوی- کیسه ی هیشووه تریسی). واته چن خوا ی گه وره هه رگیز ناهیلیت کو پیتین پویدات له ناو سکی دایک، چونکه کاره ساتی به دواوه یه، ناواش قه ده غه ی کردووه له ژبانی دونیای شاده میزادان.

هاوسه ری خوی. بویه هرچه نده هولو بدهن ناتوانن بچنه ژورده وه، به پیچه وانه وه گشتیان له ده ورویه ری ده که ون وده مرن، نه وهش نمونه ی خیزانیکی به وه فاو پاکه.¹

به لام له کومه لگه ی ناده میزادا چونکه خوی گه وره دوو ړنگه ی بق داناون، په کیان ړنگه ی هیدایه ت وپابند بوونه به به رنامه ی خوا، نه وی تریان ړنگه کانی ده ستردی مړو و هولو ناره زووه کانیته، جا نه گهر ړنگه ی دووه می گرت نه وا ده توانی ه موو کاریکی نادرست بکات، به لام نه نجامه که ی دروست کردن پشیوی و ټینکدانی کومه لگو له ناو بردنی مرقایه تی به. خالی دووه مه که وا بانگېشته ی بق ده کریت له لایه ن هندی گروپ و، به پالېشتی زل هیزه کانی جیهانی سه رکرده کانی ماسونیته ی بق نه وه ی بتوانن به ناسانی چه یوکی ده سه لاته پیسه که یان به سه ر جیهان سه پینن گهر بویان بجیته سه ر. ﴿ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ اَيْدِيَ النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ الروم: 41.

هندی جار دوو هیلکه له هیلکه دان داده به زیت وهر هیلکه یه کیش له گال یه ک سپېرمدا جووت ده بیټ و دوو کورپه له ی جمکی به ته واووته ی به یه ک نه چوو دروست ده بیټ Dizygotic Twins. زور جاریش هیلکه ی پینتېنراو ده بیټه دوو به ش یان زیاتر، نه وا مندالی جمکی به یه کچووی ته واو دروست ده بیټ. Monozygotic Twins

برگه ی چوارم: پاژاومی پیاو بو خیزانی

په سه نده که پیاو خوی جوان بکات بق ثافره ته که ی، هه روه ک نین عباس ﷺ ده فهرمووی: ((من خوم جوان ده که م بق خیزانم هه روه ک نه و بق من خوی جوان ده کات، نامه ویت من هه موو هه قی خوم له و وه ریگرم و هه قی نه ویش له سه ر من بمینى)).² چونکه خوی گه وره فهرموویته ی: ﴿وَلَمْ يَمْثُلْ اِلٰى الَّذِي عَلَيْهِنَ﴾ البقرة: 238.

1 — البار، محمد علی، خلق الإنسان بین الطب والقرآن، ص 179.

2 — القرطبي، الجامع لأحكام القرآن، 123/3. وسيد سابق، فقه السنة، 220/2.

نېمامى قورتنى ¹ دەرپارەى گووتەكەى نېن عباس ﷺ دەلى: خۇ جوان كوردى پياوان لە بارتك بۇ بارىكى دەگوپى ، هەندى خۇ پازاندنەو شىاوە بۇ گەنجان و هەندىكى تر بۇ پېرەكان، بەگوپىرەى شوپىن وجىگەش بەهەمان شىوہ دەگوپى. دەرپارەى پۇشاكىش بەهەمان شىوہ، مەبەستىش بىرىتە لە پۇك وپۇشتەىى ودلى ئافرەتەكەى پى خۇش بىكات. هۆكارەكانى پازاندنەو شىوہ بىرىتىن لە: بۇن، سىواك، نېنۇك كوردن، قۇرىنكخستىن، لاپردىنى پېسى، كە كۆمەلى زانايان پەسەندىانە ².

ئەنەسى كۆپى مالېك ﷺ، دەلى پىغەمبەرى خوا ﷺ دەفەرمووى: ((لە دونيا ئافرەت و بۇنى خۇش لا خۇشەوېست كراوہ ، نوپۇش بېلبېلەى چاومە)) ³.

فەرمودەكە وا دەگەنەى كەوا پياوان دەبى جۇرى عەترو بۇنەكانيان پەنگى نەبى بەلام بۇنى نۇد بى وەك : مېسك و عەنبەر و عود و عەتر، بە پىچەوانەى ئەوہى ئافرەتەكە دەبى بۇنى كەم بى وپەنگى نۇد بى وەك: زىياد و عەبىر ⁴.

1- الفارطېي: موحەمەد كۆپى ئەحمەدى مالكى ئەندەلوسىيە، لە پياوچاكان بوو، مەلەسېرى قورئانە و كىتابى نۇدى داناو، لە مېسك كۆچى دىلەى كوردە سالى 671 ى كۆچى. ابن عماد الحنبلى، شىزرات للذهب فى أخبار من ذهب، 335/5.

2- السىد سابىق، فقه السنة، 220/2-221.

3- سنن الكبرى للبيهقى الرقم: 13232، 78/7. والحاكم، المستدرک على الصحيحين. الرقم: 2676، 174/2. ومسنند أبو يعلى الموصلى، الرقم: 3481، 199/6.

4- للشوكانى، نيل الأوطار، 180/1.

به ندى دووم: پۇشاك و خۇدا پۇشيني ئافرهت (حجاب المرأة)

الحجاب: (داپۇشېن، شاردنەو. وامرأة محجوبة: خۇى به شتىك داپۇشېووه).¹

برگەى يەكەم: داپۇشېن و ھىترەت

1- ھەروەك باسماڭ كىرگەن لىكچۈنەكى زۆر ھەيە لە نىوان ژيان وپىنكەتەى ھىلكە ژيانى ئافرهت. ئەو دىوارەى دەورەى ھىلكە دەپپارزى ئە ھىرشەكان و ھەپەشەكانى دەورەىر لە پىش پىتېن وداى پىتېن، برىتە لەو پۇشاكەى لەبەرى دەكات و خۇى پىش پۇشە دەكات و دايك وياوك و كەس و كارىتەى كە ھەردەم ئامادەن بۇ خىزمەت كىرنەى و ھەرگىز لى كىرنەى كاتى بوونى بارى ئامەموار. كچ كاتى لە مالى باوكەتەى دەتوانى خوازىتەى بىرەت، كە ئەو ىش برىتە لە خالەكانى پىشواى لە ژيانى ھىلكە. دواى ئەو ى ئەو سىپىرمەى خواى گەرە دىارى كىرەو بۇ پىتېن ھىلكە، ئەو ىش وەك ئەو ىە كچ خوازىتەى دىت و ىەكە دەبىتە قىسمەت و ىەش ئەو ى ھەر بە و ىستى خواىە. ھەر كات پىتېن پووىدا ئەو دىوارى دەورەو ى ھىلكە چەند جارەى خۇى ئەستور دەبى و خالەكانى پىشواى وپىنكەو نووسان گىشتيان ھەلدەگىرەن تاوەكو ھىچ سىپىرمەكى تر نە توائى بچىتە زورەو و كچ پىتېن پووىدات، بەمەش ھەموو سىپىرمەكانى تر بە داخەو لە دەورە بەرى ھىلكەو دەمىن. ئەو دىمەنەش وەك ئەو ىە كاتى كچ ھاوسەرى بۇ دىارى كرا ئەو بۇ كەسى تر نىە بچىتە خوازىتەى، يان پەيوەندى جىنسى لەگەل بىەستى، چۈنكە خاوەن ھاوسەرو مالى خۇقەتەى بۇ كەسى تر نىە دەست بختە كاروبارى ئاومالىان، مەگەر ئەوانەى لە پىگەى پاستى ئىسلام و موقۇايەتى لاىان دابى.

2- جۇرى پىتەى ئافرهت ھەروەك لە بەرگى يەكەم باسماڭ كىرگەن تەك و ئاسكتەر و ھەستىار ترە لە پىتەى پىا، گەر دانەپۇشەى دەبىتە ھۇكارىكى بىواندى ئارەزووى جىنسى كاتى تەماشاش كىرنەى، كە لىخشان. ھەروە ھەرگەى كارىگەرەكانى دەورەو كەمتەر گەر بەردەوام بەدەرەو ىت.

ٹافره تی موسلمان به پڑشاکتیکی تایبته ناسراوه که دهپاریزی له کاریگره کانی دهره وه، له هردوو پووی واتایی وماددی. له هه مان کات ٹافره تی موسلمان وه لاهی بانگ وازی خوی گه وره دی داوه ته وه، وه ک ناره زوویه کی فیتری ونه رکیکی خوی.

خو داپوشین جوانیه کی تایبته ده به خشی به ٹافره ته هره وه چون کلاوه ی زیرین هؤکاری جوانی پازاوه یی هیلکه بوو، به هه مان شتیوه پوشتی جوانترین هؤکاری جوانیه، جوانتره له پازاندن وه به خشل و هؤکاره کانی تری خو پازاندن وه.

پاریزیگاری ٹافره ته له هه یاه شهرم و پاکی خوی پاریزیگاریه له عزیزترین مولکی ٹافره ته، شهوش هه ربو به رژه وهندی خویته تی له هه ربوو دونیادا. راکردن به دوی ناره زووه جینسیه کان له به رژه وهندی ٹافره ته نیه چونکه هه رکه سیك بکه ویتته ناو نه و ناره زووانه نه واهه موو مولکی له ده ست ده دات، ناتوانی له ناو نه و چوارچیوه بیتته دهره وه. نه و ناره زووه یه ک سروشتی تایبته تی هه یه شهوش شه وه یه که کوتایی نایته، به رده وام پال به خاوه نه که دی ده نیتت بو زیاتر چوونه ناو نه و کاره، دویی بو کاره نامۆکان و شازده کان. هه ربویه نیسلام هه ندی مهرج وپابه ندی بو نه و ناره زووانه داناوه تاوه کو له چوارچیوه ی موقایه تی دهرنه چی بگاته ته نها ناره زوویه کی ناژه لی. خو داپوشین یه کیکه له و هؤکاره گرنگانه ی وه ک به ربیه سستیکی پله یه که مه به رامبه ر به و ناره زووانه هه م بو خودی ٹافره ته که، هه م بو شهوانه ی نیازی خرابیان هه یه، له به ر شه و هؤیه شه ثابینی نیسلام گرنگی تایبته تی به خو داپوشین داوه و مهرجی تایبته تی بو داناوه و ژماره یه کی نذر له نایته و فه رموده ی دهریاره یوه هاتوه.

﴿يٰۤاٰدَمُ قَدْ اٰزَلْنَا عَنْكَ اِلٰهًا بُوْرٰی سَوَءٍ يٰۤاٰدَمُ وَرِشًا وَّيٰۤاٰدَمُ اِنَّكَ مِنْ اٰۤاِنْتِ اللّٰهُ لَعَلَّهٖمْ يَذَّكَّرُوْنَ﴾ (الأعراف: 26). شه هید سید قوتب دهریاره ی شه و نایته ده لی: هاپوکیکی نذر پته وه یه له نیتوان ته قوای خوداو پوشاکی داپوشه ری عورده ته و هؤکاری جوانی، هه ربوکیان داپوشه رن، یه که میان عورده تی دل داده پوشتی وده پازینیته وه، شه وی تریان عورده تی له ش داده پوشتی

وده پراز ټيټه وه. نه و دوانه ش هاور ټکن. داپوشيني عه وړه شت ټيکي ژينگه يي وکاتي نيه، به لکو هره مان ټيکي خوايي په وخر ټسکه له ناو ناخي شاده ميزادا، خواي گه وړه له زه وي گه ره سه ي ته ووي بڼ پوښاک وڅو داپوشين دابين کړدوه بڼ شاده ميزاد، تواناشي پي داون بڼ به کاره يتاني. ﴿يَا سَايُورِي سَوَ تَکَم﴾¹.

پوښته يي ميژويه کي زځر کوني هه يه، ثانيي ئيسلاميش په کم شهرعته نيه که څو داپوشيني واجب کړدبي له سره ټافره ت. به لکو له نه ته وه کاني زځر کون نه و ده ستوره باو بووه، وه: له شهرعته ي زه رده شت ويه هودي و مه سيجي، به لام لاي عه رب له پيش ئيسلامدا نه بووه.

هه روه که له په يمانی کوندا (العهد القديم - التوراة) دا هاتوه: (خوا ده لي گه ر کچاني سه هيون به لووت به رزي به پتوه چوون، مليان دريژ کړدو، چاو بازيان کړد، به هه ننگاي کورت وڅو بادان، پتيان له زه وي به توندي کوتا تاوه کو ده ننگي خلخاله کانين بيت، نه و گه وړه ي سه هيون ټاگاداريانه، خواش به پروتيان داده ن. بويه له جياتي بڼي خوښ بوگنن، که چه ټيان ده کات له جياتي قڼ لوي، پشني نه ي له ناو چوون له جياتي که مه ريه ند، سوتان وکوي له جياتي جواني).²

له په يمانی نويدا هاتوه (العهد الجديد - الإنجيل): (ټافره تان خويان پراز ټيټه وه به پوښاکي هه ياو شهرم، وهرع وته قوا، نه وه که به زير و دوو گه وه رو پوښاکي گران به ها. هر نه وه يه له ټافره تي باوه پردارو خاوه ني چاکه خوازي ده وه شپته وه، فيري که م دواندن بيت له گ ل هه ر سر نواندن ټک).³

1- سيد قطب، في ظلال القرآن، 3/1278.

2- العهد القديم، الكتاب المقدس - كتب الشريعة الخمسة، سفر بنوء إشعيا، الإصحاح الثالث، ص 400.

3- العهد الجديد، للكتاب المقدس، رسالة بولس الرسول الأولى إلى تيموثاوس، ص 339.

بوونی خړدایو شین له ناو هندی نه ته وهی پېش ئیسلام له بهر په کښک له و هوځانه بووه:

1- وهك فه رمانځكي نايښي.

2- وهك فه لسه فه په كې بهر وه په هباني بوون، لای هندی له مه سیحیه کان ده بیږی.

3- له بهر نه مانی هیمنی وئاسایشی وولات، نه مانی خوږه وشت له ناو كومه لگه. به مهش خړ دایو شین ده بیته بیردو ټكي كومه لایه تی نه وهك نايښي.

4- له نهجانی غیرت وچه سویدی پیاو بووه بهرام بهر به نافرته.

نایښی پاکی ئیسلام به په ك چاو ته ماشای هردو په گز ده كات، هیچ پایو به ریزهك بړ په کیان نیه له سر نه وی تر مه گهر به رزی له ته قواو خوا په رستی نه بی. حوكمه كانی ئیسلام دایناوه به ته وای گونجاوه له گه ل باری جهسته و دهرونی هریه کیان، هندی كار كړدنې له لایه ن پیاووه حرامه چونكه بړ فساد سرده كیشی، به هه مان شیوه كاری تر هه په گه نافرته بیكات حرامه چونكه نه ویش بړ فساد سر ده كیشی. هردو کیان ته واکاری په كترن، به كاری نایبه تی هردو کیان په وپه وهی زیان بهر و پېشه وه دهوات. نو نایه تانه ی قورنانی پیرلوز كه فه رمانی به خړدایو شین كړدوه:

﴿وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَقْضُصْنَ مِنْ أَمْوَالِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُوهِرِهِنَّ وَلَا يَبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ آبَائِبِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ النور: 31

• ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلِيبِهِنَّ ذَٰلِكَ أَذْنُ أَنْ يُصْرَفْنَ فَلَا يُؤْذِينَ وَكَانَ اللَّهُ عَزْمًا رَّحِيمًا﴾ (الأحزاب: 59).

• ﴿وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسَلُّوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ﴾ (الأحزاب: 53).

ثانی نیسلام جوره پښاکیکې تاییه تی فیر نه کړدوه بق خق داپوښین بق نافر تان، به لکو هندی مرجی تاییه تی داناوه پتویسته ه بیت له ه مو نه و پښاکانه ی که بق داپوښین به کاردیت، نه و د به گوړه ی گورانی نه و وولاته کان ده گوړی. ثانی نیسلام ه مو عورف وعاده تیکې نه زانی پتیش نیسلامی وه لا نه ناوه گر پیچه وانه ی شرعی خوا نه بیت. دهرباره ی پښاک، به ه مان شیوه ه مو جوره پښاکیکې قه ده غه نه کړدوه به لام گورانکاری پتویست و مرجی تاییه تی بق داناوه.

زانایانی نیسلام له پوانگه ی ثایه ت و فرموده کانه وه هندی مرجیان بق خوداپوښین داناوه.

برگه ی دووم : مهرجه کانی پښاکې خوداپوښین (شروط العجاب)

شیخ محمد علی الصابونی نه و مرجانه ی یاس کړدوه:¹

1- نه و پښاکه ه مو له شی داپوښیبی، له نافر تیش ه مو له شی عورده ته نه ا ده ست وده م وچا و نه بیت، ه روه ک لای حه نه فیه کان و مالکبه کان وئین جهریری طه بری.²

به لکه شیان نه و نو فرموده یه: عائشه رضی الله عنها ده فرمووی: نه سمای خوشکم رضی الله عنها اته مالمان و به پښاکیکې ته نک خوی داپوښیبو، پیغه مبری

1- الصابونی، محمد علی، روائع البیان فی تفسیر آیات الأحکام، 384/2 وما بعدها.

2- الطبري، جامع البیان فی تفسیر القرآن، 94/18.

خوارق^۱ بہرہ رچی داوہ ووتی: ئی ئسما گہر نافرہت گہیشٹہ تہمہنی بی نوئی
بیجگہ لہ دہست ودم و چاوی نابیت ہیج شوینہ کی تری دیار بک ویت۔

لہ ئی ہورہیرہ^۲ دہ گپنہ وہ، کہ پیغہ مہری خوارق^۳ قہدہ غی کردوہ
لہ کاتی نویدا پایا ودم و چاوی داپوشی۔

بہ لام شافعی و حنبلیہ کان دہلین: ناوہ پڑکی فرمودہ کہ ئوہ دہ گہ نی
کہ وا پتویستہ ہموو پاژاویہ ک بشارد ریتہ وہ بہ رامبر بہ بیگانہ تہنہا ئوہ نہ بی
کہ وا بہ بی ویت بہ دیار دہ کہ ویت وہ ک ہاتنی باہ کی توند کہ دہ بیتہ ہوی
دیار ک وتنی قاچ و شوینی تر۔^۱ بہ لگہ شیان گوونہی عائیشہ بہ کہ دہلین: خوا رہم
بہ نافرہ تانی کترج کہ رہ کان بکات کاتی ہاتنہ خوارہ وہی ئوہ ئایہ تہ (وَلْيَضْرِبْنَ
بِخُمْرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ) چارو گہی خویان لہت کردوہ خویان پی داپوشٹ ((یرحم اللہ
نساء المهاجرات الأول، لما أنزل الله: شققن مروطهن* فاخترن بها))۔^۲

ہندی لہ زانایانی تر دہلین لہ و کات وسہرہ مہی کہ وا فہ ساد و بہد پڑوشتی
بلاوہ دہ بی نافرہت ودم و چاویشی داپوشی۔

2- ئوہ پڑشا کہ نابی پاژاویہ بیت و سہرنجی خہلکی پابکیشتی، وہ ک بوونی
پہنگی زقدو بریقہ داری، چونکہ مہرجی حق داپوشین لادانی سہرنج و تپروانینہ
نہ وہ ک پیچہ وانہ۔

3- پیویستہ ئسستور بیت نہ وہ ک تہنک، ہموو لہشی داپوشی، پیستہ لہ
زیرہ وہی دیار نہ بیت۔ گہر پہنگی پیستہ دیار بوو مانای ئوہیہ ہوکاری فیتنہ بہ
نہ وہ ک لادانی فیتنہ۔

ئہ بی ہورہیرہ^۳ دہ گپنہ وہ: دہلی پیغہ مہری خوارق^۴ فرمودہ تی: ((دو
کرمل دوزہ خین، وہ ک ئوانم نہ دیوہ۔ کرملیک قامچیان بہ دہستہ وہیہ وہ ک کلکی

1 - الصابونی، روائع البیان فی تفسیر آیات الأحکام ، 155/1۔

2- البخاری 68- تفسیر سورة النور باب: 251 حدیث: 4480۔ وسنن أبی داود کتاب
اللباس باب: لباس النساء حدیث: 4102 ، 61/4۔ المرط: قوماشیکی خوریہ شان وسنگ سک
دادہ پڑوشی دیزدہ بیتہ وہ بڑ سہر ناوچہی عورت۔

چېل وایه وله خه لکې دده دن. نه وی دیکه نه و نافرته دن که پښاکیان له بهر دایه به لام هر پروت دیارن. نه وانه ی به لارو له حجه ده وږن به رتیه، قژی سریان وایه ستاوه وه ک قچکې سهر پشتمی ووشتړ وایه، نه وانه ناچنه به هه شت، بونی به هه شت ناکه ن، هر چنده بونی به هه شت چنده ها ساله پری ده پوات)) (صفغان من اهل النار لم أرهما. قوم معهم سياط كأذناب البقر يضربون بها الناس. ونساء كاسيات عاريات. مميلات مائلات، رؤوسهن كأشمة البخت * المائلة، لا يدخلن الجنة، ولا يجدن ريحها. وإن ريحها ليوجد من مسيرة كذا وكذا)).¹

نېن عومره عليه السلام ده لی: گویم له پیغه مېری خوا عليه السلام بوو ده یفرموو: ((له کړتایی نه ممتی من نافرته پیدا ده بن که و پښاکیان له بهر دایه به لام پروت دیارن، قژی سریان وه ک پشتمی ووشتړ، نه وانه به نه فرته بګن، چونکه نه فره تیان لیکړاوه)) (سیکون آخر امتی نساء کاسیات عاریات رؤوسهن کأشمة البخت، العنوهن فأنهن ملمونات)).²

4- فراوان بیت نه وه ک ته سک: واته ناییت ته سک بیت ویه له شه وه نووسایی هر وه ک بلنی وه سفی له شی نافرته ته که بګات به تاییه تی ګر ته نک بوو. نعمونی نه و ګړده ویه په نگ ګرشتیانن که زلر ته سک و ته ننګن.

5 - پتیوسته بونداری بوخراوی نه بی: واته بونی نه پوات بق لای خه ک، چونکه نه بو موسای نه شعری عليه السلام ده لی: پیغه مېری خوا عليه السلام فرموو یه تی: ((هر نافرته تیک خوی بونداری بګات ویه سهر خه لګاندا سووړایه و به به سستی نه وه ی هه ست بهو بونه بګن نه و وه ک نه ویه زینای کړبی)) (أما امرأة استعطرت فمرت على قوم لیجدوا من ريحها؛ فهي زانية)).³

نه بو موسای نه شعری عليه السلام ده لی: پیغه مېری خوا عليه السلام فرموو یه تی: ((هر

1- مسلم 37 - کتاب اللباس باب: 34 حدیث: 125 - 2185/2128:4 * أشمة البخت: نه به زینایه ی سهر پشتمی ووشتړ. الفیروز آبادی، قاموس المحيط، 1452.

2- الطبرانی: الرقم: 1127، ص 465.

3- سنن أبی داود، کتاب الترجل باب: تطيب المرأة للخروج الرقم: 79/4173:4.

ثَاوَدَ تَيْكَ بُوخَرِي بَه كَارْمِيْنَا بَا نَه يَه تَه نَوِيْزِي شِيْوَان (العشاء) ((أَيَا امْرَأَةَ أَصَابَتْ
بُخْرًا؛ فَلَا تَشْهَدُ مَعَنَا الْعِشَاءَ الْآخِرَةَ)).¹

نَه گَر بۇنداری ثَاوَدَه لَه مَالَه كَانِي خَوَادَا هَرَام بِيْت كِه وَاتِه بَقْ بَا زَارُو كُچَه وَ
كُزَلَانَه كَان دَه بِيْ چُون بِيْت؟

پِيْغَه مَبَهَرِي خَوَادَا بَقْ شِيْمَهِي پُوون كُزَلْتَه وَه جُورَه كَانِي بَقْ بَقْ هَر دُوو پَه گَز
ثَاوَدَه كُو تَووشِي گُومَان وَهَرَام نَه بِيْن. لَه عِيْمَرَانِي كُوهِي هَه صِيْن
دَه گِيْرَنَه وَه دَه لِي: پِيْغَه مَبَهَرِي خَوَادَا فَه رَمُوِيَه تِي: ((بُزْنِي پِيَاوَان نَه وَ بُوْنَه يَه
كِه بُوْنِي هَه بِيْ وَ پَه نَكِي نَه بِيْ، بُوْنِي ثَاوَدَه تِيْش پَه نَكِي هَه بِيْ وَ بُوْنِي نَه بِيْ)) ((أَلَا
وَطِيبَ الرِّجَالِ رِيْحٌ لَا لَوْنَ لَهُ، أَلَا وَطِيبَ الْمَرْأَةِ لَوْنٌ لَا رِيْحَ لَهُ)).²

6- نَابِيْت لَه پُوشَاكِي پِيَاو بَكَات: لَه پُووي پَه نَك وَ شِيْوَه وَ جُوِي دُووِيْن.

نِيْن عَبَاس دَه لِي: پِيْغَه مَبَهَرِي خَوَادَا فَه رَمُوِيَه تِي: ((نَه فَرَه تِي خَوَا لَه وَ
پِيَاوَه يَشِيْوَه يَخُوِي وَه كِ شِيْوَه يَثَاوَدَه دَه گُوهِي، لَه وَ ثَاوَدَه تِي شِيْوَه يَخُوِي
وَه كِ شِيْوَه يَثَاوَدَه دَه گُوهِي)) ((لَعَنَ اللَّهُ الْمُتَشَبِّهَاتِ مِنَ النِّسَاءِ بِالرِّجَالِ،
وَالْمُتَشَبِّهِينَ مِنَ الرِّجَالِ بِالنِّسَاءِ)).³

چُونَكِه مَهَبَسْتِي پُوشْتَه يَدَاوُشِيْن وَ نَه نَاسِيْنَه وَه يَه، گَر خُوِي بَقْ شِيْوَه يَثَاوَدَه
گُوهِي نَه وَه بَه وَه دَه نَاسَرِيْتَه وَه، كِه وَاتِه پُوشْتَه يَه يَه كِه ثَاوَدَه يَخُوِي نَه پِيْكََاوَه وَ
بَه تَال بَه وَتَه وَه؟

7- نَابِيْت بَه پُوشَاكِي بِيْ ثَاوَدَه پَان بَجِيْت، وَه كِ: جُوْلَه كِه كَان، دِيَانَه كَان،
مِيْنْدُوسَه كَان، چُونَكِه مُوسْلِمَانَان كِه سَايَه تِي تَايَبَه تِي خُوِيَان هَه يَه وَ نَابِيْ لَاسَايِي بِيْ
ثَاوَدَه پَان بَكِه نَه وَه لَه هِيْج شَتِيْكَدَا، هَه رَوَه كِه لَه قُورُنَانْدَا هَا تَوَه: ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَٰلَنَ

1- سنن أبي داود، كتاب: للرجل باب: تطيب المرأة للخروج الرقم: 4175/79.

2- سنن أبي داود كتاب: اللباس باب: كراهية الرقم: 4048، 48/4.

3- البخاري 80- لباس باب: 24 حديث: 5/2194، 5496، 5/2194. وسنن أبي داود كتاب: اللباس

باب: نلباس النساء حديث: 4097، (4/60). مبروهها: عارضة الأحوذى، صحيح الترمذي 41 -

كتاب الأدب باب: 34 حديث: 234/2789، 10.

شَرِيعَةً مِنَ الْأَمْرِ فَاتَّبَعَهَا وَلَا تَنْجِ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿الْجاثية: 18﴾. به لکو پټويسته پيچه وانه ی نه وان بکه ی له هه ندی پووکارو ره وشتدا. نه یی هوریره ﴿نه یی ده گټرته وه: ده لی پټغه مبه ری خوا﴾ هه رموی ته ی: ((جووله که وگاوده کان پشی خویان بویه ناکه ن ټیوه پيچه وانه ی نه وان بکه ن)) ((إن اليهود والنصارى لا يصفون فخالفوهم)).¹

ټیپن عومره وه ﴿ده لی: گویم له پټغه مبه ری خوا﴾ بوو ده یه رمو: ((پيچه وانه ی نه وان بکه ن که هاو به ش بق خوا په یدا ده که ن، پشتان درټ بکه ن و سمیلتان کورت بکه نه وه)) ((خالفوا المشركين، وفروا اللحى، أحفوا الشوارب)).² له ټیپن عومره وه ﴿ده لی: ((هه ری که ټک له شیوه به نه ته وه یه کی بی باوه پ بچیت نه وه له وانه)).³

8- نابیت پوښاک ی خو به زل زانین بیت، یان زیاده پوی تیابی. نه وه ش ده وه سټیته سه رداب ونه ری تی نه و کومه لگه یه. له وانه یه نه وه ی بق هه ندی رولات زیاده پوی بیت بق نه وه ی تر شټکی ساده بیت. هه وه که خوی که وه ده هه رموی بخون وبخونه وه به لام زیاده پوی مه که ن چونکه خوا نه وانه ی خوش ناویت که زیاده پوی ده که ن.

خوی که وه هه رموی ته ی: ﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾ (الأعراف: 31)

نابی پوښاک ی گران به ها بیت وله خو بای بوون و فینو خو هه لکیشانی تیابی، چونکه خوی که وه ده هه رموی: ﴿وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَن تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَن تَبْلُغَ آلِجَالٍ طُولًا﴾ (الإسراء: 37).

1- البخاري 80- لباس باب: 62 الحديث: 2210/5559، 5. ومسلم 37- كتاب اللباس والزينة باب: 25 الحديث: 80 - 2165/2103، 4.

2- البخاري 80 - لباس باب: 62 الحديث: 2206/5، 5553.

3- سنن أبي داود كتاب: اللباس باب: ليس الشهرة الرقم: 44/4031، 4.

نئين عومر ۾ دهلي: گويم له پٽه مبهري خواجگه جو دهيفرمو: ((هر
كسيك پڙشاكى ناوداريه تي پڙشي نه وه پڙشي دوايي خواي گه وده به هه مان شيوه
پڙشاك دايد پڙشي وئاگري تيا به رده دات)) ((من ليس ثوب شهرة اليس الله يوم
القيامة ثوباً مثله)).¹ نه بو عه وانهش ۾ نه وهى زياد روتوه، ((ثم تلهب فيه النار)).

نه وهرجانهي باسمان كردن دهر يارهي پڙشاك وخو داپوشيني شافرهت ماناي
نه وه نيه متمانهي به غيرت وليها توويي شافرهتي موسلمان نيه، يان دور
خستنه وهي بيت له زيانى سهردهم ويئاگا بيت له هه مو پووداويك، به لكو خواي
گه وده هه مو به رزي وسه ربه رزي و كهرامهت وعزه تيكي بق نه وان ده ويئت وجياي
بكاتوه له كومه لي خراپه كاران وتانه و تهنه نهي فاجرو فاسقان، نه وانهي هه ردهم
به دواي نه وهن سووكي به باوه رداران بگه. له كه داريان بگه، به گووتارو كردار.
هر بزيه خواي گه وده بوي داناون كه وا نقره ي كات له مال بن، مه گه ر بق كاري نقر
پتويست نه بيت، تاوه كو وهك گه وهه رتيكي دره وشاوه بن له مال و كاتي چونه
دهر وهي، به هوي نه و پڙشته يي و حياو شهرمي كه خوي پي پازان دوتوه.²

به شداري شافرهتي موسلمان له پووداوه كاني سهردهمي پٽه مبهري جيتشيه
راشدينه كان وسه ده كاني دوايي باشترين شاهيدن له سر نه وهي شافرهت به هوي خو
داپوشينه وه دور نه بووه له پووداوه كان، به لكو له گه لي زياوه به شداريشي تيا
كردوه، نه و كاري بوي دانراوه به جوانترين شيوه نه تجامي داوه، نمونه شمان بق
نه وراستيانه نقره، هه ريه كيان له شويئي خوي باسيان ده كه ين.

هه روهك له نقره شويين باسمان كردوه كه وا نه و دور په گزه چونكه جياوازن،
له هه مان كات ته وواكاري يه كترين له هه ريوه باري جهه ستيي وده روني، بزيه
هه ردهم شاره زويي ديداري يه كترن ويه و شوقه ن كه بگه ن به يهك. بزيه شاني
نيسلام له پوانگهي ثايه ته كان وفه رموده كانه وه گرنگي نقره ي به م بابته وه داوه
ده ستوري پته و به رنامه ي تيرو ته سالي بق دارين توه تاوه كو له چوارچيتوه يه كي

1- سنن ابي دود كتاب اللباس باب: ليس الشهرة الرق: 44/4029.

2- ابن تيمية، حجاب المرأة، ص 5 وما بعدها.

مام ناوه ندی بیت نه به لای کپ کردن و دامرکانده دی ته ولو بروت، که پیچه وانه ی
 نه و غریزه و ناره زووه په که خوی گوره له خه لیکه ته وه له ناده میزادی دانوه، نه
 به دیوه که ی تردا بروت که سهریه سستی ته ولو وهریگریست و به دوی ه و او
 ناره زووه کانی بکه ویت به بی گویدانه هیچ ده ستورو یاسایه کی خودایی و داب و
 نه رسته کی کومه لایه تی، گوی نه دان به نه نجامه ناله بارو دژوارو ترسناکه کانی، که له
 نه نجامی نه و کاره ده که ویتته وه. خوی گوره ناره زووه کی شه هوانی له هه ردولادا
 خولقاندوه وه ک تاقیکردنه وه ک بق ناده میزادان تاوه کو به کردار بیسه لمینن کامه یان
 پابه ندی فرهانی خویوه کامه یان سهریچی ده کات، له سهره وه ی نه و لیسته
 هاتوه ناره زووی ناهرهت، مندال، زپو زیو خشل، نازده ل و دانه وینه. ﴿رُزِقَ لِلنَّاسِ
 حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْأَنْعَمِ
 وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَمِ وَالْحَرثِ﴾ آل عمران: 14.

نه دی له هه موان له پیشترو ترسناکتره بریتیه له خوشیوستنی ناهرهت. له
 نوسامه ی کوی زهید ﷺ ده گپنه وه، که پیغه مبه ری خوا ﷺ فرمویه تی: ((له
 دوی خوم گوره ترین و به زیانترین فیتنه بق پیاوان، که بویان به جی ماوه بریتیه
 له ناهرهتانه)). ((ما ترکت بعدی فتنة هي أضر على الرجال من النساء)).¹
 نه و یاسایانه ی که خوی گوره نارمویه تی بق مرقایه تی تاوه کو بتوانن به
 جوانترین شیوه مامه له بگن له گه ل نه و ناره زووه بریتین له: هاندان بق زوو ژن
 هیتان، چه ند ژنی، چاو داگرتن بق نترینه و میتینه، پوشته یی، ټیکه لاو نه برون،
 زوی تر له یاساکانی په یوه ندی نیوان ژن ومیرد، یاساکانی خپزانداري، یاساکان و
 مه رجه کانی کار کردن وچوونه دهره وه ی ناهرهت.

خوی گوره ده فرموی: ﴿قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَحُشُّوْا مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَحَفْظُوا

1- البخاري: 70 — النكاح باب: 18 الحديث: 5، 1959/4808.
 مسلم: 48. الرقاق باب: 21 الحديث: 97 - 2740، 2653/5.

فَرُوجَهُمْ^١ ذَلِكَ أَزْكَىٰ لَهُمْ لَئِنَّ اللَّهَ خَيْرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿النور: 30﴾. هـ روه ها ده هـ رموى:
﴿قُلِ الْمُؤْمِنِينَ يَعْزُبُوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فَرُوجَهُمْ﴾ ﴿النور: 31﴾.

ناره تى موسلمان له چارده سدهى پابور دى شو وه زمانه تى خوى به هـ مو
قه ناعت وياوه پښتو وه وه گرتو وه له ژيانى پلزان ش به جوان ترين شپوه جيبه جى
كردو وه به هـ مو سهره ستيه ك. هـ روه ها وه كېشه يه ك سهرى نه كړو وه،
به خه يال و بېرى دانه ها تو وه بلى پياوان خو داپوشينيان به سر ناره تاندا
سه پاندو وه. خوى گه وړه ده هـ رموى: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَىٰ اللَّهُ
وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا
مُبِينًا﴾ ﴿الأحزاب: 36﴾.

نيسلام هرگيز نه يو يستو وه له ناره تان شو وه ست و ناره زو وه مېنه يان
سه باره ت به خو جوان كردن و پازاندن وه و ناره زو وه تاييه تيه كاني تركپ
بكانه وه، يان داييمركيتنېته وه به زو له خو كردن، به لكو به پېچه وانه وه هـ مو
سهره ستيه كى پيدلو وه له باره وه له مالى خو، له ناو ده سته خوشكه كاني، ناو
كومه لى ناره تان. له هه مان كات نيسلام به چاوېكي نه فره ته وه ده پوانتېته شو
ناره ته ي كه ساپه تى خو وون ده كات، له ناره زو وه مېنه كاني لاده دات و شپوه ي
خو ده كاته پياو لاسايان ده كاته وه. هـ روه ك له وه رموده ي ثين عباس
پوايه تى كړو وه: ((لَعَنَ اللَّهُ الْمُتَشَبِّهِينَ مِنَ الرِّجَالِ بِالنِّسَاءِ، وَالْمُتَشَبِّهَاتِ مِنَ النِّسَاءِ
بِالرِّجَالِ))^١.

له وچه ند ساله ي دوايى زانايانى ده رونا سى خالتيكى گرنگيان دزيه وه
ده رياره ي لاسايى كړنه وه ي ناره تان بق پياوان و نه حجامه ترسناكه كاني، ده لېن:
نه گه ناره تان مامه لى كه كانيان وه كو كوپه كانيان بكن له پوشاك، شپوه،

جوری په روره دره کردن، ونالیتن، نه وانه هژکارن بق هندی نه نجامی دهرونی ترسناک له ژبانی دواپوژیدا. بهلې شو ده پینه کچیکې -کوپانه- المسترجلة- هرگیز واز ناهینې له هممو پوهشتی مینه به لام سیغه تی دژوری وتوندی پیاوان ودره گرې، نه و نه کچه دپته بهرچاو وک کچیکې جوانکيله (غانیه) له نیوان نارونه کانی مینه ی خق جوان کردن وپازاندنه، نارونه کانی کوپان که توندی دژوریه، واته شو کچه وک جولانه نه ولانولا دهکات. نه و دوو نارونه دژ به به که له ناو دهرونی شو بچکوله به تهنه دهکات و ناو وکو ده گاته ناستیک تووشی نه خوشی دهرونی دهکات و له دوا پوژ به ناراستی پوچوون بق کاری سوک وناپرو به ری ده بات.¹

برگه ی سینه م: دروست کردنی گومان بهرامبر به خودا پوشین

دواى دهرکه وتنی لاوازی موسلمانان، داگیر که ران ونیمیرالیزمی جیهانی به پالېشتی نکه رانی ده ستیان خسته ناو کاروباری کومه لگې نیسلامی به شیوازی جقروا جقور، به مه به سستی ټیکدان وشویندن و بلاوکردنه وهی فساد وگومان دروست کردن. یه کیک له و بابنه تانه ی که هلیان بژارد بریتی بوو له خودا پوشینی نافره ت. سهره تا ده ستیان کرد به دروست کردنی گومان دهریاره ی شهرعیه تی پوشته یی، بانگیشه یان بق نه وه کرد که وا نه و ده ستوره فرمانی نیسلام نیه به لکو عهره ب نه و داب ونه پته یان له بیزه نته یان وپومه نه غریقیه کان وهرگرتوه پاش فته صی شام ومیسر.²

قاسم نه مین ده لی³: نه و پوشته یی یه ی که پیاو به زور سه پاندی به سهر خیزانی،

1- زکریا ابراهیم، سیکولوجية المرأة، ص 49.

2 - هېني هارولد، حياة المرأة الكردية، ص 409.

3 - قاسم أمين: له سالې 1863 له میسر له دایک بووه، به په چهلک کورده، خویندنی قانونی له فوره نسا نه ولو کورده له سالې 1885 گه پوهنه وه میسر، یه کیک له دامه زیننه وهرگرده کانی نازادی نافره تان. وه زینه ی قازی ومسته شاری قانونی بووه له دانگای قاهره، دوو کتیبی هیه که تیایدا دوازی سهره سستی، نازادی نافره تان، فریدانی پوشتکی نیسلامی دهکات، کتابه کانیش (نازادی نافره ت، نافره تی نوی)، له گل سعد زه غول هولی دروست

تاوہ کو پرہی سہند بۆ کچہ کانی وداک و خوشکی و گشت نافره تان.¹
 ہر وہا دہ لئی: (پۆشتہیی ناو نیشانی ئو مولک کۆنہیہ، کلتورنگہ لہ
 کلتورہ کانی ئو رپوشتہ دپندہیی کہ مرؤفایہ تیایدا دہ ژیا چہند سہدہ یەک
 پئیش ئوہی بگاتہ پڼگہی راست و ہیدایہ تی ئوہی کہ بزانی شافرهت مولک نیہ،
 ہر لہ بہر ئوہی ناوی نافره تہ.²

لہ کوتاییدا زۆر بہ پاشکاوای بانگہ وازی ئوہی کردکہوا پۆشتہیی دہ بی نہ مینئی و
 بد پئینئی، ہر وہک گہرہ کانی لہ پۆژئاوا داوایان لیکر دبوو کہ بانگہ وازی بۆ بکات،
 گروتی (یہ کہم ہنگاو پتویستمانہ بۆ چوونہ پئیش و بہدہست ہینانی سہرہ سستی
 نافرهت بریتہ لہ دراندنی جلی خۆدایۆشین و لہ ناو بردنی ئاساوارہ کانی).³

پاش ئوہ دہستیان کرد بہ بلالوکردنہ وہی پپۆپاگہ ندہی نۆئی بہ وہی کہوا بہ
 ہژی پۆشتہیی شافرهت ناتوانئی ئازادی و سہرہ سستی خۆی تہواو وہریگریئت،
 خویندنی تہواو بکات، بژۆوی ژبانی خۆی دابین بکات، ہاوسہرہ کان ناتوان
 بہ تہواوی تام و چۆژ لہ ژبانی ہاوسہریتی وہریگرن، ہر وہک قاسم ئہمین دہ لئی:
 گہر پۆشتہیی ہیچ کہم وکورتیہ کی نہ بی ئوہ پپچہ وانہی سہرہ سستی مرؤفہ،
 نافرهت ناتوانی ئو مافانہی کہوا شہریعت و یاسا کانی دہستکرد بۆی داناوہ
 بہ دہستیان بہینئی، ہر وہک یہ کیکی ناتہواو ہلئسوکہوتی لہ گہل دہکریئت. ناتوانی
 ہیچ کارئک بکات ہر چہ ندہ شہریعت ہموو مافیکی داوہتی کہ ژبانی خۆی
 بہرپوہ بیات بہ یہ کسانہی ہر وہک پیاو، پۆشتہیی بہندی کردوہ ہر چہ ندہ یاسا
 یہ کسانہی کردوہ لہ سہرہ سستیدا لہ گہل پیاو. ہر پۆشتہیی ہیچ کہم وکورتیہ کی
 تری نہ بی تہنہا ئو وانہی باسماں کرد، ئوہ بہ سہ بۆ ئوہی پقماں لئی ہلئسی و

کرینی زانگی نیکلاری دا. سالی 1908 مریوہ. الأعلام، للزکلی، 185/5. وموسوعة وكالة انباء الشرق الأوسط، أعلام مصر في القرن العشرين، ص 85.

1- قاسم امین، المرأة الجديدة، ص 37.

2- قاسم امین، المرأة الجديدة، ص 37.

3- قاسم امین، المرأة الجديدة، ص 38.

همه مو نه فسټیکي سهریبه رزو دلسوز بڼه نازادی وه سستار به خړشیه کان و ناره زړه کانی ژبان لټی دوور که وټه وه. دوو یاره ی ده که موه کهوا له همو که م و کورته کان گوره تر نه ویه که به ریه سته له پټگۍ ته واو کړدنې خویندن).^۱

گر به ووردی سهری ووتنه کانی بکه ین ده بینین کهوا باسی مافی شافره و سهری ستنې شافره ده کات له شهریعتی نیسلا می، به لام خوی مه به ستنې سهره کی پوخوانی بڼه ماکانی شهریعت و نه هښتنې داب و نه ریتی نیسلا میه.

به و شتویه هیرش کرایه سر پایگه کانی نیسلا م له لاین کوفری جیهانی سهره تا به هوی دوو پوه کانی به ناو موسلمان وه ک قاسم شمین، سعد زه غلول، لوتفیه سید، هدی شاعرایی، علی ته نتاوی و کمال مستفا شه تاتورک و پرزا شای نیران و نوری تر. نه وانه به هوی بی ناگایی موسلمانان و خه ریک بوونیان به شتی لاهو کی وگورینی نا پاسته یان به ره و نه ته وه گهری تی، له سهروی هم مو یانه وه بوونی به رنامه یه کی داریژداری دريژ خایه ن و له سهرخو دږی نه و بڼه مایانه ی نیسلا م، له کورتایدا توانیيان سر بکه ون، تا راده یه کی زږ له گشت ولاتانی نیسلا می به هاوکاری سر کرده به کړی گیراوه کانی ولاتانی عره بی و به ناو کومه ل و پټک خراوه نازادی خوازه کانی عره بی. نه وه بوو توانیان بڼه یه که م جار کچوله کانی قوتا بخانه سهره تاییه کان له پوښته یی دامالڼ، دواي نه وانه ش دوانا وه ندی وزانکوکان و کومه لگه به ته واوی.

نامانجی سهره کی نه وانه له درایه تی کړدنې پوښته یی ته واو کړدنې خویندن نه بوو، چونکه هیچ کاتې، له هیچ کومه لټک، جوری پوښاک نه پوښته به ریه سته له پټگۍ خویندن و فیزیوون. نه بی ستر او له میژوی دوور دريژي مرقایه تی کهوا جوری پوښاک پوښل، یان کاریگری ه بی له سر پټشکه و تنی زانستی و شارستانی تی کومه لگه کان له لگه ل بوونی ژماره یه کی زږ له کومه لگه و داب و نه ریتی پوښاکي جیاواز، به لکو نامانجی سهره کیان نه ویه شافره تانی موسلمان له پوښاکي په سه نی دوور بخه نه وه و ټیگه لوی دوست بکه ن تاوه کو کوپان و کچانغان بیر له

هیچ شتێکی زانستی پۆشنبیری نەگەنەوه تەنها بەدواکەوتنی ئارەزووە جنسیەکان و پابواردنی بێ سوود نەبێ. بەلگەشمان ئەوەیە، ئەو چەندەها سالا وولاتانی بەناو ئیسلامی کەوتنە شوێن پیتی بێ باوەپان و پۆشتهیان فرێدا، تیکە لاوییان پەسەند کرد لە گشت ئاستەکانی خۆبندن، ئایا لە پووی زانست و زانیاریەوه چیان بۆمان زیاد کرد؟ دەبینین لەدواوەی هەموو وولاتان، ژێر دەستەو هەژاری، قەرزاری بانگە دەوله تێپەکان، سەرشاری وزە لیلی، بلایبۆنەوێ نەخۆشی، دقپاندنی دۆنیاو دواپۆش سەرباری هەمووان.

دەربارە ی ئەو سەرکەوتنە ی کە بێ باوەپان بەدەستیان هێنا لەناو کۆمەلگە ی ئیسلامی بە هاوکاری خۆفرۆشەکان، یەکتێک لە سەرکرده کانیان (پاویژکاری وەزارەتی دەرەو ی بەریتانی بەناوی هـ. ئار. جیت لە کتێبەکی بەناوی - ئاراستە ی ئیسلام بەرەو کۆی دەپوات) ئاماژە بەو سەرکەوتنە دەکات و دەلێت: ئەو چالاکیە زانستی و پۆشنبیریانە ی، کە پیادەمان کردبوو لەناو کۆمەلگە ی موسلمانان لە پێگە ی قوتابخانەکانی سەردەم و پۆژنامە و گۆفاره کان وای پی کردوون تا پاددەیه کی نقد بێ باوەپان، بەبێ ئەو ی خۆشیان هەستی پێیکەن.

هەروەها دەلێت: (پاش ماوێه کی کورت جیهان بەرەو بێ باوەپی تەواو دەپوات لە هەموو بواره کانی ژیان گەر کارەکانمان بەم شێوێه یه بپوات، مەگەر هەندێ هۆکار بێتە پێشەوه کە حیسابمان بۆ نەکردبێ).¹

لە ئەنجامی ئەو شەپۆلە بێ باوەپی و بەدەرەوشتیە ی کە لە ئەوپرێا دەستی پێکرد لە هەموو ئاستەکانی کۆمەلگە بە زانستی و ئابنیه وه، وای کرد بەدەرەوشتی لە شوێنەکانی بەناو خوا پەرستی زیاتر بێت لە شوێنەکانی تر، لەلایەن سەرکرده و پیاوانی پامباری زیاتر بێ لە خەلکانی ئاسایی، لە ناوهندەکانی پۆشنبیری و زانکۆکان زیاتر لە شوێنەکانی تر. مامۆستا ئەنيس مەنسور دەلێت، بۆ نمونە: جۆرج کلیمنسۆ کە ناسرا بوو بە پلنگی سیاسەتی فەرەنسی 1841-1929، کە توانی بەسەر دۆژمانی دەرەو وه، نیاره کانی ناو وه دا زال بێت، توانای ئەو ی

هه بوو به چەند زمانیک قسه بکات، توانای وه لامدانه وهی چەند پرسپاری هه بوو له یه کاندوو له بواړی جیا جیادا، له گه ل نه وه شدا په یوه ندی جینسی له گه ل 800 ئافره تدا هه بوو، له و ئافره تانه نزیکه ی 40 مندالی نا شهرعی هه بوو، به لام کاتی که خیزانه که ی، که کچیکی نه مریکی بوو شه ویک دره نگ هاته وه له راپواردن- پیوهی دیار بوو خیانه تی له شی فروشی کردبی- هه ر به و شه وه به جلی خه وتن له مال دهریکرده دهره وه و بی نه وهی بهیلی جل و بهرگی خوی بیات.¹

نه وه باری خیزانداری و کومه لایه تی نه وریا بوو پیش سه ده و نیویک ئایا ده بی ئیستا چۆن بیت؟ له گه ل نه وه شدا به کری گیراوه کان و خوقروش و ئاین فروشه کانی و ولاتانی به ناو ئیسلامی هه ر به دوايان که وتوون و پیشه پرکیش ده که ن بۆ تکه رایه تی. به م کرده وه یان واده زانن ده که نه سه رکه وتنی سه رپازی و پیشه که وتنی زانستی و ته کنۆلۆجی سه رده م، به لام نه وه مان نه بیینی به تاییه تی له ناو چینی ئافره تان دواي فریدانی پۆشته یی ئایا گه یشتنه ئاستیکی زانستی، ئایا بوون به زاناو داهینه ر و مامۆستای قوتا بیانی کوپو کچ له گشت بواره کانی ژیان هه روه کو ئافره تانی پیشوو، نمونه ی شوهدی ده ینوری، شاژنی شام خوشکی سه لاهه ددین، ره بیعه خاتوون خیزانی موزه فره دین کوکبه ری، فاتمه ی کچی مولانا شیخ خالیدی نه قشه به ندی وجویره ی کچی حافزی عراقی، زۆری تر. ئایا بۆچی پۆزیک بیر ناکه نه وه له وهی بگه پینه وه سه ر به رنامه ی خوا، به رنامه ی مۆفایه تی، به رنامه ی باووباپیرانیان، که به هۆی نه و به رنامه و ده ست پیوه گرتنی بیوونه پیشه نگی هه موو جیهان له گشت بواره کانی ژیان. مزگه وته کانی نه و کات بنکه ی پۆشنهیری و سه رچاوه ی به خشیینی پۆناکی و زانست و زانیاری بوون بۆ گشت جیهان.

باسی دووم

حوکمه کانی په یووست به چاوداگرتن، مانه وی نافرته له ماله وه و
تیکه لاوی و حدیاو شهرم

به ندی یه کهم : چاوداگرتن

برگه ی یه کهم : مانای عه ورت

برگه ی دووم : سنووری عه ورتی پیاو

برگه ی سینه م : سنووری عه ورتی نافرته

برگه ی چوارم : ته ماشاگردنی نافرته گه نج

برگه ی پنجه م : ته ماشاگردنی نافرته بیگانه له لایه ن پیاووه

برگه ی شه م : هویه کانی پینځستنی چاوداگرتنی پیاوان پینځ نافرته تان

برگه ی هه و ته م : ته ماشاگردنی نافرته بو پیاوی بیگانه

به ندی دووم : مانه وی نافرته له ماله ووهو تیکه لاوی

برگه ی یه کهم : مانای مانه وه

برگه ی دووم : مانه وه له مال و فیتره ت

برگه ی سینه م : تیکه لاوی

به ندی سینه م : حدیاو شهرم

برگه ی یه کهم : مانای حدیا

برگه ی دووم : حدیای نافرته

برگه ی سینه م : حدیای پیاو

برگه ی چوارم : کاریگری ژینگه له سهر حدیاو شهرم

باسی دووم ؛ حوکه کانی په یوست به چاو داگرتن، مانه وهی نافرته له مال، تیکه لاوی، حدیاو شهرم

خوای گوره ئینسانی خولقاندوه و کردوویه تی به جی نشین له سهر زهوی، نه وهش نایه ته دی مه گره شو جوړه له سهر زهوی به رده وامی هه بی، بق شو به رده وامی ومانه وهش ناره زووی جینسی داناو تاهو کو شو کاره بیتهدی، مرفیش به رامبه ر شو ناره زووه سی هه لویستیان هه یه.

1- یان جله وی بق شوق بکات، به ناره زووی خوی مه لی بی سنوور بکات له زولکاو به د پوهشتی، هه روهک ده بیینین له مه زه بی به ره لایی (المذاهب الإباحية).

2- یان به رهنکاری نه و ناره زووه بیتهدوه به زور دایم رکیتی، هه روهک له مه زه بی بگره کان و له ره به نایه تی (الرهبانیه) ده بیینین، نه وهش زنده به چالی ناره زووی جینسیه، له کار که وتنی مه به سته کانیه تی، پیچه وانهی شو حکمهت و په ندانه به که خوای گوره له ناده میزادی خولقاندوه.

3- یان سنووی بق دیاری بکات له بهر پوژنایی به رنامه یه کی داپیژاو، هه روهک چاره سهرتی ناوه ندی، له نیوان دامرکاندنه وهی به خورتی و جله و بق شورکردنی بی سنووی ناره زووه کان، خالهش هه روهک له ئیسلامدا هاتووه پیاده ی دهکات. لیره وه باسی شه ده که ین چوڼ ئیسلام شو ناره زووه جینسیه رنکده خات.

به ندی یه که م؛ چاو داگرتن (غض البصر).

له بهر بوونی په یوه ندیه کی به تین له نیوان ته ماشا کردن و عه ورت (شوینه قه دهغه کراوه کان)، پتیشه کی پتو یسته مانای عه ورت و سنوور و تخووبی عه ورت دیاری بکه ین له کاتی نوپوژ کاته کانی تر له هه رده و په گهز، ته ماشا کردنی عه ورتی بیگانه، چونکه یه که م هه نگاه ی نزیك بوونه وه و تیکه لاوی وکه وتنه ناو تاوانی زیناو کاره به دپه وشتیه کانی تره.

برگه‌ی یه‌که‌م: ماشای عه‌ورته (الغورة)

(هر شتیک که شهرم بکریت ته ماشا بکریت، یان گهر دیار کهوت شهرم بکریت ته ماشا بکریت. له پیاوان له نیتوان ناوک وچۆکه، له ئافره‌تان هه‌موو به‌ده‌نی ده‌گریته‌وه ته‌نها ده‌ست و ده‌م و چاوی نه‌بی).¹

برگه‌ی دووم: سنووری عه‌ورته‌ی پیاو (حد الغورة من الرجل)

هه‌موو کپه‌ی شوعه‌ییب ﷺ ده‌گریته‌وه، له‌باوکم بیست که‌وا پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نه‌رموویه‌تی: ((نه‌گه‌ر به‌کیکتان ژنی بۆ خزمه‌تکار یان کریگه‌ته‌که‌ی مینا، نه‌وا نابیت ته‌ماشای خوار ناوک و سه‌روو چۆکی زیاتر بکات)) ((إذا زوج أحدكم خادمة عبده أو أجیره فلا ينظر إلى ما دون السرة وفوق الركبة)).²

عه‌ورته‌ی پیاو: له نیتوان ناوک وچۆکه، نه‌وه گه‌وته‌ی ئیمام مالک، نه‌حمه‌د، شافعی به، نه‌بو حه‌تیغه ده‌لی: چۆک له عه‌ورته.³ له‌لای زاهیرییه‌کان: ته‌نها نه‌ندامانی زاونی عه‌ورته.⁴

عه‌ورته‌ی پیاو له ده‌ره‌وه‌ی نوێژیش هه‌ر له نیتوان ناوک وچۆکه، ده‌توانی ته‌ماشای هه‌موو به‌ده‌نی بکریت بیجگه له‌وه‌ی باس کرا بۆ پیاو، بۆ ئافره‌ته‌کانی مه‌حه‌رمی خۆی.⁵

هه‌نبه‌له‌یه‌کان ده‌لێن: حوکمی پیاو له‌گه‌ڵ ئافره‌تانی مه‌حه‌رمی، وه‌ک حوکمی پیاو بۆ پیاوه، ژن بۆ ژنه.⁶

1- لسان العرب، ابن منظور، 470/9.

2- سنن أبي داود كتاب: اللباس باب: غش البصر، 114/2. عمرو بن شعيب العقدي العبيدي: له تيرهي بني عبدة له يسه. ابن حجر، الإصابة، الرقم: 5874، 42/4.

3- ابن قدامة، المغني، 578/1. والنووي، المجموع، 173/3. والدريري، الشرح الكبير، 498/1. والجزيري، لفته على المذاهب الأربعة، 189/1.

4- ابن حزم الظاهري، المحلى، 210/3.

5- الجزيري، لفته على المذاهب الأربعة، 193/1.

6- ابن قدامة، المغني، 655/4.

برگہ کی سنیہم: سنووری عورتی ٹافرت (حد العورة من المرأة)

زانا یاں جیاوازن له دیاری کردنی عورتی ٹافرت له کاتی نویتڑدا. مالکی،
 نهوزاعی¹، شافعی، زاهیری، وای بق دهچن که واهموو بهدهنی تنها دست ودهم و
 چاونه بی. حنه فیه کان: هه موو بهدهنی عورده ته تنها دست ودهم وچاو، پیتی
 نه بی، چونکه قاج نهویش وهك دست هه موو کات دیار ده که ویت.² به لگه ی
 نهوانه ی که ده لئین پتیه کان عورده ته، نهو فرموده یه ی دایکی سه له مه یه که
 ده لی: پرسیارم له پیغه مبه ری خوا³ کرد نایا ٹافرت ده توانی به کراس
 وسه ریوش وه نویتڑ بکات به بی چاروکه، فرمووی: به لی: ((نه گه کراسه که شوی
 بوو سه ریوش یه کانی داپوشت)). اتصلي المرأة في درع وخمار ليس عليها إزار؟
 قال: ((إذا كان الدرع سابقاً يغطي ظهور قدميها)).³

نهو به لگانه ی هاتوون له سه ر دیار که وتنی دست ودهم وچاو: نهو دوو
 فرموده یه که پیتشر باسماں کرد: ((يا أسماء إن المرأة إذا بلغت المحيض لا
 يصلح أن يرى منها إلا هذا وهذا)) ((أن النبي ﷺ نهی عن المتكبر في الصلاة، وأن
 يغطي الرجل فاه)).⁴

وا په سنده بق ٹافرت که نویتڑ بکات به کراس وسه ریوش وچاروکه، خوی

1- الأوزاعي: عهده الره حمان کوبی عموو، له تیره ی نهوزاعی یه، نیجاسی وولاتی شام بووه، له شاری
 به عله به گی لوبانی له دایک بووه، کتابی السنن فی الفقه داناهو، له سالی 157 ی کوچی له به بیوت کوچی
 نویی کریموه. الزرکلی، الأعلام، 320/3.

2- ابن قدامة، المغنی، 60/1. والنووي، المجموع، 173/3. والسرديري، الشرح الكبير
 1، 214/1. والمرغيناني، الهداية وفتح القدير، 180/1. والظاهر، المحلی، 210/1. وابن العابدین،
 رد المحتار 405/1.

3- سنن أبي داود كتاب الصلاة باب: في كم تصلي المرأة، رقم الحديث: 640، 173/1.
 4- سنن أبي داود كتاب الصلاة باب: السدل في الصلاة، حديث: 643، 174/1. وعارضه
 الأحوذی كتاب الصلاة، 170/2.

پټيانه وه داده پوښت. (ويستحب للمرأة أن تصلي في درع¹ وخمار² وجلباب³ تلحف به).⁴

سنوړی عورته ټافره ټي ټازاد له کاته کاني جيا له نوږه کان زياتره له وهی له کاتي نوږ، ټه ویش بریتیه له نيوان ناوک وچوک، له وکاته ی به ته نها بوو، يان له گه ل محرمه کاني بوو، يان له ناو کومه لی ټافره تان بوو.⁵

برگه ی چواره: ته ماشاکردنی ټافره ټي گنج (الفطر إلى المرأة الشابة)

چه ند پاپه ک هه یه ده رپاره ی هوکمی ته ماشاکردنی ټافره ټي گنج:

1- پای حنه فیه کان: هاتوه له کتابی (الدر المختار): (قه ده غه یه بق ټافره ټي گنج دم وچاوی ده ربخات له ناو پیاوان، نه ک له بهر ټه وه یه عورته، به لکو له بهر ترسی فیتنه یه. ټیبن عابدين له کتابی (رد المحتار علی الدر المختار) ده لی: ترسی فیتنه مانای ترسی کاری خراپه یه، چونکه له وانه یه ته ماشاکردنه که به ټافره زوړی شه هوه بیت.⁶

2- پای مالکيه کان: (ټه وه ی زانیوومه که وا کاتي فیتنه ده بی ده ست و دم و چاویشی داپوښی).⁷

1- الدرع: وه ک کراس واپه وپټیه کان داده پوښی. لسان العرب، 331/4. ولین الاثیر، النهاية فی غریب الحديث والأثر، 114/2.

2- الخمار: سه رپوش، سه رومل واده پوښی. لسان العرب، 212/4.

3- الجلباب: کراس، پوښاک ټکه گه ورته له سه رپوش، سه رو سنگ داده پوښی، له سه ر درع له بهر ده کړت. لسان العرب، 317/2. ولین الاثیر، النهاية، 183/1.

4- ابن قدامة، المغني، 432/1. و الفتوحی، ابن النجار، مفتی الارادات، 61/1.

5- الجزيري، عبد الرحمن، الفقه علی المذاهب الأربعة، 192/1.

6- ابن العابدین، حاشیه رد المحتار علی الدر المختار شرح تنویر الأبصار، 406/1.

7- الخطاب، الرعني، مواهب الجليل فی شرح مختصر للخليل، 499/1.

3- لہ نہ فسریری قوریتی دا ہاتوہ: (نگہر ٹافروہ کہ جوان جو، ترسا لہ وہی بھوانہ دہست و دہم و چاری، دہی دایان پڑشیت)¹.

برگی پنجم: تہ ماشا کردنی ٹافروہی بیگانہ لہ لایہن پیاموہ

پاش ٹوہی ہوکی دہست و دہم و چاومان پھون کردوہ، لیرہوہ نہ مانہوی بزاین پای زانایان دہریارہی تہ ماشا کردنی بہ دہنی ٹافروہ چہ.

1- پای شافہیگان: حرامہ پیامی پنگہ یشتو تہ ماشای بہ دہنی ٹافروہ، پیریکی نازاد بکات، بیجگہ لہ دہست و دہم و چاری. لہ کاتی ہوونی فیتنہ تہ نانہت نابیت دہست و دہم و چاری بہ دہروہ بیت، لہ بہر ٹوہ نیہ کہوا ٹو دوو شوینہ عورہ تن بہ لکو لہ بہر فیتنہ و جولاندنی شہوہیہ.²

2- پای حنہ فیہگان: دروست نیہ تہ ماشا کردنی بہ دہنی ٹافروہی بیگانہ، بیجگہ لہ دہست و دہم و چاو وقاج، بہ مہرجی ٹو تہ ماشا کردنہش شہوہی لہ گہل نہ بی.³

3- پای حنہ فیہگان: لہ کتابی (المقنی) ٹین قودامہ دا ہاتوہ: پای نیمام نہ حمہد وایہ کہوا ہموو بہ دہنی ٹافروہ تہ تہ ماشا کردنی دروست نیہ. قازی دہلی: حرامہ تہ ماشا کردنی تہ نہا دہست و دہم و چاو نہ بی، ٹو تہ ماشا کردنہش دہی بہ بی شہوہ بی و کاتی فیتنہ نہ بی.⁴

4- پای مالکیہگان: تہ ماشای دہم و چاری ٹافروہی بیگانہ حرام نیہ، نگہر پتویستیش نہ بو ٹو تہ ماشا کردنہ ٹوا مہ کروہ. نگہر ترسی شہوہی مہ بو نابی تہ ماشای بکات. واتہ تہ ماشا کردنہ کہ پھیوہستہ بہ وہی کہ شہوہی لہ گہل

1 - الفرطبی، الجامع لأحكام القرآن، 12/429.

2- الرملی، شمس الدین، محمد بن أحمد ت: 1004ھ، نہایہ المحتاج إلی شرح المنہاج، 6/184.

3- الکاسانی، علاء الدین، بدائع الصنائع فی ترتیب الشرائع، القاہرہ، 5/121.

4- ابن قدامة، المقنی، 6/558.

نه بی¹:

5- پای شیخی فیسلام نیین ته میمه: ته ماشا کردن به بی هژی به کی شهرعی دروست نیه، ته ماشا کردنیش ده بی به بی شه هوه بی تاوه کو پیشگری فه ساد بکریت، چونکه ته ماشا کردن سهر ده بات بق مه حنوری شهرعی².

6- نه وهی لای نیچه په سه نده: دور که وتنه وه له ته ماشا کردنی ئافره تی بیگانه مه گهر بق پیوستیه ک بیت، کاتی فیتنهش نه بیت، نه وه پاکتره بق هه دروکیان، دور که وتنه وه له بزواندن شیه هوه نه نجامه کانی تری که به دواوه.

خوای گه وره چاو داگرتنی بق پیاوان به پیش خستوه، هه روه که فرموویه تی: ﴿قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّونَ مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ﴾ النور: 30.

هه سته کانی مرقه وه که ده رگایه وان، که له پنگه یانه وه پو دواوه کانی ده رویه ر ده چیته ناو له ش ومیشکمان. هه رویه سیفیه وکسایه تی هه که سیک تا رادده یه کی زقر به نده به ده رویه ر، چونکه نه و نامانه ی که میشک له ده رویه ر وه ریان ده گرت کاریه ری زقریان هه یه له سهر دروست بوون وگه شه ی میشک، گرنگرتنی نه وه هه ستانهش بریتیه له بینین.

چاو خوښی و له زهت زقر وه رده گری به بینینی ئافره تی جوان، هه روه که چون گوی به دهنکی خوښ له زهت وه رده گری. ته ماشا کردن به چاوی شه هوه یه که مین و گه وره ترین و، ترسناکترین، فیتنه ی نه فسی ئاده میزاده، هه له ویوه دل هه ست به شوق وئاره زوو ده کات بق جوله و به یه که گیشتن. هه رویه پیغه مبه ری پیشه واکه ته ماشا کردنی به زینای چاو داناوه، ده لی: ((چاوه کان زینا ده کن، زینای چاویش بریتیه له ته ماشا کردن، ده سته کان زینا ده کن، زینا که یان بریتیه له ده ست وه شانندنی به ناهق، فهرج و عه ورت نه و راستیه ده سه لمینی، یان به دروی ده خاته وه)) ((العينان تزنيان وزناهما النظر، واليدان تزنيان وزناهما البطش

1- للحطاب، مواهب الجليل في شرح مختصر الخليل، 500/1.

2- ابن تيمية، مجموع فتاوى شيخ الإسلام ابن تيمية، 251/1.

والفرج یصدق ذلك كله أو یكنبه))¹

هر له بهر شهوه بو پیغمه مبری خوا ﷺ به نیمای علی ﷺ فرمود: ((ئی علی ته ماشا کردنه کانت یه که له دوائ یه که نه بی، چونکه یه که مت بق مهیه، به لام نه وانی تر له سهرت ده نووسری)) ((یا علی لا تتبع النظرة النظرة. فإن لك الأولى وليس لك الثانية))³.

نیمای زه مه خه مبری ده لی: ⁴ (خوای گوره بق پاراستن، چاوی پیخشستوه ته پیش فرج، چونکه ته ماشا کردن هه روه که ده لئین: چاو پلستی زینایه، سهرمه شقی خراپه یه، کیشه کانی گوره و تونده، به ناسانی ناتوانیری خوتی لی بیاریزی.⁵

برگی شه شه: هویه کانی پیشخستی چاو داگرتنی پیاوان پیش ناهرمان

1- گهر ته ماشای جولهی سپترم بکین کاتی سهرکه وتنی بق گه یشتن به هیلکه، ده بینین زور ته ماشای شه ولا ده کات، به لام هیلکه کاتی هاتنه خواره وهی زور هیمانه و شهرمانه یه. شه سپترمه ی نیشانه ی نیرینه یه به هیزترو خیراتره له و سپترمه ی نیشانه ی مینه ی هه لگرتوه.

2- کوپان وه لای بزوتنه ره کانی دیتن و دیمه نه کان زیاتر ده ده نه وه له کچان. واته کاریگری دیتن له سهر کوپان به هیز تره، وه که بینینی وینه و فلیمه کان. کچان

1- البستی، ابن حبان، صحیح ابن حبان، 267/10. و أبو یعلی الموصلی، للرقم: 6425، 309/11. والطبرانی، المعجم الكبير، 152/10.

2- علی بن أبی طالب الهاشمي القرشي: چواره مین جیشینه کانه، کوپی مامی پیغمه مبری خولیه ﷺ، به کیشه له وانی موژده ی به هشتی وه رگرتوه له نونیا، له هه موژه زوه کان به شداری کریموه، له لای خه بهری فاتح کرد، خه لاف تی پتورا دوائ شه هید کردنی نیمای عوسمان، عه بدواره حمانی کوپی مه لجه شه هیدی کرد له سالی 40 ی کوچی، له هه موژه وه له کانی پیغمه مبر زاناتو خوینده وار تر بو. ابن کثیر، البدایة، 324/7.

3- المستدرک علی الصحیحین، الحاكم، 212/2. و سنن الترمذی، 101/5. و سنن أبی داود، کتاب: للباب، باب: ما یؤمر به من غض البصر 246/2.

4- محمود بن عمر جار الله الزمخشري: پیخهوا بیوه له زمان و به لافه، کتابی زلای دناوه، ته فسیری لورنای مه به نهاری (الکشاف)، له سالی 497 له دلیک بیوه له سالی 537 کوچی دوائی کریموه. السیوطی، بغیة الوعاظ، 279/2.

5 - الزمخشري، الکشاف عن حقائق التنزیل و عیون الاقاویل، 61/3.

وه لامي بزوينه ره کاني دهنگ زياتر ده ده نه وه له کوپان.¹ هر بږيه پټفه مېرۍ خواښه قه ده غه ي کړې وه که وا نافرته، باسي نافرته ټيکي تر بکات لای هاوسه ره که ي. له ئيبن مه سعوده رحمته الله عليه ده گټړنه وه، که پټفه مېرۍ خواښه فرمويه تی: ((نابیټ هيچ نافرته ټيک باسي نافرته ټيکي تر بکا لای هاوسه ره که ي، چونکه هر وه نه وه يه، که ته ماشاي بکات)). ((لا تبأثر المرأة المرأة حتى تصفها لزوجها كأنه ينظر إليها)).²

نه دله ي نام وچيز ودرده گړي به چيرېکي جينسي، نه و چيرېکه به هڅي شفره ي تاييه ته وه ده گاته ده ماخ، له ويښه وه وه وټنه ي راسته قينه پيشاني دودات، به تاييه تی لای پياو.

3- چونکه کاري پياو زړه ي کات له دهره وه ي ماله وه يه، بږيه چاري به نافرته ي بيگانه زياتر ده که وټت.

4- (خواي گوره سيفه تی چوونه پيش وده ست پيشخه ي له ناره زو، کار جينسي داو ته نيزينه ي ناده ميزاد وگيانداراني تر، به لام ميتنه تاييه تمه ندي خړي وه لانان و لادان وده سته راگرتنه (الاحتجاز). نه و جوړه غريزه ي ش خواي گوره خولقاندويه تی له ناو گشت گيانله به ران بږ به رده مي ومانه وه ي جوړه کانيان.³

چاو داگرتن له لايه ن پياو وه په وشته کی دهره يه، هه نگاوټکه بږ دان به خو داگرتن تاو ده کو نه پوانټته جواني و پازاوه يی که ساني تر. چاو داگرتن به ستنې په نجره ي کراوه و فيتنه و تروش بوون به سه رپټچيه، هه وټيکيشه بږ نانه وه ي به ريه ست له به رده م شه وه ي جينسي تاو ده کو نه و ژه هره ي وټنه ي هه نگوين بږي پازاوه ته وه نه گاته ناو دل و ميتشکي، نه و انيش بيگنه به فرمان بږ ماسولکه کان بږ

1 — Rital.A et al. Hilgard introduction to Psychology. P: 124, 138, 404.

2 — البخاري: باب: كراهية مباشر المرأة المرأة، الرقم: 338/9، 4942.

الطبراني، أبو القاسم، المعجم الأوسط، الرقم: 4156، 266/4.

3 — عباس عقاد، المرأة في القرآن الكريم، ص 35.

جولانە ۋە يان وچوون بەرەو ئامانچەكە، ئەمەش بە گۆپىنى خەيال ۋە ئەندىشە بىۋاقىيەت ۋە پاستەقىنە.

پاراستىنى ھەرچ بەرەمەنكى سىرۋىتى چاۋ داگرتىنە. يەكەم ھەنگاۋى زال بۈۋنە بەسەر ئىرادە، ماناى ھۆشيارى چاۋدىرىيە، سەرەتاي كۆنترۇل ئارەزۈۋەكانە. ھەربۇيە خۋاى گەۋرە لە يەك ئايەتدا كۆى كىرۈۋنەتەۋە ھەروەك (ھۆكارو ئەنجام)، ئور ھەنگاۋى دىۋاى يەك، لە ھەردىۋ جىيەنى وىژدان وجىيەنى واقىعدا. ھەردىۋىكىان زۇر نىزىك بەيەكن بە ئاسانى لىك جىيا ئاكرىنەۋە. ﴿قُلْ لِّلْمُؤْمِنِينَ يَكْفُؤًا مِّنْ آبْسَدِرِهِمْ رَحْمَةً مِّنْ رَّبِّهِمْ ذَٰلِكَ أَزْكَى لَكُمْ﴾ النور: 30.

ھىچ ياسايەك نىيە بىتۈنۋى ئادەمىزاد محاسەبە بىكات لەسەر تەماشىا كىردن وسزىا بدات. چۈنكى ھىچ ئەفسىك چاۋدىرىكى بەسەرەۋە نىيە، تەنھا ئەفسى مۇۋىلى مۇسلمان نەبى، كە ھەردەم پەيۋەستە بەخۋايەى كە چاۋ نايىبىنى، بەلام ئەۋ ھەموو چاۋەكان دەبىنى، ھەر ئەۋىش بە بەزەيى و دانائو زانا و پىسپۇرە (ئەۋىش زاتى پاكى خۋاى بەناگاۋ زانايە).

ھەرچ ۋە ھەۋرەت پاستى زىناى چاۋ دەسەلمىتىن يان بە دىۋى دەخاتەۋە، ھەروەك پىتفەمبەر ﷺ ھەرمۇيەتى، ھەر بۇيە ئىسلام ئەۋرېگانە دەگىرىت كەبەرەۋ ئاراستەى زىنا دەۋوات ھەروەك كارىكى خۇپاراستىن. ھەندىك لەۋرېگاپانەش ئەمانەن: ۱- تىكەلاۋى پەسەند نەكردوۋە، مانەۋەى ئىن وپىاۋى بەتەنھا لەيەك شۈۋىن ھەرام كىردوۋە. ئەم دىۋو بابەتەش بەدىرىڭى باس دەكەين.

ب- خۇجۋان كىردن و پارازىندەۋەش مەرجى قايىبەتى بىۋ دانائو. ھەروەك بە دىۋى باسما كىرد.

ج- ھاندانى ئەۋگەنجانەى كە تۈۋانايان ھەيە، ژيانى ھاۋسەرى زۇۋ پىك بەيىنن. شەرىيەتى ئىسلام ھانى زۇۋ پىك بەيىنان ژيانى ھاۋسەرى داۋە، ھەموو جۇرەكانى پەيۋەندى جىنىسى نا شەرىعى ھەرام كىردوۋە، ھەروەك ئىبىن عىمر دەلى: نىمە كۆمەلە كەنجىك بۈۋىن لەگەل پىتفەمبەرى خاۋاۋ ﷺ ھىچمان نەبۈۋ، پىنى

فرمويي: ((نهی که نجان نه‌وهی که توانای هه‌په با ژيانی هاوسه‌ری پیک بهیښی، چونکه پاریزاوتره بڼ چار، پاریزه‌ری هه‌رجه. نه‌وهی بوی ناکریت با به پښو بیت، پښو که وه که به‌ریست و پاریزه‌ره)). ((یا معشر الشباب، من استطاع منکم الباءة فلیتزوج، فإنه اغض للبصر، وأحصن للفرج، ومن لم یستطع فعلیه بالصوم فإنه له وجاء)).¹

خواي گه‌وره ده‌فرمويي: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾
الروم: 21. هاوسه‌ری ته هیمنی نارامی جه‌ستی و ده‌رونی، هاوسه‌نگی ژيان، ناسووده‌ییه بڼ هه‌ردو په‌گه‌ز وه که یه، هوکاری مانه‌وهی جوړی ناده‌میزاده، چونه پښه‌وهی په‌وپه‌وهی ژيانه.

هاوسه‌ری ته شه‌ری چاکترین و باشت‌ترین و سه‌رکه‌وتووترین هوکاری تیرکردنی ناره‌زووی جینسیه، هیمنی ده‌رونی په‌شوکاروه، ناسووده‌ی نه‌فسه له ململانی، داگرتن و دووړ خستنه‌وهی چاوه له هه‌رام، سوزو به‌زه‌یی وخوشه‌ویستی هه‌ر بویه خوا حه‌لال کردووه.²

لیکوالینه‌وه پزیشکیه‌کان ده‌ریان خستووه که‌وا نه‌و نافرمانه‌ی بی‌هاوسه‌رن، زږه‌یان تووشی جوړه‌ها نه‌خوشی ده‌بن، وه که: خه‌موکی (الکأبة)، خه‌و زږان، هه‌ستی ته نیایی، شیرپه‌نجه‌ی هیلکه‌دان و مه‌مک... هتد. نه‌مانه و بیجگه له ژيانه‌کی پر مه‌ینه‌تی به مانه‌وه‌یان له‌ناو خه‌لکانیک که به‌سووک ته ماشایان ده‌که‌ن، به‌تابیه‌تی گه‌ر له خواترس نه‌بن. هه‌روه‌ها باری ده‌رونیان هاوسه‌نگ نیه، زیاتر تووړه‌ن و ده‌مارگیران زږه، له ژيانی لاسه‌نگی ده‌رونی دا ده‌ژین.

1- البخاري: 70- النکاح باب: 3 حديث: 4779، 1950/5، مسلم: 16- النکاح باب: حديث: 1-1422، 1422/3. سنن أبي داود: کتاب النکاح باب: التحريض على النکاح، حديث: 2046، 2/ 219.

2 - سيد سابق، فقه السنة، 13/2. ابن قيم الجوزية، زاد المعاد، 4/232.

د- نه وهی توانای نیه ژبانی هاوسه ری پیک بهینتی با به پښوو بیت، پښووه که وهک به ربه ست و پاریزه ره.

پښو گرتن که بریتیه له گرتنه وهی خواردن و خواردنه وه بق ماوهی یهک پښ، که تیایدا هموو نه ووزه زیادهی ناو لهش خه رج دهکرت ویه کارده هینری، به هویه کرداری زینده چالاکي و پښنی هورمونه کان که م ده بیتنه وه. واته پزگایه کی ته ندروستی دروست و ته واره بق داگرتنی پښه ی هورمونی نیرینه تیسستویرون له گه له وهرگرتنی پاداشتی پښووه که. نه گهر پښه ی نه و هورمونه به رز بوو، نه و ناراسته ی نه و که سه به ره و توندو تیژی و درزایه تی ده بات له په یوه ندی جینسی و هه لسه که وتی کومه لایه تی و کارو کاسبی.¹

هه روهک ثبین قهیم ده لی: پښو ته ندروستی دل و نه ندانه کان ده پاریزتی، بوی ده که پښنیتنه وه هموو نه و نه و شتانه ی که شه وه و ناره زووه جیاجیاکان لیتی سهندوون به دریزایی سال. باشتین هاوی ویا ریده ده رو هاوکاره بق به رده وام بوون له سر خوا په رستی. هه روهک خوی گه وره فرمویه تی: ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لِمَلِكُمْ تَتَّقُونَ﴾ البقرة: 183

هه روه ها ده لی: نه گهر یه کتیک شه وه پاله په ستوی خسته سه ر یه کتیکتان و خه ریک بوو خوی به ده ستنه و بدهات، با به زووترین کات پشت به پښووه وه بیهستی،² هه روهک سه روه رمان فرمویه تی: (پښو پاریزه ره) ((الصيام حنة)).³

هه موو میتشکیکی دروست، هه موو فیتیه کی راست، هه موو دلکی ژهنگ نه گرتو ده زانی پښو له به رزه و نه دی خه لکه، ناراسته ی به ره و چاکه یه، پاریزه ری نه خو شیه، کونترولی ناره زووه کانه، به ربه ست له به رده م گونا هو تاوانه.

1- القذافي، علم النفس في الإسلام، ص 91. والقصاب، الفروق بين الذكر والأنثى، ص 97.

2- ابن قيم الجوزية، زاد المعاد، 80/4.

3- البخاري: 30- كتاب الصوم باب: فضل الصوم الرقم: 1894، 134/4. عن أبي هريرة.

هـ- نيسلام داناني هر بهر بهر ستيك له پيش ژن هټان به په سهند نازاني، وهك زږدي ماره يي، نه هيشتي گهړانه وهی هاوسره كان بڼ لای په كتری كاتی ليك زویر بوون... هتد.

و- دانانی توندترین سزا له سهر تاوانی زینا، بوختان هه لېبه ستان بڼ شافره تی داوین پاک به بڼ به لگي دروست. هه روهك خوی گه وړه ده فـرمووی: ﴿وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَئِيَّاُ يَأْتِيَهُنَّ شُهَدَاءُ فَاجْلِدُوهُنَّ شَتِينَ جَلْدًا وَلَا تَقْبَلُوا لَهُنَّ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ النور: 4.

خوی گه وړه ده فـرمووی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْفَاضِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعُنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ النور: 23.

خوی گه وړه له بهر گرنگي بابـه تی بوختان هه لېبه ستان سڼ سزای داناوه، په که م: سزايه کی جهـسته یی، که بریتیه له لیدانی هه شتا دار، دوهم: سزايه کی نه ده بی بریتیه له وهی که له مه و دوا قسه کانی سهنگی نابڼ له ناو کومه لگه و متحانه ناکړی به گوته کانی، سټیه م: سزايه کی ثابتي په که به لادراو له ثابن ده ژمیردږی، نه فـره تی دونیاو پږدی دوايی ده کریت، له به زه یی خوا بڼ به ش ده بیت. نو هه موو سزايه ش بڼ نه وه په هیچ که ستيك نه توانیت به ناپه واهه یاو نابېووی شافره تی موسلمان له که دار بکات، پشيووی وکېشه بخاته ناو کومه لگي ټيمانداران، له هه مووی گرنگتر نه وه په مانای پږزگرتنی شه ريعه تی نيسلامه له نافرته به گشتی و پاريزگاری کردن له نابېووی به تاييه تی، چونکه و اېزانم پېږز ترين سه رمایه لای هه رډو په گز بریتیه له هه یاو نابېو ناویانگ (السمعة)، گه له که دار کړا، لابردي شو له که په و ا ناسان نيه.

نهی خوشکاني به ريز سه رنجی پږزی نيسلام بڼ نافرته وگرنگی دانی نيسلام به کيشه کانی نافرته تان بدن، ده بینین که و شه ريعه تی نيسلام بڼ په کلا کړنه وهی زږدیه ی کيشه کانی ناو دادگا و قه زاو ته نها دوو شاهیدی ویستوه، به لام بڼ په کلا کړنه وهی پوودوی زینا چوار شاهیدی داوا کړېوه، گه نه وه که سه ی نه و

بوختانهی کردوه چوار شامید ناماده نهکات نهوا ههشتا جهلدهی لیده دریت، له گه له سزایانهی تر که له سهروه باسمان کرد. ههروه پیتهمبر نهو کرداره ناشرینهی به به کیک له ههوت گوناهه گه وه کان ژماربووه، پزیهندی دووه می وه رگرتووه پاش هاویهشی پهیدا کردن بق خوا. نه بو هورهیره علیه السلام ده گهرته وه بۆمان له پیتهمبری خوا علیه السلام: ((دوره بگه ونه وه له ههوت تاوانی گه وه، گوتمان چین نه مانه نهی پیتهمبری خوا فهرمووی: دانانی هاویهش بق خوا، بوختان ههلبهستان بق ئافرهتی موسلمانی بی ناگا...)) ((اجتنبوا السبع الموبقات قبل وما هن یا رسول الله؟ قال: "الإشراك بالله... ووقف المحصنات الخافلات المؤمنات"))¹

ز - نه ترسان له برسیهتی به هۆی بوونی مندا:

خوای گه وه ده فهرمووی: ﴿وَلَا تَقُولُوا أَوْلَدَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِنَّهُمْ﴾ الْأَعْمَامُ: 151. ﴿وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا﴾ الإسراء: 31.

هه ره به کانی سهرده می جاهیلی پیتش نیسلام، گهر مندالکی مینه یان بویه، نهوا زینده به چالیا ن ده کرد له ترسی برسیهتی، له ترسی که وتنه دهستی دوژمن و به ندایهتی، به لام پهروه رگه فارمانی ئاسوده می پی به خشین، فهرمووی گهر ئیوه له باری برسی و نه بوونی بوون و مندالکی مینه تان بو، نهوا ئیمه بژیوی ئیوه و نهوانیش ده دهین. نه گهر ئیوه له باریکی ئابووری ئاسایی دابوون و، مندالکی مینه تان بو، نهوا به هۆی هاتنی نهوانه وه مه ترسن له تووش بوون به برسیهتی، ئیمه بژیوی نهوان و ئیوهش ده دهین.

به رامبه نهو شتانهی باسمان کرد، ده بیته ئافرهتیش په چاوی فهرمانه کانی خوا بکات له وهی نه چیتته دهروه به شیوهیهکی وا پازاوه که ببیتته هۆکاری چاو بازی و فیتنه بق گه نجان، ته ماشای ئه لا نهولا نهکات به چاویکی برسی و ئاراسته داری

شه هوانى، جوانیه شاراو ده کانی خوی دهرنه خات، جا چ جوانی جه سته یی بیت، یان پازاوه یی به خشل وزیر بیت، چونکه خوی گه وره هه مان شه فرمانه ی که بق پیادوانی ناریدوه، به هه مان شیوه بق نه وانیشی ناریدوه له و دو نایه تی به که له دوی یسه. ﴿وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَقْضِيَنَّ مِنْ آبْصَرِهِنَّ وَيَحْفَظَنَّ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُجُوبِهِنَّ﴾ النور: 31.

برگهی هه و ته م؛ ته ماشا کردنی نافرته بق پیادوی بیگانه

هه روه که باسمان کرد که وادل به بینینی جوانیه کان خوش ده بی، جا چ له لایه ن نیرینه بیت، یان میتینه. نافرته تیش له ناخی دلوه مهیل وشاره زوی به لای پیادوا ده پوات، به ته ماشا کردن ناره زوی ده بزوی، هه برقیه خوی گه وره فرمانی به په گزی میتینه ش کردوه که چاویان دابگرن، به لام فیتنه ی ته ماشا کردن حه رام له میتینه زدر که متره له وهی نیرینه له بهر هه ندی هوکاری فسیق لوی وده رونی و نه خلای.

1- کانی هیلکه له هیلکه دان داده به زئی، شیوه ی زدر جوان و پازاوه به، به هیمنی و به لارو له نجه ده پوات، به لام هه رگیز ته ماشای نه م لاونه ولا ناکات هه روه که له سپیرمدا ده بینن، چونکه کار ده کاته سه ر جوانی و سه نگ و که سایه تبه که ی. واته سیفه تی جوانی، پازاوه یی، حه یار شه رم، هیمنی وچاو داگرتن له نافرته تان خورپسکه و فیتیه.

2- هه روه که چوئن له ژیا نی ناو سکی دایک سپیرم به دوی هیلکه ده چیت وداوی ده کات وهه ول ده دات بیتته هاویه ش وهاوسه ری ژیا نی، به هه مان شیوه خوی گه وره له ژیا نی دونیادا وای داناوه پیادوا ی نافرته بکات، تاوه کو نافرته هه ر له سه ر سه نگ و جوانی حه یار شه رمی خوی بمیتی. شه و زانسته پزیشکیانه به پاستی پزینی نیسلام بق نافرته و به ریز نر خاندنی نافرته تمان بق دیاری ده خات، به لام به داخوه زقریه ی نافرته تان خویان شه و خه لاته خوا بیه یان ناویت، له جیاتی سوپاس

گوزاری، کوفری پېده کړ، مه گړ نه وانه ی خوی گوره به زه یی پښان هاتو ته وه.
﴿يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ ثُمَّ يُنْكِرُوهَا وَأَكْثَرُهُمْ كَافِرُونَ﴾ النحل: 83

3- پټکاته ی جهسته یی شافره ت جوانتو پټکتره، شیوه و پوکاری دهره وه ی
پازاوه تره له وه ی پیاو، نه مانه ش و له پیاو ده کړ زیاتر نارووی ته ماشا کړدن ی
زیاتر بیت، زیاتر بیر له جوانی شافره ت بکاته وه. پیاو که له دهره وه ن زړبه ی کات
بق کار کړدن و بزوی پیداکړنه، بویه به دیمه نیکی پازاوه و پوښته یی دیار
ناکه ویت. هر چنده له م سرده مه ی نیستامان جوری زیان و کار کړدن و بزوی پیداکړ
کړدن بڼه کټخوا به تی و ماندو و بوون و هیلاکی پټوه دیار نیه، بویه خوی گوره بڼ
شافره تانیش چاو داگرتنی ده ستور داوه.

4- نارووی جینسی شافره تیش ده جولی به ته ماشا کړدن ی پیاو. به لام له بهر که م
جورته تی شافره ت وکه م چوونه پټشی نه وه سستی بینینه نا بیته بزونه ریکی
کار یگر له ناو ده ماخ و جولینه ری ده ماره خانه کان، تاوه کو بیته بارگه به کی
کاره بایی بڼ جولانی ماسولکه کانی له ش به ناراسته ی نامانجه که، نه و خه یال
و نندیشه ی هه بیووه نا بیته واقع و پاسته قینه هه روه که له نترینه دا ده بینین.

5- سروشت و خورسکی له گشت شافره تیکدا دووه په ریزي و دوورک و تنه وه،
قه دهغه کړدن و بهر په رچ دانوه زور زه ق و نا شکرا په.¹

6- شافره تان به گشتی زیاتر گړنگی به مه سائل ی جوانی، کومه لایه تی، شاینی
ده ده ن.

7- شافره تان به گشتی زیاتر په چاوی نه رکه شهریه کان ده کړ، وه ک
پوښته یی و داپوښین و نه هاتنه دهره وه. هر نه وانه شه وای کړدوه بیته بهر په ست
له بهر ده م دروست بوونی کټشه کومه لایه تی و نه خلاقیه کان.²

له کوتاییدا ده لټم: ته ماشا کړدن ی شافره ت بڼ پیاو به پله ی دووه م دیت له

1- عباس عقد، المرأة في القرآن، ص 35، والمودودي، لبو الأعلى المودودي، الحجاب، ص 195.

2- الخشت، محمد عثمان، وليس الذكر كالأنثى، ص 36.

ترسناکي وکه وتنه ناو گوناهو تاواني داهاتوو، گهر وانه بوايه نه وا خواي گه وړه حجاب و پوښته يي له سره پياوونيش دده نا تاوه کو نافرته تان ته ماشايان نه که ن، والله اعلم .

پای زانایانی نیکلام دهریارۍ ته ماشا کردنی نافرته بڼ پیاوی بیگانه:

هرهوک چوڼ واجب کړاوه چاو داگرتنی پیاو بهرامیهر نافرته، به هه مان شیوه بڼ نافرته تانیش. لیره وه باسی پای زانایان ده که ین له و باره یه وه:

1- مه زه بهی شافعی:

ده شیت نافرته ته ماشای به دهنی پیاو بکات بیجگه له و به شعی نیوان ناوک و چوک، به مخرجی نه و دی ته ماشا کردنه که به شه ورت نه بیټ و. سرده مه ی فیتنه یی نه بیټ. به لگه شیان نه و فرموده ی عائشه رضی الله عنها: ((عائشه ته ماشای به نده کانی حه به شعی ده کرد، که یاریان ده کرد له مزگه وتی پیغه مبر رضی الله عنها، پیغه مبریش ته ماشای نه و دی ده کرد)) ((إنها نظرت إلى الحبشة يلعبون في المسجد والنبي ﷺ يراها)).¹

2- مه زه بهی حنه فی:

ته ماشای هه مو به دهنی جائزه بیجگه له نیوان ناوک وچوک، چوک عه وړه ته له مه زه به که یان. سنووری ته ماشا کردنی نافرته بڼ پیاو، هه روهک سنووری ته ماشا کردنی پیاو بڼ پیاوه. واته نه و شویتانه پیاو که بڼ پیاو ته ماشا کردنی جائز نه نه وه بڼ نافرته تیش هه روايه.²

3- مه زه بهی مالکی:

نا بیټ نافرته له و سنووره زیاتر ته ماشای پیاوی بیگانه بکات، ته نها به قه دهر

1- الرملی، نهاية المحتاج، 6/191. والشربيني، مغنی المحتاج، 3/17.

2- ابن عابدین، رد المحتار علی الدر المختار، 6/371.

ئەو نەبىت كە پىياو دەتۈننى تەماشاش پىياو بىكات. ئەيىش بىرىتپە لە دەست وقاچ و دەم وچار، تەماشاشا كىرىنكى بى شەھو ۋە ئارەزوبازى.¹

4- مەزھەننى جەننەلى:

بى ھەيە تەنھا سىنورى سەروى ناوك و خوار چۆك، بەبى شەھو.

5- لاي شافىي ۋە جەننەلىيەكان:²

چاكتىر واپە بى ئافرىتى گەنج كە چاوى داگىرى لە ترسى بىزۈندى ئارەزۈو، پىودانى فېتنە. بەلگەشيان ئەو فەرمۇدەيە: ئوم سەلەمە ﷺ دەلىت، مەن و مەيمۇنە لاي پىتەمبەرى خوار ﷺ بووين عبد الله كۆپى مەكتوم ھاتە ئورەو، لەو كاتە بوو كە ئايەتى پۇشتەيى و حىجاب دابەزى بوو، پىتەمبەرى خوار ﷺ فەرمۇى خۇتان دورر بگىن وداپۇش، وىتمان: ئەي پىتەمبەرى خوار ﷺ، ئەي ئەو كۆپىز نىيە؟ فەرمۇى: ((خۇ ئۆو كۆپىز نىن؟ ئەي ئەو نابىين؟)). ((احتجبا منه. فقلنا: يا رسول الله: أليس هو أعمى لا يبصرنا ولا يعرفنا؟ فقال النبي: ((أعميان أنتما؟ أستمأ تبصرانه؟)).³

6- لەبەر پۇشنىيى ووتەي زانايان دەگەينە ئەو ئەنجامە: سىنورى تەماشاشا كىرىنى ئافرىت بى پىياو، ھەروەك سىنورى تەماشاشا كىرىنى پىياو بى پىياو ۋە بى ھەيە تەنھا سىنورى سەروى ناوك و خوار چۆك، بەمەرجى ئەو تەماشاشا كىرىنە كە بى ئارەزوبازى نەبى، سەردەمى فېتنەش نەبى.

1- الشرح الكبير للدردير وحاشية الدسوقي، 2/215. وحاشية الصاوي، 1/106. و مواهب الجليل للحطاب، 1/105.

2- الكاساني، بدائع الصائغ، 5/122.

3- سنن أبي داود، كتاب: اللباس، باب: وقل للمؤمنات يغضضن من أبصارهن، للحديث: 4112، 4/63.

به ندی دووم: مانه وی ئافره ت له مانه وه، تیکه لاوی، به ته نهایی ژن و پیاو (قرار المرأة في البيت، قضية الاختلاط والخلوة بالاجنبية).

برگه ی یکه م: مانای مانه وه (معنی القرار)

مانه وه له شویتیک، دابه زین ونیشته جی بوون. که گووترا فلان که س ماوه: مانای ئاسووده و ونیشته جی بوو. هه روه ها به مانای سه نگینی به هه یایی دیت (الوقار).¹

مانای (البرج): هه موو شتیکی به رز و دیار. کاتی به مناره کان و ته لاره کان ده لئین (البرج) چونکه به رز و دیارن. بۆ ئافره تان به مانای دیارخستنی جوانی و پازاوه یی دیت. به مانای دهرکه وتنی ئافره ت بۆ بزواندنې ئاره زووی پیاو دیت. هه روه ها به مانای پویشننی به لاروله نجه، به رز پوانین، قه شه نگي دیت.²

سه ید سابق ده لیت: له بنچینه وه به مانای هاتنه دهره وه له کۆشک و ته لار دیت، له دوايي به کار هیترا بۆ هاتنه دهره وه ی ئافره ت له چوارچینه ی پوشته یی و هه یاو شهرم، دهرخستنی جوانی و پازاوه یی بۆ خه لکی بیگانه.³

مال بریتیه له شویتنی سه ره کی ونیشته جی بوونی ئافره ت، شویتنی بنچینه ی ژیا نی ئافره ته بۆ په روه ده کردنی نه وه کانی دوا پوژ گو شکراو به په روه ده په کی راست و دروست، له ژیر چاودیری دایک، له ئامیزی پې سۆزو به زه یی، که ش و هه وایه کی له بار بۆ که شه ی میشک و ئارامی دهر و نه شونما یی جه سته یی. هه ر کاتی مندا ل به رده وام لای دایکی بوو ئه و شیری که رم و ئاماده ی هه یه به پو ئه ندازه ی پو یستی خوی، له ئامیز گرتنی سه رچاوه ی ئاسووده یی و گامه رانی مندا له که یه، نزیک بوونه وه یه کی و پیکه وه نووسانی جه سته یی و ده رونه یه، که زۆد

1- ابن منظور، لسان العرب، 99/11.

2- ابن منظور، لسان العرب، 359/1.

3- سید سابق، فقه السنة، 209/2.

پتویستہ بق دوا بقڈی مندالہ کہ۔ (بہ درجی باسی سوودہ کانی شیر پیدانی سروشتی کراوہ بقڈایک ویق مندالہ کی له کتیبی - تنہا بق ٹافردہ تان) دانہر۔

بق پاراستنی کومہ لگہ له کیشہی پەروردهی مندال وتیکہ لاری بی سنور، نیسلام بہرنامہ یہ کی تایبہ تی داناوہ دہریارہی چونیہ تی بہ پڑوہ چوونی ژانی ٹافردت له ناو مال ولہ دہرہ وہی مال واتہ ناو کومہ لگہ۔ خوی گہرہ دہرہ رموی: ﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ الأحزاب: 33.

نیامی نیین کثیر له تفسیری شو نایہ تہ دہ لی: واتہ مال بکنہ شوینی بہرہ وامتان، تیایدا مہ چوونہ دہرہ وہ مگہر بؤکاری پتویستی وک چوونہ مزگوت، جیبہ جی کردنی پتویستیہ کانیان نہ بن۔ موحاہد دہ لی¹: ٹہگہر چوہ دہرہ وہ بق ٹوہی له نیوان پیوان بروت، ٹوہ تہ بروجہ۔ قہ تادہ دہ لی: ٹہگہر له مال چوونہ دہرہ وہ بہ لارولہ نجہ، بہ تازو ودہ لال پڑشتن، ٹوہیہ تہ بروج، ہر ٹوہ شہ خوی گہرہ قہ دہ غی کریموہ۔ موقاتل کوپی حیان² دہ لیت: ٹہگہر سہر پڑشہ گی بہ جوانی توند نہ کردو مل وملوانکہی دہرکوت، ٹوہ تہ بروجی نہ فامانی پشیشہ کانہ۔³

1- الموحاہد: موحاہد کوپی جہر، ٹہو حہجاج المکی الأسود۔ شیحی خوینہ ران وموہ سیرہ کان بوجہ: زقد فہرمودہی له نیین عہباس دہ گزیتہ وہ، ہر لہ ویغیرہ فیقہر وتہ فیسر بوجہ، ہر وہا زقد زانتیشی له ٹہو مورہیرہ عایشہ وہرگرتوہ، سال 100 کوچی بولی کریموہ، الذہبی، سیر اعلام النبلاء، 449/4.

2- مقاتل بن حیان بن روال دور۔ پشہولو زلناو موحہ دیت، خاوہی فہرمودہی زقد، چاکہ خزانو زامید ہو، چوہ کابول خہ لکیکی زقد له سہر دہستی موسولمان بیون۔ سالی 150 کوچی بولی کرد۔ الذہبی، اعلام النبلاء، 340/6.

3- ابن کثیر، تفسیر القرآن العظیم، 2805/6 وما بعدہا۔ تفتج: بہ تازو دہلال.

برگه‌ی دووم: مانهوه له مال و فیرهت

لیره وه ده مه ویت هه ندی خالی زانستی پزیشکی و ده رونی بڅمه پروو بۆ سه لماندنی نه وهی که و مال باشتین و گودجاوترین شوینی کاری ئافره ته.

1- توانستی شوین دیاری کردن (القدرة المکانیة)¹ له ئافره تان له هه ردیوای ده ماخدا بلاقبوته وه به بی پڅکستن، به لام له پیاوان یه ک پارچه و کویه، له یه ک لای ده ماخه وه یه. هه ر بۆیه کچان ئاستی نه حجامدانی یاریی تۆپی پی و تۆپی تیئس و یاریه کانی تریان زۆر که مته له کوردان. له بهر نه وه هۆشه زانایان ده لێن توانای ئافرهت بۆ کارکردن له شوینه کی ته سک، وه ک مال باشته له کارکردنی له شوینه کی فراوانی به ریاوو. هۆکاری نه وه ش ده گه رپنه وه بۆ هۆرمونه کانی جینسی، به لام چۆنیه تی کاریگه ری نه وه هۆرمونانه تا وه کو ئیستا نه دۆزرا وه ته وه.²

2- کۆریه ی ئاده میزاد جیاوازی زۆری هه یه له گه ل گیاظه به رانی تر له بواری په ره وه ده کردن. ده بینین کۆریه ی ئاده میزاد کاتیکی زۆرو چاودیرییه کی توند و مانوو بوونه کی زۆری ده ویت، ده گاته زیاتر له دوو سال، تا وه کو بتوانی پتویستییه ژیا نییه کانی خۆی جییه جی بکات وه ک خواردن و نوستن و یه رگری کردن. سی سالی یه که می ژیا نی کۆریه ی ئاده میزاد زۆر ناسکه وه ستیاره، به بی بوونی دایکی هه رگیز ناتوانی ژیا نیکی ئاسوده وه به خته وه ر بپاته سه ر، گه ر نه مریت نه وه توشی چه نده ها کیشه ی ده رونی و جه ستیه ی ده بیته له داهاتوودا. ئاماژه مان به بابیه تی دایکایه تی کرد له به شی سی یه م له به رگی یه که م.³ نه گه ر مندال له و ته مه نه له ئامیزی دایکی وه ژۆر سه رپه رشتی باوکی گه شه ی کرد نه وه په یوه ندییه کی توندی

1- القدرة المکانیة: بریتیه له توانای ئافرهت بۆ دیاریکردنی شوین، شوینی نه وه که له وه لانه ی له ده وه به ری ئافرهتن له شوینه کی سی لایه نی، توانای ئافرهت له سه ر پڅکه وه به ستانی هۆکاره کانی بینین له ناو نه وه شوینه سی لایه نه.

عبد اللطیف یاسین، الفروق، ص 169-170.

2- القصاب، عبد اللطیف یاسین، للفروق بین الذکر والأنثی، ص 170.

3- به رگی یه که م/ به شی ستیه م.

سۆزو به زه يې، پزېرگرتن، په يوه ندى دل وگيانى دروست ده بېت له نتيوان نه و منداله و دايك وباوگي، له گه ل دروست بوونى مافى هه ريه كيان به رامبه ر نه وى تريان.

2- ووزه ي نافرهت ووزه يه كي شاراوو په، بواري كاري نه و ووزه يه ناوه كيه، تواناي نه و ووزه يه ش به كاردېت بۇ دروستكردن وشته كاري. هه روه ك له هيلكه ي ميينه بېنېمان، كه وا دواي پيتېن، هه مو ووزه ي نه و خانه نوئ يه له هيلكه ودرده گيريت بۇ ماوه ي چه ند پوژنك، تاوه كو هيلكه خوي به ديواي مندالده وه هه لده واسي كه ده گاته 8-10 پوژ. پاش نه و ماوه يه ش هه ر دايكه به خواردن و خويى خوي بژوي كورپه له دابين ده كات.

3- نه گه ر به ووردي سه رنجي ژيانى مندالتيكي ميينه بده ين، ده بېنين هه ر له و ته مه نه ثاره زوي به لاي دروست كردنى خانوويه كي بچوك ده چيت، هه نديك كه ل و په لى ناو مالى تيايدا كو بكا ته وه. سه ير ده كه ين نؤد به ئيخلاص و دلسوزيه وه پاريزگاري ده كات هه ر واده زانئ پاستيه، گه ر هه ولى نه وه بدرت نه و ماله ي تيك بدرت نؤد به په رۆشه وه به رگري ده كات. دريژي نه و بابه ته له به شى ستيه م / به رگي يه كه مه.¹

هه ر بؤيه پئويسته يه كه مين كاري نافرهت په روه رده ي مندال بېت، پيش نه وه ي بير له هه ر شتيكي تر بكا ته وه، هه ر چه نده نه و كار ه بۇ به ده ست هيناني داهاتيكي ئابووي، فېريوونى زانپاري، سوويكي كومه لايه تي بېت، چونكه په روه رده ي نه وه ي دوا پوژ نؤد گرنگتره له سوويكي كاتي تاكي، مه گه ر بۇ پئويستيه كي نؤد گرنگ بېت، وه ك په يوه ست به مان ونه ماني خيژاننيك يان كومه لگه يه ك.

برگړی سینه: ټيکه لاری (الاختلاط)

له عمره ی کچی عبد الرحمن ده گټړنه وه¹، که عائشه څخه فرموده وي: ((پټه مېری خوا ﷺ نوښی به یانی ده کرد، کاتې نافره ته کان ده هاتنه دهره وه داپو شرابوون به چاروگه که یانه وه، له بهر تاریکی به یانیش هر نه ده ناسرانه وه)) ((إن رسول الله ﷺ ليصلي الصبح، فينصرف النساء متلفعات* بمروطهن، ما يعرفن من الغلس²)).³

نوهی ده لې نوم سه له مخه څخه پټی پاگه یاندم: ((کاتې پټه مېری خوا نوښی ته واکړد، نافره ته کان زووه لده ستان و ده پوښتن، به لام پټه مېره وړه ﷺ هاوه لانی هاوه یکه ده مانه وه، کاتې پټه مېره وړه ﷺ هلسا، نه وکات نه وانیش ه لده ستان)). ((أن النساء في عهد رسول الله ﷺ كن إذا سلمن من المكتوبة قمن، وثبت رسول الله ﷺ ومن صلى من الرجال ما شاء، فإذا قام رسول الله ﷺ قام الرجال)).⁴ نوم سه له مخه څخه ده لیت: نه وه بق نه وه بووه تاوه کو نافره ته کان برلن و، هیچ که سټیک له پیاوه کان پټیان نه گات. ((نری - والله أعلم - إن ذلك كان لكي ينصرف النساء، قبل أن يدركن أحداً من الرجال)).⁵

نه و همو ناگاداریه یو نه ویه ټيکه لاری دوست نه بیت، چونکه هر له ټيکه لاریه مه ویدی ته نهایی داده نریت، هر له ته نهایی شه ویه شه پتان به هوی هواره پارلوه جړواو جړه کانی خراپه کاریه کان ساز ده کات، هانی ناره زووه خوږسکه کان ده دات بق بوون به کرداری به رجسته ی وه زیناوا فاحشه. هر له و کومه لگانه ی که ټيکه لاری زوره ده پینن زیناوا مندالی ناشه رمی وکټشه کانی نری

1- عمرة بنت عبد الرحمن بن أسعد بن زرارة البخاري: شا ژنی نافره تانی تاپه کانه، شاهه زای نلی له فیقهو حدیث مه بوو، څه لکی مه پټه، فرموده ی نلی له عائشه ودرگتووه الزکلی، الأعلام، 72/5. وکحالة، أعلام النساء، 1086/2. * المتلفعات: داپو شره. هر شټیکه که نافره ت خوی پټ داده پوښت. الفیروز آبادی، قاموس المحيط: 983

2- الغلس: تاریکی کوتایی شه. ابن الأثير، نهاية غريب الأثر، 377/3.

3- البخاري 16 - صفة الصلاة باب: 79 الحديث: 829، 296/1.

4- البخاري 16 - صفة الصلاة باب: 79 الحديث: 828، 296/1.

5- المصدر نفسه، الحديث: 832، 296/1.

کو مہ لایہ تی زقر بلاوہ۔ نہ وہش راستی فرمودہ پیغمبرمان بقر دیاری دہخات۔
 لہ نیامی عومرؓ دہ گپنہ وہ دہ لیت: پیغمبر ہی خواہؓ دہ فرموی: ((ہر
 پیاوٹک بہ تہ نہایی ماوہ لہ گہل ژنیک نہوا سیتیہ میان شہیتانہ)) ((الا ولا یخلون
 رجل بامرأة فإن ثالثهما الشيطان))¹ لہ نین عہ باسہ وہؓ دہ گپنہ وہ، پیغمبر ہی
 خواہؓ فرموی تی: ((نابیت پیاوٹک وژنیک بہ تہ نہا بمیننہ وہ مگر یہ کی
 مہ حرہ میان لہ گہ لدایی)) ((لا یخلون أحدکم بامرأة إلا مع ذي محرم))²
 لہ عہ قہ ہی کوہی عامرؓ دہ گپنہ وہ³، پیغمبر ہی خواہؓ فرموی تی:
 ((زقر ٹاگاداری تیکہ لاوی ژنان بن)) یہ کیک لہ پیاوٹی نہن ساریہ کان وٹی نہی
 پیغمبر ہی خواہؓ دہ ربارہی مالہ خہ زوران؟ فرموی: ((خہ زوران مردنہ))۔
 ((ایکم والدخول علی النساء))۔ فقال رجل من الأنصار یا رسول الله: أفرأیت
 اللحمو؟ قال: ((لحمو الموت))⁴۔ واتہ تیکہ لاوی ژن وپیاوہ ہر چہ نہندہ خزم ونزکی
 یہ کتری بن ہر ناشہری وقہ دہ غیہ، زقر جاریش ترسناکترہ، چونکہ بہ ہوی نہو
 نزکیہ وہ زیاتر تیکہ لاو دہ بن، ہر بویہ پیغمبر ہی خواہ بہ مردن ناوی بردوہ۔

بہم شتوہ یہ نیسلام دہ روازہ کانی تیکہ لاوی نیوان ژن و پیاوٹی داخستوہ،
 ہر چہ نہندہ نزکی یہ کتری بن، چونکہ فیتنہی تیکہ لاوی بقر کو مہ لگہ گہ ورنہ لہ
 خزمایہ تی۔ خوی گہ ورنہ ہندی خزمی نزکی ہہ لاویردوہ لہ وقہ دہ غہ کرنہ،
 وہک: ہہ مو نہو کہ سانہی مہ حرہ نہ لہ پشتوہ (النسب) بیت یان بہ ہوی شیر
 پندان، ژن ہینان (الصهر)، وہک: باوکی میردو مندالہ کانی، ہہ روہا نہوانہی لہو

1- للطبرانی المعجم الصغير حديث: 245، ص 108 — 109.

2- البخاري 70 — النکاح باب: 110 الحديث: 4935، 2005/5.

3- عقبہ بن عامر بن عمرو الجہنی: ہاوہ لیککی بہ ریزہ، فرمودہ ہی زقری وہر گرتوہ، نین عہ باس
 زقری نہ فرمودہ یان لہ وہر گرتوہ، شارہ زایی زقری ہہ بوہ بہ لہ رزہ کان، شاعریکی زمان پارلوش بوہ،
 یہ کیک لہوانہ بوہ قورٹانی کو کردلہ توہ، زقریہی جہنگہ کانی یبوہ، نامہ کانی نیامی عومہری گہ یانہوہ
 کانی فہتمی سپہ شق، لہ شہرش صفین لہ گہل معاویہ بوہ۔ سالی 47 کوچی دواہی کردوہ۔ ابن حجر،
 الإصابہ، 482/2.

4- البخاري: 70 — النکاح باب: 10 الحديث: 4934، 2005/5.

كومه لايه تي زږد بلاوه. نه ودهش پاستې هه رموده ي پيغه مېرمان بڼ ديارې ده خات. له نيمامي عومر رضي الله عنه ده گېر نه ده لټت: پيغه مېرې خوا رضي الله عنه ده هه رموي: ((هر پياوړك به ته نهايي ماوه له گه ل ژنيك نه و ستيه ميان شه يتانه)) ((الا ولا يخلون رجل بامرأة فإن ثالثهما الشيطان)).¹ له نيين عه باسه وه رضي الله عنه ده گېر نه وه، پيغه مېرې خوا رضي الله عنه هه رموي ته: ((نابيت پياوړك وژنيك به ته نها بميننه وه مگر په كې مه حرمه ميان له گه لدابن)) ((لا يخلون أحدكم بامرأة إلا مع ذي محرم))² له عه قه به ي كورې عامر رضي الله عنه ده گېر نه وه،³ پيغه مېرې خوا رضي الله عنه هه رموي ته: ((زږد ناگاداري تيكه لاوي ژنان بن)) په كيك له پياوړي نه نساريه كان ووتې نه ي پيغه مېرې خوا رضي الله عنه: ده رياره ي ماله خه زوران؟ هه رموي: ((خه زوران مردنه)). ((اتاكم والدخول على النساء)). فقال رجل من الأنصار يا رسول الله: أفرأيت الحمو؟ قال: ((الحمو الموت)).⁴ واته تيكه لاوي ژن وپياو هه رچه نده خزم ونزيكي په كترې بن هر ناشه رعي وقده غه يه، زږد جاريش ترسناكتره، چونكه به هڅي نه و نزيكيه وه زياتر تيكه لاو دهن، هر بڼي پيغه مېرې خوا به مردن ناوي برودوه.

به م شتو په نيسلام ده روازه كاني تيكه لاوي نيوان ژن و پياوړي داخستوه، هه رچه نده نزيكي په كترېش بن، چونكه فيتنه ي تيكه لاوي بڼ كومه لگه گه وره تره له خزمه يه تي. خواي گه وره هه ندي خزمي نزيكي هه لاو برودوه له وقده غه كردنه، وهك: هه مو نه و كه سانه ي مه حرمه نه له پشت وه (النسب) بيت يان به هڅي شېر پيدان، ژن هينان (الصهر)، وهك: باوكي ميړدو منداله كاني، هه روه ها نه وانه ي له و

1- الطبراني المعجم الصغير حديث: 245، ص 108 - 109.

2- البخاري 70 - النكاح باب: 110 الحديث: 4935، 2005/5.

3- عفة بن عامر بن عمرو الجهني: هاوه لنيكي به ريزه، هه رموده ي زږي وه رگړنوه، نيين عه باس ونيكي تر هه رموده يان له وه رگړنوه، شاهه زايي زږي هه بڼوه به هه رزه كان، شاهه ريزيكي زمان پارلويش بڼوه، په كيك له ولنه بڼوه فورثاني كڅو كړدونه وه، زږي به ي جهنگه كاني بڼوه، نامه كاني نيمامي عومرې گه پانده كاني هه تمې ديمه شق، له شاهه شق صفين له گه معاويه بڼوه. سالي 47 كچي بولاي كړدوه. ابن حجر، الإصابة، 482/2.

4- البخاري: 70 - النكاح باب: 10 الحديث: 2005/5، 4934.

نایه ته پیرزده دا ناویان ساتووه: ﴿لَا جُنَاحَ عَلَيْنَ فِيْءِ آبَائِهِمْ وَلَا أَبْنَائِهِمْ وَلَا إِخْوَانِهِمْ وَلَا أُمَّهَاتِهِمْ وَلَا أَسْرَافِهِمْ وَلَا يَسَابِهِمْ وَلَا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ وَأَتَّقُوا اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَفُورُ الْحَكِيمُ﴾ (الأحزاب: 55).

نه گهر وولاتانی پوژناوای بی باوه پوونی وتیکه لاوی فساد و به د پوهوشنی به پیشکه وتن داده نین، به لام نه و پوهوشته نامویانه لای باوه پداران ته وای نه زانی و نه فامی به. موسولمانان به درژیایی به که سده که وتونه ته شوین پیتی بی باوه پان له و به د پوهوشتی، نایا چیان به ده ست هیتا له زانست وزانیاری و پیشکه وتن؟ بیجکه له سه رشپری و خوروشتن و توکه رایه تی و دواکه وتن و خه ساره تی ناین و دواپوژ. پیشکه وتن و به رزی کومه لکه به خودانه پوشین، تیکه لاوی، به دوا که وتنی ناره زووه کانی جینسی نایه ته دی، به لکو پیشکه وتن، پیشکه وتنی و به رزی نه خلاق و پوهوشته، راستی و راستگویی، ده ست پاکي و نه مانه ته، به خشین و هاوکاریه، خویه خشین و قوریانی دانه له پیناوی راستی، یستنی خیر و خوشی و ولاته، لادانی ده ستی زالم و زورداره، پشت گرتنی لی قه و ماوانه.

له سالی 1964 سه ریکی وولاته به کگرتووه کانی نه مریکا جون که نه دی رایگه یاند: داهاتووی وولاته که مان له مه ترسی دایه، چونکه گنج ولاوه کانمان له ناره زووه جینسیه کان نو قوم بوونه، نه و لیپر سراویه تی به له سه ر شانیه تی ناتوانی به ته وای جیبه جیبی بکات، هر له حوت که س ته نها به کیان ده شیت بکرتنه سه ربازی دلسوز، چونکه نه و ناره زووه تی تیایدا نو قوم بوون هم مو لیاقه ی به ده نی و ده رونی لی سه ندوونه.¹

له و باره یوه نووسه ریکی نه مریکی کاتی سه ردانی بی قاهره ی پایته ختی میسر له سالی 1962، و ته په کی پیشکه ش کرد، له پوژنامه ی کوماری بلوکرایه وه له ژیر ناوینشانی: قه ده غه ی تیکه لاوی بکه ن، سه ریه ستی ثافره ت سنوور دار بکه ن.

ئو سنووردهی که کۆمه لگهی عهره بی له سه ر ئافره تی که م ته مه نی داناو ه - مه به ستم له خواروی 20 سالی ه - ئو سنوور و مه رجان ه چاره سه رێکی به سووده بۆ زۆر نه خۆشی ناو کۆمه لگه ، هه ر بۆیه داواتان ئی ده که م که و ده ست به خووپه وش ت و داب و نه ریتی خۆتانه وه بگرن، نیکه لای قه ده غه بکه نه وه سه ره به سنی بی سنوور لا به رن، بگه پێنه وه سه ر پۆشته یی خۆتان، چونکه ئه وه زۆر باشت ر و چاک تر و سوو ده مه تر ه له به در په وش تی و به ره لای ناو کۆمه لگهی ئه مریکا و ئه وریا . ئو سه ره به سته ی ئیمه به خشی مان به کچه گه نجه کا نما ن، وای ئی کردن ببن به ده سته ی (جیمس دین)، ده سته ی خوین پش ت و ماده ده بی هۆش که ره کان، ده سته ی فراندنی مندال فرۆشتنیان وه ک به نده .¹

دکتور عبد اللطیف القصاب ده لی: (پۆلی ئافره ت دایکا یه تیه، له بهر بوونی هه ندی سیفا تی تای به ت، ئافره تان به گشتی ده توانن زۆر به کارامه یی ئه و پۆله ببینن. په روهر ده ی مندال، چ به واتای په روهر ده ی فراوان، چ به به مانای ته سکی ناو خێزان، بریتیه له پیرۆز ترین ئه رک، که ئافره ت ده ی کات، هه ر وایه وه ر ناوا ده مینێته وه .

له بهر ئه وه ی ئافره ت له توانای زمان ی و په وانی ده رپین، له ناسین و هه سته کردن به و گۆرانه کارمانه ی که له ده وری به ری پوویدا وه، پشت به ستان به ریگه کانی وه سفی بۆ ئیدراکی که ل و په ل وه لویست، په چاو کردنی دابه نه ریت و به ها کۆمه لایه تیه کان، له مانه گشتیان پێشکه و تووه، بۆیه زانایانی پزشکی و ده رو ناسی دان به وه داده نێن که و ئافره ت به باشت رین شی وه ده توانی کاری په روهر ده ی مندال جێبه جێ بکات، چونکه مندال له قوناغه کانی یه که می ته مه نی فێری زمان و داب و نه ریتی ئه و کۆمه لگهی که تیایدا ده ژێ و چۆنیه تی هه لسه وکه وت کردن له گه ل ئه و داب و نه ریت، دروست بوونی بیردۆزه ی وه سف کردنی شته کانی ده وری به ر ده بی ت، بۆ فێر بوونی هه موو ئه و شتانه دایک وه ک سه ره به رشتی کار، چاودێر، په روهر ده کار، مامۆستا، باشت رین که سه که ئه م کاره بکات، بۆ ئه وه ی ئه و

مندال بېټه که سایه تیه کی کومه لایه تی، پۆشنبیری به سود له کومه لگه. نه وهش گرنګترین و ترسناکترین کاره که نافرهت ده یگرېته نه ستو، زږد گرنګتر و پېر ژتره له وکارانه ی که پیاو ده ېکات. لېره وه بۆمان دیار ده که ویت کاری نافرهت کاری بونیادنان و دروست کردنه.^۱

نه گهر کاری دایکایه تی و پوره رده ی مندال به نافرهت سپېردرا نه وا واتای نه وه ناگه یه نې که وا نافرهت وه که به ند کړای لی بیت، هر له مال نه چټه دهره وه.

نه گهر مېژووی زېړنی ئیسلام بخوینینه وه ده بینین ژماره یه کی زږد له نافرهت ان به شداری چالاکیه جیا جیاکانی کومه لایه تی، پۆشنبیری، پوره رده و فیکردن، ته ندروستی، سه ریا زیان کړدوه، پۆلی کاریگرو به رچاویان بینوه، په چاوی هه موو مه رجه کانی نه وه به شداری کردنه شیان کړدوه، له گهل نه وه شدا نه رکی دایکایه تی و پوره رده ی مندالیان به جوانترین شیوه جټبه جی کړدوه، پۆله ی وه که نه میره کانی مه پوانیه کان ولوپه کان و نه یوبیه کانیشیان پی گه یاندوه. یو زیاتر زانیاری بېوانه کتابی دانه (المرأة الكردية و دورها في المجتمع الكردي)، که تیايدا ژماره یه کی زږد له نافرهتی ناوداری کوردی تیا یه له بواره جیا جیاکان.

موسلمانانی سهرده می په یامی خودایی، سهرده می جټنشینه کانی پټغه مبه ر، سهرده کانی زېړنی ئیسلامی گه بشتنه به رزترین لوتکی پټشکه و تن له بواره کانی کومه لایه تی، گه شعی فیکری، نه خلای، هه روه ها به پټوه به رایه تی نیوه ی جیهانیشیان ده کرد، له گهل نه وه شدا زږد هوشیار بوون له وه ی نه که ونه شوین نه وه ناره زوانه ی هۆکاری توش بوون به گونا هو تاوان، وه که بوور که و تنه وه له تیکه لاری هه رچه نده گهر له ناو شوینی خوا په رستی و خویندنیش بیت.

به ندی سیندم: حهیاو شهرم (الهیاء)

برگهی یه کهم: مانای حهیا

الهیاء: تهوبه و په شیمانی و داپوشینه، حهیا هۆبه یه که له نیمان. نیین نه ئیر ده لیت: حهیا هۆبه یه که له نیمان چونکه نیمان فه رمان به چاکه و نه می له خراپه یه، نه گهر به هۆی حهیا وه نه و دوو شته هاته دی نه و به شیکه له نیمان، نیین مه سعود ﷺ ده گزیتته وه که پیغه مبه ری خوا ﷺ فرمو یه تی: ((نه گهر حهیا ناکه یه مه رچی ئاره زو ته بیکه)) ((إن مما أدرك الناس من كلام النبوة إذا لم تستح فاصنع ما شئت))¹ واته حهیا ی نه ما وه تا وه کو ببیتته به ربه ست بق نه نجام نه دانی کاری خراپه. فرمووده کهش هانی موسلمانان ده دات که واه به حهیا بن، وازه نیان له حهیا ی به نا په سهند داناه.

حهیا: نه و توانایه یه و ده کات مرۆف نه توانیت هه نگاو بنی بق کاری خراپ وناشرین. کاری ناشرین و فاحشهش نه و کاره یه که ئاده میزاد هه ر له خۆپسکه وه رقی لیتته تی.²

برگهی دووم: حهیا ی ئافرهت

خوای گه وه باسی حهیا ی ئافرهت ده کات له چیرۆکی کچی شعیب پیغه مبه رو موسی ﷺ: ﴿لَمَّا نَسُوا مَا آمَنُوا قُلُوبُهُمْ مُّزَيَّنَةٌ لَهُمْ لَعَنُوا نِعْمَ الْكَافِرُونَ﴾ القصص: 25. ئافره تی باوه ردار هه ر له خۆپسکه وه شهرم و حهیا ده کات کاتی له گه ل پیاوی بینگانه گهتوگو ده کات. کاتی به رینگه رۆشستندا هیچ نازو ده لال و لاروله نجه ی تیا به دی ناکری، نه و مه به سته ی ده یه ویت به روونی و جوانتریت شیوه، به بی پیچ و په نا، به کورترین پسته ده ری ده بریت، هه ر نه وهش له ئافره تی فیتره پاک و ساغ ده وه شیتته وه.

1- البخاری 78- الألب باب: إذا لم تستحي الرقم: 6120، 642/10.
و المعجم الأوسط، الطبرانی، 104/5. وسیر أعلام النبلاء، 102/16.
2- ابن منظور، لسان العرب، 429/3.

له نه یو هورده یږه ﷺ ده گټړنه وه، پیغمبري خواﷺ فرمویه تی: ((باوه پ شەست و هەندیک هۆبه یه، هەياش یه کټیکه له و هۆبانه)) ((الإيمان بضغ وستون شعبة، والحیاء شعبة من الإيمان)).¹

له عیمران کوږی حەسین ﷺ ده گټړنه وه، پیغمبري خواﷺ فرمویه تی: ((حەیا هەردەم خیرو چاکه ده مین)) ((الحیاء لا یأتی إلا بخیر)).²

حەیا په وشتیکه مړی له کاري ناشرین دور ده خاته وه، وای لږ ده کات مافی هەموو خاوه ن مافیک بدات، هەر بۆیه له فرموده یه کی تر دا هاتوه: ((حەیا هەموو چاکه و خیر)) ((الحیاء خیر کله))، چونکه هۆکاره بۆ چاکه کاري و بهرگریه له خراپه کاري، جا نه و حەیا یه له جوړی خۆپسکی بیت یان به ده ست مینراو. پتویسته نه و حەیا یه بکار بهیتری به پتگیه کی زانستیانه و گودجاو له گەل شەری خوا تاوه کو بیت هۆبه یه ک له نیمان.³

نافرەت حەیا ده کات، چونکه له خەلیقه ته وه نه و په وشته خۆپسکیه ی بۆ دانراوه، به لām نه وه ی پیاو له نه ده به وه و هریگرتوه به ویستی خۆی، بۆیه به بنه چي په وشت داده نری.⁴

نافرەت خوړی (پاهاتوه) به حەیا وه گرتوه له هەموو سەر ده مه کان، له سەری به رده وام بووه و به رزی نر خاندوه، ته نه ا له و کاته دا نه بیت که پیاو ویستویه تی له خشته ی ببا بۆ نابو بردنی بۆ گە یشتنه ناره زوه کانی.⁵

نافرەت ان به گشتی داوین پاکن، خۆیان دور ده په ریز ده گرن له ناره زوه جنسیه کان، هەر چه نده له ناخی ده روڼیه وه ناره زوی بۆ پیاو ده چیت، به لām خوا ی گوره به دوو به ریه ست و قه لا پاراستوونی، یه کیان جهستی یی یه بریتیه له پرده ی

1- البخاري: 1- كتاب الإيمان 3- باب: أمور الإيمان الرقم: 90، 72/1.

2- البخاري: 78- الألب باب: الحياء الرقم: 641/10، 6117.

3- ابن حجر، فتح الباري بشرح صحيح البخاري، 73/1.

4- العقاد، عباس محمود، المرأة في القرآن، ص 30-36.

5- للباچوري، جمال محمد، المرأة في الفكر الإسلامي، 52/1.

کچیتی، دوو میان نه فسی ودهرونیه بریتیه له حیاءو شهرمی خورسکی.¹

هر له بر حیاءو شهرمی ئافره ته حنه فیه کان ده لئین: نابیت ئافره ته خوی وه ل خوی بیت له ماره کردن، چونکه له وانیه له بر شهرم و حیای خوی پازی بووه.² واته حیا خورسکه، ئوهی خوی گه ووه له ناو پیکهاتهی دهرونی ئاده میزادان خولقاندوویهتی، یان له باوه روهیه، هر ئوهیه له ترسی خوا قه دهغه ی ئیماندار دهکات له کرداری خراپ.

به لگه ی خورسکی حیاءو شهرمی ئافره ت:

1- ئه و حیا به خورسکی ئافره ته هر له قوناغی هیلکه وه ده بیینین، جوله ی زقر میواشه، به م لاو به ولادا نا پوانی وه ک سپیرم، به ژماره کی زقر له خانه ی کلکدار دهره دراوه و میواش میواش پالی ده دهن وده بجولیتن وله هه مان کات پاریزگاری ده که ن تاوه کو ده گه نه شوینی مه به ستن (ئویش سی یه کی کوتایی جزگی هیلکه به)، له شوینه ده میتنی له گه ل خزمه تکارو پاریزکاره کانی وچاوه پوانی ئه و سپیرمه ن که خودای گه ووه بوی داناوه سه ریکه ویت وله گه لی جوت بیت وپیتن پویدات. هرکاتی که پیتن پویدا هیلکه به چوار دهری خوی دیوارکی پته و دروست دهکات ونا به لیت سپیرمه کانی تر نزیکی بکه ونه وه که ژماره یان سه دیکه هه رچه نده به تواناو به میزیش بن، هر هه موویان ده من به غم وپه ژاره وه. نه گه ر به ووردی سه رنجی جوله و دیمه نی هیلکه کاتی دابه زین وچاوه پوانی کردنی هاوسه ری بدهین، ده بیین مانای حیاءو شهرمی پیوه دیاره. هه روه ک ئوهیه بلینی خوی گه ووه هه ر له سه ره تاوه ئه و سیفه ته ی تیادا خولقاندووه.

2- له لینکلین و هیو که لوریا و روبین (Lurian & Rubin) له سالی 1974 کردیان بۆیان ده رکه و ته که و نا نیرینه به م سیفه ته بۆماوه بیانه ناسراوه: توندو په ق، زیر، به هیز، گه ووه له بارسته و کیش وپوکاری دهره وه. به لام مینه ناسراوه به:

1- الخشت، محمد عثمان، وایس الذکر کالاشی، ص 36.

2- المرغینانی، علی بن ابوبکر، الهدایه شرح بدایه المبتدی، 196/1.

ناسک، نهرم ونيان، هستيار، پوکار ناسووده.¹

3- له دوو ليکوالينه وهی جيا، په کهميان: که تيمي (نه لبريت، فيرنون، ليندزی) له سالی 1951 نه نجاميادا، دووهميان: زانا (نوتزل) له سالی 1966 نه نجاميادا، بويان دهرگوت که و ميتينه زياتر پابه نده به دابونه ريته کومه لايه تيه کان، گرنگی دان به بنه ماو ياساکانی سلوک، جوانی وجوانکاری، هاوکاری که سانی ترو چاوديريان، ثاره زوی به لای کومه ک کردن وپيکه وه ژيانی کومه لايه تيه. زياتر به ره و لای خوبه ددهسته وه دان و ملکه چ وگوپرايه لی ويزدان وپشت به ستان به که سانی تره، واته له سروشتياندا گوپرايه ل و ملکه چن. به لام نيزينه ثاره زوی به لای کاروباری پامیاری و بيردوزه یی په (النظرية)، زياتر گرنگی ددهات به دسه لات وکاریگری کردن له که سانی تر.²

4- هندی له زانایانی سهردهم سه پارهت به حه یای ثافرهت ده لاین: پيکهاته ی ميتينه وا خولقیندراوه هاوکات له گه ل بویونی ثاره زوی جینسی، سيفه تی حه یاو شهرم وخو داپوشین، دور که وتنه و به رگری و به ربه ست ناو پته کړوه. ثافره تان که م و نذر نه و سيفه ته یان هه یه، هه روه ک چو ن له ميتينه ی نژدی گیاندارانی تریش هه یه، به لام نه و سيفه تانه له ميتينه ی ثاده ميزاد نذر زياترو به هیز تره، تاوه کو که پشوتوت نه و پله ی بؤته سيفه تيکی خوړسکی.³

برگه ی سینه م: حه یای پیاو

پیاو حه یای خوړسکی هه یه، به لام نه وه ی زاله بریتیه له و حه یایه ی له په روه رده ی مال وکومه لگو و پو شنبیری وهریگرتووه. حه یای بؤ ثافرهت نذر پتویست تره، جوانی و پو شته بیه که ی زیاد ده کات.⁴

1 — Rital.A et al. Hilgard introduction to Psychology. P:97

2 — سیرل بیرت، کیف یعمل العقل، ص 162. القصاب، عبد اللطيف الفروق، ص 206.

3 — عقاد، للمرأة في القرآن، ص 35. والمونودي، الحجاب، ص 195.

4 — عقاد، المرأة في القرآن، ص 35.

ئىمامى قورقۇبى لە شەرحى ئەو فەرمودە يەدا دەلەتت: ئەو جۇرە ھەيائەى كە ئادەمىزاد لە ژياندا بەدەستى دەھىنى (المكتسب) ئەو يە ھۆپەك لە ئىمان، بەلام ئەو يە ھەيائى خۇپسكى ھەيە ئەوا دەبىتتە پالېشتى بۇ زىاتر بەدەست ھىنانى ھەيا، تا وای ئى دېت ھەيائى بەدەست ھىتراو وەك ھەيائى خۇپسكى ئى دېت.¹

بېرگەى چوارەم: كارىگەرى ژىنگە لەسەر ھەيائو شەرم

پەرورەدەو فېرېبونى خورپەوشت ھۆكارى بۇزانەو يە ئەو غەرىزە خۇپسكىە شاراون. ئەو ئەو ھۆكارە بەردەوام وەك خۇراكن بۇ گەشەى ھەيائو شەرم، تا گەياندىنى بەو ئاستەى بېتتە خورپەوشتەكى پتەو لەناو ناخ و دەرونى ئەو ئادەمىزادە، بۇ ھەر لایەك بېيات گۆپرايەلى دەكات.

ئەو كەسەى ھەيائى ئەما، ئارەزوو ئازەلەكانى دەيكەنە بەندەى خۇيان، تاوەكو دەگاتە ئەو ئاستەى ھەر خراپەو تاوان وگوناھىك لەبەرچاوى ئەو ھېچ نېە. بەردەوامى لەسەر كارى خراپەش بەھمان شىوہ سېفەتى ھەيا، ھەست بە شەرم كردن ناھىي ئەناو دەرونى مۇقۇدا.

ھەرچەندە ھۆكارى بايۇلۇزى كارىگەرى پاستەوخۇى ھەيە لەسەر نۇر لە سېفەتەكانى ھەردو پەگەز، بەلام ئاست وجۇرى پۇشنېرى ھەر كۆمەلگەپەك كارىگەرى ھەيە لەسەر سېفەت ھەلسوكەوتى تاكەكانى ئەو كۆمەلگەپە بە ھەردو پەگەزىوہ. ھەر ئەو ھۆكارەنە وای كرىوہ لە پىاوہكان ھەندى جۇر ھەلسوكەوت بگەن، كە ئافرەتان نەتوان، بەپېچەوانەوہش وای كرىوہ ئافرەتان ھەندى جۇر ھەلسوكەوتى تايبەت بە خۇيانەوہ بگەن.²

ھەندىكى تر لە دەروناسان دەلەت: جىاوانى نۇر ھەيە لە تواناى فېرېبون لە نىوان ھەردو پەگەز، تاكەكانى ناو ھەمان پەگەز، دەگەپتەوہ بۇ ھۆكارى كۆمەلەيەتى و دەروپەر، ئەو وەك بۇ ھۆكارە خۇپسكىەكان.³

1- ابن حجر، فتح الباري بشرح صحيح البخاري، 640/10.
2- طلعت منصور وآخرون، أسس علم النفس العام، ص 98-99.
3- برنھارت، علم النفس في حياتنا العملية، ص 241.

زانای به رزی فهره نسی نه لیکسیس کاریل ده لیت: شاده میزاد له خولی سر زه وی دوست بووه، به و هویه جوگرافیای نه و ولاته ی که تیایدا ده ژی و سروشتی نه و گیانه ورو پوهه کانه ی که ده پخوات کاریگری بهرچاوی هیه له سر چالاکیه فسیولژئی وعه قلیه کانی.¹

له گوته ی زانایان بومان به دیار ده که وی که و ثافره ت حه یو شهرمی شاراو ی خورسکی هیه، به لام به شیوه یه کی گشتی ده ورو به رو ژینگه کاریگری دیارو بهرچاوی هیه له سر حه یا، خوړه وشت و داب ونه ریته کومه لایه تیه کان و نایینه کان. واته به رده وامی کاریگری ژینگه ده بیتنه هوکار بو گورپنی ته ووی په وشت و حه یو شهرم، یان راست کردنه ووی، یان دوویاره بینا کردنه ووی به شیوه یه کی نوی، جا به باری چاکی بیت یان خراپی، به گویره ی جوری کاریگره که و شوین ونه کومه لگه ی تیایدا ده ژی.

پیغه مبری خوا ﷺ ده فرمووی: ((هه موو کورپه لیه که له دایک ده بیت له سر فیتره ی خوا په رستیه، به لام دایک ویاوک ده یکه ن به جووله که، مه سیحی، ناگر په رست...)) ((ما من مولود إلا یولد علی الفطرة فابواه یهودانه أو ینصرانه أو یمجسانه...)) نه و فرموده یه ش باشتین به لگه یه له سر نه ووی که و ژینگه و ده ورو بهر کاریگری زوری هیه له سر ناین و په وشت و جوری ژیان.

بەشى دووھم

خوا پەرستى

(نويژ، بۇزۇو گرتن، خەجى مالى خوا)

باسى يەككەم : نويژ كىردن

باسى دووھم : بۇزۇو گرتن، خەجى مالى خوا

دهروازه:

به ندایه تی وخوا په رستی به شیکې گرنګ له نیسلام، په یوه ندی نیوان به نده و
خوای خولقینه ره، هوکمه کانی به شیکې گرنګ له شهریه ته پتک ده هیښن، خوا
په رستی له هلسوکوتی به نده کانی دهرده که وی وک دیارده په کی به رچا و له ژبانی
پژدانه ی نیمانداران.

نو د دستورو به نامه ی خوای گوره بڼ به ندایه تی وخوا په رستی دایرپشتووه تا
پادده په کی زږ نه گږه، ناگږې به گږانی چونیته تی ژبانی خه لک وژبانی گږمه لکه،
به ره و پتسه وده چونی شارستانیه ته، به جوری په گږه زو نه ته وه، گږه گږانکاریش
ه بڼ زږ که م و سادده په، وک گږانکاری لایه نه کانی پامیاری و په پتوه به رایه تی
وته شریعی نیه، که به گږانی چونیته تی ژبانی خه لک وژبانی گږمه لکه، به ره و
پتسه وده چونی شارستانیه گږانکاری زږی دپته سر.

نو و جیاوازیانه ی که به دی دکریت له هوکمه کانی په یوه ست به به ندایه تی و
خوا په رستی له نیوان ژن وپیاو، هندیکیان بڼ نه وه په قورسایه تی نه و نه رګانه
له سر نافرته سوک بګات، هندیکیان بڼ نه وه په تاوه کو جوانی پازلوه یی دیار
نه که ویت کانی نه نجامدانی نه و نه رګانه، هندیکی تریان له به رداپوشینی عوره ته،
نه وی تریان بڼ نه وه په تاوه کو تیکه لوی ته نهایی دروست نه بیت، یان هوکارن بڼ
به رپه چ و دوورخستنه وه ی گومان وشه رفرفوشی فاسقه کان و له خوا یاخی بوان.
به گشتی نه و هوکمانه به سوویدو قازانجی نافرته بڼ پاراستنی که رame تی، له هه مان
کات به سوویدی پیاوه بڼ دوورخستنه وه ی له هوکاره کانی ناره زووه بزونه ره
دهره که کان، واته هه مو نه و هوکمانه په حمه ت و به زبزی خواپه بڼ به نده کانی
تاوه کو کانی نه نجامدانی نه رګه کان تووشی ماندوووون و حه رچ نه بن.

باسى يەكەم

نويژ كردن

بەندى يەكەم : دەست نويژ، خۇدا پۇشىن، بانگدان، چۆنیهتى نويژ كردن

بەرگەى يەكەم : دەست نويژ

بەرگەى دووم : خۇدا پۇشىنى ئافرەت لەكاتى نويژ

بەرگەى سىيەم : بانگدان و بانگى ھەلسان بۇ نويژ كردن

بەرگەى چوارەم : چۆنیهتى نويژ كردن

بەندى دووم : نويژى بە كۆمەل (جەماعەت). نويژى ھەينى ، جەزئەكان

بەرگەى يەكەم : نويژى جەماعەت

بەرگەى دووم : نويژى ھەينى

بەرگەى سىيەم : نويژى جەزئەكان

باسی په کهم: نویژ کردن

نیسلا م به نامه په کی تیروته سول وگشتگری بق ژيان داناه، بق نه وهی مه به سته کانی له چوارچتو په کی دروست و پوون پیکی، سی پڼگی هارپنکی په ک به نه نیشته وه په کی گرتو ته به، په که میان: حرام کردنی هه موو باره چه و ته کانی ژيان که له بنه ما نه خلاقیه بڼه نه کان سرچاوهی گرتبو، دوهم: راست کردن وهی باره لاره کان، توند کردنیان، پاک کردن وهیان له گومان، سییه م: داپشتنی به نامه و فرمانی ته شریعی نوی به مه به سستی دانانی چوارچتو په کی پڼک و ساغ بق کره لگی نوی.¹

به نندی په کهم: دست نویژ، خو دا پوشین، بانگدان، چونیته نویژ کردن

خوای گوره له هندی کاتی تاییه - کاتی بی نویژی، سک پپی، زه یستانی - هندی له نړک و فرمانه کانی بق نافرستان جبا کردو ته وه وک ره حمه تیک و چاودیری کردن پیکیاته چی جه ستمی وده رونی له وکاته ناسکانه ی ژيانی نافرته. هه روهک ده بنین له کاتی بی نویژی، مندالبون، زه یستانی خوای گوره نویژی له نافرته قه ده غه کردووه که نه نجامی بدات، کاتی پاک بوونه وهش نه نویژانه ناگیرته وه، چونکه ماندوو بوون ونه زیهت و ناره حه تی تیا به.²

برگی په کهم: دست نویژ (الوضوه)

هه موو حوکمه کانی په یوه دست به دست نویژ له واجبات و له سونه ته کانی په کسانن له هه ردو په گه زدا، ته نها مه سخی سر نه بیت. حه نه لیه کان ده لئین: بق پیاوان ده بی سهریان هه موو مسح بکن (استیعاب مسح کل الرأس)، به لام بق نافرستان هه روهک ثین قدامه ده لی: ته نها ده سستی ته په سهریان داده هین.³

1- جمال محفوظ وآخرون، موسوعة الحضارة العربية الإسلامية، 306-305/3.

2- جمال محفوظ، موسوعة الحضارة العربية الإسلامية، ص 231.

3- ابن القدامة، المغني، 127/1.

مالکيه کان ده لټن: شافرهت له کاتي مه سمي سر، ده ستي ته په سري داده هيتي، به لام پتويست ناکات که زي وسر که زي ويسکه کاني بکاته وه وه مووی مه سح بکات.¹

ده ست نوټي شافره تي خوټن دار (المستحاضة)²: فاته ي کچي جحش خوټني له بهر ده چوو، هاته لای عايشه ~~خوټني~~ پرسياي دهر ياره ي ټو خوټن له بهر چوونه کرد، عايشه له پټفه مبهري ~~خوټني~~ پرسياي کرد، ټو ویش فهرمووی: ((ټو خوټني له په گه کانه وه بؤ دټ، بټ نوټي نيه، ټه گهر کاتي بټ نوټي هات نوټزه کان مه که، گهر ماوه ي بټ نوټي ته واو بوو خوټ پاک بکه وه نوټي خوټ بکه)) ((نالك عرق وليست بالحیضة، فإذا أقبلت الحيضة فدعي الصلاة، وإذا أدبرت فاغتسلي وصلي)).³

نيټن حجرې عه سقه لاني له شهر جي ټو فهرمووده په ده لټي: هر کات ماوه ي بټ نوټي به که ته واو بوو- هه موو شافره تيک به ماوه ي بټ نوټي خوټي شاره زايه که چهند پټزه- خوټي ده شوات، پاشان هر خوټنه کي تر هات ټووه خوټن داريه و بټ نوټي نيه، هوکمي ټووه ش وهک هوکمي پرو داي (الحديث) بجوکه، واته ده ست نوټي ده شوات و نوټي خوټي ده کات، به لام پتويسته بؤ هه موو نوټيک ده ست نوټي نوټي بشواته وه، له بهر فهرمووده ي پټفه مبهري ~~خوټني~~: ((ثم توضئي لكل صلاة)). هر ټووه ش گوتي ي سر جه مي (جمهور) زانا يانه.

حه نه فيه کانيش ده لټن: ده ست نوټي شافره تي خوټن دار په يوه سته به کاتي هه موو نوټزه کان، به مه رجې کاتي نوټزه که به سر نه چووي. ⁴ ((المستحاضة تتوضأ

1- الخطاب، مواهب الجليل لشرح مختصر الخليل، 205/1.

2- المستحاضة: پټناسه و باسي شافره تي خوټن داري به درټي کراوه له کتابي (ټنه ها بټ شافره تان) دانر. به گوتي ټو خوټنه په که له دلمټني شافره ت دټنه خوارمه پاش ته واو بووني ماوه ي بټ نوټي (3-8 ټلټ) پاڼ له هه دټي کاتي نا ټاساي، په نگ ويټني خوټنه که جياوازه له گه ل خوټني بټ نوټي، هه رټويه هوکمي تايبه تي خوټي هه په له شهر، له زانستې پزېشکېش جياوازيان زده.

3- البخاري: 6- کتاب الحيض باب: إقبال الحيض وأدباره الرقم: 320، 544/1.

4- ابن حجر، فتح الباري، 409/1-410.

لوقت كل الصلاة)).¹

بہ لآم ٹین قدامہ وشہ وکانی دہ لآین: ٹافرہ تی خویندار دہ توانی نوو نوپز پیکہ وہ کو بکاتہ وہ، وہ: کہ نیوہ پز وعسر، ٹیواران وشیان بہ یک دہست نوپز، چونکہ پیغہ مبری خوا ﷺ، وا فرمانی بہ فامہ ی کچی جحش وسہ مہ ی کچی سہل کردوہ ﷺ.²

برگی دووم: خو دا پوشینی ٹافرت لہ کانی نوپز (ستر المرأة في الصلاة)

لہ ہشی بہ کم باسی مانای عورہ و سنوری عورہ تمان کرد لہ ہر دور پگہ ز لہ کانی نوپز کاتہ کانی تر.³

داپوشینی عورہ و، واجیہ، یہ کیکہ لہ مہرجہ کانی دروستی نوپز.⁴ بہ بہ لگی ٹو فرمودہ یہ، کہ ٹبو دلود لہ عائشہ وہ رضی اللہ عنہا دہ گپتہ وہ: ((نوپزی مینہ بہ کی پیکہ یشتو دروست نیہ بہ بی حق داپوشین بہ کراسیکی درپز)) ((لا يقبل الله صلاة حائض إلا بخمار)).⁵

ٹین قدامہ دہ لآیت: مہ زہ بہ کان بہ گشتی جیاواز نین لہ وہ ی کہ وا پز جائزہ دیارکہ و تنی دہست و دہم و چاوی. پز دیارکہ و تنی دہست، نوو ہواہت ہہ یہ، یہ کہ میان: نابیت داپوشی، چونکہ ٹین عہ باس ﷺ لہ تہ فسیری ٹو ٹاپہ تہ دا ((وَلَا يُبْنِي زَيْنَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْنِيْنَ زَيْنَتَهُنَّ)) دہ لآی: وا پٹیویست دہ کات کہ وا دہست و دہم و چاو دہریکہ ویت. دوہ میان: پٹیویستہ دیار نہ کہ ویت، چونکہ پیغہ مبری خوا ﷺ فرمودیہ تی: ((ٹافرت

1- الکاسانی، بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع، 2/1.

2- ابن قدامة، المغني، 1/342. والشوكاني، نيل الأوطار، 1/303.

3- برگی دووم/ ہشی بہ کم/ باسی بہ کم.

4- الفتوحی، ابن النجار، منتهی الارادات، 1/60.

5- مسند الإمام أحمد، الرقم: 25209، 6/150. النمری، یوسف عبد البر، التمهيد لابن عبد

البر، 6/259.

عوره ته)) ((المرأة عورة)).¹ نيمامي ته رمزي ده لئ: فەرموده يه کي راست وباشه. واتاي گشتي ده به خشي نه ګر به لګي تايپه تمه ندی نه بوو.²

به لګي نه وانه ي ده لټين ده ست و دم و چاو جائزه ديار بګه وټت، دوو فەرموده يه، يه ګه ميان: عائشه رضي الله عنها ده فەرموي: نه سمای خوشکم هاته مالمان و به پوښاکيکي ته نک خوي داپوشيبوو، پټغه مېري خوا رضي الله عنها به رپه رچي داوه و فەرموي: نه ي نه سما ګر نافره ت ګه يشته تمه نه ي بي نوټي بيچګه له ده ست و دم و چاوي نابيت هيچ شويته کي تري ديار بګه وټت. ((يا اسماء ان المرأة اذا بلغت المحيض لا يصلح ان يري منها الا هذا وهذا)) و اشار الي وجهه وكفيه.³ دوهم: له نه بي هوره يره رضي الله عنها ده ګټړنه وه، که پټغه مېري خوا رضي الله عنها قه ده غي کردوه له کاتي نوټزدا پياو دم و چاوي داپوشي. هر بويي زانايان به کومه له لګه له نه ون ګه و نافره ت له کاتي نوټزو نبحرام به ستاندا دم و چاوي به دهره وه بي. واته ګر له و دووکاته په سته بي، نه و له کاته کاتي تر دا ګونجاو ترو په واته ر. ((نه ي عن السدل في الصلاة، وان يغطي الرجل فاه)). (لذلك اجمعوا على ان على المرأة ان تكشف وجهها في الصلاة والاحرام).⁴

نين قودامه ده لئ: دم و چاو داپوشين مه کړوه و، ناپه سته ده بي نافره تان، چونګه به ربه ستي به رکه وټني نټوچه وان ولووت به زه وي، حوکمي هه روه ک دانه پوښيني ده مه له پياوان.⁵

1- صحيح ابن حبان: 5598، 412/12. والطبراني، المعجم الكبير: 10115، 108/10.

الترمذي: 1173، 476/3، باب: كراهية الدخول على المغيبات.

2- الفتوح، منتهى الارادات، 61/1.

3- سنن أبي داود كتاب: اللباس باب: فيما تبدي المرأة من زينتها حديث: 4104، 62/4.

4- سنن أبي داود كتاب الصلاة باب: السدل في الصلاة، حديث: 643، 174/1. والماكي،

ابن العربي، عارضة الأحوزي بشرح صحيح الترمذي، كتاب الصلاة، 170/2.

5- ابن قدامة، المغني، 603/1. والنووي، المجموع، 185/3.

برگهی سینه؛ بانگدان و بانگی هه لسان بۆ نوێژ کردن (الاذان والإقامة)

وا سونه ته له بانگدان دهنگ بهرز بکریت، سه رنجی بۆ پابگیری، گوئی بۆ شل بکریت، نه وانه تایبه تن به پیاوانه وه. به لام بۆ ئافره تان بانگدان و بانگی هه لسان بۆ نوێژ نیه. به لگهش نه و فرموده ی که ئیبن عومه رضی الله عنه ده گێڕیته وه، پێغه مبه ری خوا صلی الله علیه و آله فرمودیه تی: ((له سه ر ئافره تان بانگدان و بانگی هه لسان بۆ نوێژ نیه)) (لیس علی النساء اذن ولا إقامة).¹

کۆمه لی ئافره تان ده توان بۆ خویان بانگی هه لسان بۆ نوێژ کردن به دن تا وه کو ئاماده بوان خویان ئاماده بکه ن، چونکه دهنگ بهرز کردنه وه ی تیدا نیه. به لام بۆیان نیه بانگدان، چونکه دهنگ بهرز کردنه وه ی تایبه که هۆکاری فیتنه یه، به یه کچوون و لاسایی کردنه وه ی پیاوانه، که واته دهنگ بهرز کردنه وه ش حه رامه بۆیان.²

برگهی چوارم؛ چۆنیه تی نوێژ کردن (کیفیه الصلاه)

- 1- ئافره ت ههروه ک پیاو نوێژ ده کات، به لام و اچاکه کاتی رکوع، سو جده بر دن خۆی خه بکاته وه، کاتی دانیشتن له ته حیات، هه ردوو پیتی خا و بکات (السدل)³ ئاراسته ی بۆ لای راست بکات و دایان پۆشیت، یان چوارمشته دانیشی.⁴
- 2- نه گه ر ئیمام شتیکی له بیر چو و له نوێژ، پیاو ته سبیح (سبحان الله) ده کات، به لام ئافره تان، له جیاتی ته سبیح به ناو له پی ده ستیکی له پشتی ده سته که ی تری خۆی ده دات.¹

1- سنن الکبری للبهقی، 408/1.

2- الهیتمی، تحفة المحتاج، 251/1.

3- السدل: (سدل الشعر والذوب: المتر، سدل یسدله ویسدله سَدْلاً ولسدله: شلی کرد روات خواره وه).

لسان العرب، 218/6. ولین الأثیر، للنهاية فی غریب الحدیث، 355/2.

4- ابن قدامة، المغنی، 403/1. والفتوحی، منتهی الارادات، 83/1.

له ئه بو هورهیره ﷺ ده گێرنهوه پێغه مبهری خوا ﷺ فرمویهتی: ((ته سبیح کردن بۆ پیاوانه لێدانی دهستیش بۆ ژنانه)) ((التسبیح للرجال والتصفيق للنساء))².

ئێبن حجر ده ئی: ته سبیح قه دهغه کراوه بۆ ئافره تان چونکه له سه ریا نه دهنگ به رز نه که نه وه له کاتی نوێژ به هیچ شیوه یه ک چونکه ده نگیان هۆکاری فیتنه یه، لێدانی ده ست له پیاو قه دهغه کراوه چونکه لاسایی ئافره تانه.³

3- کاتی ئافره تان له گه ل پیاوان نوێژ ده که ن پێویسته له پیزی دواوه ی پیاوان بن، گه ر له پیزی پیاوان بوون ناپه سه نده و مه که ره به لام نوێژیان به تال نابێت.⁴

به ندی دووم، نوێژی به کۆمه ل، نوێژی هه یفی، جه ژنه کان (صلاة الجماعة، الجمعة والعیدین)

برگه ی یه که م: نوێژی به کۆمه ل (صلاة الجماعة)

1- بۆ ئافره تان جائزه له مال ده رجی ت بۆ ئاماده بوونی نوێژی جه ماعت له گه ل پیاوان. له عمره ی کچی عبد الرحمن ﷺ ده گێرنه وه، که عانشه فرمویه تی: ((پێغه مبهری خوا ﷺ نوێژی به یانی ده کرد، کاتی ئافره ته کان ده هاتنه ده ره وه دا پۆشرا بوون به چارۆ که که یانه وه، له بهر تاریکی به یانیش هه نه ده ناسرانه وه)) ((إن رسول الله ليصلي الصبح، فينصرف النساء متلفعات بمروطهن⁵، ما يعرفن من الغلس))¹.

1- ابن قدامة، المغني، 2/15. والفتوح، منتهى الارادات، 86/1.
2- مسند الشافعي، محمد بن إدريس، مسند الشافعي، ص 49. ومسند أبي يعلى، الرقم: 364/10، 5955.
3- العسقلاني، ابن حجر، فتح الباري بشرح صحيح البخاري، 77/3.
4- ابن قدامة، المغني، 2/150. والفتوح، منتهى الارادات، 116/1.
5- المتلفعات بمروطهن: خويان پێچاوه ته وه به چارۆ که کانێان. ابن الأثير نهاية غريب الأثر، 4/261.

2- چاکتره بق نافرته له مان نوږ بکات.

له نین مه سعود ﷺ ده گپړنه وه، پټغه مېری خوا ﷺ فرموویه تی: ((نافرته مه موو به دهنی عورته، که له مان دهرچوو شه یتان له پتشموازیدایه، نزدیکترین کاتی له خوا نه و کاته یه که له ماله وه یه)) ((المرأة عورة إذا خرجت استشرفها الشيطان، و أقرب ما تكون من الله ما كانت في بيتها)).²

له عائشه وه ﷺ ده گپړنه وه، پټغه مېری خوا ﷺ فرموویه تی: ((نوږی نافرته له ژوره ده کی خیرتره له نوږه ده کی له هوجره ده کی، له هوجره ده کی پدا خیرتره له ماله ده کی پدا، له ماله ده کی پدا خیرتره له مزگوت)) ((لأن تصلي المرأة في بيتها خير من أن تصلي في حجرتها، ولأن تصلي في حجرتها، خير لها من أن تصلي في الدار، ولأن تصلي في الدار خير لها من أن تصلي في المسجد)).³

3- چوونه مزگوت ږنگی پیدراوه بق نافرته، به لام که ترسی فیتنه ی تیاوو به هوی دیارکه وتنی له ناو خه ک ده بیته مه کړوه، له و کاته دا خیرتره له مان نوږ بکات.⁴

نیامی نه وه وی ده لیت: زانایان چوونه دهره وه ی نافرته تیان بق مزگوت به چاند مه رجیک به ستووه: بونی له خوی نه دای، ده نگی خلخال وخشله کانی نه یه، که س گوئی له ده نگی نه بیت، پو شاکي گران به ها نه بیت، تیکه لوی پیاو نه بیت، که نج نه بیت ببیته هوکاری فیتنه، له ږنگی چوونه مزگوت ترسی نه وه ی نه بیت تووشی فه ساد بیت.⁵

1- البخاري 16- صفة الصلاة باب: 79 الحديث: 839، 296/1. وسنن الكبرى للبيهقي، 132/3.

2- عارضة الأحوزي، بشرح صحيح الترمذي: كتاب الرضاع، 337/4. وصحيح ابن خزيمة: 1685، 93/3.

3- الحديث: سنن أبي داود كتاب: الصلاة، باب: خروج النساء إلى المسجد، 227/2. ومسنند احمد، 371/6.

4- ابن قدامة، المغني، 242/2. والفتاوي، منتهى الارادات، 110/1.

5- صحيح مسلم بشرح النووي، بيروت، دار إحياء التراث العربي، 6 مجلد، ط 2، 1974م، 161/4.

پټیوېسته له سره ټافره ت هه تا ده توانی نه چټه دهره وه، چونکه گهر بتوانی
خوی بیارنزی و له خوی نه مین بیت، نهوا ناتوانی بریار بدات خه لك له فیتنه ی نهو
پارنزداین. نه گهر چووه دهره وه یا له سره شیوه یه کی جوان نه بیت، ړنگه ی چول
بگریته بهر وله نه نیشته ړنگه بروت، نه چټه ناو کوچه و کولان ویازار، هه ول بدات
دهنگی دهره نه چی.¹

عائشه رضی الله عنها ده فرموئی: ((نهو ی نیمه نیستا ده بیبین، گهر پیغه مبری خوا
بیدیا یه نهوا قه ده غی ده گردن بیته مزگه رته کان، هه روه چو ن ټافره تانی به نی
ئیسرائیل قه ده غه کران)) ((لو أدرك رسول الله ﷺ ما أحدث النساء ما نرى
لمنعهن، كما مُنعت نساء بني إسرائيل)).²

4- نه گهر ټافره تان کومه ل بوون، چاکتر وایه بویان یه کیکیان پیش نویژیان بۆ
بکات، له ناوه نديان بوه ستیت.³ به به لگه ی نهو ی عائشه رضی الله عنها به نه رمی بانگی
ده داو، بانگی هه لسانی بۆ نویژی بۆ ده گردن، له ناوه نديان ده وه ستاو پیش نویژی
بۆ ده گردن. ((أنها كانت تؤذن وتقيم، وتؤم النساء وتقوم وسطهن)).⁴

برگه ی دووم: نویژی هه ینی (صلاة الجمعة)

نویژی هه ینی له سره ټافره تان واجب نیه، گهر چووه نویژ، نهوا نویژه که ی
دروسته. زانایان هه موویان کون له سره نهو ی که ټافره ت نویژی هه ینی به کومه ل
له سره واجب نیه، هه روه ک نیېن مندر ده لیت.⁵

1- الهیمنی، تحفة المحتاج، 390/1، وابن الجوزي، أحكام النساء، ص 209.

2- البخاري: 10- کتاب الأذان 163- باب انتظار الناس قیام الإمام للعالم، الرقم: 869،
451/2.

3- ابن قدامة، المغنی، 428/1، والفتوحی، منتهی الارادات، 115/1.

4- للصنعاني، أبو بكر، مصنف عبد الرزاق، 140/3، المستدرک للحاکم، 204/1،
وسنن الكبرى للبيهقي، 408/1.

5- ابن قدامة، المغنی، 250/2 - 253.

برگہی سینہ م: نویژی جہرنہ کان (صلاۃ المصلین)

له فرموده کانی پیغمبری خوادا ﷺ هاتووہ کوا نافره تان نامادهی نویژی جہرنہ کان بن، هر وهك له سوم عطية ﷺ ده گپرنه وه¹ ((پیغمبری خوادا ﷺ فرمانی کرد له نویژہ کانی جہرن به هاتنه دهره وهی هه موو نافره تان نازادو به نده کان وبه نویژو بی نویژ، بی نویژہ کان نویژی جہرن ناکهن، به لام به شداری دوعاو پارانه وه دهن، خیریان بق دنوسری، نه وهی چاروگو سه ریوشی نه بوو له خوشکی موسلمانن به نه مانه ت ودره گرت)) ((أمر رسول الله ﷺ في يوم العيد أن تخرج العواتق وذوات الخدور والحیض، فيعتزلن المصلی، ويشهن الخیر ودعوة المسلمين، فقالت امرأة من المسلمين، وإحداهن لا يكون لها جلباب، قال: لتلبسها أختها من جلبابها))² هر وهك پوونمان کرده وه که چوونه دهره وهی نافره تان بق نویژ دروسته، گه ترسی فیتنه هاتنه پیشه وه بق خوی، یان بق خه لکی تر، نهوا نه چوونه دهره وه باشتره چونکه په روه ردهی نافره تان وپیوانی سرده می به که م وهك نه وانهی سرده می نیستا نه بوون³.

دهرباره ی بقن خوش کردنی نافره تان کاتی چوونه دهره وه بق نویژو کاته کانی تر، له بهش ویاسه کانی داهاتوو به دریزی باسی ده که یں.

نهو مرجانهی له سر نافره تان دانراون کاتی چوونه دهره وه، له بهر نهو نیه نیسلام به چاوکی سووک و بی متمانه یی ته ماشای نافره تان ده کات، به لکو بق پاراستی خودی نافره تان وکومه لگه به له فیتنه و فساد که هرکاری سره کی گشت کیشه کومه لایه تیه کانه.

1 — لم عطية: نوسه یبهی کچی که عی مازنی نه نساویه، هاده لیکي به رز و نازا بووه، به یبهی عهقه بهر نوحدو حوده بیبهی دیووه، له نوحد نازیله تی نوری نوانو له گه ان پیغمبری خوادا ﷺ ماره تاوه کو کرتایی شه رکه، له شه ری په مامه ده ستیکی قرنا. الإصابة: 418/4، الرقم، 1056. وکحالة، اعلام النساء، 151/5.

2 — البخاري 13-المعدين 15- باب خروج النساء والحیض إلى المصلی حدیث: 974، 463/2. ومسلم 7- کتاب صلاۃ المعدين 1- باب ذکر لیاحة خروج النساء في المعدين إلى المصلی، 606/2.

3 — ابن الجوزي، أحكام النساء، ص 207.

باسى دووم

بۇزۇ گرتىن، خەجى مالى خوا

بەئىلى يەككەم: بۇزۇ گرتىن

بەئىلى دووم: خەجى مالى خوا

بىرگەى دووم: مۇلەتلى ھاوسەر

بىرگەى يەككەم: مەرجهكانى خەج كىردىن كە جىاواىن ئە نىوان ئافىرەت وپىاوان

بىرگەى سىيەم: ئافىرەتكە ئە عىيەتى تەلاق، يان مردىنى ھاوسەرمكەى نەبى

بىرگەى چوارەم: دا پۇشىنى دەم وچاوسەر

بىرگەى پىنچەم: دانەمالىنى پۇشاكى دورواو

بىرگەى شەشەم: تەلىيە كىردىن

بىرگەى خەوتەم: تەواىلى مائىشاوايى

بىرگەى ھەشتەم: نىزىك بوونەو ئە مالى خوا

بىرگەى نۆيەم: ئافىرەت ۋەھروەلەى تەواىلى

بىرگەى دەيەم: دەرغىستى شانى پاست

بىرگەى يانزەھەم: سەركەوتى سەرسەفاو مەرۋە

بىرگەى دوانزەھەم: كۆرت كىردىنەمى قىزى سەر

باسى دووم: بۇرۇ گىرتىن وحەجى مالى خوا

بەندى يەكەم: بۇرۇ گىرتىن (الصوم)

گىرگىرتىن ئەو جىياوازيانەي بەدى دەكرىت لەحوكمەكانى بۇرۇو لەننىوان ئافرەت و پىاو، ئەو يە: كەوا واجبە ئافرەت لە مانگى پەمەزان بە بۇرۇو نەبىت كاتى كەوتە بى نوپۇ، مندالبون وماوئى زەيستانى. ھەروھە جازنە لە كاتى سىك پىرى وشىر پىدان بە بۇرۇو نەبىت، گەر بۇرۇو كە كارىگەرى سەلبى ھەبوو لەسەر تەندروستى خۇي يان مندالەكەي، بەلام پىويستە ئەو بۇرۇوانە ھەمووى بگىرتەو لە كاتەكانى تردا، چونكە ماندوو بوونى زۇدى تىيا نىيە ئەو گىرپانەو يە وەك لە گىرپانەو يە نوپۇزەكان بەدى دەكرىت.¹

بى نوپۇ و زەيستان پاش پاك بوونەو، لەسەريان واجبە بۇرۇو كەكان بگىرنەو.² سىك پىر وشىردەرى مندال، ئەگەر ئافرەتەكە لە ژيانى خۇي ترسا ئەوا تەنھا بۇرۇو كە دەكرىتەو، بەلام ئەگەر لە ژيانى مندالەكەي ترسا بەو يە ئەو ك تووشى لەبارچوون بى، يان بەھۇي كەم بوونەو يە شىر مندالەكەي تووشى زىان بىت، ئەوا بۇرۇو كەي دەكرىتەو خۇراكى ھەژارنىك دەبىت بىدات بۇ ھەر بۇرۇنىك.³

ئىمامى تەبەرى دەلى: ئافرەت گەر ترسا لە ژيانى ئەو يە لە سىكەتى، ئافرەتى شىردەر گەر ترسا لە مندالەكەي، ئەوانە لەسەريانە خۇراكى ھەژارنىك بۇ ھەر بۇرۇنىك.⁴

ئافرەت دەتوانى بۇرۇو كەكان بگىرتەو بە جىيا، دەتوانى دواي بىخات بۇ پىتىش پەمەزانى سالى داھاتوو. ھەروەك عائشە رضي الله عنها فرمويەتى: ((ئەگەر بۇرۇوى پەمەزانم لەسەر بوو، ئەم تىوانى بىگىرمەو، ئەوا دوام دەخست بۇ مانگى

1- ابن الجوزي، أحكام النساء، ص 231.

2- النووي، سراج الوهاج، ص 143.

3- الهيثمي، تحفة المحتاج، 1/717. وابن قدامة، المغني، 3/149-150.

4- الطبري، جامع البيان، 2/184-185.

شه عبان))¹.

ئېن قدامه له (المغني) ده ئيت: ده تواني په مه زان به جيا وتاك بگريت به لام له
دواي په كتر باشته.²

بۇ ئافرهت نيه پلندوي خۇبه خشى بگريت به بى مؤلتي هاوسه ره گي. هه روه ك
نه بو هوره يره ﷺ له پيغه مبهري خوا ﷺ ده گيرتته وه: ((بۇ ئافرهت نيه پلندوي
خۇبه خش به بى مؤلتي هاوسه ري)) ((لا تصوم المرأة وزوجها حاضر إلا
بإذنه))³.

به ندى دووم: حه جى مالى خوا (الحج)

حه ج په كيكه له كوله گه كانى نيسلام، له سه ر ئافرهتى نازاد، پيگه يشتوي،
هوشدار، تواناي ماددى وواتاي هه بيت، په كيكى مه حره مى له گه ل بيت، نهوا حه ج
واجبه. هه رچنده زانايان له سه ر بووني مه حره م جياوازن. حه ج گرنگى تاييه تى
هه يه له زيانى ئافرهت چونكه له شويى جيهادو تيكوشانه.

عائشه ي كچى طلحه رضه ، له عائشه ي رضه دايكى موسلمانان ده گيرتته وه،
ووت: نه ي پيغه مبهري خوا ﷺ له گه ل ئيتوه ده رنه چين بۇ جيهاد، فه رموي:
((نه خير، جيهادى ئيتوه حه جيكى به بهر كه ته)) ((لا جهادكن الحج المبرور، هو لكن
جهاد))⁴.

1- الترمذي، كتاب الصيام باب: ما جاء في تأخير قضاء رمضان، 486/3. ومصنف عبد
الرزاق، باب: تأخير قضاء رمضان، الرقم: 7676، 245/4. وسنن الكبرى للبيهقي، الرقم:
8212، 292/4.

2- ابن قدامة، المغني، 158/3.

3- البخاري كتاب النكاح باب: صوم المرأة بإذن زوجها تطوعاً، 293/9. وسنن ابن
ماجه: 560/1، 1760.

4- البخاري: 56- كتاب الجهاد والسير 62- باب: جهاد النساء الرقم: 2876، 92/6.

برگہ یہ کہم: مہرجہ کانی حج کردن کہ جیاوازن نہ نیوان نافرہت و پیاوان

برگہ یہ کہم: مہرجی توانایی، کہ بریتیه له مہجرم و ہوکاری سفہر
(الراحلة والمہرم)

یہ کہم: مہزہبی شافی

1- بوونی ہوکاری سفہر یہ کیکہ لہ مہرجہ کانی توانای چوونہ حج بق
نافرہ تان، جا سفہر کہ دور بیت یان نزیک، خیمہ ک ہلدات لہ سہر و لاخہ کہ
تاوہ ک لہ سہر ماو گہرما بیپاریزی.

2- مہرجی بوونی ماوسہر، مہجرم، نافرہ تانیک جیکہی متمانہ بن، دوان یان
زیاتر. لہ کانی بوونی ٹاسایشی تہواو لہ ناوچہ کہ دہ توانی بہ تہنہا سفہری حجی
فہر ز بکات. بہ لام بق حجی خوبہ خش، ناتوانی سفہر بکات لہ گہ ل کومہ لی
نافرہ تان ہرچہ ندہ ژمارہ یان زقریش بیت.¹

دووم: مہزہبی مالکی

1- دہ بیت کاروباری سفہری بق ٹاسان کرابیت گہر ماوہ کہ دریز بوو، ماوہی
دریز مہبہ ستمان ٹہو ماوہیہ نیہ کہ نویژی تیادا کورت دہ کریتہوہ، بہ لکو ٹہو
ماوہیہ یہ کہ نافرہت تیادا ماندو دہ بیت، ٹہوش لہ نافرہتیکہوہ بق یہ کیکہ تر
دہ گہری. مہرجہ تیایدا بتوانی خوی داپوشی و خوی بیپاریزی.

2- مہرجی بوونی ماوسہر، مہجرم، نافرہ تانیک جیکہی متمانہ بن. ٹہو گہر
ٹہو مانہ نہ بوون ٹہوا حجی لہ سہر واجب نیہ.²

1- الشافعی، محمد بن إدريس، الأم، 2/117. والشربيني، مغني المحتاج، 1/467.
والجزيري، الفقه على المذاهب الأربعة، 1/636-637.

2- الشرح الصغير للحدودي وحاشية الصاوي، 1/263. الجزيري، الفقه على
المذاهب، 1/634-635.

سینه م: مه زه بهی حه نه شي

توانایی بریتیه له په پيدا كړدنې خوراك، هوكارى گواستنه وه (ولاخى سوارى)، له گه ل مه حرم، جا گه ر نافرته كه پير بى يان گه نج، ماوه كه ش له سى پڅ زياتر بى، به لام نه گه ر ماوه كه كه متر بو نه وا حه جى له سهر واجبه به بى مه حرم. مه رچيكى تريان نه وه يه نابيت نافرته كه له كاتى عيده بيت، جا چ عيده ته لاق يان مردنى هاوسر.¹

چوارم: مه زه بهی حه نه شي

بوونى هوكارى سهر په كينكه له مه رجه كانى توانای چوونه حه ج به بى نافرته تان، له گه ل مه رچى بوونى هاوسر، مه حرم، گه نه بوو حه جى له سهر واجب نيه.² نيين قدامه ده لى: هه نديك له زانايانى مه زه بهى نيمه، له نيمام نه حه د ده گيږنه وه، كه بوونى مه حرم مه رچ نيه، نه وه ش كووتهى نيين سهرينه.³ به لگى نه وانه ي مه رچى مه حرم يان هه يه له گه ل نافرته تان يو حه ج:⁴

له نه بو هره يره ﷺ ده گيږنه وه، پيغه مبه رى خوا ﷺ هه رمويه تى: ((بى هيج نافرته تيك نيه كه نيمانى به خواو پڅى دوايى بيت، يه ك شه وو يه ك پڅ به بى مه حرم له خانه واده ي خوى سهر بركات)) ((لا يحل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر، أن تسافر يوماً وليلة إلا مع ذي محرم من أهلها)).⁵

له نه بو سه عيډى خودريه وه ﷺ ده گيږنه وه، پيغه مبه رى خوا ﷺ هه رمويه تى: ((بى هيج نافرته تيك نيه كه نيمانى به خواو پڅى دوايى بيت، سهر بركات سى پڅ

1- الكاساني بدائع الصنائع، 123/2. والجزيري، الفقه على المذاهب الأربعة، 633/1-634.

2- ابن قدامة، المغني، 236/3-237. والجزيري، الفقه على المذاهب الأربعة، 635/1.

3- ابن قدامة، المغني، 229/3.

4- للمحرم: ماناى: هاوسر، يان نه وهى حرام هه تا هه تايه له پشته وه وه باوك، يان له ريگه ي شير خورنه وه وه كېرې، يان له ريگه ي ژن خورې وه كېرې باوكې مېرېو كېرې مېرېو. لېن منظور، لسان العرب، 139/3. والفيروزآبادي، قاموس المحيط، 96/4.

5- البخاري: 18- كتاب تقصير الصلاة باب: كم يقصر الصلاة الرقم: 1088، 730/2.

و به سه رده وه، مه گهر له گهل باوکی، کوپی، هاوسه ری، برای، مه حره می بیت)) : ((لا یحل لامرأة تؤمن بالله والیوم الآخر أن تسافر سفراً یكون ثلاثة ایام فصاعداً إلا ومعها أبوها أو ابنها أو زوجها أو أخوها أو ذو محرم منها))¹.

به لگه ی نهوانه ی مهرجی مه حره میان نیه له گهل نافره تدا بؤ حه ج:

به لگه یان نه وه به که نیمای بوخاری ده گیتته وه، عومهری کوپی خه تاب ¹ مؤلته خیزانه کانی پیغه مبه ری ² دا که بچه حه ج، عوسمان کوپی عه فان ³ و عبد الرحمن کوپی عه وفی ⁴ له گهل ناردن هه رسیکیان له سر نه و کاره پیگهاتن، هیچ که سیکیش له هاوه لان نه و کاره یان به نا په سندن دانه نا. هه روه ها نه و نه رموده ی که عوده ی کوپی حاتم ⁵ یگیتته وه: ((نقدی نه ماوه بگه ی نه نه و سه رده مه ی که که ژاوه ی نافره ت له حیره وه به پی ده که ویت بق مالی خوا به بی پاسه وان)) ((یوشک أن تخرج الضعيفة من الحيرة بغیر جوار أحد حتی تحج البيت، ویوشک أن یفیض المال حتی)).⁶

نه وه تنه نا مانای نه وه نیه نه و دیارده به ره و ده دات، به لکو به لگه شه له سه ر جائز بوون، چونکه هه والتیکه بق مه دح، به رزی ئالای نیسلام. نه وه شه پای راجع و په سندن که مانده ویتیه که م ده کاته وه، کار ئاسانی ده کات، پیغه مبه ریش هه ر بق ئاسان کاری ها تووه.⁷

1- البخاري 18- تفسير الصلاة باب: 4 الحديث: 1086، 730/2. وصحيح مسلم، كتاب الحج، 108/9.

2- عثمان بن عفان: قوله يمشي نه وه به، ستيه م خليفه ی راشدين بووه له 23-35 ك، هه ر له نه وه موسلمان بوو، جيهادی كرمه به مان وگيانی، دور كچی پیغه مبه ری ⁸ میناوه روقیه و نوم كلشوم، قورئانی كر كرده وه، چاكه كانی نقد نین، مه لائكت شه رمیان ن ده كرده، له مالی خزی شه مید كرا سالی 35 ك. الذهبي، أعلام النبلاء، 122/2، 220/2.

3- عبد الرحمن بن عوف: نه و موحه مه دی زهریه، په كێگه له و ده كه سه ی مؤده ی به هه شتیان پئیرا له دونهادا، له دوی سالی فیل به 20 سان له دایك بووه، نلل موسولمان بوو، هه رنو هیه جره ی كرمه وه، هه موو غه زده كانی دیووه، به رگری له نیسلام كرمه وه به گیانی و مالی، چاكه كانی نین، پیشتز ناوی عه بدی كه عه بووه پیغه مبه ری خوا ⁹ بزی كوی به عه بدو الهه حمان. له سالی 32 ك كچی موییه كرمه وه. ابن حجر، تهذيب التهذيب، 244/6. والزرکلي: الأعلام، 95/4.

4- سنن دار القطنی، الرقم: 27، 221/2.

5- لسفلانی، فتح الباری بشرح البخاري، 72/4.

دکتر يوسف القرضاوي له کتیبې (فتاویٰ معاصره) دا ده لیت: له بریاری بنچینه یی شهرت وایه که نافرهت په بی مه حرم سه فر نه کا، بنچینه یی نه و بریاره ش مانای نه وه نیه گومانی خراهمان به نافرهته، هه روه که هندی له دل پیسه کان ده لیتن، به لکو وه سیله یه کی پاراستنه بق سومعه. نه گره مه حرم یی نه بیت، به لام هه ندی پیاوی ده ست پاک، هه ندی نافرهتی جیگه یی متعانه، ږیگه که ناسایی و نه مین بوو، هیچ به رگریه که نیه بق سه فری، به تاییه تی سه فری سرده می نیستامان جیاوازه له گه ل سه ده کانی پابوروو که پر بوون له ترس وماندوو بوون، به لام نه و یی نیستا ژماره یه کی زږد له خه لکه به تاییه تی له ناو فری که، پاپوری گوره، سه یاره یی تاییه تی هاتوچوون.¹

به پای من هوکارو هیکه می بوونی مه حرم، وه سیله یی سه فر بق نافرهت، ده گه رپته وه بق نه م هویانه یی خواره وه:

1- نه گره سه رنجی قوناغی هاتنه خواره وه یی هیلکه بده مین ده بینن جووله یی به هوی کرژیونی ماسولکه کانی جوگه یی هیلکه یه و، نه و شله یی که له ناو جوگه که دا هه یه ده وره دراوه به ژماره یه کی زږد له خانه یی پاریزه ر، که نه م خانانه پاریزه رو ږیگه ناسانکارن بوی تاوه کو ده گاته شوینی مه به ست. هه ر بویه له ژيانی دنیادا، هه مان ناسانکاری و هاوکاری و پاریزگاری پیویسته.

2- نافرهت هه ر له خوږسکه وه به نازه، ماسولکه کانی ناږاده یه که ناسک و نه رم و بی هیزه، به رز بوون و نرم بوونی ناصت وړیزه یی هورمونه کانی زږد، واته به یی هورمونه کانی له هه مو کاتدا وه که یه که نیه. هه ر بویه توانای به رگه گرتنی نه وک و ماندوو بوونه کانی سه فری نیه وه که پیاو، بویه ژماره یه که له ناسانکاری پیویسته. نه گره نه و ناسانکاریانه یی بق نه کریت نه و زیانی زږد زیاتره له سوویدو قازانجه کانی، په کیک له بنه ما فقهیه کانیش ده لیت: (لا برنی زیانه کان له پیشه وه یی به ده ست

1- ابن الجوزي، أحكام النساء، ص 251 في الحاشية. نقلاً عن كتاب فتاوى المعاصرة ليوסף القرضاوي، ص 305-308

هينانې سووډه‌کانه) (دفع المضار مقدم على جلب المنافع).¹ ښه‌گړه سهرنجې نږينه بده‌ين هر له قوناغې سپږمه‌وه ده‌بين، که ماوه‌يه‌کې دوور ودریژ ده‌پرېت به‌ته‌نهایی، له‌همان کات له‌و ماوه‌يدا به‌رېره‌کاني وملمانې ده‌کات بڼ‌گيشتنه نامانج، پټويستی به‌هاوکاري که‌س نيه، ه‌روه‌ها له ژيانې دونه‌اشدا به‌همان شتيوه، بارستی ماسولکې زږه، به‌هيز تره، ناست وېرې هورمونه‌کاني تا پادده‌يه‌کې زږ نه‌گړه به‌تايبه‌تي هورموني تيمستوستيرون.

3- نافره‌تان زږ تووشې گورانکاري فسق‌لوزي خونه‌ويست ده‌بن وه‌ک بڼ‌ نوږي، سک پېرې وله‌بارچوون، مندالبوون و زه‌يستانی. ه‌ره‌کک له‌و کرداره فسق‌لوزيانه ژماره‌يه‌ک له‌ گورانکاري جه‌ستېي وده‌روني تيا پووده‌دات، هاوکات له‌گ له‌ ژماره‌يه‌کې زږ له‌ نيشانه‌ي بڼ‌ هيزي ونه‌خوشي، وا له‌و نافره‌ته ده‌کات له‌ بارنکي تهن‌دروستی نا‌هاوسه‌نگ بیت.² هر بڼ‌يه له‌وکاتانه‌دا زږ پټويستی به‌وه‌يه په‌کيکي نزيک له‌خوي هاوکاري بکات بڼ‌ دابېن کردني پټويستيه‌کاني ژيانې پوزانه‌ي. فره‌مانې بووني مه‌هره‌م ودابېن کردني وولاخې سه‌فر بڼ‌ نافره‌ت، په‌کيکي له‌ به‌زه‌يي وړه‌حه‌تپيه‌خوايه‌کان له‌ نيوان ره‌حه‌ته زږه‌کاني خوي گه‌وره‌وه که به‌ نافره‌تي به‌خشيوه، مه‌گه‌ر خوي نينکاري له‌ بکات. ه‌روه‌ها به‌لگه‌شه له‌سر نه‌وي خوي گه‌وره‌ ناگاداري که‌م وکورتې وپټويستيه‌کاني ه‌موو که‌سيکه، موراغات وچاوديتي باري جه‌ستېي، ده‌روني، تهن‌دروستی، کومه‌لايه‌تي ه‌موو تاکيکي کومه‌ل ده‌کات.

پوخته‌ي باسه‌که: له‌ کوتاييدا بزمان ديار ده‌که‌ويت که‌وا بووني مه‌هره‌م و هورکاري سه‌فه‌رو گواستنه‌وه پټويستن بڼ‌ نافره‌ت، چونکه چاکترو باشتره له‌ پوي ده‌روني بڼ‌ نافره‌ت، پاکترو ويڼ گومان تره له‌ پوي کومه‌لايه‌تي، پالېشت و هيزه

1 — خلاف، عبد الوهاب، علم اصول الفقه، ص 235.

2 — بڼ‌ زانېني زانېاري زياتر له‌ سر نه‌و گورانکاريه فسق‌لوزيانه‌ي له‌ نافره‌تدا پووده‌دات له‌ کاني بڼ‌ نوږي و سک پېرې ومندالبوون وزه‌يستانی برونه کتابي (ته‌نها بڼ‌ نافره‌تان) دانر.

له پړوی جهسته یی. هر ئوانه ن وا ده کهن هه موو کارئکی ناله بارو سه خلعت له نافرته تکه دور بخه نه وه.

برگه ی دووم: مۆله تی هاوسه ر (اذن الزوج)

1- مه زه بی شافعی: نافرته ناتوانی حه جی خۆبه خش (التطوع) بکات به بی مۆله تی هاوسه ری، هه روه ها ناتوانی حه جی واجبیش نه نجام بدات به پای زۆربه یان.¹

2- مه زه بی حه نه فیه کان: ده توانی له گه ل مه حره م سه فه ری حه جی فه رز بکات به بی مۆله تی هاوسه ری، به مه رجی بوونی خۆراک و هۆکاری گواسته نه وه. به لام بۆ حه جی خۆبه خش ناتوانی بی مۆله تی هاوسه ری.²

3- مه زه بی حه نه بیه کان: پایان هه روه ک پای حه نه فیه کانه، پتویسته نافرته مۆله ت له هاوسه ری وه رگرئ، نه گه ر پتگه یدا نه وا باشه، نه گه ر پتگه ی نه دا نه وا له گه ل بوونی مه حره م به بی مۆله ت سه فه ری حه جی فه رز ده کات.³

4- مه زه بی ظاهریه کان: پتویسته پیاو خیزانی خۆی ببا بۆ حه جی فه رز، گه ر وای نه کرد تاوانباره، له وکاته خۆی حه جی فه رز ده کات به بی مۆله تی نه و، بۆ نیه قه ده غه ی بکات. به لام بۆ حه جی خۆبه خش پتویستی به مۆله ت هه یه.⁴

برگه ی سێهه: نافرته تکه له عیذی ته لاق، یان مردنی هاوسه رمه که ی نه بی زانایان له و باره وه پای جیاوازیان هه یه:

1- پای حه نه فیه کان: نابیت بۆ سه فه ری حه ج بچیت له هه ربه و باردا.⁵

1- الشربینی، مغنی المحتاج، 468/1.

2- الکاسانی، بدائع الصنائع، 124/2.

3- ابن قدامة، المغنی، 240/3.

4- ابن حزم الظاهري، المحلی، 47/7.

5- الکاسانی، بدائع الصنائع، 124/2. والدر المختار ورد المختار، 465/2. و الجزیری، لفقہ علی المذاهب الأربعة، 634/1.

2- پای حنه‌به‌لیه‌کان: نابیت بۆ سه‌فه‌ری هه‌ج بچیت له عیده‌ی مردنی هاوسهر، چونکه مانه‌وه له مال واجبه له عیده‌ی مردنی هاوسهر. ده‌توانی له عیده‌ی ته‌لاقی باش بچیت بۆ هه‌ج.¹

برگه‌ی چوارهم؛ داپۆشینی دهم و چاوی و سه‌ر

زانایان له‌و باره‌وه پای جیاوازیان هه‌یه:

1- پای شافعی و حنه‌فه‌یه‌کان: ئافره‌ت ده‌توانی ده‌ست، دهم و چاوی داپۆشی به‌مه‌به‌ستی په‌نهانی له‌ بیگانه‌کان، به‌مه‌رجی ئه‌و سه‌رپۆشه‌ به‌ر دهم و چاوی نه‌که‌وی.²

2- پای مالکیه‌کان: ئافره‌ت ده‌توانی دهم و چاوی داپۆشی به‌مه‌به‌ستی په‌نهانی له‌ بیگانه‌کان، کاتی هه‌ستی کرد هه‌ندی کس ته‌ماشای ده‌که‌ن، ئه‌گه‌ر زۆر جوان بوو، گومان هه‌بوو که ته‌ماشا ده‌کرت. ئه‌وه‌ش به‌مه‌رجی ئه‌و سه‌رپۆشه‌ به‌ر دهم و چاوی نه‌که‌وی، گرتدانی تیا نه‌بی، گه‌ر ئه‌و مه‌رجانه‌ی تیا نه‌بوو ئه‌و فیدییه‌ی له‌ سه‌ره.³

3- پای حنه‌به‌لیه‌کان: ئافره‌ت ده‌توانی دهم و چاوی داپۆشی کاتی پتویستی وه‌ک تێپه‌ر بوونی بیگانه‌ به‌لایدا، به‌مه‌رجی ئه‌و سه‌رپۆشه‌ به‌ر دهم و چاوی نه‌که‌وی.⁴

ئێین قدامه ده‌لی: ئافره‌ت ده‌توانی دهم و چاوی داپۆشی کاتی پتویستی وه‌ک تێپه‌ر بوونی بیگانه‌ به‌نزیکیدا. ئه‌وه‌ش به‌هۆی هێنانه‌ خواره‌وه‌ی پارچه‌یه‌ک له‌ سه‌رپۆشه‌که‌ی بۆ سه‌ر دهم و چاوی.⁵

کۆمه‌لی زانایان له‌ سه‌ر ئه‌وه‌ن که‌وا ئافره‌ت ده‌توانی دهم و چاوی داپۆشی کاتی پتویستی چونکه ئافره‌ت خۆی عه‌وره‌ته.¹

1- ابن قدامة، المغنی، 240/3.

2- الجزیری، الفقه علی المذاهب الأربعة، 645/1.

3- الجزیری، 645/1.

4- ابن قدامة، المغنی، 301/3.

5- ابن قدامة، المغنی، 303/3، 305/3، 393/3، 453/3.

برگه‌ی پینجه‌م: دانه‌مالینی پۆشاکی دورواو (علم التجرد من الخبط)

زانایان له‌و باره‌وه رای جیاوازیان هه‌یه:

1- رای خه‌نه‌فیه‌کان: ئه‌ین قدامه ده‌لێت: پۆشاکی دورواو له‌به‌ر ده‌کات وه‌ک کراس، چارۆکه، سه‌رپۆش، به‌لام بۆی نیه نیقابی² دهم وچاو داپۆشین له‌به‌ر بکات، هه‌روه‌ها ده‌سته‌وانه. ئه‌گه‌ر ویستی دهم وچاوی داپۆشی ئه‌وا به‌ هۆی داگرتنی سه‌رپۆشه‌که‌یه‌وه ده‌توانی ئه‌وه بکات، به‌مه‌رجی به‌ پێسته‌ی دهم وچاوی نه‌که‌وێ. ده‌نگی خۆی به‌ ته‌لبیه به‌رز ناکاته‌وه، بۆن له‌ خۆی نادات، نینۆک و قژی سه‌ری کورت ناکاته‌وه، پاوی گیانه‌وه‌ران ناکات، به‌لام ده‌توانی خه‌نه به‌کاربهێنی، نابێ شیوه‌ی ناریک بیت.

ئه‌گه‌ر ئافه‌رت نیقابی دهم وچاو داپۆشین، یان ده‌سته‌وانه‌ی له‌به‌ر کرد ئه‌وا ده‌یی له‌سه‌ره.³

2- رای شافعی و مالکی: بۆ ئافه‌رت نیه له‌ هه‌ج به‌کارهێنانی خه‌نه و کلی چاو، چونکه بۆنیان هه‌یه.⁴

1 — الثقالب: للثقة: مانای په‌نگ وپوو ده‌به‌خشی، ئه‌ین ئه‌عرابی ده‌لی بویه پیتی ده‌لێن نیقاب چونکه په‌نگی پوو داده‌پۆشی وپه‌نگی قوماشه‌که ده‌رده‌که‌وێ. به‌مانای نیتاق: به‌سته‌روه‌ه بیت. له‌ نیقاب ته‌نها مه‌رو وچاو دیار ده‌بێت: ابن منظور، لسان العرب، 251/14.

2 — القفازين: للقفا: الضم والتشديد: داپۆشه‌ری ده‌ست وپه‌نجه‌کان وناوله‌پ، که ئافه‌رتان به‌کاری ده‌هێن. ابن منظور، لسان العرب، 255/11.

3 — الرحيباني، مصطفى، مطالب أولي النهي في شرح غاية المنتهى، دمشق، المكتب الإسلامي، 352/2. والفتوح، منتهى الارادات، 259/1. والجزيري، الفقه على المذاهب الأربعة، 645/1.

4 — الجزيري، الفقه على المذاهب الأربعة، 646-647.

برگهی هشتهم: ته‌لبیه کردن (التلبیه)

زانایان له‌سەر ئه‌وه‌ن که‌وا به‌رز کردنه‌وه‌ی ده‌نگ بۆ ئافره‌تان دروست نیه، چونکه هۆکاری فیتنه‌یه. هەر بۆیه بانگدان و بانگی هه‌لسان بۆ نویژ کردنیان بۆ دروست نیه. ئه‌وه پای شافعی و مالکی و حنبلی و نه‌وزاعی یه.¹

برگهی هه‌وتهم: ته‌وافی مائا‌وا‌یی (طواف الوداع)

زانایان له‌سەر ئه‌و پ‌ایه‌ن که‌وا ته‌وافی مائا‌وا‌یی واجب، ئه‌وه‌ی نه‌یکات خوی‌نی له‌سهره، مه‌گه‌ر ئافره‌تێک کاتی ده‌رچوونی له‌ مه‌که‌وه که‌وته باری بۆ نویژی، واته‌ نه‌ ته‌وافی له‌سهره‌و نه‌ خوی‌ن. ئه‌وه‌ش پای ئه‌ده‌بی زانایانی ناوچه جیا‌جیا‌کانن (الامصار).²

برگهی هه‌شته‌م: نزیک بوونه‌وه له‌ مالی‌ خوا

وا په‌سه‌نده بۆ ئافره‌تان که‌وا ئه‌ز نزیک نه‌بنه‌وه له‌ کاتی ته‌واف کردن له‌ کاتی ته‌وافی پ‌یاوان، به‌لکو له‌ دووره‌وه بیت تا‌وه‌کو تیکه‌ل‌ای پ‌یاوان نه‌بیت. به‌لکه‌ش ئه‌و له‌رموده‌یه که‌ ئوم سه‌له‌مه‌ ~~حفظ~~ ده‌گێڕێته‌وه: گله‌بیم کرد لای پ‌یغه‌مبه‌ری خوا ~~ﷺ~~ فرموی: ((ته‌واف بکه‌ له‌ دوا‌وه‌ی خه‌ک و نه‌ تو له‌ سه‌ر و لاخه‌که‌تی. به‌م شیوه‌یه ته‌وافم کرد و پ‌یغه‌مبه‌ری خوا ~~ﷺ~~ نویژی ده‌کرد له‌ ته‌نیشت مالی‌ خوا))³: ((طوفي من وراء الناس وأنت راكبة. فطفت ورسول الله حينئذ يصلي إلى جنب البيت)).⁴

1- ابن قدامة، المغني، 3/305. والهيتمي، تحفة المحتاج، 1/251.

2- ابن قدامة، المغني، 3/406.

3- للنووي، المجموع، 7/369.

4- البخاري 65- كتاب التفسير باب: الحديث: 8/767/4853. وأبي داود، الرقم: 1882،

برگه‌ی نزیه: نافره ته واده‌ی ته واف (المرأة والرملة).¹

زانایان به گشتی له سهر نه ون که و نافره ته له ته وافدا هه پوه له ناکات.²
 واپه سنده له سئ جاری په کمه سوپانه وده د وده که عبه به خیرایی بیت
 (هه وده)، له چوار جاره که تر به پویشتنی ناسایی بیت. به به لگه ی نه و
 هه رمو وده ی ثین عمره عمره که ده یگتر پته وه: ((پتفه مبه ری خوی خوی به خیرایی
 پویشتنوه له سئ سوپانه وده ی په کمه، له چواره که تر به پویشتنی ناسایی
 ته وافی کړدوه، له هه رمو کاتی حج و عمره دا))
 ((سعی رسول الله صلی الله علیه و آله ثلاثة أشواط ومشى أربعاً في الحج والعمرة)).³

برگه‌ی دهیه: درخستنی شانی پاست (الاضطباع).⁴

درخستنی شانی پاست له کاتی ثیحرام به ستاندا له سونه ته کانه، چونکه
 پتفه مبه ری خوی خوی وای کړدوه، هه وده له نه بو داودوه ده یگتر پته وه:
 ((پتفه مبه ری خوی خوی ته وافی کړدوه به بورده یه کی سه وزوشانی پاستی
 به دهره وده بووه)) ((أن النبي صلی الله علیه و آله طاف مضطبعاً ببرد أخضر)).⁵
 نه وده ش سونه ته بق پیاوان له ته وافی (الإفاضة أو القدوم)، له ته وافی مالئاوایی
 (الوداع) نیه.⁶ بق نافره تان نیه چونکه پتفه وانه ی حق داپویشینه.⁷

1 - الرملة: بریتیه له خیراکرنی پویشتن ونزیک کړنه وده ی هه نگاهه کان وجولانه وده ی هه رمو شان، به یز
 بازیدان. الجرجاني، التعريفات، ص 65.

2 - للنووي، المجموع، 679/8.

3 - البخاري 25-كتاب الحج باب: 57 الرملة الحديث: 1604، 593/3. وأبي داود، للرقم:
 179/2، 1890.

4 - الاضطباع: مانای نه وده ی ناره ندی ثیحرامه که ی بغاته بن بالی پاستی، شانی پاستی دهره ویت.
 ابن منظور، لسان العرب، 16/8.

5 - سنن أبي داود، كتاب: المناسك - الحج، باب: الاضطباع في الطواف، رقم
 الحديث: 1883، 177/2، عن أبي يعلى عن أبيه.

6 - ابن قدامة. المغني، 376/3.

7 - للنووي، المجموع، 365/7.

برگه‌ی یانزه‌هفتم: سرکه‌وتنی سر سه‌فاو مهره

بق نافرده‌تان سونت نیه سرکه‌وتنی نو دوو به‌رزایی یه، هه‌روه‌ک له مه‌زه‌بی مالکی وحه‌نبه‌لی دا هاتووه.¹

برگه‌ی دوانزه‌هفتم: کورت کردنه‌وه‌ی قژی سر (التقصیر)

له نین عه‌باسه‌وه ع ده‌گپنه‌وه، پیغه‌مبه‌ری خوا ع فرموویه‌تی: ((تاشینی قژی سر بق نافرده‌تان نیه ته‌نھا کورت کردنه‌وه)) ((لیس علی النساء خلق إنما التقصیر)).²

نیما‌ی شاهی ده‌لی:

کورت کردنه‌وه‌ی قژی سر بق نافرده‌تانه، تاشین قه‌ده‌غیه به پای کۆمه‌لی زانایان³، چونکه پیکچوون و لاسایی پیاوانه.⁴

پای حه‌نبه‌لی و مالکیه‌کان:

کورت کردنه‌وه‌ی قژی سر بق نافرده‌تانه، تاشین قه‌ده‌غیه چونکه وه‌ک هه‌تککردن وایه. له نیوان زانایان جیاوازی هه‌یه له‌سه‌ر نو بره‌ی که نافرته له قژه‌سه‌ری خۆی ده‌بێ.⁵

هه‌یه‌تمی له کتابی (تحفة المحتاج) دا ده‌لێت: هه‌رگیز تاشینی قژی سر بق مێینه نیه، ته‌نھا پۆژی حه‌وته‌می دوا‌ی له دایکبوون نه‌بێت، تاوه‌کو به به‌ی کبشی مووه‌کان سه‌ده‌قه‌و خیر بکړیت، یان بق چاره‌سه‌ری نه‌خۆشی.⁶

1- الجزیری، الفقه على المذاهب الأربعة، 660/1. وابن قدامة، المغني، 387/3.

2- سنن الكبرى للبيهقي، باب: ليس على النساء خلق، الرقم: 9187، 104/5.

3- المسقلاني، ابن حجر، فتح الباري بشرح صحيح البخاري، 3/ 713.

4- النوي، مغني المحتاج، 502/1.

5- ابن قدامة، المغني، 355/3. والجزيري، الفقه على المذاهب الأربعة، 668/1.

6- الهيثمي، تحفة المحتاج، 61/2.

به شى سڀيه

نافرمت وکارکردن، تیکۆشان وکاری قورس، نهو مهرجانهی پڼویسته
نافرمت جینه جینی بکات کاتی چوونه دمرموه نه مال

باسی یه کهم: نافرمت وکارکردن

باسی دووم: تیکۆشان وکاری قورس

باسی سڼهم: نهو مهرجانهی پڼویسته نافرمت جینه جینی بکات کاتی چوونه دمرموه نه مال

نہو سرده مہی ٹیستا ٹیمہ تیایدا دہ ژین وک نہو سرده مہ نیہ کہوا باو
 باپیرانمان تیایدا دہ ژیان پیش سد سال، گورانکاری نذر بہ سریدا هاتووہ لہ
 خووپہ وشت و داب و نہریت وچونہ تی ژیان، هیوا ومہ بہست وئارہ نو، تاوہ کو
 دہ گاتہ بیروپاوہ پو مل کہ چی وخوا پەرستی، لہ نہ نجامی دوورکہ وئہ وہی
 موسولمانان لہ ٹاینی نیسلام وشوین کہ وئتن ولسایی کردنہ وہی پڑھ لات وپڑشاوا
 لہ گشت ہوارہ کانی ژیان۔

لہو باسانہی کہوا بڑتہ جینگہی گلنوگل لہ ناو کڑمہ لگہی نڈریہی وولاتانی
 نیسلامی لہ نئیوان خاوہن بیروپاوہ پہ جیاجیاکان، بریتہ لہ کارکردنی ٹافرت۔
 ٹایا نہو کارکردنہ قہدہ غہیہ، جائزہ بہ بی مہرج، یان جائزہ بہ مہرجی تابیہت،
 جائزہ بق ہندی کاری تابیہت وگونجاو۔

باسى يەكەم

ئافرەت وکارکردن

بەندى يەكەم : ئافرەت وکارە گشتیەکان

برگەى يەكەم : راي كۆمەلەى يەكەم

برگەى دووم : راي كۆمەلەى دووم

برگەى سىيەم : راي كۆمەلەى سىيەم

بەندى دووم : بوارە گونجاومكان بۇكارى ئافرەت

برگەى يەكەم : كاروچالاکى راميارى

برگەى دووم : كاروچالاکى پەروەردىيى وسانگەوازکردن

برگەى سىيەم : كاروچالاکى كۆمەلەيەتى

باسی یه کهم: نافرته وکارکردن

هر وړه ک باسماڼ کرد ټاپینی ټیسلام به یه ک ناست ته ماشای هر دپو په گز ده کات، هیچ به رزی وگوره یه ک نیه بۆ یه کیان له سره نوی تریان ته نها به ته قوای خوا نه بی. به لام شه وی پتویسته بزانی که وا خوی گوره پینکاته ی جهسته یی وده رونی هر دپو کیانی یه کسان نه خولقاندوه، شه مش مانای شه نیه یه کیان نه زلی له سره نوی تریان هیه، به لکو بۆ ته و او کردنی یه کتیه. هر وده ها ټیسلام هندی کاری بۆ پیاوان نا په سندن کردوه چونکه ده بیته وکارک بۆ فساد، هندی کاریشی بۆ نافرته تان نا په سندن کردوه چونکه وکاره بۆ فساد. له هه مان کاتدا هر یه کیان هه لاحتی ته ووی هیه بۆ نه جامدانی شه کارانه ی په یوه ستن به په گزی خویه وه، هر دپو کیان ته و اوکاری یه کترین.

به ندی یه کهم: نافرته وکاره گشتیه کان (اشتغال المرأة بالعمل العام)

زانایان سی پای جیاوازیان هیه ده ربارهی کاری نافرته به گشتی.

برگهی یه کهم: پای کومه له ی یه کهم

نه و کومه له وا ده بینن که وا کاری سره کی نافرته له ماله وهیه، که بریتیه له په روه رده ی مندا و خزمه تی مال وهاوسه، چونه دهره وهی نافرته له مال به بی هق، حق دانه پو شین به فسادو تاره زویازی له قهلم دده دن. له و باوه په دان که وا زیانی بۆ کومه لکه نزد زیاتره له سوود و قازانجی.

به لکه ی شه ری شه و کومه له ش بریتیه له و ټایه ت و فهرموودانه: ﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى﴾ (الأحزاب: 33). شه و فهرمووده ی عبد الله کوپی عومره رضی الله عنه ده گپه ټته وه، که پیغه مبری خوا رضی الله عنه فهرموویه تی: ((کلکم راع وکلکم مسؤول عن رعيته، فالإمام راع وهو مسؤول عن رعيته، والرجل راع وهو مسؤول، والمرأة راعية على بيت زوجها وهي مسؤولة، والعبد راع على مال سيده

وهو مسؤل، اړیکه راج وکلیم مسؤل))¹ واته: هر یو له ټیوه شوان و سرپرستی نه وکولای و په لاندې څه بهر د سټیټی، نیام وپېشنه و، پیاو، شافره تیش شوان و سرپرستی مال و منډاله کایه تی، بهر پر سیاره له کارانه له نه سټیټی، هره ها بنده و کړیله ش به هه مان شتوه بهر پر سیاره له مالی خاوه نه کی.

له و زانا پای بهر زانه کی که و خاوه تی نه و پایانه بریتین له: نه بو نه علای مه و دودی²، سید قوتب³، فرید و جدي⁴، په مه زان بو طی⁵.

1- کاری سره کی که به شافره ت سپړدراوه بریتیه له مانه وهی نه وهی مرقایه تی، له ړنگی سک پری و منډالوون و په روه ده کړنی. بق نه جامدانی نه و کاره گوره و پیرزه، خوی گوره چه ند سیفه ټیگی پی به خشیووه، وه دل ناسکی، نه رمی، به سوزی. هره ها له سر پیای و اچ کړیوه که ژبانی و یدو یستی زه وریه کانی دابین بکات. چوونه دهر وهی شافره ت بق کار کړدن پیچ وانه تی نه و به سته گرنګه یه که له سره وه باس مان کړد.⁶

2- کار کړنی شافره ت له دهر وهی مال، پیچ وانه تی زور له بنه ماکانی

1- البخاري: 70-1 لنکاح باب: 81، الرقم: 4892، 1988/5، 33- الإمارة الرقم: 20-1829، 1932/4.

2- للمودودي، الحجاب، ص 324. نای نه بر الأعلی کړی نه حه د کړی حه سن، له سالی 1903 له شاری حه یدر نا بادی مندی له دایک بووه، زانایه کی خاوه تی پیر باوه ټیگی پته و بووه، دلمه زیننه کی کړم له نیسلا به له منستان، پاشان چوونه پاکستان، په کتیکه له بانګه وازانی چاکسازي. له سالی 1980 کړی نوی کړیوه. الجمال حمد بن صادق، أبو الأعلى المودودي-حياته وفكره، والعقل، عبد الله سليمان عقول، من اعلام الدعوة والحركة الإسلامية المعاصرة، ص 331-344.

3- سيد قطب، في ظلال القرآن، 1/493. سيد قطب، السلام العالمي والإسلام، ص 54.

4- وجدي، محمد فرید، المرأة المسلمة، ص 71.

5- البوطي، محمد سعيد رمضان، إلى كل فتاة تؤمن بالله، ص 52.

والبوطي، المرأة بين طغيان النظام الغربي ولطائف التشريع الرباني، ص 57 وما بعدها.

6- وجدي، محمد فرید، المرأة المسلمة، 70. وسيد قطب، السلام العالمي، ص 54.

شهریعه ته، وهك سالاری مال، بژتوی دابین کردن، پله به رزی پیاو. له بیرو فیکری نیسلامیدا نه هاتووه ئافره تان کاری پیاو بکن، چونکه گورپینی ته شریع وټاپنه.¹

3- هاتنه دهره وهی ئافره ت له مال هندی شتی تری به دواوه دیت وهك: خورپازاندنه وه، دهرخستنې جوانی وخشل، ټیكه لاری. ئو شتانه ی باسماں کردن هرامن، واته چوونه دهره وه هوكاره بۆ هاتنه کایه ی ئو دیارده هرامانه كه واته خوځشی هرام ده بیت، به گویره ی ئو یاسا فیهیه ی ده لیت: هر شتیك هرامی لی بگویتته وه خوځشی هرام ده بیت (وما یقرتب علیه حرام فهو محرم). چوونه دهره وهی ئافره ت بۆ کار کردن هه رچه نده سووودو به رژه وهندی ماددی تیایه، به لام پوښته یی ئافره ت وټیكه لاونه بوون له به رژه وهندی خیزان وکومه له، په یوه ندی داره به پاراستنی جوړو نه وهی ئاده میزاد، كه ئو پاراستنی نه وه جوړه له پیشتی، سه روتره له به رژه وهندی ماددی تاك یان خیزان.²

4- هندیکی له و زیانانه ی كه له چوونه دهره وهی ئافره ت ده كه ویتته وه، وهك: ټیكه لاونو بونی لیپر سسراویه تی كومه لایه تی له نیوان ئافره ت وپیایو. پچرانی په یوه ندیه كومه لایه تیه كانی نیوان نه ندامانی یك خیزان، نیوان هه ردوو هاوسه ر، نیوان دایك و منداله كانی.

5- كاتی چوونه دهره وهی دایك خیزان ناچار ده بیت بۆ به رژه بردنی کاروباری ناو مال پښت ببه ستیت به هیتانی خزمه تگار بۆ به رژه بردنی کاروباری مال، پښت به ستان به داینگه كان له جیاتی باوه ش و سوزی دایك، له جیاتی سوزی دایكایه تی لیدان وتوپه یی سه رپه رشتیاریانی داینگه كان، به کاره ییانی شیرې ووشك كرلوه ی مانگا له جیاتی شیرې دایك.

6- به ربه ره كانی کردن له گه ل پیاو بۆ په یدا کردنی کار. به مه ش بی کاری له ناو پیاو زۆد ده بیت، كومه لگه تووشی بارینکی لا سه نگی ده بیت.

1 — محمد محمد حسین، حصوننا مهدة من الداخل، ص 138 وما بعدها.

2 — البوطي، ضوابط المصلحة في الشريعة الإسلامية، ص 260.

برگه‌ی دووم: پای کومه‌لی دووم

نو کومه‌له وا ده‌بینن که‌وا پای کومه‌لی یه‌که‌م ته‌نجا بریتیه له زولم، تی پوانینی ئافره‌ت به چاوئیکی نا مرقفایه‌تی، نه‌بوونی متعانه به توانای ئافره‌ت. نه‌وانه‌ی له‌سه‌ر نو پاین که پئویسته ئافره‌ت کاری گشتی بکات بریتین له قاسم ئه‌مین¹، موحه‌مد عه‌بد²، رفاعة الطهطاوي³، هه‌ندیکی تر.

به‌نگه‌کانی کومه‌لی دووم:

- 1- گه‌شه پێدانی که‌سایه‌تی ئافره‌ت و فرلوان کردنی ئاستی فیکریه‌تی.
- 2- ئافره‌ت چونکه نیوه‌ی کومه‌له نابێ ئه‌و چینه له کار بخزیت، به‌مه‌ش کومه‌لگه تووشی ئیفلجی و په‌که‌وتوووی ده‌بیت.
- 3- له‌به‌ر ئه‌وه‌ی خوای گه‌وره هۆش و بیری به ئافره‌ت به‌خشیه‌وه، له ئه‌رك و فرمانه‌کانی شه‌ری نه به‌خشره‌وه. ئه‌مه‌ش مانای ئه‌وه‌یه ده‌توانی بژێوی خۆی به‌ده‌ست به‌ینی، نه‌گه‌ر پێگه‌ی پێ نه‌درا ئه‌وا مانای ئه‌وه‌یه مافی پێ شێل کراوه.
- 4- ئافره‌ت به کارکردن ده‌توانی هاوکاری و بژێوی ئه‌وانه په‌یدا بکات که

1 — قاسم لَمین، المرأة الجديدة، ص9، ص19.

2 — محمد عمارة، الأعمال الكاملة للإمام محمد عبده، 106/2. ناوی موحه‌مد کوری عه‌بده کوری حه‌سه‌نه، له بنه‌ماله‌ی ئال تورکمانیه. مولتی میسر بووه، له سالی 1849 له دایک بووه. له گه‌وره پیاوانه چاکسازی و نوێکردنه‌وه‌یه له ئیسلام، له گۆفاری وه‌قائف میسرێ کاری کردووه، به‌ند کراوه چه‌ند جار، هه‌لات بۆ سویریا، پاشان له پاریس له‌گه‌ل جه‌ماله‌دینی ئه‌فغانی پۆژنامه‌ی العروة الوثقی ده‌رکردووه. له سالی 1888 گه‌راوه‌تووه میسر و به‌شداری شێوشی ئه‌مه‌د عرابی کردووه. خاوه‌نی گه‌ل کتێبه، له سالی 1905 له ئه‌سکهنده‌ریه‌ی میسر کۆچی دوا‌ی کردووه.

الزركلي، الأعلام، 252/6.

3 — الطهطاوي، رفاعة رافع، المرشد الأمين للبنات والبنين، المطبوع ضمن الأعمال الكاملة للمجموعة له من قبل محمد عمارة، 393/2. ناوی ده‌فاعه رافعی به‌ده‌ویه، له سالی 1801 له خاری ته‌ننا له دایک بووه، په‌کێکه له کۆله‌گه‌کانی گه‌شای زانستی له میسر، له زانکۆی ئه‌زه‌هر خوێندویه‌تی، حکومه‌تی میسرێ ئارمویه‌تی بۆ پاریس بۆ خوێندن، پۆژنامه‌ی وه‌قائف میسرێ داناوه، کتابی زۆری داناوه، زۆر کتابی له له‌ره‌نسیه‌وه کێوتنه عه‌ره‌بی، له سالی 1873 کۆچی دوا‌ی کردووه. الزركلي، الأعلام، 29/3.

که وتوننه ته نه سترې، به تايبه تي کاتي بيوه ژن بوو يان هاوسره که ي تواناي کاري نه بوو. واته ده تواني منداله کاني له تياچوون پياړزيت.

5- وه درگرتني خاتو شيفا¹ لټپرسراويه تي کاروباري ناو بازار له خه لافه تي نيمامي عومره، ماناي نه ووه په نافرته ده تواني کاري دهره وه بکات و جائزه.²

برگه ي سينه م: پای کومه لي سينه م

نه و کومه له پايان وايه نافرته له گه له له لسو پاني کاروباري ناو مال و په يوه رده ي مندال، ده تواني پوليکي بهرچاوو بييني له ناو کومه لکه به نه جامداني نه و کارانه ي که بزي گونجاوه، وه کاروباري په يوه رده، نه ندروستي، داينگو و باخچه ي ساوايان، له گه له په چاو کردني مەرجه کاني چوونه دهره وه، پوښاکي گونجاو، تيکه له نه يوون.

خاوه ني نه و پايه ش بریتين له: موجهه د عزه دروزه³، علي عه بدلولواحد الوافي⁴، به ي الخولي⁵، هندی زاناي تر.

نه وانه ده ليتن کاري سهره کي نافرته له ماله ووهي، به لام گر کارتيک گونجاو بيت له گه له پيکه اته ي جه سته يي وده روني ده توانيت نه جامي بدات، به و مەرجه نه ي خواره وه:

1- نه و کاره ي دهره وه کار نه کاته سهر کاري سهره کي ماله ووهي، له نه رکي و مافي هاوسه رو منداله کاني.

1- الشفاء: له پلي کچي عه بولوي کوي خه له لي قوره پي عه دوه ي. په کيکه له واره لانه ي که زيو موسلمان بوه، خاوه ني بهر ووش وزانست بوه، پيغه مبهري خوار⁶ سهر داني گريوه وپي روته عه لسه ي خيزانم فري سوره تي التعل بکه هه روه که چن فري نوسينت کرد. نيمامي عومره ي پزي تايه تي بل دانابو، نقد جار پای وده رگرت، به سهره ريفتاري کاري بازي دانابو. سالي 20 ي کچي، کچي بريي کريوه. ابن حجر، الإصابة، 4/341. والزرکلي، الأعلام، 3/168. وکحالة، أعلام النساء، 300/2.

2- الحجوي، محمد للمهدي، المرأة بين الشرع والقانون، ص 35 وما بعدها.

3- دروزه، محمد عزة، المرأة في القرآن والسنة، ص 51.

4- الوافي، علي عبد الواحد، للمرأة في الإسلام، ص 31.

5- البهي الخولي، الإسلام والمرأة المعاصرة، ص 221-248.

- 2- نه بیته هۆکار بۆ زیانیکی کۆمه لایه تی، وه که به ریه ره کانی له گه ل پیاو بۆ به ده ست هێنانی کارو دروست بوونی بیکاری پیاو.
 - 3- بتوانی پارێزگاری بکات له پۆشته یی وتیکه ل نه بوون.
 - 4- وه رگرتنی ره زامه ندیی هاوسه ره که ی.
 - 5- نا بیته کارێکی قورس بیته کار بکاته سه ر سیفه ته مێینه کانی.
- به لگی ئه و کۆمه له ش ئه م خالانه ی خواره وه:

- 1- وه رگرتنی خاتوو شیفا لیپرسراویه تی کاروباری ناو بازار له خه لافه تی نیامی عومه ر، مانای ئه وه یه ئافره ت ده توانی کاری ده ره وه بکات و جائزه .
 - 2- جائزه ئافره ت لیپرسراویه تی قه زاوه ت وه ریگری به یی مه رج، هه ره که نیامی طبری¹، ئیبن حه زمی ظاهری²، که بۆ قه زاوه ت مه رجی نێرینه یان دانه ناوه . نیامی ئه بو حه نیفه ده لی: ئافره ت ده توانی قه زاوه ت وه ریگری له هه موو شتی که تنه ها له سنووره کانی خواو تۆ له سه ندنه وه (القصاص والحلود) نه بی³، به و شیوه ش شایه تی دانی ئافره ت هه ر بۆ ئه و دوو شوینه نابیت.
- سه ره به ستی ئاده میزاد له کارکردن، بۆ هه ردوو په گه ز گه ر هیچ یاسایه کی تیا نه بیته، هه ر یه کێک به ئاره زووی خۆی چی لا خۆش بوو بیکات، به یی گوئی دانه یاساو پێسای شهرع و ئادابه کۆمه لایه تیه کان، ئه وای رێبهری زانا یانی ئیسلامی به دواکه و تنی په وشت، هه لوه شانده وه ی کۆمه ل، تیکچوونی باری خێزاندار و په یوه ندی هاوسه ریتی، سه رلی شیواوی و سه رگه ردانی منداله کان ده ژمێردریت. ئه و کارانه ی ئافره تان نه جامی ده دن له پۆژئاوا و پۆژمه لات داوا ده کات ئافره تانی ئیمه نه جامی بدن ئه وای ئیمه ی موسولمان هه مووی په ت ده کړیته وه.

1- الفرطبی، بداية المجتهد ونهاية المقتصد، 395/2.

2- ابن حزم الظاهري، المحلى، 363/9. ناوی هه ل کۆپی ئه حمه دی ئه نده لوسیه، له قه به کی به رز، ئه سبب ودانه ر، له سالی 384 ی کۆچی له قورینه له دلیک بووه، له سالی 456 ی کۆچی وه لمانی کردبووه.

اعلام النبلاء، 184/18. وشذرات من الذهب، 299/3.

3- المرغینانی، الهدایة شرح بداية المبتدی، 107/3.

نو چالاکیانه ی که و نافرته ی موسولمان ده توانی نه جامی بدات و تا پانده یه کی باش تیایدا سه رکه ویت، بریتین له کاری په روه رده و پینگه یاندنی مندالان به تاییه تی نه وانه ی په گه زی خویانن، له گه ل په چاو کړنی هه موو مه رجه کانی ده رچوونه ده روه و په پوښته یی وپازاندنه وه. هه روه ها کار نه کاته سه ر نه رکه کانی دایک به رامبه ر به مندالی کورپه وشیره خور.

نافرته ی موسولمان ده توانی له بواری پزیشکی نافرته تان و مندالان به شداری بکات. نو کارانه زقر پیرقونن، زقر گونجاون له گه ل پینکاته ی فسیق لوزی نافرته، به مهش خزمه ټیکي زقر پینکته ش به کومه لگه کی ده کات.

به لگه مان له سه ر نه وه ی نافرته ده توانی نه چالاکیه کومه لایه تی و زانستیا نه نه جام بدات.

1- هه روه ک پیښتر باسما ن کرد که و نافرته تان خواوه نی ده روټیکي ناسک و هه ستیا ر به سوزن، مامه له کردنیان له گه ل که سانی تر نه رمه، به تاییه تی نه وانه ی له خویان بچوکتین. ناره زووی هاوکاری و خزمه تی خه لکانی تر که له گه لیا ده ژین به رزه.

2- ده توانی به شداری کارو چالاکیه کومه لایه تیه کان بکات له به ره کانی جهنگ له دواوه ی هیله کانی به رهنکاری، وه ک: دابهش کردنی شو، برین پیچی، لادانی زامداره کان. نو کارانه چونکه کاریکی کاتین و توانایه کی جهسته یی زقری ناویت، کار ناکاته سه ر کاره سه ر ه کیه کانی نافرته له مال و لپرسراویه تی به رامبه ر هاوسه رو مندال، ده توانن بق نه شوینانه منداله کانیا ن له گه ل خویان به بن، زانایانی ده روټناسی پشتگیری گونجاوی نه و جوړه کارانه یان کردوه بق نافرته تان، بویه نافرته تان زقر گونجاون بق نه و کارانه. به نه جامدانی نه و کارانه له لایه ن نافرته تانه وه، ژماره یه کی زقر له پیاوان که ده بویه نه و کارانه نه جام بده ن، ده توانن شوینی تر وکاره قورسه کانی جهنگ بگرته نه ستو.¹

به ندی دووم : بواره گونجاو کانی به شداری نافرته

کاره کانی گونجاو بۆ نافرته تان ده کریتته چند به شه وه : کاروچالاکی پامیاری، په روه رده یی و بانگه واز کردن، کومه لایه تی.

برگه ی یه که م : کاروچالاکی پامیاری

له لاپه ره کانی داهاتوودا به دریتزی باسی شه و بابه ته ده که یی ، کاتی باسی وه زارته و سه روکایه تی و قه زاووت ده که یی.

برگه ی دووم : کاروچالاکی په روه رده یی و بانگه واز کردن

نافرته تی خاوه ن باوه ، تیگه یشتوو، پیگه یشتوو پۆشنبیر، ده توانی له و بواره دا پۆلکی تدر گرنه و به رچاو بگیتی، به نووسینی و ته و مه قالاتی گونجاو له گه ل ژبانی سه رده م ده ریاره ی چۆنیه تی په روه رده ی مندال و چاودیری کردنیان تاوه کو ده گنه ته مه نی هاوسه ری و جیا بونه وه له دایک و باوک، هه روه ها نووسین و بلاوکردنه وه ی په پراوی بچوک و گه و ره له سه ر نافرته تان و کارویاری ژبانیان و به ره لستی کردنی شه و هه مو ته و ژمه ده ره کیه ی ده کریتته سه ر نافرته تان، وه لامدانه وه یان به شیوه یه کی زانستیانه و شه رعیه یی گونجاو له گه ل گیانی سه رده م و پیشکه و تنی کومه لکه .

هه روه ها نافرته تان له هه موو ناسته کانی خویندن و شوینه کانی کار کردن ده توانن شه و کاره گرانگانه جیبه جی بکه ن به هاوکاری یه کتری و به شداری کردن له یه کیه تیه کانی قوتابیان و نافرته تانی سه ره خۆ (گه ره بیت).

گرتگرتین شه و کارانه ی نافرته تان ده توانن شه نهامیان بدون :

- 1- هه نگاوانان بۆ له ناوبرنی نه خوینده واری له ناو چینی نافرته تان.
- 2- پزیکه ستنی هه له ته ی پۆشنبیری و کردنه وه ی خولی تایبته به به رزه و نه دیه کانی نافرته و فیزکردنی پیشه یی.

3- به ستنې کږو کړې ونه وې تاییه ته به په یوه رده کړنې منډال، به رزکړنه وې ناستې پوښنېرې گشتې نافرته تان، به تاییه ته نه وانه ی په یوه ستن به کاروباری خیزان.

4- لیکولینه وې زانستی واقعی له سره تایه و فرموده کانی په یوه نډیدار به ژبانی هاوسه ریتی و کاروباری خیزان، بڼ زیاتر شاره زه بون له حوکمه کان، تیگه پشتن له مه به سته کانی، گونجاویه ته له گڼ کات و شوین و سرده مدا.

5- چوڼیه ته به په رېرچ دانه وې نه و میژشه فیکریه نا په وایانه ی که ده کریت به رامبه به حوکمه کانی شه ریه ته نیسلام دهریاره ی نافرته و خیزانداری وباری که سایه تی.

6- لیکولینه وې یو کی میژووی دهریاره ی نافرته ناوداره کانی نیسلام، ناوداره کانی کورد به تاییه ته، چوڼیه ته به شداریان له بواره جیاجیاکانی ژياندا .

7- به رزکړنه وې ناستې زانستی شهرعی وزانسته سروشتیه کانی تر به هم مو به شه کانی وه.

8- پینشکه ش کړنې پرژده ی خزمه ت گوزاری تاییه ته به نافرته تان له هم مو بواره کانی ژياندا.

9- نووسپنی کوتاری گونجاو له گڼ ژبانی سرده دم، دهریاره ی چوڼیه ته په یوه رده ی منډال و چاودنېرې کړدنیان، هه روه ها نووسپن ویلاو کړنه وې په پاری بچوک وگوره له سره نافرته تان وکاروباری.

نه گهر نه و خالانه جیبه جی بکریت نه و نافرته ده بیته قوتاخانه یه ک بڼ خوی، ده توانی به رهنگاری هم مو جوره بیروچوڼیکي نامق بیته وه، له هه مان کاتدا بیته پالېشتی هم مو کاریکی چاکه ی په یوه نډیدار به که سایه ته نافرته و خیزان و کومه لگه.

هه روه ک په کی له هه کیمه کانی یونانی (سیولون)¹ دهریاره ی گرنکی پوډی دایک

1- سیولون: په کتیکه له دعوت هه کیمه کانی یونان، دانه و دلپژده ی یاساکانی چاکسانی کومه لویه و رامباری بوه، پڼگ خوشکړ بوه یو دهرکه وتنی دیموکراتی کلیسینتس. المنجد في الاعلام، ص 316.

ده‌لێت: په‌روه‌رده‌ی منداڵ پتۆسته پێش له‌ دایکبوونی به‌ 20 ساڵ ده‌ست پێ بکات ئه‌ویش به‌ په‌روه‌رده‌ی دایکی.¹

هه‌روه‌ها شاعیری به‌ناویانگ حافظ ئیبراهیم² ده‌لێت:

دایک قوتابخانه‌یه‌ گه‌ر په‌روه‌رده‌ت کرد واته: گه‌لێکی په‌گ پاکت ناماده کرد

برگه‌ی سێهه: کارو چالاکی کۆمه‌لایه‌تی

له‌ به‌ر ئه‌وه‌ی ئافه‌رت زۆر سیفاتی خۆپسکی و ده‌ست که‌وتووی تیاپه‌، بۆیه ده‌توانی ئه‌م کارو چالاکیه‌ کۆمه‌لایه‌تیانه‌ بکات.

1- کارکردن له‌ پێناوی به‌هێز کردنی په‌یوه‌ندی خێزانداری، هاوکاری کردن بۆ چاره‌سه‌ری کێشه‌کانی ناو خێزان.

2- هه‌ولدان بۆ کردنه‌وه‌ و دروست کردنی ناوه‌نده‌ کۆمه‌لایه‌تی و پوێژکاریه‌کان، بۆ لێکۆلینه‌وه‌ له‌و کێشانه‌ی په‌یوه‌ستن به‌ ئافه‌رت، تۆزینه‌وه‌ی چاره‌سه‌ری گونجاو بۆیان.

3- کار کردن بۆ که‌م کردنه‌وه‌ی ئه‌و هۆکارانه‌ی به‌ربه‌ستن له‌ پێگه‌ی پێکه‌وه‌نانی خێزان، وه‌ک: به‌رنی ماره‌به‌ین، ژن به‌ ژنی، گه‌وره‌ به‌ بچوک، ماره‌ به‌رنی کچی بچوک.

4- گه‌شه‌ پێدانی هۆشیاری کۆمه‌لایه‌تی، کار کردن بۆ راست کردنه‌وه‌ی ئه‌و بێرواوه‌ په‌ هه‌لانه‌ی که‌ به‌رامبه‌ر به‌ ئافه‌رت پسکاوه‌ له‌ ناو کۆمه‌لگه‌، به‌ تاییبه‌تی ئه‌وانه‌ی به‌ ناوی ئیسلامی پێرۆزه‌وه‌ ده‌ گوتێتی و ده‌کریته‌.

5- گرنگی دان به‌ پێکه‌وانی خێزان له‌ سه‌ر بنه‌مای شه‌ه‌ری و دروست، وه‌ک:

1- فؤاد حسین، المرأة في الشعر الكردي، ص 123.

2- حافظ ئیبراهیم: له‌ ساڵی 1872 له‌ میسر له‌ دایک بووه‌، له‌ شاعیره‌ گه‌وره‌کانی سه‌رده‌م بووه‌، به‌ شاعیری نیل ناسرابو، دیوانیکی شیعره‌ی هه‌یه‌، کۆمه‌لانی شیعره‌ی به‌ناوی لیالی سطیح یارو کرێزته‌وه‌، له‌ ساڵی 1932 کۆچی دایمی کردووه‌. المنجد في الأعلام، ص 212.

ده ست نیشان کړدنی هاوسه ر، پټیز گرتنی هه رډو لا، هاوسه نگی کومه لایه تی و پوښنیری.

6- کار کړدن له پټناوی هاوکاری ئافره ته پیره کان، دهریه دهر بووه کان، لیقه و ماوه کان، نه خوڅ و په ککه و ته کان، قوربانیا نی کټشه کومه لایه تی به کان. هه روه ها کار کړدن له پټناوی دابین کړدنی مافه کانیا نی، پټیز گرتنیا نی له ناو کومه ل.

7- کار کړدن بڼ گرنگی دان به مندالان له سه ر ئاستی خټزان و کومه لکه، هه روه ها چه سپاندنی مافه کانی خویندن و پوښنیری و کومه لایه تیا نی.

8- ډاکوکی کړدن له سه ر شیاوی ته وای ئافره ت له مافی خاوه ن مولکیه تی و سه ریه سستی ئابوری، مافی وه رگرتنی میرات.

9- هه لډان بڼ کړدنه وه ی خولی پراکتیکی بڼ فیریبونی کومپیو ته ر، ډورین، چننیا نی، پیشه کانی تری ده سستی.

10- کار کړدن بڼ گرنگی دان به کړدنه وه ی ناوه ندی چاودتیری دایکان و مندالان.

11- کار کړدن له پټناوی زیاد کړدنی نه خوڅ شانه ی په یوه ست به نه خوڅ شیه کانی ئافره تان و مندالبوون، نه خوڅ شیه کانی مندالان.

له کړتاییدا پرگه یه ک له نووسینه کانی شیخ موحه مه د نه بو زه هره تان بڼ ده هټمه وه که دهریاره ی گرنگی دان به کاری تاییه ت به ئافره تانه وه یه: نه گهر ئافره ت وه زاره تی ئافره تان به پټوه بیات، بیگومان نه و گرنگی ده دات به و کارو بارانه ی په یوه سته به په گه زی خوڅ یوه، له گه ل ډوژینه وه ی چاره سه ری گونجاو بڼ کټشه کانی ئافره ت و خټزان و دهرویه ی.

له و کانه دا نه و به ریه ست و کټشانه ی ډیته پټش ئافره ت له کاتی کار کړدن له دهره وه ی مال که کومه لی په که می زایانان باسیان ل کړدوه ډوږبه ی نامینې، هه روه ها نه و بانگه شه ی کومه لی ډوهم ده یکه ن بڼ په کسانو له گشت شتیکدا

نەویش پوچەڵ دەبێتەوه، ئافەرەتیش چی تر بە دەنگ ئەوانەوه ناچێت کە بە بێ
هێزی لە قەلەم دەدەن و دلاوی مافیان بۆ دەکات و هەول دەدەن هەردەم ئافەرەتان
لاسای پیاوان بکەنەوه. ئەو ئەمانەتە ی لە سەر ئافەرەت دانراوه دیارە، هەر
هەنگاوێکیش بۆ چوونە دەرەوه لەو بازەتەدا بە ئەهامەتیەکی گەورە دادەنرێت
لەسەر تاک و کۆمەڵ و نەوێ دوا پۆڵ هەروەک ئیستای لە زۆر شوێنی جیهان دەیبینێن.
شتێکی ناپەرەواشە ئافەرەت تاوەکو ئیستای نەزانی نامە ی ژیانی چیه و چۆن ئەنجامی
بدات.

هەروەها دەلێت: بە هەمان شێوە بۆ وەزارەتی کاروباری کۆمەڵایەتی، چونکە
کاری ئەویش هەر پەڕیوەستە بە هاوکاری هەزاران ولتە و ماوان، هەتیوان و
پەکەوتە ی شەرەکان، هەروەها سەرپەرشتی منداڵان و هەرزەکاران، ئەوانەش
گشتیان پتۆیسیان بە سۆزو دل نەرمی و سەبر و ئارام گرتن هەیە، کە هەموو ئەو
سیفەتانە لە ئافەرەتاندا هەیە و ئارەزوو دەکات ئەنجامیان بدات، چونکە هەر ئەو
کارانە نەواوەکە رو تێریوونی ئارەزووەکانی ژیانی پۆژانە یەتی.¹

[1- فؤاد عبد المنعم، مبدأ المساواة في الإسلام، ص 242.

باسى دووم

تىكۇشان و كارى قورس

بەندى يەكەم : چۈنەتلى بەشدارى ئافەرت ئە تىكۇشان

بەندى دووم : زىانەكانى كارى قورس ئەسەر ئافەرت

بەرگەى يەكەم : زىانەكانى ئەسەر كىردارى بى ئويزى

بەرگەى دووم : زىانەكانى ئەسەر ئافەرتى دوو گيان و كۆرپە ئە

بەرگەى سىنەم : زىانى شەرىى كۆمە لايەتى

بەرگەى سىنەم : زىانى شەرىى كۆمە لايەتى

بەندى سىنەم : ھۆكارى واجب بوونى تىكۇشان ئەسەر پىاو

باسی دووهم: ټیکوښان وکارى قورس

به ندى په کدم: چوڼیه تی به شدارى نافرته له ټیکوښان

مه رجه کانی واجب بوونی جیهاد و ټیکوښان ه ورتن: نیسلام، پټگه یشتووی، عه قل وهوش، نازادی، نیرینه، ته ندروستی ته وواو، توانای جهسته یی.¹

به لگه کان له فرموده کانی پیغه مبه رﷺ عائشه ی دایکی موسولمانان څخه فرمووی داوام کرد له پیغه مبه ری خوا که پټگم بدات بق جیهاد و ټیکوښان فرمووی: ((جیهادی ښووه حجهی مالی خوابه)): ((جهانکن الحج)).²

نه و فرموده یه ش به لگه یه له سره وده ی که و جیهاد واجب نیه له سره نافرته تان، به لام مانای نه وده نیه که و خوی به خش نه کات بق به شدارى له جیهاد، به مه رجی پزشته یی و دوو که و تنه وه له ټیکه لاری له گه ل پیاو. گه ر نه و مه رجان نه بو نه و ا حجه باشتره له و به شدارى کردنه.³

خوای که وده هه لگرتنی شپرو تیرو چه ک و به کاره یتانیا ن، ناماده بوونی له کړپه پانه کانی شه ر له سره نافرته تانی واجب نه کردووه، چونکه پیچه وانه ی سیفته خورسکيه کانی نافرته، به لام باوده شی گهرم و سوزی دایکایه تی پیچه خشپوون تا بیته کړپه پانی که شه و په روه رده ی جگه ر گوشه که ی ونه وده ی دواپوژ، هه روه ها سه برو نارامی پیچه خشپوه تاوه کو ببیته ماموستاو قوتا بخانه ی کړپه کانی. به لام نقد جار وولات پوو به پووی هیرشی دوژمنانی دین و نذر دارو داگیر که ران ده بیته وه، یان واپیویست ده کات موسولمانان نذر داران له سره ته ختی فرمان په وایی لاده ن تاوه کو به نازادی بانگه وازی خوا به جی بگه یه نن، له و دوو کاته دا نذر جار له به ر برده وامی شه پرو تیاچوونی ژماره یه کی نذری پیاوان واپیویست ده کات نافرته تان

1 — مصطفى البغا، التهنيت في أدلة متن الغاية والتقريب - متن أبي شجاع، ص 226.

2 — البخاري: 6 - كتاب: الجهاد والسير باب: جهاد النساء الرقم: 2876، 93/6.

3 — فتح الباري بشرح البخاري، 93/6.

بہ شداری بکن بہ ہاوکاری وہك: هاندان وناو هیتان ، خزمہ تگوزاری تہندروستی، بہرگری کردن له خویان ناوہ کو نہ گہ ونہ بہر دہستی دوزمن. بہ لام پاستہ و خق ٹافرت نہ ہاتقہ ناو خق بہ خشین بق پافیتان ومہشق، کردن وکاری سہریازی و ہاتنہ ناو گڑہ پانی جہنگ، چونکہ ہاتنہ ناو نہ و کارہ زیان دہ بہ خشی بہ تہندروستی نہ و ٹافرتہ ہرچہ ندہ خقشی لہ تہندروستی باشد بیت، ہر وہا لہ گہل پیکہاتہی نیسکان وجومگہ و بارستہی ماسولکہ و پیکہاتہی دہرونی ناگونجی. نہ گہر ٹافرتہ کەش بگہ ویتہ باری بی نویتی ومندا لہوون وزہیستانی نہ و تہندروستی نقد زیاتر بہرہ و نالہ باری و پشیتی دہ پوات. نہ گہر تہ ماشای میٹروی نیسلام بکہین دہ بینین خیزانہ کانی پیٹہ مہری خواو ﷺ ٹافرتہ تانی موسولمان بہ شداری جہنگیان کردوہ بہ لام بہ شداریہ کیان لہ و سنوورہی باسماں کرد دہرنہ چوہ، تہنہا چہند نمونہ یہ کی کہم نہ بیت، نہ ویش ناکریتہ بہ لگہ یہ کی شہری بق نہ و بہ شداریہ.

لہ نہنہسی کروی مالکہ وہ ﷺ دہ گڑہ نہ وہ دہ لیت: لہ کاتی ہہ لاتی ہہندی لہ موسولمانان لہ شہری ٹوحد، عائیشہ و ٹوم سہ لہ مہم ﷺ دیت کہ واکراسی خویان توند کردبوو، گڑہیان لہ سہر شان بوو، دہچوون بہ خیزیای ٹاویان دہ ہینا و دہیاندا یہ شہرکہ رہکان، پاشان بہ خیزیای دہ گہ پانہ وہ دوپارہ ٹاویان دہ ہینا. ((ولقد رأيت عائشة بنت أبي بكر وأم سليم وإنهما لمثمرتان¹ أرى خـدم سوتهن تتفران القرب². وقال غيره: تتقلان القرب علی متونهما ثم تفرغانہ من أفواه القوم. ثم ترجعان فتملأنھا ثم تجبئان فتفرغانہ في أفواه القوم)).³

1 — الشَّعْرُ: کورنکردنہ وہ، واتہ خویان گورج وگل دہ کرد بہ توند کردنی کراسہ کانیان و ہندی باند کردنی. ابن منظور، لسان العرب، 190/7.

2 — نَفَرٌ: یَنْفِرُ نَفَرًا وَنَفَرًا نَفَارًا، وَنَفَرًا: پڑھیتی بہ گورج وگل، بازدان و باند بوونہ وہ، واتہ گڑہ لہ سہر شان و خیزا پڑھیتی. ابن منظور، لسان العرب، 260/14.

3 — البخاري: 6- کتاب: الجہاد والسير، باب: غزو النساء وقتالهن مع الرجال، للرقم: 2880، 96/6.

هر ودها له په بیعه ی کچی مه غوږه¹ ده گټړنه وه ده لیت: نیمه له گڼ پټغه مبه ری خوا² بووین له کاتی جه نگدا، ناومان ددها شه پ کهران، برین پټچیمان ده کرد، شه هیده گانی شمان بق شاری مه دینه ده هیتا یه وه.³

نه و فرمودانه به لگه ی ته واون له سه ر نه وه ی که واه به شداری راسته وڅوی ناو شه پ بق نافرده تان واجب نه. هر ودها نایه تی سوره تی (الزخرف) نا راسته وڅو ناماوه به وه ده کات که واه نافرده تان له کاتی جه نگ وپویه پوو بوونه وه دیار نین، چونکه په وده رده ی ناو نازو جوانی وپازاوه یی وڅشل وژتړه. (أَوْ مَنْ يُنشِئُ فِي الْجَلْبَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ) الزخرف: 18. نیمین عه باس ده لی مه به سستی له (نافرده ت و که نیزیه).³

به ندی دووم: زیانه کانی کاری قورس له سه ر نافرده تان

له لایه نی پزیشکیه وه زیانه کانی کاری قورس وکاری سه ریازی له سه ر نافرده تان زږده به و به لگانه ی خواره وه:

برگه ی یه که م: زیانه کانی له سه ر کرداری بی نویژی

پاهینانی وه رزشی توندو به رده وام وچالاکی سه ریازی وا ده کات ناستی هورمونه کانی جینسی زیاد بکات، به مهش کرداری زینده چالاکی هورمونه کان ده شتوئ، هر ودها کاتی وه رزشی توند نافرده ت تووشی باریکی جه سستی وده رونی ناجیگیر ده بیت به مهش نیزامی بی نویژی مانگانه ی تیک ده چټت، وه که له و خالانه ی

1- الربيع بنت نعوذ بن غفراء: په کيکه له به شدار بواني به بیعی (تحت الشجرة)، فرموده ی ندی گټړاوه ته وه له پټغه مبه ری خوا² مه ودها له عایشه، نه ووش گټړاویه ته وه بل خالید کوپی زه کوان و څه لکي تر. ابن حجر، تهذيب التهذيب، 418/12.

2- البخاري: 6- کتب: الجهاد والسير، باب عمداواة للنساء الجرحى في الفزو، الرقم: 2882، 98/6.

3- للطبري، جامع البیان، 73/13.

خوارەوۋە باسيان دەكەين.

يەكەم: دواكەوتنى بىن نوپۇزى 'Delay menorche'.

دوۋەم: پىشپۇي لە كارو چالاكى زەردە تەن 'Luteal dysfunction'.

سىيەم: پىچپانى بىن نوپۇزى 'Amenorrhea'، بىن نوپۇزى نا پىك ماۋە كورت تر دەپىت لە پىشتىر.¹

بىرگەي دوۋەم: زىانەكانى لە سەر ئافرەتى دوۋگيان و كۇرپە لە 2

يەكەم: زىانەكانى لە سەر كۇرپە لە:

1- كىشى كۇرپە لە بچوكتەر دەپىت لە كىشى سىروشتى خۇي

2- پىشپۇي بۇ كۇرپە لە دروست دەكات

3- ھۆكارە بۇ دروست بوونى نەخۇشپەكانى زگماكى كۇرپە لە

4- ئازارو بىرىندار بوونى كۇرپە لە

5- دواكەوتنى گەشەي كۇرپە لە

دوۋەم: زىانەكانى لە سەر ئافرەتى دوۋگيان

1- لە دايكبوونى پىش وەختە

2- ئازارو بىرىندار بوونى ماسولكەكان

3- پىشپۇي لە كارى دل و بۇرپەكانى خويىن

4- دابەزىنى پىژەي شەكرى ناو خويىن

بىرگەي سىيەم: زىيانى شەرىي و كۇمەلايەتى

ئافرەت لەبەر بىن ھىزى جەستەيى و بەزى ئاستى سۆزۇ دل نەرمى، نەگەرى

بەدەستەۋەدان و كەكتە بەردەستى دوژمنانى زۇرە، ئەۋانەش ھۆكارىن بۇ ئەۋەي

1 — Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 71, 804.

2- Sheldon . Complication of Pregnancy. P: 74- 75

-Leon Speroff. Clinical Gynecologic Endocrinology&Infertility. P: .202-200

سوکایه تی پې بکړیت له لایه ن دوژمنانه وه، نه وانه ش زیان وهکارت بۇ نابېو چوونی موسولمانان، بویه به شداری کردنی واجب نیه.¹ له و باره یه وه جیاوازی نیه له نیوان نافرته شیوکردو، یان شوو نه کردو، چونکه مافی ناده میزاد له مافی خوا له پیشتره له و باره یه وه.²

برگه ی چواره م: زیانه کانی دیموگرافی

شهید سید قوتب ده لیت: په کتک له حیکمه ته کانی خوا که واکوشتارو جهنگی له سهر نافرته تان واجب نه کردو، نه وه یه: کانی جهنگ ژماره یه کی زقر له نترینه ده بیه خوراکی نه و شه پر، به لام مانه وه ی نافرته نه و بوشاییه پر ده کاته وه به کرداری شوو کردن و چند ژنی، به لام کاتیک نترینه و میتنه وه که ژماره یان کم بیتوه به هوی شه پر وه، نه و لا ستهنگیه ک دوست ده بیت له نیوان تیاچوون و مندالبوون. هر بویه نایینی نیسلام له و کاتانه دا چند ژنی به چاره سهریکی گونجاو داناوه، به هه مان شپوه له کانی پوودانی کاره سات. له لایه کی تره وه هه زار پیاو ناتوانن واکه یه ک نافرته به ره می مندالبوون زیاد بکات هه روه که یه ک پیاو ده توانیت، چونکه توانای نافرته سنوورداره، هر سالی یه ک مندالی ده بیت گهر یه ک پیاوی لا بیت وه یان هه زار پیاو.³

له هر نه و هه موو هیانه خوی په روه ردگار نه و جوره کاره قورسانه ی له سهر نافرته تان واجب نه کردو، ته نها له یه ک کاتدا نه بیت نه ویش کانی داگیر کردنی وولاتی نیسلامه له لایه ن بې باوه رانه وه، له و کاتدا جیتنشین و سهرکی موسولمانان بریاری ده رچوونی گشتی (الفیر العام) ددات بۇ به رپه رچی دوژمنان، له و کاتدا ده بیت نیرو می به شدار بن به یی جیاوازی.⁴

1 — ابن العابدین، حاشیه رد المحتار علی الدر المختار شرح تنویر الأبصار، 220/3. ولین قدامة، للمفنی، 366/10.

2 — ابن العابدین، رد المحتار، 220/3.

3 — سید قطب، فی ظلال القرآن، 345/2.

4 — الشربینی، الخطیب، مغنی المحتاج إلی معرفة معانی ألفاظ المنهاج، 219/4.

بەندی سێھەم: ھۆبەکانی واجب بوونی تیکۆشان و کاری قورس لە سەر نێرینە

ھۆبەکانی واجب بوونی تیکۆشان و کاری سەربازی و کاری قورس لە سەر نێرینە:

- 1- نێرینە ئارەزووی چوونە پیش و خۆ ھەلکێشان، جوورئەت و دوور بینین و بێر کردنەوێ پیش چوونە ناو کاری لە ئاستیکی بەرز دایە.
- 2- ئاستی ھۆرمونەکانی ئەندروجین لە نێرینە 10 جارە بەرامبەر ئاستی ئەو ھۆرمونە لە مێینە. ئەو ھۆرمونەش ھۆکاری توندو تۆلی ماسولکە، زۆری بارستایی ماسولکە، توانای بەردەوامی کاری قورس، چوونە پیش و جوورئەت، دژواری یە.
- 3- نێرینە بارستایی ماسولکە و ھێزی زیاترە، لە ئافەرەتان بارستەیی چەوری زیاترە، تاوەکو بە دیەنیتی جوان خۆی نیشان بدات.¹
- 4- پاهێنانی توندو بەردەوام، وا دەکات ماسولکەکانی نێرینە توندتر و گەورەتر بکات، بەھۆی بەرزبوونەوێ ئاستی ھۆرمونەکانی نێرینە (ئەندروجینەکان). ئەو ھۆرمونەش کار ئاسانی دەکات بۆ دروست بوونی پڕۆتینی ناو ماسولکە خانەکان، بەمەش ماسولکە خانەکان گەشە دەکەن و بارستە و توندو تۆلیان زیاد دەکات. ئەو بارستە زیادەیش وا دەکات پێژەییەکی زیاتر لە شەکرێ گلائیکوچین دابکات (خزن) وەک سەرچاوەییەکی یەدەگی ووزە، بۆ بەکار ھێنانی لە کاتی کاری قورس و بەردەوام.
- 5- توانای ماسولکە و جومگە و ژێبەکانی نێرینە زیاترە بۆ سوپانەو و مناوەرە، چونکە توندتر و بەھێز ترن.
- 6- گەورەیی قەبارەیی دڵ و سپەکان، زۆری ژمارەیی خروکە سوورەکان، ھۆکارن بۆ زیاتر ھەلگرتنی ئوکسجین، کاتی ھێرش و تەنگانە.¹

نو جياوازيانه نه وه ناگه يه نې نافرته هر له مال دانېشې وه رگيز نه چيته
 دهره وه، به لام مانای نه وه په پيوسته له همور شوينک وکات و ساتنکدا پيوسته
 شوين وکارې گونجاوې بدرتې تاوه کو بتوانې ټولې بهرچارې خوي تيا بېينې،
 نه وه کارنکې وا بېت تيايدا سرگرردان بېت، له جياتې به ده ست هينانې سوود و
 قازانچ، کارې سه لېش بکاته له جهسته و درونې. هره وک باس مان کرد که وا چوڼ
 نافرته تانې موسولمان به شدارې همور کارو چالاکيه کانين کردوه له گشت
 ساته گانې خوشې و ناخوشې و نه گانه و کارې سرپازې، به په چاو کردنې
 سنوره گانې شرعې وه لېزاردنې کارې گونجاو بې جهسته و درونيان.

له بهر به شدارې نه کردنې نافرته له کارې سرپازيدا، پتغه مېرې پيشه و
 وه سېه تې کردوه به جهنگاوه رانې نيسلام کاتې پوو به پوو بوونه وه له گه ل بې
 باوه ران، هيچ نافرته تېک، مندالنکې بچوک، پياوونکې پير نه کوڼ. له سوله يمانې
 کړې بوره يده ﷺ ده گېر نه وه که وا پتغه مېرې خور ﷺ له رمويه تې: ((اغزوا باسم
 الله وفي سبيل الله، قاتلوا من كفر بالله، لا تغلوا ولا تعذروا ولا تجنبا، ولا تقتلوا
 وليداً ولا امرأة ولا شيخاً كبيراً)).² نه وه له بهر نه وه که وا زوړه ي کات
 نافرته تان جهنگاوه رې سره کي نه بوون بزيه کوشتيان تاوانه.

1- نارك وهرمانې نه وه مړمونه و مړمونه گانې تر به دريځي باسکروه له بهرگي په کم، هر کړمه له

به ندې وېرگې تايبه تې خوي.

2- الطبراني، المعجم الصغير حديث رقم 341، ص 148.

باسی سینه م: مهرجه کانی شهر دایناوه بۆ ئافرهتی موسولمان که پێویسته پیاوێ بکات کاتی چوونه دهرهوی نه مان

1- نیکه لای نه بوون و نه مانه وه به ته نهایی له گه ل پیاوی بیکانه و که ونه ناو
قه دهغه کراوه کان، هه ره چهنده گه ره و شوینه شوینی خوا به رستی و نوێژ کردنی ش
بیت. نه و کارانه هۆکارن بۆ بزواندن ئاره زووی جینسی و پاکیشان بۆ ناو هه رام و
گوناوه تاوان.

2- پۆشته می و خۆ داپۆشینی ته و به هه موو مهرجه کانی وه، هه ره که له
پیشه وه باس مان کرد.¹

چوونه دهره وه بۆ خوێندن و کار کردنی پێویست بۆ ئافرهت بۆ په یدا کردنی
بزێوی خۆی و منداله کانی کاری پیرۆژن به مه به سستی به ره و پێشه وه چوونی
کۆمه لگه و وولات، به لام نابێ نه و شویتانه بکۆته شوینی پیش بکۆنی جوانی
پیشاندان، پازاندنه وه، بۆنی خۆش بلۆ کردنه وه، کۆش کردنی هه ست و ئاره زووی
پیاوان بۆ لای خۆیان و سه رلێشواندنیان. نه گه ره و ئاره زووانه ئازاد و سه ره به ست
کران نه وه مه به سستی چوونه دهره وه که نا شرعی ده بیت، کۆمه لگه به ره و نه مان و
تیا چوون ده بات له جیاتی پیشکه و تن و زانست و زانیاری و به ره م هێنان.

3- وه رگرتنی په زامه ندی دایک و باوک، په زامه ندی هاوسه ر دوا ی شوو کړنی.
په که میان: وه که په وشت و نه ده بیکی ئاینی به رام به ر چاکه کانی دایک و باوک،
دووه میان: وه که واجی بکی شه رعی له سه ر ئافرهت.²

4- پێویسته نه و کاره ی ئافرهت نه خجای ده بات، کۆمه لگه پێویستی پێ بیت،
پیاوان نه توانن به و شتیه نه خجای به دن هه ره که ئافره تان نه خجای ده دن،
چونکه تایی به به په گه زی ئافره تان، وه که کاری پزیشکی ئافره تان و مندالبوون،

1- به رگی بووم/ به شی په که م.

2- نور الدین عتر، ماذا عن المرأة، ص 139.

وانه ووتنه وهی کچان له ناسته جیا جیاکان، شوپنه کانی خزمهت کرنی ئافره تی پیو په ککه وته. ئوانهش له بابی ئو بنه ما شه رعیه په که ده لیت: هر شتیک واجیکی شه رعی پی تهواو بیت ئو خۆشی ده بیته واجب، ئو شته پڼگه خۆش ده کات بق هرام خۆشی هرام ده بیت. پو نوری ژماره ی ئو که سانه ی ئو کارانه ده کهن به گویره ی پیو یستی کومه لگه ده بیت بق ئو کاره، واته فره ی کیفایه په (فرض الکفایه).¹

5- ئو کاره، کاردانه وهی سه لپی نه بیت له سه ر کاری سه ره کی ئافره ت له ماله وه، وهک: په روه رده ی مندال، خزمهت کرنی هاو سه رو منداله کانی.

6- شوینی ئو له ناو کومه لگه ی ئافره تان بیت، باشتره دوو بیت له پیاوه کان.²

7- کاریکی نوری قورس نه بیت، وهک ئو کارانه ی ده بنه هوی شیواندن دیمن و پوکاری ئافره ت وکارو فره مانی هومونه کانی، یان ئو کارانه ی نه فسی موفی دروست به ره وای نابینی ئافره تان نه نجای بدن وهک: پاککرده وهی جاده و کولانه کان ویوه کرنی پیلاوی خهک له سه ر شوسته کان.³

له و چنده ساله ی دواپی ئافره تی موسولمان به شداری نوری له چالاکیه کانی کردوه، به تایبه تی له بواری خویندن بالاو ته ندروستی وکومه لایه تی، توانیوانه نوری پله ی زانستی به ده ست به یتن، له گه ل جیه جی کرنی مه رجه کانی پو شته یی و مه رجه کانی چوونه دهره وه، که ئو مه رجه نه بوونه به ریه رست له بهر دم

1 — فرض کفایه: ئو کاره په که ره زده، گرتگ نه وه په که وا هه نیک له موسولمانان نه نجای بدن، به بی ته ماشا کرنی ئوانه ی نه نجایان دوه، به لکو گرتگی له وه په بیته دی، هه روهک نوری جه نازه. هیتو، محمد حسن، الوجیز فی اصول التشریع الإسلامی، ص 79.

2 — صالح فوزان، تنبیها ت علی احکام تختص بالمؤمنات، ص 12. البوطی، المرأة بین طغیان الغرب ولطائف الإسلام، ص 139.

3 — السیس کاریل، الإنسان ذلک المجهول، ص 71.

فیربون و چوونه پیتش ودهست که وتنی زانستی و زانیاری هه روه ک دوو پوه کان و به کری گیراوه کانی ناو وولاتانی ئیسلامی بانگه شه ی بق ده کەن. له هه مان کاتیشدا ئه رکه وواجبی ماله وه شیان جیبه جی کړیوه و مندا له کانیشیان په روه رده په کی دروست کړیوه.

له کوتاییدا به پتویستم زانی به شیک له گوته ی هه ندی له زانایان که ده رباره ی ئافره ت وکار کړدنی ئافره ت نووسیویانه، هه روه ها گوته ی هه ندی له سه رکرده ی بانگه وازی نازادی و سه ریه سستی ئافره تانسان بق باس بکه م، له گه ل باره ی کومه لایه تی وولاتانی به ناو دیموکراسی که تیایدا ده نالتین، ئه نجامه که شی به ره کوئ سه ر ده بات؟

پروفیسوری پزشکی ئه لیکسس کاریل ده لیت: پتویسته ئافره تان شوینی کار کړدنیا ن بگوازنه وه بق ماله وه، چونکه نترینه و مینه یه کسان و به ک شیوه نین، ئافره ت له پیاو گرنگ ترو پتویست تره له پاراستنی په گه زی ئاده میزاد له سه ر زه ی، هه روه ها پله ی ئافره ت به رزتره بق پیشکه وتنی شارستانیته، له سه ر ئافره تیش پتویسته به و پله و شهاده به رزه پازی بیت، نه وه ک بکه ویته شوین پی پی پیاو و چاو لیکه ری ئه و بکات له گشت شتیکدا. ئه وه ش باشته بق په گه زی مینه به گشتی.¹

زانا شوینهور ده لیت: سه روست له ژياندا بق ئافره تی داناوه رینگاپه کی هیمن و دل ئارام، ئه و گیروگرفتانه ی نایه ته به رده م که دینه به رده م نترینه، وه ک: له خوبایی و ده رچوون له ئاستی سه روستی له تقد له کړده وه کانی، توش بوون به نازاری جوداو جود، هه روه ها زیان په یامیکی گرنگ و سه رکه کی به ئافره ت سپاردیوه که بریتیه له پینگه یاندنی کورپه له و مندا ل له سه ره تای ته مه نی، گه شه پیدانی هوش ویری، ئه و په یامه ش هه موو مانای بوونی ئافره ته له ژياندا.²

1 — آلسین کاریل، الإنسان ذلك المجهول، ص 71.

2 — کحالة، عمر رضا، المرأة في القديم والحديث، 1/17.

زاننا موخەمەد فەزید وەجدی دەلێت: هیچ ئافەرەتێك ناگاتە پلەى كەمال و پێگەبەشتن گەر نەبێتە دایك و پەروەردەى منداڵ نەكات، پەروەردەى كە پاست و دروست. ئەوێش مانای ئەو نەبێتە ئەو ئەرك و فەرمانە بۆ ئافەرەت دانراوە، بەلكو هەموو هیواو داھێنان و ئارەزووى ئەو كارە پەرۆزەى، چونكە بە جەستە و دەروون و گیانەو گونجاو بۆ ئەم كارە.¹

فەیلەسوفى ئەلمانى نیتشە دەلێت²: سوكاى كە (سكافە) زۆرەى بە لەو بزوتنەى - بزوتنەى ئازادى ئافەرەتان - سوكاى كە وگاتە پێگەبەشتن پیاوێكە بە ئافەرەتان، هەموو ئافەرەتێكى هەستیار و هۆشدارو پەروەردەكراوێكى دروست شەرم دەكات بچیتە ناو ئەو بزوتنەى، پێویستە ئافەرەت پارێزراو بێت و چاودێرى بكرێت و هاوكارى بكرێت.³

بێتریم سارووكین دەلێت: ئەمریکا بە خێرایەكى زۆر بەرەو كارەساتێكى جێنسى دەهوات، بە هەمان ئەو ئاراستەى دەهوات كەوا ئیمپراتۆریەتى ئەفریقاى ڕۆژ و پۆمەكان پێیدا تێپەڕین بوو هۆى پوختیان. ئێمە لە هەموو لایەك دەورە دراوین بە ئەزەمەتى توندی فەسادى جێنسى، هەموو ژوورەكانى بینایەى پۆشنپێرى ئى داگیر كردوین، وای لێهاتوو بەگاتە گشت بوارەكانى تری ژيان. ئەو شۆپشە ژيانى هەموو نێو مێشەكى ئەمریکی داگیر كردووە زیاتر لە هەموو شۆپشەكانى تری ئەو سەردەمە.⁴

1- وەجدى، محمد فريد، المرأة المسلمة، ص 181.

2- نیتشە، فريدريك، 1844-1900م. فەیلەسوفى ئەلمانى، مەزەبى بەرەو پێشەوچوونى مەلێزاربوو لە ژيان، پێكێك لە بناغە داڕێژەكانى عەقلى ئەلمانى. لە پەرەلەدانى ئەهەمەتى وگیاى موسیقا، زەرەشت بەم شێوەى دواى. المنجد فى الاعلام، ص 582.

3- أبو خليل، شوقي، الإسلام فى قصص الاتهام، ص 245. نقلًا عن مجلة: المصور، العدد: 1689، ص 4.

4- بېتریم سارووكین، الثورة الجنسية، نقلًا عن: أبو خليل، شوقي، الإسلام فى قصص الاتهام، ص 246. بېتریم سارووكین: وهو مدير الأبحاث بجامعة هارفارد الأمريكية.

نوسه‌ری پوسی نه‌توان نیمیلای ده‌لێت: به‌ راستی هه‌موو کرێکاره‌کانمان که‌وتونه‌ نه‌ ناو زه‌لکاوێ فه‌سادی جینسی، نه‌و دیارده‌یه‌ش زۆر ترسناکه‌ و نیزامی ئیشتیراکی به‌ره‌و پوخان ده‌بات، بۆیه‌ پتویسته‌ به‌ هه‌موو شیوه‌یه‌که‌ به‌رگری لێ بکری، چونکه‌ پووبه‌پوو بوونه‌وه‌یه‌کی ترسناک و به‌ کێشه‌یه‌. هه‌زاره‌ها نمونه‌م لایه‌ بۆتانی باس بکه‌م که‌وا دیارده‌ی به‌د په‌وشتی وه‌سه‌ادی جینسی که‌ به‌ شیوه‌یه‌کی وا بلاو بۆته‌وه‌ و ته‌شه‌نه‌ی کردووه‌ به‌رگه‌ گرتنی کارێکی ئاسان نیه‌، چونکه‌ ته‌نها له‌ ناو نه‌فام و نه‌زانه‌کان نیه‌ به‌لکو گه‌یشته‌ته‌ ناو چینی پۆشنپیرو سه‌رکرده‌ی کرێکاره‌کان.¹

هه‌رچه‌نده‌ سه‌رکرده‌ی بانگه‌شه‌ی ئازادی ئافره‌ت و مافی ئافره‌تان ئاگاداری هه‌موو نه‌و سلبیاتانه‌ن که‌وا له‌ نه‌جامی نه‌و بانگه‌وازه‌ پوده‌دات، له‌ گه‌ل نه‌وه‌شدا شه‌و و پوژ کار ده‌که‌ن بۆ تیکدانی باری خێزان و باری کۆمه‌لایه‌تی خه‌لک، به‌ دزایه‌تی کردنی ئیسلام له‌ لایه‌ک و گۆڕپینی یاساکانی باری کۆمه‌لایه‌تی له‌ لایه‌کی تره‌وه‌.

بهشتی چوارهم

باری که سایه‌تی

(الأحوال الشخصية)

باسی یه‌کهم ؛ بالاً دستتی (سالاری) و ته‌لاق

باسی دووم ؛ چهند زنی

باسی سینه‌م ؛ میرات

پنښه کې پټوېسته په چاوی سې خال بکھین

1- نیسلام کاتې بالا دهستی به پیاو داوه وهك نهرکټکه نه وهك خلات، بق هه لسوړاندنی کاروباری خیزان، له فرمان به نه جامدان وقه دهغه کردن (الأمر والنهي) به مرجی نهو بالا دهستی به کارنه هینې بق زولم کردن له نافرته و له وانه ی له بهر دهستیان.

2- پټوېسته هه موو هه لیک بره خستیت بق نافرته تاوه کو له میانه ی نه وه وه گه شه به هه موو به هره و داهینانه کانی خوړسکی خوړی بدات، له چوار چپوه ی سنوره کانی کومه لایه تی، نه مانه ش له پیناوی خزمه تی کومه ل وشارستانیه ته.

3- گهر نافرته گه یشته پله ی سرکه وتن و بهرنی له زیان، نهوا پټوېسته نهو نه جام وده سته و تانه لهو سنوره بیت که نهو نافرته، نه وهك بق دزایه تی پټکردن ولملاتی له گه ل په گزی نیرینه بیت.¹

په یوه ندی نیوان هه ردو هه وسه له سر بنه مای شرعی ویه کسانې نه خلاقیه . هه رکاتیک پیاو ویستی نهو بالا دهستی خوی به خراپی به کار بهینې، نهوا یاساکانی نیسلام بقی له سته گهر وستان، سزای تاییه تی داناوه بق هه په کټک له سر پیچیه کان.²

1- أبو الأعلى المودودي، الحجاب، ص 240.

2- خیرت، أحمد، مركز المرأة في الإسلام، ص 81. والصالح، صبحي، معالم الشريعة الإسلامية، ص 205.

باسى يەكەم

بالا دەستى و تەلاق

بەندى يەكەم : بالا دەستى

بەرگە يەكەم : ھۆكۈمەتتىكى ھۆكۈمەتلىرى

بەرگە دووم : ھۆكۈمەتتىكى ھۆكۈمەتلىرى

بەندى دووم : تەلاق دەستى ئىككىرىدىن (دەپىران)

بەرگە يەكەم : بۇچى ئە ئىسلامدا بىرلىرى تەلاق بە دەستى پىداو

بەرگە دووم : بىرلىرى تەلاق بە دەستى ئافرىقا بىت

باسی یه کهم: بالآ دهستی (سالاری) و ته لاق

به ندی یه کهم: بالآ دهستی- سالاری (القوامه)

له زمانی عه ره بی بالآ دهستی: به واتای پارێزگاری و چاکه سازی دیت. به واتای وهستان و خۆپاگری و عه زیمهت دیت. ¹خوای گه وره ده فهرمووی: ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ﴾ النساء: 34. ﴿وَمَنْ مِثْلَ الَّذِي عَلَيْهَا بِالْمَرْوَةِ وَالرِّجَالِ عَلَيْهَا دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ البقرة: 228.

پیاوان بالا دهستین له ئافره تان: به واتای ئه وه دیت که کاره کانیان نه نجام ده دن، بژێویان دابین ده کهن، لێ پیرسراون به رامبه ر پاراستنی ئابیهو، به رگری لێ کردنیان، ده بییت ئافره تانیش فهرمانه کانیان جێبه جێ بکهن، به مه رجی سه رپێچی خوای گه وره ی تیا نه بی. ²

له بهر هه ندی هۆکاری خۆپسکی و فیتری و کۆمه لایه تی له پیاوان، وای کردوه پله و پایه ی به رزتر بیته له ئافره تان له هه ندی بواره. ³

به رگه ی یه کهم: هۆکاره کانی فیتری و کۆمه لایه تی

یه کهم: هۆکاره کانی فیتری له ئافره تان

1- سۆزو به زه یی و عاتیف به هیزترین فاکتهری جولانه وه ی هزرو ده روونی ئافره ته. ئه وه سه ده ده روینه قولانه شتیکی زۆر به نه ره تی و سه ره کهن له ژیا نی ئافره ت، که خۆیان ده نویتن له: هه له چوونی خه یرای سۆز، خه یرا وه لاده نه وه ی

1- ابن منظور، لسان العرب، 11/354.

2- الطبري، جامع البيان، 2/614-617، و 8/290. والقرطبي، الجامع لأحكام القرآن، 5/168. وابن كثير، تفسير القرآن العظيم، 1/465. والشوكاني، فتح القدير، للجامع بين فني الرواية والنسبة في علم التفسير، 1/460. والرازي، تفسير الكبير، 10/88.

3- الطبري، جامع البيان، 2/614-617.

پالنډه کانی دهره کی، خیرا به دمه وچه وچوونی پوډوای عاتیفی. نه گهر جله وی کار بدریته نهو سیفیه وئاره زووانه، نهوا دهبینین سوزو عاتیفه زال دهبیت به سر گشت کارو پریاره کان، هر بویه زده یی نافرته تان میزاجیان هلبه زین و دابه زینی زوری تیایه، (تبع) یان نا جیگیره، ناره زوویان جوراو جوره.

هرهوک له بهشی سیتی به بدریژی باسی سیفیه سره کیه دهره کیه دهره کیه نافرته تان کرد که بریتی بوون له: نه رمی، سوزو به زهی، خیرا هله چوون، خورگونجان و ملکه چی، نامیزگرته وه بق هاوکاری، خویه خشین، دوره پهریزی.¹ هر نهو سیفیه تانهش بوونه ته پالنډه ریک بق دروست بوونی هه سیتی کی دهره کیه قول که هه رده م پیویستی به هاوکاری پیاوو چاودیری نهو هه یه.

2- بوونی ژماره یه کی نور له هورمونی میننه، گورانی پړزه یی نهو هورمونه به به رده وای له کاتی بی نویژی وسک پری و مندالبون و زیستانی، له گال نهو گورانکاریه جهستی و دهره کیانه ی پوډو دات به هوی گورانی پړزه یی نهو هورمونه، وای کردووه نافرته تان به گشتی: میزاج گورلو که م خورپاگرو که م به رده وام بن له سر کارو پوډه کانیان.

3- نهو سیفیه تانه شتی پوکاری ویی بایه خ نین له ژبانی نافرته تان هه روهک هندی له خه لکان وای تیده گن، به لکو په گ وریشی به ناخ و دهره کی و جهستی نافرته تدا پوچووه، چووه ته ناو قولایی پیکهاتی به که م خانگی ژبانی نافرته که هیلکه یی مینیه، چون کاتی هاتنه خواره ووی بق ناو بزپی هیلکه دان و مندالدان دهبینین دهره درلووه به ژماره یه که له خانگی پاریزه رو ریگه نیشاندهر تاوه کو ده گاته شوینی تاییه و دیاری کراو و گیشتن به هاویه شتی ژبانی. نهو سیفیه ته خورپسک و فیرتانه کی که باسکران دهره یی نافرته نیشانه یه کی ناپه سهندو نامق نیه به نافرته وه لکابی، به لکو دروشم و نیشانه یی هه موو نافرته تیکی به رزو په وشت جوان و دروسته.

1- بهرگی په که م/ بهشی سیتی، باسی په که م.

ب- هوکاره کانی فیتری له پیاوان

1- پیاو له خۆپسکوه توندو کردهوه زیره، سیفتهی چه سپاوی بهرگری ههیه، ئاره نووی چوونه پێش وپهه پویوونه وهی ههیه، خاوهن عهزیمهیهکی تونده، کهم ههلهه چێ و وهلامدانه وهی له سه رهخۆیه، میزاجی نهگۆره، بیرو هۆش بهکار دههێنی له جیاتی سۆزو عاتیفه پێش وهلامدانه وه وهنگاونان بق کاروکار دانه وه. پێژهی هۆرمونه کانی نهگۆره. ئهو سیفته و سیمه تانه له ناخ و دهرون و پینکهاتهی نێرینه پووجووه و له گه لیدا پاهاتووه.¹

نۆدهی زانایان ئهو بالا دهستهی پیاوان که له قورسانی پیرۆزدا هاتووه دهگه پێننه وه بۆ ئهو هۆیانیهی خواره وه:

2- ئهو سیفته تانهی که له پیاودا ههیه، وهک: زیادهی هێزو عهزیمهت وهزرا، زیاتر کارکردن به بیرو هۆش و تێپوانینی ئه نجامه کان و دوور پوانین. ئهو سیفته تانهش خوای گه وه به خشیویهتی به نێرینه بۆ کس نیه په خه نی له بگری، که سیش ئهو تواناییهی نیه ئهو سیفته تانه له نێرینه زهوت بکات و لێی دامالی پێش له دایک بوون یان دوا له دایک بوون، چونکه گۆرانی بهو پێژهی هۆرمونه کان کارێکی وا سووک و ئاسان نیه ههروهک نه فامه کان نۆزجار بیری ئی ده که نه وه.²

3- خوای گه وه له سه ره پیاوی داناوه: پهیدا کردنی بزێوی مال، خه رجی مال، سارهیی ئافه رت³، لێپرسراویهتی دابین کردنی خواردن و پو شاک و شو ئینی ههوانه وه (هه ندێ له مه زه به کانی ئیسلام جگه له وانه خه زمه تکارێشی بۆ زیاد کردوه)⁴. ئهو کارو فهرمانانه له سه ره ئافه رت لادراوه، ئایا ئهو په یزگرتنه یان نا په کسان و سوکایه تی پێکردنه.

1- بهوانه: بهرگی په کهم/ بههی سێیه، باسی په کهم.

2- النسفي، أبو البركات، تفسير النسفي- مدارك التنزيل وحقائق التأويل، 313/1، والرازي، تفسير الكبير، 88/10.

3- الجزائري، أبو بكر جابر، فصل الخطاب في المرأة والحجاب، ص 25، والخصاف، ادب القاضي، ص 651.

4- الغزالي، أبو حامد، الوجيز، 111/2. وابن قيم، زاد المعاد، 55/1.

5- به درختانی میژو بارو گوزه رانی خه لك وگومه لگه هه را پۆیشتوو كه نۆزینه پارێزگاری مێینه و نه وه كانی بكات، كاروباری ژانیان بۆ دابین بكات و به ژێوهی بیات.

1- پیاو پښوېسته له سهری بږڼوی خیزان و منډاله کان په پیدا بکات، هرچه نده که ر ټافره ته که ده وله مندیش بیټ، نه وه ش هوکارنکه وای کردووه که فرمانه کانی جیبه جی بکریت وگوږپرایه لی بکریت.¹ ده رباره ی گرتنه ده ست ولتپر سراوویه تی کاروباری مان له ټډویه ی یاساکانی نوڼی ولاتاندا هاتووه: (نه ووی خهرجی بگرږته نه ستو نه ولتپر سراوویه تی ودرده گری، نه ووی خهرج ده کات نه و چاودږی ده کات).² نه و یاسایانه ش زځر له یه کجرووه له گه ل یاساکانی نیسلام.

3- دیارترین وجوانترین سه لماندنی راستی فرمانه کانی نیسلام ونه فامی وکورت

1- الشربيني، مضي المحتاج إلى معرفة معاني ألفاظ المنهاج، 432/3 .
2- الوافي، على عبد الواحد، المرأة في الإسلام، ص 52.

بینی دوزماني نه و په: ده بینین له گشت ناسته کانی سره رځایه تی، ناستی به پټو به رایه تیه کان وسه رکړده ی له شکرو سوپایه کانی جیهان، به شتو به کی گشتی له نه ستی پیاوانه. له کاتی شه پو تن گانه شدا نافرته تان هیواپانه پشت به ستن به پیاوانی خاوه ن عه زیمه ت وهلمه ت و خړ ږاگر. واته بالا ده ستنی پیاو ولې پر سر او په تی به پټو به ردنی کاروباری مال پاستی کی نه گډو چه سپاره، که سټک نکولی لې ناکات ته نها په کیکی له خړ بایی بوو، دور له واقع ونه زان به کاروباری ژیان ومیثوی مرقایه تی.

4- هیږد بازوی پیاو له هه موو کات وساتیکدا چیگیه ی سره سورماني نافرته تان بوو، هه روه ک له قورثانی پیروز باسی چیړکی هه ردو کهه کی شوعه یب ده کات له گه ن پیغه مبه ر موسی (عليه السلام) ﴿قَالَتْ لِحَدِيثِهِمَا يَكُنَّ اسْتَجِرَةٌ لَكَ خَيْرَ مِنْ اسْتَجَرَتِ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ﴾ القصص: 26

5- نه و مندا لانه ی گه شه ده که ن له ناو نه و خیزانانه ی که و سالی له ده ست پیاو دا نیه، چ به هوی بې هیزی بیت، یان به هوی کړچ کردنی، که م له مندا له کانی گه شه به کی دروست و ته و او ده که ن، زوری یان ناره زوی به لای لادان وده رچوون ده که ن له بنه ما کانی کومه لایه تی، کاریگری ده رونی سه لبی له کارو کرده وه کانیا ن دهرده که ویت.¹

خوای گه وره به رنامه ی سالی و بالا ده ستنی مالی داناهو بې پاراستنی یاساو پیسای کومه لایه تی، پاراستنی خو وره وشتی خیزان و دور خستنه وده ی کومه لکه له پشتیوی ولیک هه لوه شانده نه وه و خزان به ره و فسادو فیتنه ی ناوړه کی وده ره کی. خوای گه وره نه و نه رکه قورسه ی به پیاو سپاردوه بې دابین کردنی ژیانیکي ناسووده و خو ش وکامه ران بې گشت نه نداهه کانی، به رامبه ر نه وده ش له سر نه وانی پټویست کردوه گوئې راپه لی ومله که چی بکه ن له چوار چیړه ی به رنامه ی تایبه ت.

مرقا یه تی تووشی نه هامت و گبروگرفتی نذر هاتوو له نهجامی ده رچون نه و یاسا خواییانه، وای لیهاتوو په یوه ندی نیوان هه رنوو په گهز له مال ته نها بۆ به سه ر بردنی کات و تیرکردنی ئاره زوو ئاره لیه کانه هه ر وه له نه و پیا ده بینین. پتویسته نه وهش له یاد نه کهین پله ی سالاری ویا لا دهستی که دراوه ته پیاو پله یه کی ته شریف و پزگرتن نیه، به لکو بریتیه له پله ی ئه رک واپه پاندنی کاری جزدوا جۆده، نه وهش واتای نه وه ناگه یه نی که وا ئافه رت هه موو مافیکی لۆ زهوت کراوه، نابێ هیچ کاریک بکات به بی له رمانی پیاو، له کوتاییدا هه ر پای پیاو کاری پی ده کرت، به لکو ندریه ی ئه رکه کانی پیاو له مال بریتیه له ئامۆزگاری و چاودیری و ئاراسته کردن بۆ کاره چاک و باشه کان.

به ندی دووم: ته لاق (دابړان)

په یوه ندی نیوان هه رنوو هاوسه ر له سی بته مای سه ره کی به نده، هه ر وه نه و ئایه ته پیرۆزه نیشانه ی بۆ ده کات: ئاسوده یی، خوشه ویستی، به زه یی.

خوای گه وده ده فه رموی: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾
الروم: 21.

ئاینی ئیسلام ده رگای دابړان و ته لاقدان ناکاته وه له گه ل دروست بوونی په که م کتیه له نیوان هه رنوو هاوسه ر، نه وهش بۆ نه وه یه تاوه کو بناغه ی خیزان توندو تۆل بیت وله گه ل په که م پشپوی وکتیه نه که ویته له زین و داپړمان و ته پین. به لکو ئاینی ئیسلام هه ندی پنگه ی تر ده گرتیه به ر بۆ چاره سه ری کتیه کانی خیزان پیش دابړان.

نه و پنگه چارانهش بۆ ملکه چ کردنی ئافه رت، یان سووکایه تی پیکردن نیه، به لکو بۆ پوه پوهوونه و ی سه ره لدانی سه ره تاکانی لیک نوژیوون و لیک جیاپوهنه وه یه، ده ست به سه راگرتنی هه موو لادانیک ده کات که نه گه ری نه وه ی لی ده کرت بیته

هوى داپووخانى خيزان. خوى گوره نه رمويه تى: ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ
 بِمَا فَكَّلَ اللَّهُ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَأَلْصَقَ اللَّهُ
 قُلُوبَهُمْ حَتَّىٰ تَخُوضُوا فِي الْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَالَّذِي تُخَاوَنُ أَنْ تُخْرَجَ مِنْ
 دَاجِرِهِمْ وَاشْعُرُوا زَجْرَهُمْ فَإِنْ أَطَعْتَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِمْ سَبِيلًا إِنَّ
 اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا ﴿٣٤﴾ وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَأَبْغُوا حَكْمًا مِنْ أَهْلِهِ
 وَحَكْمًا مِنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٣٥﴾
 النساء: 34-35.

نايه ته كه ناماژه به وه دهكات به كه م هنگاو بريته له ناگادار كړنه وه و سه رنج
 پاكيشان و ناموژگارى. نه وش به تاو تو كړنى كېشه كه به شتو ه يه كى جوان دېته
 دى، به كار هېنانى حيكمت ونه رمى، تاو كو كار ه كان ده گه پښه وه شوي نى ناسايى
 خوږيان. هه نكاوى دوهم بريته له خوتن له يه ك جېكه، به لام پشتمى تى دهكات و
 پوى خوى ناداتى. هه نكاوى سېيم: لېدان بؤ نه و نافرمانه تى كه هېچ هو كاريكى تر
 سوو دى نيه له گه لېان، يان نه وانه تى ته نها هيو ايان نه وه يه به ناره زوى خوږيان
 هه نكاو بنېن و خوى بالا ده ست بكا ت بؤ گه يشتن به ناره زوه نادروسته كان و
 نه دجامدانى كار سه رېچېه كره گانې.

مه رجه گانې لېدان بريته له لېدانېكى نه رم، نه گاته پلې ه نازار پښه ياندنى
 گه وړه. نېين عه پاس ﷺ له ته فسېرى نه و نايه ته ده لى: (لېسې دور كه و تنه وه له
 خوتن، گه رگه پاره بارى ناسايى باشه، گه ر نا لېدانېكى بى نازار، گه ر شكاني
 نېسكاني تيا بوو نه و ديه له سهره، قه تاده ده لى: نابى لېدانى قوله سندنه وه
 سو كايه تى پي كړون بېت). هه روه ها نا بېت له بهر چاوى منداله گانې، يان بهر چاوى
 خه لك بېت، يان خه لكى لى ناگادار بكا ته وه، چونكه نه وانه هو كاري بؤ به رده وام
 بوونى له سهر سه رېچېه گانې.¹

ہے ناگوئی کی تر نہ وہ یہ گھر ٹافروں ترسا لے وہی ہاوسہ رکھی پختی تی بکات و پہیوہندی لہ گہل بیچپرتی و مافہ کانی پی شیل بکات، نہوا بانگی دوو دانوہر دہ کرت، پہ کیک لہ لایہن خزمانی ٹافروہ تہ کو نہوی تر لہ لایہنی خزمانی پیاوہ کھ، تاوہ کو دست نیشانی سہرچاوہی و بنہ پرتی کیشہ کہ بگن ولادہرو سہر پیچیکہر دیاری بکرت، لہ گہل بریاردانی چارہ سہری گونجاو بق کیشہ کہ۔

تہ لاق قوناغی کوتابیہ لہ پہیوہندی ہاوسہ ریہ تی نیوان ہر دوو پگہز، نہویش دوا سہرنہ کہوتنی ہنگاوہ کانی تر دیت بق بہیہ ک گہ یاندنی دلہ کان وکوکردنہ وہی نہندامانی خیزان ہر وک باسماں کردن، ژانی نیوانیان وک دوزہ خی لہتات وچتر ناتوانن لہ گہل یہ کتری بژین، نہوکات تہ لاق وک چارہ سہریکی مام ناوہندی وہ شینوہیہ کی پلہ بندہ دی دہ گریتہ ہر۔ نہو پلہ بندہیش بق نہوہیہ تاوہ کو ہواری پہ شیمان ہونہ وہی تیابی ہرکات ہر دوو ہاوسہر لیک جیا ہونہ وہ بق ماوہیہ ک ژانی تہ نہایان بینی، لہوانہیہ لہ پرفتارہ کانی پیشتریان پہ شیمان دہ بندہ وہ۔

ہر وک ناگادارن لہ فیکہی نیسلا می تہ لاق جوڑی زدرہ و لسی زدریشی لیدہ بیتہ وہ بہ گویرہی کات و نہو زوفہی تہ لاقہ کی لہ دراوہ وک: تہ لاقی بیعی، تہ لاقی سوننی، رجمی... ہند۔¹

لہ نین عومہر ﷺ دہ گپرنہ وہ دہ لیت، پیفہ مہری خوا فہرموویہ تی ﷺ: ((بغض الحلال إلى الله الطلاق))۔² واتای نہوہیہ کہ خوی گہورہ پکی لیتیہ تی تاوہ کو زیاتر لیتی دوو بگہ و نہوہ، نہوہ ک لہ بہر نہوہیہ کہ حلال نہیہ۔³

1- طلاق السنة: (هو أن يطلق الرجل امرأته طلاقاً واحدة في طهر غير مجامع فيه، أو يطلقها وهي حامل. والبدعة: هو أن يطلق الرجل امرأته ثلاث طلاقات في لفظ واحد، أو يطلقها وهي حائض، أو يطلقها في طهر جامعا فيه. والرجعي: هو الطلاق الذي يقع الزوج على زوجته التي دخل بها حقيقة إيقاعاً مجرداً عن أن يكون في مقابلة مال). متن أبي شجاع، التهذيب، ص 173.

2- سنن ابن ماجه: كتاب الطلاق: الرقم: 650/1، 2018.

3- الہیتمی، تحفة المحتاج، 423/3.

برگه ی یکه کم: بۇچی له ئیسلامدا بریاری ته لاق به دست پیاوه

بۇ وه لامي شو پرسپاره شو هوپانه ی خواره وه ده خینه پرو:

یه که کم: هویه کانی (هتیری) (خوپسکی)

1- مه لچوونی خیرای سۆز، خیرا وه لامدانه وه ی پالنه ره کانی دهره کی، خیرا چون به ده مه وه چوونی پودای عاتیلی. بوونی ژماره یه کی زۆر له هۆرمونی مینه، گۆرانی پۆزه ی شو هۆرمونه به به رده وای له کانی بی نویری و سک پری و مندالبون وزه یستانی، له گه ل شو گۆرانکاریه جهستی و ده رونه ی پودا دات به هوی گۆرانی پۆزه ی شو هۆرمونه، وای کردوه ئافره تان به گشتی میزاج گۆراو که کم خوپاگر بن به رامبر پودا وه کان. به رده وای بن له سر کارو پپۆزه کانیان.

پیاو له خوپسکه وه سیفته ی چه سپاری هیه، خاوه ن عه زیمه یه کی تونده، که م هه لده چی و وه لامدانه وه ی له سه ره خویه، میزاجی نه گۆره، بیرو هۆش به کار ده هیتی له جیاتی سۆزو عاتیفه پیتش وه لامدانه وه هه تگاونان بۇ کارو کاردانه وه. پۆزه ی هۆرمونه کانی نه گۆره.¹

2- مه روه ک چۆن له ژیا نی هیلکه و سپیژمدا بینیمان که وای هیلکه خوی پازاندۆته وه له شوینیکی تاییه ت چاوه پوانی نیرینه ده کات، به لام سپیژم له پویشتن و گه پان به دوی هیلکه یه، پنگاپه کی دوو دریز ده پیت تا وه کو ده کاته ئامانجی، هه روه ها له ژیا نی دوتیادا هه مان دیمه ن خوی دوو باره ده کاته وه، ئافره ت له مالی باوکی له ناو که س و کاری دانیشتوه و پیاو دیت بۇ خوازیبیتی، له گه ل گرته نه ستی هه موو خه رچی و پیدایستی ژیا نی هاوسه ریه تی (شوینی هه وانه وه، بۆیری پۆژانه، چاودیری و پاریزگاری.. هتد)، بویه بریاری سه ره کی کۆتایی هینانی ژیا نی هاوسه ریه تی ده بیت به ده ست پیاو بیت. چونکه باری قورس و گران له سه ره تاو کۆتایی ژیا نی هاوسه ریه تی له سه ره شه. میژووی ژیا نی مرقایه تی وای هاتوه، ته نها له هه ندی باری تاییه ت نه بیت که له دوا ییدا باسی ده که یین.

1- برگی یه کم/ بهشی دوو، باسی دوو. هه روه ها برگی یه کم/ بهشی سییه م، باسی یه کم.

3- پیاو هست به لې پرسینه وړې کومه لایه تی و نابوړې ده کات کاتې که ژيانې هاوسه ریه تیه کي سرکه ورتني به دست نه هینا، هست به وده ده کات پولي باوکایه تی وچاودیري وسره پر رشتي وون ده کات وله دهستی ددات بویه وا به ناسانی بریاری ته لاق نادات.¹

دووم: هویه کانی خیزانی وکومه لایه تی

1- هرکاتې نافرهت په زامه ندي خوی دا له سر ژيانې هاوسه ریتي، نه وا پیاو هم مو پیداو یستیه کانی ژيانې خیزان دابین ده کات، شمېش نا پاسته وخو وا ده گه یه نی که وا نافرهت په زامه ندي هیه له سر نه وړې پیاو جله وې کاروباری خیزان بگریته نه ستر، هر وړه که به دهنګه وچوونی فیترو به رزه وړه ندي کومه لکه.²

2- کاتې دابران وحبابوونه وه نافرهت هیچ پاله په سستیو کی نابوړې وکومه لایه تی ناګه ویتنه نه ستر، به لام پیاو ژور جوړ له غه رامه ی نابوړې ده که ویتنه نه ستر، وړه که:

أ- نافرهت مافی ماره یی دواخواوی ده که ویت.

ب- نافرهت مافی شویتي هه وانه وه و خه رجي ده بیت تاوه کو به سرچوونی ماوړی عیده.³

ج- خه رجي شیردانی مندال وله نامیز گرتنی مندال ده که ویتنه نه ستر پیاو.⁴

د- دابین کردنی خه رجي و پیداو یستیه کانی پیکه وړه نانی ژيانې هاوسه ریتي نوی له لایه ن پیاو ده که یه.

نم هم موو زیانه نابوړیانه ی که ده که ویتنه نه ستر پیاو، واده کات په له نه کات له بریاری ته لاقدان.

1- عبد اللطیف یاسین، الفروق بین الذکر والأُنثی، ص 254.

2- البرطی، المرأة بین الطغیان الغربی ولطائف الإسلام، ص 59.

3- المرغینانی، الھدایة، 44/2.

4- الفرطبی، الجامع لأحكام القرآن، 197/3.

برگه‌ی دووم: بریاری ته لاق به دهست نافرته بیت

ناینی نیسلام پڼگه ددهات ته لاق به دهست نافرته بیت به یه کڼک له و شینوانه‌ی خواره وه:

1- (نافرته له کاتی ماره‌کردندا مرجی نه‌وه‌ی هه‌بی که ته لاق به دهست نه و بیت، پیاوه‌کش په‌سندی بکات و موافق بیت).¹

2- یان پیاوه‌که به نافرته‌ته‌که بلتیت: (ده‌توانی خوت ته لاق بده‌یت هه‌رکات ویستت، یان ووتی: بریاری خوت به دهست خوته هه‌رکات ویستت و دیاریت کرد).²

3- نافرته ده‌توانیت به‌هوی قازی و دادگا خوی به ته لاق بدات به‌هوی به‌ند بوونی، ورن بوونی، دور که و تنه‌وه‌ی هاوسه‌ره‌که‌ی بق ماوه‌یه‌کی درێژخایه‌ن.

1- ابن العابدین، الرد المختار، 485/2. وابن الهمام، الفتح القدیر شرح الهدایة، 116/3.

2- المرغینانی، الهدایة، 243/2.

باسمى دووم

چەند ژنى

بەندى يەكەم : جىنس پىنۇستىيەكى بايولوگىيە

بەندى دووم : ھۇيەكانى زىادى ژمارى ژئانان لە ژمارى پىاوان

بەندى سىيەم : جىكەتى چەند ژنى

بەرگەى يەكەم : ھۆكارمىكانى كۈمەلەيتى و كەسايەتتەكان

بەرگەى دووم : ھۆكارمىكانى پەيۋەست بە كۈمەلگە و دمولەت

باسی دوووم: چهند ژنی

به نندی یه کهم: کرداری جینسی وک پیوستیه کی بایولوژی

میژوی نیزامی چهند ژنی له کونه و باو بووه له ناو زږد له کومه لگ کان، ده که ریڼه و به ه زاره ها سال پیش نیسلام وک: عیبریه کان، گه لی سلافیه کان، عه ره بی جاهیلی، گه لی جه رمانیه کان، هه روه ها نیستاش هه ریاوه له ناو زږد له گه لانی تر که باوه پریان به نیسلام نیه، وک: هه ندیک له گه لانی کیشوه ری نه فریقیا، ژاپون، هیندستان. له ناو نه و گه لانه فره ژنی باو بووه (واته ژماره یه کی زږد، که پتر له 10 ده کات).¹ که واته چهند ژنی ثانی نیسلام داهینه ری نه بووه، به لکو ریڼه کی پیداوه و سنور داری کردوه (له فره ژنی بق چهند ژنی، دیاری کردوه له چوار زیاتر نه بی) له گه ل دانانی مه رجی تاییه ت بوی. ریڼه پیدا نیسلام به چهند ژنی له بهر زږد هوکار بووه که وای کردوه هه ر ده بی بیی، تاوه کو په وږه و هی ژبانی مرقایه تی پشوی وکتیسه کی کومه لایه تی وته ندروستی تیا بللو نه بیته و.

نیامی قوربتی ده لی: (که واته نیسلام چهند ژنی دانه هیناوه وک فهرانیک و واجبی کردییت، به چاک ویا شهش له قه له می نه داوه، به لکو ته نها حه لالی کردوه، تا که ژنی به چاکتر داناوه چونکه نزدیکتره له راستی وداوه ری، دور که وتنه ویه له هه ژاری به هو ی زږی مندا ل هه روه ک نیامی شافیمی هه مان پای هه یه).²

خوای گه وږه فهرمو یه تی: ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِسُوا مَآ طَابَ لَكُمْ مِّنَ الْإِسْلَامِ مَثْنَىٰ وَثُلَّةٌ وَرُبُّعٌ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةٌ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۚ ذَٰلِكَ أَذَنُ الْآ تَعُولُوا﴾ النساء: 3.

1- سید سابق، فقه السنة، 122/2. وری گرنوه له کتیبی (حقوق الإنسان في الإسلام) علی عبد الواحد الوافی.

2- القرطبي، الجامع لأحكام القرآن، 21/5-22.

نۀ و کاته ی ناینی نیسلام حه لالی کرد بق پیاو که چوار ژن بهینې، نۀوا هه ندی
مه رجی بق داناه، له وانه:

1- دابووری بکات له نیتوانیان له خواردن وخورندنه وهو جیگه ی حه وانه وهو
خۆشه ویستی وهاتوچۆ.

2- توانای بژوی نافرته ومنداله کانی هه بی.

3- توانای پاراستنی پاکي وئابووی نافرته کانی هه بی.¹

نۀگر پیاو نه یوانی نۀو مه رجانۀ به جی بگه ی نۀ نۀوا بقی باشتره به ک خیزانی
هه بی، تاوه کو تووشی زیانی کومه لایه تی وئده بی وئابووری نه بیټ.

چالاکی جینسی به کیکه له پیویستی هکانی ئاده میزاد، تاوه کو هه ندیک له وئۀندام و
نورگانانۀ کاری فسیؤلۆژی خویان جیبه جی بگن. جگه له وهش چالاکی جینسی
ته نها پیویستی هکی بایؤلۆژی نیه، به لکو پیویستی هکی دهرونی وکومه لایه تیشه، له
هه مان کاتدا تیر بوونی به کیک له ئاره زوه فیتیه کانه. هۆکاری دهرونی و
کومه لایه تی پۆلی کاریگه ر ده گێژن له هه لچوون ودامرکندنه وهو شه هوه ی جینسی،
نۀگر یاساو سنووی بق دیاری نه کریت نۀوا لادان و دهرچوونی پیوه دیار ده بیټ
له گه ل نۀو کیشانه ی که به دوایدا دین. که واته چالاکی جینسی هه ر ته نها
پیویستی هکی فسیؤلۆژی یان تیرکردنی ئاره زوه نیه، به لکو هۆکاری پاراستنی
نوه کانه، نه هیشتنی پشیتی دهرنیه، بناغه ی دروست بوونی خۆشه ویستی،
فراوانکردنی په یوه ندی کومه لایه تیه، سه رچاوه و بناغه ی پیکه وه نانی مال و
مالداري و ئابوویه. له بهر بوونی نۀو په یوه ندیه تونده ی نیتوان چالاکی جینسی و
بواره کومه لایه تیه جیاجیاکان، بۆیه ده بیټ هه ر به یارنک دهریاره ی نۀو بابه ته که
ده دریت په چاوی هه موو لایه نه کومه لایه تی وپۆشنبری وئاینی نۀو کومه لگه به
بکریت.²

1- الطبري، جامع البیان، 3/315. والرازي، تفسير الكبير، 9/172. والزمخشري،
الکشاف، 1/496.

2- السامرائي، هاشم جاسم، المنخل في علم النفس، ص 85-86.

بۇ تېر بوونی نه و ناره زووه جینسیه فیتريه، فسیولوزیه، بایولوزیه، دهرنیه، کرمه لایه تیه، نایینی نیسلام ژن هینان وپیکه وده نانی خیزانی داناو وده پتگابه کی راست ودروست. هه موو په یوه ندی کانی تری جینسی هه رام کردووه، وده: زینا، نیربازی، په یوه ندی جینسی له گه ل نازده ل، په یوه ندی جینسی له نیوان دوو پگزی له په کچوو... هتد.¹

به ندی دووم: هوکاره کانی زیاد بوونی پېژنو ته مهنی ژنان به به راورد له گه ل پیاوان

1- نیرینه زیاتر ناره زووی به لای خواردن وخورده مهنی شیرینه، باجی نه و جوره خواردنانه ش بریتیه له نه خوشیه کانی دل وشه کړه و به رزیوونه وده ی په ستانی خوین ونه خوشی موولو له کانی خوین.

2- پېژده ی جگړه کیشان ومه ی خواردنه وده له پیاوان زیاتره له ژنان له زلر به ی وولاتانی جیهان ده گاته 1:2.

3- نافره تان له ته مهنی زاونی که متر تووشی نه خوشی دل ده بن به هو ی بوونی هورمونی نیستو جین، که واده کات پېژده ی کولیستولی چپی به رز زیاد بکات له ناو خوین (نه و جوره کولیستوله به رگری له ته سک بوونه وده و گیرانی بقریه کانی خوین ده کات).

4- نذر بوونی کیشو شه پوشوپ له جیهاندا، که سووته مهنیه کی ناسن وپیاوه. واهه زنده ده کړیت تاوه کو یه ک نافره ت تیا ده چیت، 4000 پیاو تیا بجیت. له و کاته ی چه ند هه زار نافره تیک له جهنگی جیهانی دووم له ناو چوون، نه و نزیکی 55 ملیون پیاو له ناو چوون.²

1- الصابوني، محمد علي، روائع البيان في تفسير آيات الأحكام، 40/2-45. وسيد السابق، فقه السنة، 94/2. وموسى، محمد يوسف، أحكام الأحوال الشخصية، ص120. وعويس، عبد الحليم، نظام الأسرة في الإسلام، ص201-202..
2- للخت، محمد عثمان، ليس الذكر كالأنثى، ص115.

5- زږد نه و کښه و نه خوښي وکاره ترسناکانه ی که پیاوان تووښي ده بن له نه دجامي کار کردن له کارگه کاني پيشه سازي وکانه کاني خه لوزو، کاره قورسه کاني وهك: شاگر کوژاندنه وه، بهرگري ميللي، که شتیه واني، شاه دان کردنه وه، ژیر ده ریاواني... هتد.

6- چونکه نږینه زیاتر شاه زووی به لای دژایه تی و به ریه ریه کاني و مملانی و وه رښي تونده، بویه توښي جړده ها کاره سات و پوداو مردن ده بن.

7- پیاوان که تر به دوی چاره سهری خویان ده که پښ کاني تووښي نه خوښي ده بن وهك خو به گوره زانینک، یان دیار نه که وتن به بی هیزي و لاوازي به رامبه ر به خه لکان، یان متعانه به خو بوون و پشت نه به ستان به که ساني تر. به رامبه ر نه وهش نافره ت زږد سهردانی پزیشک ده کات و چاودیری ته ندروستی خویه تی. له بهرگی به که م باسماں کردوه.¹

8- هره وهك له بهرگی به که م باسماں کرد هه موو کرؤمؤسومه کاني جه سته یی وهك به کن، ته نها کرؤمؤسومی جینسی (x&y) نه بی که به کیان زږد گوره به نه ویش کرؤمؤسومی میتینه به ونه وی تریان زږد بچوکه که کرؤمؤسومی نږینه به. زانایان وای بؤ ده چن که واهه ردو کرؤمؤسومی جینسی کاني خوی به که قه باره بوون و له به کچوون (وهك دوو جمک وایوون)، له زږد شوین نه و دوو کرؤمؤسومه به به که وه لکابوون (التأشب - Recombination) (نه و پیکه وه لکانه هاوکاره بؤ مانه وهی کرؤمؤسومه کان، نه که ر خالی پیکه وه لکان نه مانه وه کرؤمؤسومه بچوکه که هه ر بوونی نامیتنی). زانایان نیستا دوزیوانه ته وه که و 95% ی کرؤمؤسومی نږینه 'y' پیکه وه لکاني نه مانه وه له که ل کرؤمؤسومی میتینه 'x'، هه رنه وه شه وای کردوه هه ندیک له جینه کاني سهر کرؤمؤسومه کاني نه و ناوچانه ی پیکه وه نه لکان له شوینی خویان بجولین وه له به زنه وه بؤ شوینی تر، نه م کرداره پتی ده لښ (هه له به زینی بؤ مانه وی - الطفرات الوراثة - Mutation). زانایان وا

گومان ده‌بن که‌وا ده‌بیټ شستیک پووی دابیټ بټه هټکار بټ نالوگور نه‌کردنی مادده‌ی "DNA" له‌نیوان ه‌ردوو کریټوموسومی "x&y". به‌جولان و ه‌لبه‌زینی نه‌و جینانه به‌شټوه‌یه‌کی به‌رده‌وام ده‌بیټه هټی نه‌مان وتیاچوونی ه‌موو کریټوموسومی نټیرنه. زانایان پرسپاریان له‌خویان کردووه‌ ناپا ده‌بیټ نه‌و گورانکاریه ه‌ر به‌رده‌وام بیټ له‌ جولان و ه‌لبه‌زینی جینه‌کان؟ گ‌ر نه‌و پوودلووه به‌رده‌وام بیټ نه‌وا دواۍ چه‌نده‌ها سالی تر (له‌وانه‌یه بگاته چه‌ند ه‌زار سالیک) کریټوموسومی نټیرنه بوونی نامینټی مه‌گ‌ر ټټر ده‌گمن نه‌بیټ.¹

له‌نه‌نسی کړپې مالیکه‌وه ﷺ ده‌گټړنه‌وه که‌ پیغه‌مب‌ری خوا ﷺ فرموویه‌تی: ((له‌نیشانه‌کانی کوتایی دونیاو نزیك بوونه‌وه‌ی ټټری دواۍ نه‌وه‌یه، که‌ زانستی شهرعی نامینټی، نه‌قامی بلاو ده‌بیټه‌وه، مه‌ی خواردنه‌وه‌و زینا ټټر ده‌بیټ ویه ناشکرا ده‌کړیت، ژماره‌ی ژنان نه‌ونده ټټر ده‌بیټ تا ده‌گاته نه‌و ټا‌ده‌یه‌ی 50 نافرته‌یه‌ک پیاویان ه‌یه‌)) ((این من أشرار الساعة أن يرفع العلم ويظهر الجهل ويشرب الخمر ويظهر الزنا ويقل الرجال ويكثر النساء حتى يكون في خمسين امرأة القيم الواحد)).²

له‌نه‌بو موسای نه‌شع‌ریه‌وه ﷺ ده‌گټړنه‌وه، پیغه‌مب‌ری خوا ﷺ فرموویه‌تی: ((زه‌مانیک به‌سه‌ر خه‌لک‌دا دیت که‌ زه‌کانی زټر ده‌دریت، به‌لام که‌س نیه‌ وه‌ری بگړیت، ه‌ر پیاویک 40 نافرته‌وکه‌می ژماره‌ی پیاوه‌)) ((لأني على الناس زمان يطوف الرجل فيه بالصدقة من الذهب ثم لا يجد أحداً يأخذها منه. وُرى الرجل الواحد تتبعه أربعون امرأة يلذن به من قلة الرجال وكثرة النساء)).³

1- القصاب، عبد اللطيف ياسين، الفروق بين الذكر والأنثى، ص 50-54.

2- سنن ابن ماجه: الرقم: 4045، 1342/2، وسنن أبي يعقوب، 274/5.

3- البخاري: 24- كتاب: الزكاة 9- باب: للصدقة قبل الرد الرقم: 355/1414، ومسلم باب: الترغيب في الصدقة قبل أن لا يوجد من يقبلها، 700/2.

ئەزىز پادىشاھ پادىشاھىنى قەدىمكىدىكى پادىشاھىنى خوتەننىڭ بۇ دەخانىسى، كە
 ۋەتەننىڭ ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى، چۈنكى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى
 ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى
 ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى
 ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى

9- ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى
 ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى
 ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى
 ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى
 ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى

ھەرچەندە تاۋەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى
 ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى
 ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى
 ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى

بەندى سىيەم: ھېكمەت ۋە پەندىلىك ۋەتەنلىرى

بىرگە يەكەم: ھۆكۈمەت ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى

1- پادىشاھ پادىشاھىنى قەدىمكىدىكى پادىشاھىنى خوتەننىڭ بۇ دەخانىسى، كە
 ۋەتەننىڭ ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى
 ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى
 ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى
 ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى
 ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى ۋەتەنلىرى

2- هندی له پیاوان له بهر باری ژینگه و ګڼل وهوا، وک له ناوچه ګرمه ګان پټوېستی به زیاتر له یه ټاڼه ټاڼه به یه.

3- ټاڼه ته که نه ټوکه، یان نه خړشه و چاره پوانی چاره سهری ل ناګرې، یان ګه پشټو ته ته مهنی پیری و مندالی نابیت. نایا لټره دا پیاوه ګه خړی بخانه ناو قه فزی کپ کردنی ټاره زووی هه پوونی مندال، یان له خیزانی یه که می جیابیت هه ټاوه کو یه کینکی تر بهینې، یان له ګه ل ټاڼه ته یه که م بهینې و نه و دی دوو هه میس بهینې ټاوه کو نو ټاره زووی هه یانه بې پوونی مندالی جیبه جی بیت.

4- له هندی باری ګرمه لایه تی و سیاسي و خیزانداری وا ده خوازی که وا ژماره ی منداله ګان زږد بن.

5- ته نګړی نیوان هه رډو هه سهره که بګاته پله یه کی وا نه توانی چاره سهر بکړیت له بهر هه ټوکارنکی پزیشکی و ه یان خیزانی بیت.

6- چه ند ژنی ټوکاره بې دوو ګه و تنه وه له په یوه ندی جینسی نا شری و په یدا پوونی مندالی هه لګیراوه ی سهر شقام و شوینه چوله ګان.

برګه ی دووم: ټوکاره ګانی په یوست به ګو ټو ګو ټو ټو

1- هه موو ولاتیک پټوېستی به وه هه یه له هه موو بواره ګانی ژبان به وه پششه وه بچیت، وک: زانست وزانیاری، پششه سازی و کشتو ګال و باز ګانی، سهریازی. نه وانه ش نایه ته دی ته نها به هری زږی ژماره ی دانیشتون نه بی. ژماره ی دانیشتونیش زږد نابیت ته نها به هری دوو ټوکار نه بیت، یه که میان هاندان بې زوو ژن هینان، دوو میان چه ند ژنی.¹

2- زږد جار ولات پووبه پووی هندی باری ترسناک ده بیت هه، وا پټوېست ده ګات به پره نګاری بکړیت، وک هیرشی دوژمن و ګاره ساته ګانی تری سروشتی، به مهش ژماره یه کی له دانیشتون له ناو ده چن، به تایبه تی نیرینه چونګه زږد یه ی

کات وله زږدې وولاتان هر نه وانن بهر ننگاری شو هېرشانه دېنه وه. له و کاتانه دا دو کښه دېته پېشه وه، په که میان پیدا بوونی ژماره یه کی زږد له شافره تی بی هاوسه، دووه میان که م بوونه وهی ژماره ی دانېشتوان به تاییه تی نیرینه. چاره سهری هر دوو کښه که چند ژنیه. تاوه کو چاودېری شو نافره تانه بکن که وا هاوسه رکانیان له پېتاوی سهره ی وولات شهید بوون، هره وک رېژیکېشه بویان تاوه کو نه که ونه ژیر فشاری ده ست کورتی وبی چاودېری، چونکه له وانه په ده ولت ه ژار بی نه توانی بژیوی شو ژماره زږد دابین بکات. به هوی چند ژنیه وه ده ولت ده توانی ژماره ی نیرینه زیاد بکات، چونکه ده ولت هر چه نده ده وله مندو پېشکه وتو بیت ناتوانی کارگه ی مندال دروست کردن دروست بکات به لکو نه و کارگه په مندال دانی نافره و شامیزی پیر زود گه رمی دایکایه تی یه کی شهره په که خه ونی هه موو نافره تیکی داوین پاکه.

3- ژماره ی ژنان زږد زیاتره له پیاوان له زږدې زږدې کومه لگه کان، له بهر نه و هزیانه ی که له سهره وه باسما ن کردن.

نیمه ده لېږن یان چند ژنی، یان نه و نه نجما نه ی خواره وه:

1- گهر چند ژنی نه مینې نه و زیاتره له نیوه ی کومه لی نافره تان بی هاوسه ر ده بن وده بنه قهیره کچ وبی بهش ده بن له دایکایه تی که وا هیچ نافره تیک نیه هر نه کات بیی به دایک. نه وانه زږدیه یان تووشی جوره ها نه خووشی ده بن، وه که: خه موقی (الکأبة)، خه زېان، هستی ته نیایی، شېر په نجه ی مەمک... هتد.¹ نه مانه و بېجگه له زیانه کی پر مهینه تی به مانه وه یان له ناو خه لکانیک که به سووک ته ماشایان ده که ن، به تاییه تی گهر له خواترس نه بن.

2- نه و ژنانه ی که وا هاوسه ریان نیه، یان مندالیان نه بووه باری ده رونیان هاوسه نگ نیه، زیاتره تووېدن و ده مارگریان زږد، له ژیانی لاسه نگی ده رونی دا ده ژین.

3- نږدېوونې ژماره په کې نږدې منډالې نا شهرعی به هڅی زیاد بوونی په یوه نډی جینسی نا شهرعی، به مهش ژماره ی تاوانی کوشتن و به د پړه وشتی و دزی زیاد ده کات، نو تاوانانه ش ده بڼه نه رکیکی قورسی نابوری و ته ندروستی ونیداری و سیاسی له سر وولات.¹

نه گهر سهر دانی به پړوه به رایه تی پولیس و ته ندروستی و دادگای شارو شارنږڅکه کان بکه ن ده زانن نه رکی نو کاره نا شهرعیانه چند نږه له سر بودجی حکومت و بارنکی قورسی نیداریشه له سر نو به پړوه به ریه تیانه ی ناومان بردن.

له نه نجامی ټیکه لاری بی سنوړ له ولاتانی پږژناو داد، ده بینن له سالی 1940 (27% ی کهه کان و 49% ی کړه کان تووشی زینا و کاری به د پړه وشتی بوون) له سالی 1970 (40-80% ی هر دوو په گهزی نیرو می تووشی نو و کرداره به د پړه وشتیه بوون)، له سالی 1979 نه وانه ی تمه نیان له 19 سال که متره (71.4%) تووشی نو و کرداره بوون.² هر له و ساله نیعلانی شږوشی جینسیان کرد به په رسمی (Sexual Revolution).³

ناخو پړه ی نه وانه ی تمه نیان زیاتره له 20 بگاته چند؟ نه و هی جینگی داخه نو و کرداره به د پړه وشتیه یان نا و ناوه به (شږوش)، به لام چ جوړ شږوشی، شږوش دزی جهسته و دهرونی گه نهه کان، دزی ناین و خو پړه وشتی گومه لکه، دزی عورف و عاده تی باپیران، دزی نابوری وولات، به راستی نه و شږوشه دزی جینسی مرقه و مرقه یه تی.

4- که م بوونه و هی ژماره ی منډال به تاییه تی نیرینه و نږدېوونې ژماره ی پیرو په ککه و ته کان. هر و هک ده بینن له ولاتانی پږژناو ژماره ی منډالیان نږد که م بږته و و پړه ی پیره کانیش هر له به رز بووندان، له سوید پیره کان 18% و له

1- الکبسی، أحمد، فلسفة نظام الأسرة في الإسلام، ص 87.

2- Sheldon. *Complication of Pregnancy*. P: 97

3- Rital.A et al. *Hilgard introduction to Psychology*. P: 482,526,527.

ئینگلستان و بلجیکا و نروژ 16% بۆ هه ره کهیان، له ئه مه ریکا 12.5% پێک ده هێنن. و اه زه نده ده کۆت له سالی 2025 ژماره ی پیره کان زیاتر بێت له مندالی ته مه ن له 15 ساله که مته¹.

ئه مه ش ده که پێشه وه بۆ قه دهغه کردنی چه ند ژنی، نقد بوونی زیناو له باره ویشتن.

5- بلاق بوونه وه ی ژماره یه کی زۆدی نه خۆشی کوشنده وه: سوزه نه ک و فه ره نه گی و ئیدزو هه وکردنی جگه ری فایروسی جۆری (B, C, D, G) که هه موویان کوشنده ن و چاره سه ریان نیه و پاش چه ند سالتیک ده مرن. له ئه مه ریکا له سالی 1970، پێژه ی 40-80% له هه ردوو په که ز نێرو می کاری جینسیان نه نجام دا بوو پێش که یشتن به ته مه نی 21 سالی، له سالی 1994 زیاتر له 50% که لی ئه مه ریکی کاری جینسیان نه نجام داوه پێش ته مه نی 16 سالی.

هه ر بۆیه خوای گه وره جۆره ها نه خۆشی فایروسی بۆ ناردن وه ک سه زایه ک تاوه کو بگه پێنه وه، به لام وادیا ره تاوه کو ئیستا هه ر به رده وامن. بۆ زانین تاوه کو سالی 2004، 39 ملیون که س تووشی ئایدز بوون² و سالتانه 4 ملیون که سیان لێ ده مزیته، پاش ئه وه ی چاره سه ریکی بی سوودیان بۆ ده که ن، کۆی خه رجی هه ر نه خۆشی که له نێوان 100 هه زار دۆلار تاوه کو 200 هه زاره. هه وکردنی جگه ری فایروسی له جیهان ژماره ی تووش بووان 1 ملیار و 200 ملیۆنه ، زۆدی به یان دوا ی 10-15 سالی ته ده مرن به هۆی شێره نه جی جگه رو جگه ره به چه وری بوون. پێغه مبه ری ئیسلام ﷺ پێش 1400 ساله ئه و باره به د په وه شتی ی ئیستای وولاتانی

1- *Susman et al (1992). The oldest all.*

2- مرض الإيدز: نه خۆشی که م بوونه وه ی به رگری به ده سه تهاتووی له ش. ئه و نه خۆشیه تووشی نێرینه و مێینه و کۆپه له ش ده بی، به بی جیاوازی باری تا بووی دۆخه ی نێرینه و جۆری ژیان. به تایبه تی تووشی ئه وانه ده بێت که وا کاری جینسی نامۆ نه نجام ده دن له نێرینه و مێینه، ئه وانه ی ده بی بی مۆشکه ره له خۆیان ده دن، کۆپه له ی دیک تووش بوو، ئه وانه ی خۆینی پیس بوو وه رده گرن. الخباز، عفنان، مرض الإيدز، ص 36-37.

بی باوه پی بق ئیمه باس کردوه و ده فهرمووی: ((هر کات به د پوهستی و
 فاحشه له ناو گه لیک به ناشکرا بللو بۆه نه وا خوی گه وره نیش ونازارو تا عونیاں بق
 ده نیری که پیشتر نه و نه خوشیا نه له ناویان نه بووه))، یاں ده فهرمووی: ((مردنیاں
 به سه ردا زال ده کات)) ((لم تظهر الفاحشة في قوم قط حتى يعلنوا بها إلا فشا فيهم
 الطاعون والأوجاع التي لم تكن مضت في أسلافهم)) . له پوایه ی بوره یده
 ده فهرمووی: ((ولا ظهرت الفاحشة في قوم إلا سلط الله عليهم الموت))¹
 نه و نازارانهش بریتین له سه ریا زه کانی خوا له فایق سه کانی نایدزو نه وانی ترن
 وه ک سزایه که بویان تا وه کو بگه پئنه وه سه ر پئگه ی دروستی تیرکردنی ئاره نووی
 جینسی .
 نه گه ر نه و نه خوشیا نهش بللو نه بونا یه وه له ناویان نه و نه و پئزه یه نقد زیادی
 ده کرد.²

1 - الحاکم النیسابوری ، المستدرک علی الصحیحین ، 4/358 . وفتح الباری ، 10/193 .
 2 - Rital.A et al. Hilgard introduction to Psychology. P: 376 .

باسی سنیہم: میرات

سہرہ تا نامہ ویت لیرہ وہ بہ درتڑی باسی بابہ تی میرات بکہم چونکہ میرات وچونیہ تی دابہش کردنی بہ سہر ہر دوو پدگہز، پدیوہندی بہ پیکھاتہی جہستہیی ودہرونیہ وہ نیہ۔ بہ لکو پدیوہندی بہ باری کومہ لایہ تی وٹابووری وچونیہ تی ژانی ہر دوو پدگہز ہہیہ۔ کہواتہ بہ ہیچ شتوہیکہ جیاوازیہ کانی بروہندی میرات ٹوہ ناگہ پنی پدگہز تکیان لہ سہر ٹوہی تر فہزل وگورہیی ہہیہ، یان ٹوہی تریان کہم پایخ وخرخہ۔ بہ لام تہنہا لیرہ پدچاری ٹوہ کراوہ کامہ یان لہ پووی کومہ لایہ تی وٹابووریہ زیاتر پتویستی بہو میراتہ ہہیہ۔ لہ گشت کومہ لگہ کانی دوست لہ جیہاندا پیانو ٹرکی بڑیو چاوبیری خیزان ومنڈال و مالی لہ ٹہستودایہ، لہ لایہ کی ترہوہ ٹافرہ ت بہ ہیچ شتوہیکہ بڑیوی خوشی لہ ٹہستودا نیہ، لہ پیش شووکردن لہ سہر باوک وپرایہ تی، دوی شووکردن لہ سہر ہاوسہرہ کہیہ تی ہرچہ ندہ گہر دہولہ مہندی ش بیت، گہر کہسی نہ بو ٹوہا لہ خہزینہی دہولہ ت ژانی دابین دہ کرت (بیت المال)۔

دکتور ٹہحمہد کویہیسی لہو بارہیہ وہ دہلی: ٹیسلام میراتی لہ سہر بنہمای نیرینہو مینہ دانہ ناوہ، بہ لام لہ سہر بنہمای دووری ونزیکسی ٹوہ کہسہیہ لہ مردوہ کہ، لہ گہل پدچاوکردنی ٹوہ لپرسراویہ تیہی کہ دہکوتہ سہری لہ ژانی کومہ لگہ بہ بی جیاوازی لہ نیوان پیانو ٹن^۱۔

ٹوہ ٹہرکانہی کہ کہوتوتہ سہر پیانو: دابین کردنی مارہیی وپاری، بڑیوی خیزان ومنڈال، دابین کردنی خانوو، بہ کئی گرتنی دابین گہر ٹافرہ ت کہ شیری بہ منڈالہ کہی نہ دا، دابین کردنی بڑیوی ٹافرہ ت لہ لایہ باوک وپرا پیش بہ شوودانی، لہ لایہ ہاوسہرہ کہی دوی بہ شوودانی ہرچہ ندہ گہر ہاوسہرہ کہی ہہ ژاریش بی وٹافرہ ت کہ دہولہ مہند بیت۔ لہ بہر ٹوہ ہژیانہیہ خوی گورہ دوو بہشی (سہم) بق

پیاو داناه بهرامبر یه که بش بق ثافرت، شویش له هندیك باری تایبه تدا نه وه که له هه موو باریکدا هه وه که هندیك نه قام وه که تانه ته شه نه باسی ده که.¹

له نقد باری جیاجیادا ثافرت هه مان به شی پیاوی هه یه، یان له ویش زیاتر وهرده گری. له هندی باری تردا ثافرت میرات وهرده گری و پیاو وهرده گری هه رچهنده له یه که پله بن وله مردوه که ش نزیك تربیت، وه که له باسی (کالمسالة الخجریة - الیمیة).

1- دایک وباوک هه ردوکیان یه که له شهش وهرده گری له کاتی مردنی کوپ یان کچ، له گه ل بوونی لقی تری میراتگر.

2- داپیرو باپیری ش به هه مان شیوه ی پیشوو.

3- خوشک وبرا له دایک، هه ردوکیان یه که له شهش وهرده گری گه ر ته نها بوون، گه ر له دوو زیاتر بوون سی یه که وهرده گری، به یه کسانانی دایهش ده کریت له نیوانی نیرینه و مینه کان به بی جیاوازی.

4- به شی کچی مردوه که زیاتره له به شی مامه کانی (براکانی مردوه که)، وه که چون پیاویک بمریت دوو کچ و دوو برای هه بی، نه وا دوو کچه که 3/2 وهرده گری، 3/1 بق براهه کانی مردوه که ده بیت.

5- له نقد باری جیاوازا مینه زیاتر وهرده گری له نیرینه، وه که گه ر کوپیک بمری دایکی مایی له گه ل هندی خرمسانی دوری نیرینه، نه و کات دایکه که 3/1 وهرده گری به ته نها، 3/2 بق هه موو نه وانی تره.

6- نه گه ر ژنیک مرد، میردی مابوو له گه ل دایکی ویاپیری، نه وا میرده که ی 2/1 وهرده گری، دایک 3/1، ماوه که ش بق باپیری هه تی که 6/1، واته دایک دوو به قه د باپیر وهرده گری هه رچهنده باپیر له جیگه ی باوکه.

1- الولافي، علي عبد الواحد، المرأة في الإسلام، ص 49. وسيد قطب، العدالة الاجتماعية في الإسلام، ص 55، سيد قطب في ظلال القرآن، 264/2. ومحمد رشيد رضا، تفسير المنار، 4/ 406.

7- گهر ئافرهه تێك وهفات بکات چهند خوشکەیی هەبێ لە دایکی، بۆی هەبێ لە دایک و باوکی، دایکی و میتردی مابێ لە ژیان، ئەوا دایکی 1/3 وەرده گری، میترده کە 1/2 وەرده گری، خوشکەکانی 1/3 وەرده گرن، بەلام براکانی هیچ وەرناگرن هەرچەندە نۆزینەن و له خوشکەکان نزیکترین له مردووه کە.¹

نه باره جیاجیایانی باسمان کردن له گال هندی باری تر، نه تانه و نه شنه نی
که نه فامان و جاهیانی سه ردهم شو یقز بانگه شهی بق ده کن به درق ده خاتوه،
که گویا خوی گوده جیوانی کردوه له نیوان نیرینه و میننه له میرات وهر گرتن،
وهك همره ویه نی : ﴿يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلَّذِي كَرِهَ مِثْلَ حَقِّ الْأُنثَيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ
نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ
وَاحِدٍ مِّنْهُمَا الشُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِلأُمِّهِ
الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِلأُمِّهِ الشُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَأَبَاؤُكُمْ
وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَنَدُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا فَرِيضَةٌ مِنْ اللَّهِ إِنْ اللَّهُ كَانَ عَلِيمًا
حَكِيمًا ﴿١١﴾ ﴿١٢﴾ وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ فَإِنْ
كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ
دَيْنٍ وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ
وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّلُثُ مِمَّا تَرَكَتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَإِنْ
كَانَ رَجُلٌ يُوْرَثُ كَلَالَةً أَوْ امْرَأَةً وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتُ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا
الشُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ
يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرِ مُضَاعَفٍ وَصِيَّةٌ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿النساء: 11-13﴾.

١- الباجوري، جمال محمد، المرأة في الفكر الإسلامي، 133/2. والدمشقي، محمد أحمد، شرح الرحبية، ص 90.

ته نها له يه ك باردا نيرينه دوو به شى ميينه ودرده گري گه ر پياويك مرد كوړ وکچى له دواى خوى به جيهنشت (جا كوړ و کچه که له يه ك دايك بن، يان دايكيان جياواز بى) ﴿يُوسِبُكَ اللَّهُ فِيْ اَوْلَادِكُمْ لِلَّذِيْ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ﴾ النساء: 11.

به په چاو کردنى نه رکه کانی سه ر شانی نيرينه و ميينه خواى گه وره بهى ميراسى بى ديارى کردوه، واته ته ووترين وپه رزترين دادوهرى وعه دالته ته وپه که په چاوى هم مو نه گه رکه کانی دواړو بهى پتويستى ماندوړ يوون ده کات. په کسانى نه وپه نپه که مافى خه لکى تر پى شيل بکريت و په چاوى باري کومه لايه تى ونا بوړى نه کريت.

بەشى پىنجەم

شاھىتى دان

باسى يەكەم : جۇرمكانى شاھىتى دان

باسى دووم : جۇرمكانى شاھىتى دانى ئافرىت

باسى سىنەم : چىگمەتى دانانى دوو ئافرىت بەرامبەر بە يەك پىاوكاتى شاھىتى دان

باسى چوارەم : وىرگىتى شاھىتى دانى يەك ئافرىت ئە ھەندى باری تايىت بە ئافرىتان
وھۇيەكانى ئەو وىرگىتنە

باسى يەكەم

جۇرمكانى شايەتى دان

بەندى يەكەم : مافى ئادەمىزادان

بەرگە يەكەم : تەنھا دوو شاھىدى پىاو دەبىت

بەرگە دووم : دوو شاھىدى پىاو، يان يەك پىاوو دوو ئن

بەرگە سىيەم : دوو شاھىدى پىاو يان پىاوينك و دوو ئن يان چوار ئاھرەت

بەندى دووم : مافەكانى غواي گەورە (الحدود)

بەرگە يەكەم : تەنھا چوار شاھىد تىايدا و مردەگىرى

بەرگە دووم : دوو كەس تىايدا بۇ شاھىدى دەبىت

بەرگە سىيەم : يەك پىاو بۇ شاھىدى دەبىت

باسی یه کهم: جوړه کانی شایه تی دان

له زمانې عه ره بې: شایه ت: نه و که سې شتیک د ه زانې وده توانې پرونی بکاته وه، شایه تی دان: د ه نګ ویا سیک به ته وایې د ه زانې و ناماده یی تیا به بۆ دان پیا نانی. به و تاي ناماده یی و شاهیدی دیت.¹

شایه تی دان کاریکې وا ناسان نیه، به لکو هوکار تکی سهره کی به بۆ چه سپان دنی ماف و سه پان دنی راستی و دادوه ری، به به لګه (دوکیومینت) کردنی مامه له کانی مالی و بازار گانی به جوان ترین شیوه که نفس لئی د دنیا ده بیت. لای دادوهر گرنگ نه وه به به لګه ی راست (البینه) ه بې بتوانې نه و کیتشه یه ی هیه چاره سهری بکات و بګانه راستی و بیسه پیټنې، جا نه و کاره به یه ک ثافره ت ده کرتیت، یان چه ند نافرته تیک، یان پیاو و ثافره ت پټکه وه، یان ته نها به پیاوان بیت.²

زانا یانی نیسلا م دهر یاره ی په گه زی نه و که سې شایه تی د ه دات و ژماره یان جیاوازی و خیلافیان هیه له خواره وه به درټی باسی ده که یان.

زانا یان ده لټن شایه تی یه کیک و ه رنا گیرې گه نه و پټنج سیفه ته ی تیا نه بیت: نیسلا م، راستی و دادوه ری، پټګه یشتن، هوش، نازادی.³

خوای گه وده فهرموویه تی: ﴿وَأَسْتَشْهِدُوا شَهِدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ رَزَّوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى﴾ البقرة: 282.

دوو مهرجی یه کهم: نیسلا م و دادوه ری

نقدیه ی زانا یان له گه نه و رایان که بې با وده په کان نابنه شاهید چونکه له نټمه نین و به دادوهر نازم یرد رټن و جټګه ی په زامه ندی موسلمانان نین. خوای گه وده ده فهرمووی: ﴿وَأَسْهَدُوا ذَوَى عَدْلٍ مِّنْكُمْ﴾ الطلاق: 2. ﴿مِمَّنْ رَزَّوْنَ مِنْ

1- ابن منظور، لسان العرب، 223/3.

2- محمود شلتوت، الإسلام عقيدة وشریعة، ص 260.

3- البغا، متن أبي شعاع، التهذيب، ص 270.

الشَّهَادَةُ ﴿ البقرة: 282.

ماں بہ شیوہ یہ کی گشتی دہ کرتیہ دوو بہش: ماںی خوی گہ و رہ و ماںی
ناده میزادان.

بہ نندی یہ کہم: ماںی ناده میزادان

نہ ویش سی جوره:

برگی یہ کہم: تنہا دوو شامیدی پیاو دہ بیت، لہ و کارویارانی کہ پیوہندی
بہ مال و پارہ وہ نیہ، و ہ: مارہ کردن، تہ لاق، و ہسیت کردن).¹
مارہ کردن: ثبین عباس دہ لی: پیقہ مہری خوا ﴿ فہ رمویہ تی: ((مارہ بی
نایہ ت بہ بی و ہ کی کہہ و دوو شامیدی دانور)) ((لا نکاح إلا بولی و شامیدی
عدل))²

تہ لاق: خوی گہ و رہ فہ رمویہ تی: ﴿ فَإِذَا بَلَغَ الْإِنْسَانُ أَمْسِكُوهُنَّ مَعَ رُفُوفٍ أَوْ
فَارِقُوهُنَّ مَعَ رُفُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَى عَدْلٍ مِّنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَٰلِكُمْ يُوعَظُ بِهِ.
مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ﴿ الطلاق: 2 .
وہسیت کردن: خوی گہ و رہ فہ رمویہ تی: ﴿ يَأْتِيهَا الْبُيُوتُ الْمَسْكُونَةُ شَهَدَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا
حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ إِنَّشَأْنِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِّنْ غَيْرِكُمْ ﴿
المائدة: 106.

برگی دووہم: دوو شامیدی پیاو، یان یہ کہ پیاو دوو ژن، یان یہ کہ شامیدو
سویند خواردن موددہ می، نہ و ہش یو نہ و کارویارانی پیوہندی بہ مال و پارہ وہ
مامہ لہ ی بازگانی ہہ، و ہ: کہین و فروشتن، بہ کریدن، پدہن دانان.³ ثبین
عہ عباس دہ لیٹ: پیقہ مہری خوا قہ زاوہ تی کردوہ لہ کاروباری مالی بہ شامیدیک و

1- البغا، متن أبي شجاع، التهذيب، ص 270.

2- سنن الكبرى للبيهقي 125/7 و 56/7. و سنن دار القطنی، 220/3.

3- البغا، متن أبي شجاع، التهذيب، ص 270.

سویند خواردن. ((أَنْ رَسُولَ اللَّهِ قَضَى بيمين وشاهد في الأموال)).¹
 برگی سینه: دوو شاهیدی پیاو یان پیاویک و دوو ژن یان چوار نافرته (بو نه و
 بابۀ تانۀ نایه ته به نافرۀ تانۀ وه، وه: مندا لېون، شیر پیدان، نهنگی له
 نافرۀ تان، وه: به لکی)

به ندی دووم: مافه کانی خوی گه وړه (العدد)، نه و مافه نایه که نافرته
 تیایدا نابینته شاهید. نه وانهش سی جوړن
 برگی یه کهم: ته نه چوار شاهید تیایدا وړه گیری، وک: زینا. نه گهر چوار شاهید یان
 نه هینا نه و اهر یه کیان هه شتا جه ندی نیندریت.

خوی گه وړه فرمویته تی: ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَا يَأْتُوا بِأَدْلَةٍ شَهِدَةً
 فَاَجْلِبُوهَنَّ مِنْ لَدُنْهُمْ بَلَدًا وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ النور: 4.
 له به نه و ی نه و مافه پیویستی به هه لوه سته و دنیا بون هه به، بویه شایه دی
 نافرۀ تان تیایدا گونجاو نیه. هه وه نیمای مالیک له زوهری ده گزیته وه: له
 مافه کانی خوا و حدود شایه تی نافرته و هرنه گراوه.²

برگی دووم: دوو کهس تیایدا بو شاهیدی دینیت، نه و انیش حدود کانی تره، ته نه زینا
 نه دینیت، وک: خوار د نه و می مهی، قیصاص.³

برگی سینه: یه پیاو بو شاهیدی دینیت، وک: دیتنی مانگ بو به بوژوو بوونی مانگی
 دمه زان.⁴

نبین عومه ده لی: ((خه ک ته ماشای مانگیان ده کرد، منیش ناگاداری
 پیغه مبهری خوام ښه کرد که و مانگم دیتوه، نه ویش فرمانی کرد که خه ک به

1- الشافعي، محمد بن إدريس، الأم، 156/6.
 2- البغا، متن أبي شجاع، التهذيب، ص 271.
 3- المصدر نفسه، ص 272.
 4- المصدر نفسه، ص 272.

پښو بن)). (ترأى الناس الهلال، فأخبرت رسول الله أني رأيت، فصامه وأمر الناس بصيامه).¹

نبین عه باس ووتی: نه عرابیه که هاته لای پیغه مبه ری خواړه ووتی مانگم دیتیه، پیغه مبه ری خواړه نه رمووی: ((نایا تو شایه تی دده دیت به خواو پیغه مبه، ووتی به تی: پیغه مبه ریش نه رمووی: هه لسه نه ی بیلال بانگ بده با خه که به پښو بن)). (أشهد أن لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله بقال: نعم، قال: يا بلال أذن في الناس فليصوموا غداً).²

حیکمته له وه رگرتنی یه که شاهید له پښو نه وده، چونکه نه گره له ش کراو پښه که زووتر بریاری پښو و درا چاکتره له وه ی پښو که بهوات له مانگی په مه زان به لام بق بینینی مانگی شه وال (جهړنی په مه زان) دوو شاهید وه رگیراوه.³

باسی دووم: شایه تی دانی نافرته له پووی و مرگرتن وره تکر دنه ووی

1- شایه تی نافرته له حدودو خوین (قصاص) وه رناگیري.⁴

له قیصاص دوو شاهیدی دانوهر ودرده گیري له پیاوان.⁵

زوهری ده تی: شاهیه تی ژنان وه رناگیري له حدود وماره کړن و تلاق.⁶

2- سرجه می زانا پان له سر نه ون شایه تی ژنان ودرده گیري له گه ل پیاو له قهرزو کاروباری مالی.⁷

1- سنن أبي داود: کتاب: الصوم، باب: شهادة الواحد على رؤية هلال رمضان، الرقم: 2340، 302/2.

2- سنن أبي داود: الرقم: 2340، 302/2. وسنن الكبرى للبيهقي: الرقم: 7762، 211/4.

3- البغيا، التهذيب، ص 272.

4- الخطيب الشربيني، معني المحتاج، 441/2.

5- ابن قدامة، المغني، 97/8.

6- المغني، 452/6.

7- ابن المنذر، الإجماع، ص 64.

3- زانایان پیاوان جیوازه دهریاره ی وهرگرتنی شایه تیان له ماره کردن و ته لاق، وده سیه ت و ده کاله ت. هه نه فیه کان ده لټن: شایه تیان وهرده گیریت له ماره کردن و ته لاق (یه ک پیاوو دو ژن).¹ به لام سرجه می زانایان له گل ټو پاپه نین.²

4- سرجه می زانایان له سر ټو پاپه ن که و شایه تیان وهرده گیریت له و باب ته نه ی په یوه ندی به ټافره تانه وه هیه وه ک: شیر پیدان، مندا ل بون، که و تنه بی نوټی، پنگه یشتن، په رده ی کچنی، نه خوشیه کانی پیسته (به له کی). به لام پای زانایان جیوازه له سر ژماره ی شایه ده کان.

باسی سیه م: حیکمه تی دانانی دوو ټافره ت به رامبه ر به یه ک پیاو کاتی شایه تی دان له کاروباری مالی ویازرگانی و قهرز

1- سرجه می زانایان توټکارزانی وفسیق لژی له سر ټو پاپه ن که و ده ماخی پیاو هر به به به تنه ا کار ده کات، تنه ا یه ک کار له یه ک کاتدا ټه نجام ده دات، ولته سنووردارو ناتوانی چهنه کاریک له یه ک کاتدا پاپه پټی. به لام ټافره ت ده توانی هه ردو لای ده ماخی له یه ک کاتدا به کار به ټی، ده توانی کاری هه ردو لای ده ماخی ټیکه لکیش بکات به بی خه رج کردنی کات وماندو بون. له سیفه ته باشه کانی ټو ټیکه لکیشانه ی کاری ده ماخ وای کردووه ټافره ت ټتوانی چهنه کاریک جیوازه له یه ک کاتدا ټه نجام بدات، وه ک ټه و په ټافره ت ده توانی وه لامی ته له فون بداته وه، چیشته ناماده بکات، چاو دټی خوټندن مندا له کی بکات له یه ک کاتدا. له خاله سه لیه کانی ټو جوړه کاره ی ده ماخ، وای کردووه ټو جارجار ټافره ت شتی له له یاد به ټته وه، له ټیوه ی ټیگا بیرو هزی بیچټی. هه ر ټه و شه وای له زانایان کردووه که بلن له هه ندی کاروباری تاییه تدا دوو ټافره ت شایه تی بده ن به رامبه ر یه ک پیاو.³

1- المرغیانی، الهدایة، 116/3. والجصاص، أحكام القرآن، 501/1.

2- الخطیب الشریب، مغنی المحتاج، 442/4. والقرطبی، الجامع لأحكام القرآن، 391/3.

3- عبد اللطیف یاسین، الفروق بین الذکر والأنثی، ص 162.

2- له بهر سه رقالتی ئافرهت به کاری مال و په روهدی منداڼ له لایه ک، له لایه کی تر له وانه په کاری دهره وهی مالیشی هه بی، وای کردووه نه توانی کاری بازارو مامه له و بازرگانی بکات. له واقعی ژبانی پڅژانه کی کون و سرده می نیستاشدا ده بینن له زږده کی کومه لکه کانی بوونی ئافرهت زږد که مه وه بیان ده گم نه له ناو بازاره گه ورده کانی جیهان و له ناو بقرصه کانی جیهانی، چونکه پیکهاته کی ئافرهت هه رسی نه و جوړه کارانه به ئاسانی ناکات.

3- سروشتی ئاده میزاد (نږینه و میتینه) وایه، نه و بابه تانه کی لایان گرنگه، زیاتر پیوه کی خه ریک بوونه، نه و بیان چاکتر به بیر دیتوه له بابه ته کانی تر. که واته ئافره تان کاری ئافره تانی تریان چاکتر له یاد دیتوه له کاری بازرگانی ومالی و حدود. هه رچه نده ئافرهت هه په کاری گری به ست و بازرگانی کردبی به لام نه و جوړه نمونانه زږد که مه، حوکی گشتگیریش له سر زږینه داده مه زږی، نه و دک له سر که مینه و نامو.¹

4- نیغه که ده لیتن ئافرهت له مامه له کی بازرگانی ومالی زږد جار پیکه کی دروستی کاره که کی لی وون ده بیت، مانای نه وه نیغه ئافرهت هه هم و تیکه یشتنی که مه، به لکو مانای نه وه په شاره زایی و خیره و پسپوری که مه له و بواره وه. چونکه کاتی باسی نه و جوړه بابه تانه ده کریت که په یوه ندی به گری به ست و بازرگانی هه په نا توانی گشت ورده کاریه کانی وه ریگری تاوه کو بتوانی وه ک شایه دیک له پیش دانور به یاری کوتایی نیغاده که کی خوی بدات.

5- هه وروک باسمان کرد که و ئافرهت له خورسکه وه زوو هه لده چیت، خیرا وه لامی بزوتنه ره کانی دهره کی ده داته وه، خیرا به ده دنگ نه و کارانه وه ده چیت که سوزو عاتیفه به کی تیابه، وه ک گریان و پارانه وه، به هانا وه چون وای لی کردووه له زږده کی باره کان عاتیفه که کی زالبی به سر ته فکیر و هوشی. به لام شایه تی دان له پیش دانور له بابه ته کانی کوشتن و تلاق و مامه له کی شابوری و بازرگانی به کیکی

پټويسته که بتوانې هم مو سوږو عاتيفه ي خوی به لاهوښی، دان به خځ داگرو چاو نه ترس بی، بتوانې کونترولی خوی بکات به ناسانی هه لنه چیت ، فیکرو پیری زال دهبی به سر سوږو عاتيفه ي، چونکه نه و شاده تی به له وانه بیته هڅاکړیک بلی ده رکړدنې سزای کوشتن وله سیداره دانی په کیک، یان تلاقداڼی نافرته تیک، یان گډپنی دواړه دو مه سیری په کیک. نافرته له بهر زال بوونی عاتيفه ي به سر فیکری، دلې نهم ده بیته به رامبه ر نیمه نه دلته زینه کان، له کاتی ته گانه ده شله ښی، کاتی بینینی پوودای کوشتن ده گړی. نه وانه یه وای کړدوه نه بیته جینگه متعانه بلی نه وده ی شایه تی دروست بدات، له وانه یه شایه تی خوی بگړی، یان هر شایه تی نه دات له و بایه و یوارانه ی که له سره وه باسماڼ کړدن.¹

هه روه ک نیماڼ نیین القیم ده لی: گرنگه له لای قازی، بوونی به لکه یان دوو شاهد یان شایه یو سویند تاوه کو هق وړاستی پی دیار که ویت، له وانه شه قازی حوکم بدات به قهرینه ی ته وای قه تعی، یان به شایه تی دانی په کیک بی باوه پ، که ر جینگه ی متعانه بی و سيقه متعانه ی ی پی بکړیت.²

له پوانگه ی نه و پرایه ی نیین القیم، هه ندیک له زانایان له سر نه و نه که و شایه تی نافرته و ده رده گړی له گشت بایه ته کان و بواره کان، بگړه له بایه تی کوشتن و خوین و گړی به ست وماره کړدن... هتد. به به لگه ی نه و نایه تانه ی خواره وه.³

خوای گه وده ده فرمووی: ﴿فَإِذَا بَلَغَ الْبُحْرَانُ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَى عَدْلٍ مِّنكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ﴾ (الطلاق: 2). خوای گه وده ده فرمووی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنَكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ﴾ (المائدة: 106). خوای گه وده

1- رشید رضا، تفسیر المنار، 125/3. و السباعي، مصطفى، المرأة بين الفقه والقانون، ص 31.

2- ابن القيم، اعلام الموقعين، 90/1-91.

3- ابن القيم، اعلام الموقعين، 96/1. وابن حزم، المحلى بالاثار، 395/9. ومحمد دروزة، المرأة في القرآن والسنة، ص 230.

ده‌فهرموی: ﴿وَالَّذِي يَأْتِيكَ الْفِتْنَةُ مِنْ إِسَاءَتِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِّنْكُمْ﴾ النساء: 15. خواهی‌گه‌ورده‌ده‌فهرموی: ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةٍ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً﴾ النور: 4.

دکتور مسته‌فا سوباعی ده‌ریاره‌ی ته‌فسیری ثایه‌ته‌کانی قهرز پیدان ده‌لئت: شایه‌تی دان و نووسینی بری قهرز و ماوه‌ک‌ی هاتووه‌ بق چه‌سپاندنی ماف و دؤکیومینت کردنی ووته‌کان، تاوه‌کو مافی که‌س نه‌خورت، هیچ‌په‌یوه‌ندی‌کی نیه‌ به‌په‌گزی میتنه، له‌پووی شه‌وی که‌شیاوه‌یان‌نا، لیتوه‌شاوه‌یی (شه‌لیه‌ت) و توانای هه‌یه‌یان‌نا، تا وه‌کو خه‌لک‌بلتین شه‌وه‌زولمه‌له‌نافره‌ت ده‌کرتت و سوکایه‌تی پیکردن و ماف زه‌وت کردنه.¹

زانایان خیلایان هه‌یه‌له‌وه‌ی ثایا دوو‌هاوسه‌ده‌توانن بق‌یه‌کتری شایه‌تی بده‌ن. هه‌ندیکیان شایه‌تی نافره‌تان بق‌میزده‌ک‌ی په‌ت کردتوه‌له‌به‌ر دوو‌هؤ، یه‌که‌میان: له‌به‌ر نزیک‌ی توندی په‌یوه‌ندی و خۆشه‌ویستی، دوو‌همیان: چونکه‌بژووی نافره‌ت و جل و به‌رگ و شوینی حه‌وانه‌وه‌ی له‌سه‌ر میزده‌ک‌یه‌تی. به‌لام شایه‌تی پیاو بق‌خیزانی وه‌رگیراوه‌ چونکه‌جیگ‌ی گومان نیه‌له‌به‌ر نه‌بوونی په‌یوه‌ندی‌کی ماددی نیوانیان.²

1- محمود ثلثوت، الإسلام عقيدة وشریعة، ص 260. ومصطفی السباعي، المرأة بين الفقه والقانون، ص 31.

2- الیمانی، الوزير، العواصم من القواصم، 2/253، وابن قدامة، المغنی، 9/193.

باسی چوارم: وەرگرتنی شایه‌تی دانی یه‌ک نافرته له هندی باری تاییه‌ت به نافرته‌تان وهویه‌کانی نه‌و وەرگرتنه

به‌ندی یه‌که‌م: وەرگرتنی شایه‌تی دانی یه‌ک نافرته له هندی باری تاییه‌ت
به نافرته‌تان

(شایه‌تی یه‌ک نافرته‌تی جیگه‌ی متمان، وەرگیراوه له‌سهر بابته‌تی شیرپېندان،
نه‌وه ووتی زوهری و نه‌وزاعی و تاووسی کیسانیه¹،²
به‌لکه‌مان بڼ وەرگرتنی نه‌و شایه‌تی یه‌ نه‌ویه: عقه‌به‌ی کوپې حارس³
گوتی: ویستم نوم یه‌حیای کچی نیهاب بهیتم، له‌و کات نافرته‌تیک هات ووتی: من
شیرم داووته عقه‌به‌و نافرته‌که. عقه‌به ووتی: من شتی وام نه‌زانیووه که تو
شیرت به‌و نه‌و نافرته‌ دلو. دواپی چووه لای پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ، نه‌و باسه‌ی بڼ
کرده‌وه، نه‌ویش ﷺ نه‌رمووی: ((چون ماره‌ی ده‌که‌یت و نه‌و شته‌ش ووتراوه که
شیرتان پټکه‌وه خواردووه)). دواپی هم ووتیه عقه‌به نه‌و نکاحی پوت کرده‌وه.
(کیف و قد قیل⁴)).

شه‌بی ده‌لی: ⁵ کاتی خوی قازی، ژن وپیاوی له‌یه‌ک جیا ده‌کرده‌وه له‌کاتی

1- طاووس بن کوسان الخولانی: به‌رچه‌که‌ک فارسه و له‌یه‌من په‌رووده‌یوه، له‌سالی 32
کړچي له‌دایک یوه، له‌گوره پیاوه‌کانی تابعینه، نه‌رموده‌ی زکزی گټاوه‌ته‌وه، تقد به‌جاریک یوه بڼ
ناموزگاری کاربه‌ده‌ستان. له‌سالی 106 کړچي دواپی کړیوه. الزرکلی، الأعلام، 3/224.
2- ابن‌القدامة، المغنی، 9/155.

3- عقبه بن الحارث بن عامر اللؤلؤی: کونیه‌کي: نه‌بر سروه‌ی یان سربه. له‌کاتی له‌نمی مه‌که
موسلمان یوه، سالی 50 کړچي دواپی کړیوه. ابن‌حجر العسقلانی مقرب‌التهنیذ، 1/394.

والذهبي محمد بن أحمد، الکاشف، 2/28. الرقم: 3834 بوابین حجر، ته‌نیز التهنیذ، 12/116.
4- البخاري 3- العلم باب 26: حدیث: 88، 45/1.

5- الشعبي: عامر بن شراهيل: په‌کټکه له‌تابعینه‌کان، له‌کوله له‌دایک یوه وگه‌سه‌ی کړیوه، له
پیاوه‌ی راس‌تگرتنی نه‌رموده گټاوه‌ته‌ویه. خلیفه‌ عبدالملیک کړیو مه‌وان کړیو ده‌سته‌ی راس‌تی خوی و
نویته‌ری بود بڼ لای مه‌لیکي پښم، عومری کړیو عبد‌العزیز کړیو قازی. الزرکلی، الأعلام، 3/251.
وابن‌حجر، ته‌نیز التهنیذ، 5/69. والذهبي، تذکرة‌الحفاظ، 1/79.

شیرخواردن به شایه تی یه ک نافرته، چونکه نه و شهاده یه په یوه سته به نافرته تان و تاییه تمه ندیه که یان.¹

نیمای نه یو حه نیله ده لی: بق نه و بابه تانه ی په یوه ستن به نافرته تان و اچا که نه و پیاوانه ی مه حره من به نافرته که به شدار بن له گل ژنه کان بق شایه تی دان. له نیکاح نافرته به ته نها نابیت بق شایه تی دان.²

نیمام نه حمده ده لی: شهاده تی یه ک ژن نا بیت بق نافرته تان و تاییه تمه ندیه که یان، چونکه خوی گوره بق هه موو بابه ته کان دوو شاهیدی داناره، که واته بق نافرته تان نه ولا تره که له دوو که متر نه بن به لام عومری کوپی خه تاب ده لی: بق نه و بابه تانه شایه تی یه ک پیاوو دوو ژن که متر نابیت هه روه ک کاروباری بازرگانی و مالی و حدوده کان، به به لگی نه و تایه ته.³

خوای گوره ده فهرمووی: ﴿وَأَسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ يَمَنَّ الرَّضَوْنَ مِنَ الشَّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى﴾ البقرة: 282.

ده ربارده ی تومته تبارکونی نافرته تیک یی تاوان له لایه ن چند که سیک، نه و شایه تی هه ریدو په که ز وه یه ک وهرده گیری، خوای گوره ده فهرمووی: ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَلَا تَحِلُّ لَهُنَّ شَيْءٌ جُلُودُهُنَّ ثُمَّ نَاقَتُهُنَّ ثُمَّ يَرْمُونََهُنَّ إِذَا كُنَّ يَمْنُنَ بِمَا وَهَبَتْ لَهُنَّ فَتُذَكِّرُ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى﴾ النور: 4.

له کاتی که پیاوړت یان نافرته تیک هاوسره که ی تومته تبار ده کات، له عنه ت کردن شایه تی هه ریدو کیان وه یه ک وهرده گیری، خوای گوره ده فهرمووی: ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَدَةُ أَحْوَجَ أَرْبَعِ شَهَدَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ

1- ابن قدامة، المغنی، 559/7.

2- ابن قدامة، المغنی، 557/9.

3- ابن قدامة، المغنی، 156/9 و 558/7.

الْصِّدِّيقِ ﴿النور: 6. خوی گوره ده فرموی: ﴿وَيَذُرُّهَا عَلَّابٌ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَدَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَذِبِيِّنَ﴾ النور: 8.

بهندي دووم: هویه کانی و مرگرتنی شایه تی نافرته له کاره تاییه تمه ندیه کان

1- نافرته کاری نافرته تانی چاکتر له یاد دیته وه له کاری بازرگانی و مالی و حدود. چونکه نه و بابه تانه ی لایان گرنگه و شاره زایی تیا هه یه.

2- نافرته توانای دانیشتنی هه یه بۆ ماوه یه کی زږ، به تاییه تی له گه ل دهسته خوشکه کانی وله گه ل نه وانه ی ماله کانیان نزکی یه کتن، هه روه ها توانای زمان و قسه کردنی به رزه، به دریژایی نه و ماوه یه گفوگو ده کهن وله هه مو کاروباره ناشکراو نه ښه کان و وورده کاریه کانی یه کتری شاره زا دهن، بویه کاتی بابه ته کانی په یوه ست به نافرته تان دینه پیښه وه نه و بیری ده که ویته وه و ده توانی بریاری خزی بدات.

نه و به لگانه ی باسما ن کردن دهنه هؤکار بۆ وه مرگرتنی شایه تی نافرته تان به ته نها له سر نه و بابه تانه ی که په یوه ست به خودی نافرته تان. والله اعلم.

نیمه ی موسلمان نه و باوه په مان هه یه که و خوی گوره نیمه ی خولقاندوه، خولقندر ده زانی چی باشه بۆ مه خلوقاتی، جا نه گه ر خولقینه ر خواپه کی زاناو داناو به سقزو به زه یی بی، مه حاله به رنامه ی خراب و نا دروست بۆ به نده کانی بریار بدات تاوه کو پیوه ی ماندوین یان تووشی سر ل شتواوی بن. (معاذ الله) نه وه زږ دووره له خوی گوره. به پیچه وانه وه به رنامه یه کی ترکمه و ته لوا ی ژیا نی بۆ داپشتوین به ده ستیکی پاک و نه مین بۆ ناروینه ته خواره وه، که سیش ناتوانی ده ستکاری بکات و بیگرپی تاوه کو کوتایی ژیا ن له سر نه و زهویه، پیغه مبه ریشی بۆ ناروین بۆ شیکروینه وه و پوون کردنه وه ی نه و بابه تانه ی له تیگه یشتن و نه همی جیاوازی

همیه وخیلافي له سره دروست ده بیت. به لام به نامه کانی تری سر زه وی که ده ستردی مړون، له نه نجامی هه او ناره زو یان فهم ویری یه کیک یان چهند که سیک دانرون، یان له نه نجامی ته جویه و تاقیکړنه وه ی پڅانه دانراوه، یان عورف وعاده تی کومه لکه یه ک بروه، گورنکاری به سرده دیت به گورانی کومه لکه که، گورانی ده سلات، گورانی کات وشوین. نه و بابه ته ی نیمه نیستا باسما ن لی کرد، خوی گوره جوره کانی شایه تی دانی بومان پوون کړدو ته وه و پڼگشی پیداوین بۆ هه ول و نیجتهاد له و بواره وه به مخرجی دژایه تی نه صه کانی قورشان وه رموده کان نه بی. نه گره ته ماشای واقع وژانی پڅانه ی خه لکی بی باوه پیش بکه یی له سر زه وی ده بین له زوره ی ولاتان کاری نابوری ومان وگری به سته کانی بازگانی و کاری بقرصه کان پیاوان نه نجامی ده دن وهر نه وان تیایدا وه کیل وکه فیل و شاهیدن . به هه مان شیوه له کاروباری دادگان، ده بین له زوره ی ولاتان قازی و دابوه و پاریزه رانی ماف له پیاوان. نه و که سانه ی زور به تنگ نه ون که و نافره ت له هه موو شتی ک چاو لینکری پیاو بکاته و به زور به شداری پی بکات له هه موو شوینه کانی شیاو ناشیاو بۆ نه و په گره (خاوه ن سوزو عاتیه ی زال بو)، نه و با بۆ خویان ته جویه بکه ن له یه کیک له ولاته کانی پاریزه ی مافی نافره تان بزانن نه و دادگایه ی له قازی و دابوه و پاریزگارو شایه ده کانی گشتی نافره ت بن، نایا نه نجامی کاری نه و دادگایه به چی ده گات و به ره مه که ی چۆن ده بیت؟ من له و باوه په دام که و هیچ ولاتیک هه رچنده خوی به ماف په روه ورو دیمو کراسی دابی کاری و ناگات، چونکه نه و ولاتانه زور شت ته جویه ده که ن پیش نه وه ی بریاری له سر بدن، بۆیه له هیچ ولاتیک له و ولاتانه نه و جوره دادگایه و شایه تی دانه نه بینراوه نه بیستراوه، چونکه نه و کات له جیاتی دادگای کردن، ماف پاراستن، ماف وهرگرتن ده بیت شوی نی به زه یی و پارانه وه و بگره شوی نی گریان و فرمی سک پڅان، نه و له جیاتی دادگا ده بیت شوی نیک (هر له شوی نی ماته مینی) ده چیت و هه زاره ها تاوانبار به بی سزا ده ریاز ده بن، هه زاره ها ماف خوراویش بی به ش ده بن.

له کورتاییدا ده لیم سوپاس بل خوای گه وره نیمه پیوپیستمان نیه کاره کانمان
 بخه یه ژنر ته جرویه و تاقی کردنه وه تاوه کو بزانیڼ ده گودجی پان نا، چونکه
 خولقینه رمان له هیچ شتیکی گه وره و بچوک، به نرخ و بی نرخ، سووک و قورس بی
 به رنامه ی نه کردوین، پیوپیستمان به به رنامه ی که سی تر نیه له هیچ بواریکی ژیان
 هه تا هه تایه، له هه موو کات وهه موو شوینیکدا. به لکه شمان بل راستی قسه کانمان
 هه رکات موسلمانان به رنامه ی خوای گه وره یان له ژیانی خو یان و کومه لکه که یان
 چه سپاندی نه و له گشت بواره کان ژیان پیشکه وتوو و سه رکه وتوو بوون، خه لافته
 گه وره و پان و به رینه کان و نیماره ته بالا دهسته کانی میژووی نیسلام شاهیدی نه و
 بالاده ستیه ن و راستیه ن.

بەشى شەشەم

كاروبارى دەرھت

(الولاية)

باسى يەكەم : بەشدارى ئافرىت ئە كاروبارى دەرھت

باسى دووم : سەرۇكايتى

باسى سىنەم : وەزارەت

باسى چوارەم : قەزاومەت

باسى يەنچەم : كارى بازار

باسى شەشەم : داي نووسەر

هرکاتیک باسي نافرته و مافه کاني ده کړت، لايه نتيکي زړه گرنگ دپته پيشه وه نه ویش وهرگرتني پوسته به رزه کاني ولاته، واته داناني نافرته له بهرپوه به رايتي کاروباره گشتيه کاني ژيان و پوسته کاني سرکردايه تي. ناپا نافرته نه و جوړه پوسته وليپرسراويه تيه پتده دريت؟ يان نه و جوړه پوسته ته نها بڼ نيرينه په؟ ناپا نافرته داده نريت به سهړک و قازي و وه زير؟ نه و به شمان ته رخا کړدوه بڼ وه لامي نه و پرسپارانه.

بېګومان ناپي نيسلام، ناپي نتيکي گشت گپره، هه مو لايه نه کاني به پتوه بردني ژيان پوون کړپته وه، هه روه ها ناماژه شي به وه کړدوه که واک کار گونجاو شياوه بڼ نيرينه و مينه تاوه کو سه رگه ردان نه بن وژيانتيکي ناسووده بېنه سه و به سه رکه و تووي پوه و په کومه لگه و مرغا يه تي به وه پيشه وه بېنه. به لام پتويستي به وه هه يه که واک باسي حیکمه ته کاني خوي گه وړه بکريت به شپوه يه کي زانستپانه تاوه کو بتوانين برياري دروست بده ين دهرپاره ي دپاري کړدني په گه زی گونجاو بڼ نه و کارانه، به تاييه تي له و سه رده مه ي نيسناماندا که واک بانگه شي نه وه ده کړت که يه کساني ته واک ه بېت له نتيوان نه و دو په گه زده له هه مو شتيک به ي هه لاويزان، نه و يه کسانپه ش واک له قه له م دراوه که واک پز گرتن و به رز پارگرتني نافرته.

نپه ي موسولمان پتويسته بڼ هه مو کارتيکي دنيا و ناپي بگه پرينه وه سه ر قورن و سوننه ت تاوه کو بتوانين برياري راست و دروست له و باره وه به ده ست به پنين، هه نه و شپه که پزي نافرته و سه رپه زی و سه رفران ي تپايه.

که م به شداري نافرته له کاري پامپاري و بېبش کړدني له هه ندي کاري تر زړه ي ولاتان وکومه لگه کاني گرتنه وه به ي هه لاويزان، واته دپارده يه کي نپو نه ته وپي به و په پوه ست نپه به نه ته وپه ک، يان چينتيک، يان ناپتيک و مه زه بېت. چونکه به شپوه يه کي گشتي به رهنکاري و پوه پوه وپوه نه وه په گه زی نيرينه پي هه لده ستيت، به هڅي سروشته توندو زيرو تواناي جهسته يه کي، هه بڼه

دهسلات و پلهی به رزی لیپرسراویهت به و دراوه، به لام نه ودهش واتای نه وه
 ناگه یه نی که را نافرته هیچ جوره به شداریه کی نه بووه، به لکو هندی به شداری
 هه بووه به گویره ی شوین و کات.

باسى يەكەم

بەشدارى ئافرىتە ئە كاروئارى پاميارى

بەندى يەكەم ، لايەنە پۈزەتتەكان

بەندى دووم ، لايەنە نىگەتتەكانى بەشدارى ئافرىتە

بەندى سىنەم ، ھۈيەكارمەكانى سەرنەكەوتنى ئافرىتان ئە كاروئارى پاميارى بە شىنومىيەكى

گشتى

به ندی یه که م: لایه نه پوزده تیغه کان

1- دروست کردنن که سایه تیغه کی پوزده تیغ، خو ناسین، له میانه ی هست کردن به لپرسراویه تی له زیان. شهوش کاریگره کی زوری هیه له سر بونیادنانی که سایه تی وهاوسه نگی دهرونی کومه لایه تی نافرهت، له و پاله په ستویه دهرونی هه دهریاز ده بیت که له ناو دهرونی په نگی خواردن پوه به ووی به چاویکی که م وبی هیژ تماشا ده کرا. دوی شه به شداریه هست به هیژو توانا ده کات، شانازی به بنه ماکان ده کات وهولی بق ده دات.

2- فراوان کردنن ناسوی پامیاری وه زوری.

3- به شداری له کاری پامیاری وا ده کات زیاتر په روش وخه مخوری کیشه کانی نیشتمان وگل ونه توره بیت .

4- وای پینده کات له گله کیشه وخه مه کانی خه لکی تردا بژیت.

5- به شداری نافرهت له هه لېژاردنه کان، بق دهنگان به خه لکی باش وشیاو، به شداری له شوینی بریاردان، کاریگره کی زوری هیه له سر دروست کردنن گورپانکاری کومه لایه تی وپامیاری ناو کومه لکه.

6- به شداری له خو پيشاندانه کان وا له نافرهت ده کات له گله پینداویسته کانی کومه لکه دا بژیت، هست ده کات وا له بازنه په کی گوره تر ده ژیت له بازنه ی خیزان، نه ندایمکی چالاکه له کومه لکه.

7- توانای شه ووی پی ده به بخشن که گفتوگو بکات و به رگری له بیرو باوه پو بنه ماکانی بکات.

8- ده توانی مندا له کانی گوش بکات به و بیرو باوه پهی که هیه تی، هه روه ها ده توانی هانی هاوسه ره که شی بدات بق به شداری کردن.

9- چاودیری کردنن کاروباری کومه لکه، هه نگانوان بق لابردنی زولم وه ساد.

به ندى دووم: لايه نه نيگه تيغه کاني به شدارى نافره ت

1- بېړ پېژده و ناستى سرکه و تنيان که متره له بېړ ناستى سرکه و تنى پياوان. چونکه کارى داميارى پتويستى به زږد سيفه تى تاييه ت هه يه، که مى له نافره تان به دى ده کړيت به به راورد له گه ل پياوان، بويه پله و پېژده ي نه و سرکه و تانانې به به دى ده هينى که متره، نه گهرى هه رس هينانېشى زياتره له کاره کاني به شپوه يه کى گشتى به به راورد له گه ل پياوان. هه ندى له و سيفه تانه له خواره وه ده يانخه ينه هوو.

2- له هه موو کات وساته کاند ا ناتوان به به رده وامى، به هه مان ناستى سرکه و تن کاره کان نه نجام بدن، له بهر هه ندى هوکارى فسقو لوزى و بياقو لوزى.

3- نه و کارانه کاريگري سېلبى هه يه له سر خودى نافره ته که له هووى جهسته يى وده روڼيه وه، به تاييه تى کاره قورسه کان له کاتى سک پرې، کاته ناسکه کاني تر.

4- نه و جوړه به شداريه و به شداريه کاني ترى نافره ت به گشتى کاريگري سېلبى هه يه له سر خيژان وکومه لگه و ده ولت.

کاريگري سېلبى هه يه له سر خيژان: چونکه کار ده کاته کردارى مندالبوون، کارده کاته سر په پوه ندى نپوان نه ندانه کان، نه رکه کاني ماله وه.

کاريگري له سر کومه لگه و ده ولت:

1- له هووى نابووريه وه:

* زږدې کاره کان بې نافره ت ماندوو بوونى تيايه، بويه ناتوانى له کاره کاني به رده وام بى وپتويستى به پشودانى زږد ده بى، به مهش زيانتيكى نابوورى ليدنه که وړتته وه.

* هر کاريک بېه کى که م بوو، يان ناستى کارو به ره مه کاني به رز نه بوو نه ووا زيانى زياتره له قازانجى.

* نه گهری تووش بوونی به نه خوشی زیاتره، چونکه نه و جزره کارانه نه گونجاوه له گهل پټکاته خوږسکيه کې، به مهش پټوېستی به چاره سهری پزیشکی ده بیت، که واته زیانی نابووری بڅ خیزان و ده ولت هیه.

ب- له پووی پامیاریه وه:

* نزمی ناستی سهرکه وتن له کاری پامیاری زیانه بڅ گشت کومه لگه و ولات له هه موو بواره کانی ژیان به بی هه لاویران.

ج- له پووی دیموگرافیه وه:

دور که وتن هوی ثافره ت له کاری مال ومندا لېون په یوه رده، زیانی نذی تاییه له پووی ژماره ی دانیشتون و جوړی پټکه یاندنی گه نچ ولاره کان (الکمیة والنوعیة).

د- له پووی کومه لایه تیه وه:

دروست بوونی کیشی ناو خیزان، کیشی بی کاری پیاوان، کیشی ثابینی.

5- بېگومان نه و کارانه ده بڼه هوی که وتن ناو هه ندیک گوناو تاوان به تاییه تی تیکه لاوی ومانه هوی له گهل خه لکانی نا مه حرم له کاتی دانیشتنه کان ودانو ساندنه کان، له کاتی هاتنی شانده کانی ناوه وه و دهره وه، هه روه ها کاتی چوونه دهره هوی بڅ کاری سهریازی و چوونی بڅ ولاتانی دهره وه.

نه و کارانه ی که و ثافره تان ده یانه ویت له جیاتی پیاوان نه نجامی بده ن به تاییه تی له پووی پامیاریه وه، نه و پیاوان خویان ده توانن نه نجامی بده ن به چاکتر وباشتر، به لام هه ندی له و کارانه ی که و ثافره تان بویان دارنژدوه و دیاری کراوه که نه نجامی بده ن، نه و هه موو پیاوانی دنیا ناتوانن نه نجامی بده ن، چونکه هه رگیز پټکاته ی پیاو له گهل نه و جزره نه رکانه ناگونجی نه ویش مندا لېون په یوه رده کردنیه تی.

بەندی سێھەم: ھۆکارمکانی سەرئەگەوتنی ئافرەتان لە کاروباری پامیاری بە شێوەیەکی گشتی دەگەرێتەوە بۆ:

- 1- نەبوونی زەمینەییەکی مێژوویی و کلتوری بۆ ئەو بەشداریە بە درێژایی مێژوو، تاییبەتەند کردنی ئەو کارە بە پیاوان لە ناو نۆدیەکی کۆمەلگەکان بە بێ جیاوازی، لێ پاهاننی ھەموو کۆمەلگەکان لە سەر ئەو جۆرە بارووبخووە.
- 2- ئەو پۆلە کاریگەرە ئافرەت دەبێت لێ لە مائەو، کە بێگومان ھیچ ئەلترنەتیڤێک نە (البديل) کە ئەو شوێنە گرنگە بگرتەو، وای کردووە ئافرەت لە کاری پامیاری دوور بن.
- 3- سڕوشتی پێکھاتەیی جەستەیی و دەرونی تا پاددەییەکی نۆر گونجاو نە بۆ ئەو کارانە، ئارەزوویەکی خۆیستەشیان نە بۆ بەشداری لەو کارانە.
- 4- دەست بەسەرگرتنی (ئەختیکار کردن) ئەو جۆرە کارانە لە لایەن پیاوێکەکان لە دێر زەمانەو لە گشت کۆمەلگەکان، وای کردووە بوار نەپەخسێت بۆ ئافرەتان کە خۆیان لەو کارانە بدۆزنەو.¹
- 5- لە ھەموو وولاتان و کۆمەلگەکان و پارتە پامیاریەکان، بە چاویکی سەلبی دەپوانن بەشداری کردنی ئافرەت لە کاروباری پامیاری. ئایا ئەو تێپوانینە سەلبی یە لە بەر ئەوەیە کە بە تەجربەیی مێژوویی بۆیان دەرکەوتووە کەوا نۆدیە ئافرەتان ئەو سەرکەوتنانە بە دەست ناھێنن لەو بوارەو بەبەرئورد لەگەڵ پیاوان، یان نۆدیە ئەو تەجربیانە ھەرەسیان ھێناوە پاش ماوەیەکی؟ یان ھۆکاری تر، وەک: کاری خۆشەویستی، یان شۆڕ کردن، یان دەست لێک بەردان لە نێوان ئەندامانی ئەو خێزانانە کە فەرمانیە وایەتیان دەکرد، وەک بیستمان کەوا نۆدیە ھۆکاری لیکتازان و ئاڤۆکی نێوان فەرمانیە وایەتی پادشایەتیەکانی وولاتانی ئەوپرسی لە سەدەکانی ناوەراست لە بەر ئەو ھۆیانەو بوو.

1 — ملخص المنهج الداخلي للأحزاب العراقية القومية والعلمانية والإسلامية. بنسود: عمل المرأة وحقوقها وكيفية مشاركتها.

باسى دووم

سەرۆكايەتى وولات

(رئاسة الدولة)

بەندى يەكەم : واتاي ولايەت و سەرۆكايەتى

بەرگەى يەكەم : واتاي زمانى وزاراومى ولايەت

بەرگەى دووم : واتاي زمانى وزاراومى سەرۆكايەتى

بەندى دووم : بەلگەكان لەسەر جانيز نەبوونى ئەو پلەيە بۇ ئاھەت

بەرگەى يەكەم : بەلگەكانى قورنانى

بەرگەى دووم : بەلگەكانى قەرموودە

بەرگەى سىيەم : بەلگەكانى عەقلى

به ندى يه كه م: واتای ولايت وسه روکايه تى

برگړى يه كه م: واتای زمانى و زار او مېى ولايت

يه كه م: واتای زمانى

الولى: وهلى: الناصر: پالېشت، هه لسو پېتنه رى كارى دونياو ناده ميزادان.
والى (الوالى): خاوه نى شته كان وه لسو پېتنه ريان. ثبىن شمير ده لى: والى به
واتای هه لسو پېتنه ر ديت، به توانايى، كارگوزار، هه ريه كيك شو سيفه تانه ي تيا
نه بى به والى دانان رى. گوتراوه: وهلى هه روهك پېشه وا وايه. فلان وهلى يه كيكه: به
واتای كاره كانى نه نجام دده دات وكه قاله تى دهكات. الولاية بالكسر: واتای گرته
دهستى كار ديت. والولاية بالفتح والكسر: به مانای پالېشت وبه هاناوه هاتن ديت.¹
له فهره نكي (المعجم الوسيط) دا هاتووه: (ويلايهت به و اتا يانه ديت:
نزكايه تى، پيلان، پېشه وا، دهسه لات، شو وولاته ي والى دهسه لاتى به سه ردا
هه يه).²

دووم: واتای زار او مېى

دهسه لاتى كى شرعيه بق شو كه سه ي توانای هه يه له سه ر جيبه جى كردنى كارو
گرى به ند و به لىن نامه كان.³
به مانای: جيبه جى كردن وسه پاندى فهرمانه كان له سه ر خه لكانى تر هاتووه به
خوشى و ويستى خويان، يان به ناخوشى و زځر سه پاندى.⁴
(الولاية) به مانای: دهسه لاتى كى شرعيه له دهست كه سيكه، وا له خاوه نه كه ي
دهكات هه لسو كه وتيكي دروست بريار بدات، له سه ر خوږى و خه لكانى تر په پره وى

1 — ابن منظور، لسان العرب، 404-400/15 و 406/15.

2 — الدمشقي، علاء الدين محمد بن علي ت: 1088 هـ، المعجم الوسيط، 1070/2.

3 — السيوطي، جلال الدين، الأشباه والنظائر في قواعد وفروع فقه الشافعي، ص 284.

4 — الجرجاني، التعريفات، ص 138.

بکات به خۆشی یان ناخۆشی.¹

هه موو نه ته وه یه ک گرنگی به کاروباری وولاته که یان ده ده ن، چونکه چاکی و باشی کومه لگه به چاکی و باشی نه و که سه وه به نده که وولاته که به پزوه ده بات. نه گه ر نه و لپهر سر او یه تبه بدریقه یه کینگی نا شیاو نه و وولات به ره و هیلای و ویرانکاری، خه لکیش به ره و سه رلینشیواوی ده بات.

وه رگرتنی نه و پۆستانه یه کینگی ده ویت، هۆشینی پینگه یشتوو، هه زینگی ساغ، توندو تۆلی جه سته، به رده وامی و خۆپاگری و متمانه به خۆبوونی تیا به دی بکریته له گشت کاته کاندای.

برگهی دووم: واتای زمانی و زاراوییی سه رۆکایه تی

یه که م: واتای زمانی

الرئيس: گه وره ی نه ته وه که، وهو الرأس ایضا: به واتای سه ر، نه خا مده ری کاره کانیان (القیم)، له پیشه وه ی نه وانه (مقهم)، واته نه گه سه ره که یان باش و چاک بوو نه و خۆیان کاروباریان باش ده بیته.²

بق سه رۆکی وولات سێ نازناویان داناوه: الخلیفه: جینشین، أمير المؤمنين: پیشه وای موسلمانان، الإمام: نه و که سه ی خه لک به دوا ی نه و وه ستاون، خه لکان شوینی که وتوون.

پیشه وایه تی گه وره (الإمامة العظمی): الأم بالفتح: القصد، مه به ست، أمه یو مه أمّا: تقدّمهم: له پیشه وه یانه، واته نه وه ی له پیشه نگی خه لکه وه یه، جا بق پینگه ی راست یان چه وت به پیشیان که وتوو. أي اقتدى به: خه لکان ئیقیدایان به و کربوو جه بق نوێژ بیته یان بق کاروباری وولات.³

1 — انور، حافظ محمد، ولاية المرأة في الفقه الإسلامي، ص 27.

2 — ابن منظور، لسان العرب، 80/5.

3 — ابن منظور، لسان العرب، 25-22/12.

دووم: واتای زاراویی

سەرۆکایەتی: ئیمامی جوهرینی¹ دەلی: سەرۆکایەتیەکی تەواوە، گەورەییەکی گشتی یە، پەڕوەستە بە تەک و کۆمەڵ لە کاروباری دۆنیای ئاین.²

ئیمامی ماوردی لە پێناسەی سەرۆکایەتیدا دەلی: پێشەوا وەک جێنشینێ پێغەمبەرێ بۆ چاودێری و پارێزگاری ئاین و پاپەڕاندنی کاروباری پامیاری دۆنیایی دانراوە.³

لەبەر ئەوەی ئاینی ئیسلام بریتیە لە کاروباری دۆنیای ئاین، هەرۆک چۆن پێغەمبەری خواﷺ پێشەوای ئاینی و پاپەڕێنەری کاری دۆنیای داوهری گشتی و چاودێری کۆمەڵایەتی، سەرکۆردەری جەنگ بوو، بۆیە زۆربەی زانایان بە پەسەندی نازانن ئەو پۆستە و پلە و پایە بەریت دەست ئاڤەرت چۆنکە بۆی گونجاو نیە توانای هەلسۆپانی ئەو هەموو ئەرکە ی نیە لە هەموو کات و ساتەکاندا.

بەندی دووم: بەلگەکان لەسەر جانی زەبوونی ئەو پۆستە بۆ ئاڤەرت

برگە یەکەم: بەلگەکانی قورنانی

هەرۆک لە زۆر شوێن باسمان کرد کەوا پلە و ئاستی توندو تۆلی و عەزیمەت و هیممەتی نێرینە بە شێوەیەکی گشتی بەرزترە لە مێینە لە تێکڕای کاتەکانی سال. ئەو سیفەتانەش ئاسراون بە (القوامة والدرجة). ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ﴾ ﴿وَالرِّجَالُ عَلَيْهِمْ دَرَجَةٌ﴾

1 — الجويني: إمام الحرمين، ضياء الدين عبد الملك بن عبد الله النيسابوري: زانار فەقیف ئەدیب و نووسەر پالەکار، لە سالی 419 ک لە نەیسابور لە دایک بوو، لە شاری مەککە زیارە، کتابێکی زۆری دانراوە، لە سالی 487 ک لە نەیسابور کۆچی دۆیی کردووە. ابن خلکان، أحمد بن محمد، وفیات الأعيان و أنباء أبناء الزمان، 167/3.

2 — الجويني، عبد الملك بن عبد الله، غياث الأمم في التياث الظلم، ص 15.

3 — الماوردي، الأحكام السلطانية، ص 5.

پرگہ دووم: بہ لگہ کانی فرمودہ

لہ نہی بہ کردہ^۱ ماتوہ، کاتی کہ ہوا لگہ بشتہ پیغمبری خوا کہوا
 فارسہ کان کچی کبیرایان کردتہ گوردی خویان، پیغمبری خوا ﷺ فرمودی:
 ((نہو نہتوہیہ سرکہ وتو نہی کہ پیشہ واکہ یان نافرتہ بیت))، ((ما أفلح قوم
 ولوا أمرهم امرأة))^۲ نہی بہ کردہ دہ لگہ سووم لو فرمودہیہ وەرگرت بویہ
 لہ شہ پی (ووشترہ کہ - الجمل) کشاموہ۔

زانایانی نیسلام بہ گشتی، وا لو فرمودہیہ گہ بشتون کہوا ہرکات نافرتہ
 سرکایہ تی نہتوہیہ کبکات، نہو نہو نہتوہ سرکہ وتو نابیت۔ بویہ زانایان
 مہرجی نہوہ یان دانواہ بق پڑست وپلہ وپاہی سرکایہ تی دہ بیت نیرینہ بیت۔^۳

پرگہ سینیہ: بہ لگہ کانی عہدلی

ا- نہگر جائیز نہ بیت نافرتہ پیشہ وایہ تی بکات لہ نوژدا، نہو بہ شیوہیہ کی
 نہولتر جائیز نہی پیشہ وایہ تی بکات لہ کاروباری بہ رزترین پلہی وولات وکاروباری
 موسلمانان بہ گشتی۔^۴

ب- نہو پڑستانہ وا دہ خوازئ بچیتہ ناو کاروبارو شویتنی زرد مہ ترسیدار، نہو
 کارانہی توانایہ کی جہستی قورسیان پتویستہ ہرہک سہر کردہی سوپاوا
 بہ شداری راستہ وخو لہ کاتی تہنگانہ و نزیک بوونہوہی دوژمن، نہو کارانہی زرد بہ یان
 لہ توانای نافرتہ تدا نین، بہ تاییہ تی گہر لہ کاتہ ناسکہ کانی نافرتہ تدا بیت، وک: ہی
 نوژئی یان سک پری یان زہیستانی یان کاتی خوینداری بیت۔

۱- أبو بکر: نفع بن الحارث بن کلدہ الثقفی، ناسرابور بہ نہو مہ سروج، ماوہ لیکہ بہ ریز بوو،
 لہ شاری تائیف موسلمان بوو، لہ شاری بہ سرا ژبانی بہ سہر برد وەر لہ ویش کچی دوابی کرد سالی 61
 کچی، فرمودہی زردی گپلرہ تہوہ، زانایانیش لہ خوی و مندالہ کانی وەرگرتوہ، الإصابہ، 467/6.

۲- ابن حجر، تہذیب التہذیب، 469/10. وابن حجر، تہذیب التہذیب، ص 565.
 3- البخاری 96- الفتن باب: 17 حدیث: 2686، 2600/6.

۳- ابن قدامہ، المغنی، 380/11. وابن الرشد، بدایۃ المجتہد، 395/2.

۴- ابن قدامہ، المغنی، 533/2. وابن حزم الظاہری، المحلی، 125/3. وابن الرشد، بدایۃ
 المجتہد، 124/1. للشافعی، الأم، 145/1.

ج- لە مەرجەکانی پێشەوا ئەوێهە لە هەندێ کاتدا دەبێ نەرمی نەنوێنی، سۆزو عاتیفەیی بەسەریدا زāl نەبێت، وەك لە کاتی جێبەجێ کردنی سنوورەکانی خوا، کوشتارو لە سێدارەدان، جەنگ و بەرگری، گفتوگۆ لەگەڵ دۆژمن، دەگمەنە ئافەرەتان بتوانن خوگر بن لە و کاتانەدا لەبەر زالبوونی سۆزو دل ناسکی بەسەر بیر و هۆشیان.¹

1- عبد البديوي، عبد الرحمن، مذاهب الإسلاميين، 1/631.

باسى سىيەم

ومزارەت

(الوزارة)

بەندى يەكەم : واتاي زمانى وزاراومىيى وزير

برگەي يەكەم : واتاي زمانى

برگەي دووم : واتاي زاراومىيى

بەندى دووم : بەلگەي ريگە نەدانى ئافرەت ئە وىرگرتى ئەو پۇستە

بەندى سىيەم : پاي زانايسانى كۆن ئەسەر ريگەدانى ئافرەت بۇ وىرگرتى ئەو

پۇستانە

بەندى چوارەم : پاي زانايسانى سەردەم ئەسەر ريگەدانى ئافرەت بۇ وىرگرتى ئەو

پلەو پايانە

برگەي يەكەم : بەلگەي ئايەتەكان

برگەي دووم : بەلگەي ئەرموودەكان

برگەي سىيەم : پاي پەسەنكراو

بەندى يەكەم : واتاي زمانى وزاراومىيى وزير

برگه‌ی یه‌که‌م: واتای زمانی

له نیوان زانایان جیاوازی هه‌یه له سه‌ره‌وه‌ی نایا وشه‌ی وه‌زیر له چیه‌وه بنچینه‌ی گرتوه، هه‌ندیکیان ده‌لین: له وشه‌ی په‌ناگه هاتوه (الملجأ)، بنه‌چه‌که‌ی بریتیه له چپای به‌هیزو به‌رگریکه‌ر. یان به واتای باریکی قورس (الحمل الثقیل)، کۆیه‌که‌ی باره قورسه‌کانه. به واتای وزیر السلطان: وه‌زیری جینشین، به واتای شه‌و دیت که‌وا پشت به پاو بۆچوون وپیشنیاره‌کانی ده‌به‌ستری له کاروباری وولات، له کاری ته‌نگانه وه‌ک په‌ناگه‌یه. به واتای قورساییه (الثقل)، واته قورساییه جینشین ده‌خاته سه‌ره‌شانی خوی وجیبه‌جی ده‌کات، هه‌روه‌ها به واتای: هاوکاری کرد له کاره‌کانی توانای پیته‌خشی (أعانه وقواه).¹

برگه‌ی دووم: واتای زاراوویی

وه‌زیر له ده‌وله‌تی ئیسلامی: دووه‌مین پله‌ی به‌ری وولات له پوی به‌پۆه‌بردنه‌وه، پۆلیکی نقد کاریگه‌ریشی هه‌بووه له به‌پۆه‌بردنی کاروباری پامباری و کومه‌لایه‌تی و به‌پۆه‌برایه‌تی، له نقد کاتدا پۆلی زیاتر گتپاوه له خلیفه‌و جینشین، شه‌وش به‌هۆی بی‌هیزی خلیفه له پوی به‌پۆه‌بردنه‌وه، یان به‌هۆی که‌م ته‌مه‌نیوه بیت.²

به‌لام پله‌وپایه‌ی وه‌زیر له حکوماتی شه‌و سه‌رده‌مه، ناتوانی به‌بی پئنامه‌ی‌کانی سه‌ره‌ک وه‌زیران و سه‌ره‌کی وولات کار بکات، که‌واته ته‌نها بریتیه له پله‌یه‌کی به‌ری به‌پۆه‌بردنی کاروباری وولات و به‌س. خه‌لکانیک دادمه‌زیتری، که هه‌ندی لێهاتوویی و سیفاتی دیاری کراوی نیایی.

وه‌زاره‌تیش ده‌کری به‌دو به‌شی سه‌ره‌کی، وه‌زاره‌تی ده‌سه‌لات پندراو (وزارة التفویض)، وه‌زاره‌تی جبه‌جی کردن (التفویذ).

1- ابن منظور، لسان العرب، 15/284. والفیروزآبادی، القاموس المحیط، 2/159.

2- ظاهر قاسم، نظام الحكم في الشریعة والتاریخ، 1/409.

ۋە زارەتنى دەسلەت پىندراۋ: ئۇ ۋە زارەتتە يەكەۋا سەزۇك يەككە دىيارى دەكەت كەۋا كارەكانى بۇ پاپەرتى بە بىرەر ۋاقتى ئىپادىنى خۇي، دىيارى سەزۇك ۋاقتى بىر يارەكەي دەكەت.¹

ۋە زارەتنى جىبەجى كىردى: ئۇ ۋە يەكەي سەزۇك يەككە دەكەتتە نۆتەرى خۇي بۇ پاپەندىنى كارەكانى ۋاقت، بى ئۇ ۋە يەكەي سەزۇك دەسلەتتى سەزۇك ۋاقتى ھەيىت لە ھەمۇ بىر يارەكانى، ۋاقت ھەروەك نۆتەرتىكە لە نۆتەرتى سەزۇك ۋاقتى. ² ناكۆكەيەك ۋە گوتەيەكى ئۆز كەلە سەزۇك ۋاقتى ئافەرت ئۇ ۋە پۆستەيە لە ۋاقت، ۋە: ۋە زارەت ۋە سەزۇكەيەكى بە شىۋەيەكى بى مەزج ۋە مەزجدار. سى پاي جىۋاز ھەيە لە ۋە بارەيەۋە:

بەندى دووم: بەلگەي رېنگە نەدانى ئافەرت لە ۋە مەزجەرتى ئۇ ۋە پۆستە

لەلەن زانايانى مەزەبەكان مەزجى يەكەم بۇ ئۇ ۋە پۆستە بىر تەيە لەۋەي كەۋا لە پەلگەزى نۆتەرتىكە، ھەروەك چۇن لە جىتتىن ئۇ ۋە مەزجە ھەيۋە.

1- لە ئۇ ۋە يەكەي ۋە ھاتوۋە، كە پىتەمبەرى خۇا ³ ۋە مەزجەرتى: ((ئۇ ۋە نەتەيە سەزۇك ۋە نەيە كە پىتەمبەرى ئافەرت بىت)).

2- ئەگەر پىتەمبەرى ئافەرت بۇ نۆتەرتىكە بىت، ئۇ ۋە بە ھەمان پىتەمبەرى پەلە جىتتىن جىتتىن نەيە. ۋە زىرەش ۋەك نۆتەرتىكە خەلپەيە، ئۇ ۋە لە سەزۇك جىتتىن جىبەجى دەيىت لە سەزۇك ۋە زىرەش بە ھەمان شىۋە جىبەجى دەيىت. ³

3- ۋە زارەتتىش پىتەمبەرى بە پاي دىۋستە لەكەتتى بىر يارى كۆتەي، ھەروە ۋە پىتەمبەرى بە ھەمەت ۋە زىمەت ۋە تەۋەيەكى چاكى بە پىتەمبەرى ھەيە، ئۇ ۋە نەش لە ئافەرتتە كەمە بەدى دەكەرت.

1- الماوردي، علي بن محمد البصري، الأحكام السلطانية والولايات الدينية، ص 21.

2- الرئيس، محمد ضياء الدين، النظريات السياسية في الإسلام، ص 224.

3- الماوردي، الأحكام السلطانية، ص 27. والسيوطي، جلال الدين، عبد الرحمن بن أبي، حسن المحاضرة، 121/2.

4- وه‌رگرتنی شه‌و پښتانه له لایه‌ن نافرته‌ره پیچه‌وانه‌ی ه‌ردو نایه‌تی (القوامة والدرجة) یه.

5- نه‌بوونی دیارده‌ی وه‌رگرتنی شه‌و پښته‌یه له میژووی خه‌لافه‌ته‌کانی نیسلا‌می به درېزایی 1400 سال، به‌لکه‌یه‌کی میژووی یه بڼ جانیز نه‌بوونی.

6- که‌وتنه ناو ه‌ندی کږو کږبوونه‌وی وا، نه‌گه‌ری توش بوونی به ه‌ندی له گونا‌هو تاوان ده‌بیټ. وه‌ک ته‌وقه‌ کردن ولادانی سه‌رپش و ټیکه‌لاوی به‌رده‌وام.

7- له زځر بارو دځدا، شه‌و پله‌و پایانه‌ وا له نافرته‌ ده‌کات توشی له خڅبایی بوون وېشت گوی خستنی شه‌رک و فەرمانه‌کانی ماله‌وی بکات.

به‌ندی سینه‌م: رای زانایانی کون له‌سه‌ر پیگه‌دانی نافرته‌ بڼ وهرگرتنی شه‌و پښته

1- نیبن پوشدی قورټبی ده‌لی: نیمامی ته‌به‌ری ده‌لی: جانیزه نافرته‌ حوکم وهریگری به‌ شپوه‌یه‌کی ته‌واوی به‌ریلاو (مطلق - غیر مقید) بی مه‌رج وله ه‌موو کاروبار ټکیشدا.¹

2- نیبن حه‌زمی زامیری ده‌لی: جانیزه نافرته‌ حوکم وده‌سه‌لات وهریگری، به‌به‌لکه‌ی وهرگرتنی (شفا) کاروباری بازار له سه‌رده‌می نیمامی عومه‌ر.²

3- نیمامی قورټبی گوره‌ له کتیبی (الجامع لأحكام القرآن) ده‌لی: جانیزه نافرته‌ حوکم وهریگری به‌ شپوه‌یه‌کی ته‌واوی به‌ریلاوی بی مه‌رج.³

1- ابن رشد القرطبي، الحفيد: بداية المجتهد ونهاية المقتصد، 395/2.

2- ابن حزم الظاهري، المحلى، 429/9.

3- القرطبي، الجامع لأحكام القرآن، 183/13.

بہ نندی چوارم: پای زانیانی سہردم له سہر پنگہ دانی نافرہت بو و مرگرتنی نو و پلہ و پایانہ

ژمارہ یک له زانیانی سہردم، وک: موحمہد دروزہ¹، موحمہد مہدی الحجوی²، محمود شلتوت³، پایان له سہر شوہیہ کہوا جائیزہ نافرہت پلہی و وزیر (بہ و اتایہی سہردم) وہریگری۔ بہو بہ لگانہی خوارہ وہ:

برگہ یی کہم: بہ لگہی نایہ تہ کانی تورنن

1- نہر نایہ تہ نامازہ بہو بنہ مایہ دہکات، کہوا نثرینہ و مینہ لہیک نہفس و بہک سہر چارہ هاتوہ، کہواتہ بہ شتوہ ییکی گشتی بہکسانن. خوی گہورہ فرمویہ تی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَجَدَّوْا مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ النساء: 1.

خوی گہورہ فرمویہ تی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاهُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾ الحجرات: 13.

نوہو دوو نایہ تہ بہ لگن له سہر نوہی نافرہت تہواوی کہ سایہ تی نادرہ میزادیہ تی خوی مہیہ، واتہ مہمو مافیکی کہ پھیوہستہ بہ نادرہ میزادہ مہیہ تی و بیوی بریار دراوہ، مہروہک چوئن مہمو شہرک و فرمانی له سہرہ وک پیار، بہ مہمان شتوہ مہمو مافیکی مہیہ.⁴

1- دروزہ، محمد، المرأة في القرآن والسنة، ص 44-45.

2- الحجوی، محمد المہدی، المرأة في الشرع والقانون، ص 34، 83.

3- محمود شلتوت، القرآن والمرأة، ص 3. نقلًا عن الدكتور فؤاد عبد المنعم، المساواة في الإسلام، ص 195-197.

4- بنت الشاطی، عائشہ عبد الرحمن، المفہوم الإسلامي لتحرير المرأة، ص 2.

کچه کی شوعه یې، که توانی به ماوه یه کی که م موسی پیغه مبهړ ÷ پیناسه بکات به نه مین وبه هیز.

نه و نایه ته به لگه یه له سر بیر تیژی وزیر کی خوشکی موسی پیغه مبهړ ﷺ که توانی براکې دبریا بکات له و نه تگرزی تپی که وتبوو.

نه و به لگانه هموویان ناماژه به بیر تیژی، پیشنیارو بریار دروستی هه ندیک له نافر تان ده که ن، که واته توانای هه یه بق به شداری کردنی له به پتوه بردنی کاروباری به رزی ولات و وه رگرتنی پله و پایه کانی به رز.¹

برکې دووم: به لگې هه رموده کان

1- له په یمانی حوده بییه، پیغه مبهړی خوا ﷺ پرس وړاوتی به نوم سه له مه ﷺ کرد کاتی که کیشه دروست بوو له سر بواختنی چوونه ناو مه ککه و سه بربرنی قربانیه کان و سه رتاشین له و شویتنه ی که موسلمانان کان تیایدا په یمانی حوده بییه یان واژو کرد.²

2- په زامه ندی پیغه مبهړی خوا ﷺ له سر نه و په نادانه ی که نوم هانی کردبووی بق یه کیک له بی باوه په کان کاتی هه تحی مه ککه. پیغه مبهړی خوا ﷺ هه رموی نه وه ی تو په نات داوه نیمه ش په نای ده ده یین: ((قد أجرنا من أجرنا یا أم هانی)).³

3- سه رکردایه تی عایشه ﷺ بق نه و سوپایه ی که داوی خوینی نیمامی عوسمانی ﷺ ده کرد له و کومه له یاخی بووه ی که چوونه به سره، که توانای گفتوگو دانوساندن بکات، تاوه کو به لیها تووی خوی توانی ناگری ناژاوه و دوبه ره کی بکوژنیتته وه.⁴

1- دروزه، محمد، المرأة في القرآن والسنة، ص 44-45.

2- نه و بابه ته به دریژی باس کراوه له کتیبی (نافرته له میژودا- دانه) له داهاتوونکی نزیک.

3- نه و بابه ته به دریژی باس کراوه له کتیبی (نافرته له میژودا- دانه) له داهاتوونکی نزیک.

4- ابن الأثیر، عزالدین بن علی، الکامل فی التاریخ، 105/3. والطبري، تاریخ الأمم والملوک، 165/3.

4- له میژووی نیسلا میشتدا نمونه یی ژماره ییك له نافرده تمان هه یه كه پزستی سه رزگایه تی و سه ركرده یان وه رگرتووه و توانیویان بۆ ماوه ك كاروباری وولات به شیوه ییك كه په زامه ندی خه لكه كه یی تیا بووه به پتوه بیه ن، وه ك:

شجرة الدر - أم الخلیل الصالحية¹، كه هوكمړانی میسری كرد.² هه روه ها ضیفه بنت الملك العادل الأيوبي، كه هوكمړانی شاری حه له بی كرد بۆ ماوه ییك.³

4- نو هه رموده یی كه باسی ((ال نفلح)) ده كات شه وه تنها بۆ جینشینی یه، نه وه ك بۆ وه زیری، هه روه ها ده لئین تاییه ته به وه یی كه وا پتفه مبه ری خواوه⁴ پاشه پزۆ داماتووی بنه ماله یی کیسرای بۆ مان پوون كړیو ته وه وه ك هه والئیکي په نهانی.⁴

برگه یی سینهم: رای په سه ننگراو

به شداری نافرته له كاروباری پامیاری و به پتوه بردن- واته پزستی به رزه كانی وولات- زږد كه مه، له بهر نو هه یانیه یی خواوه وه:

1- چونكه نو كارانه پتویستی به نه زمون و پسپوړی وده هاو مه كړ، ده رونیكی فراوان، می شكیكی سارد، كه م هه لچوون، زږد جاریش پتویستی به ده رچوون هه یه له كه له سوپا بۆ ماوه ییكی دریز بۆ پوه یی پوهو بوونه وه و به رنگاریوونه وه. هه ندی جاریش پتویستی به فیل و هه لڅه له تاندن هه یه. نو سیفه تانه ش دووره له سروشتی

1- شجرة الدر أم خلیل الصالحية: له نه مېره ناوډاره كانی نیسلا مه، خیزانی صالح پاشا بوو، خواوه نی زیره كی و فیل یی زږد بوو، خیزخوونو چا كه كار بوو، نوای مردنی میژده كه یی، كوی هه وسه رده كه یی كوشت له بهر نه شپاوی له به پتوه بردنی وولات، خزی هوكمړانی وولاتی گرتنه ده ست له سالی 648 ك. هه رچه نده عزه دین بیك كاروباری به پتوه ده برد به لام نه یده توانی بی پرسی نو هه میچ كار كنه نجام بدات. كحالة، أعلام النساء، 286/2-287.

2- الكبیسی، أحمد، المرأة والسياسة في صدر الإسلام، ص 144-147.

3- ضیفه خاتون: خیزانی زامیر پاشای كوی سلاحه دینی نه یوی بوو، هوكمړانی حه له بی كرد پاش مردنی عه بدوله زیزی كوی، توانی 6 سان وولات به خیزو ییكی جوان به پتوه بیات، له سالی 640 ك كړچی دوا یی كرد. كحالة، أعلام النساء، 340/2. كحالة، المرأة في القديم والحديث، 1/234.

4- ابن حزم الظاهري، المحلى، 429/9.

ئافەرەت کە ناسراوە بە بەزەیی و سۆزۆ عاتیفە یەکی بەرز، دڵ نەرمی، زوو هەلچوون، هەروەها نەگونجاوە لە گەڵ ئەو گۆرانیکاریە زۆردە ی دیتە سەر بۆ پێژە ی هۆرمۆنەکانی لە کاتە جیا جیاکان (سالانە و مانگانە و بگرە هەفتانەش)، هەر ئەو گۆرانیکاریانەش وادەکات کە ئافەرەتان بە شێوە یەکی گشتی کەمتر توانای خۆپاڤی و بەردەوامی و ململانێ و پووبەپوو بوونە وە یان هەبێت.

2- بەشداری ئافەرەت لە و جۆرە کاریاریانە دا زۆریە ی کاتی بوو، تاوەکو هاسەرە کە ی لە سە فەر دە گ پێتە وە، یان تاوەکو کۆپە کە ی گە و دە دە بێت و جینگە ی باوکی دە گرێتە وە.

3- هەندێ جار ییش بە شداریە کە ی بە هۆی هاندان بوو لە لایە ن پیاویکە وە بۆ بە رزە وە ندیە کی خۆی، بە لام لە کۆتاییدا ئافەرەتە کە پە شیمانی خۆی دە رپێرە لە جۆرە بە شدار بوونە. لە لایە کی ترە وە دە بینێ زۆر سەرکە و توو بوو لە بە شداری کاری پەرە و دە و تە ندروستی و کۆمە لایە تی.

ئە و خۆایە ی شێوە و پووکار و پێکھاتە ی هەموو بوونە وە رێکی بە شێوە یەکی و خولقاندوو کە گونجاو بێت بۆ ئە و کارە ی پێی سپاردراوە لە ژبانی ئونیا دا، کارناسانی شی بۆ کرلو و پێگە و بە رنامە شی بۆ دارژنداوە. ئادە میزادیش - نێرو می - بە هە مان شێوە ی هەموو بوونە وە رەکانی تر پێکھاتە ی جە ستە یی و دە رونی گونجاوە لە گە ل ئە رک و فەرمانەکانی.

باسی چوارهم

قازی و قهزاوت

(القضاء)

به ندی یه کهم : واتای زمانی وزاراوییی قهزاوت

به ندی دووم : جانیز نیه نهو پوسته بدریته ناهرت

برگهی یه کهم : به لگهی نایه ته کان

برگهی دووم : به لگهی همرمودم کان

برگهی سینه م : به لگهی عهقی

به ندی سینه م : جانیزه نهو پوسته یه بدریته ناهرت

به ندی چوارهم : جانیزه نهو پله یه بدریته ناهرتان ته نها بو سنورمکانی خواو کوشته وه
نه بیت

به ندی پنجم : رای په سهند کراو

باسی چوارم: قازي و قهزاوت (القضاء)

به ندي يه کهم: واتاي زماني و زاراومبي قهزاوت

القضاء: هوکم، بریاری کوتایی هه موو کٚشه يه که. أصله القطع والفصل: بنچینه که ی له بنبری ویه کلارندنه و ی کٚشه کان هاتوه.¹
 القضاء: بهرگری کردنه له مافه زهوت کراوه کانی خه لک و بهرگری له و که سه یه مافی خوراه، وهرگرتنه و ی مافه که یه تی له و که سه ی که مافی خواربوه له کانی هاتنه بهردهم دادگا، بهمرجی بونی دادوهی و پاستی.²

به ندي دووم: جائیز نیه نهو پوسته بدرٚتته نافرته

زانایانی کون وهک نیعمای شافعی³ و مالیکی⁴ و حنبلی⁵ له گه ل نه و رایهن، بهم به لگانی خواره وه:

برگی يه کهم: به لگهی نایه ته کان

خوای گه ووه دمفهرمووی: ﴿الرَّجَالُ قَوَّامُونَ﴾ قهزاوت به شیکه له ولایهت، ولایهت وه نندیک له کاره گرنگه کان و مک ته لاق و جیهاد و نیکاح تاییه ته به پیاوان، بویه نهو پوسته ش بؤ نافرمتان نه گونجاوه.

﴿وَاللِّرَجَالِ عَلَيْهِنْ دَرَجَةٌ﴾: پیاوان پله یان بهرتره له نافرمتان له هه نندی بوارد، بویه نابیت نافرته قازیاتی پیاوان بکات.

1- ابن منظور، لسان العرب، 11/209. الفیروز آبادی، القاموس المحيط، 4/281.

2- الحموي، إیراهیم بن عبد الله، أدب القاضي، ص 54.

3- الماوردي، أدب القاضي، 1/625.

4- الدسوقي، محمد عرفة، حاشية على الشرح الكبير للدردير، 4/192.

5- ابن قدامة، المغني، 11/380.

برگهی دووم: به لنگهی فهرموددگان

قه زاوهت ولایهتی بچوکه، نه گهر ولایهت بق ئافرهت نه گونجاو بیت شهوا به هه مان پتوهر قه زاوهت وسهر کرده ی سوپاش نه گونجاوه بۆیان. هه ندی له زانا یان ده لێن: چونکه ئافرهت میزاجی گۆپاوه، هه لچوون و بپاری خێرایه، که واته پایه کانی په سه ندو جیگیر نیه، بۆیه بۆ کاری نیعمهت و ولایهت و قه زاوهت ناشیت.¹

له ئه بی بۆه یده ده گۆپنه وه، که پیغه مبه ری خوا فهرموویه تی ﷺ: ((قازیه کان سی کهن، به کیان له به هه شت، دوو انیان له دۆزه خ، شهوی له به هه شت (بپاویکه) پاستی وهقی ناسیوه و کاری پتده کات، شهوی تریان پاستی وهقی ناسیوه و خواری ده کاته وه، شهوی تریشیان قه زاوهت ده کات به بی شهوی زانیاری هه بی: ((القضاء ثلاثة واحد في الجنة، واثنان في النار، فأما الذي في الجنة فرجل عرف الحق ففضى به، ورجل عرف الحق وجار في الحكم فهو في النار، ورجل قضى الناس على جهل فهو في النار)).² شهو فهرمووده به به لگه به له سه ره شهوی قازی ده بی پیاو بیت.³

برگهی سێیه م: به لنگهی هه قلی

له به ره شهوی قه زاوهت وهك ولایهت وایه، که واته به هه مان پتوهری ولایهت شهو پۆسته بق ئافرهت ان جائیز نیه. ئه بن قودامه ده لی: له به ره شهوی له پیش قازی خه لگانی ناكوك ده وه ستن بق قه زاوهت، شهو جۆره شوین وکارانه ش پتویستی به پای دروست و ته وای هۆش و بیرو میزاج هه به له هه موو کاته کاند، شهو هه بق ئافرهت ان له بار نیه هه موو کات،

1- المناوي، عبد الرؤوف، فيض القدير شرح الجامع الصغير، 302/5.

2- سنن ابن ماجه الرقم: 2315، 34/2. و سنن أبي داود كتاب: القضاء، باب: فسي القاضي بخطي، حديث: 3556، 5/4.

3- الشوكاني، نيل الأوطار، 167/9.

هر بڼه پیغه مېرې خوا ﷺ وچینښینه کانی، چینښینه کانی تری دوی نه وای وپېشه وای ولایه ته کانی نیسلا میچ کات نافرته تیان له و پوښته په دانه ناوه. نه گهر جائیزیش بواپه نه و له زه مانیک شتی کمان به م شپوه په ده بیست.¹

به نلی سینه؛ جائیزه نه و پوښته بدریته نافرته تان

له سر نه و پاین کوا پوښتی قازی جائیزه بدریته نافرته بق هه مو جوړه قه زلوه تیک. خاوه نی تم پایش نه وانه: نیامی ته به ری²، نیبن حه زمی زامیری³، نیبن نه پازی شافیمی⁴، هه تتاب⁵. به م به لگانه ی خواره وه:

1- وه رگرتنی کاری حبسبه له لاین شیفاهو به لگیه له سر نه وه ی نافرته ده شیت قه زلوه وهریگری.

2- نه گهر قه توای نافرته دروست بیت، نه و به هه مان پتوهر قه زلوه ته که شی دروسته، چونکه مریجی قه توادان بوونی زانیاری ته واره ده رباری حوکه کانی شهرعی، به هه مان شپوه قه زلوه ته بنده به زانستی شهرعی، که واته گهر نافرته ته که زانستی شهرعی هه بوو ده توانی قه زلوه بکات.⁶

3- مه به ست له حوکم، جیبه جی کردنی فرمانه کانی خواجه، گوئی گرتن له گوته ی هه دیو لای به رامبه رو چاره سهری کیشه که یان، نه گهر نه و کاره به نافرته جیبه جی بکرت، نه و بقی جائیزه.⁷

1- ابن قدامة، المغنی، 380/11.

2- ابن رشد للقرطبي، بداية المجتهد، 395/2.

3- ابن الحزم للظاهري، المحلى، 429/9.

4- القرطبي، الجامع لأحكام القرآن، 183/13. وابن العربي، أحكام القرآن، 136/2.

5- الخطاب، شرح مختصر خليل، 1887/6.

6- للقرطبي، للجامع لأحكام القرآن، 183/13. وابن العربي، أحكام القرآن، 136/2.

7- للقرطبي، للجامع لأحكام القرآن، 183/13. وابن العربي، أحكام القرآن، 136/2.

4- نهو فەرمووده ی باسی نهوه دهکات کهوا هەر نەتەوێهێک سەرێکەکی ئافەرت بێت سەرکەوتوو نیه، نهوه تەنها بۆ ئیعامەتی گەورەیه واتە جێنشین (خەلیفە) نهوهک بۆ قەزاوێت ووهزارەت وحبیسە.

بەندێ چوارەم؛ جائیزە نهو پۆستەیه بەدرێتە ئافەرتان تەنها بۆ سنوورەکانی خواو کوشتنەوه نەبێت (الحدود والقصاص)

نهو پای حەنەفیەکانە که دەلێن ئافەرت دەتوانن قەزاوێت بکات لە هەموو کاروبارەکاندا تەنها سنوورەکان وکوشتنەوه نەبێت، چونکە شایەتی دانیان لە هەموو شتەکان وەرگیراوه تەنها لە سنوورەکان وکوشتنەوه نەبێ، بە هەمان پێوەر قەزاوێتیشیان وەرگیراوه.¹

1- حوکمی قەزاوێت لە حوکمی شایەتیەوه هەلێنجرأوه، هەردووکیان لە دەروازە ی ولایەت دان، بۆیه نهوێ بۆ شاهیدی گونجاو بێت بۆ قەزاوێتیش گونجاوه.

2- چونکە شایەتی ئافەرتان لە سنوورەکان وکوشتنەوه وەرناگیرێ، بۆیه لهو بوارانەش قەزاوێتیان لێ وەرناگیرێ.

لهو راپانهی که له سەرەوه باسمان کردن بۆمان پەوێن بۆوه کهوا قەزاوێت کردنی ئافەرت بابەتیکی ئیجتەهادیه، چونکە هیچ بەلگەیهکی قورئان وسوننهتی پاستەوئق نیه دەربارە ی جائیز بوونی یان پێگه پێنەدانی.

1- المرغینانی، الهدایة، 101/3-107. وابن العابدین، رد المحتار، 356/4. وابن الهمام، کمال الدین، فتح القدر علی الهدایة شرح بدایة المبتدی للمرغینانی، ومعه شرح العنایة للابیرتی، وحاشیة سعدي أفندي، 485/5.

به ندی پینجه م: رای په سهند کړاو (الترجیح)

پیاو شیاو تره بڼ پوښته ی قه زاوۀ چونکه زانایان نه و مرج وسیفه تانه یان داناوۀ بڼ قازی.

1- پتویسته قازی شاره زایه کی ته وای ه بڼ له سرچاوۀ و بڼه ماګانی ته شریعی نیسلا می، توانای ه لجاندن وده رهیتانی حوکمی ه بڼ، له به لګه هیتانه وه و شیکردنه وه دهستی بالای ه بڼ، تاوه کو بتوانی به ناسانی پافه ی حوکمه کان بکات و حوکمی دروستیش بدات.¹

2- دهره ونه کی چه سپاو نه کړپړاو، دلټکی فراوانی تونو پته و، ه لنه چوون، خیرا بپیار نه دان.

نه و دور خاله که م جاری وا هیه له ثافره تاندا هیه بڼه بڼ قه زاوۀ که متر گونجاون. نه گره ه ندی له و سیفه تانه شی تیابی نه و بیګومان ناتوانی نه رکه کی به شیوه یه کی زور سرکه وتو نه نجام بدات، چونکه سیفه ته کانی خالی دوهم له خورسکه وه له ثافره تاندا که مه.

1 — الخصاف، أدب القاضي، ص 29. والمودودي، القانون الإسلامي والنسب، ص 24-30. والنهبان، محمد قاروق، نظام الحكم في الإسلام، ص 628.

باسى پىنجەم

كارى بازار

(الحسبة والمحاسب)

بەندى يەككەم : واتا زمانى وزاراۋىيى

بەندى دوۋوم : جانئىزە ئافرىت ئەو پۈستەيە ومرىگرى

بەندى سىيەم : جانئىز نىيە ئافرىت ئەو پۈستەيە ومرىگرى

بەندى چوارم : پاى پەسەند

باسي پينجه م: کاري بازار (الحسبه والمحتسب)

به ندي يه که م: واتا زماني وزارتو يي

يه که م: واتا زماني

- 1- به واتا جواني وياشي به رنامه و ته گير ديت. ليره به واتا پاداشي ماندو بوون نايه، به لکو به واتا پوخته يي کاروبار ديت. المحتسب: موخته سيپ، نه و که سه يه که پوستي ريکخستني کاري بازار ده گرته نه ستوي خوي. 1
- 2- به واتا ناپه زايي ده رپين له کاري خراپه (احتسب عليه، يعني انکر عليه قبيح عمله). 2

دووم: واتا زار او يي

- فهرمان کردن به چاکه نه گره مابوو، ريگه گرتن له خراپه نه گره بلابووه له ناو کره لکه. 3
- زاناياني سرده م وا پينا سه يان کردووه: بريته له چاو ديري کردني کره لکه له لايه نه ده رگايه کي به پيوه به رايه تي حکومي، به مه به ستي چاکسازي و گيرپانه و ه يان بق چاکه کاري و دور که و تنه و ه يان له و کارانه ي که زيانی ه يه بق خويان له زير پوشنايي ه ندي بته ماو ده ستوري نيسلامي. 4

به ندي دووم: جائيزه نافرته نه و پوسته يه و ريري

- نه و زانايانه ي که پا يان وايه جائيزه نافرته نه و پوسته يه و ريري نه مانه ن: 5
- نئين حه زمي زاهيري و نيمامي ته به ري و ه نديکي تر.

1 - ابن منظور، لسان العرب، 3/166.

2 - الفيروز آبادي، القاموس المحيط، 1/55. الزبيدي، تاج العروس من جواهر القاموس، 312/1.

3 - الماوردي، الأحكام السلطانية، ص 24.

4 - عبد العزيز محمد، نظام الحسبة في الإسلام، ص 16.

5 - ابن حزم الظاهري، المحلى، 9/429. وابن رشد القرطبي، بداية المجتهد، 2/395.

خوای گوردہ فرمانی بہ ٹیمہ کردوہ - نیرو می - کہوا فرمان بہ چاکہ بکہین و پنگہش لہ خرابہ بگرین، کہواتہ وہرگرتنی کاری حیسبہ بق ہرردوہ پرگہز جائیزہ بہو بہلگانہ:

- 1- ہرودک ساتوہ لہ وہرگرتنی شیفا بق پؤستی حیسبہ لہ سہردہمی خہلافہتی ٹیمامی عومہ ﷺ، ہرئو بہلگہیہ وای لہ زانایان کردوہ کہوا مہرجی نیرتہ ہلگرن لہو جوردہ پؤست و پلہو پایانہ¹.
- 2- ہرمورئو بہلگانہی کہوا پنگہ دہدہن بہ ٹافرت پلہی قازاوہت وہریگری، ہرہمان بہلگہ دروستہ بق وہرگرتنی پلہی حیسبہ.

بہندی سینہم: جائیز نیہ ٹافرت نہو پؤستہ وہریگری

ژمارہیک لہ زانایان لہسہرئو پایان کہوا جائیز نیہ ٹافرت پؤستی حیسبہ وہرگری لہسہر پیوہری جائیز نہبوونی پؤستی قہزاوہت. لہو زانایانہ ٹیبینی عہربی² و قورتبی.

- 1- حیسبہ جؤرتیکہ لہ ولایت، بؤیہ جائیز نیہ.
- 2- ٹیبینی عہربی³ و قورتبی⁴ دہلین: ئو پلہی کہ گواہہ دراوہتہ شیفا بق بہرپوہبردنی کاروباری حیسبہ لہ بازاری مہدینہ ہیچ بنہمایہکی میژوویی وزانستنی نیہ بہلگو ہلہہستراوہ.

3- چؤن ٹیمامی عومہ ﷺ ٹافرتیک لہو پؤستہیہ دادہنی، کہوا بہردہوام بجیتہ بازارو تیکہلاوی خاوہن دوکانہکان بیت کہ ہرہرموویان پیاوہوون، چؤن

1- الماوردی، الأحکام السلطانیة، ص228.

2- ابن العربی: القاضی ابوبکر محمد بن عبد اللہ الأشجیلی المالکی. زاناوہلیمہت وہقہوہ موچتہمید بوہ، لہ زانا بہرژہکانی مہزہمی مالیکہ، قازی ٹہشبیلیہ بوہ، کتیبی نڈی ہہیہ، لہوانہ: عارضۃ الأخوذی شرح الترمذی، أحکام القرآن. لہ سالی 543ک وہفانی کردوہ. مسیر أعلام النبلاء، 197/20. والزرکلی، الأعلام، 106/7.

3- ابن العربی، ابوبکر، أحکام القرآن، 144/3

4- القزطبی، الجامع لأحکام القرآن، 183/3.

نښه شته باور په دې کړنې له لايې نه و که سړه بېرېار بدرت کې خوی خاوه نې
 بېړۍ کې خود اېښېنې بڼه، که نيمامي عومره ﷺ.

به نښې چوارم: پای په سښد

لای خوموه نه و پای په سښد ده کم که و ده لې جانيز نيه ثافره نه و پوښته
 ودرېگرې له بهر نه و هڅيانه ی خواره وه:

1- نه بوونی ثايت و فېرموده يک که و به پاسته و خنځر ناماژ به و جوړه
 به شدار په بکات.

2- کارې حېسبه پټويستی به چوونه دهر وه و تېکه لاو بوونېکې زځر هيه،
 نه مهش کار ده کاته سهر ټرک و فېرمانې مال و پېر و درده ی مندال و که و تنه ناو
 تېکه لاوی گوناو تاوان.

3- موخته سېب له گېل ژماره يکې زځر له خه لکانې بازار مامه له ده کات،
 چاودېرې کزگا و کارگه کان و چوونيه تي دابهش کردن و فروشتني کالو که لويه لي بازار
 ده کات، له زځر باردا پټويست به ټاگدار کردن و ده بانگ کردن و سزادانېش ده کات،
 له وانه هه نډېک سهر پټېچې کاران بنډر درېته دادگا بڼ سزادان و به نډ کردن. نه و
 کارانهش پټويستی به هيمهت و عه زيمهت و متعانه به خځوون و هيزو بازووی توند
 هيه، که نه وانهش له گېل سروشت و پېکها ته ناسک و نه رم و سځزو به زه يي ثافره
 ناوه شېته وه.¹

1- لېباچوري، جمال محمد، المرأة في الفكر الإسلامي، 209/2.

باسمى شەشەم

پاي نووسەر دەربارى وەرگرتنى ئافرىت بۇ ئەو جۇرە پۇستانە

بەندى يەكەم : وەلامى ئەواندى ئەسەر ئەو رايەن كەوا جانئىزە ئافرىتەن پۇستانە
بەرزى وولات بگرنە ئەستۇ بە پىشت بەستان بە ژمارە يەك ئە ئايەتى پىرۇز

بەندى دووم : بەنگە زانستى ئە سەر ئەومى كە ئافرىت گونجاو نىن بۇ ئەو پۇستانە
چونكە ئە خۇرسكەو خاوەنى ئەو سىفەتەن

بەندى سىيەم : پىوان شىاو ترى بۇ ئەو پۇستانە چونكە ئە خۇرسكەو خاوەنى ئەو
سىفەتەن

بەندى چوارم : ھەندى ھۆكارى ترى كارىگەر ئەسەر بەشارى ئافرىت ئە پۇستە بالاكانى
دەولەت

بەندى پىنچەم : پوختە پەسەند كراو

بېگومان زږدې نه و کومه لکه یانې له و ناوچه ژباړن کومه لکه په کې جهنگی بوون،
 واته زږدې یان له نټوان خویاندا ناکوکیان هه بووه له سره به رڼه ورنډیه کان، هه روه
 ناگادارن که واکړنګترین و له پېشه ورنه ترین کاروباری پامباری وولاتانی نه و کات
 بریتی بوو له چوڼیه تی خوپاراستن یان به رګری کردن له خاک ونیشتان، یان هیرش
 بردن وداګر کردن، هه روه به ناشکرا دیار ده که ویت له کاتی خویندنه وده می ژوروی
 شارستانیته ته کانی کون وناوه راست وېګره شارستانیته و نیمپراتوریته نوټیکانیش.
 هه روه مملانی نټوان شارستانیته می سؤمیری و ناشوری ونه که دی ویا بلې ومیدی،
 دواتر مملانی نټوان فارس وپرمه کان، تاوه کو سره له دانی ناپنی نیسلام و
 مملانی نټوان سه فویه کان و عوسمانیه کان، هه روه ها مملانی نټوانی وولاتانی
 نه ورپی وه لګیرسانی جهنگی په که م و دووه می جیهانی. له سره ده می شارستانیته
 کونه کان له کاتی جهنگدا ته نها پږی که سانی نازو به توانا دیار بوو نه وانیش به بی
 دوو دلې هر هه موویان له پره گزی نټرینه بوون، چونکه به هوی هیزی بازویان
 ده یان توانی په وپوهی شه پره کان بګوڼن بؤ به رڼه ورنډی وولاته که یان، له و
 سره ده مانده ا نافرته هیچ پږلیکی نه بوو، بګره له هه ندی کات و شوتندا هر
 که سایه تی وناویشی نه بوو. له زږدې کومه لکه کانی نه و سره ده مه نافرته هر
 وه ک سیټه ری پیاو و ابوو، ببوو به نامیرک به ده ست پیاو، ته نها بؤ پابواردن به کار
 ده هینرا، به بی هیچ هویه کیش ده ستی لټبه رده درا یان سزا ده درا، زږد جاریش
 تومه تی بؤ هه لده به ستراو ده کوژدا. هه روه په یکه ریکی بی گیان و ابوو، نه چالاکی
 هه بوو نه پږی کومه لایه تی، هر به کیک نه گره هر ده م ژبانی له مترسی دابی چون
 ده توانی پږی نیجایی بیینی، یان بتوانی داوای مافه کانی خوی بکات، چنه د
 نمونه په کی که م نه بیت به درژی می ژورو نه گینا نافرته تان هر ناویان نه بووه، نه و
 نمونه که م وده گمه نانه ش نابنه به لکه ی به شداری نافرته له ژبانی کومه لکه به
 شیوه په کی به رچاو.

نه گره بیت وپاسی نافرته تانی کومه لکه کانی کون بکه یین پېش هاتنی نیسلام، به
 راستی و به پاشکوی ده بینین هه روه ک گیانه وهر مامه له ی له گه ل کراوه، به لام

نیره جینگو شوپنی نهو باسه نیه.¹

شهریه تی نیسلام پزنی له نافرته ناوه و په کسانې کردوه له گه ل پیاوان له
هوی مرقایه تی په وه، مافه کانی که سایه تی وژیانی کومه لایه تی پیداو، نه رک
و فرمانی دیاری کراوه، له یه که نه فس دروستکراوه و ته اوکاری پیاوه، له سزاو
پاداشتییدا په کسان، که سیان له وی تریان گه ورته تر نیه لای خوا ته نها به خوا
په رستی نه بی.²

**به ندی په گم؛ وه لای نه وانه ی له سهر نهو رایه ن که وا جائیزه نافرته تان
پوښته کانی بالای وولات بگرته نه ستو به پشت به ستان به ژماریه که له
نایه تی پیروز.**

ه ندی نایه تی پیروز یاسی چهند نافرته تیکی به پزنی ناودار ده کات که
توانیوانه له ه ندی باری تاییه تدا پوی کاریگر بگچین.

1- ه اتنی ناوی نهو نافرته تانه، یان ناماژه پیکردنیان به واتای نهو دیت که وا
خوای گه وره پزنی هیه بق نافرته، سه پاندنی مرقایه تی نافرته ته و لای خوای
گه وره، ناوی وون نابیت وپاداشی هیه که ر کاری چاک نه نجام بدات. چونکه له
ه ندی مه زه ب وکومه لکه نافرته هر به ناده میزاد نه ده ژمیردرا.

2- خوای گه وره بزمان پوون ده کات وه وپیمان پاده گه یه نی که وا نافرته تیش که
پیکه اتوه له جه ستو د هرون و خاوه ن هوش ویر، له توانای دا هیه له ه ندی
کات و شوپنی تاییه ت کاری سه رکردایه تی و پیشه وای کومه لکه بگریته نه ستو، به
تاییه تی پاش پلویژکردن به پیاوانی خاوه ن نه زمونی پامیاری، هه روه که خوای
گه وره له قورثانی پیروز بزمانی باس کردوه. هه روه ها ه ندی نافرته توانای

1 - نهو باهته به درزی باس ده که ین له کتیبی (نافرته له میثوودا - دان) له دها توویکی نریک (ان شاء الله).

2- باسی مافی نافرته له نیسلامدا به درزی ده که ین له کتیبی (نافرته له میثوودا - دان) له دها توویکی نریک (ان شاء الله).

نډه یی هه په که وا به رنامه یی وا دابړیځی که به هوییه وه بتوانی خیزان وکه سوکاری ده ریا ز بکات له ته نگړه په ک که تیی که وتوون، هه روه که له باسی خوشکی موسا پیغه مبر عليه السلام هاتوه، هه روه ها هه ندیک ثافره ت به بیر تیځی خوی ده توانی پتشنیاری راست ودروست پتشنکه ش بکات بق نډه یی خه لکان له سهری بریون و تیاپدا سوود مه ند بن، هه روه که له چیروکی که په که یی شوعه یب دا هاتوه. به لام نډه یی پووداوانه که پوویانداده له کومه لکه کانی پیش هاتنی نایینی نیسلام، ژماره یی نډه یی جوړه به شداریه نذر که مه، نایا نډه یی به لکه یی شه رین بق نډه یی ثافره تان بینه پیښه و او سه رکرده یی نوومه ت له کومه لکه کانی نیسلامی، هه روه که هندی له زانایان وه که به لکه ده به پتینه وه.

نډه گر هه ریه کیک له و چیروکانه به ووردی شی بکه پینه وه، نډه و نډه و اتایه ناگه یه نی که وا بق ثافره ت جائیزه وه که پیاو له هه موو کات وشوینه کدا پیښه وایه تی و سه رکرده یی ولات بگرته ده ست، ته نانه ت نډه و ش ناگه یه نی که وا ثافره تان له دهره و یی مال له ناو پیاوان کار بکه ن. بق نمونه چیروکی که په کانی شوعه یب به ووردی شی ده که پینه وه تاوه کو بزاین و اتای چی ده که پینه یی.

1- موسا پیغه مبر عليه السلام، سهری سوورما له و دوو ثافره ته له ناو نډه و هه موو شوانه به هیزانه یی که هاتوون بق ثاودانی مه په کانپان، چونکه نډه و کاره هیزو توانای ده ویت، ململانی ویا لدان و به ربه ره کانی ده ویت. هه ر بویه هه رموی: (مَا خَطْبُكُمْ)، واته کیشه که تان و موسیبه ته که تان چی یه ؟ که واته نډه و کاره له به ر قورسیه که یی بق ثافره تان، موسی عليه السلام نډه و کاره یی به کیشه و موسیبه تی ناوی برد.

2- هه ردو که ژیرو پاکه که زانپان که وا که وتونه ته ناو کیشه، بویه به په له وه لایمان داوه ووتیان نیمه ناچینه ناو پیاوان و مه په کانپان ناو ناده یی ناوه کو نډه و نډه یی. که واته نډه و نډه و ناچاری هاتوون بق نډه و کاره، ناچینه ناو کیشه و تیکه ل بوون، بویه چاوه پی ده که ن تاوه کو هه موو شوانه کان ده پتین نینجا نډه و نډه و مه په کانپان ناو ده دهن ﴿لَا تَسْقِي حَتَّى يُصْدِرَ الزَّكَاةَ﴾.

3- ہر وہ ما خویان ہوی ہاتنہ دہرہ وہ کہ یان پوون کردہ وہ، نہ ویش نہ وہ یہ کہ باوکیان پیرہ وکسیان نیہ بۆیہ ہاتوونہ تہ دہرہ وہ بۆ نہ و کارہ۔ کہ واتہ ہاتنہ دہرہ وہی شافرت بۆ کارکردن تہ نہا لہ بہر پیویستیہ کی زۆر گرنگہ، نہ بوونی کہ سیتی ترہ کہ نہ و کارہ نہ انجام بدات، یان کارہ کہ بہ و نہ بیت ناکرتت ﴿وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ﴾۔

4- لہ کانی گہ پانہ وہ یان بۆ مالہ وہ لہ گہ ل پیاویتی نہ ناسراو، دہ بینین زۆر بہ حہ یو شہرم پنگہ یان گرتہ بہر، ہست بہ دہنگی قاچہ کانیاں نہ دہ کرا۔ ہرکاتیش یہ کیان قسہی دہ کرد، زۆر بہ کورتی وپر مانایی قسہ کانی نہ واد دہ کردو دریزہی پینہ دہدا ﴿تَتَشَى عَلَى أَسْتَحْيَاو﴾۔

5- نہ وہی گرنگیشہ نہ و شافرتہ ہر لہ سہرہ تائی چیرۆک کہ تاوہ کو کوتایی لہ گہ ل خوشکی خوی دابوو، بہ تہ نہا نہ بوو۔

نیمہ ش دہ پرسین ثایا شافرتانی سہرہ دم دہ توانن وہ کچہ کہ ی شوعہ یب ہہ لہ سوکوت بگن؟ ثایا پیاوانی سہرہ دم ہہ موو وہ موسا پتقہ مہرن لکھ، لہ وپیز گرتن ولہ پاکی، پیاوچاکی، ہیزو توانا، ہستی ہاوکاری کردن؟ لہ گہ ل نہ و ہہ موو ہۆکارہ نیجا بیانہ ش بہ تہ نہا لہ مال دہرنہ چوون، نہ چوونہ ناو کیشہ و ململانی وتیکہ لاوی ناو پیاووان نہ بوون۔

کہ واتہ نہ و ثایہ تانہ بہ لگن لہ سہر نہ وہی کہ و بۆ شافرتی موسلمان نیہ دہرچوون بۆ دہرہ وہی مال تہ نہا بۆ کاریکی زۆر پیویستی وبہ ناچاری نہ بیت، لہ گہ ل پیرہ وکردنی ہہ موو مہرجہ کانی چوونہ دہرہ وہی شافرت، ہر وہ ک باسماں کردن^۱، ہہ موو نہ و خالانہ بہ لگن لہ سہر نہ وہی کاری سہر کردایہ تی وپیشہ وایہ تی و ناسان نیہ بۆ شافرتان ہر وہ ک ہندی کہ س گروانی بۆ دہ بن۔

شینخ موحمہ مد نہ و زہرہ دولتی: پیادہ کردنی ہوکہ کانی ثاینہ کانی پیش ئیسلام پیرہ سستہ بہ وہی ثایا نہ و ہوکہ پالپشت کراوہ بہ ہوکہ کانی ناو

شهریعتی نیسلام، نه ګر نه و پالېشتهی نه بو نه و او حکمی ناپه ګانی تر ګاری پی ناکریت له ناو ناپنی نیسلام.¹

به ندي دووم: به لګه ی زانستی له سر نه و دی که نافرته به گشتی گونجاو نین بؤ نه و پوستانه چونکه له خورسکه وه خاوه نی نه و سیفه تانه:

1- له لیټکلینه وه یک که لوریا و روبین (Lurian & Rubin) له سالی 1974 کردیان بؤیان دهرکوت که و میتینه به م سیفه ته بؤ ماوه یانه ناسراوه: ناسک، نهرم ونیان، هستیار، پوکار ئاسوده.²

2- ګرپانکار به فسیق لوریه کان وهرمونیبه ګانی که توشی نافرته ده بن- سالانه مانګانو بګره هفتانه ش- و له نافرته ده کات که و میزاج ګرپاو بی، له باری لاسه نګی جهستی وده روئیدا بژیت له هندی که کاته ګانی ژياندا.

3- دوماخ له دوو نیوه پیکهاتوه وه رلایه کیشیان کاروه رمانی جیاوازه، نیوه ی چه پ بهرپرسیاره له بیرګرډنه وه ی عقلانی (التفكير العقلاني)، وه: لوجیک وګونجاوی (المنطق)، راستی ودروستی (الصواب)، که یشتنه دهرته نجام (الاستنتاج)، شی ګرډنه وه (التحليل). به لام نیوه ی لای راست په یوه ندي داره به هستی سقزو به زه یی (المشاعر العاطفی)، وه: زانسته ګاتی بینین (المعلومات البصرية)، هست ګرډن به هسته جیا جیا ګان (الإدراك الحسي)، هست بزویڼ به رامبر شته شاراوه کان (الحدس)، نه ندیشه (الخیال). هره وک دهرته و توه که و نیوه ی چه پ له پیاوان پيشکه و توتره، به لام هردو نیوه په ګسان وهاوسه نګن له نافرته تان، هریویه هیزی شیکرډنه وه و لوجیک و به نه نجام ګه یشتن له نافرته تان که متره له پیاوان.³

1- أبو زهرة، محمد، أصول الفقه، ص 73.

2- Rital.A et al. Hilgard introduction to Psychology. P: 97.

3- الخشت، محمد عثمان، وليس الذكر كالأنثى، ص 60-62. والقصا، الفروق، ص 151.

4- ئافههت ده توانیته ههردوو لا مێشکی له یهك كاتدا به كاربهێنی و كارهكانی لێك گری بدهات و بهیهكهوهیان بهسهستهوه بهی ئهوهی هیچ ماندوو بوون و ووزه بهفهرق دانی نیا بێ. له لایه نه باش و پۆزه تیفهكانی ئه تایبه تهندهیه ئهوهیه كهوا ئافههت توانای ئه نجامدانی چهند كاریکی ههیه له یهك كاتدا، بۆ نمونه كاتی ههلهچوون و ئاژاوه دا دهبینن دهگری و جوین دهدهات و پارێزگاری و بهرگری له خۆشی دهكات له یهك كاتدا. بهلام لایه نه سهلبی و نیگهتیفی ئهم دیاردیه ئهوهیه ئۆر جار له ناوهراستی پێگه خۆی لهبهر دهچیت و وون دهبیته و نازانی بهتهولوهتی ویهقینی چی بوویداوه. ههه له بهر ئه وهیه وهندێ هۆكاری تری دهرونی وای كردوه ههندێ له زانایان شایهیدی دوو ئافههت به شایهیدی یهك پیاو بپار بدهن له ههندێ بارو بۆخی تایبهتدا وهك سنوورهكان و سزاكان و مامهلهی مالی، یان نهگونجین بۆ كاری پامباری و سهركردهیهتی وولات و سوپا.¹

5- ئه و پشویه جهستهیی و دهرونییهی توشی ئافههت دهبیته كاتی بێ نویژی و سك پری و زهستانی، ئهگەر كۆبكریتهوه لهگهڵ ماندوو بوونی جهستهیی و دهرونی كاری پۆسته بهرزهكانی وولات، دهتوانین بڵێن به ههردووکیان زیانی ئۆر به خۆی و كۆرپهكه و خیزانهكه دهدهات، لهوانه شه بێ بهشی بگات له سۆزی دایكایهتی و نهركی هاوسهریتی.²

6- ههروهك باسمان كرد كاری قورس و پاهێنان و مهشقی سهربازی و وهزرشی توندو تیز كاریگهری ئۆر نیگهتیفانهی ههیه له سهه ئافههت بهگشتی و له سهه ئافههتی سك پڕ به تایبهتی.

7- كاتیك ئافههت توشی ئیش و ئازاریك دهبیته وا به ئاسانی له یادی ناچیت، ههركاتیكیش ئه و ئازاره ی بیر بکهوێتهوه دووباره ئازاری پیدهگاتهوه، هۆكاری تهنها بۆ پزگار بوون له و كێشهیه ئهوهیه كه ماوهی بدریتی ئۆر به وردی و به

1- القصاب، عبد اللطيف ياسين، الفروق، ص 164-180.

2- Kenneth. Principle of Endocrinology, P: 71,804

دریژی و به قولی باسی هم پووداوه بکات که نازاری پی گه یاندووه، به تاییه تی لای یه کیکی خوشه ویست و دلسوز بوی، نه‌گر هم کاره نه‌کات نه‌وه نه‌و یاده هر به هلواسراوی له‌ناو ناخی دهرونیوه ده‌مین پیاله‌په‌ستق ده‌خاته سهردل و سنگی و له‌وانه‌په توشی هم و په‌ژاره‌ی دریژخایه‌نی بکات. به‌لام‌گر بواوی درا هم پووداوه باس بکات نه‌و پیاله‌په‌ستویه دهرونیو نامین و به‌تال ده‌بیتنه‌وه.¹ نه‌و سیفته‌ش له‌که‌سانیکی سهرکرده ناوه‌شیتنه‌وه، چونکه زریه‌ی کاره‌کانی سهرکرده نیش و نازاری تیاپه.

8- هه‌روه‌ک لای که‌س شاراوه نیه که‌وا زلر گووتن و گیرانه‌وه‌ی هه‌مو نه‌و شتانه‌ی ده‌بینری و ده‌بیستری په‌سند نیه به‌تاییه‌تی بۆ که‌سیکی سهرکرده، وه‌زیر، قازی چونکه نه‌وه ده‌بیتنه هژی بلآو بوونه‌وه‌ی نه‌تینه‌کانی ده‌ولت و وه‌زاره‌ت وقه‌زاو دادگاو به‌ریا بوونی کیشه‌ی پامیاری وکومه‌لایه‌تی.

9- کاتی پوودانی کیشه‌و پوه‌په‌پو بوونه‌وه، ئافره‌ت وه‌لامدانه‌وه‌که‌ی له‌ شیوه‌ی قسه‌ پی ووتنه، به‌هژی زالبوونی ناوه‌ندی قسه‌کردن و زمان له‌ ئافره‌تان، هه‌روه‌ها نه‌و پیاله‌په‌ستویه دهرونیوه‌ی که له‌ ناخ و دهرونیوه‌تی دهری ده‌بهری به‌ شیوه‌ی قسه‌ پی گووتن، هه‌روه‌ها ئافره‌ت له‌و بارانه‌دا مه‌یل و ناره‌زووی به‌لای خق به‌ده‌سته‌وه‌دانه، نه‌وه‌ک به‌ره‌نگاری و مملاتی، به‌هژی بوونی سبفه‌تی هیمکه‌ره‌وه له‌ هومونه‌کانی مینه‌ ئیسترجین و پرۆجیسترون.²

10- ئافره‌تان هر له‌ پیکهاته‌ی عه‌قلیانه‌وه ناسراون به‌ سیمه‌تی قه‌بولکردن و قایل بوون (سمة التقبلیة)، به‌ شیوه‌یه‌ک نه‌وان به‌لایه‌نی وه‌رگرتنی زانیاری و زانست، هه‌روه‌ها به‌لایه‌نی شیوه‌سازی و پیکه‌تانداندا ده‌پۆن (التشکیل و التکوین)، نه‌وه‌ک کاریگه‌ری کردنه سهر‌خه‌لک و خق سه‌پاندن.

1- القصاب، عبد اللطیف یاسین، الفروق بین الذکر والأنثی، ص 203.

2- القصاب، عبد اللطیف یاسین، الفروق بین الذکر والأنثی، ص 201.

به ندى سينه؛ پياوان شياو ترن بؤ نهو پوستانه چونكه له خوړسكه وه خواهني نهو سيفه تانهن

1- نيوهى چه پى ميښك كه بهرپرسياره له بيركړنه وهى عهقلانى، وهك: لوجيك وگونجاوى، پاستى ودروستى، گه يشتنه دهرنه نجام، شى كړنه وه له پياوان به ميتره له وهى نافرته تان.

2- نيرينه به م سيفه ته بؤ ماوه يانه ناسراوه: توندو پهق، زېر، به ميتر، گه وړه له بارستو كښ وېوگارى دهره وه، ناره زوى خو سه پاندى، ده سلات گرته ده ست، ناره زو به لاي كارى پاميارى، كار كړنه سر خهك وسهرنج پاكښانى خه لكاني تر.

3- هه وړه ها ده بينين كه وا نيرينهى گه نج وپياوان كه بواړى ميكانيكى و ليخوړينى ئو تو موبيل و تواناى بيركارى و ديزاينى ته لارو تاقير كړنه وه كانى بينينى ندر له پيش نافرته تان، به گشتى نيرينه ده ستى گرتو وه به سر ندره يى بواره كانى زانستى و داهيتان و فله سغه، هه ره ندره يى بليمه ته كان (العبارة) له په گه زى نيرينه، چونكه ندره يى چالاكى نيرينه به گشتى جوله و داهيتانه.¹

3- بهرهم هيتان وپه كار هيتانى ووزه له خانه كانى له شى نيرينه زياتره له ميينه له منداليه وه تاوه كو ته مهنى پيرى، دل و سیه كان وپيرى خوئين وپه كار هيتان و سوتانى ئو كسجينى زياتره له ميينه، هه ريويه ش ژيانى نيرينه چوست وچالاكى وپه رهم هيتانى زياتر پيوه دياره له گشت قوناغه كانى ژيان، نه وه موو ميكانيزمه ش به هوى هورمونى تيستوسترونه.

4- پيرژهى هورمونى تيستوسترون له پياوان 10 هيندهى نافرته تانه، هه ريويه ش تواناى جه سته يى وبارسته يى ماسولكه، ليها توپى، تواناى جوله و جوړنه تى چوونه پيش وپه رهنكارى زياتره له ميينه.

5- به پيچه وانهى نافرته تان پاهيتانى قورس و وهرزشى توند و كارى

1- سيرل بېرت و آخرون، كيف بعمل العقل، ص 156، والقصا، الفروق، ص 164-180.

بەریەرەکانى و ململانى، هەموو ئەوانە پێژەى ئەندىرچىن و نىستۆستىرۆن زیاد دەکەن، بەمەش بارستەى ماسولکە و توانا ھىزى بەرگرى، ئامادەباشى و ئارەزووى پەو بە پەو بوونەوێش زیاد دەبێت.

6- کاتى پەودانى کێشەپەك نێزى بە ووردى و خێراى لە هەموو لایەنەکانى کێشەپەك دەکۆڵێتەو هەموو توانای بەکار دەھێنێ بۆ دۆزینەوێ چارەسەرى گونجاو، پێویستى بە قسە کردن نە لە و کاتاندا، واتە بێردەکاوە بەبێ ئەو قسە بکات، چونکە مێشکى نێزى ناتوانێ زیاتر لە پەك کار ئەنجام بدات لە پەك کاتدا. ئەم جیاوازیەش دەگە پێتەو بۆ کاریگەرى بوونى سیفەتى دژوارى لە ھۆرمونى نىستۆستىرۆنى نێزى.

7- ھەر ھەما نێزى لە لایەنى بیولوجیەو زیاتر بە لای ھۆکارى جولەدا دەپوات، وەك دژایەتى جەستەى و لێدان. لەبەر بوونى پێژەپەكى زۆر لە ھۆرمونى ئەندىرچىن لە نێزى دەبینێ زیاتر ئارەزووى یارى توندو زێرو ململانى و بەریەرەکانى ھەبە، لە ئەنجامى ئەو لێکۆلینەوانە بۆمان دەر دەکەوێت کەوا: دژایەتى و دژوارى سیفەتەكى نەگۆرە و جێگەرە لە نێزى و زالە بەسەرەو. ھەرچەندە ھۆکارى دەرەكى، وەك: زینگە و کۆمەلایەتى و پۆشنەپێرى کاریگەرى ھەبە لەسەر ئەو سیفەتە بەلام ھەرچۆنێک بێت ھۆکارى بۆماوێ و ھۆرمونى زالە بە شیوەپەكى گشتى.¹

لەبەر ئەو خالانەى کە لەسەرەوە باسمان کردن دەربارەى ھەردوو پەگەز بۆیە خواى گەورە پێغەمبەرانی لە پەگەزى ئافەرتان نەئاردووە، بەلکو ھەر ھەموویان لە پیاوان و خەلکى ناوچە شارستانیەکان. خواى گەورە ھەرموویەتى: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجُلًا نُوحِيَ إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى﴾ یوسف: 109. خواى گەورە ھەرموویەتى: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رَجُلًا نُوحِيَ إِلَيْهِمْ فَتَلَوُا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ الأنبياء: 7. خواى گەورە ھەرموویەتى: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجُلًا نُوحِيَ إِلَيْهِمْ فَتَلَوُا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ النحل: 43.

له نافرمان پټه مېرمان نه بېون به لام راستگويان، چاکه که ران، باوه پدارانی پته و هن، هه روه که له قورناني پرېز ناماره بق هه نديکيان ده کات.¹

له گال بېونی شو هه موو جياوازيه، نافرمان گه هه مووشيان نه بی هه نديکيان ده توان هه مان شو کارانه نه نجام بدهن که پياوان نه نجامی ده دن، به لام له کارکردن تنها نه نجامدان مه رج نيه، به لکو چند خالیکي تری گرنګ هه په له پټويسته په چاو بکړت له وانه:

- 1- کاره که نذر به سه رکه و تووی نه نجام بدریت.
- 2- کاره که به رده وامي تياپی به هه مان گروپوتن له هه موو کاته کاند.
- 3- زيانی بق خودی شو که سه نه بیت که نه نجامی ده دات.
- 4- زيانی بق خيزان وکومه لگه و وولات نه بیت له گشت بواره کانی نابووی وکومه لایه تی و پامیاری و دیموگرافي یوه.
- 5- به ديلي باشت نه بیت بق شوین گرتنه وای.

به نندی چوارم: هه نندی هوکاری تری کاریگر له سهر به شداری نافرمان له پوسته بالاکانی دموالت

- 1- به شداری نافرمان له و کارانه ندریه ی ندری کاتی بوه، تاوه که هاوسه رکه ی له سه فله ده گپته وه، یان تاوه که منداله که ی گه وره ده بیت وده گانه ته مه نی پیگه یشتن، یان تاوه که پیاویکی تر هه لده بژین بق سه رکر دایه تی وولات.
- 2- نذر جار به شداری نافرمان له و کارانه به هو ی هاندانی پیاویک یان کومه لیک بوه بق به رده و هندیکی خو یان، دوا ی تیگه یشتنی نافرمانه که له بنچینه ی کاره که و پیلانه که، وازی هتاوه و په شیمانی ده رپیه.

1- ابن کثیر، تفسیر القرآن العظيم، 423/2. والطبري، جامع البيان، 105/8. والحجازي، محمد محمود، تفسیر الواضح، 494/1، 29/2. والوا حدي، علي بن أحمد، أسباب النزول، ص 210.

3- به شداری نافرده تان له و پښت وپل وپایانه دا زږد کهم بوو له سرده مه کانی کون، نیستاش به هه مان شتوره بگره هه تاوه کو له و ولاتانسی بانگه شعی دیمو کراسی و ماغی نافرده تان ده کهن هر زږد زږد کهمه، هه روه ک ده بینین له ولاته په کگرتووه کانی نه مریکا که نزیکه ی دوو سده و نیوه دامه زراوه ته نها پپیان پوه و نه بپوه په ک نافرده تیش بکه نه سه رږک کومار یان وه زیری به رگری وجهنگ، تاوه کو خه لکان و ولاتانی تریش چاولیکه ری نه وان بکه و بانگه شعی خویان به درل نه په خنه وه، به لام به داخه وه خه لکانی ساویلکه ی ولاتانی جبهانی سیبیم و هه ژاره کان به ووتاره دروکانیان هه له له تاوان.

هه روه ک باسماں کرد نه و کارانه پتویستیان به که سانیکه که خاوه نه زمون، پسپو، شاره زه، دل فراوان و په ق، که م هه لچو، فیلبار، شاره زوی مملانی و پتیشپکی و به زانندن، نه وک په کیکی نه رم و نیان و په سوزو به زه یی وه نافرته.

4- تاینی نیسلام گرنکی زږی به خیزان و په روه رده ی مندال داوه، نزیکه ی 70 نایه ت هاتوه له و باره وه، بویه ده رچوونی نافرته بډ ده روه ی مال و ده رگرتنی نه و کارانه، کاریگره ی سه لپی هه یه له سه ر خیزان و مندال و دوو که و تنه وه یه له کاری کومه لایه تی و په روه رده یی که ده توانی تیایدا پږی به رچاوو کاریگره بگپړی.¹ له کړتایدا ده کهینه نه و به لکه نه ویسته زانستییه یی که ده یسه لمینن نه و دوو په که زه هه رگیز په کسان ته واونین له جهسته و ده رون، بویه نابیت هه ر دوو کیان مملانی و دژایه تی په کتر بکه نه سه ر و ده رگرتنی پښت وپل و پایه، چونکه هه ریه کیان گونجاوه بډ کومه لیک کار، هه ر دوو کیان ته و اوکارو هاوکاری په کترین، به هه ر دوو کیان ژیان وانا به خش ده بیت و په وپه وده ی به ره و پتیشه وه ده چیت، به لام که ر دژایه تی و مملانی هه بوو له نیوانیان، هه ریه کیان خوی به شیاوو گونجاو تر دانا له وی تر نه و کومه لکه و مرقایه تی له باره که هه لده و شیتته وه. هه رپویه ش خوی که وده له سه ر زاری دایکی مه ریه م هه رموویه تی: ﴿وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنثَى﴾ آل عمران: 36.

1- عبد الکريم زيدان، الوجيز في أصول الفقه، ص 124 وما بعدها.

خوای گه وره فرمویه تی: ﴿قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى﴾ طه: 50:0، هه روه ها فرمویه تی: ﴿ثُمَّ السَّبِيلَ يَسْرُهُ﴾ عبس: 20. له م دوو نایه تها، ناماژه به وه ده کات که و نه و خوابی هه موو شتیکی خولقاندوه و ینگه شی بق دیاری کردوه که چ کاریک بکات، هه روه ها نه و ینگه یه شی بق ناسان کردوه، به واتای نه وه ی هه موو پیدایسته کانی بق ناماده کردوه کاتی نه نجامدانی نه و نه رک و کاروباره ی بقی دیاری کراوه.

نه گر بق کارکردنی ثافرت هه ندی مهرج دانرا، یان باسی نه وه کرا که و بق ثافرت هه ندی کار گونجاو نیه، نه وانه نه و واتایه ناگه یه نی که و ثافرت پله و پاییه که متره، به لگو ته نها به واتای دابهش کردنی کاره کان دیت له نیتوان نه و دوو په گزه، چونکه زقر جار له نیتوان کوری پیاوانیش هه ندیکیان شیواو نین بق هه ندی پؤسته، به لام هه مان کهس بق پؤسته ی تر زقر گونجاوه.

هه روه ها شتیکی سروشتیه که بواری کارکردنی ثافرت که متر بیت له وه ی پیاو، چونکه هه ندی کاری تر هیه بق ثافرت دانراوه و کار ناسانی و گونجاوی جهسته و دهرونی بق کراوه وه مندالبیون و په روه رده کردنی که هه موو پیاوی دونیا ناتوانن شوینی یه ک ثافرت بگرنه وه له و کاره دا، نه و کارهش پیروزترین کاره چونکه هه موو پیاوانی جیهان به ره می نه و کاره ن، هیچ که سیکیش ناتوانن نکؤلی له و راستیه زانستیه واقعیه به لگه نه ویسته بکات ته نها یه کیک نه بی خوی له خانه ی شاده میزاد جیا کردیته وه. هه روه ها هیچ ثافره تیگیش نیه ثاره زوو نامانجی سه ره کی بگره هه موو زیانی به دایکایه تی وه نه به سترایته وه. هه رکات له و ثاره زوو بی بهش بوو نه و هه موو دونیای هه بی واده زانی هه سه ره گردانه و له زیان هه ره سی هیناوه.

هه روه ک ده زانن که و نه رکی دایکایه تی کاتیکی زقدی ده ویست، زقر سوک و ناسانیش نیه، به لگو ماندوو بوون و قورسای و یار گرانی تیایه، بویه کاتی خوای گه وره نه و نه رکه پیروزیه ی بق ثافره تان دانراوه، له لایه کی تره وه نه رک و فره مانن که م کردیته وه تاوه کو له زیان سه ره گردان و ماندوو شه کات نه بن.

به ندى پېنجه م: پوخته ی په سنده کړاو (الترجیع)

ثافره تان له و یوارانه کار بکن که گونجاوه له گال پټکاته ی جه سته یی و دهرونی، نه و کارانه ی که به هیچ شیوه به کاردانه و ی نیکه تیغی له سر ثافره تان به شیوه به کی گشتی و له سر هورمونه کانی به تایبه تی، ناوه کو په وړه و ی ژیا نی نه گوریت، هروها نه و کارانه ی که ثاره زووه کانی ثافره تان تیر ده کات وه ک نواندن ی سوز به زه یی و اوکار ی که سانی ترو چاودتیریان، له گال په چاو کردن وجیبه جی کردن ی بنه ماکانی ده رچوونی ثافره تان له مال و ه ولدان بق تیکه ل نه بوون ونه به زانندن ی سنوره کانی خوا. نه و کارانه ی که وای به لای منه وه زور گونجاوه له گال نه و خالانه ی باسما ن کردن و مرجه کانی شه رعیشی تیا به دی ده کرتیت و ثاره زووه کانی ثافره تیش تیر ده کات بریتیه: له کاری په روه رده ی مندا ل له داینگه و باخچی ساوایان و قوتا بخانه کان به گشتی، وانه ووتنه وه له زانکوکان به تایبه تی نه و بابنه تانه ی په یوه ندى به ثافره تانه وه هیه، هروها کاروباری ته ندروستی به زور به ی جزو یواره کانی، به تایبه تی نه وانه ی په یوه ستن به نه خوشیه کانی ثافره تان و کارکردن له نه خوشخانه ی مندالبوون و نه خوشخانه ی مندا لان، هروها به شه کانی هه ناو نه شته رگه ی ثافره تان، هروها له نه زما یشگاو تاقیگه کان و تیشک و سوناری ثافره تان، زور یواری تری ته ندروستی و پزیشکی و په رستیا ی و مامانی. ثافره تان ده توانن له وه زاره تی کاروباری کومه لایه تیش پولی خو یان ببینن له خدمت کردن ی ثافره تان پیرو په ککه و ته به سالچو و لټقه و ماو هه تیوان. هروها پټویسته بق ثافره تان یواریکی تایبه تیان بق بپه خستیرنئ نه ویش وه زاره تیک ی تایبه ت و په یوه ست به ثافره تان ناوه کو خو یان کارو چالاکیه کانیا ن تیا دا نه بجام بدن، کیشه کانی خو یان به پاو بچوونی خو یان چاره سه ری گونجاویان بق دابنټن، دور له بیرو بچوونی ها ورده و بیردوره دارما وه کانی ده روه. نه وانه ی نه و کارانه ش به رټوه ده بن پټویسته هه لټزاردن و هه مو چین و تو یزه کانی کومه لگه ی کورده واری بگرتنه وه له هه مو ناوچه کان به یی جیاوازی و دور له وه سیه ت و وه صایه ی پیاوان و به رزه وه ندى حیزب ولایه ن و مه زه ب.

له هه مو ئه و کارانه ی باسمان کردن پتویسته بهرنامه یه کی وا دابریژئی که وا هرگیز ئافره تان بی بهش نه کرین یان دوور نه کرینه وه له کاروباری خیزان وسقزی دایکایه تی وپهروه رده ی مندال، چونکه نه ته وه ی کورد پتویستی به پۆله و نه وه ی تازه هه یه، تاوه کو بتوانن پاریزگاری ئه و دهستکه وتانه بکه ن که به دهستی هیناوه، نه وه ک ئه و لایه نه فه رامۆش بکریت و ژماره ی مندالان که م بپته وه و ژماره ی پیرو په ککه وته کان زیاد بیته ههروه که له نژی به ی وولاتانی پۆژشاوا به دی ده کریت، که له وانه یه چهند سالی تر ژماره ی پیره کان نۆد زیاتر بیته له ژماره ی مندالانی ئوور ته مه نی 15 سال، ئه وکات مه ترسی له ناوچوونیان پیوه دیار ده بیته. ههروه ها له بهر بوونی هه ندئ کرداری فسیؤلۆژی و بایؤلۆژی پتویسته له و کارانه ی که له سهروه وه باسمان کردن بۆ ئافره تان نابی تایاندا ماندوو بکرین هه ر چهنده گونجاویشه له گه ل پتکهاته ی وئاره زووه کانی. چونکه کاری نۆدی به رده وام ده بیته هۆی دابه زینی ئاستی بهرهم هینان و زیاتر دوورکه وتنه وه و مۆلت وه رگرتن و یگره نه خۆش که وتن.

هه رچهنده لای هه ندئ له زانایان وا په سهنده و پتویسته ئافره ت ته نها خزمت بکریت وهیج کاریک نه کات، چونکه خۆی ماندوو به کاری ماله وه و مندال، سه رباری ئه وانه ش کاری ده ره وه ی پی بکریت، ئه و بریاره لای ئه وان به ناپه وازۆلم له قه لم ده دریت. ههروه ها ده لێن ئافره ت بۆی هه یه شیر نه داته منداله که ی وله سه ر باوکی منداله که پتویسته ئافره تێکی تری بۆ دابین بکات بۆ شیر پیدانی، له سه ری پتویسته خزمتکاری بۆ بگری، بێجگه له دابین کردنی شوینی حه وانه وه وناوما ل.

له گه ل بوونی ئه و پاو پیرو بۆچوونانه که هه مووشیان به لگه یان هه یه، من له گه ل ئه و پیرو پرایه دانیم که وا پێگه گری له هاتنه ده ره وه ی ئافره ت و کارکردنی ده کات به شتیه یه کی ته وای و بنسێ له و سه رده مه ی ئیستاماندا، چونکه ئه وه تا له سه ره تای هاتنی ئیسلام و سه رده مه ی جێنشینه به پێژه کان وئاوه کو پوو خانی خه لافه تی ئیسلامی ئافره تی ناودارمان نۆد هه بووه که وا به شداری به واره جیا جیاکانی کردوو، له گه ل جێبه جی کردنی مه رجه کانی هاتنه ده ره وه و جۆری

کاری گونجاوو لټوه شاوله. له هه مان کاتیش هه را موشی کاری مال و خیزان و مندال و په یوه رده یان نه کړدوه. له کتابی (المرأة الکربیة ودورها فی المجتمع الکردی) باسی ژماره په کی زږد نافرته کی کوردم کړدوه که به شداری زږد بواری جیاجیای کړدوه، له په روه رده، کومه لایه تی، ته ندروستی کاتی جه ننگ، چاودیزی هه تیوو لیقه و ماوان، بگره هه ندی جاری پیویستیش به شداری سوپایان کړدوه بق به رهنکاری بوژمن. هه روه ها له و سرده مه نافرته تان ده توانن پږی خویان بگتپن له زږد بواری زانستی و به پیوه بردن هه روه ک نامازده مان بق زږدیه یان کړد، له گه ل نه وه شم که را زیاتر هاوکاریان بکرت له پوی مؤلث پیدان بق نه وانه ی پیویسیانه، هه روه ها هاوکاری تابووری زیاتر بکرت نه وانه ی که م ده رامت و هه ژان و بزوی مال و مندالیان له سهره.

له بهر ناسکی باری دهرونی نافرته، به رزی پله ی سۆزو به زه یی، ماندوو بوون و بارگران کی کاتی سک سپری و مندالبوون، پیغه مبهری پیغه و امان عليه السلام و هسیه و ناموزگاری پیاوانی کړدوه که و له گه ل نافرته تاندا زږد باش بن، نه گه ر باوه پریان به خواو پږی دواپی هه یه، چونکه نه وانه له په راسوو دروست کراون، لای سهره وه ی په راسووش له هه موو به شه کانی تری خواو تره، نه گه ر ویستت به ته واری پاستی بکه پته وه نه و ده شکي، نه گه ر وازی لی بهی نی نه و هه ر به خواوی ده می نی، بویه له گه لیاندا باش بن. نه و هه رموده یه نه بو هورده یرده یگتپتته وه: ((من کان يؤمن بالله والیوم الآخر فلا یؤذ جاره، واستوصوا بالنساء خیراً، فإنهن خلقن من ضلع، وإن أعوج شيء فی الضلع أعلاه، فإن ذهبت تقیمة کسرتة، وإن ترکته لم یزل أعوج، فاستوصوا بالنساء خیراً)).¹

نه و به یه کچو نه ی نیوان نافرته و په راسوو، له پاستیدا شتیکی زږد زانستیانه یه و پاسته و دروسته، چونکه پیغه مبهری خوا عليه السلام له ناره زوی خوه قسه ناکات، هه موو هه رموده کانی له لایه ن خواوه یه، خوا ی گه رده ش له سهری هه موو زانایانه، به هه موو زانستیکی دیارو په نهان ناگداره.

لینکولن په ویه کی پزیشکی ووردو قول د دریان خستووه که و نا فرات له دوی له دایک بیون تاوه کو مردنی به قوناغی نقد جیای جه سته یی وده روئیدا تیده پرت، که و له هر په کت له قوناغانه ژماره په ک له هورمونه کان دیار ده که ون به پړو ناستی جیا، ژماره په کی تر له هورمونه کان وون ده بن یان پړو ناستیان داده به زت، وه: هورمونه کانی په یوه ست به زاوئی وهورمونی سک پری و که شه و شیر به ره م هینه رو شیر دهر هاویدهر ونقریه ی هورمونه کانی جه سته یی. هاوکات له گ ل نه وانه هندی له نینزیم و کانزاکان و پیکهاته ی تری له ش، که هه موویان به شیوه په کی پاسته وخو کار ده که نه سر توانای جه سته یی وده روئی و بیرو هوش و هزو نارونه ووه کانی نا فرات. نه گه ر بمانه ویت وینه په ک دروست بکین له سر نه خشه هیلپه کان بړ نه و گورانکاریانه ی که له ناستی نه و هورمونه پورده دات له هر په کت له قوناغه کانی ژبانی نا فرات ده بینین ناستی نه و هورمونه که مه له سهره تای قوناغه که، دواپی ویره به ره به رز ده بیتوه تاوه کو ده کاته لوتکه، دواپی ده ست ده کات به نزم بوونه وه به هه مان شیوه، له و کات وینه که شیوه ی په راسو ودرده گزیت (بریتیه له شیوه که وانه - curve). به لام ناستی هورمونه کانی نترینه نه گوره، له په ک ناستدا ده میتی تاوه کو ته مه نینکی نقد دریز و گورانکاری که م به سر هندیکیان دا دیت که کار ناکاته سر پیکهاته و توانای جه سته یی وده روئی و بیرو هوشی.¹

هه روه ک پیشتر بزمان بیون کردنه وه که و هورمونه کان کاریگری سهره کیان هه په له پیکهاته ی جه سته یی وده روئی و بیرو هوش وشاره زو، نه گه ر پړو پړه ی نه و هورمونه له گشت قوناغه کانی ژبانی نا فرات وه که وانه و په راسو بیت، که واته نه و په کچو اندنه ی که پیغه مبری خوا ﷺ ناماژه ی بړ کردووه پاست و دروسته .

۱- بړ دلنیا بیون و زیاتر شمارزا بیون له به رز بوونه وه و نزم بوونه وه ی بیو ناستی هورمونه کانی نا فرات له قوناغه کانی ژبانی وه بڼ نویژی، سک پری، خدالو بیون و شیر پیدان، له بڼ نویژی که وون، بگه رپوه به رکی په کم به شی سووم، هه روه ها کتیبی دنه ر (تنه نا بړ نا فراتان) به شی په کم و بووم و پیتنجه م وشه شه م.

نه گهر بمانه ویت شپوهی نهو که وانه به بگوږین بۆ هیلنکی پاست، وه ک نهو هی له نیرینه به دی ده کرت، نهوا پتویست ده کات هه ندی هۆرمونی تر به ئافرهت بدریت که میکانیزمه کی دژ به هۆرمونه کانی ئافرهت که خوی بیت. ته نها هۆرمونی کاریگر بۆ نهو گۆرانکاریه بریتیه له هۆرمونی نیرینه (تیسټوستیرون). نهو کاته پشپوی ده که ویته کاری هه موو هۆرمونه کانی ئافرهت، چونکه دورژمنیکی زۆد به هیز هیزشی کردۆته سه ریان، به مهش هه موو نه ندانه کانی زاوژی له کار ده که ون و کرداری هیلکه دانان و بی نوژی هه ر نامین، به مهش سک سپی دروست نابیت. هاوکات له گه ل شپوانی نهو کردارانه، گۆرانکاری زۆد له جهسته و ده رونی ئافرهت پوو ده دات له نه نجامی پشپوی که وته ناو پۆتیه گلاندی ژیر میشک و زۆریه ی گلانده کانی تر، چونکه هه موو په یوه ندیان به یه کتریه وه هیه. له نه نجامی نهو ده ست تپوه ردانه ده بینین ئافره ته که له که سایه تی ئافره تان ده رچوو به دیمه ن و کردار، له هه مان کاتیش نه بووه به په گه زی نیرینه، به لکو ئافره تیکی پیاوی ده رده چیت - نیره موک (المرأة - الرجل - المسترجلة)، نه ئافره ته نه رکه کانی ئافره ت جیه جی بکات، نه بۆته نیرینهش به واتای تهواوی نیرینه له جهسته و ده رون. نه گه ر ویتیه کی بپو ئاستی هۆرمونه کانی بکیشین له سه ر نه خشه ی هیلکاری نهوا نهو هیله پاسته مان بۆ ده رنه چوو که خه یال و نه ندیشه مان بۆی ده چوو، له جیاتی نهو شپوه یکی نا پکی وا ده رده چیت مه گه ر له شپوهی نهو په راسوو شه کایه بکات که پتیه مبه ری خوا ﷺ ئاماژه ی بۆ کردوو. نهو بپه هۆرمونی زیاده ی که پتیدراوه زیاد بووه له و پتویستیه خوړسکی و فیتریه ی که خوای گه وده بۆ ئافره تی داناوه، بۆیه نه نجامه کی بووه ووردو خاش کردنی که سایه تی ئافره ته که له هه موو بواره کانه وه. بۆیه هه ر یه کیک، له هه ر کاتیک، له هه ر بابیه تیکی ژیان له فیتره ت لایه دات نهو ژیا نی گشتی سه راو ژیر ده بیت جا چ له کاتیکی نزیک یان له کاتیکی دور.

له به رگی په که م ئاماژه مان به و لیکۆلینه وه په کرد که وا له نه مه ریکا کرا له سه ر 4000 کچی زانکو، بۆ ماوه یه ک هۆرمونی نیرینه یان وه رگرت (تیسټوستیرون) تاوه کو بزانه نهو گۆرانکاریانه ی که پوه ده دات چین، له کو تاییدا دیار که وت که وا له

هه موو کرداره کانی مێینه که وتوون و سیفته تی دژواری وتوندی وشه پانگیزی کۆبه کانیان وه رگرتووه.

هه روه ها ده توانی ئاستی هۆرمونه کانی ئافره تان بگۆڕین وه کاریان بیهین به زیاد کردنی پهی هه ندی له هۆرمونه کانی مێینه خۆی وه ک هۆرمونی ئیستروجن و پروجیسترون، هه روه که به کار ده مێنرین بۆ بابته تی پێگه گرتن له سک پهی، له باربردن، وشک کردنی شیر، چاره سه ری نه زۆکی و زۆر شتی تر. کاتی ئافره ت ئه و هۆرمونه و هه رده گرت دووباره هه موو سووپی بی نوژی تیک ده چیت بۆیه سک پهی نابیت، هه روه ها ئه و هۆرمونه به و پێژه زیاده ی پێیده دریت کاریگه ری نیگه تیف و ماکی خراپیان زۆره له سه ر ئافره ت، هه رگیز ئه و هۆرمونه و له ئافره ت ناکات بی به نێرینه، چونکه وه رگرتنیان به به رده وامی مه ترسی له سه ر زیانی ئافره ته که زۆره. (بۆ زیاتر زانیاری ده رباره ی کاریگه ری ئه و هۆرمونه ی که بۆ پێگه گرتن له سک پهی به کاردیت به هه موو جۆره کانیه وه، بپوانه کتیبی دانهر-ته نها بۆ ئافره تان).

هه ر بۆیه واکه ئافره تان هه ول نه ده ن له سیفته خۆرسکیه کانی خۆیان لا به ده ن، چونکه ئه و سیفته خۆپسکیاته گونجاوه له گه ل ئاره زووه کانیان، هه روه ها واکه که سایه تی خۆیان وون نه که ن و خۆیان نه توێشنه وه له که سایه تی پیاو و چاولیکه ری ئه وانیش نه که ن. چونکه لادان له و به رنامه خۆپسکیه لادانه له زانست و پراستی و خۆ هه لئه تاندنه و پووبه پوو بوونه وه و پێکدادانه له گه ل واقع و مێژوو.

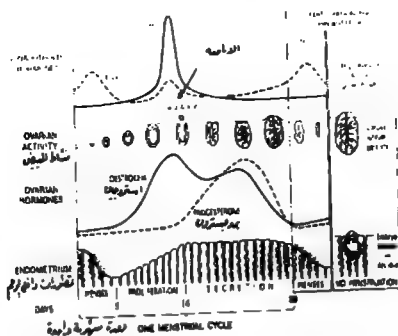
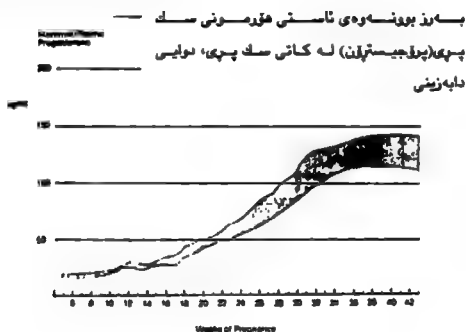

Fig 9-1 Diagram to show events in the menstrual cycle and early pregnancy

وینه ی ژماره: نه خشه ی هیلکاری ناستی هورمونه کانی ناهرته له کاتي بی
نوژی و کاتي سک پي.¹

¹ Leon Speroff. Clinical Gynecologic Endocrinology & Infertility, P:319.
-Stanley G. Clayton. Gynecology by ten teachers. P:30

زانای بایولوژی روسی شیووی (انطوان نیمیلوف - Anton Nemilov) هر وه خوی ده لئی من له پوخته ی کومونیسته کانم له کتیبی فراژیدای بایولوژیای نافره تان (The biological tragedy of women) ده ریاره ی نا یه کسان ی نترینه و مینه له هووی بایولوژی وه، که به ته جرو به بوی ده رکه و تو وه ده لئی؛ نه گه ر له بۆزگاری نه مۆمان بلتین با مافیکی دیاری کراو سنووردار بدهینه نافره تان له شارستانیته تی نه مۆ، ده بیخین نۆربه ی پیاوان له گه ل نه و بریاره نین ته نها ژماره یه کی که م نه بیت. خو شم هر له گه ل نه و بیرو پایه دابووم، که نا بی مافیان سنووردار بیت، به لکو گشتی بیت، به لام نه و ی پتویسته بیزانین نابی خو مان بخه له تینین که وا له هووی زانستیه وه یه کسان ی نه و دوو په گه زه شتیکی وا سووک و ناسان نیه به راستی هیچ ولانتیک له جیهان وه کو ولاتی نیتمه هه ولی نه دا که وا یه کسان ی بکات له نیاوان نه و دوو په گه زه، به دانانی یاسای نۆر له بار وهاوکار بۆ که یشته نه و نامانجه. به لام کاتی ته ماشای واقعی ده که یین، ده بینین پله و پایه ی نافره ت له ناو خیزان هر وه که خویه تی، به لکو له ناو کومه لگه ش به هه مان شتیه که م گۆرانکاری به سه ردا هاتو وه.

تا وه کو کاتی نیتستان ته سه وری خه لک ده باره ی نا یه کسان ی نافره ت و پیاو هر چه سپا وه له میشکی چینه کانی کومه ل، نه که هر ته نها چینی ساده و که م بۆشنبیر، به لکو له ناو چینه هه ره به رزه کانی کومه لگه ی کومونیزمیشدا. نافره ته بۆشنبیره کانیشمان گه یشتوونه ته نه و قه ناعه ته وه ده لئین؛ نه گه ر به ته وای یه کسانمان بکه ن له گه ل نترینه نه و که م کردنه وه دابه زندنی پله و پایه و شوینمانه له ناو کومه لگه، هه روه ها مانای نیره موکی نیتمه ده به خشی بۆیه لامان قه بول نیه. هه روه ها نووسه ر ده لئی؛ نه گه ر به دوا ی نه و کاره دا بۆین ویرسیار بکه یین له زانایایه کی بایولوژی، قوتابییه ک، بازرگانیک، کومونیسته کی ته واو باوه، هه ر هه موویان ده لئین که س نیه وه که نافره ت بیت، یان بیت هه و شتیه وها و به ش و هاوشانی (کفناً أو نذاً)، هه روه ها نه گه ر ته ماشای چیرۆکێک له چیرۆکه کانی

سهردهم بکهین، هرچه نده گهر نووسره که ی خاوه نی بیرکی نازاد بیت، هر همان ته سوری نه وانی سهرده ی هیه که باسمان کردن. نایا هژی نه و جوره ته سوره چی یه؟ نووسر ده ل: هژی سهره کی نه ویه بنه ماکانی هه لکه پانه وه خوی پینکا ده دات له گه ل شتیکی زور گرنگ، نه ویش نه ویه له زانستی با یولوزی به کسانی نیه له نیوان نه و دو پرده زه، هه روه ها فیره تیش نه و وهرمانی به کسانی له سر دانه ناوین. نه و پرده یه به زمانی عهره بی به م شتیه یه نوسرا بوو: ما السبب في ذلك؟ يقول الكاتب: (السبب في ذلك أن المبادئ الانتقالية تصطبغ في هذا بأمر واقع مهم، هو أنه لا مساواة بين الجنسين في نظر علم الأحياء "Biology" ولم تكلفها الفطرة بأعباء سواء).¹

که وات فیره ت نه و دو پرده زه ی به یه کسانی دانه پشتووه، نه و هه وله زانستیانه ی دراون بق به کسانی کردنیان هه ره موویان هه ره سیان هینا، نه و به کسانیه ی بانگه شه ی بز ده که ن که دژی فیره ته هه مووی کومه لکه و مرز فایه تی به ره و شه بولی به دره وشتی و پوه خان ونه مان ده بات.

له و په رتوکه دا باستی ته ووی پینکاته ی هه ردو پرده زمان کرد که شتیکی فیره و که س ناتوانیت بیگویت، له گه ل پوونکرده ی جیاوازی هوکمه کان له بهر پوشنایی نه و جیاوازیه فیره یانه، هه روه ها باسی کاری شافره ت و به شداریه جیا جیا کانمان کرد له ناو کومه لکه له هه موو ناسته کانه وه، که هه موو نه مانه خالی ناکوکین له نیوان نیسلامیه کان و بی دینه کان (العلمانية) به هه موو جورو شتیه و پرده کانه یه وه. نه و ناکوکیه ی نیوان نه و کومه لانه له لایه ک و نیسلامیه کان له لایه کی تره وه هه موو وولاتانی جیهانی گرتوته وه به تاییه تی له و دو سه ده ی دواپی، وای لیه اتووه بونه کیشه یه کی زورده وره لایان، هه ر بزیه ده لیم:

به دریزایی میژووی نیسلام له ناو کومه لکه جیا جیا کانی نیسلامی که ده یه ها گه ل ونه ته وه، سه ده ها هژیو تیره تیایدا به شدار بوون، نه بیسترا که و کیشه یه ک هه بی

بە ناوی کێشە ئافرەتان، یان ئافرەتان بێزاری لە ژانی خۆیان دەربەڕن، نالای ناپەزایی بەرامبەر پیاوان بەرز بکەن وە وداوی مافەکانی خۆیان بگەن. لەوانە یە یە کێک بپرسێ و بێت: چونکە ئافرەتان نەخوێندەوار بوون و تەنها لە چوار چێوەی ماله و دەژیان بۆیە ئاگاداری هیچ نەبوون و نەیان دەزانی دنیا چ پاسە؟ بەلام ئەو بۆچوونە نۆز دوووە لە راستی، چونکە ئەگەر کەسێک مێژووی ئیسلامی خوێندبێت وە هەرگیز ئەو بپۆکە یە خەیاڵدا نایەت، چونکە ئافرەتان هەر لە سەردەمی پێغەمبەر ﷺ و جێنشینەکانی تاوەکو خەلافەتە یەک لە دوا یە کەکانی ئیسلامی بەشداری نۆزبە یە چالاکیەکانیان کردووە، ئافرەتی خوێندەواری نۆز بەرزیش هەبوو کە چەندەها زانای پایە بەرز لە ژێر دەستی پەروانامەیان وەرگرتووە، لەبۆاری پەرەدە و کۆمەلایەتی و بگرە پامباریش دەستیکی بالایان هەبوو. ¹ لەگەڵ ئەو هەموو زانیاری و تێگەیشتن و بەرز ی پلە ی پۆشنەری بیری لەو نەکردۆت وە کەوا مافی خوراو و وێشێل کراو. هەردەم لە ژانیکی ئاسوودە ژیاو چونکە بە باوەڕێکی تەواو راستیکی راستەقینە و بە دلتیاییە وە لەگەڵ ئەو بوو کە مادام دروست کراوی خۆی داناو بەزەمی یە مافیشی بۆ دابین کردووە و هەرگیز زولم لە کەس ناکات، هەروەک دەفرمووی: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ الْنَّاسَ شَيْئًا﴾ ﴿وَمَا اللَّهُ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ﴾، هەروەها لەو دلتیایی بوو ئەو ئەرکانە ی لەسەری دانراو گونجاو بۆ پێکەتە ی جەستە ی و دەرونی و کاریکی بۆ دیاری نەکرلو لە توانای خۆی بەسەر وە تر بێت ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾، لەو هەش دلتیایی بوو کە نۆزینەش وە ک ئەو بەندە ی خوا ی و ئەرک و فرمانی تایبەتی خۆی لەسەر، ناتوانی هیچ فرمانێک بدات بەسەر ئافرەتدا گەر خۆی گەر وە پێگە ی پێنەدابی، هەروەک چۆن ئەو مافی بەسەر ئافرەت وە هە یە بەهەمان شیوە

1- بۆ زانیاری وەرگرتن دەربارە ی ئافرەت ناو دەرەکانی ناو کۆمەلە ی ئیسلامی بەهەموو نەت وە کانی وە، کە بەشداریان کردووە لە چالاکیە جیا جیاکانی کۆمەلە لەگەڵ پەچاوکردنی مەرجەکانی ئەو جێر بەشداری پەوانە کتێبی (أعلام النساء، عمر کحالة). بۆ زانیاری وەرگرتن دەربارە ی ئافرەت کۆردە ناو دەرەکانی کە بەشداری جیا جیا یان هەبوو بە دۆزانی مێژو، پەوانە کتێبی دانەر (المرأة للكرية ودورها في المجتمع للكرية).

ناهره نیش مافی به سهر نه ووه هه یه جا چ وهك هاوسهر، خوشك، دایك، كه س و كار. هه ووه ها زږد به دلفنیا ییوه ده زانی نه و کارانه ی بږی دانه تراوه كه بیكات یان به شداری نه گات له بهر به رږه ووه ندی نه وه، نه وهك كه م گردنه ووه بی له كه رامه ت و داشکاني كه سایه تی و پیشیل کردنی مافه کانی بیت. زږد به شیوه یه کی جوان له وه گه یشتووه كه خزمه ت بکړیت ونا سووده ی دهرونی جه سته یی بیت باشتره له وه ی بخړیته ناو کاریک تیايدا ترووشی چنده ها کیشی دهرونی وماندو بوونی جه سته یی بی. خوای گه وره ده فهرمووی: ﴿أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾ الملك: 14.

نه و خواجه ی گه وره به زه یی و به خشنده ده زانی چی خولقاندووه. هه بږیه خړی ته نها ده زانی چ کاریکی بږ گونجاوه، نه وهك خه لکانی تر که خړیان خولقینراون به رنامه پړی بږ که سانی تر دابنن.

فہرہ ست

- 1- ٹایہ تہ پیرزہ کانی قورٹان
- 2 - فہرہ موودہ کان
- 3- پیاوہ ناودارہ کان
- 4- ٹافرہ تہ ناودارہ کان
- 5- سہرچاوہ کان
- ا- سہرچاوہ عہرہ بیہ کان
- ب- سہرچاوہ بیانیہ کان
- ج- چاو پیکہ و تنہ کان

نایہ تہ پیروزہ کانی قورنان

- ﴿ فَأَيُّ زُجْجَتِكَ لِئَلَيْسَ خَيْرًا فُطِرْتَ أَهْوَى فُطِرَ النَّاسَ ... ﴾ الروم: 30..... 4
- ﴿ قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى ﴾ طه: 50..... 4
- ﴿ فَأَيُّ زُجْجَتِكَ لِئَلَيْسَ خَيْرًا فُطِرْتَ أَهْوَى فُطِرَ النَّاسَ ... ﴾ الروم: 30..... 7
- ﴿ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا تَارَةً فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَفَوُّتِهِ ... ﴾ الملك: 3..... 8
- ﴿ أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴾ الملك: 14..... 9
- ﴿ سُبْحَانَ رَبِّهِ رَبَّائِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَتَى ... ﴾ فصلت: 53..... 11
- ﴿ رَبَّنَا لِلَّهِ مِنْ الْأَشْهُوتِ رَبُّ الْوَسْطَى وَالْبَيْتِ ﴾ آل عمران: 14..... 15
- ﴿ سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَنْوَارَ كُلَّهَا وَمَا تَنَبَّهَ الْأَرْضُ ... ﴾ يس: 36..... 15
- ﴿ فَأَيُّ زُجْجَتِكَ لِئَلَيْسَ خَيْرًا فُطِرْتَ أَهْوَى فُطِرَ النَّاسَ عَلَيَّهَا ... ﴾ سورة الروم: 16
- ﴿ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ﴾ الزمر: 38..... 17
- ﴿ وَرَأَى خَلْقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرِ وَالْأُنثَى ﴿٥٥﴾ مِنْ تَلْقَافٍ لِقَافَتَيْنِ ﴾ النجم: 45 - 46..... 24
- ﴿ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الشَّجَرِ وَالْأَرْبَابِ ﴾ الطارق: 7..... 60
- ﴿ قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى ﴾ طه: 50..... 69
- ﴿ وَرَأَى خَلْقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرِ وَالْأُنثَى ﴿٥٥﴾ مِنْ تَلْقَافٍ لِقَافَتَيْنِ ﴾ النجم: 45-46..... 82
- ﴿ انْجَسَبَ الْإِنْسَانُ أَنْ يَنْزِلَ مِنْهُ ﴿٥٦﴾ أَنْ يَكُونَ تَلْقَافٍ مِنْ بَيْنِ يَدَيْنِ ﴾ القيامة: 36-37..... 82
- ﴿ يَسْأَلُكُمْ رَبُّكُمْ ﴾ البقرة: 223..... 82
- ﴿ وَفِي ذَلِكَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ خَلَقَ مَا يَشَاءُ يَهَبُ لِمَنْ ... ﴾ الشورى: 48-49..... 85
- ﴿ وَكَفَى الذَّكَرَ وَالْأُنثَى ﴾ آل عمران: 36..... 118
- ﴿ سُبْحَانَ رَبِّهِ رَبَّائِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَتَى ... ﴾ فصلت: 53..... 147
- ﴿ لَا يَخْلُقُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وَضَعَهَا لَهَا مَالِكَةً وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ﴾ البقرة: 286..... 212
- ﴿ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُزَكِّيَكُمْ وَيَضَعَهُ عَلَيْكُمْ لِمَلَكُمْ تَشْكُرُونَ ﴾ العنكبوت: 6..... 212
- ﴿ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ مِنْكُمْ نَسَاءَكُمْ وَأَصْفَكُمْ مِنَ الْبَنَاتِ ... ﴾ الزخرف: 16-18..... 219
- ﴿ وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ الَّتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ ... ﴾ النور: 60..... 220

- ﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى﴾ الأحزاب: 33 221
- ﴿يَنْتَبِهْنَ نَادِمًا عَذَابًا يُنْزِلُ عَنْكَ اللَّهُ سَاجِدًا﴾ الأعراف: 31 226
- ﴿وَأَلِّفُوا لِمَنْ يَشَاءُ خِصْلًا وَمِمَّا قُوَّهِمْ يَوْمَئِذٍ أَلْفًا عَشْرًا﴾ النور: 31 227
- ﴿ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَرِّ يَمَّا كُتِبَ لِلنَّاسِ أَلَّا يُعْبَدَ إِلَّا اللَّهُ﴾ الروم: 41 232
- ﴿وَمَنْ يَدْعُ إِلَى الْفِتْنَةِ يَحْمِلْهَا﴾ البقرة: 238 232
- ﴿يَنْتَبِهْنَ نَادِمًا عَذَابًا يُنْزِلُ عَنْكَ اللَّهُ سَاجِدًا﴾ الأعراف: 26 235
- ﴿وَأَلِّفُوا لِمَنْ يَشَاءُ خِصْلًا وَمِمَّا قُوَّهِمْ يَوْمَئِذٍ أَلْفًا عَشْرًا﴾ النور: 31 237
- ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَى شَرِّ ذُرِّيَّتَيْنِ مِنَ الْإِنْسَانِ خَالِفًا لِمَا كُتِبَ لَهُنَّ وَلَا تُلْقِ بِالنَّاسِ فِي الْحَنَاءِ﴾ 18 242
- ﴿وَسَقُوا فِي الْكَافِرِينَ﴾ الأعراف: 31 242
- ﴿وَلَا تَنسُوا فِي الْأَرْضِ مَرَاتًا إِنَّكُمْ أَنْتُمْ خَرِيقُ الْأَرْضِ وَلَنْ يَبْلُغَ لِبَالُكُمُ الْعِلْمَ إِلَّا الْإِسْرَاءُ﴾ 37 242
- ﴿زَيْنَ الْبَنَاتِ أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾ آل عمران: 14 244
- ﴿قُلِ لِلْمُؤْمِنِينَ يَنْتَظِرُونَ أَصْحَابَهُمْ وَمَتَّعُوا فِي دَارِهِمْ مَا هُمْ فِيهَا بِمُعْجِزِينَ﴾ النور: 30 245
- ﴿قُلِ لِلْمُؤْمِنِينَ يَنْتَظِرُونَ أَصْحَابَهُمْ وَمَتَّعُوا فِي دَارِهِمْ مَا هُمْ فِيهَا بِمُعْجِزِينَ﴾ النور: 31 245
- ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ أَنْ تَقْضِيَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُنَّ الْفُتُونُ﴾ الأحزاب: 36 245
- ﴿قُلِ لِلْمُؤْمِنِينَ يَنْتَظِرُونَ أَصْحَابَهُمْ وَمَتَّعُوا فِي دَارِهِمْ مَا هُمْ فِيهَا بِمُعْجِزِينَ﴾ النور: 30 258
- ﴿قُلِ لِلْمُؤْمِنِينَ يَنْتَظِرُونَ أَصْحَابَهُمْ وَمَتَّعُوا فِي دَارِهِمْ مَا هُمْ فِيهَا بِمُعْجِزِينَ﴾ النور: 30 261
- ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ يَخْلُقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا﴾ الروم: 262 262
- ﴿حُجِّبَ عَنْكُمْ الْمِسَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ﴾ البقرة: 183 263
- ﴿وَالَّذِينَ يَزِينُونَ لِحْظًا بِلِبَاسِهِمْ ثِيَابًا تَقَابَلُوا﴾ النور: 4 264
- ﴿هَؤُلَاءِ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْفَاضِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لَوْلَا فَتْنَةُ الْفَاضِلَاتِ لَفَسَدَتِ أُولَئِكَ الَّذِينَ يَرْمُونَ﴾ النور: 23 264
- ﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّكُمْ لَفِي رُحْمٍ مُذْنَبِينَ﴾ الأنعام: 151 265
- ﴿إِنَّكُمْ لَنْ تَخْرُجُوا مِنَ الْأَرْضِ وَلَنْ يَبْلُغَ لِبَالُكُمُ الْعِلْمَ إِلَّا الْإِسْرَاءُ﴾ 31 265
- ﴿وَأَلِّفُوا لِمَنْ يَشَاءُ خِصْلًا وَمِمَّا قُوَّهِمْ يَوْمَئِذٍ أَلْفًا عَشْرًا﴾ النور: 31 266
- ﴿يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ ثُمَّ يُنْكِرُونَهَا وَأَكْثَرُهُمُ الْكَافِرُونَ﴾ النحل: 83/16 267
- ﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى﴾ الأحزاب: 33 271
- ﴿لَا حُجَّاجَ عَلَيْهِنَّ فِي مَبْلَغَيْنَّ وَلَا أُنْثَاهُمَا وَلَا إِخْرَجُهُنَّ وَلَا أَفْجَاهُ﴾ الأحزاب: 55 276
- ﴿لَمَّا تَدَارَوْا بَسُّوهُمْ عَلَى أَسْفِهِمُوا﴾ القصص: 25 279
- ﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى﴾ الأحزاب: 33 320
- ﴿الرِّجَالُ قَوَّاهُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَنَافِعَهُمْ﴾ النساء: 34 350

- ﴿وَمَنْ يَشَأْ إِلَىٰ ذِي الْعَرْشِ الْمَعْرُوفِ وَالزَّجَالِ عَلَيْهِ دَرَجَةٌ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ البقرة: 228..... 350
- ﴿قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَجِرْهُ إِنَّكَ خَيْرٌ مِّنْ اسْتَجَارَةِ الْقَوِيِّ الْأَمِينِ﴾ القصص: 26..... 354
- ﴿وَمَن يَدْعِهِمْ أَن يَخْلُقْ لَكُم مِّنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِّتُكَفِّرُوا...﴾ الروم: 21/30..... 355
- ﴿الزَّجَالِ قَوْمٌ مَّوْكٌ عَلَىٰ الْوَسَاةِ بِمَا فَتَكَلَّ اللَّهُ بِمَنْعِهِمْ...﴾ النساء: 34-35..... 356
- ﴿وَلَمَّا خَفَتْهُ أَلَا تَقْصِدُوا فِي الْإِنْتَنِ فَادْكُمَا مَا حَابَ لَكُم مِّنْ...﴾ النساء: 3..... 364
- ﴿يُؤْيِيكُمُ اللَّهُ فِي بَيْتِهِ أَوْ لَدَىٰكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلَ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ...﴾ النساء: 11-13..... 377
- ﴿يُؤْيِيكُمُ اللَّهُ فِي بَيْتِهِ أَوْ لَدَىٰكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلَ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ﴾ النساء: 11..... 378
- ﴿وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِّنْ رِّجَالِكُمْ فَإِن لَّمْ يَكُونَا رَاضِيَيْنِ...﴾ البقرة: 282..... 384
- ﴿وَاسْتَشْهِدُوا ذَوْيَ عَدْلٍ مِّنكُمْ﴾ الطلاق: 2. ﴿وَمِنَ الشَّهَادَةِ﴾ البقرة: 282..... 385
- ﴿وَإِذَا بَلَغَ الْبَلَغُ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَقْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ...﴾ الطلاق: 2..... 385
- ﴿يَتَأْتِيَ الْبَيْنَ أَمَّا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ...﴾ المائدة: 106..... 385
- ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَا يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَابْلُغُوهُنَّ ثَلَاثِينَ جَلَّةً...﴾ النور: 4..... 386
- ﴿وَإِذَا بَلَغَ الْبَلَغُ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَقْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ...﴾ الطلاق: 2..... 390
- ﴿يَتَأْتِيَ الْبَيْنَ أَمَّا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمُ...﴾ المائدة: 106..... 390
- ﴿وَالَّذِي يَأْتِيكَ الْفَاحِشَةُ مِن فَسَادِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا...﴾ النساء: 15..... 391
- ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَا يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَابْلُغُوهُنَّ ثَلَاثِينَ جَلَّةً...﴾ النور: 4..... 391
- ﴿وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِّنْ رِّجَالِكُمْ فَإِن لَّمْ يَكُونَا...﴾ البقرة: 282..... 393
- ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَا يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَابْلُغُوهُنَّ ثَلَاثِينَ جَلَّةً...﴾ النور: 4..... 393
- ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُن لَّهُمْ شُهَدَاءُ...﴾ النور: 6..... 394
- ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُن لَّهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ...﴾ النور: 6..... 394
- ﴿شَهِدَتِ اللَّهُ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَذِبِينَ﴾ النور: 8..... 394
- ﴿الرجال قوامون على النساء﴾..... 412
- ﴿والرجال عليهن درجة﴾..... 412
- باسم سنيهم..... 416
- ﴿يَتَأْتِيَ النَّاسُ أَلْثَمًا رَّيْجُمُ الْوَرَى خَلَلُكَ مِّنْ نَّفْسٍ دَجَوَ وَخَلَقَ بَيْنَا رَوْحَهَا...﴾ النساء: 1..... 421
- ﴿يَتَأْتِيَ النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكَ مِّنْ دَكَّرٍ وَأَنْقَ وَهَلَكَا شَمًا وَيَقَالُ إِنَّمَا رَوْحًا...﴾ الحجر: 13..... 421
- ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ مَشْكُومٌ لِّبَاةٍ بَعِيٍّ يَأْمُرُكَ...﴾ التوبة: 71..... 422
- ﴿قَالَتْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي خَلَقْتُكُمْ مِنْ نَارٍ مَا كُنْتُ قَابِلَةً أَنْ أُخْرَجَ...﴾ النمل: 32-35..... 422
- ﴿فَدَسَّحَ اللَّهُ قَوْلَ آلِي عِمْدِيكَ فِي رَوْحَهَا وَأَنْشَدَكَ إِلَىٰ أَقْوَامِهِ بِسَمْعٍ تَحَارَكَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾ المجادلة: 422..... 422
- ﴿قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَجِرْهُ إِنَّكَ خَيْرٌ مِّنْ...﴾ القصص: 26..... 422

- 444..... ﴿لَا تَقِيْ حَتَّىٰ يُمْسِرَ الرِّجْلَ﴾
- 445..... ﴿وَأَبُوكَ أَشَبُّ حَكِيمٌ﴾
- 445..... ﴿تَنبِيْ عَلَىٰ آسِيْخَمَآو﴾
- 450..... ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوْحِنَ إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ﴾ يوسف: 109
- 450..... ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوْحِنَ إِلَيْهِمْ فَتَلَوْنَ أَهْلَ...﴾ الأنبياء: 7
- 450..... ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوْحِنَ إِلَيْهِمْ فَتَلَوْنَ أَهْلَ...﴾ النحل: 43
- 452..... ﴿وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ﴾ آل عمران: 36
- 453..... ﴿قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَىٰ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَىٰ﴾ طه: 50:0
- 453..... ﴿ثُمَّ الْبَيْتَ يَنْزُرُهُ﴾ عبس: 20
- 463..... ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا﴾ وما الله بظلام للعبيد
- 463..... ﴿لَا يَكْفُرُ اللَّهُ تَنَسَّ إِلَّا وَنَمَهَا﴾ ،
- 464..... ﴿أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾ الملوك: 14

فهرموده کسان

- کُلُّ مُبَشِّرٍ لِمَا خُلِقَ لَهُ..... 9
- ((نهی عن خاتم الذهب - أو قال حلقة الذهب، وعن الحرير...))..... 222
- ((الحل الذهب والفضة لإثاث أمتي وحرم على ذكورها))..... 222
- ((شجرة طيبة، وما لها طهور، وسألها عن الحفاف، فقالت: ...))..... 223
- ((كان رسول الله ﷺ يكره أن يرى المرأة ليس في يدها أثر الحناء والخضاب))..... 223
- ((نهى عن السَّنَدِل في الصلاة، وأن يغطي ...))..... 228
- ((لعن الصالقة، والحالقة، الخارقة، والقاشرة))..... 229
- ((وَأَيُّزْرِبِينَ بِخُرْمَيْنِ عَلَى جُيُوبِهِنَّ))..... 239
- ((يرحم الله نساء المهاجرات الأول، لما أنزل الله: شقن ...))..... 239
- ((صنفان من أهل النار لم أرهما. قوم معهم سياط كأذناب البقر...))..... 240
- ((سيكون آخر أمتي نساء كاسيات عاريات رؤوسهن ...))..... 240
- ((ليما امرأة استعطرت فمرت على قوم ليجدوا من ريحها؛ فهي زانية))..... 240
- ((ليما امرأة أصابت بخورا؛ فلا تشهد معنا العشاء الآخرة))..... 241
- ((ألا وطيب للرجال ريح لا لون له، ألا وطيب المرأة لون لا ريح له))..... 241
- ((لعن الله المتشبهات من النساء بالرجال، والمتشبهين من الرجال بالنساء))..... 241
- ((من لبس ثوب شهرة ألبسه الله يوم القيامة ثوبا مثله))..... 243
- ((ثم تلهب فيه النار))..... 243
- ((ما تركت بعدي فتنة هي أضرب على الرجال من النساء))..... 244
- ((لعن الله المتشبهين من الرجال بالنساء، والمتشبهات من النساء بالرجال))..... 245
- ((إذا زوج أحدكم خادمة عبده أو أجيره فلا ينظر إلى ما دون السرة و فوق الركبة))..... 254
- أتصلي للمرأة في درع وخمار ليس عليها إزار؟ قال: ((إذا كان ...))..... 255
- ((يا أسماء إن المرأة إذا بلغت المحيض لا يصلح أن يرى ...))..... 255
- ((ويستحب للمرأة أن تصلي في درع وخمار وجلباب تلتحف به))..... 256
- ((العبدان تزنيان وزناهما النظر مواليدان تزنيان وزناهما ...))..... 259
- ((يا علي لا تتبع النظرة النظرة. فإن لك الأولى وليس لك الثانية))..... 259

- 260..... ((لا تبأشر المرأة للمرأة حتى تصفها لزوجها كأنه ينظر إليها))
- 262..... ((يا معشر الشباب، من استطاع منكم الباءة فليتزوج، فإنه....))
- 263..... ((الصيام حنة))
- 265..... ((اجتنبوا السبع الموقفت* قيل وما....))
- 268..... ((لها نظرت إلى الحبشة يلبسون في المسجد والنبي ﷺ يراها))
- 269..... ((الحتبنا منه. فقلنا: يا رسول الله: ليس هو أعمى...))
- 274..... ((نرى - والله أعلم - إن ذلك كان لكي ينصرف النساء...))
- 275..... ((ألا ولا يخلون رجل بامرأة فإن ثالثهما الشيطان))
- 275..... ((لا يخلون أحدكم بامرأة إلا مع ذي محرم))
- 275..... ((إياكم والدخول على النساء)) فقال رجل من.....
- 279..... ((إن مما أدرك الناس من كلام النبوة إذا لم تستح فاصنع ما شئت))
- 280..... ((الإيمان بضع وستون شعبة، والحياء شعبة من الإيمان))
- 280..... ((الحياء لا يأتي إلا بخير))
- 280..... ((الحياء خير كله))
- 284..... ((ما من مولود إلا يولد على الفطرة فأبواه يهودانه أو ينصرانه أو يمجسانه...))
- 291..... (استيعاب مسح كل الرأس)،
- 292..... ((نلك عرق ولست بالحیضة، فإذا ألبت الحيضة فدعي...))
- 292..... ((ثم توضئي لكل صلاة))
- 293..... ((للمستحاضة تتوضأ لو فت كل الصلاة))
- 293..... ((لا يقبل الله صلاة حائض إلا بخمار))
- 294..... ((المرأة عورة))
- 294..... ((يا أسماء إن المرأة إذا بلغت المحيض لا يصلح أن...))
- 294..... ((نهی عن السنل في الصلاة، وأن يغطي...))
- 295..... ((ليس على النساء أذان ولا إقامة))
- 296..... ((التبصيح للرجال والتصفیق للنساء))
- 296..... ((إن رسول الله ليصلي الصبح، فينصرف النساء...))
- 297..... ((المرأة عورة إذا خرجت استترفها الشيطان...))
- 297..... ((لأن تصلي المرأة في بيتها خير من أن تصلي في حجرتها...))
- 298..... ((أو أدرك رسول الله ﷺ ما أحدث النساء ما نرى...))
- 298..... ((لها كانت تؤذن وتقيم، وتؤم النساء وتقوم وسطهن))
- 299..... ((أمر رسول الله ﷺ في يوم العيد أن تخرج المولود... ز))
- 304..... ((لا تصوم المرأة وزوجها حاضر إلا بإذنه))
- 304..... ((لا جهانكن الحج المبرور، هو لكن جهاد))
- 306..... ((لا يحل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر،...))

- 307..... ((لا یحل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر أن ...)).
- 307..... ((بوشك أن تخرج الضعيفة من الحيرة بغير جوار أحد حتى...)).
- 309..... (نفع المضار مقدم على جلب المنافع).
- 313..... ((طوفي من وراء الناس وأنت راكبة، فطفت ورسول...)).
- 314..... ((سعى رسول الله ﷺ ثلاثة أشواط ومشى أربعاً في الحج والعمرة)).
- 314..... ((أن النبي ﷺ طاف مضطجعاً ببرد أخضر)).
- 315..... ((ليس على النساء حلق إنما للتقصير)).
- 321..... ((كلكم راع وكلكم مسؤول عن رعيته، فالإمام راع وهو مسؤول...)).
- 322..... (وما يترتب عليه حرام فهو محرم)
- 334..... ((جهادكن الحج)).
- 335..... ((ولقد رأيت عائشة بنت أبي بكر ولم سليم وإنيهما لمشمرتان...)).
- 340..... ((اغزوا باسم الله وفي سبيل الله، قاتلوا من كفر بالله،...)).
- 368..... ((إن من أشراط الساعة أن يرفع العلم...)).
- 368..... ((اليأتي على الناس زمان يطوف الرجل فيه بالصنفة من الذهب ثم...)).
- 374..... ((لم تظهر الفاحشة في قوم قط حتى يعلنوا بها إلا فشا...)).
- 374..... ((ولا ظهرت الفاحشة في قوم إلا سلط الله عليهم الموت)).
- 386..... ((إن رسول الله قضى بيمين وشاهد في الأموال...)).
- 387..... ((تراءى الناس للهِلال، فأخبرت رسول الله أني رأيته...)).
- 387..... ((التشهد أن لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله قال: ...)).
- 413..... ((ما أفلح قوم ولّوا أمرهم امرأة)).
- 423..... ((قد أجرنا من أجرنا يا أم هانئ)).
- 429..... ((للقضاء ثلاثة واحد في الجنة، واثنتان في النار، ...)).
- 444..... (ما خطبُكُما)
- 456..... ((من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فلا يؤذ جاره، واستوصوا ...)).

پیارو نادره ڪان

لا پهره	الشهره	الاسم
323	المودودي	أبو الأعلى بن أحمد حسن
120	إمام أحمد الشيباني	أحمد بن حنبل بن هلال
221	ابن كثير	إسماعيل بن عمر
127		لئكسيس ڪاريل
222	الأوسي	البراء بن عازب
325	الطهطاوي	رفاعة بن رافع
17		سيد قطب بن إبراهيم
330		سيولون الفيلسوف
394	الشعبي	عامر بن شراحيل
256	الأوزاعي	عبد الرحمن بن عمرو
308		عبد الرحمن بن عوف
308	نو لنورين	عثمان بن عفان القرشي
394	النوفلي	عقبة بن حارث
276	الجهني	عقبة بن عامر
260	الهشمي	علي بن أبي طالب
327	ابن حزم	علي بن أحمد الطاهري
255		عمرو بن شعيب للعقدي
247		قاسم لمسين
120	إمام مالك	مالك بن الأصبهي
272		مجاهد بن جبر المكي
120	الإمام الشافعي	محمد بن إدريس
221	الطبري	محمد بن جرير أبو جعفر
325		محمد عبدة
226		محمد فريد وجدي
260	الزمخشري	محمود بن عمر جار الله
272		مقاتل بن حيان روال

لا پھرہ	الشہرۃ	الاسم
120	لہو حنیفۃ	نعمان بن ثابت
415	لہو بکرۃ	نغم بن الحارث الثقفی
346		نیشۃ

ثافره ته ناوداره كان

لاپهړه	الشهرة	الاسم
229	ذات النطاقين	أسماء بنت أبي بكر الصديق
223		بكرة بنت عقبة
338		الربيع بنت معوذ بن عفراء
426	أم خليل الصالحية	شجرة الدر
426	صفية خاتون	صفية بنت الملك العادل
275		عمرة بنت عبد الرحمن
326	الشفاء	ليلى بنت عبد الله العنوي
300	أم عطية	نسبية بنت كعب

سهرچاوه‌کان

۱- سهرچاوه عدربه‌یه‌کان

القرآن الکریم

1. أبو حامد، حسين سليم، مختصر الفسيولوجيا البشرية، دمشق، للمركز التقني المعاصر، 1999م.
2. أبو خليل، شوقي، الإسلام في قفص الاتهام، دمشق، دار الفكر، ط5، 1402هـ/ 1982م.
3. أبو زهرة، محمد، أصول الفقه، القاهرة، مطبعة مخيمر، 1377هـ/ 1957م.
4. أبو يعلى الموصلي، أحمد بن علي بن مثنى ت: 307هـ، مسند أبي يعلى، تحقيق: حسين سليم أسد، دمشق، دار المأمون للتراث، 13 جزء، 1404هـ/ 1984م.
5. أحمد بن حنبل ت: 241هـ، مسند الإمام أحمد، مراجعة: تصدقي جميل العطار، بيروت، دار الفكر، ط2، 1414هـ/ 1994م.
6. أحمد كنعان موسوعة جسم الإنسان، بيروت، دار الفائض، 1417هـ/ 1996م.
7. الأزدي، معمر بن راشد ت: 151هـ، الجامع لمعمر الأزدي، تحقيق: حبيب الأعظمي، بيروت، للمكتب الإسلامي، ط2، 1402هـ.
8. الأشر، محمد سليمان، أبحاث اجتهادية في الفقه الطبي، بيروت، مؤسسة الرسالة، 1422هـ/ 2001م.
9. الأصفهاني، أبو نعيم، أحمد بن عبد الله ت: 430هـ حلية الأولياء وطبقات الأصفياء، 10 مجلدات، دم، المكتبة السلفية، دت.
10. أعلام مصر في القرن العشرين، موسوعة وكالة الأنباء الشرق الأوسط، رئيس تحرير مصطفى نجيب، 1996م.
11. آلان، لورنس، جسم الإنسان، القاهرة، مكتبة لايف العلمية للترجمة العربية، مطابع الأهرام، 1975م.
12. الألويسي، أبو الفضل، شهاب الدين محمود بن عبد الله البغدادي ت: 1270هـ، روح المعاني في تفسير القرآن والسبع المثاني، بيروت، دار الفكر، 15 مجلد- 30 جزء، 1408هـ/ 1987م.

13. أليكسيس كاريل، الإنسان ذلك المجهول، تعريب: شفيق أسعد فريد، بيروت مكتبة المعارف، ط3، دت .
14. أنور، حافظ محمد، ولاية المرأة في الفقه الإسلامي، الرياض، دار البنسة، 1420هـ/2000م.
15. إلهامي، محمد عبد المجيد، أسس علم الأجنة للرياض، جامعة الملك سعود، 1420هـ/2000م.
16. ابن أبي شيبة، أبو بكر، عبد الله بن محمد ت: 235هـ، مصنف ابن أبي شيبة، تحقيق: كمال يوسف الحوت، الرياض، مكتبة الرشد، 7 أجزاء، 1409هـ.
17. ابن الأثير، أبو السعادت، مجد الدين محمد بن محمد بن المبارك ت: 606هـ، النهاية في غريب الحديث والأثر، تحقيق: طاهر أحمد ومحمود الطناحي، بيروت، دار الفكر، ط2، 1399هـ.
18. ابن الأثير، أبي الكرم الشيباني، عز الدين علي ت: 630هـ، الكامل في التاريخ، بيروت، دار صادر، 13 مجلدًا، 1979م.
19. ابن الأثير، أبي كرم الشيباني، عز الدين علي ت: 630هـ، أسد الغابة في معرفة الصحابة، تحقيق: خيرى سعيد، القاهرة، المكتبة التوفيقية، 7 مجلد، 2003م.
20. ابن الجوزي، أبو الفرج جمال الدين، عبد الرحمن بن علي ت: 597هـ، صفة الصفوة، تحقيق: محمود فساخوري و محمد رطراس، بيروت، دار للمعرفة، ط4، 2 مجلدات، 1399هـ/1979م.
21. ابن الجوزي، عبد الرحمن بن علي ت: 597هـ، أحكام النساء، تحقيق: علي بن محمد يوسف المحمدي، بيروت، المكتبة المصرية، 1410هـ/1980م.
22. ابن العابدین، محمد أمين بن عمر النمطي الحنفي ت: 1252هـ، حاشية رد المختار على الدر المختار شرح تنوير الأبصار مصر، مطبعة مصطفى البابي، 12 مجلدًا، ط2، 1386هـ/1966م.
23. ابن العربي، أبو بكر محمد بن عبد الله ت: 543هـ، أحكام القرآن، تحقيق: علي محمد البجاوي، مصر، مطبعة مصطفى البابي، ط2، 4 مجلدات، 1378هـ/1968م.
24. ابن القيم، كمال الدين، محمد بن عبد الواحد السيوسي ت: 681هـ، فتح للقدير على الهداية شرح بداية المبتدى للمريغني، ومعه شرح الحاشية للبابري، وحاشية سعدى أفندي، مصر مطبعة مصطفى البابي، 1389هـ/1970م.
25. ابن باز، عبد العزيز بن عبد الله، فتاوى المرأة، جمع وترتيب: محمد المسند، الرياض، دار الوطن للنشر، 1414هـ.

26. ابن تیمیہ، تقي الدين، أحمد بن عبد الحلیم ت: 728ھ، فقہ النساء، تحقیق: السيد الجميلي، بیروت، دار الفكر العربي، 1989م.
27. ابن تیمیہ، تقي الدين، أحمد بن عبد الحلیم ت: 728ھ، حجاب المرأة، للرياض، الرئاسة العامة للإفتاء، 1404ھ/1984م.
28. ابن تیمیہ، تقي الدين، أحمد بن عبد الحلیم ت: 728ھ، مجموع فتاوى شيخ الإسلام ابن تیمیہ، الرياض، مطابع الرياض، 1381ھ.
29. ابن حجر العسقلاني، شهاب الدين، أحمد بن علي ت: 852ھ، المطالب العالیة بزوائد المسانید الثمانية، تحقیق: حبیب الرحمن الأعظمی، دم، دین، دت.
30. ابن حجر العسقلاني، شهاب الدين، أحمد بن علي ت: 852ھ، تهذيب التهذيب، بیروت، دار الفكر، 14 جزءاً، 1404ھ/1984م.
31. ابن حجر العسقلاني، شهاب الدين، أحمد بن علي ت: 825ھ، الدرر الكامنة في أعيان المائة الثامنة-بیروت، دار الجيل، 8 مجلدات، دت.
32. ابن حجر العسقلاني، شهاب الدين، أحمد بن علي ت: 852ھ، الإصابة في تمييز الصحابة معه الإستعاب في أسماء الصحاب، القرطبي، ت: 463ھ، بیروت، دار الكتاب العربي، 4 أجزاء، دت. وطبعة القاهرة 1907، 8 أجزاء .
33. ابن حجر العسقلاني، شهاب الدين، أحمد بن علي ت: 852ھ، تقريب التهذيب في أسماء الرجال، تحقیق: محمد عوانة، سوريا، دار الرشيد، 1406ھ/1986م.
34. ابن خلكان، أحمد بن محمد ت: 681ھ، وفیات الأعيان وأنباء أبناء الزمان، تحقیق: إحسان عباس، بیروت، دار الصادر، 8 مجلدات، دت.
35. ابن رجب، عبد الرحمن بن شهاب الدين ت: 795ھ، جامع العلوم والحكم، تحقیق: شعيب الأرناؤوط وإبراهيم باجس، بیروت، مؤسسة للرسالة، 7/1421ھ/2000م.
36. ابن رشد القرطبي، أبو وليد، محمد بن أحمد الأندلسي ت: 595، بداية المجتهد ونهاية المقتصد، اعتناء: هيثم خليفة، بیروت، المكتبة العصرية، 2 مجلد، 1423ھ/2002م.
37. ابن عماد الحنبلي، أبي فلاح، عبد الحمي، ت: 1089ھ، شذرات الذهب في أخبار من ذهب، تحقیق: لجنة إحياء التراث العربي، بیروت، دار الأفق الجديدة، 8 مجلدات، دت.
38. ابن قيم الجوزية، أبو عبد الله شمس الدين، محمد بن أبي بكر ت: 751ھ، زاد المعاد، تحقیق: مصطفى عبد القادر عطا، بیروت، دار الكتب العلمية، 6 مجلدات،

- 1419هـ/1998م.
39. ابن قيم الجوزية، أبو عبد الله شمس الدين، محمد أبي بكر ت: 751هـ، أعلام الموقنين، القاهرة، مكتبة الكليات الأزهرية، ط2، 1968م.
40. ابن قيم الجوزية، التبيين في أقسام القرآن، بيروت، دار المعرفة، د.ت.
41. ابن قيم الجوزية، الروح، بيروت، دار للكتب العلمية، 1399هـ/1979م.
42. ابن كثير، أبو الفداء، إسماعيل بن عمر ت: 774هـ، البداية والنهاية، بيروت، مكتبة المعارف، ط6، 8 أجزاء، 1405هـ/1985م.
43. ابن كثير، أبو الفداء، إسماعيل بن كثير ت: 774هـ، تفسير القرآن العظيم، تحقيق: محمد إبراهيم البناء، مؤسسة علوم القرآن، والمنار للنشر والتوزيع، 1419هـ/1998م.
44. ابن المنذر، الإجماع، تحقيق: فؤاد عبد المنعم، مطبوعات المحاكم الشرعية في مصر.
45. ابن منظور، أبي الفضل، محمد بن مكرم ت: 711هـ، لسان العرب، تنسيق: علي شيري، بيروت، دار صادر، 18 مجلدًا، 1408هـ/1988م.
46. الباجوري، جمال محمد، المرأة في الفكر الإسلامي، الموصل، دار الطباعة والنشر، 2 جزء، 1986م.
47. البار، محمد علي مخلق الإنسان بين الطب والقرآن، الرياض، الدار السعودية، ط4، 1403هـ/1983م.
48. البار، محمد علي، أعمال المرأة في الميزان مجدة، الدار السعودية، 1404هـ/1984م.
49. البخاري، محمد بن إسماعيل ت: 256هـ، الفتح الباري بشرح صحيح البخاري، أحمد بن حجر السقلائي، الرياض- دمشق، دار السلام- دار الفحاء، تحقيق: عبد العزيز بن الباز ومحمد فؤاد، 11 جزء، 1418هـ/1997م.
50. البهوي، عبد الرحمن، مذاهب الإسلاميين، بيروت، دار العلم للملايين، 1971م.
51. برنهارت، علم النفس في حياتنا العملية، ترجمة: د. إبراهيم عبد الله محي، بغداد، مكتبة أسعد، 1984م.
52. البستي، ابن حبان، محمد بن حبان بن أحمد التميمي ت: 354هـ، صحيح ابن حبان، تحقيق: شعوب أرناؤوط، بيروت، دار الرسالة، 18 جزء، ط2، 1414هـ/1993م.

53. البعلی، علاء الدین علی بن محمد، الاختیارات الفقیہیہ من فتاویٰ شیخ الإسلام ابن تیمیہ، الشیخ، بیروت، دار المعرفہ، دت.
54. البغا، مصطفیٰ دیب، التہذیب فی أئلة متن الفایة والتقریب - متن أبی شجاع، قم، مکتبۃ القمن، دت.
55. بن باز، عبد العزیز بن عبد اللہ، فتاویٰ المرأة، جمع وترتیب: محمد المسند، الرياض، دار الوطن، 1414ھ.
56. بنت الشاطی، عائشۃ عبد الرحمن، المفہوم الإسلامی لتحریر المرأة، جامعة أم درمان، 1967م.
57. بنت الشاطی، عائشۃ عبد الرحمن، سیدات بیت النبوة، بیروت، دار الکتاب العربی، ط2، 1978م.
58. البہی، محمد الخولی، الإسلام والمرأة المعاصرة، الكويت، دار القلم، ط3، دت.
59. البہی، محمد الخولی، الفكر الإسلامی والمجتمع المعاصر، بیروت، دار الفكر، ط2، 1971م.
60. البوطی، محمد سعید، للمرأة بین طغیان النظام الغربی ولطائف التشريع الربانی، دمشق، دار الفكر، ط2، 1996م.
61. البوطی، محمد سعید، إلى کل فتاة تؤمن باللہ، دمشق، مکتبۃ الفارابی، ط4، 1976م.
62. البوطی، محمد سعید، مسألة تحديد النسل وقایة وعلاجاً، بیروت، مکتبۃ الفارابی، دت.
63. البوطی، محمد سعید، ضوابط المصلحة فی الشریعة الإسلامیة، بیروت، مؤسسة الرسالة، ط2، 1977م.
64. البیہقی، أبو بکر، أحمد بن الحسین ت: 458ھ، سنن البیہقی الکبری، تحقیق: محمد عبد القادر عطا، مكة المكرمة، مکتبۃ دار الباز، 10 جزء، 1414ھ/1994م.
65. الترمذی، أبو عیسی، محمد بن عیسی ت: 279ھ، تحقیق: أحمد محمد شاکر وآخرون، بیروت، دار إحياء التراث العربی، 5 أجزاء، دت.
66. التتیر، علی، الرضاعة الطبیعیة، الكويت، مؤسسة الكويت للتقدم العلمی، مطابع کویت تلیمز، 1982م.
67. التهامی، محمد عبد المجید، أسس علم الأجنة للرياض، جامعة الملك سعود، 1420ھ/2000م.

68. توفيق، محمد عز الدين، دليل الأنفس بين القرآن الكريم والعلم الحديث، القاهرة، دار السلام، ط3، 1424هـ/2004م.
69. الجارودي، عبد الله بن علي أبو محمد النيسابوري ت: 307هـ، المنتقى لابن الجارودي، تحقيق: عبد الله عمر البارودي، بيروت، مؤسسة الكتاب الثقافية، 1408هـ/1988م.
70. جاسم كريم حبيب، رسالة في سلوك الإنسان، بغداد، مطبعة عصام، 1982م.
71. الجرجاني، أبو أحمد، عبد الله بن عدي ت: 365هـ، الكامل في ضعفاء الرجال، بيروت، دار الفكر، 7 أجزاء، 1409هـ/1988م.
72. الجرجاني، أبو الحسن، علي بن محمد الحنفي ت: 816هـ، التعريفات، ضبطه وفهرسه: محمد عبد الحكيم القاضي، القاهرة، دار الكتاب المصري، 1411هـ/1991م.
73. الجزائري، أبو بكر جابر، فصل الخطاب في المرأة والحجاب، الرياض، للرسالة العامة للإفتاء، 1405هـ/1985م.
74. الجزيري، عبد الرحمن، الفقه على المذاهب الأربعة، القاهرة، مطبعة دار المأمون، 5 مجلد، 1938م.
75. الجصاص، أبو بكر أحمد بن علي الحنفي ت: 370هـ، أحكام القرآن، بيروت، دار الكتاب العربي، 3 مجلدات، 1335هـ.
76. الجعفي، أبو عبد الله محمد بن إسماعيل ت: 256هـ، تاريخ الكبير، تحقيق: السيد هاشم الندوي، دم، دار الفكر، 8 جزء. د.ت.
77. جمال محفوظ وسعيد عاشور وآخرون، موسوعة الحضارة العربية الإسلامية، بيروت، المؤسسة العربية للنشر، 3 مجلدات، 1987م.
78. الجمال حمد بن صادق، أبو الأعلى المودودي - حياته وفكره، جدة، دار المدني، 1406هـ.
79. الجويني، عبد الملك بن عبد الله ت: 478هـ، غوث الأمم في التباث للظلم، تحقيق: مصطفى الحلبي وفؤاد عبد المنعم، الإسكندرية، دار الدعوة، 1979م.
80. الحاكم النيسابوري، أبو عبد الله، محمد بن عبد الله ت: 405هـ، المستدرک على الصحيحين، تحقيق: مصطفى عبد القادر عطا، 4 جزء، بيروت، دار الكتب العلمية، 1411هـ/1990م.
81. حامد، أحمد حامد، الآيات المجاب في رحلة الإنجاب، دمشق، دار القلم، 1417هـ/1996م.

82. الحجازي، محمد محمود، تفسير الواضح، بيروت، دار الكتاب العربي، مجلدان، 1402هـ/1982م.
83. الحجوي، محمد المهدي، المرأة بين الشرع والقانون، الدار البيضاء، مطابع دار للكتاب، 1967م.
84. الخطاب، الرعيني، محمد بن محمد الطرابلسي المالكي ت: 954هـ، مواهب الجليل في شرح مختصر خليل، طرابلس/ليبيا، مكتبة النجاح، 8 جزء، دت.
85. الحموي، ابراهيم بن عبد الله ت: 642هـ، أدب القاضي، تحقيق: محمد مصطفى الزحيلي، دمشق، دار الفكر، 1402هـ/1982م.
86. الحموي، ياقوت ت: 649هـ، معجم البلدان، تحقيق: مزيد عبد العزيز، بيروت، دار الكتب العربية، 5 مجلدات، دت.
87. الحنبلي، منصور بن إدريس ت: 1051هـ، كشف القناع عن متن الإقناع، مصر ، المطبعة الشرقية، 1319هـ.
88. الحنبلي، مرعي بن يوسف ت: 1033هـ، غاية المنتهى في الجمع بين الإقناع والمنتهى، والإقناع مؤلفه موسى بن أحمد موسى الحجاري المقدسي ت: 968هـ. وأما مؤلف المنتهى فهو ابن النجار محمد بن عبد العزيز القنوجي ت: 980هـ.
89. الخباز، عدنان، مرض الإيدز، ترجمة طارق مصطفى عمارة، قطر -الدوحة، 1406هـ/1986م.
90. الخشت، محمد عثمان، وليس الذكر كالأنثى، القاهرة، مكتبة القرآن، 1985م.
91. الخصاف، أبو بكر، أحمد بن محمود الشيباني ت: 261هـ، أدب القاضي، تحقيق: فرحات زيادة، القاهرة، الجامعة الأمريكية، 1398هـ/1978م.
92. الخصري بك، محمد، نور اليقين، بيروت، دار الندوة الجديدة، 1414هـ/1994م.
93. الخصري بك، محمد، أصول الفقه، مصر ، المكتبة التجارية الكبرى، ط6 1389هـ/1969م.
94. الخطيب البغدادي، أبو بكر أحمد بن علي ت: 463هـ، تاريخ بغداد، بيروت، دار الكتاب العربي، 14 مجلد، دت.
95. خلاف، عبد الوهاب ، علم أصول الفقه ، الكويت، دار القلم، 1972م.
96. خيرت، أحمد، مركز المرأة في الإسلام، القاهرة، دار المعارف، 1404هـ/1984م.
97. دار القطني البغدادي، أبو الحسن، علي بن عمر ت: 385هـ، سنن دار القطني،

- تحقيق: السيد هاشم يماني المنني، بيروت، دار المعرفة، 4 جزء، 1386هـ/1966م.
98. للدريز، أبو البركات، أحمد بن محمد العلوي ت: 1201هـ، الشرح الكبير على مختصر سيدي خليل، ومختصر سيدي خليل، أبي الضياء سيدي خليل ت: 776هـ، مصر، دار إحياء الكتب العربية لصاحبها عيسى اللباني .
99. للدريز، أبو البركات، أحمد بن محمد ت: 1201هـ، مختصر أبي ضياء سيدي خليل ت: 776هـ مصر، دار إحياء الكتب العربية، دت.
100. دروزة، محمد عزة، المرأة في القرآن والسنة، بيروت، المكتبة المصرية، ط3، 1404هـ/1984م.
101. النسوفي، محمد عرفة ت: 1230هـ، حاشية النسوفي على الشرح الكبير للدريز، القاهرة، دار إحياء الكتب العربية، مطبعة للبابي، 4 مجلد، دت.
102. للنمشي، عرفان سليم، جامع المهلكات من الكبائر والمحرمات، بيروت، دار الكتب العلمية، 1422هـ/2001م.
103. النمشي، علاء الدين محمد بن علي ت: 108هـ، المعجم الوسيط، إخراج: إبراهيم مصطفى وآخرون، إشراف: عبد السلام هارون، دت.
104. النمشي، محمد أحمد، شرح الرحبية، القاهرة ، مطبعة السعادة، دت.
105. الذهبي، شمس الدين، محمد بن أحمد النمشي ت: 748هـ، تذكرة الحفاظ، بيروت، دار إحياء التراث العربي، دت.
106. للذهبي، شمس الدين، محمد بن أحمد النمشي ت: 748هـ، الكبائر، تحقيق: عبد القادر أرناؤوط وعطار أحمد، دمشق، دار الفحاء، 1419هـ/1999م.
107. الذهبي، شمس الدين، محمد بن أحمد النمشي ت: 748هـ، الكاشف، تحقيق: محمد عوف، جدة، دار القبلة الثقافية الإسلامية ومؤسسة العلوم، جزءان، دت.
108. الذهبي، شمس الدين، محمد بن أحمد ت: 748هـ، سير أعلام النبلاء، تحقيق : شعيب الأرناؤوط، بيروت، مؤسسة الرسالة، ط4، 23 مجلد، 1406هـ/1986م.
109. الرازي، عبد الرحمن محمد بن إدريس التميمي ت: 327هـ، الجرح وللتعديل، بيروت، دار إحياء التراث العربي، 9 أجزاء، 1371هـ/1952م.
110. الرازي، محمد بن عمر ت: 606هـ، تفسير الكبير، طهران، دار الكتب العلمية، ط2، 30 مجلد، دت.
111. الرحيباني، مصطفى، مطلب أولي النهي في شرح غاية المنتهى، دمشق، المكتب الإسلامي، دت.

112. رشید رضا، محمد، تفسیر القرآن الحکیم-الشہیر بتفسیر المنار، بیروت، دار المعرفة، ط2، 12مجلداً، 1393ھ/1973م.
113. رشید رضا، محمد، نداء إلى جنس لطيف، دم، مطبعة المنار، 1351ھ.
114. الرفاعي، أنس، الموسوعة الطبية الكاملة للمرأة، تعريب أنس الرفاعي، قطر، دار الثقافة، د.ت.
115. الرملي، شمس الدين، محمد بن أحمد ت: 1004ھ، نهاية المحتاج إلى شرح المنهاج، مصر، مطبعة للبابي الحلبي، 1357ھ.
116. رونك طاهر علي، دراسة تحديد الحد السمع الطبيعى لأهالي كردستان العراق، جامعة صلاح الدين -كلية الطب وكلية العلوم، 1424ھ/2004م.
117. ريتشارد سنل، التشريح السريري لطلبة الطب، ترجمة: أد محمد أحمد سليمان، ومراجعة: أد أحمد ذياب، الكويت، منظمة الصحة العالمية، المركز العربي للوثائق والمطبوعات الصحية، ط2، 1998م.
118. الرئيس، محمد ضياء الدين ، النظريات السياسية في الإسلام، مصر، دار المعارف، ط5، 1969م.
119. الزبيدي، محمد مرتضى، تاج العروس من جواهر القاموس، بيروت، منشورات دار مكتبة الحياة، 9 مجلد، د.ت.
120. الزحيلي، وهبة، الفقه الإسلامي وأدلته، دمشق- بيروت، دار الفكر-دار الفكر المعاصر، 8مجلد، ط4، 1418ھ/1998م.
121. الزركلي، خير الدين، الأعلام، بيروت ، دار العلم للملايين، 8 مجلدات ، ط4، 1979م.
122. زكريا إبراهيم ، سايكولوجية المرأة، مصر، دار مصر للطباعة، د.ت.
123. الزلمى، مصطفى إبراهيم، أصول الفقه الإسلامي، أربيل، مكتبة التفسير، 1423ھ/2003م.
124. الزمخشري، جار الله، محمود بن عمر ت: 538ھ، الكشف عن حقائق التنزيل وعيون الأقاويل، بيروت، دار المعرفة، 4 مجلدات، د.ت.
125. الزمكاني، كمال الدين عبد الواحد ت: 651ھ، البرهان للكاشف عن إعجاز القرآن، تحقيق: خديجة الحديثي وأحمد مطلوب، بغداد، مطبعة العاني، 1974م.
126. زهير حطب، علم اجتماع الأسرة- تطور بُنى الأسرة العربية، بيروت، معهد النماء العربي، ط3، 1983م.

127. السامرائي، هاشم جاسم، المنخل في علم النفس، بغداد، مكتبة الشرق الجديد، ط2، 1989م.
128. سامي محمد ملحم، علم نفس النمو، عمان، دار الفكر، 1425هـ/2004م.
129. السباعي، مصطفى، المرأة بين الفقه والقانون، القاهرة، دار السلام، 2004هـ/2003م.
130. المبكي، عبد الوهاب بن علي ت: 771هـ، منع الموانع على جمع الجوامع، تحقيق: سعيد بن علي الحميري، بيروت، دار البشائر الإسلامي، 1420هـ/1999م.
131. السجستاني، أبو داود، سليمان بن الأشعث ت: 275هـ، سنن أبي داود، مراجعة وتعليق: محمد محي الدين عبد المجيد، دم، دار إحياء السنة النبوية، 4 مجلدات، د.ت.
132. السخاوي، شمس الدين محمد ت: 902هـ، الضوء اللاح لأهل القرن التاسع، بيروت، دار مكتبة الحياة، 6 مجلدات - 12 أجزاء ، د.ت.
133. السرخسي، محمد بن أحمد ت: 483هـ، أصول السرخسي، تحقيق: أبو الوفاء الأفعاني، بيروت، دار المعرفة، د.ت.
134. السعدي، عبد الرحمن ناصر، تيسير الكريم الرحمن، تحقيق: عبد الرحمن بن معلا اللويح، بيروت ، مؤسسة الرسالة، 1420هـ/2000م.
135. سنن النسائي بشرح الحافظ السيوطي وحاشية الإمام السندي، بيروت، دار الكتاب العربي، د.ت.
136. سيد سابق، فقه السنة، بيروت، دار الكتاب العربي، 3 مجلد، 1397هـ/1977م.
137. سيد قطب، السلام العالمي والإسلام، القاهرة، مكتبة وهبة، ط2. د.ت.
138. سيد قطب، العدالة الاجتماعية في الإسلام، مصر، دار إحياء الكتب العربية، 1954م.
139. سيد قطب في ظلال القرآن بيروت، دار الشروق ط6، 7 مجلدات، 1398هـ/1978م.
140. سيد قطب، مقومات التصور الإسلامي، بيروت، دار الشروق، 1406هـ/1986م.
141. سيرل بيرت وآخرون، كيف يعمل للعقل، تعريب: رياض عسكر ومحمد خلف الله، دمشق، دار وحي القلم، 1425هـ/2004م.
142. السيوطي، جلال الدين، عبد الرحمن بن أبي بكر ت: 911هـ، الجامع الصغير، تحقيق: محمد محي الدين عبد المجيد، القاهرة، دار خدمات القرآن، 2 جزء، د.ت.

143. السیوطي، جلال الدين، عبد الرحمن بن أبي بكر ت: 911هـ، بغية الوعاظ، مصر، مطبعة السعادة، 1326هـ.
144. السیوطي، جلال الدين، عبد الرحمن بن أبي بكر ت: 911هـ، حسن المحاضرة، القاهرة، مطبعة السعادة، 2 مجلد، 1960م.
145. السیوطي، جلال الدين، عبد الرحمن بن أبي بكر ت: 911هـ، الأشباه والنظائر في قواعد وفروع فقه الشافعي، تحقيق: محمد المعتمد بالله البضادي، بيروت، دار الكتاب العربي، 1407هـ/1987م.
146. للشاطبي، أبو إسحاق، إبراهيم بن موسى ت: 790هـ، الموافقات في أصول الشريعة، شرح: عبد القادر دراز، 4 مجزء، بيروت، دار الكتب العلمية، دت.
147. الشافعي، محمد بن إدريس ت: 204هـ، مسند الشافعي، بيروت، دار الكتب العلمية، دت.
148. الشافعي، محمد بن إدريس ت: 204هـ، الأم، تصحيح: محمد زهري للنجار، بيروت، دار المعرفة، 8 مجلدات، دت.
149. شلتوت، محمود، الفتاوى، بيروت، دار الشروق، 1975م.
150. شلتوت، محمود، الإسلام عقيدة وشريعة، القاهرة، دار القلم، ط 3، 1966م.
151. شلتوت، محمود، القرآن والمرأة، القاهرة، مجمع البحوث الإسلامية، القاهرة، 1963م.
152. شحاطة، عبد الله، رؤية الدين الإسلامي في الحفاظ على البيئة، بيروت، دار الشروق، 1421هـ/2001م.
153. الشرباصي، أحمد، يسألونك في الدين والحياة، بيروت، دار الجيل، 7 مجلد، دت.
154. الشربيني، محمد الخطيب ت: 977هـ، مغني المحتاج إلى معرفة معاني ألفاظ المنهاج، بيروت، دار الفكر، 4 مجلدات، دت.
155. الشريف، عدنان، من علم الطب للقرآني، بيروت، دار العلم للملايين، 1990م.
156. الشهرستاني، أبي الفتح، محمد بن عبد الكريم، المال والنحل، تقديم: صديقي جميل المطار، بيروت، دار الفكر، 1419هـ/1999م.
157. الشوكاني، محمد بن علي ت: 1250هـ، فتح القدير، الجامع بين فني الرواية والدراية في علم التفسير، دم، دار الفكر، 6 مجلدات، 1403هـ.
158. الشوكاني، محمد بن علي ت: 1250هـ، نيل الأوطار شرح منتقى الأخبار، تصحيح: عز الدين الخطيب، بيروت، دار إحياء التراث العربي ومؤسسة للتاريخ

- العربي، 9 مجلدات، 1419هـ/1999م.
159. الشوكاني، محمد بن علي، ت: 1250هـ، للبدر الطالع، القاهرة، مطبعة السعادة، 1348هـ.
160. الشيباني، أحمد بن عمرو ت: 287هـ، الأحاد والمثاني، تحقيق: باسم فيصل الجوليرة، الرياض، دار للرفية، كجزء، 1411هـ/1991م.
161. الصابوني، محمد علي، روائع البيان في تفسير آيات الأحكام، دمشق، مكتبة الفزالي، 2 مجلد، 1397هـ/1977م.
162. صالح بن فوزان، تنبيهات على أحكام تختص بالمؤمنات، الرياض، دن، ط5، 1422هـ.
163. صالح دود، الوجيز في الأمراض الجلدية، دمشق، مدار الفكر المعاصر-المركز للتقني المعاصر، 2002م.
164. الصالح، صبحي، معلم الشريعة الإسلامية، بيروت، دار العلم للملايين، 1402هـ/1982م.
165. الصاوي، أحمد بن محمد، بلغة السالك لأقرب المسالك إلى مذهب الإمام مالك، المعروف بحاشية الصاوي على الشرح الصغير للدردير، مصر، مطبعة مصطفى البابي، 1372هـ.
166. الصفدي، خليل بن ليك، الوافي بالوفيات، اعتناء: وداد القاضي، فيسادن - ألمانيا، 22 مجلد، 1402هـ/1982م. بعض الأجزاء من تحقيق: رمزي بعلكي وعلي محمد، بيروت، دار الصائير، 1983م.
167. الصنعاني، أبو بكر عبد الرزاق بن همام ت: 211هـ، مصنف عبد الرزاق، تحقيق: حبيب الرحمن الأعظمي، بيروت، المكتب الإسلامي، 11 جزء، ط2، 1403هـ.
168. طالق، محي الدين، تطور الجنين، بيروت، دار ابن كثير، 1986م.
169. طيارة، عفيف عبد الفتاح، روح الدين الإسلامي، بيروت، دار الكتب للملايين، ط7، 1978م.
170. الطبراني، أبو القاسم، سليمان بن أحمد، ت: 360هـ، المعجم الكبير، تحقيق: حمدي عبد المجيد السلفي، الموصل، مكتبة العلوم والحكم، 30 جزء، ط2، 1404هـ/1983م.
171. الطبراني، أبو القاسم، سليمان بن أحمد ت: 360هـ، المعجم الأوسط، تحقيق:

- طارق بن عوض وعبد المحسن الحسيني، القاهرة دار الحرمين، 10 جزء، 1415هـ.
172. الطبراني، أبو قاسم، سليمان بن أحمد ت: 360هـ، المعجم الصغير، تحقيق: محمد سليم سمارة، بيروت، دار إحياء التراث العربي، د.ت.
173. الطبري، أبو جعفر، محمد بن جرير ت: 310هـ، تاريخ الطبري، تاريخ الأمم والملوك، تحقيق: محمد أبو الفضل إبراهيم، بيروت، دار سويدان، 11 جزء، د.ت.
174. الطبري، أبو جعفر، محمد بن جرير ت: 310هـ، جامع البيان، تحقيق: صدقي جميل العطار، بيروت، دار الفكر، 15 مجلد، 1419هـ/1998م.
175. الطبري، أبو جعفر، محمد بن جرير ت: 310هـ، تاريخ الأمم والملوك، دم، دار الكتب العلمية، 10 مجلدات، 1407هـ/1987م.
176. طلعت منصور وآخرون، أسس علم نفس العام، القاهرة، مكتبة أنجلو المصرية، 1978م.
177. الطهطاوي، رفاعه رافع، المرشد الأمين للبنات والبنين، المطبوع ضمن الأعمال الكاملة المجموعة له من قبل محمد عمارة، بيروت، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، 1973م.
178. ظاهر قاسم، نظام الحكم في الشريعة والتاريخ، بيروت دار النفاس، 1974م.
179. الظاهري، أبو محمد، علي بن أحمد ت: 456هـ، المحلى بالآثار، تحقيق: عبد الغفار سليمان البنداري، بيروت، دار الكتب العلمية، 5 مجلدات، 1408هـ/1988م.
180. عادل رؤوف، العمل الإسلامي في العراق، دمشق، للمركز العراقي للإعلام والدراسات، 1421هـ/2000م.
181. عائدة عبد الهادي، فسيولوجيا جسم الإنسان، عمان، دار الشروق، 2001م.
182. عبد الحليم عويش، موسوعة الفقه الإسلامي المعاصر، القاهرة، دار الوفاء، 3 مجلد، 1426/2005م.
183. عبد الحميد دياب وأحمد قرقور، مع الطب في القرآن الكريم، رسالة أعدت لنيل إجازة الدكتور في الطب، دمشق، مؤسسة علوم القرآن، 1404هـ/1984م.
184. عبد السلام هارون، تهذيب سيرة ابن هشام، دمشق، دار المتحدة، ط20 1413هـ/1992م.
185. عبد العزيز، محمد، نظام الحسية في الإسلام، الرياض، مطبعة المدينة، د.ت.
186. عبد العزيز، محمد كمال، الرضاعة والطفام في الطب والقرآن، مصر، دار العربية للنشر والتوزيع، 1998م.

187. عبد الكريم زيدان، المفضل في أحكام المرأة، بيروت، مؤسسة الرسالة، ط2، 11 مجلد، 1420هـ/2000م.
188. عبد الكريم زيدان، الوجيز في علم الأصول، طهران، مكتبة احسان، 1420هـ/2000م.
189. العز الدين بن عبد السلام ت: 660هـ، قواعد الأحكام في مصالح الأنام، مصر، 1353هـ.
190. عز الدين فراج، تغذية الإنسان في الصحة والمرض، القاهرة، مكتبة النهضة المصرية، 1984م.
191. عصام عبد اللطيف، الإنسان والبيئة، بغداد، دار الحرية، 1399هـ/1979م.
192. العظيم آبادي، أبي عبد الرحمن محمد أشرف السديقي ت: 1322هـ، عون المعبود شرح سنن أبي داود المجستاني ت: 275هـ، سنن أبي داود، بيروت، دار إحياء التراث العربي، ط2، 15 مجلدات، 1421هـ/2001م.
193. عقاد، عباس محمود ، المرأة في القرآن الكريم، القاهرة ، دار الهلال، دت.
194. العقيل، عبد الله سليمان عقيل، من أعلام الدعوة والحركة الإسلامية المعاصرة، القاهرة، دار للتوزيع والنشر الإسلامية، ط3، 1426هـ/2005م.
195. عويس، عبد الحليم، نظام الأسرة في الإسلام، جدة، الشركة السعودية للأبحاث، 1405هـ/1985م.
196. الفزالي، أبو حامد محمد ت: 505هـ، إحياء علوم الدين، القاهرة، المطبعة العثمانية، 1352هـ.
197. الفزالي، أبو حامد، محمد بن محمد ت: 505هـ، المستصفى في علم الأصول، بيروت، مؤسسة الرسالة، 2 مجلد، 1417هـ/1997م.
198. الفزالي، أبو حامد، محمد بن محمد ت: 505هـ، الوجيز، بيروت، دار المعرفة، مجلدان، 1399هـ/1979م.
199. الفخراوي، محمد أحمد، الإسلام في عصر العلم، إعداد: أحمد عبد السلام الكردلي، دم ، دار الكتب الحديثة، دت.
200. فؤاد حسين، المرأة في الشعر الكردي ، بغداد ، دار الكتب ، 1990م.
201. فؤاد عبد المنعم، مبدأ المساواة في الإسلام، نشر مؤسسة الثقافة الجامعية، دن، دت.
202. فؤاد غصن، الطب الشرعي وعلم السموم، بيروت، دار الكتاب اللبناني، دت .

203. الفتوحی، ابن النجار، نقی الدین، محمد بن أحمد ت: 985ھ، منتهی الارادات، تحقیق: عبد الغنی عبد الخالق، القاهرة دار العروبة، 3 مجلد، دت.
204. الفرغانی، فخر الملة والدين قاضي خان محمود ت: 592ھ، الفتاوی الخانیة- قاضي خان، وهي مطبوعة على هامش الفتاوی الهندية. لفتاوی الهندية: جماعة من علماء الهند في قرن الحادي عشر للهجرة بتكليف من السلطان أبي المظفر محي الدين محمد، مصر، مطبعة الأميرية ببولاق. 1310ھ.
205. الفيروز آبادي، مجد الدين محمد بن يعقوب ت: 835ھ/ 1415، القاموس المحيط، طبعة مصورة، دار الجيل، 4 مجلدات، دت.
206. الفيروز آبادي، أبو إسحاق، إبراهيم، المذهب في الفقه الإمام الشافعي، بيروت، دار الفكر، 2 مجلد. ت.
207. قاسم أمين، المرأة الجديدة، القاهرة، مؤسسة أخبار اليوم، العدد 302، 1989م.
208. القذاقي، رمضان محمد، علم النفس في الإسلام، بنغازي، دار الكتب الوطنية، 1419ھ/ 1999م.
209. فرجستاني، كريم شريف، علم نفس المراهقة والشباب، أربيل، دين، مطبعة وزارة التربية، 2004م.
210. قرشي محمد علي و طاهر عثمان علي، التشريح البشري الوظيفي، دمشق، المركز التقني المباشر ودار ابن النفيس، 1418ھ/ 1998م.
211. القرضاوي، يوسف، فتاوى المعاصرة، بيروت، المكتب الإسلامي، 3 مجلد، 1421ھ/ 2000م.
212. القرضاوي، يوسف، الحلال والحرام في الإسلام، دمشق-بيروت، المكتب الإسلامي، ط7، 1392ھ/ 1973م.
213. القرضاوي، يوسف، فناء الجزيرة، برنامج: الشريعة والحياة.
214. القرطبي، أبو عبد الله، محمد بن أحمد ت: 671ھ، بدلية المجتهد ونهاية المقتصد، مصر، مطبعة مصطفى البابي، 2 مجلد، 1339ھ.
215. القرطبي، أبو عبد الله، محمد بن أحمد، ت: 671ھ، الجامع لأحكام القرآن، بيروت، دار إحياء التراث العربي، 20 مجلدًا، 1405ھ/ 1985م.
216. القزويني، أبو عبد الله، محمد بن يزيد ت: 275ھ، سنن ابن ماجه، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي، بيروت، دار الفكر، 2 جزء، دت.
217. القصاب، عبد الطيف ياسين، الفروق بين الذكر والأنثى، دمشق مطبعة اتحاد

لكتاب العرب، 2003م.

218. القاضي، محمد بن سلامة بن جعفر ت: 454هـ، مسند الشهاب، تحقيق: حمدي عبد المجيد السلفي، بيروت، مؤسسة الرسالة، مجلدان، ط2، 1407هـ/1986م.
219. الكاساني، علاء الدين، أبو بكر بن مسعود ت: 587هـ، بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع، مصر، مطبعة الجمالية، 12 جزء، دن، 1328هـ.
220. كامل موسى، أحكام المعاملات، بيروت، مؤسسة الرسالة، ط2، 1415هـ/1994م.
221. الكبسي، أحمد، فلسفة نظام الأسرة في الإسلام، أبو ظبي، مكتبة المكتبة، 1980م.
222. الكبسي، أحمد، المرأة والسياسة في صدر الإسلام، أبو ظبي، مكتبة المكتبة، 1980م.
223. كتاب المقدس - العهد الجديد، دم، دار للكتاب المقدس في الشرق الأوسط، 1996م. وقد ترجم من اللغة اليونانية.
224. كتاب المقدس - كتب الشريعة الخمسة، بيروت، دار المشرق، 1986م.
225. كحالة، عمر رضا، إعلام النساء في عالمي العرب والإسلام، بيروت، مؤسسة الرسالة، ط9، 5 مجلدات، 1409هـ/1989م.
226. كحالة، عمر رضا، المرأة في القديم والحديث، بيروت، مؤسسة الرسالة، ط2، 2 جزء، 1402هـ/1982م.
227. كحالة، عمر رضا، معجم المؤلفين، تحقيق: مكتب تحقيق التراث في بيروت، مؤسسة الرسالة، 6 مجلد، 1406هـ/1986م.
228. كنجو، خالص جلبي، الطب محراب الإيمان، دمشق - بيروت، دار الكتب العربية، ط7 مجلدان، 1413هـ/1993م.
229. ماري بونايرت، سايكولوجية المرأة، ترجمة: صلاح مخيمر وعبد مياخيل رزق، دم، مكتبة أنجلو المصرية، ط2، 1966م.
230. ماري كلود، دليل المرأة للطبي في الصحة والمرض، ترجمة: حيان غانم، دمشق، مؤسسة غلا، 1999م.
231. مالك بن أنس الأصبحي، أبو عبد الله ت: 179هـ، الموطأ، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي، مصر، دار التراث العربي، جزءان، دت.
232. المالكي، ابن العربي، ت: 543هـ، عارضة الأحوزي بشرح صحيح الترمذي، بيروت، دار إحياء التراث العربي، 13 جزءاً، 1415هـ/1995م.

233. الماوردي ، أبو الحسن، علي بن محمد البصري ت: 450هـ، الأحكام السلطانية والولايات الدينية، مصر، مطبعة مصطفى البابي الحلبي، ط2 ، 1966م.
234. الماوردي، أبو الحسن، علي بن محمد البصري ت: 450هـ، لب القاضي، تحقيق: محي هلال سرحان، بغداد، مطبعة الإرشاد، 1971م.
235. المباركفوري، صفي الرحمن، الرحيق المختوم، الرياض ، مكتبة المؤيد، 1415 هـ/ 1994م.
236. المجمع الأعلى للعلمي للمساجد، هيئة الإعجاز العلمي في القرآن والسنة، علم الأجنة في القرآن والسنة، مكة المكرمة، مطبع رابطة العالم الإسلامي، 1987م.
237. مجموعة من العلماء، المنجد في الأعلام، بيروت، دار الشرق، ط21، 1996م.
238. محمد عمارة، الأعمال الكاملة للإمام محمد عبدة، بيروت، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، 1972م.
239. محمد محمد حسين، حصوننا مهددة من الداخل، الكويت-الدوحة، مكتبة المنار الإسلامية- مكتبة الثقافة، 1967م.
240. المحمدي، علي محمد يوسف، بحوث فقهية في مسائل طبية معاصرة، بيروت، دار البشائر الإسلامية، 1426هـ/ 2005م.
241. محمود بدر عقل، الأساسيات في تشريح الإنسان، عمان، دار الفكر للطباعة والنشر، 1420هـ/ 1999م.
242. محمود حمودة، النفس أسرارها وأمراضها، القاهرة ، دين، 1990م.
243. المرزوقي، إبراهيم عبد الله، حقوق الإنسان في الإسلام، ترجمة: محمد حسين مرسى، تقديم: حسن حقاوي، أبو ظبي، ط3 ، 2001م. رسالة الدكتوراه في جامعة أكستر في المملكة المتحدة عام 1999م.
244. المرغيناني، برهان الدين، أبو الحسن، علي بن أبو بكر، ت: 593هـ، الهداية شرح بدلية المبتدي، مصر، مكتبة البابي، ط2، 2 مجلد، دت.
245. المزي، أبو الحاج، يوسف بن الزكي ت: 742هـ، تهذيب الكمال، تحقيق: بشار عواد معروف، بيروت، مؤسسة الرسالة، 35 جزء، 1400هـ/ 1980م.
246. النمط محمد فائز، الجسم البشري، بيروت، مؤسسة الرسالة، 3 أجزاء، 1410هـ/ 1989م.
247. مفيد حنون، أساسيات علم وظائف الأعضاء، عمان، دار البلازوي العالمية، 1999م.

248. المقنسي، ابن قدامة، عبد الله بن أحمد ت: 620هـ، المغني، الرياض، مكتبة الرياض الحديثة، 9 مجلدات، 1401هـ/ 1981م.
249. المناوي، عبد الرؤوف، فيض القدير شرح الجامع الصغير، القاهرة، مطبعة الجمالية، 6 مجلدات، 1329هـ.
250. المنزري، عبد العظيم عبد القوي ت: 656هـ، للترغيب والترهيب، تحقيق: إبراهيم شمس الدين، بيروت، دار الكتب العلمية، 4 أجزاء، 1417هـ.
251. المونودي، أبو الأعلى محمد، للقانون الإسلامي والمستور، لاهور، المطبوعات الإسلامية المتحدة، 1404هـ/ 1983م.
252. المونودي، أبو الأعلى محمد، الحجاب بتعريب: محمد كاظم، دمشق، دار الفكر، 1959م.
253. موريس بوكاي، القرآن الكريم والتوراة والإنجيل والعلم، القاهرة، دار المعارف، د.ت.
254. موريس بوكاي، ما أصل الإنسان، ترجمة: مكتب التربية العربي لدول الخليج، الرياض، 1406هـ/ 1985م.
255. الموسوعة الطبية الكاملة للأسرة، تعريب: أنس الرفاعي، قطر، دار الثقافة، د.ت.
256. موسى، محمد يوسف، أحكام الأحوال الشخصية، القاهرة، دار للكتاب العربي، 1378هـ/ 1958م.
257. ناصف، منصور علي، التاج الجامع للأصول، بيروت، دار إحياء التراث العربي، ط5، 5 جزء، 1413هـ/ 1993م.
258. النبهان، محمد فاروق، نظام الحكم في الإسلام، الكويت، جامعة الكويت، 1393هـ/ 1973م.
259. نجاتي، محمد عثمان، القرآن وعلم النفس، بيروت، دار الشروق، 1982م.
260. النسائي، أبو عبد الرحمن، أحمد بن شعيب بن علي ت: 303هـ، سنن النسائي، بشرح الحافظ جلال الدين السيوطي وحاشية الإمام السندي، القاهرة، دار الحديث، 8 مجلدات، 1407هـ/ 1987م.
261. النسفي، حافظ الدين، أبو البركات، عبد الله بن أحمد ت: 701هـ، مدارك التنزيل وحقائق التأويل، بيروت- دمشق، مكتبة الأموية، 4 مجلدات، د.ت.
262. النسيمي، محمود ناظم، الطب النبوي والعلم الحديث، بيروت، مؤسسة الرسالة، ط4، 3 مجلد، 1417هـ/ 1996م.

263. النسيبي، محمود ناظم، مواقف العلم والإسلام من تحديد نسل الأمة، بحث منشور في انترنت، 2007م.
264. النمرى، يوسف بن عبد الله عبد البر ت: 463هـ، التمهيد لابن عبد البر، تحقيق: أحمد علوي ومحمد البكري، المغرب، وزارة الأوقاف، 24 جزء، 1387هـ.
265. نور الدين عتر، ماذا عن المرأة، دمشق، دار الفكر، ط4، 1402هـ/ 1981م.
266. النووي، أبو زكريا، محي الدين بن شريف ت: 676هـ، المجموع شرح المذهب، المدينة المنورة، مكتبة السلفية، 20 مجلدًا، دت. والتكملة لسقي الدين السبكي، علي بن عبد الكافي ت: 756هـ.
267. النووي، أبو زكريا، محي الدين، سراج الوهاج على متن المنهاج، شرح الشيخ محمد زهري الفمراوي، إيران، سنندج، داركرستان، مطبعة التوحيد، 1420هـ.
268. النيسابوري، ابن خزيمة، أبو بكر محمد بن إسحاق السلمي ت: 311هـ، صحيح ابن خزيمة، تحقيق: محمد مصطفى الأعظمي، بيروت، المكتب الإسلامي، 4 أجزاء، 1390هـ/ 1970م.
269. النيسابوري، أبو الحسين، مسلم بن حجاج ت: 261 هـ صحيح مسلم بشرح النووي، تحقيق وتعليق: مصطفى ديب البغا، دمشق، دار العلوم الإنسانية، 6 أجزاء، 1418هـ/ 1997م.
270. النيسابوري، أبو الحسين، مسلم بن الحجاج ت: 261هـ، صحيح مسلم، تحقيق: محمد فؤاد عبدالباقى، بيروت، دار الكتاب العربي، 5 أجزاء، دت.
271. الهيثمي، أبو العباس، أحمد بن محمد ت: 974هـ، تحفة المحتاج بشرح المنهاج، تعليق: محمد محمد تامر، القاهرة، مكتبة الثقافة الدينية، 4 أجزاء، 2003م.
272. هيتو، محمد حسن، الوجيز في أصول التشريع الإسلامي، بيروت، مؤسسة الرسالة، ط3، 1410هـ/ 1990م.
273. الهيثمي، نور الدين، علي بن أبي بكر ت: 807هـ، مجمع الزوائد ومنبع الفوائد، بتحريه الحافظين ابن حجر والحافظ العراقي، بيروت، دار الكتب، دت.
274. هولي هارولد هانسن، حياة المرأة الكردية، بغداد، مطبعة المجمع العلمي العراقي، 1984م. لترجمة من الإنكليزية إلى الكردية عزيز كردي.
275. الواحدي، أبو الحسن، علي بن أحمد ت: 468هـ، أسباب الغزول، بيروت، عالم للكتب، دت.
276. وجدي محمد فريد، المرأة المسلمة، دمشق، دار إحياء علوم الدين، دت.

277. وجدي محمد فريد ، دائرة المعارف للقرن العشرين، بيروت، دار المعرفة، ط3، 10 مجلدات، 1971م.
278. الوافي، علي عبد الولد، المرأة في الإسلام، القاهرة، دار النهضة مصر، ط2 ، 1979م.
279. الويردي، فرج الله، عمر الإنسان وعلاقته بالغذاء والتغذية، بغداد، مطبعة الرابطة، 1958م.
280. اليماني، الوزير، محمد بن إبراهيم ت: 840هـ، المواسم من القواصم، تحقيق: شعيب أرنؤوط، بيروت مؤسسة الرسالة، 9 مجلدات، ط2، 1415هـ/1994م.
281. يوسف مراد، ميادين علم النفس، مصر، دار المعارف، 1955م.

پ - سدرچاوه بیانیه کسان

- 1 Christor K, TJ Badcock. *Evolutionary psychology*
Acritical, introduction, International. Badstow, Cornwall.
- 2 Degroot JL (1989). *Endocrinology*. 2nd ed. 3 Volumes, Sanders
company.
- 3 Dullen B (1982). *Text book of endometrial pathology*. 2nd ed.
Berlin.
- 4 Environmental Protection Agency (1998). *Children's Environmental*
Health, USA,
- 5 Environmental Protection Agency (2000). *Children's Environmental*
Health USA,
- 6 Frances SG, Gordon JS (1997). *Basic & Clinical Endocrinology*. 5th
ed. Lebanon: Typopress .
- 7 Ganong. WF (1980). *Review of medical physiology*. 10th ed. USA;
California: Lauge medical population.
- 8 Gray AT, Kevin TP (2003). *Anatomy & Physiology*. 5th ed. USA.
- 9 Hamberger L (1990). *A child is Born*. London: Double day.
- 10 Hunter (2005). *Davidsons Principle & Practice of Medicine*. 19th ed.
London: Churchle Livingstone.
- 11 James A (1989). *Infant Feeding*. World Health Organization.
Geneva, Supplement to vol: 67. Belgium.
- 12 James EA (1975). *Grants Atlas of Anatomy*. 7th ed. USA.
- 13 James RS et al (1999). *Danforths Obstetric & Gynecology*. 8th ed.
USA..
- 14 Jelliffe DB, Jelliffe (1978). *Human Milk in Modern*
World, Psychological, Nutritional, Economical Significance. EFP:
Oxford University Press.
- 15 John W, JR W (2001). *Human Anatomy & Physiology*. USA.
- 16 Kathleen GA, Jan R (1999). *Breast Feeding & Human Lactation*, 2nd
ed. USA: Massachuset, Jones & Bartlett Publication.
- 17 Keith LM (1992). *Clinically oriented anatomy*, 3rd ed. USA:
Baltemore.
- 18 Kenneth LB (1990). *Principle & Practice of*
Endocrinology & Metabolism. Philadelphia: J.P Lippicon Company .
- 19 Kenneth SS, Mc.Graw H (2001). *Anatomy & Physiology*. 2nd ed.
Newyork.
- 20 Kuri JI et al (1981). *Harisons Principle of internal medicine*. 9th ed
Japan: Cosado printed company.

- 21 Langsman (2000). *Medical Embryology*. 8th ed. USA .
- 22 Leon S et al (1993). *Clinical Gynecologic Endocrinology&Infertility*, 4th ed. UK.
- 23 Malvolm BC, Jerom S (1993). *Human Neuroanatomy*, 8th ed. London.
- 24 Marcuce F (1991). *Contraception Science&Practice*. UK.
- 25 Margret C, Yngre H (1983). *Manual on Feeding Infant& Young Children*. 3rd ed. Oxford: Oxford Medical Publication.
- 26 Office Of Children Health Center (2003). *Americans Children & The Environment*. 2nd ed. USA.
- 27 Rital A et al (1996). *Hilgard introduction to Psychology*. 12th ed. USA .
- 28 Rital.AT et al (1996). *Hilgard introduction to Psychology*. 12th edition. USA.
- 29 Ronald WD (2000). *High-yield Embryology*. 2nd ed. USA.
- 30 Rouviere JP. *Anatomic Topography*. Paris.
- 31 Ruth AL (1999). *Breast Feeding*. 5th ed. USA.
- 32 Sheldon HC (1991). *Complication of Pregnancy*. 4th ed. USA..
- 33 Sperber GH (1976). *Craniofacial Embryology*. 2nd ed. Canada.
- 34 Speroff L et al (2000). *A clinical Guide for contraception*, 3rd ed. USA .
- 35 Stanley GC et al (1989). *Gynecology by ten teachers*. 14th ed. London: Edward .
- 36 Stuart C, Cristoph I (2000). *Obstetric by ten teachers*, 17th ed. Newyork. London .
- 37 Susman et al (1992). *The oldest all*. USA. NewYork. Oxford University Press .
- 38 Vanlunsen RHW (2000). *Contraception Choice& Realities*. USA-UK.
- 39 WHOCOST (2006). *National survey for NCD risk factors for population age 25-65 years old / Iraq*. Geneva. WHO.

ج- چاو بینکھوتنه کان

- 1 الدكتور خالص بلال: پسوری نه خوشيه کانی پيسته
- 2 الدكتور سهام أحمد النجار: پسوری نه خوشيه کانی ثافره تان وله
دايکبون
- 3 الدكتور ديار حسين: پسوری نه خوشيه کانی دهروونی
- 4 الدكتور ميسر عبد الرحمن: پسوری نه خوشيه کانی لووت وقورگ و
گوي
- 5 الدكتور هيثم أحمد شاکره يی: شاره زای گشتی
- 6 فؤاد عوسمان: به رپوه بهری سه رژميږی هه وليږ
- 7 دارا أكرم سعيد و، تەيب تەها: ليږسرلوی به شى سه رژميږی له
نه خوشخانه ی فرياکه وتنی هه وليږ.
- 8 که زال شاکر قادر: ليږسرلوی به شى سه رژميږی له
نه خوشخانه ی مندالبون له هه وليږ.

ناوەڕۆک

5	پێشگەه
6	سوپاس و پێزانین
7	پێشەکی
21	بەرگی یەکەم: پێکەتە ئی جەستەیی و دەرونی نێرینه و مێینه و جیاوازی نێوانیان
23	دەروازە:
27	بەشی یەکەم: پێکەتە ئی توێکاری و کارئەندامانی کۆئەندام و ئەندامە
29	بەشی یەکەم: پێکەتە ئی توێکاری و کارئەندامانی بەیگەرە کۆئەندام و
31	- بەیگەرە کۆئەندام
32	بەشەکانی بەیگەرە کۆئەندام
33	جیاوازی نێوان کاسە مەری پیاو و ژن
38	بەندی دووەم: پێکەتە ئی توێکاری و کارئەندامانی کۆئەندامی دەمار
38	بەرگی یەکەم: ناوەندە کۆئەندامی دەمار
45	بەشی دووەم: پێکەتە ئی توێکاری و کارئەندامانی کۆئەندامی سوورەن و هەناسەدان
47	بەرگی یەکەم: دل
48	بەرگی دووەم: خوێن
48	پێکەتەکانی خوێن
48	یەکەم: شلە پلازما
49	دووەم: خۆرەکانی خوێن
50	بەندی دووەم: پێکەتە ئی توێکاری و کارئەندامانی کۆئەندامی
50	بەرگی یەکەم: قورگ
51	بەرگی دووەم: سی پەکان
55	بەشی سێهەم: پێکەتە ئی توێکاری و کارئەندامانی کۆئەندامی
55	دەرەواویشتن و زاونی
57	دەروازە (المدخل):
60	بەندی یەکەم: پێکەتە ئی توێکاری و کارئەندامانی
60	بەرگی یەکەم: جووئە گون
61	بەرگی دووەم: جۆگە گریزەرەو
63	بەرگی چوارەم: شلە تۆو- ناوی نێرینه
63	بەرگی پێنجەم: نێرە ئەندامی زاونی، چوک
64	بەندی سێهەم: پێکەتە ئی توێکاری و کارئەندامانی کۆئەندامی زاونی
65	بەرگی یەکەم: ئەندامەکانی زاونی ناوەوه
70	بەرگی دووەم: ئەندامەکانی دەرەوهی کۆئەندامی زاونی
71	بەرگی سێهەم: مەمک

- 75..... بهشی دوهم: پښکانه ی توپکاری وکارنه د امرانی
- 77..... باسی په کم: کړموسومه کان (بویه په نگیه کان) وتوخمه خانه کان
- 78..... بهندی په کم: پښکانه ی کړموسومه کانی زاونی له
- 79..... بهندی په کم: پښکانه ی کړموسومه کانی زاونی له
- 79..... بېرگی په کم: پښکانه ی کړموسومه کانی زاونی
- 82..... بېرگی دوهم: جیاوازی نیوان کړموسومه کانی زاونی هه رموو پگز
- 83..... بهندی دوهم: پښکانه ی توخمه خانه کان وجیاوازی نیوانیان
- 83..... بېرگی په کم: پښکانه ی توخمه خانه کان (سپیرم و هیلکه)
- 86..... بېرگی دوهم: جیاوازی نیوان توخمه خانه کان (سپیرم و هیلکه)
- 91..... باسی دوهم: پښته گلنده کان و هلمونه کانی
- 93..... ده روزه
- 94..... بهندی په کم: پښتی ژیر چولپای بینن پښتی ژیر میشت
- 94..... بېرگی په کم: پښتی ژیر چولپای بینن
- 95..... بېرگی دوهم: پښتی ژیر میشت
- 96..... هلمونه کانی بهشی پيشه وهی پښتی ژیر میشت
- 98..... بهندی دوهم: پښتی سرگرچیل و پښتی دهرقی وهاوسی ی دهرقی
- 98..... بېرگی په کم: پښتی سرگرچیل
- 101..... بېرگی دوهم: پښتی دهرقی وهاوسی ی دهرقی
- 101..... په کم: پښتی دهرقی
- 102..... دوهم: پښتی هاوسی ی دهرقی
- 102..... بهندی سینه: توخمه هلمونه کانی نیرینه و مینه
- 102..... بېرگی په کم: توخمه هلمونه کانی نیرینه
- 104..... بېرگی دوهم: توخمه هلمونه کانی مینه
- 109..... دوهم: هلمونه کانی وقلش
- 110..... بېرگی سینه: هلمونه هاویه شه کانی نیوان هه رموو پگز
- 113..... باسی سینه: جیاوازی نیوان هه رموو پگز له تهمنی کړپه له و مندالی
- 114..... بهندی په کم: جیاوازی نیوان هه رموو پگز له تهمنی کړپه له و مندالی
- 115..... بهندی په کم: جیاوازی نیوان هه رموو پگز له تهمنی کړپه له و مندالی
- 118..... بهندی دوهم: پښکیشن (البوغ - Puberty) و کاریکو پښتی هلمونه کان
- 118..... بېرگی په کم: مانای پښکیشن له پوانگی پزیشکی و شعری
- 120..... بېرگی دوهم: گورانکاریه جهستی وده روپیه کانی تهمنی پښکیشن
- 124..... بېرگی سینه: کاریکری ژینگه له سر پښکیشن و هه رزه کار
- 130..... بهندی سینه: جیاوازی نیوان هه رموو پگز له تهمنی هه رزه کاری و تهمنی زاونی
- 136..... بهندی چواره: جیاوازی له هکاره کانی
- 136..... بېرگی په کم: پزیه ی هکاره کانی توش بوون

- 139..... بېگۍ نوروډم : هرډور په گڼو جياوازي مړين.
- 141..... بېگۍ سټيېم : په گڼو نژيرنه و مړکاري مړين زياد.
- 145..... به شې سۍ په م: جياوازيه کاني نيوان هرډور په گڼو که.
- 147..... ده روازه:
- 149..... باسي په که م: جياوازيه کاني نيوان هرډور په گڼو په پيوه ست به.
- 153..... به بندي په که م: تولنای زانستی هډی (فيگر ويپرکړنه وه).
- 153..... بېگۍ په که م: تولنای زانستی و فيگر ويپرکړنه وه.
- 156..... بېگۍ نوروډم: داهينان.....
- 157..... بېگۍ سټيېم: جوله و لږواړی.....
- 160..... بېگۍ چواره م: تولنای زمانی - تولدن.....
- 160..... به بندي نوروډم: هه سته کان.....
- 161..... بېگۍ په که م: توانای بيستن ويينين.....
- 162..... بېگۍ نوروډم : هه ستي بهرک وتن.....
- 163..... بېگۍ سټيېم: هه ستي بڼکړين.....
- 164..... بېگۍ چواره م: هه سترکين به تازار.....
- 167..... به بندي سټيېم: چاوبڼی وله خوگرتن، خوڼو يست به روه لاچورن.....
- 167..... بېگۍ په که م: چاوبڼی وله خوگرتن.....
- 170..... بېگۍ نوروډم: خوڼو يست به روه لاچورن.....
- 171..... بېگۍ سټيېم: متمانه به خڅ بوړن.....
- 172..... بېگۍ چواره م: خوړه وشت.....
- 175..... باسي نوروډم: هه نډيک له نه خوڅيښه دهر ونيه چاوه کان و نه خوڅيښه.
- 177..... بېگۍ په که م: خه مړکی.....
- 179..... بېگۍ نوروډم: ده مارگيری گورشراو.....
- 179..... به بندي نوروډم: نه خوڅيښه دهر ونيه جه سټيېه کان.....
- 207..... بهرگی نوروډم: هوکمه کاني شاعرۍ په پيوه ست به هرډور.....
- 213..... به شې په که م: هوکمه کاني په پيوه ست به پازانښنه وه.....
- 215..... باسي په که م: هوکمه کاني په پيوه ست به پازانښنه وه ويڅاشاک.....
- 216..... به بندي په که م: هوکمه کاني په پيوه ست به پازانښنه وه.....
- 217..... به بندي په که م: هوکمه کاني په پيوه ست به پازانښنه وه.....
- 217..... بېگۍ په که م: واتای پازانښنه وه.....
- 219..... بېگۍ نوروډم: به لگه کان تامازه به وه ده گڼ کوا.....
- 226..... بېگۍ سټيېم: مەرجه کاني خو پازانښنه وه يو ثاښره تان.....
- 232..... بېگۍ چواره م: پازاوه ۍ پياو يو خيژانی.....
- 234..... به بندي نوروډم: پڅاشاک وخو داپڅيښی ثاښره ت.....
- 234..... بېگۍ په که م: داپڅيښ و فیتره ت.....

- 238..... بېگي دودم : مهرجه کاني پزشاګي ځل داپوشين
- 246..... بېگي ستيه: دوست کرنې گومان به راصبر به ځل داپوشين
- 251..... باسي دودم: حوکه کاني په يوه ست به چاوداګرتن،
- 252..... باسي دودم : حوکه کاني په يوه ست به چاو داګرتن،
- 253..... باسي دودم : حوکه کاني په يوه ست به چاو داګرتن
- 253..... بهندي په کم: چاو داګرتن
- 254..... بېگي په کم: ماناي عوروت
- 254..... بېگي دودم: سنوړي عوروتی پياو
- 255..... بېگي ستيه: سنوړي عوروتی نافرته
- 256..... بېگي چواره: تهماشا کرنې نافرته گنج
- 257..... بېگي پنجه: تهماشا کرنې نافرته بېگانه له لايه پياووه
- 259..... بېگي ششم: هزيه کاني پنځستنی چاو داګرتنی پياوې پيش نافرته تان
- 266..... بېگي حورته: تهماشا کرنې نافرته بق پياوې بېگانه
- 268..... پای زانايانی نيسلام دمرباره تهماشا کرنې نافرته بق پياوې بېگانه:
- 268..... 1- مزمه بي شافعي:
- 268..... 2- مزمه بي حنه فی:
- 268..... 3- مزمه بي مالکي:
- 269..... 4- مزمه بي حنبل:
- 269..... 5- لای شافعي رحمه الله کان:
- 270..... بهندي دودم: مانووی نافرته له مالووه، تیکه لوی.
- 270..... بېگي په کم: ماناي مانووه
- 272..... بېگي دودم: مانووه له مال وفيرته
- 274..... بېگي ستيه: تیکه لوی
- 279..... بهندي ستيه: هپاو شهرم
- 279..... بېگي په کم: ماناي هپا
- 279..... بېگي دودم: هپاي نافرته
- 281..... بهلگي څلرېسکي هپاو شهرمي نافرته:
- 282..... بېگي ستيه: هپاي پياو
- 283..... بېگي چواره: کاریګري ژینگه له سر هپاو شهرم
- 285..... بهشي دودم: خوا په رستی
- 287..... دهروازه:
- 289..... باسي په کم: نوږږ کرن
- 291..... بهندي په کم: دهست نوږږ، ځل داپوشين، بانګدان، چړنيه تی نوږږ کرن
- 291..... بېگي په کم: دهست نوږږ
- 293..... بېگي دودم: ځل داپوشيني نافرته له کاني نوږږ

- 295..... بېرگی سنيهم: بانگدان و بانگی مه لسان بو نوږز کردن
- 295..... بېرگی چورهم: چړنیه تی نوږز کردن
- 296..... بهندی دوهم: نوږزی به کړمه ل، نوږزی هیني
- 296..... بېرگی په کم: نوږزی به کړمه ل
- 298..... بېرگی دوهم: نوږزی هیني
- 299..... بېرگی سنيهم: نوږزی جه ژنه کان
- 301..... باسی دوهم: پلښ گرتن، هجی مالی خوا
- 303..... بهندی په کم: پلښ گرتن
- 304..... بهندی دوهم: هجی مالی خوا
- 305..... بېرگی په کم: مهرجه کانی هج کردن که جیاولن له نیوان تافره ت وپیاوړن
- 305..... بېرگی په کم: مهرجی توانایی، که بریتیه له مهرهم و هژکاری
- 310..... بېرگی دوهم: مژله تی هوسر
- 310..... بېرگی سنيهم: تافره ته که له عیدې ته لاق
- 311..... بېرگی چورهم: داپوشینی دم وچا و سهر
- 312..... بېرگی پینجه: دنه مالینی یژشاکي دیوواو
- 313..... بېرگی شه شم: ته لیبه کردن
- 313..... بېرگی هوه تم: ته وافی مال تاوایی
- 313..... بېرگی هه شتم: نژک بیوونه له مالی خوا
- 314..... بېرگی تریهم: تافره ت وهره و له ته وافی
- 314..... بېرگی دهیم: دهرخستنی شانی راست
- 315..... بېرگی یانزه هم: سهرکوتنی سهر صهار مهره
- 315..... بېرگی درانزه هم: کویت کړنه و هی قزی سهر
- 316..... به شنی سنيهم: تافره ت وکار کردن، تیکرشان وکاری قورس
- 318..... باسی په کم: تافره ت وکار کردن
- 320..... بهندی په کم: تافره ت وکاره گفشیه کان
- 320..... بېرگی په کم: پای کړمه له ی په کم
- 323..... بېرگی دوهم: پای کړمه لی دوهم
- 324..... بېرگی سنيهم: پای کړمه لی سنيهم
- 327..... بهندی دوهم: بواره گونجاوه کانی به شدلی تافره ت
- 327..... بېرگی په کم: کاروچالاکی پامیاری
- 327..... بېرگی دوهم: کاروچالاکی په وروده یی ویا نکه واز کردن
- 327..... گرنگترین نه و کارانی تافره تان ده وتلن نه نجامیان یه ن:
- 329..... بېرگی سنيهم: کاروچالاکی کړمه لپه تی
- 332..... باسی دوهم: تیکرشان وکاری قورس
- 334..... بهندی په کم: چړنیه تی به شدلی تافره ت له تیکرشان

- 336..... بهندی دروهم: زیانه کانی کاری قورس له سهر ئافره تان
- 336..... بپگی یه کم: زیانه کانی له سهر کرداری بی نوژی
- 337..... بپگی دروهم: زیانه کانی له سهر ئافره تی دو گیان و کۆمه لایه له
- 337..... بپگی سنبه م: زیانی شهرمی و کۆمه لایه تی
- 338..... بپگی چواره م: زیانه کانی به مۆگوالی
- 339..... بهندی سنبه م: هۆیه کانی واجب بوونی تیکۆشان و کاری قورس له سهر ئێرینه
- 341..... باسی سنبه م: مه رجه کانی شهرع دیناوه بۆ
- 346..... به شی چواره م: باری که سایه تی
- 348..... باسی یه کم: بالا دهستی و ته لاق
- 349..... باسی یه کم: بالا دهستی (سالاری) و ته لاق
- 350..... بهندی یه کم: بالا دهستی - سالاری
- 350..... بپگی یه کم: هۆکاره کانی فیتری و کۆمه لایه تی
- 352..... ب- هۆکاره کانی فیتری له پیاوان
- 353..... بپگی دروهم: هۆکاره کانی خانه واده یی و کۆمه لایه تی
- 355..... بهندی دروهم: ته لاق (دلبران)
- 358..... بپگی یه کم: بلجی له ئیسلامدا بپاری ته لاق به دهست پیاوه
- 360..... بپگی دروهم: بپاری ته لاق به دهست ئافره ت بیته
- 364..... باسی دروهم: چه ند ژنی
- 364..... بهندی یه کم: کرداری جینسی وه ک پتیو ستمیه کی بایل لۆژی
- 366..... بهندی دروهم: هۆکاره کانی زیاده بوونی پێژو و نه مه نی
- 369..... بهندی سنبه م: حیکمه ت و نه نه کانی چه ند ژنی
- 369..... بپگی یه کم: هۆکاره کانی کۆمه لایه تی و که سایه تیه کان
- 370..... بپگی دروهم: هۆکاره کانی په یوه ست به کۆمه لکه و ده ولت
- 375..... باسی سنبه م: میرات
- 380..... به شی پینجه م: شایه تی دن
- 382..... باسی یه کم: جۆره کانی شایه تی دان
- 383..... باسی یه کم: جۆره کانی شایه تی دن
- 384..... باسی یه کم: جۆره کانی شایه تی دن
- 385..... بهندی یه کم: مافی ئاده میزادان
- 386..... بهندی دروهم: مافه کانی خوای گه وه (الصدوقه)
- 387..... باسی دروهم: شایه تی دانی ئافره ت له به وی وهر گرتن و په تکرینه وه ی
- 388..... باسی سنبه م: حیکمه تی دانی دو ئافره ت به راسه به
- 392..... باسی چواره م: وهر گرتنی شایه تی دانی یه ک ئافره ت
- 392..... بهندی یه کم: وهر گرتنی شایه تی دانی یه ک ئافره ت له
- 394..... بهندی دروهم: هۆیه کانی وهر گرتنی شایه تی ئافره ت له

- 398..... بەشی شەشەم: کاروباری دەولەت.....
- 402..... باسی یەکەم: بەشداری ئافرەت لە کاروباری پامیاری.....
- 403..... بەندی یەکەم: لایەنە پۆزەتیفەکان.....
- 404..... بەندی یەکەم: لایەنە پۆزەتیفەکان.....
- 405..... بەندی دووەم: لایەنە نێگەتیفەکانی بەشداری ئافرەت.....
- 407..... بەندی سێیەم: ھۆکارەکانی سەرئەگەوتنی ئافرەتان لە:.....
- 408..... باسی دووەم: سەرکایەتی وولات.....
- 409..... بەندی یەکەم: واتای ولایت و سەرکایەتی.....
- 410..... بەندی یەکەم: واتای ولایت و سەرکایەتی.....
- 410..... بڕگەی یەکەم: واتای زمانی و زارلویی ولایت.....
- 411..... بڕگەی دووەم: واتای زمانی و زارلویی سەرکایەتی.....
- 412..... بەندی دووەم: بەلگەکان لەسەر جائیزەنبوونی ئەو پۆستە بۆ ئافرەت.....
- 412..... بڕگەی یەکەم: بەلگەکانی قورئانی.....
- 413..... بڕگەی دووەم: بەلگەکانی ھەرموودە.....
- 413..... بڕگەی سێیەم: بەلگەکانی عەقڵی.....
- 416..... باسی سێیەم: وەزارەت.....
- 417..... بڕگەی یەکەم: واتای زمانی.....
- 418..... بڕگەی یەکەم: واتای زمانی.....
- 418..... بڕگەی دووەم: واتای زارلویی.....
- 419..... بەندی دووەم: بەلگەی ڕێگە نەدانی ئافرەت لە وەرگرتنی ئەو پۆستە.....
- 420..... بەندی سێیەم: پای زانایانی کۆن لەسەر ڕێگەدانێ ئافرەت بۆ.....
- 421..... بەندی چوارەم: پای زانایانی سەردەم لە سەر ڕێگەدانێ.....
- 421..... بڕگەی یەکەم: بەلگەی ئایەتەکانی قورئان.....
- 423..... بڕگەی دووەم: بەلگەی ھەرموودەکان.....
- 424..... بڕگەی سێیەم: پای پەسەندکراو.....
- 426..... باسی چوارەم: قازی و قەزاووت.....
- 428..... بەندی یەکەم: واتای زمانی و زارلویی قەزاووت.....
- 428..... بەندی دووەم: جائیزە ئەو پۆستە بێرێتە ئافرەت.....
- 428..... بڕگەی یەکەم: بەلگەی ئایەتەکان.....
- 429..... بڕگەی سێیەم: بەلگەی عەقڵی.....
- 430..... بەندی سێیەم: جائیزە ئەو پۆستە بە بێرێتە ئافرەتان.....
- 431..... بەندی چوارەم: جائیزە ئەو پۆستە بە بێرێتە ئافرەتان.....
- 432..... بەندی پێنجەم: پای پەسەند کراو.....
- 434..... باسی پێنجەم: کاری بازار.....
- 436..... بەندی یەکەم: واتا زمانی و زارلویی.....

- 436..... بەندی دوو: جانیزه ئافەت ئو پۆستە وەرگرتی.
- 437..... بەندی سێ: جانیز ئیە ئافەت ئو پۆستە وەرگرتی.
- 438..... بەندی چوار: پای پەسەند.
- 440..... باسی شەش: پای نووسەر دەربارەی وەرگرتنی ئافەت بۆ ئو جۆرە پۆستانە.
- 443..... بەندی یەک: وەلامی ئوانە ی لەسەر ئو راپەن کەوا جانیزه ئافەت تان.
- 446..... بەندی دوو: بەلگە ی زانستی لە سەر ئو وە ی کە ئافەت.
- 449..... بەندی سێ: پیاوان شیاو تۆن بۆ ئو پۆستانە چونکە لە.
- 451..... بەندی چوار: هەندی هۆکاری تری کاریگەر لەسەر.
- 454..... بەندی پێنج: پوختە ی پەسەند کرلو.
- 465..... لەهەست.
- 470..... لەرموودە کان.
- 473..... پیاوێ ناودارە کانس.
- 474..... پیاوێ ناودارە کان.
- 476..... ئافەتە ناودارە کان.
- 478..... سەرچاوێ کان.
- 478..... 1- سەرچاوێ عەرەبیە کان.
- 498..... ب - سەرچاوێ میانە کان.
- 499..... ج - چاوپێکەوتنە کان.
- 502..... ناوێ بۆک.

Printed by

DAR EL-MAREFAN

Publishing & Distribution

Tel: 874701, 878018, Fax: 875614, Beirut, Lebanon

<http://www.dar-el-marefan.com>

توزيع الطبع

دار المعرفة

للطباعة والنشر والتوزيع

بيروت - لبنان

www.dar-el-marefan.com

دانه‌ر له چه‌ند دتیرنگدا:

- له سالی 1959 له گوندی قورشاغلو/ دهشتی هه‌ولێز له دایک بووه.

- له سالی 1976 له دواناوه‌ندی ئازادی ده‌رچوووه.

- له سالی 1982 له کۆلیژی پزشکی زانکۆی موسڵ ده‌رچوووه.

- له سالی 2003 له به‌یروت له کۆلیژی ئیمام ئه‌وزاعی بیرونامه‌ی ماسته‌ری له لیکۆلینه‌وه‌ی ئیسلامی وه‌رگرتوووه.

- له سالی 2008 له هه‌مان کۆلیژ بیرونامه‌ی دکتۆرای وه‌رگرتوووه.

- له سالی 2008 ماسته‌ری له تهن‌دروستی کۆمه‌ڵ له کۆلیژی پزشکی/ زانکۆی هه‌ولێزی پزشکی وه‌رگرتوووه.

له په‌راوه‌کانی دانه‌ر:

1- معجم اطباء محافظة أربيل 2004

2- المراء الكردیه ونبورها فی المجتمع الكردي 2004

3- وه‌رزش و تهن‌دروستی 2007

4- پیاوان و ژنان له نێوان جیاوازی ویه‌کسان 2009

5- تهن‌ها یق ئافره‌تان 2009

6- ئه‌و په‌راوه‌ی له‌به‌ر ده‌ستقی به‌ریتاندایه